

SERGHEI BORODIN
STELELE
SAMARKANDULUI

SERGHEI BORODIN

*** STELELE SAMARKANDULUI ***
Vol.I

În românește de ALEX. ȘTEFĂNESCU-MEDELENI și F. MANOLE
Coperta și ilustrațiile de MIECZYSLAW ORLOWSKI

Editura pentru Literatură Universală
București – 1966

Сергеи Бородин
ЗВЕЗДЫ НАД САМАРКАНДОМ

Первая книга
Издательство „Известия”
Москва 1962

-
CUPRINS

Partea întâi. Leat1399

CAPITOLUL ÎNȚÎI

GRĂDINA

CAPITOLUL DOI

BAZARUL

CAPITOLUL TREI

NEGUȚĂTORII

CAPITOLUL PATRU

GRĂDINA

CAPITOLUL CINCI

CARAVANA

CAPITOLUL ȘASE

GRĂDINA

CAPITOLUL ȘAPTE

PALATUL ALBASTRU

CAPITOLUL OPT

PALATUL ALBASTRU

CAPITOLUL NOUĂ

NEGUȚĂTORII

CAPITOLUL ZECE

GRĂDINA

Partea a doua. Sultania

MÎRZACII

CAPITOLUL DOISPREZECE

MEȘTERII

CAPITOLUL TREISPREZECE

SULTANIA

CAPITOLUL PAISPREZECE

TABĂRA

CAPITOLUL CINCISPREZECE

SULTANIA

CAPITOLUL ȘAISPREZECE

IARNA

CAPITOLUL ȘAPTESPREZECE

MÎRZACII

CAPITOLUL OPTSPREZECE

KARABAH

CAPITOLUL NOUĂSPREZECE

MÎRZACII

CAPITOLUL DOUĂZECI

DRUMUL

SERGHEI BORODIN

STELELE SAMARKANDULUI

Volumul I

TIMUR CEL ȘCHIOP

Editura pentru Literatură Universală

București — 1966

*Chematu-l-au pre
el Temir-Aksak.
Temir în grai
tătăresc se zice la*

*fier. Aksak
însemnează schiop
și împreună se
tălmăcește –
„schiopul de fier”,
căci lucrurile și
faptele datu-i-au nu-
mele.*

**Letopisețul lui
Nikon**

Partea întâi
LEAT 1399

CAPITOLUL ÎNTÎI

GRĂDINA

Întunecată, caldă e noaptea la Samarkand.

Negru e frunzișul grădinii cufundate în noapte. Neagră, ca sîngele închegat, e bezna sub copaci.

Deasupra întunericului, care învăluie grădina, strălucește cerul argintiu, iar firișorul subțire al pîrîului trimite drept răspuns sclipirile sale aștrilor cerești, clinchetindu-și pietricelele de fundul apei, parcă ar prefira nesfîrșite mătânii sidefii.

S-a dat strașnică poruncă să fie liniște pînă în zori: Stăpînul lumii doarme.

Bătrînul Timur s-a întors acasă dintr-un război biruitor. În Hindustanul, călcat în picioare, nu s-a așezat încă colbul ridicat de copitele călărimii sale; dintr-acolo mai vin mereu caravane încărcate cu prăzi fără de număr, vin elefanți și herghelii de cai, vin răniții, străbătînd drumuri lungi peste munți, prin pustii, pe lîngă morminte și ruine.

În bătrîna și deasa grădină de la marginea Samarkandului, pe podelele din lemn de nuc, lîngă ușa deschisă spre grădină, pe un morman de plăpumi tighelite doarme Timur, singur, încruntat, trăgînd în piept aerul răcoros al meleagurilor de baștină.

Iar sub copaci, deasupra pinului, în cortul de mătase larg deschis doarme Sarai-Mulk-hanîm, vîrstnica nevastă a cîrmuitorului.

Bătrîna, căruntă, înnegrită de vîntul și arșița nenumăratelor drumuri străbătute, și-a urmat pretutindeni stăpînul precum a fost voia lui. Văzut-a ea încleștarea luptelor și vîlvorile din nisipurile Horezmului cînd stăpînul a poruncit să se șteargă de pe fața pămîntului semeața cetate

Urgheci, să se spulbere în vînt așezarea care cutezase să-l tăinuiască pe fățarnicul Husein Sufi. Îndurat-a gerurile și vifornițele cînd domnul și stăpînul ei s-a dus să-l sprijine pe Tohtamîș spre a urca în scaunul Hoardei de Aur. Desfătatu-s-a în umbra grădinilor Șirazului unde se coc roade dulci, fără de asemănare. Privit-a cu frică nețarmurirea verde a Mării Caspice cînd Stăpînitorul a plecat să bage în sperieți Azerbaidjanul, unde i s-au înfățișat pe talgere de argint nisetri uriași, fierți cu miere și piper roșu. Minunatu-s-a de înălțimea munților și mulțimea șuvoaielor de cleștar din mica țară gruzină, unde tare i-a mai plăcut carnea neagră a țăpului sălbatic friptă pe cărbuni. Băut-a vin de Armenia, gros, negru ca smoala și dulce ca laptele, cînd vîntul, îmbălsămînd văzduhul cu miresme de trandafir, legăna în bătaia lui foile cortului așezat pe o costișă roșcată, pietroasă, stearpă.

Arareori, numai de departe își zărea cea mai vîrstnică dintre neveste soțul năltărog și șchiop, care nu voia să plece la război fără ea, iar în război nu voia să vină la ea. Privit-a ea multe rîuri, dar nicăieri n-a văzut rîu mai mare și mai înfricoșat ca Amu. Văzut-a pustiile Afganistanului și palatele din Kabul, unde i s-au așternut la picioare comori din doborîtul Hindustan. Cuceritorul lumii bîntuia cumplit acolo, departe de ea, dar nu era zi să nu trimită olăcari pentru a o întreba de sănătate și a-i aduce daruri atît de scumpe, cum nici nu visa. Văzuse multe, multe o minunaseră, multe o desfătaseră, dar locuri mai dragi ca grădinile Samarkandului nu aflase nicăieri pe lume.

Și acum dormea adînc, trăgînd în piept mireasma pămîntului jilav de care-i fusese atîta dor pe meleaguri străine.

Dar băiețelul de șapte ani de lîngă ea nu dormea.

Stătea culcat lîngă bunica lui, cu ceafa pe mîinile slăbuțe, și privea cerul. Iar pe cer, printre aripile negre ale crengilor, sclipeau stele, păleau, pîlpîiau ba în vîrfurile crengilor, ba în tainica nemărginire.

Cele de departe aveau ceva măreț, dar cele de la capătul

crengilor păreau fluturași de foc.

Pe covoarele late din jurul cortului dormeau roabele bunicii – persiene, armence; dormeau fără a cuteza nici măcar în somn să răsufle în voie; dormeau iepurește ciocnind o brățară de alta, un cercel de o salbă.

Băiețelul privea nemărginirea argintie a boltei cerești minunându-se de îmbinarea constelațiilor.

Întunecată, tăcută era grădina.

Străjerii făceau de pază fără zgomot; umblau însoțiți de dulăi uriași de stepă; vegheau neauziți, nevăzuți. Iar departe, la capătul grădinii, pîlpîia un foc, abia zărindu-se printre copaci.

Acolo, lângă impunătoarele porți cioplite în lemn, străjile, ieșite din schimb, frigeau ficat pe jeratic, iar într-un ceaun mare fierbea băutura de mei.

Pe vechiul covor ședea Kîişik, căpetenia caraulei, care se pricepea strașnic în ceambururi să înhațe tot ce-i pica în mînă. Iar cînd nu putea înhăța cu mîna, o făcea cu hangerul.

Căscînd cînd și cînd, lenevea întins pe cekmenul de lînă tăcutul Dangasa, totdeauna gata să asculte orice, moțîind, numai să nu grăiască el.

Dagal își întorsese către foc fruntea-i, ca cioplită în piatră, și-și răsucea fălos mustața lungă, pleoștită.

Dar Aiar, cel cu privirea ageră, nu-și găsea locul. Ba se învîrtea pe lângă foc, ba, așezat pe vine, se amesteca în vorbă.

Peste zi venise în goană de la Buhara, fiind trimis de cîrmuitorul cetății, iar acum, ca și ceilalți războinici care făcuseră de pază, era slobod toată noaptea și toată ziua următoare.

Aiar purta barbă, dar aceasta era atît de rară, că aproape nu se vedea pe bărbia-i ciupită de vărsat. Cînd și cînd și-o pipăia îngrijorat: nu cumva i se zburlise?

Din vreme în vreme focul se întetea. Licăriri purpurii jucau pe clamele poleite ale grelelor porți, pe plăcile de aramă bătute în lemnul tare, cioplit, pe coiful țuguat al lui Kîişik, al lui Dagal, pe mînecarele de zale ale lui Aiar, pe cercelul de aur

al somnorosului Dangasa.

Vorbind încet, străjerul trăgea cu coada ochiului când nerăbdător către ceaun, când temător spre bezna în care se cufundase grădina: nimănui nu-i era îngăduit să umble în preajma copacilor – acolo, sub ocrotirea întunericului și liniștii dormea cîrmuitorul.

Toți îl văzuseră de aproape și de departe – în învălmășeala luptei sau în fumul pojarului – la porunca lui toți ucisese, nimicisese, pierisese sau prădasese, toți fuseseră martori ai mîniei lui împotriva vrăjmașilor și văzuseră cu ochii lor apriga-i dezlănțuire, atunci când gemetele semințiilor înrobite îl făceau să spumege. Nici un oștean însă nu cuteza să-și arunce privirile spre el, acolo, în grădină, unde se hodinea după lupte.

Dînd de zidul înnegrit de funingine, trîmbele de fum se împrăștiu printre copaci ca o ceață trandafirie, și dincolo de ceață grădina părea mai pustie decît adîncul mării.

Oștenii vorbeau în șoaptă pentru a nu le scăpa nici cel mai mic foșnet din grădină. Dulăii – uriași, fioroși, cu urechile rotunde, tăiate pentru ca auzul să le fie mai ager, cu cozile retezate pentru ca mersul să le fie mai ușor – stăteau întinși, nemișcați, cu urechile ciulite. Și ei urmăreau, însă cu coada ochiului, neliniștiți, foșnetele și susurul frunzelor care îi împiedicau să audă ce se petrecea în grădină. Dus pe gânduri, Kîişik povestea încruntat despre bogățiile, despre minunățiile prădate de unul și altul, despre comorile din Hindustan, despre străvechile temple păgîne, unde erau aninate pe pereți chilimuri cusute cu mărgăritare și rubine, unde se înălțau idoli turnați din aur roșu, cu obraji, fruntea, palmele și încheieturile mîinilor sclipitoare de adamante și alte pietre scumpe colorate. Pereții templelor erau împodobiți cu chipuri cioplite în piatră înfățișînd păsări, sălbăticiuni și femei despuiate, încremenite în danț, numai cu brățări la glezne.

Războinicii nici nu apucau să vadă oamenii vii - le lua ochii aurul care sclikea pe femei, pe bărbați și copii.

Kāsucindu-și mustața, Dagal scuipă disprețuitor:

— Vai și amar de norodul care n-a cerut îndurare, să-i plîngi de milă!

Dar Aiar, cu zîmbetul pe buze, aruncîndu-i o privire aspră cu ochii lui căprui, nu încuviință:

— Să nu-i plîngi de milă cui nu cere îndurare, ci să te ferești de el, e de temut!

Kîişik, căpetenia caraulelor, se uită la Aiar mirat:

— Nu cumva noi ar trebui să ne temem?

Dacă Aiar n-ar fi fost un olăcar încercat – ca olăcari se alegeau cei mai neînfricați, cei mai credincioși și mai isteți dintre oșteni, pentru care chezășua una dintre căpetenii – Kîişik ar fi putut crede că Aiar se pierduse cu firea, că-i intrase frica în sînge în Hindustan. Aiar ghicea însă în mirarea lui Kîişik neîncrederea în cutezanța lui și își ascunse obida sub un zîmbet:

— Nu fiecăruia îi e dat să aibă inimă de leu! Ție ți-e dat, dar care dintre noi se poate asemui cu tine? Cine? întrebă Aiar, ridicînd sprîncenele în semn de nedumerire.

Lui Dagal i se păru că Aiar lingusea pe mai-marele caraulei și îi aruncă o privire disprețuitoare de sub fruntea-i joasă, dîrză. Dar, neluîndu-i în seamă privirea, Aiar urmă:

— Dacă leii n-ar merge înainte, pe cine oare i-ar urma ceilalți? Nu-i așa? Pe cine?

— Chiar că nici n-am fi mers atunci! rosti pe neașteptate Dangasa, luîndu-l gura pe dinainte.

Dagal îl privi mirat:

Așadar, comorile ar fi rămas la păgîni?

Kîişik se oțărî:

— Da de unde! De ce? Ce, nouă nu ne trebuie?!

Tolănit pe cekmenul lui, Dangasa oftă:

— Ei, și cu ce ne-am ales?

Kîişik se ridică puțin, amenințător:

— Ce? Ce ai spus?

— Eu?... se neliniști Dangasa.

Dar Aiar îi sări în ajutor:

— Ce să zică? A întrebat și el.

— Ia vezi!

Tăcură, cu ochii pironiți asupra focului; nimeni nu cuteza să-și zădărească mai-marele – pe vrăjmaș nu-l cruțau, dar pe mai-marii lor nu îndrăzneau să-i înfrunte – așa poruncise cu strășnicie Timur.

Tăceau, privind țintă flăcările în care li se arătau din nou vedeniile meleagurilor străine pe care le străbătuseră de curînd. În copaci erau frunze vîrtoase, grele, ori ușoare ca pana. Flori se înfoiau mari și lucioase ca pavezele de aramă. Templele închinătorilor de idoli erau pline de chipuri cioplite care de care mai ciudate.

Jilțuri de fildeș împodobite cu sculpturi și horbote de fir. Cai iuți, acoperiți cu chilimuri, cu șei din saftian roșu și verde cusut cu aur. Elefanți uriași ca munții, ascultători ca vițeei, purtînd baldachine pe spinare, iar în aceste baldachine înflorate, dincolo de perdelele străvezii, ce nu era!

— Cît am cutreierat pe pămînt, dar așa ceva n-am mai văzut! rosti Dagal, parcă răspunzîndu și gîndurilor.

— Și o să mai vedem! răspunse agale Dangasa.

— Oare? se îndoii Dagal.

— Crezi că s-a potolit? Iar o să ne pornească.

— Unde?

— Știe el unde e aur! Îl adulmecă de la mii de verste. Se pricepe cum să-l înșface.

— Crezi c-o să pornească din nou?

Tolănit pe cekmenul lui, Dangasa răspunse cu tărie:

— O să pornească! Doar tot omul se uită cu bucurie la bunurile lui, și cu lăcomie la ale altora.

Kișik se oțărî, nu cumva vorbele acelea ascundeau o obrăznicie?

— Că firoskos mai ești! Ia du-te la sutaș și spune-i: „E vremea să plecăm de la palat!” Iar el ți-o spune: „Bine. Mulțumesc, frate! Fără tine nici n-aș fi știut, nu m-aș fi gătit de drum!”

Toți își dădeau seama că asemenea vorbe ar fi fost primejdioase – cine ar fi cutezat să-i dea sfaturi sutașului!

Aiar zîmbi, cuprinzîndu-și barba în palmă:

— Treaba oșteanului este să scoată scînteii cu iataganul, nu cu limba.

Dangasa tăcu jignit – el nu-i împiedica niciodată să vorbească, iar dacă acum voise să spună ceva, toți căutau să-l zădărescă.

Și iarăși își ațintiră privirile asupra focului.

Și iarăși în văpăi li se arătau vedeniile zilelor trăite de curînd în Hindustan.

Cum foșneau mătășurile smulse de pe pereții templelor împreună cu chipurile potrivnice lui Allah, zugrăvite pe ele! Cum se revărsau ca grînele – adamantele și nestematele colorate în amforele de aramă! Cum se prăbușeau spre slava lui Allah zidurile templelor împodobite cu chipuri cioplite, parcă ar fi fost vii! Timur poruncise să nu fie cruțate lăcașurile pierzaniei pline cu idoli păgîni, potrivnici islamului și slujitorilor săi. Cum se tînguiau cu glasuri muieresti, văzînd cum sînt pîngărite locașurile sfinte, preoții păgîni, bărboși, dar piperniciți ca niște babe! Cum se năpusteau muierile asupra oștenilor lui Timur căutînd să le sfirtece beregata cu junghere, cu ace, cu unghiile, cu dinții! Chiar cînd se ghemuiau sub iatagan, ele chemau în ajutor mînia lui Buda al lor. Copiii, sprinteni ca niște maimuțe, zvîrleau cu dibăcie de pe ziduri, din copaci, de pe dărîmături ba o piatră, ba un colț de zid sau măcar un lemn în nebiruiții oșteni ai lui Timur. Cei prinși nu se potoleau, își înfigeau dinții în mîinile dușmanului, nu așteptau îndurare, nu cereau milă.

Băutura începu să fiarbă în ceaun.

Vedeau cu ochii minții așezările din Hindustan, nu așa cum le cuceriseră, ci cum le părăsiseră. Frînturi de ziduri cu podoabe prăvălite pe drumuri, scheletele negre, pîrjolite, ale livezilor, ogoarele rămase golașe, sterpe. Și ogoarele acelea fuseseră mănoase, roditoare: apă era din belșug! Dar acum ogoarele nu mai erau acoperite de grîne, ci de stîrvuri, de duhoarea leșurilor care putrezeau; pe ogoare zăceau bătrîni, tineri, femei, copii, nu oșteni, căci aceștia căzuseră mai

înainte, la apărarea așezărilor, ci oameni de rînd, care nu puseseră mîna pe paloș, dar nici nu-și plecaseră capul, oameni îndărătnici, dîrji, care nu voiau să-și dezvăluie cunoștințele, care-și tănuiau meșteșugurile și priceperea, oameni nefăcuți pentru robie!

O sută de mii de robi fuseseră adunați la un loc pentru a fi mînați la Samarkand. O sută de mii de meșteșugari, de zugravi, pietrari, meșteri pricepuți în toate cele, o sută de mii dintre cei mai iscusiți oameni ai Hindustanului, din care nici unul nu voia să mărturisească ce meșteșug cunoaște, în ce știință este priceput, în ce îndeletniciri e vestit. Nu era ușor să-i afli pe meșteri din atîta mulțime de oameni, totuși au fost aflați, aleși, ridicați din toate așezările, din toate mahalalele sărăcăcioase ale Hindustanului și adunați la un loc. Mergeau cu capul în piept, fără a ridica privirile, fără a scoate un cuvînt, fără a cere nici apă, nici pîine, cu brațele în jos, clătinîndu-se pe picioare de oboseală și de foame; pășeau cu ochii în pămînt, fără a-i privi pe învingători, de parcă le-ar fi fost silă să se uite la nebiruita, neînfricata oștire a lui Timur! Și după ce au fost strînși cu toții la un loc într-o zănoagă întinsă, secată, el însuși a venit să-i privească. Dar nici către el n-a ridicat nimeni privirea, nici în fața lui n-a rostit nimeni o vorbă; toți cei o sută de mii de robi stăteau vlăguiți de drum, de răni, de foame. Jur împrejur se așternuse o asemenea liniște, încît parcă se aflau acolo nu o sută de mii de oameni, ci pămîntul pustit, călcat în picioare, al Hindustanului. Și Timur a întrebat:

— Ce-i cu ei?

— E limpede: au de gînd să se răzvrătească! a șoptit călăuzitorul duhovnicesc al lui Timur, preasfîntul seid⁽¹⁾ Bereke.

Atunci cei o sută de mii de oameni, legați, vineți de slăbiciune, au început să ridice capetele pe rînd și întîlnindu-i privirea n-au șovăit – toți se uitau nestînjeniți, fără frică, drept în ochii lui. Și cuceritorul lumii s-a înfiorat.

Timur și-a întors atît de vijelios calul, încît acesta s-a lăsat

pe vine.

— Toți să fie uciși! a strigat cu glas hîrîit Timur și s-a depărtat în galop.

Fără a pleca ochii, fără a se da la o parte, fără a se feri, osîndiții priveau în tăcere sulițele și iataganele călărimii care se năpustea asupra lor...

Aiar se ridică și scoase tăciunii de sub ceaunul cu băutură care dăduse în fiert. Îi plăcea să stea, să-și facă de lucru pe lîngă foc; ziua și-o petrecea în șa, noaptea – la cîte un popas întîmplător; de mult adevăratul cămin al lui Aiur era în preajma flăcării de sub ceaun, oriunde avea prilejul s-o aprindă – la colțul unui han sau în stepa pustie, nemărginită.

Oștenii vedeau în jarul roșu drumul pe care-l făcuseră la întoarcere peste pustia încinsă, cînd picioarele cailor trebuiau înfășurate în cîrpe umede ca să nu le crape copitele. Își aminteau de nopțile aidoma acesteia, cînd urdia aștepta pe malul stîng al rîului ca să treacă apa și s-o pornească spre casă, cînd privighetorile cîntau în desîșurile de măsline și în tufișuri, luîndu-se la întrecere cu nechezăturile cailor fără de număr și cu glasurile oștirilor fără de sfîrșit ale lui Timur, cînd de la un capăt la altul al pămîntului pălălăiau focuri, întunecînd cerul cu un fum des, gros.

Deodată străjerul înciemeni, privind spre grădină cu ochi sticloși, ținîndu-și răsuflarea: de sub copaci venea către ei fără zgomot, de parcă n-ar fi călcat pe pămînt, ci ar fi plutit în aer, un copil în șalvari subțiri de mătase verde, cu cămașă de un roșu-aprins, aproape străvezie, care-i cădea pînă la genunchi, cu tiubeteică albă pe cap.

Licăririle flăcărilor se prelingeau, parcă s-ar fi scurs de pe mătasea purpurie a cămășii.

Chipul băiatului era palid, iar ochii priveau semeț, drept în ochii oștenilor.

Copilul se îndrepta spre ei, iar dulăii ședeau neclintiți cu capul culcat pe pămînt, fără a-și lua privirea de la el.

Oștenii nu cutezau să facă nici o mișcare – în fața lor era oare aievea copilul acela ce părea străveziu în veșmintele lui

subțiri?

Numai Kîişik țîşni în picioare, mlădios, de parcă ar fi sărit în şa şi, ducîndu-şi smerit mîinile la piept, bătu o temenea:

— Preaplecata închinăciune odraslei stăpînitorilor!

Şi, drept răspuns la preaplecata închinăciune a bătrînului oştean al bunicului, Muhammed-Taragai, băieţelul de şapte ani, nepotul lui Timur, fiul lui Şahruh, care nu putea să doarmă, dădu din cap binevoitor.

Se opri o clipă fără a rosti un cuvînt.

Oştenii încremeniseră în jurul covorului ponosit şi murdar. Armele lor se aflau la marginile covorului. În ceaun clocotea băutura.

Aiar rămase nemişcat lîngă ceaun, neîndrăznind să mişte mîna întinsă spre tăciuni.

Lepădînd uşor imineii de Kabul cusuţi cu fir, băiatul păşi cu picioarele goale pe covorul aspru şi se lăsă jos.

Atunci şi oştenii, sumeţindu-şi cekmenele, se aşezară în jur.

Vlăstarul cîrmuitorilor se întoarse către Dagal, cel mai înalt şi mai voinic dintre toţi:

— Stelele...

— Da, da?... rosti Dagal, neînţelegînd ce vrea să spună băiatul.

— Se pot lua cu mîna?

Oşteanul, care străbătuse de la un capăt la altul drumuri fără de număr, care pustiise zeci de aşezări şi răpusese sute de oameni, el însuşi pătimind de pe urma multor răni, întrebă din nou:

— Stelele?

— Da. Stelele se pot lua cu mîna?

Dagal prădase multe avuţii cu mîinile acelea: uneori aur, alteori nestemate. Acum însă privea neputincios, mîhnit, palmele-i negre, vînjoase.

— Aşa ceva n-am putut să-mi dau seama.

— Dar se poate ajunge pînă la ele?

Nici unul din oşteni nu avusese prilejul să se gîndească

vreodată dacă e departe pînă la stele. Străbătuseră drumuri lungi, ajunseseră pe meleaguri îndepărtate, dar despre bogățiile care-i așteptau la capătul drumului nu știa decît un singur om – stăpînul lor. Timur îi călăuzise însă pe drumuri pămîntești – oare or fi prea puține nestemate pe pămînt pentru acest vlăstar al cîrmuitorilor, oare el își va duce oștirile pînă la stele?

Oștenii îl priveau cu sfială, cu smerenie; ce să-i faci – cînd va veni vremea lui, dacă el îi va călăuzi într-acolo – îl vor urma; poate că toți vor dobîndi acolo nestemate și cîte și mai cîte după pofta inimii!

Kiîșik răspunse cu băgare de seamă:

— Să ajungi la stele? Asta-i după voia preainălțatului emir. Dacă va porunci – vom merge.

— Dar dacă ai încerca de pe copac? Dacă te-ai urca pe cel mai înalt... pe bătrînul platan! De acolo ai ajunge la ele?

Îi punea oare la încercare? Vorbele lui ascundeau oare o parabolă? N-o fi oare ca în poveștile cu tîlc: dacă răspunzi cum trebuie, ți se dă de îndată răsplata – fericirea pentru toată viața!

Tăcutul Dangasa grăi pe neașteptate:

— Nu, stelele nu se pot apuca din copac.

— Dar săgeata poate zbura pînă la ele?

— Poate doar dintr-un arc mare. Dar aici nu e nici un arc mare, toate arcurile mari sînt acolo.

Dangasa arătă cu mîna în întuneric, dincolo de dealuri, unde era tabăra urdiei.

Nu, de la ei n-avea să capete vreun răspuns! Odrasla cîrmuitorilor tăcu cîtăva vreme, zgîndărind cu unghia ascuțită o pată neagră, uscată, de pe covor. Zăbovea, privind gînditor văpaia albăstruie a focului care lîngea pîntecul negru al ceaunului – Aiar uitase să tragă jarul de sub ceaun.

În sfîrșit, băiatul se ridică și se opri îngîndurat lîngă imineii lui cu vîrfurile aurite întoarse în sus.

Kiîșik luă ușurel cu o mîna imineii, iar cu cealaltă îl cuprinse pe sub genunchi și-l duse în adîncul grădinii unde

nu era voie să intre nimeni.

Ciinii alergau prin preajma lor, vădit ei cunoșteau bine grădina, fără știrea oștenilor ei fugeau aici pentru a se înfrupta cu resturile de mâncare, și vlăstarul cîrmuitorilor chiar le dăduse nume fiecăruia.

Sarai-Mulk-hamm se și ridicase neliniștită din așternut, iar roabele se întrebau una pe alta dacă nu văzuseră cumva încotro plecase băiețelul Muhammed-Taragai. Dar înainte de a le cuprinde spaima pentru pedepsele care le așteptau, fiindcă dormiseră nepăsătoare, printre copaci se ivi Kîişik cu copilul în brațe și, necutezînd să se apropie, îl lăsă jos cu băgare de seamă. Apoi rămase neclintit așteptînd vorbele asprei, aprinsei, necruțătoarei Sarai-Mulk-hanîm, nevasta cea mai vîrstmcă a lui Timur, care nu cunoștea măsura.

Dar și ea era atît de speriată de lipsa nepotului, la gîndul mîniei care l-ar fi cuprins pe stăpîn dacă s-ar fi întîmplat vreo nenorocire băiatului, încît inima i se umplu de bucurie cînd dădu cu ochii de el.

— L-ați găsit?

Ea însăși se apropie de oștean, ea însăși îl întrebă unde fusese nepotul ei, ce zicea, ce i-au spus oamenii.

Oșteanul răspîndea o duhoare grea de nădușeală, nădușeală de cal și de om, un iz de piele, precum și mirosul acela înțepător al războinicilor care poartă multă vreme arme de fier; băiatul era amețit de aceste mirosuri în timp ce oșteanul îl ducea în brațe.

Acum însă nu se depărta de acesta, ascultînd ce spunea bunica, văzînd cu mirare că îi vorbise cu bunăvoință. Nu le făcea asemenea hatîr nici celor mai de seamă slujitori ai bunicului.

Cuprinse băiatul pe după umeri și îl duse spre așternut.

— Hai, întoarce-te cu spatele la stele. Și dormi, dormi!

Încet-încet s-au liniștit și slujnicele.

Și tăcerea învălui din nou grădina.

Îndată ce soarele atinse creștetele pomilor din grădină și o

rază aurie-trandafirie lunecă pe bolta azurie a palatului, cîrmuitorul porunci să-i fie adus nepotul.

Băiatul se lăsase pe vine, lîngă pirîiaș, și slujitoarele chinezoaice îi turnau în palme apă caldă dintr-un chiup de argint cu arabescuri de peruzea.

În timp ce se spăla, băiatul citi binecunoscuta inscripție gravată pe toarta chiupului: „Muhammed Buhari”.

„Așadar, meșterul din Buhara, care făcuse chiupul, se numea tot Muhammed... Dar de ce l-o fi chemînd oare bunicul?”

Deși foarte devreme, curtea din fața palatului era stropită și măturată.

Păunii ba alergau, încovoiați, prin curte, ba își răsfirau evantaiul strălucitor al cozilor albastre și lungi, scoțînd țipete pițigăiate.

De-a lungul galeriei, în umbra coloanelor cenușii de marmoră, zvelte ca săgețile, se îngrămădeau de pe acum curtenii în giubele largi de mătase sau de catifea, purpurii, albastre, verzi, cusute cu fir, așteptînd clipa cînd cîrmuitorul își va aduce aminte de ei.

Cealmale subțiri, albe, trandafirii, albastre, verzi – cusute cu fir sau cu mărgăritare – cușme din blană de castor aigintiu rusesc sau din samur roz-fumuriu; tiubeteici înalte, meșteșugit lucrate; foșnet molcom de țesături și de cizme din piele moale; văzduhul plin de miresme aduse din depărtata Smirnă, din dogoritorul Eghipet, din bazarurile Bagdadului sau dintre dărîmăturile Hindustanului – totul se îmbina într-o singură strălucire, într-o singură mireasmă, într-un singur freamăt.

Și de îndată ce în galerie se ivi nepotul cîrmuitorului precedat de slujitorul bunicului său, toți încremeniră, întîmpinîndu-l pe băiat cu o smerită plecăciune, iar el, fără a răspunde nimănui osebit, străbătu pe lîngă ei lunga galerie, cu capul sus, fără să se uite la nimeni, dar cu mîna pe inimă, ca semn al bunăvoinței sale față de toți laolaltă.

Treizeci și șase de coloane cu cîte patru pași între fiecare e

un drum lung cînd stau atît de aproape unul de altul și ți se închină cei mai puternici, cei mai vestiți, cei mai de seamă oameni din lume, de la Volga de jos pînă la Tigru, de la ghețurile Eniseiului pînă la apa Indului.

Mai știi, o toană, un răsfăț al acestui nepot i-ar putea fi lui Timur mai plăcut decît îndelungatele merite și fapte vitejești ale oricărui dintre dregătorii hanatului!

Dar copilul străbătu lungă cale fără a arăta vreunuia din mulțimea celor ce i se închinău nici mînie, nici prietenie.

Abia după ce întunecata poartă sculptată, înflorită cu sidef, se închise după el, toți acești oameni plini de sine, îngîmfați, trufași, neînfricați, dîrji, se înviorară din nou și din nou începură să vorbească încet între ei.

Și băiatul se repezi în fugă din sală în sală luînd-o înaintea slujitorului, ba sărind într-un picior, ba săltînd costiș pînă ajunse în fața unei ușițe scunde.

Înăuntru, pe podeaua din lemn de paltin, lîngă ușa larg deschisă spre grădină, pe un covor îngust ședea un bătrîn slab, deșirat, într-un halat negru cu tiv verde.

Chipu-i uscățiv, întunecat, aproape negru, cu reflexe arămii, era întors către băiat și privirea-i – ageră, încordată, tinerească – cerceta pătrunzător întreaga făptură, mică, gingașă, dragă, a nepotului.

— Te-ai sculat?

Băiatul făcu o smerită și prelungă plecăciune.

— Șezi!

Băiatul se așeză pe marginea aceluiași covoraș îngust, cu picioarele strînse ciuciș sub el. Bunicul îi întinse o ceașcă de porțelan chinezesc cu cumîs tare, rece.

— Bea!

— Mulțumesc, bunicule!

Nepotul nu apucă să soarbă două înghițituri și Timur îl întrebă:

— Nu te ia somnul, seara?

Înghițitura i se opri băiatului în gît, dar mîna nu-i tremură și el puse liniștit ceașca pe covoraș.

— Cîteodată.
— Oamenii dorm, iar tu umbli prin grădină după întrebări deşarte... ca după nişte fluturi de noapte!
— Nu după întrebări, bunicule, ci după răspunsuri.
— Pe mine trebuia să mă întrebi.
— Şi matale dormeai, bunicule.
— Nu sîntem în război. Puteai să aştepţi pînă mă trezesc. Nu trebuie să-i întrebi tu pe alţii. Ceilalţi trebuie să te întrebe pe tine. Doar eşti nepotul meu. Înţelesu-m-ai?

De unde aflase de plimbarea lui din seara aceea? De unde le afla pe toate? El ştie totul întotdeauna înaintea tuturor!

— Voiam să aflu cît mai degrabă, bunicule.
— Ce, cum să prinzi stelele cu mîna?
— Da, vreau să aflu
— Am să-ţi spun eu. Ascultă...

Înainte de a urma, bunicul căzu pe gînduri. Pesemne că avea vreun gînd neaşteptat sau îşi amintise de ceva supărător.

— Stelele-s bune cînd tu îl urmăraşti pe vrăjmaş. Dar ele nu-s bune de nimic atunci cînd eşti urmărit de vrăjmaş. Înţelesu-m-ai?

Băiatul îi aruncă o privire şireată:

— Dar ce, matale poţi fi urmărit?
— Crezi oare că nu? zîmbi Timur.

Zîmbea rar. Băiatul îl privi cu mai multă cutezanţă:

— Ca să fii urmărit, trebuie să fugi. Se poate oare ca matale să fugi?

— De cînd am fost rănit la picior nu mai fug. Iar de cînd mi-a damblagit mîna dreaptă, nimeni nu mi-a mai scăpat din gheare. Pînă atunci fugeam, dar eram prins. Şi atunci eram mult mai mare decît tine. Aveam vreo... douăzeci şi cinci de ani.

Rareori vorbea bunicul cuiva atît de făţiş despre faptele sale din alte vremuri. Despre multe lucruri n-ar fi avut rost să-şi mai aducă aminte stăpînitorul lumii. Într-adevăr, nu mai era nimeni pe tot pămîntul care să se poată măsura în tărie şi

putere cu acest bătrîn deşirat ca o umbră, uscăţiv, şchiop, bolnav, cu mîna ţeapănă.

Ridică de pe covoraş ceaşca teşită cu arabescuri albastre şi bău o înghiţitură de cumîs.

— Stele?... Stelele, băiete, trebuie să le dobîndeşti pe pămînt. Să le dobîndeşti cu hangerul în mînă. Mîna trebuie să fie tare. Mai tare ca fierul. Hangerul se poate frînge, dar mîna ba; ea trebuie să-i strîngă în cleşte pe toţi cei cu care ai de-a face – şi cei care merg cu tine, şi cei care fug de tine, şi cei cărora le-ar trece prin cap să se ridice împotriva ta – să-i zdrobeşti, pe loc, cît ai clipi! Puterea! Iată ce stea trebuie să ţii în mînă. Atunci toate stelele vor fi la picioarele tale: care vrei – pe aceea o iei! Înţelesu-m-ai? Să ţii minte întotdeauna vorba mea. Priceput-ai?

Mai sorbi cîteva înghiţituri de cumîs, cercetînd cu privirea faţa palidă, prelungă, cu buze cărnoase, a băiatului.

Deodată gura acestuia se încleştă şi buzele i se subţiară. Bunicul îl cercetă cu o privire iscoditoare.

— Ce, nu-ţi place în ceambururi cu războinicii?

Buzele nepotului se descleştară şi pe ele flutură un zîmbet blînd.

— Cînd eşti cu noi, e totdeauna bine, bunicule.

„E încă crud!” gîndi Timur şi spuse:

— Acuşi vin solii. Du-te şi îmbracă-te.

Băiatul sări pe fereastră de-a dreptul în grădină şi o luă la fugă printre copaci, fără a bănuî că bunicul îl urmărea iscoditor cu privirea.

Punînd păunii pe fugă, se îndreptă spre altă aripă a palatului. În sălile şi cămărilor pline de măreţie de acolo era strălucitul harem al bunicului. Acolo trăiau şi nepoţii mai mici ai lui Timur, luaţi de la mamele lor potrivit obiceiului şi daţi spre creştere bunicilor. Dar bunicile – nevestele mai vîrstnice ale cîrmuitorului – primeau spre creştere nu pe nepoţii lor de sînge: aceştia erau crescuţi de alte neveste ale lui Timur. El socotea că bunicile de sînge, ca şi mamele, ar face din ei nişte răsfăţaţi, nişte cocoliţi, în timp ce el avea

nevoie de urmași dîrji, cutezători, viitori stăpîni ai unei împărății nemărginite.

Băiatul îi spunea însă bătrînei Sarai-Mulk-hanîm bunică și o iubea, iar aceasta căuta să-l crească așa fel, ca atunci cînd va fi mare să-și întreacă toți frații în vitejie și iscusință.

Și așa, bătrînele se lăudau una față de alta cu nepoții lor, așa cum odinioară se făleau cu frumusețea lor, cu găteliile și cu trecerea pe care o aveau în inima cîrmuitorului.

CAPITOLUL DOI

BAZARUL

La Samarkand mulțimea se scurgea spre bazar lărmuind.

Roțile uriașe, ca niște sori de lemn, ale harabalelor, se rostogoleau pe caldarîmul de bolovani. Sacagiii stropeau cu apă albăstrie colbul gălbui din bazar; paznicii măturau cu tîrnuri uriașe, ca niște pomi, pămîntul stropit din belșug al piețelor și ulicioarelor; neguțătorii dădeau însă din nou cu măturile lor moi prin fața dughenilor nu atît din nevoie, cît așa ca să se afle în treabă, mîndri că erau stăpîni ai unui cotlon din bazar, în care puteau să măture, să facă neguțătorie, să depene mătănii, să se întrebe de ce în nici un bazar nu sînt niciodată atîția mușterii cîți ar dori neguțătorul. Se scurgea veac după veac, bazarurile lărmuiau, se dărăpănau, erau clădite din nou, mii și mii de neguțători își strigau în fel și chip mărfurile, prețul banilor creștea sau scădea, dar întotdeauna erau mușterii mai puțini decît ar fi dorit neguțătorii.

Dughenile erau deschise, și în adîncul loc străluceau mătăsuri sau tipsii de aramă, grămezi de șei din lemn zugrăvite în toate culorile, suluri păroase de covoare grele, șiraguri aurii de brățări și salbe, mărfuri de prin părțile locului și aduse de aiurea, de prin toate colțurile lumii, blănuri și pînzeturi de in rusești, oglinzi din Fars în rame împodobite cu arabescuri, tăvi de porțelan și pocale chinezești alb-verzui, chiupuri și vase persiene azurii zugrăvite cu siniliu, cusături de Herat în fir de aur pe saftian roșu, blănuri de caracul din Horezm, cu părul des, cu sclipiri argintii, uleiuri aromatice din Smirna și alte și alte mărfuri ale căror nume și întrebuințări nici nu le treceau prin minte mușteriiilor pînă nu dădeau cu ochii de ele într-una din sumedenia de

dugheni înghesuite de-a lungul ulițelor întortocheate de la Porțile de Fier pînă la Palatul Albastru al lui Timur.

Se deschideau dugheni prin locuri dosnice, în ulicioare, în ganguri; vînzătorii de mărunțișuri așterneau covorașe sub bolțile de piatră, la rîspîntii, în firidele vechilor clădiri, lîngă zidurile băilor și moscheelor, lîngă porțile caravanseraurilor, fiecare aciuindu-se acolo unde mărunțișurile lui puteau avea cătare.

Iar pe acoperișurile netede, largi, ale ospătăriilor se întindeau covoare fără de sfîrșit, se așterneau pături înguste, se așezau perne pentru oaspeții de seamă – poate o dori careva să se ospăteze aruncînd cîte o privire de sus la forfota, la zarva, la tărăboiul din bazar.

Se ridicau obloanele dughenilor sărăcăcioase unde munceau și trăiau tot felul de meșteșugari, de meseriași.

Sa deschideau fierăriile unde calfele și ucenicii ațîțau cît era ziua de lungă focul în vetrele înguste ca niște răni sîngerînde.

Se deschideau dughenile arămarilor, ale argintarilor, și razele trandafirii ale zorilor sclipeau pe rotunjimile cizelate ale chiupurilor, pe iscusitele arabescuri de pe talgere, pe pavezele de aramă cu marginile încovoiate ax mușchii, pe argintăria bătută cu peruzele, pe arămurile gravate închipuind copaci și cetăți, pe tipsiile, pe care putea încăpea și un bou fript, pe călimările mititele pentru pene înguste ca jungherele.

Se deschideau atelierele șelarilor unde se îngrămădeau șei de lemn vopsite în felurite culori, abia uscate. Iar alături, la vecini, se îngrămădeau leagăne și mai pestrițe și mai vesele. Se înălțau unul peste altul sipete iscusit zugrăvite, ferecate cu aramă, de la încăpătoarele cufere de nuntă și de drum, în care intrau zeci de așternuturi și o sumedenie de veșminte, pînă la besactelele zugrăvite cu multă iscusință pentru inele, giuvaeruri și taine femeiești.

Se deschideau armurăriile unde zăceau mute grămezi de hangere și sulițe, pașnice ca niște legături de vreascuri, unde se ridicau lipite de pereți teancuri de coifuri vîrîte unul în

altul, rotunde sau cu fațete, de oțel sau de fier și chiar de argint, pe margini cu efigii sau cu inscripții în aur și argint înnegrit.

Nici nu puteai cuprinde cu privirea toate șirurile de tarabe, și fiecare șir avea mărfurile sale: uși sculptate sau blănuri, țesături lucrate în casă ori vase, urcioare de lut ale olarilor sau grele kumgane⁽²⁾ ale arămarilor, sticle fumurii sau catifele purpurii de Samarkand, mărfurile fierarilor sau cele ale zugravilor.

Meșterii scoteau la vedere uneltele meșteșugului lor: meșterul de harabale – o bardă ascuțită și grea, iar zugravul – o pensulă ușoară cu păr subțire ca genele de fată mare. Rotarii ridicau maiuri groase de ulm, iar argintarii ascuțeau dălți osebite de oțel, cu vîrfurile subțiri ca acul de viespe.

La fel de iscusite și de harnice erau mîinile meșterilor, la fel de ageră ajunsese prin muncă și rîvnă vederea lor, dar așa cum nu se asemănau uneltele lor de muncă, nici cîștigul nu era la fel, nu se asemena unul cu altul. Și adesea, cu cît era mai grea unealta în mîinile meșterului, cu atît mai ușor atîrna punga lui.

Neguțătorii tăifăsuiau încă cu glas domol. Molcome și zgîrcite erau binețele de dimineată pe care și le dădeau, de parcă toți voiau să-și cruțe glasul și puterile pentru clipa apropiată și mult dorită cînd vor începe tocmelile.

Același era graiul neguțătorilor, dar învălmășite erau acelea ale meșteșugarilor care ajunseseră acolo de bunăvoie ori din porunca neînvinsului cîrmuitor din răsărit – de la zidurile chinezești sau din târgurile Kașgarului, din apus – de la munții Armeniei sau din munții gruzinilor, din miazănoapte – din cetățile de la gura Volgăi și din cetățile Hoardei de Aur, din miazăzi – din Iran și Kabulistan.

Prin fundăturile bazarului, printre meșteșugari se învălmășeau limba chinezească și cea rusească, vorbele scurte ale horezmului cu graiul melodios al uigurilor, vorbele indiene trăgănate și acelea săltărețe, ca stihurile, ale persienilor.

Și soarta oamenilor era învălmășită – slobozi și robi, aduși de pe meleagurile de baștină de nevoi sau tîrîți din porunca învingătorilor, smulși de pe ogoarele părintești de oșteni sau fugiți de acolo ca să scape de o asuprire și mai mare.

Se trezise bazarul din Samarkand.

Începuseră iarăși să lărmuiască, învălmășindu-se într-un singur vuiet, tocmelile mușteriilor, strigătele marchitanilor, răgetele răsunătoare, întretăiate ale asinilor, scheunatul cămilelor.

Începuseră să se răspîndească, îmbinîndu-se într-un singur miros, adierile sulimanurilor și mirodeniilor, fumul iute al caravanseraiurilor și aburul îmbietor al pităriilor, izul căsăpiilor asemănător cu acela al aramei, duhoarea zahanalei și a oculurilor de vite, aroma din dughenile întunecate în care se vindeau pomezi și dresuri tainice pentru dichiseala muierilor; miresmele, proaspete ca tinerețea, ale roadelor și poamelor.

Ca și în alte dimineți, ca și în alte zile, se auzeau țipete și tînguieri în tîrgul robilor unde se vindeau fete și copii, răsunau plesnete de bici și sudălmii în colțul unde se vindeau robi tineri.

Buhaii mugeau în oborurile de vite, caii nechezau în tîrgurile de cai. Turme întîrziate de oi își croiau drum prin bazar, mîinate acolo tocmai din stepă, și prin ulicioare se răspîndea izul amar al pelinului, al colbului și al lîinii încinse, care nu dovedise în cursul nopții să se răcească de pe urma arșitei din stepă.

Totul era în mișcare, toți se grăbeau să ajungă unde trebuia înainte de clipa cînd aveau să îngenunche și să încremenească pentru rugăciunea de dimineață, după care începea negoțul, tot atît de trebuincios și de dorit în vremurile acelea ca însăși viața.

Soarele dogorea. Raze sîngerii, aurii, albe pătrundeau prin crăpăturile acoperișurilor și umbrarelor, cădeau pe halatele neguțătorilor, pe zdrențele meșteșugarilor, pe trupurile frecate cu ulei ale robilor duși la vînzare, pe zdrențele cenușii ale

celor mînați la muncă, sclipeau pe boturile cailor și pe tocurile verzi ale imineilor, pe turbanele albe și pe covoarele roșii ca sîngele. Razele dimineții senine erau înguste ca hangerele, rotunjoare ca banii, late ca chilimurile.

Zorii zilei.

Din înaltele minarete, din pridvoare, de pe zidurile geamiilor începuseră să răsunе glasuri jalnice, tînguitoare, chemînd la rugăciune.

Bazarul amuțise.

Ghiaurii se strînseseră pe lîngă ziduri sau pieriseră din ochii drept-credincioșilor, iar musulmanii, căzînd în genunchi, sau atingînd pămîntul cu fruntea, îl preamăreau pe Allah, temîndu-se că el, milostivul și îndurătorul, nu-i va milui, nu le va hărăzi izbînzii în alișverişurile lor, dacă nu-i vor da cele cuvenite, așa cum dădeau cele cuvenite stăpînilor de caravanseraiuri sau starostilor breslelor, căci ochii ageri ai nenumăraților slujitori ai celui-de-sus urmăreau neobosiți pe toți cei care nu băteau numărul cuvenit de temenele sau nu vădeau cucernicie în vorbele lor. Altminteri slujitorii celui-de-sus nu se amestecau în treburile neguțătorilor, în daraverile bazarului, în samavolniciile celor puternici și în obijduirile celor slabi, căci nici Coranul și nici Șariatul nu le porunca așa ceva.

Credincioșii se rugau în curțile geamiilor, se rugau lîngă dughenile lor, se rugau pe acoperişurile netede unde se urcaseră ca să ospăteze, se rugau pe pămîntul negru din preajma zahanalelor, se rugau lîngă robii tăcuți, pretutindeni unde-i găsisе chemarea la rugăciune – mușterii sau neguțători, meșteșugari sau dregători, zdrențăros] sau în veșminte de preț, stăpîni sau slugi, oameni din hanatul lui Timur sau musulmani de pe alte meleaguri.

Îndată ce amuțiră cele din urmă cuvinte ale rugăciunii, toți se repeziră, îmbrîncind în stînga și-n dreapta, către taraba lor din bazar, ridicînd, din mers, capătul cealmalei pe care în timpul rugăciunii îl lăsaseră să atîrne sau grăbindu-se să strîngă covorașul mai înainte de a-l șterpeli careva.

Și deverul începu.

Îndată ce zuruiră pe tejghelele ospătărilor cei dintii bănuți de aramă, îndată ce pitacii clinchetiră în palmele neguțătorilor, năvăliră în bazar milogii, dervișii, hagii, cei ce știau să tragă foloase din milostivirea mulțimii, de pe urma eresurilor și fricii de mînia lui Allah.

Porniră cu tichii țuguiate din postav, cu toiege ascuțite ca sulițele în mîinile lor dîrze, zeci de kalandari – călugări rătăcitori din aspra și puternica frăție a nakşbendievilor – întinzînd poruncitor tigve negre din nuci de cocos pentru a primi pomeni. Cine s-ar fi încumetat să nu dea ceva unui kalendar? Din pomenile primite nu luau nimic pentru ei, duceau tigve cu toate pomenile mai-marelui frăției, iar acesta împărțea între toți cele adunate în numele lui Allah, cu bun folos pentru sine. Vai de cel ce zădăra un kalendar: ulițele orașului erau înguste, pustii, iar toiegele kalendarilor ascuțite ca sulițele; înfricoșător era pentru un muritor să întâlnească în drum un kalendar mîniat, căci frăția kalendarilor le îngăduia acestora să-i pedepsească pe cei care-i jigneau, să-și dezlănțuie mînia asupra-le.

Dervișii din alte frății primeau pomenile în tigve de bostani galbeni, lucioase de tocite ce erau.

Mîini aspre, bătătorite întindeau milogii – meseriașii care-și pierduseră vîzul ori vreun braț și de aceea alungați de breslele lor, plugari izgoniți de puternicii zilei de pe pămîntul părintesc, pribegi fără de căpătîi, fără de țară.

Cucernicii musulmani își împărțeau daniile cu socoteală: cădeau bănuți de argint – tenghi, tenghaci, miri – în tigvele din nuci de cocos ale primejdioșilor și agerilor kalandari; cădeau bănuți de aramă – danghi mari, închiși la culoare, nimdanghi – în tigvele adînci; milogii în trecere erau miluiți cu frînturi de pită uscată sau cu urări de bine.

Iar în ospătării se frigea carnea pe jeratic, în ceaune dădea în clocot fiertura sățioasă de dimineață; în ciururi de lemn, învăluiți de aburi fierbinți, umplînd văzduhul cu mirosul cărnii de batal și de ceapă, fierbeau colțunași mari ca la

Kasgar; pe un fel de rogojini luceau, înecate în oloi fierbinte, plăcinte, chiar atunci scoase din vetrele de lut. Aceste bucate, pentru gustarea de dimineață, se vindeau toate acolo, pe loc. Vînzătorii se grăbeau să ducă mîncarea stăpînilor, doar nu se cădea ca neguțătorii să-și lase daraverile de dragul unor plăcinte sau al unui blid de fiertură; de altminterea nici obrazul lor de neguțători nu le îngăduia să-și înceapă ziua în ospătărie: omul harnic întîmpină ziua muncind, în ospătărie intră de dimineață numai trîntorii și flușturaticii care n-au ce pierde în ceasurile cînd vînzarea e mai vie ca oricînd.

Iar meșteșugarii, prin atelierele lor, se mulțumeau cu o turtă fierbinte și cu o stacană de apă rece. Dar pînă și din turta aceea trebuiau să rupă o bucată pentru derviș, alta – pentru vreun schilod, iar ceea ce mai rămînea să împartă cu milogii, printre care se aflau uneori vechi tovarăși ori prieteni fără de noroc.

Mulți oameni mîncau în ospătării, privind călăreții dichisiți, trufași, care treceau însoțiți de rîndași, comișei și alte slugi; cu cît îl înconjurau pe călăreț mai multe slugi, drept semn al cinului său, cu atît mai binevoitor răspundea el la plecăciunile celor pe care-i întîlnea în drum. Treceau călări rude ale dregătorilor lui Timur, care de mult voiau să ajungă și ei dregători. Treceau încet clerici cărturari, bucheri mai vîrstnici, care nu uitau că graba îl bucură pe diavol și-l mîniază pe Dumnezeu, căci oricît te-ai grăbi, ceea ce îți este hărăzit se va împlini, iar ceea ce nu-ți este, nu se va întîmpla. Treceau muieri cu feregele groase aruncate peste cap cu care își acopereau fața, urmîndu-și bărbații sau fiii lor mai mari ori însoțite de bătrîne tot atît de strașnic acoperite. Treceau călări, la pas, căpeteniile urdiei lui Timur, cu podoabe de la Hindustan pe șeile calului, pe veșminte ori pe arme, atrăgînd privirile gloatei trîndave ale haimanalelor din oraș și ale neguțătorilor cu ochi ageri. Oștenii de rînd nu aveau voie să intre în oraș cu arme, în afară de un jungher pentru a tăia carne și turchestani galbeni.

Hindustanul... Hindustanul!

Nimeni nu uita, toți povesteau și iar povesteau în șoaptă despre cele văzute, gîndindu-se la același lucru chiar cînd tăceau, tot visînd comorile, prăzile fără de număr luate de acolo, care nu fuseseră încă aduse la Samarkand, aflîndu-se încă undeva pe drum cu caravanele, pe cocoașele miilor de cămile.

Hindustanul!

În bazar unul și altul își dădeau cu părerea, neliniștiți, cam ce mărfuri aveau să sosească de acolo. Erau trimise iscoade pe la cei știutori ca să-i descoasă, să afle ce se aducea de acolo, ce ar trebui acolo. Țineau bani gata ca să ia pe o nimica toată prada din mîinile norocoșilor, s-o dosească, să aștepte vremea potrivită și apoi cîte puțin fără grabă, s-o vîndă la adevăratul ei preț.

Marfa veche zăcea în magazii. Toptangiii vindeau din ea cîte puțin meșteșugarilor, care vrînd-nevrînd trebuiau s-o cumpere ca să aibă cu ce lucra – aramă și piele, argint și lînă, plumb și blănuri – fără a mai aștepta să se ieftinească ori să se scumpească lucrurile făcute de ei. Nimeni nu făcea cîne știe ce alișverișuri. Hindustanul!

Toți așteptau cu încordare sosirea caravelor, temîndu-se că vor scăpa clipa fericită, pe care ani îndelungați de neguțătorie mărunță n-o vor mai putea întoarce.

Prăvăliașii băteau temenele în fața toptangiilor: ehei, mulți dintre aceștia aveau să urce curînd și mai sus pe grămezile unor cîștiguri mănoase, în vreme ce cine știe dacă plevuștii bazarului îi va rămîne măcar vreun os de ros! Și toptangiii pășeau veseli, siguri de chibzuielele și socotelile lor, așteptînd ca bogățiile Hindustanului să le cadă în gheare, așa cum uneori te bucuri dinainte de bunătățile pe care ți le va pune dinainte gazda primitoare; mergeau cu giubelele lor scumpe, desfăcute larg, ca toți să vadă că în casa lor domnea îndeșularea.

Într-o ospătărie plină de mușterii ședea Aiar cel ciupit de vărsat, încă înnegrit de vîntul șleahurilor străbătute, și care, după bazarurile din Buhara și din îndepărtatul Termez, voia

să vadă cum arăta bazarul din Samarkand.

În ospătărie se înghesuiau oșteni din taberele apropiate, învoiți peste zi, derviși care se țineau deoparte în cotloane dosnice sau lângă pereții întunecați; grădinari din preajma orașului care apucaseră să-și vîndă roada precupeților; starostii breslelor care veneau să întilnească și să stea de vorbă cu meșteri din alte orașe în trecere pe acolo; învățăcei în ale Coranului cu cealmale cît toate zilele, în feregele ieftine cusute în casă, care se mulțumeau cu mazăre fiartă în așteptarea unor slujbe mănoase; grăjdarii toptangiilor și ai dregătorilor care veniseră să se fudulească cu veșmintele ponosite, căpătate de la stăpînii lor; vînători de prepelițe care se lăudau cu agerimea șoimilor, ce moțăiau la pieptul lor sau iscodeau cu ochișorii, ițindu-și căpșoarele de șarpe, pitite în mînecele stăpînilor.

Toți vorbeau despre îndeletnicirile lor, lăudîndu-se sau văicărindu-se, fălindu-se sau tînguindu-se. Și care mai de care, pe furiș, ca șoimul din mîneacă, iscodea și trăgea cu urechea în stînga și-n dreapta, toți nădăjduind să poată smulge măcar un smoc de lînă din vreo mînă căscăundă.

Doar dervișii tăceau, cercetîndu-i cu privirile agere pe cei dimprejur, ascultînd cu luare-aminte tot ce se vorbea.

Un tîrgoveț, un pierde-vară, neavînd altceva mai bun de făcut, îl întrebă alene pe Aiar dacă în bazarul din Termez erau turchestani galbeni acătării.

— Acolo pesemne că-i liniște, nu-i ca aici. Ce să vinzi acolo – colb, gunoi?

Netezindu-și cînd și cînd barba cu grijă, Aiar răspundea fudul, obișnuit cu asemenea taifasuri întîmplătoare, ici și colo, pe unde umbla.

— Ce liniște poate fi acolo, cînd e tocmai pe drumul ce duce spre Hindustan?

— Dar cine se mai duce acuma spre Hindustan? Toți vin de acolo cu avuții.

— Nu cumva crezi că într-acolo nu te duci tot pe același drum, pe care vii încoace?

— Ai dreptate! izbucni în rîs tîrgoveţul. Iaca, la asta nu m-am gîndit. Ei, cine vine încoace? Caravanele cică nici n-au ajuns încă la Balh.

— Caravane-s multe. Au şi poposit la Termez, iar înainte să plec din Buhara sosiseră şi acolo două caravane mari.

— Da Buhara?

Aiar tăcea; nu cumva vorbise prea mult? Totuşi îşi netezi barba şi se linişti: nimeni nu-i poruncise să nu pomenească de caravane.

— Da, din Hindustan.

Unul din tîrgoveţi puse pocalul jos şi, aplecînd asupra-i barba creată, neagră ca pana corbului, încremeni: asta era într-adevăr o veste mare!

Aiar nici nu bănuia cît de demult era aşteptată această veste în bazarul din Samarkand. Hindustanul!

Dar tîrgoveţul, cu gîndurile aiurea, uită îndată de ea, privind cu gura căscată cum se îndreptau, semeţi, către magaziile lor neguţătorii vestiţi, fălindu-se în văzul tuturor cu caii lor trupeşi de sînge arăbesc, strîngînd în mîină, de parcă ar fi fost prăselele unui hanger, biciuşca cu mînerul bătut în boabe mari de peruzea ori împodobit cu rubine de Badahşan. La bazar se ştia că nu numai biciuşca aceea, ci şi mai bine de jumătate din pielea aflată în magaziile de la Samarkand se aflau în mîina lui Mullo Faiz, iar Samanbai pusese deoparte atîtea blănuri, încît ar fi ajuns aproape pentru toţi cojocarii din Samarkand. În magaziile lor zăceau baloturi de piele, de postav, de mătăsuri, tot felul de mărfuri aduse de aiurea şi de prin părţile locului.

Stînd în caravanseraiuri, lîngă magaziile lor, ei cumpărau şi vindeau, fără a se mişca din loc, încredinţîndu-şi treburile slugilor sau rudelor care trebuiau să cunoască daraverele neguţătoreşti şi să ştie cum se cumpără o juncuţă cu o părăluţă.

Dar Aiar şi tîrgoveţul uitară şi de neguţători, şi chiar de ei înşişi, cînd uigurul le aduse blide cu tăiţei albi care tremurau în sosul gustos, fierbinte.

Iar toptangiul de piei Mullo Faiz coborî din şa, zvîrli frîul slugilor care alergaseră în întâmpinarea lui şi, dînd bineţe fălos celor din jur, se aşeză pe covor în faţa magaziei sale din bogatul caravanserai al lui Şamsinur-Ata.

Curînd un kalendar îi întinse tigva din nucă de cocos pentru pomană, aplecînd asupra-i barba creaţă, neagră ca tăciunele şi lăsîndu-şi ochii în jos.

Fără a-l privi pe derviş, Mullo Faiz îi întinse o para.

— Puţin! preţui kalendarul.

Mullo Faiz ciuli urechile. Altă para clinchete în fundul negru al tigvei.

— Puţin! rosti din nou kalendarul.

Iscodind cu privirea, oare nu le asculta careva vorbele, Mullo Faiz mormăi:

— Roagă-te pentru mine!

Kalendarul îi răspunse tărăgănat, de parcă ar fi rostit o rugăciune:

— Caravane din Hindustan au intrat în Buhara.

— Demult?

— Acu patru zile.

— Ce au adus?

— Nu ştiu.

— Caravane mari?

— Nu ştiu.

— Roagă-te pentru mine!

Şi Mullo Faiz aruncă în tigvă a treia para.

Kalendarul îşi mîngîie cu palmele cîrlionţii bărbii, preamărinî în şoaptă pe Allah, şi nici nu apucă bine să se îndepărteze de toptangiu, cum Mullo Faiz, căutînd să-şi ascundă tulburarea de priviri neprietenose, îşi chemă băiatul de prăvălie, plăpînd, zdrenţăros şi îi porunci să afle prin bazar dacă nu sosise cumva careva de la Buhara.

Tot vorbind, Mullo Faiz răspunse nepăsător la voioasa plecăciune a lui Mullo Kamar – un om scund, nu prea bătrîn, dar nici cu părul în întregime negru, un omuleţ şters, cu veşmînt de rînd, cenuşiu, cu cealmaua sură, înfăşurată strîns

pe capu-i mic – care trecu cu pași mărunți, iuți pe lîngă arătosul Mullo Faiz, împovărat de grijile lui neguțătorești.

Mullo Kamar trecu, rezemîndu-se într-un tuiag obișnuit, către capătul bazarului de piei unde locuia, în spatele dughenilor, într-un caravanserai scund, întunecos, mic, într-o chilie dosnică; zile întregi ședea în pragul ei fără a avea în bazar nici prăvălie, nici dugheană, nici măcar vreun locșor al lui. În acel colț îndepărtat al vechiului caravanserai din bazarul de piei, uneori, în cursul zilei, treceau pe la el oameni de rînd, neînsemnați, sau derviși, după pomeni. Portar nu era în curtea aceea, unde slujea doar Boturcea, un băiețel, care făcea curățenie și îndeplinea însărcinările puținilor mușterii.

După ce intră în chilia lui, Mullo Kamar scoase la lumină din umbra ei o mică blană de capră, năpîrlită și o carte veche, îngustă, cu scoarțe înnegrite de vreme. Se așeză pe blană, gemînd, deschise foile gălbui, ca de ceară, ale cărții ce cuprindea stihuri de Hafiz și cu o vădită desfătare, așa cum guști cu plăcere înghițitură cu înghițitură un vin osebit, se cufundă în ele.

După puțină vreme veni la el un om lung ca tăișul unui iatagan, cu nasul ascuțit, cu ochii atît de apropiați unul de altul, încît uneori ți se părea că se ating la rădăcina nasului.

El făcu o plecăciune în fața lui Mullo Kamar și, privind undeva în gol, rosti cu glas bîfbiit:

— În bazar se vorbește că două caravane din Hindustan au și ajuns la Buhara.

Mullo Kamar așeză cartea cu băgare de seamă pe marginea blanei și răspunse noului-venit, căruia, în bazar, i se spunea Iatagan:

— Da, da. Caravanele acelea au fost încărcate la Balh. Am aflat demult. Dar la bazar se știe ce aduc ele?

— Toți vor morțiș să știe asta, dar n-au de unde.

— Da, da...

Mullo Kamar tăcea, dar sub mustața-i stîngă abia flutură un zîmbet fugar.

Un derviş se ivi în ușă, preamărindu-l pe un ton tînguios pe

profet, dar cucernica-i rugă se stinse în strîmtoarea curții și nu se înălță, ci se lovi de canatele scunde ale porților șubrede, triste, ca fumul înainte de vremea rea. Nimeni nu-i răspunsese dervișului, nimeni nu-i dăduse de pomană înainte de a ajunge la Mullo Kamar.

Oprindu-se lîngă blana de capră, era cît pe ce să înceapă din nou cu glas tare rugăciunea, dar Mullo Kamar se uită în ochii lui, grav, liniștit și-l opri:

— Cuvioase frate!...

Dervișul asculta cu luare-aminte, tot dînd din cap în ritmul rugăciunii.

Mullo Kamar scoase și ținu o clipă în fața ochilor dervișului o tengă mare, un ban vechi de argint, împodobit cu pecetea lui Timur: trei inele într-un triunghi. În schimbul unei asemenea monede căpătai la bazar douăzeci și opt de banițe de orz sau un berbec. Dervișul ciuli urechile.

— Cuvioase frate! În Buhara au intrat cele dintîi caravane din Hindustan...

Dervișul tăcea, ținîndu-și răsufierea; Mullo Kamar grăi din nou:

— Hindustan! Două sute de cămile. Au adus piele. Piele! Nu uiți? Roagă-te pentru mine!

Și tenga, aruncînd sclipiri chiar în lumina scăzută din ogradă, lunecă în tigva de cocos a dervișului.

Iar dervișul, ca și cam nici nu s-ar fi oprit lîngă blana de capră, porni mai departe, aducînd laude profetului pe lînga ușile mici, scunde, întunecoase, întredeschise sau zăvorîte, ieși pe poartă și curînd se află chiar în inima mulțimii din bazar.

Îndată ce se îndepărtă dervișul, Mullo Kamar se repezi în chilia lui chemîndu-l și pe Iatagan. Acolo scoase un sipețel teșit ca o turtiță, cîndva împodobit de o pensulă iscusită: printre trandafiri îmbujorați, cu frunze albastre, cîntau privighetori roșii.

Mullo Kamar îi porunci lui Iatagan să socotească din nou tot ce se afla în sipețel, iar apoi îi dădu sipețelul, și acesta, cu

degetele-i lungi, îl vîrî sub brîu cu îndemînare.

Între timp, sfioasa slugă a lui Mullo Faiz se înghesuia în gloata din piață, prefăcîndu-se încîntat ba de ceștile chinezești, ba de piersicile uscate dîn Isfara, întrebînd, parcă din întîmplare, dacă sosise careva din Buhara.

Neluînd în seamă vorbele unui tîrîie- brîu ca el, neguțătorii cam zăboveau cu răspunsul.

Nu i-a fost ușor să afle că în ajun, pe înserate, în caravanseraiul de lîngă Havuzul stătut, sosise din Buhara neguțătorul armean Ghevork Pușok.

Sluga cunoștea în acel caravanserai pe portarul Levon. Se lăsă pe vine în fața porților caravanseraiului, așteptînd ca Levon să-și isprăvească treburile și să arunce o privire afară, Zis și făcut.

— Tu erai? se miră Levon, dînd cu ochii de el. Ce vînt te-aduce?

— Am trecut pe aici. E cald. Mă hodinesc olecuță.

— Văd că nu te-ai procopsit.

— Pe o asemenea zăpușeală e mai ușor în straie rupte. Ce mai e nou?

— Nimic de seamă.

— Aveți mușterii?

— Doar de aia e caravanserai.

— De unde vin?

— De pe drumuri neguțătoresți.

Levon se întoarse, vrînd să intre în ogradă.

Sluga scoase doi gologani ca niște cocoloașe turtite:

— I-am găsit pe drum și nu știu ce să fac cu ei.

Levon întinse palma.

— Dă-i încoa să-i văd si eu.

În vreme ce jalnicii gologani negri treceau dintr-o palmă în alta, Levon se văită:

— Aseară a venit unul din Buhara, un zgîrie-brînză.

— Și ce zice?

— Despre ce?

— Caravane n-au sosit acolo?

— Caravane?

— Da, da, caravane.

— Ce fel de caravane?

— Din Hindustan!

— A, caravane? Eh, dragul meu, cîte caravane umblă încolo și încoace! Umblă și tot umblă. Unele vin, altele pleacă. Cîntăreții din Samarkand își îngîină din zori pînă-n noapte viersurile în huruitul caravelor ca în zumzetul strunelor. Din asta și trăiesc. Ia ascultă cu băgare de seamă: zumzăie neîncetat, zumzăie și tot zumzăie, umblă și tot umblă. Din asta și trăiesc.

— Cine, cîntăreții?

— Și norodul.

— Adevăr grăiești. Acu-s multe caravane.

— Tocmai de aia.

— Ei și ce?

— Cîntăreții or trăi din asta, dar noi? Ce folos avem de pe urma lor? Nu ne rămîne decît să măturăm ograda.

Și Levon apucă iarăși tîrnul și dădu să intre. Dar sluga îl opri din nou:

— Am mai găsit ceva! și-i arătă o para de aramă. Levon își trecu degetul păros pe sub mustăți.

— Nu-i cine știe ce...

— Rămîne de văzut!

— N-ai ce să vezi!

— Dar sînt?

— Poate că da, poate că nu.

— Încă o dată pe atît.

— Trebuiau să vină.

— Chiar de la jupîn ai aflat?

— N-a stat de vorbă cu mine, dar așa stau lucrurile.

— Și vin multe?

— Nu le-am numărat.

— Și dacă-ți mai dau ceva?

— N-am să mint.

— Dar ce aduc?

- Nu m-am uitat.
 - Mai dau ceva!
 - Aș pierde încrederea ta dacă ți-aș spune.
 - Nu-i nevoie. Ia ce-i al tău.
 - Mulțumesc. La bună vedere!
- Și se despărțiră.

În timp ce avea loc acest schimb de vorbe, neguțătorașul Iatagan, cum fusese poreclit, își deschisese dugheana întunecoasă, adâncă și strîmtă ca o hrubă, unde vindea legături de ață ceruită și tot felul de mărunțișuri pentru cizmărie.

Se așază lîngă marfa ce o avea de vînzare și puse sipetul teșit îndărătul lui, sub un covoraș, ca să nu bată la ochi.

Treceau cumpărători cu bocceluțe în culori vii sau spălăcite, în care-și duceau tîrguielile.

Treceau însoțiți de strajă întemnițați în lanțuri, aproape în pielea goală, sleiți de puteri, cu părul vîlvoi. Strîngeau pomeni în tigve de bostani galbeni, scobiți, pe care le țineau în mîinile împodobite cu inele prețioase. Erau rude ale unui han rătăcitor și viclean, osîndit la moarte cu vreo zece ani în urmă din porunca lui Timur. Ca semn de îngăduință față de sîngele lor de viță împărătească, căci erau urmași ai lui Gingis-han, Timur le dăduse voie, ca în afară de sărăcăcioasa hrană din temniță, să strîngă pomeni în bazarul din Samarkand și le lăsase pe degete adamantele și rubinele nespuse de rare ca ele să amintească gloatei de biruințele lui Timur și să se vadă că el, Timur, nu se lăcomea la averea altuia, ci era darnic și îngăduitor.

Iatagan le aruncă un firfiriec vechi, înverzit și se întoarse, izbit de duhoarea acră de temniță ce-o răspîndeau.

Un derviş care trecea pe acolo îngîină pe nas:

- Doi musulmani de vază și-au pierdut cumpătul...
- Allah cu ei! O să-i ajutăm!... răspunse Iatagan, dar nu-i dădu nimic dervişului și nici acesta nu-i întinse tigva. Dervişul se îndreptă gînditor spre inima bazarului de piei, unde se apropie de Mullo Faiz:

- În numele lui Allah cel milostiv și îndurător...
- Allah te va ajuta, iar eu încă de dimineață...
- Dărnicia-i podoaba musulmanului!
- Prea multe podoabe împovărează! se mînie Mullo Faiz, care acum nu avea vreme de milostenii.
- Două caravane la Buhara!

Mullo Faiz ciuli urechile:

- Cînd e vorba de Allah sînt totdeauna darnic.

Dervişul îi întinse tigva. Bănuțul de aramă zurui surd pe fundul larg al tigvei.

Dervişul răsturnă iute gologanul pe covorul lui Mullo Faiz:

— Ruga-mă-voi ca Allah să dăruiască adevărata milostivire celor ce dovedesc adevărata milostenie. Bani sînt asemenea boabelor de grîu: cu cît îi semeni mai des, cu atît e mai îmbelșugată roada.

- De-ar fi pămîntul rodnic!

— Este în întregime arat, udat din bleșug, luminat de strălucirea lui Allah, cel adevărat și milostiv...

Cine auzea cuvintele dervişului putea crede că aduce nesfîrșite și cucernice laude lui Allah, dar bîiguiala lui era pentru toți atît de obișnuită, încît nimeni n-o mai asculta de mult.

Nu fără șovăială, Mullo Faiz aruncă deodată trei gologani.

- Puțin!

- Adevăr grăiești?

— De semeni puțin – o, să-ți pară rău atunci cînd veni-va vremea roadei. Mîhnirea-ți va chinui sufletul și te vei tîngui: „Oh, de-aș fi pus, muritor ce sînt, o picătură de soare în ogorul ista, acu aș fi strîns o roadă de grîu de aur!”

- Așa să fie?

- Și asta-i puțin spus!

Totuși Mullo Faiz nu se îndură să dea o tengă de argint. Fără tragere de inimă, el îi aruncă dervişului un bănuț alb – un sfert de tengă.

- Două caravane din Hindustan

- Dacă-i numai pentru atît... și Mullo Faiz întinse mîna

către tigră pentru a-și lua înapoi argintul. Dar dervişul trase tigră la o parte.

— Vorbim de semănături de aur, și iată că vrei să smulgi cu rădăcină cu tot și singura boabă pe care ai semănat-o!

— Dar vestea pe care mi-ai adus-o am aflat-o!...

— Numărul cămilelor îl știi?

— Fără înșelăciune?

— Ca milostivirea lui Allah...

— Ei?

— De două ori câte o sută.

— Și ce marfă aduc?

— Un om lacom de câștig a încercat să culeagă dintr-o singură boabă două roade într-un an. Dar Allah cel milostiv și îndurător...

— Oho! Pînă la roadă semănătorul se usucă de nevoi și de...

— Omul citit se vede de îndată. Dar semănătorii, cei ce îndură nevoia, ajung pînă la roadă; altminteri cine ar strînge bucatele de pe ogoare, căruia milostivul...

Strîmbîndu-se, fără a se sinchisi de înfățișarea sa, Mullo Faiz mai scoase un bănuț alb, dar înainte de a se despărți de el mai întrebă:

— Nu se știe încă dacă boaba asta e potrivită pentru ogorul meu, ogorul lui Mullo Faiz...

— Pune!

Mîna lui Mullo Faiz slăbi deodată, stropul alb de argint căzu din palma-i, dar tigră dervişului se ivi la vreme în calea ei. Ochii rotunjiți ai lui Mullo Faiz se apropiară de nasul dervişului:

— Ia vezi, cucernice frate, n-o fi oare piele?

— Prea puțin jertfești!

— Eh, de pe urma vorbelor tale sipetul meu nu ajunge mai greu, iar...

— Iar fără vorbele mele, el s-ar ușura cu totul.

— Roagă-te pentru mine! și, ca să scape de derviş cît mai repede, Mullo Faiz îi mai aruncă cîtiva gologani, fără a băga de seamă că printre ei nimeriseră încă doi stropi de argint.

Uitîndu-se buimăcit în toate părțile, neștiind încă prea bine cum își va chivernisi sipetul, Mullo Faiz zări băiatul de prăvălie care ședea sfios deoparte.

— Ei?

Băiatul de prăvălie, nu fără luare-amirte, ca să nu-l poată auzi urechi străine, îi spuse:

— Zvonul e adevărat. Vin caravane.

— Și ce aduc?

— Asta nu se știe.

— Dar cît costă marfa?

— Nici asta nu se știe, de vreme ce nu se știe ce e.

— Dar cîtă e?

— Nu se știe.

— Oh, Allah, Allah!

Dar mînia lui Mullo Faiz nu apucase să capete învelișul ei de cuvinte, și el își dădu seama deodată că trebuia să se grăbească mai înainte ca vestea despre sosirea puhoiului acela de piele să ajungă la urechile celor din bazar. Atunci prețurile pieii aveau să scadă într-atît, încît tot ce avea Mullo Faiz în magaziile sale însemna mai puțin decît dugheana unui ciubotar.

— Du-te fuga la bazar! Trage cu urechea, iscodește, vezi dacă n-are careva nevoie de piele. Fă-te luntre și punte și descotorosește-te de piele... Nu, stai! Las că mă duc eu.

Grăbindu-se, dar căutînd să-și păstreze cumpătul, din care pricină se încurca și mai mult în poalele halatului ce flutura, el se repezi printre șirurile de dugheni.

În bazarul de piele, neguțătorii se mirau că Mullo Faiz catadicsea să intre în dughenile lor.

— N-are nevoie careva de piele? întreba el.

Neguțătorii se mirau: dacă ar fi avut nevoie de piele, oricine ar fi găsit la Mullo Faiz. Și își dădeau seama că se întîmplase ceva dacă Mullo Faiz, el însuși, se grăbea să-și desfacă marfa din magazie. Toptangiul spori îndoielile și nedumerirea, stăruind:

— Nu vînd scump. Ba fac și rabat!

- Și cu cât vinzi?
- Patruzeci și cinci, față de cincizeci cât era pînă acu.
- Mai așteptăm.
- Dar tu cât dai?
- N-avem nevoie.

Dar Iatagan, tronînd netulburat lîngă mărfurile sale prizărite, întrebă ca într-o doară:

- Vinzi piele, Mullo Faiz?
- Da, vînd.
- Scump?
- Patruzeci și cinci, față de cincizeci cât era pînă acu.
- De ce ai ieftinit-o?
- Vreau s-o fac bani. Aștept mărfuri din Hindustan.
- Cu toții așteptăm. Se aduce marfă multă!
- Tocmai de aceea.
- Stai jos.
- N-am vreme.
- Stai jos, îți spun!
- Cumperi?
- După cum îi prețul.
- Ți l-am spus.
- Glumești? Prețul e cincisprezece.
- Doar nu-i ață de cizmărie. E piele de soi: piele din părțile

Volgăi, piele de la Mongolia.

- Față de cea din Hindustan, e toval, nu piele de soi.
- Cea din Hindustan?
- Dar ce, n-ai auzit?
- Ai și prins de veste?
- Despre ce?

Mullo Faiz se opri la vreme și întrebă răspicat:

- Cumperi sau glumești?
- De ce să glumesc? Prețul e cincisprezece.

„Se poate oare să fi aflat?” gîndi toptangiul de piele, uitîndu-se chiorîș la Iatagan. Totuși răspunse nerulburat:

- O las la patruzeci.
- Mai mult de cincisprezece nu dau.

— Treizeci și cinci! strigă Mullo Faiz, fără să-și audă el însuși glasul, acoperit de tonul hotărît cu care Iatagan rostise acel preț de rîs, nemaiauzit.

— Nu te-am poftit să sporovăim, să ne tocmim, Mullo Faiz! îi dădu Iatagan peste nas celui mai bogat toptangiu din Samarkand, de parcă ar fi fost și el unul din cei mai de seamă neguțatori. Cumpăr și plătesc cu bani peșin. Prețul e cincisprezece. Mîine o să fie zece. Dar mîine nimeni n-o să mai aibă piele și mie îmi trebuie.

— Oare ceilalți au și vîndut?

— Cine n-a vîndut încă, o să vîndă. Cincisprezece e mai bine decît zece, nu-i așa?

— Da?...

— De bună seamă, dacă e vorba de piele, dar dacă e vorba de păcate, zece e mai bine decît cincisprezece!

— N-am chef de glumă.

— Tocmai de aceea, iacătă banii, te așteaptă.

— Douăzeci! hotărî pe neașteptate Mullo Faiz.

— Mai mult de cincisprezece nu dau.

Respingerea unui preț nemaiauzit în bazarul din Samarkand și hotărîrea nemaipomenită a lui Iatagan îl încredințară pe Mullo Faiz că lucrurile stăteau prost și că trebuia să se grăbească.

— Bine, fie!

— Mai întîi să vedem dacă marfa e bună. Cîtă piele ai?

Inima toptangiuului fu cuprinsă de o îngrijorare și mai mare. Marfa era bună, toată viața făcuse negoț de piei. Îndeletnicirea asta o moștenise de la taică-său; neamul lor se ocupa cu neguțătoria de piele din tată în fiu; se spunea că un străbunic al lui aducea piei încă de pe vremea lui Gingis. Mullo Faiz nu făcea negoț cu mărfuri proaste, nu putea vinde marfă răscoaptă, căci altminteri și-ar fi pierdut mușteriii, iar un mare neguțator fără mușterii e ca un cap fără trunchi. Mai înainte, el n-ar fi îngăduit unui străin să se uite în magazia lui nici măcar printr-o crăpătură și cu atît mai mult să răscolească marfa, dar acum toată magazia, toată marfa

trebuia vîndută pînă la ultima bucată, și doar nu-l puteai alunga pe mușteriu.

Iatagan strigă:

— Ei, Derenik!

Din fundul dughenii se ivi capul buhos al unui armean.

— Ia du-te și vezi marfa neguțătorului – ce fel arată, cîtă e.

— N-are să stea mult? rosti îngrijorat Mullo Faiz, văzînd că se îndrepta spre Iatagan bătrînul Sadreddin-bai cu barba ascuțită, slab ca un schelet, ale cărui ciolane o luau înaintea halatului său ușor, ce flutura în vînt.

— E adevărat că vrei să cumperi piele? îl întrebă Sadreddin-bai pe Iatagan, apropiindu-se de el, uitîndu-se țintă cu o privire împietrită la Mullo Faiz, pe care nu-l avea la inimă.

— Cumpăr dacă ne învoim din preț! răspunse Iatagan.

— Cît dai?

— Azi cincisprezece! Mîine – zece.

Bătrînul se lăsă atît de brusc pe marginea laviței, încît se auzi un trosnet – al scîndurilor sau poate al oaselor sale.

— Cît? întrebă el din nou și urechea parcă i se lungi ca o trompă, pînă la gura lui Iatagan.

— Cît i-am dat lui Mullo Faiz, atît îți dau și matale: cincisprezece!

Sadreddin-bai îl întrebă cu glas răgușit pe Mullo Faiz:

— Cu atît i-ai vîndut?

Cumpănit, mîndru și chiar prefăcîndu-se vesel, nevrînd să se facă de rîs față de veșnicul lui potrivnic, Mullo Faiz întări:

— Cu atît!

— De ce?

— Ca să iau bani.

— De ce?

— Ca să-i scap! mărturisi deznădăjduit Mullo Faiz.

Sadreddin-bai, a cărui zgîrcenie era binecunoscută în întregul Samarkand, rosti repede, cu glas dogit:

— Și eu aș vinde. Dar cu același preț. Mai ieftin, nu dau.

— Cincisprezece? Nu e cam mult? îl zădări, ca un neguțător încercat Iatagan pe bătrînul toptangiu.

— Mai puțin nu iau.

— Ei, de vreme ce am încheiat așa și cel dintîi tîrg... fie! încuviință Iatagan.

De la dugheana lui Iatagan plecară cu toții împreună, stîrnind mirarea întregului bazar, care niciodată nu-i văzuse laolaltă pe Sadreddinh-bai și pe Mullo Faiz.

— În ce să băgăm acu banii? întrebă Mullo Faiz. N-am făcut niciodată negoț cu altceva decît cu piele.

— Tata a făcut negoț cu Hindustanul...

— Cu ce mărfuri?

— Cu mătase de a noastră.

— Așa am să fac și eu. Am să cumpăr mătase de a noastră. Dar tu?

— Trebuie să scăpăm banii! Hai să punem pe din două. Să cumpărăm mătăsuri de ale noastre cu toți banii, înainte ca bazarul să se dumirească.

Mullo Faiz primi fără șovăială.

Se tîrguiră multă vreme într-o dugheană de mătăsuri, dar deși neguțătorul de mătăsuri lăsă mult din preț, banii nu le ajunseră decît pentru cîteva jalnice baloturi.

După ce cumpărare marfa, cărpănosul Sadreddin-bai îl pofti pe Mullo Faiz la el acasă, și Mullo Faiz, care pînă atunci socotea că e mai prejos de obrazul lui să intre în casa altcuiva, primi bucuros, socotind faptul că fusese poftit singura rază de lumină în acea dimineață atît de îngrozitoare, deși însorită.

Acum nu le rămînea decît să aștepte ziua cînd Hindustanul avea să ceară beksamele^[3] vărgate de Samarkand, și atunci să cîștige o mie la sută. Așa că treburile aveau să meargă și mai bine decît pînă atunci.

După rugăciunea de amiază, în întregul bazar se șoșotea că Iatagan cumpăraseră de dimineață toată pielea din întregul oraș.

— Iatagan? Ia stai, ia stai... De unde are el bani?

— A plătit peșin!

— Iatagan? Peșin? Toată pielea din oraș! E ceva ciudat aici!

Dar oricît socoteau și cumpăneau, nu puteau dezlega taina. Iar Iatagan se duse la Mullo Kamar și dădu socoteala cumpărăturilor sale, dînd înapoi stăpînului sipețelul gol.

Mullo Kamar îl întrebă cu de-amănuntul pe vînzătorul lui dacă nu-i scăpase din mîini vreun neguțător de piele mai de seamă.

— Nu! răspunse hotănt Iatagan. I-am curățat de mărfuri, și la fel am făcut aproape cu toți neguțatorii mai mărunți.

— Ei, vezi cum ajută negoțului frica?... mormăi Mullo Kamar, ascunzîndu-și sipețelul

În bazarul de piele, ciubotarii, îngrijorați pentru mărfurile lor, au ales doi neguțători vrednici de cinste și i-au rugat să iscodească ce piele se aducea din Hindustan, ce preț putea să aibă și cînd era cu puțință să sosească.

Întregul bazar știa de pe acum că în ajun sosise de la Buhara un neguțător armean care poposise, așa cum obișnuiau toți armenii, la caravanseraiul de lîngă Havuzul Stătut.

Tocmai într-acolo se îndreptară trimișii din bazarul de piele, ca să întrebe cum stăteau lucrurile la Buhara. Aflară de la Levon că armeanul nu ieșise încă nicăieri: dimineața îl scuturaseră frigurile, iar acum, cînd l-au mai lăsat, bea cumîs.

Auzind glasuri lîngă poartă, armeanul ieși pe ușița scundă în întîmpinarea noilor sosiți, purtînd pe cap un fes negru, înalt, de lînă. Părul lung îi ieșea cîrlionțat de sub fes, alcătuiind zuluși bogați, închiși la culoare, aproape sinilii, amestecați cu alții cărunți. Caftanul albastru, strîmt, era strîns la mijloc cu o cingătoare lată, zmeurie, iar sub poalele lui larg desfăcute străluceau izvoadele vesele, ca de sărbătoare, ale ciorapilor groși de lînă. Scund, îndesat, mlădios, armeanul părea sprinten și blajin. Fața-i bărboasă, ochii mari ca ai unui pui de cămilă, buzele cărnoase, vineții – totul în el zîmbea primitor în întîmpinarea ciubotarilor, și, guraliv, intră în vorbă cu ei.

După îndelungate plecăciuni și urări de bine, așa cum se

obișnuiește întotdeauna între oameni de credințe felurite, pentru a se asigura unii pe alții de bunăvoința lor, ciubotarii întrebară despre caravanele din Hindustan.

Levon ciuli urechile.

Armeanul destăinui deschis, fără ascunzișuri:

— Eu însumi am văzut două caravane, cele dintîi.

— Două? Și sînt mari?

— Cîte o sută de cămile.

— Ei, nu-s chiar atît de mari! rosti, mai liniștit, unul din ciubotari.

— Pe la noi trec și caravane de cîte o mie de cămile! adăugă cu glas tare celălalt ciubotar, mîndrindu-se față de străin cu negoțul care mergea din plin la Samarkand.

— N-o fi prea mari, dar ce marfă aduc...

— Ce fel de marfă? Piele!...

— Piele? Din Hindustan?

— Dar ce?

— De unde piele acolo? Niciodată n-a venit piele din Hindustan. Cei de acolo o cumpără.

— Asta-i adevărat! rostiră neguțătorii, uitîndu-se unul la altul. N-am auzit niciodată de pieile din Hindustan.

— Păi, nici nu au acolo! Încă de pe vremea părinților noștri cumpăram piele din Horezm pentru Hindustan, spuse tare armeanul. Iar acu mă duc după piele pînă la Volga și chiar pînă la Moscova.

Vădit, armeanul era moleșit de friguri și poate din pricina cumîsului.

— Dar atunci ce aduc caravanele?

— Mătase.

— Mătase?

— Păi, acu în Hindustan, cel puțin vreme de o sută de ani, nimănui n-o să-i mai fie gîndul la mătăsuri. Ce, de asta le mai arde?! De aceea se și aduc înapoi. Ca să se vîndă aici.

— Noi avem mătăsurile noastre.

— Acu nimeni n-o să mai ia mătăsurile voastre, nici pe

degeaba. N-ați văzut mățăsurile din Hindustan?

— De văzut le-am văzut, dar costă scump, nici nu te poți apropia.

— Ei, acum o să fie cât vrei!

Ciubotarii se uitară iarăși unul la altul. Amîndoi gîndeau: ce-ar fi să se ducă la jumătatea drumului în întîmpinarea uneia din caravane și să cumpere toată marfa. Dar de unde să faci rost de bani? Apoi, va trebui să aștepți pînă crește prețul. Poate chiar un an. Și numa dacă cumperi toată marfa poți să ții la preț, altminteri se strică socoteala...

Mintea lor chibzuia repede, în timp ce limba grăia cu totul altceva.

— Voi sînteți doar ciubotari! spuse armeanul, ghicindu-le gîndurile, ascunse de cascada vorbelor.

— Și ce-i?

— Neguțătorii voștri de piele au marfă multă?

— De unde să aibă? Pînă acum dumneata ai adus aici piele.

— Piele? Piele am și acum, dar aș mai cumpăra și de la voi.

— La ce preț? rostiră, încremenind de uimire, ciubotarii.

— Care e prețul la voi?

— Era cincizeci, dar nu mai e.

— Aș lua și cu șaptezeci. Oricît ar fi!

Ciubotarii credeau că visează.

— De ce?

— Curînd cîrmuitorul vostru va porni din nou la război.

— Au fost asemenea zvonuri. Azi-dimineață în grădina lui au fost primiți niște soli, apoi s-a adunat sfatul.

— Urdiile care veneau din Hindustan au primit poruncă să se oprească. Celor care au ajuns pînă la Amu – li s-a trimis veste să nu treacă apa. Celor care au poposit la Buhara – li s-au dat îndrumări să stea acolo, iar tuturor celorlalte – să rămînă unde se află.

— E adevărat. Din urdiile care s-au întors împreună cu cîrmuitorul, nici una nu i s-a dat drumul. Miroase iar a război.

— Dar ce legătură are pielea cu toate astea? întrebă

nedumerit celălalt ciubotar.

— Dacă începe iar războiul, o să fie nevoie de încălțări noi pentru toți. Nu-i așa? judecă, toropit de tot, armeanul, și tot el răspunse: Așa-i! Dacă urdiile au fost oprite la Balh, înseamnă că războiul nu va porni spre miazănoapte. Nu-i așa? Așa-i! Iar dacă nu-i spre miazănoapte, va trebui să se mulțumească cu pielea pe care o are la îndemână. Nu-i așa? Așa-i! Căci oștenii voștri n-or să poată face mare ispravă desculți. Nu, n-or să poată! Prin urmare, oricât ai cere pentru piele, o să se plătească. Nu-i așa? Ei, asta o să fie prețul!

— Așa preț n-a mai fost.

— Nici așa oștire n-a mai fost. Crește tot mai mult cu fiecare război. Așa cum cîntă rușii: dacă despici un tătar din Hoarda de Aur, se ridică doi în locul lui. Acum cîrmuitorul vostru are o asemenea oștire, încît dacă ar ține-o degeaba, fără să facă război, ea v-ar mânca toată împărăția. Acum ea trebuie să lupte fără răgaz. Trebuie fără întîrziere să se năpustească asupra bunurilor altora. Iar ca să meargă, are nevoie de încălțări, iar pentru încălțări e nevoie de piele. Așa-i?

Auzind vorbele armeanului, fiecare căuta să le păstreze numai pentru sine, în taină. Dar după o clipă, toată lumea aflase: va fi o cerere nemaipomenită de piele, iar după cum era cererea, așa va fi și prețul.

Ciubotarii și șelarii, grijulii, își ascunseseră bruma de piele pe care o aveau. Ciubotarii își pitiseră imineii și ciubotele, lăsînd în rafturi și pe covorașe numai tocuri și flecuri, dar și la mărunțișurile acelea crescuse cererea.

Ziua, oricît umblă Ghevork Pușok pe ulicioarele înguste ale bazarului, nu mai găsi un petic de piele, nici în dugheni, nici în caravanseraiuri. Și sufletu-i era plin de bucurie, deși chipul lui nu vădea nimic.

În cele din urmă nimeri în caravanseraiul în care trăsesse Mullo Kamar.

Mullo Kamar îi făcu cuviincios loc pe blana lui năpîrlită, dar lui Pușok îi era scîrbă să se așeze pe ea, așa că se lăsă pe

vine și întreabă ca într-o doară:

— N-ai auzit, vinde careva piele?

— Piele?

— N-are careva de vânzare?

— La ce preț?

— Nu caut chilipir.

— Nici n-ai să găsești. Și eu aș cumpăra, dar nu este.

— Și la ce preț ai cumpăra?

— Acela care are marfa, hotărăște și prețul! rosti Mullo Kamar, dîndu-și brațele în lături.

— Șaptezeci!

— Cincizeci iar merge.

— Cincizeci costa ieri.

— Și e multă marfă?

— Treizeci și cinci de cămile, răspunse armeanul.

— Se află aici? întreabă înviorat Mullo Kamar.

— Nu, afară din oraș.

— Cum să hotărăști prețul fără să vezi marfa? Oricum, cu cincizeci aș lua.

— E piele din Buhara.

— Din Buhara?

— La Buhara a fost păstrată, dar am adus-o de pe Volga. Chiar eu am fost după ea.

— Pînă la Volga?

— Pînă la Moscova am fost.

— Mai mult de cincizeci nu s-a dat niciodată. Azi s-a cumpărat și cu cincisprezece.

— Dibaci a fost cel ce a cumpărat.

— Dibaci! încuviință Mullo Kamar.

— Totuși, unul sau altul au mai dosit cîte ceva prin oraș! se făli Pușok, vesel, răutăcios, cu știrile pe care le avea, uitînd că nu era spre folosul său să spună asemenea vorbe.

— Toți s-au grăbit să vîndă, cui i-ar trece prin cap să dosească? răspunse Mullo Kamar numai urechi.

— Pe Iatagan îl știi?

— Iatagan? rosti Mullo Kamar Descumpănit și, pentru a-și

ascunde neliniștea, se prefăcu că se străduiește să-și aducă aminte: Iatagan... Iatagan...

— Acela cu ața de cizmărie...

— Și ce-i cu el?

— A ales cincizeci de suluri, cele mai bune, din cele cumpărate, și a poruncit să fie puse deoparte.

— Cui a poruncit?

— Unui armean.

— Oare...

Lui Pușok i se părea jignitor faptul că un neguțătoras oarecare se îndoia de ceea ce spunea el:

— Știu foarte bine: lui Derenik, băiatul lui de prăvălie...

— Pesemne că încurcă lucrurile.

— El însuși i le-a adus în curte!

Și deodată, după chipul lui Mullo Kamar care se luminează, Pușok își dădu seama că n-ar fi trebuit să spună ceea ce îi destăinuise Derenik dintr-o nechibzuință tinerească, ca unuia de-ai lui; de altfel și el ar fi vândut mai greu marfa dacă s-ar fi zvonit prin bazar că în oraș mai rămăsese piele nevândută...

— Iarăși mă scutură frigurile! se tîngui armeanul, ștergîndu-și fruntea deodată năpădită de broboane de sudoare. Ei, m-am luat cu vorba. Dar în dumneata pot să am încredere: știi să taci.

— De ce să facem zarvă? Bazarul face zarvă, dar neguțătorul trebuie să-și pună strajă gurii.

— Mă scutură iarăși frigurile! Mă duc să mă culc! Și Pușok plecă, făcîndu-și vînt cu basmaua udă.

Dar Mullo Kamar rămase mai departe pe blana de capră, năpîrlită, așteptînd eu nerăbdare ceea ce știa numai el, răsfoind încet cartea cu stihurile lui Hafiz. Pe unele din ele le citea cu glas tare, ascultînd cu luare-aminte sonurile tainice ale binecunoscutelor gazeluri:

Încîntătoarea fată din Șiraz

De-ar vrea să-mi dăruiască inima

Cetăți ca Samarkand și Buhara

I-aş da pentru gropiţa din obraz...

CAPITOLUL TREI

NEGUȚĂTORII

Mullo Kamar citea pe Hafiz, desfătîndu-se cu sonurile tainice ale chisnovatelor gazeluri.

Dincolo de poartă bazarul clocotea.

Acolo se întretaiau drumurile din lumea întreagă. Neguțătorii veneau cu caravanele din toate părțile. Ei aduceau prin pustiuri și stepe, prin păduri și munți tot ceea ce era mîndria celor mai îndepărtate orașe, ceea ce făcea fala brațelor pricepute ale meșterilor din țări străine, aflate cine știe unde.

În drum pîndea lăcomia stăpînitorilor străini, cutezanța triburilor tîlhărești, arșița nisipurilor lipsite de apă, valurile mărilor fără fund, drumeagurile lunecoase din munți, pe marginea prăpăstiilor.

Dar neguțătorii cutreierau, cutreierau mereu cu caravanele, adulmecînd de departe aurul din Samarkand, deși se juruiau în fața ageamiilor că banul n-are miros.

Banul are miros! El miroase a oase putrezite sub pelinul uscat al stepelor, a corăbii putrezite pe țărmurile nisipoase ale mărilor, a stîrvuri putrezite pe drumurile caravanelor, a zaiafeturi lărmuitoare; el miroase greu a sînge de plugar, miroase a curele de harapnice, harapnicele stăpînitorilor de pămînturi, miroase a veșminte scumpe și a desfătări, a mîncare grasă și a urgie, urgia căzută pe capul altuia.

Nu e plăcut, ci-i amar și greu acest miros; nu cu inimă voioasă, ci îngrijorați, plini de teamă, adulmecînd neliniștiți, aleargă la chemarea lui neguțătorii din întreaga lume pe toate drumurile, sau de-a dreptul prin pustietăți, spre bazarul din Samarkand.

Și inimile neguțătorilor se simt ușurate cînd picioarele

păroase ale cămilelor ajung pe pământul emirului Timur, căci s-a dus vestea pînă departe că pe olaturile lui calea neguțătorilor este fără primejdii; pe drumurile neguțătoarești se află caravanseraiuri, unde găsești din belșug apă, hrană și nutreț. Nimeni nu se atinge de avutul neguțătorilor, nimeni nu se leagă de ei, toate ușile le sînt deschise, pentru ei au fost cucerite drumuri neprimejdioase în toate părțile, în tot hanatul lui Timur.

Zi de zi e tot mai bogat orașul Samarkand, se îngreunează tot mai mult sipetele dregătorilor și neguțătorilor din Samarkand, iar prin ele se umplu și sipetele mari – ferecate cu oțel de Damasc, apărute de mii de iatagane – ale lui Timur.

De aceea e plin de lume și lărmuitor, ca o sută de șuvoaie de munte, bazarul din Samarkand.

Dar vrăjit de stihuri, Mullo Kamar ridică deodată privirile de pe carte, mirat de liniștea neașteptată.

Vîrî cartea sub blană, se sculă în picioare, tragînd cu urechea și, cu pași mărunți, grăbiți, asemenea unui asin, străbătu ograda pînă la poartă.

Cu puțin înainte de rugăciunea de seară, larma bazarului amuți dintr-o dată: prin mijlocul bazarului alergau slujitorii lui Timur, cu șalvari largi de piele, cusuți cu mătăsuri pestrițe, cu căciuli mari din blană de vulpe roșie. Dînd deoparte gloata cu reteveie și gîfîind din greu vesteau:

— Amir Timur Guragan!

— Amir Timur Guragan!

În ziua aceea obișnuită ieșirea cîrmuitorului în oraș era neașteptată, pe toți îi lua pe nepusă masă.

Neguțătorii se repeziră să-și închidă dughenile, privitorii se cățărară pe acoperișuri, pe ziduri, îmbrîncindu-se, agățîndu-se unul de altul, lipindu-se de pereți; robi și neguțători, ghiauri și derviși, teologi și meșteșugari, persieni și armeni, ruși și tătari din Hoarda de Aur, arabi și chinezi, horezmieni și horasanieni, neguțători din Iasa, meșteri din Tebriz și Urgheci – toți se învîlmășiseră, înghesuiți de pedestrime, care și întinsese țepii sulitelor ca să croiască drum

cîrmuitorului.

Toți încremeniseră, întinzîndu-se unul de după spatele celuilalt, ca să vadă măcar o clipită pe cel care, după lungile drumuri ale războiului, avea să străbată îndată ulița îngustă a bazarului.

Trecură călare oșteni cu surguciuri roșii de păr, coborînd de pe coifuri. Și îndată, nu ca de obicei, fără străjeri în față, fără străjeri pe de lături, de unul singur, trecu călare însuși amirul.

O mreajă de mărgăritare cobora de pe coamă pînă la ochii calului negru ca pana corbului și vînjos. Arabescurile de argint de pe saftianul azuriu al șeii scînteiau.

Fără să privească împrejur, Timur ședea în șa pieziș, ușor adus de spate, parcă și-ar fi croit drum printr-un vînt turbat care bătea din față; ochii i se îngustaseră, buzele îi erau încleștate, barba i se lipise de piept, și el privea drept înainte, de parcă ar fi fost gata, asemenea unui tigru, să sară în grumazul aceluia pe care, după cum se părea, îl și zărise acolo, înainte, unde îl purta în pas sprinten calul său negru.

La cîțiva pași în spate îl urmau nepoții – cel mai drag, Muhammed-Sultan, fiul răposatului Djehanghir, și doi copii, fiii lui Șahruh, Muhammed-Taragai și Ibrahim-Sultan – pe armăsari murgi vioi, cu cioltare țesute în fir, împodobiți cu canafuri de aur, aninate la greabăn. Trandafiri și stele de aur, țesute pe catifelele purpurii și verzi ale caftanelor, străluceau și sclipeau cînd nepoții amirului treceau prin dărele înguste ale razelor soarelui, și atunci părea că în bazar scăpărau scînteii.

Și numai la o oarecare depărtare de sultani urma curtea lui Timur, însoțitorii lui în toate războaiele, tovarășii de arme, de luptă. Aceștia erau mulți. Și toate giuvaerurile lor se îmbinară într-un singur rîu strălucitor, clocotind în aur și nestemate, umplînd pînă la margini îngusta matcă a uliței șerpuitoare a bazarului.

Aceștia erau apropiații lui Timur, pe care, în zorii zilei aceleia, Muhammed-Taragai, băiețelul de șapte ani, îi văzuse

pe terasa bunicului. Întreaga zi o petrecuseră la Timur, mai întâi în sala luminoasă și înaltă cît timp se desfășurase, încet și cu fală, după tipicul statornicit cu strășnicie, primirea solilor, apoi, așezîndu-se jos pe covoare, ascultaseră cu multă luare-aminte cuvintele amirului, care își rostise dorința de a înălța la Samarkand o geamie cum nu mai fusese și nicicînd nu va mai fi alta pe lume.

Zgîrcit la vorbă, Timur rostea răspicat cuvinte ca de fier, și dinaintea celor de față se înălța o zidire cum nu mai văzuse nimeni alta pe pămînt.

Timur vorbea, privind izvoadele covorului de sub picioare, parcă în fața ochilor lui s-ar fi întins lumea străbătută, rîuri, drumuri, munți, cîmpii, șanțuri, așezări, lumea în mijlocul căreia Timur înălța comoara tuturor comorilor lumii cucerite de el – Samarkandul.

Alături de Timur ședea tăcut urmașul lui Gingis-han, fiul hanului Suiurgatmîș, cu ochii înguști, aproape fără barbă și fără sprîncene, cruntul Sultan-Mahmud-han, soț de arme al lui Timur, oștean credincios și neînfricat. Păstrînd vechea cinstire față de neamul lui Gingis-han, Timur nu-și spunea niciodată han; han al uriașului său hanat era numit acest prieten tăcut și ascultător al său. În numele lui își bătea banii Timur, în numele lui dădea firmanuri, dacă nu voia să le dea el însuși.

Prin mijlocirea acestui han, așa cum făcuse mai înainte și cu tatăl lui, Timur parcă s-ar fi ferit cu palma de slava sa, deși cu vremea aceasta ajunsese atît de mare, încît palma nu-l mai putea feri nici de razele ei drepte, orbitoare, nici de arșița ei dogoritoare.

După ce-și rosti dorința, Timur îl privi pe han, iar Sultan-Mahmud-han își aținti tăcut ochii spre locul la care pînă atunci privise Timur. Și Timur întrebă:

— Ați înțeles?

Nu curtenii i-au răspuns, nici hanul, nici nepoții, căci nu pe ei îi întrebuse Timur. I-au răspuns niște oameni obișnuiți, în veșminte de rînd, care stăteau liniștiți, nemișcați, lîngă

pereți, prizăriți în spatele celor mari și făloși – ziditori, zugravi, fel și chip de meșteri, căroră an după an el le încredința schimbarea gândurilor sale în uriași de piatră, și a visurilor trecătoare în temelii veșnice.

Multe fuseseră încă de pe atunci făurite de acești meșteri de frunte ai întinsului său hanat – palate, cripte, moschee; multe dintre cele făurite de ei scînteiau de pe atunci sub azurul cerului parcă jilav; se înălțau printre grădini ca niște uriași încremeniți. La Șahrasiabz, unde se născuse, Timur înălțase un palat cum nu se mai văzuse vreodată în nici una din cele mai vestite cetăți ale lumii, îl înălțase spre slava neamului său. La Iasa se durau atunci o criptă și o geamie peste mormîntul cuviosului Ahmad-hogea din Iasa întru înfricoșarea nomazilor, întru adevărarea puterii de neînvins a lui Timur...

Acum hotărîse să ridice o zidire mai măreață, mai mare, mai înaltă, mai bogată, nu numai spre uimirea și înspăimîntarea vrăjmașilor, nu numai întru slava neamului său, dar întru slava lui Allah însuși, singurul în lume, pe care Timur încă nu putuse nici să-l învingă, nici să-l sperie și de aceea singurul de care se cam temea.

Timur stătu de vorbă cu meșterii căutînd să-i lămurească asupra dorinței sale, fără a întreba nimic – lucrul acesta avea să-l facă mai tîrziu, cînd, după ce vor fi chibzuit asupra celor rostite de el, se vor aduna ca să-și spună părerea lor. În sfîrșit, îi lăsă pe meșteri să plece și porunci să fie ospătați musafirii, iar el împreună cu nepoții se duse în haremul palatului și prînzi acolo.

Visul măreței geamii îl stăpînea tot mai mult.

Înainte de rugăciunea de seară se gîndi să cerceteze locul unde meșterii aveau s-o înalțe. Porunci să i se croiască drum spre bazar, îi pofti pe toți să-l însoțească într-acolo și înveșmîntat fără fală, în straie de casă, ieși în oraș.

Așa se făcuse că se ivise pe neașteptate în bazar.

Acolo se opri, privind în jurul său.

Sub șoproane erau grămezi de saci greii, lungi, vărğați,

plini cu orez. În depărtare se vedeau mormane verzi și galbene de harbuji, turchestani și bostani timpurii. Mai aproape se înșiruiau coșuri rotunde, pline de corcodușe rubinii sau chihlimbarii, ca niște pietre scumpe.

Nu prea departe se înălțau străvechile coline Afrasiab, gălbui-roșietice, cu nuanțe aurii în soarele ce asfințea, presărate – parcă ar fi fost ciupite de vărsat – cu miile de movilițe ale mormintelor.

Lucind la soare în scînteieri azurii, se înșiruiau bolțile albastre ca peruzeaua ale zveltelor cripte Șahi-Zindâ, de la bolta de piatră de pe creastă, de deasupra mormîntului lui Kusam-ibn-Abbas, pînă la cele care ascundeau sub bolțile lor soțiile, neamurile și prietenii lui Timur, ființele cele mai apropiate lui.

Amirul își rotea de colo-colo privirea sa grea: va dura și alte bolți albastre ca peruzeaua. Lăcașurile rugăciunilor se vor apropia de lăcașurile odihnei veșnice. Va înălța alte multe bolți, palate și cripte, pentru ca totul să se împreune acolo, în oraș, într-o singură grădină de piatră azurie, întru veșnică amintire a sa, a celui ce a călcat în picioare și a însîngerat atîtea țări, pentru a pogorî albastrul cerurilor pe lutul Samarkandului.

Meșterii așteptau, urmărindu-i privirile ce se roteau de colo-colo, și împreună cu el priveau povîrnișurile Afrasiabului, unde, precum spuneau legendele, se înălțaseră cîndva corturile lui Alexandru Macedon, și spre șirurile de cripte durate cu atîta însuflețire și măiestrie, încît meșterii care le zidiseră nu se mai temeau acum nici măcar de Timur. Nu-i mai înfricoșa nici moartea, nici pedeapsa: făuriseră de pe acum ceea ce socoteau că era țelul vieții lor.

Timur privea șirurile înghesuie ale dughenilor, firidele și bolțile sure, trainice, clădite cine știe cînd, ale micilor geamii, ale caravanseraiurilor și băilor, unde se giugiuleau, lîngă cuiburile lor, turturelele sure de Samarkand. În sfîrșit, porunci meșterilor:

— Aici să înălțați zidirile. Vedeți ce și cum.

Aceste vorbe făcură să scîrîie şaua lui Mahmud-Daud, unul dintre cei mai de vază hogi ai hanatului; el tănuia tuturor, pentru a nu-şi păta cucernicul obraz de hoge, că în acel bazar, în acea piaţă se înălţau caravanseraiuri, băi şi magazine ale sale, cumpărate pe alt nume şi că mulţi neguţători făceau acolo alişverişuri cu banii lui.

Pasămite din bunăvoinţă pentru neguţatori, el bombăni:

— Aici sînt mulţi stăpîni de tot felul. Ar trebui întîi să rînduim lucrurile cu ei.

Timur îl întrerupse mînios:

— Aici e un singur stăpîn: eu. Ție, hoge Mahmud, îţi poruncesc: chiar mîine să curaţi tot bazarul! O sută de robi cu cazmale şi tîrnăcoape te vor ajuta, iar cei o mie de stăpîni ai acestor gunoaie nu vor cuteza nici să crîcnească. Înţelesu-m-ai?

— Iar pagubele?

— Au să şi le scoată în alt bazar. Cîtă vreme duc războaie, neguţatorii isteţi nu sărăcesc. Pentru năîngi nu răspund în faţa lui Allah!

Şi măreţul hoge, pe care caftanul ţesut cu fir de aur, îmbrăcat pe deasupra multor altor veşminte, îl împiedica să se aplece cum se cuvine, hîrîi:

— Am înţeles, stăpîne! Am înţeles...

Fără să-l asculte, Timur se întoarse spre Muhammed-Djilda, alt dregător:

— Iar ție, Muhammed, îţi poruncesc să veghezi asupra tuturor lucrărilor. Hoge Mahmud răspunde ca la vremea cuvenită, la ceasul potrivit, meşterii să aibă la îndemînă tot ce le trebuie. Tu răspunzi ca la vremea cuvenită, la ceasul potrivit, fiecare meşter să facă aici ceea ce trebuie. Auzitu-m-ai, hoge Mahmud?

— Am auzit, stăpîne!

— Auzitu-m-ai, Muhammed?

— Am auzit...

— Pentru toate sînteţi răspunzători faţă de mine. Faţă de mine!

În semn de rămas bun și de îndemn, Timur dădu din cap către meșteri și se întoarse prin alte ulițe ale bazarului. Trecînd pe lîngă dughenile de pielărie, adulmecă mirosul tare, înecăcios, ca fumul, al pieilor și se uită chiorîș la neguțătorii de piele.

Deodată, într-un loc, zări printre dugheni bolta joasă a unui mic caravanserai. Sub această boltă stătea un om scund cu turban cenușiu, halat cenușiu, care făcea plecăciuni adînci, ducînd mîinile la piept. Întîlnindu-i privirea, Timur dădu din cap spre el.

Ghicind întrebarea din privirea amirului, Mullo Kamar mai făcu o plecăciune și, fără a aștepta să treacă prin dreptul său dregătorii în toată strălucirea lor, se întoarse, mistuindu-se în umbra de amurg a vechiului caravanserai. Era prea întuneric ca să citească. Fără a mai deschide cartea, se așeză pe blana sa de capră, năpîrlită, și-l trimise pe Boturcea la ospătărie, să-i aducă un talger cu carne de berbec fierbinte.

Privi cercetător cerul încă luminos – nu cumva avea să se întunece curînd? — și strigă în urma lui Boturcea:

— Mișcă-te mai repede!

Tot bazarul era uimit: însuși „Stăpînul Stelei Norocului”, cum i se zicea lui Timur „îl cinstise cu o privire pe acest neguțător tăcut, prin nimic vrednic de luare-aminte, care venise la Samarkand de undeva din stepele kazahe, ori din Tașkent, din Sairam sau din Suganak, nu se știa prea bine de unde.

Dar nici una dintre întîmplările acelei zile, nici larma bazarului, nici liniștea care se așternuse la ivirea amirului, nici hărmălaia asurzitoare care se stîrnise după plecarea lui, nimic nu se simțea în casa singuratică, în care ședeau într-o odăiță, sub tavanul zugrăvit, între pereți împodobiți cu firide și ciubucuri de ghips, pe covorul mătăsos de Iomud, în fața feței de masă din mătase, stăpînul casei, Sadreddin-bai, și preacinstitul lui musafir, Mullo Faiz.

Deși gazda, din zgîrcenie, nu avea în casă orez de soi, deși

carnea se întărise într-atîta la soare și la vînt, încît nu se mai frăgezea la fiert, deși urmînd poruncile Șariatului, dar împotriva obiceiurilor de la oraș, musafirul nu fusese cinstit cu vin, deși gazda drămuia fiecă bob de orez, ținînd la el ca la ochii din cap, totuși atît musafirul cît și gazda, foarte mulțumiți unul de altul, nu se mai puteau sătura să tot sporovăiască și să se bucure că sînt împreună, într-atît se potrivea fiecă gînd al lor, atît erau de asemănătoare dorințele și nădejile lor.

Asemănătoare erau și neliniștile care îi apăsau: cum să pună mîna pe marfă, cum să-i ridice prețul, cum să nu scape clipa mult dorită, jinduită, pînă la sosirea căreia prețurile încă nu crescuseră la maximum, după care prețurile vor coborî. Și cum să afle în ce bazar se va urca prețul la această marfă mai mult decît în oricare altul, cum să ajungă acolo cu toată marfa.

Și amîndoi se străduiau să ascundă neliniștea care se întetea în ei, rozîndu-i asemenea unui vierme neadormit.

Mullo Faiz spuse măgulitor:

— Frumoasă casă ai!

— E veche de șaizeci de ani. A fost zidită în anul cînd m-am născut.

— Frumoasă!

— Tatăl meu făcea negoț cu mătăsuri. Se pricepea la frumos.

— Nu e cam strîmtă?

— Nouă ne ajunge. Cine are nevoie de loc mai mult la oraș? Aici nu-i ca în stepă. În vremea cînd s-a clădit casa asta, un han se urca pe tron pentru un an și se grăbea să strîngă atîta bogăție, cît nu adunau nici într-o sută de ani hanii din vechime. Iar peste un an hanul era căsăpit, se urca altul în locul lui și totul o lua de la capăt. Pe atunci nu le ardea oamenilor să clădească!

— Totuși casa este bună, a fost zidită cu cap!

— Pe atunci meșterii nu se găseau pe toate drumurile. Din pricina hanilor neputincioși și oamenii ajungeau neputincioși

– negoțul era mărunț, iar câștigul atârna de întâmplare. Nu era ca acum, cînd poți să faci negoț cu cine vrei, să cari marfa unde vrei, să te duci oriunde ai chef. Pe atunci nu cuteza oricine să iasă din oraș, caravanele cu mărfuri nu veneau de departe, iar dacă ajungeau de la un popas la altul, neguțătorii mulțumeau lui Allah că au scăpat cu viață; în dosul fiecărei stînci era un tîlhar, fiecare oraș își avea căpetenia lui, rînduielile lui. Pe cine să-l jupoi? Pe cine altul dacă nu pe neguțător? Pînă să aducă marfa la tîrg, prețul ei creștea atît de mult, că oamenii nu mai știau cu cît s-o vîndă ca să nu rămînă săraci. O dată izbuteau să aducă marfa unde trebuia, iar de două ori se întorceau acasă goi pușcă și mai mult morți decît vii! Ce, ăla era negoț? Adevărat chin! Te puteai pricopsi așa?

– Dar se zice că pe vremuri, în tinerețe, și cîrmuitorul nostru păcătuia...

– Ieșea de după stînci și te prăda. Asta făcea! Dar mai apoi și-a dat seama că e mai cu folos să ne apere decît să ne sărăcească. Așa s-a ridicat.

– Cred și eu!

– Ce să ne mai amintim de ce-a fost?! Fiecare are cap pe umeri.

– Ei, noi doi avem încredere unul într-altul!

– N-ai nici o grijă. Totuși... Și apoi în negoț e ca și mai înainte: trebuie să fii cu ochii în patru!

– Așa-i negoțul. Trebuie să privești înainte.

– Poți sărăci și acum, dacă ești greu de cap.

– Asta-i drept! Și în zilele noastre trebuie să chibzuiești bine.

– Și cum să chibzuiești? Cum să privești înainte? Ce-ai să vezi acolo? Drumurile s-au lungit, iar pe drumurile lungi și ochii trebuie să vadă mai departe.

– Asta-i drept! La un capăt al lungului drum pornește o caravană, iar tu, la celălalt capăt, trebuie să știi ce aduce caravana.

– După cum stau lucrurile astăzi, ești mai în câștig dacă

mergi tu însuși cu caravana.

— Atunci de ce nu mergi?

— Mă urnesc greu.

— Deși am șaizeci de ani, m-aș duce dacă ar folosi la ceva. Pînă la Trapezunt drumul e liniștit – e al nostru. Pînă la Oceanul Hindustanilor drumul prin întregul Iran e al nostru. Acu poți să mergi pînă în Hindustan fără teamă. La bazarurile armenesti te duci ca la tine acasă. A trecut vremea Hoardei de Aur. Pînă în țara chitailor, e drept, nu avem încă un drum al nostru.

— Osmanliii au ciopîrțit de curînd oamenii unei caravane de-a noastre.

— Sînt cutezători! Dar i-au ciopîrțit nu pe ai noștri, ci pe niște genovezi. Deunăzi însă alți genovezi au izbutit să aducă marfă pe alt drum!

— I-am văzut. Pînă la Trapezunt ei călătoresc pe mare. Nouă ne e teamă să ne ducem la ei: nu-s musulmani. Cum să faci negoț cu ghiaurii?

— Rușii însă fac negoț cu noi.

— Nici rușii nu se duc dincolo de Saraiul Hoardei. Ne aduc mărfurile rusești neguțătorii din Sarai.

— Totuși facem negoț cu ei prin Hoardă. Nici noi n-avem pagube din partea rușilor, nici rușii din partea noastră. Și nici ei nu-s musulmani.

— Nu-s musulmani, dar nu ne putem lipsi de mărfurile lor!

Mullo Faiz se uită cu teamă spre ușa, nu cumva trăgea cu urechea vreun derviș? Apoi, mijind ochii, spuse cu încredințare:

— Cînd vrei să faci negoț cu cîștig, nu vorbi de credință, vorbește de prețuri.

— Da, lungă cale avem de străbătut. Dar cum să ghicești cît de lungă este, cum?

— Da, oricît te-ai strădui...

Sadreddin-bai hotărî sări dezvăluie o taină lui Mullo Faiz:

— Deunăzi, cînd veneau din Hindustan zvonurile acelea nedeslușite, am vorbit cu niște cititori în stele.

- Și?
- Unul dintre ei mi-a ghicit.
- Ce?
- Steaua hindustană, mi-a spus, a trecut din triunghiul Săgetătorului în triunghiul Cumpenei. Iar cumpăna înseamnă negoț.
- Bine ți-a ghicit!
- Iscusință, de!
- Și unde-i acest cititor în stele?
- Lîngă cripta Împăratului Viu.
- Ce-ar fi să ne mai ghicească ceva?
- N-am nimic împotrivă.
- Dar să-ți ghicească tot dumitale. Amîndoi urmărim același lucru și dumneata știi cum să întrebi...

Curînd ambii neguțători de piele își croiau din nou drum prin bazar, îndreptîndu-se grăbiți spre Poarta de Fier. Trebuia să ajungă cît mai repede la criptele Șahi-Zindá, ca să li se ghicească mai înainte ca muezinii să-i cheme pe credincioși la rugăciunea de seară și mai înainte ca poarta orașului să se închidă pentru noapte.

Ca întotdeauna, pe colnicele Afrasiab, printre morminte, pășeau încet oameni singuratici – cititori ai Coranului, bocitoare, gropari cu cazmale. În criptele azurii se grămădeau derviși cu păr lung, în zdrențe negre rămase din covoare, muezini cu cealmale albe ca zăpada, dregători cu turbane hindustane colorate, gingașe ca norii de dimineață; femei ascunse sub mantii sure, groase, tivite cu mătăsuri colorate ori împodobite cu hurmuzuri sau mărgăritare.

Sub bolțile răsunătoare ale unora din cripte se auzeau glasurile jalnice ale celor care citeau Coranul. Cuvintele arabe sunau mai melodios și mai bine chiar decît în gura arabilor.

Miresmele păreau acolo aproape că se văd, aidoma mătăsurilor dese, totuși străvezii. Și ele puteau fi numite mătăsuri, dacă miresmele ar fi foșnit și dacă gingășia lor putea fi pipăită, atunci ele puteau fi măsurate și vîndute în bazaruri.

Rîndurile de cripte alcătuiau un fel de terase, o criptă deasupra alteia, fără să semene între ele, ca și oamenii îngropați sub ele, și totuși apropiate și asemănătoare, ca și oamenii aceluiasi popor, aceluiasi neam.

După ce urcară pînă sus pe o potecă povîrnită, cotiră spre cripta lui Kusam-ibn-Abbas. În mînăstirea, zidită de regina Tuman-aga pentru derviși, hagii și pelerini, Sadreddin-bai zări un cititor în stele, costeliv ca și el, negricios la față, dar cu barbă albă.

Sadreddin-bai se opri și făcu de departe o plecăciune smerită.

Bătrînul cel oacheș ședea pe un covoraș, țesut din lînă albă și neagră, depănînd niște mătănii de sidef și privind drept înainte. Părea că nu vede nimic în jurul său și nici în toată această lume trecătoare; oamenii, împărățiile, așezările omenești își schimbau înfățișarea, îmbătrîneau, piereau de pe fata pămîntului, dar neschimbați, nepieritori, rămîneau aștrii cerești, slovele tainice ale zodiilor în care cunoscătorul putea citi ursita, soarta oamenilor, a cetăților și a împărățiilor. Puteai să nu înțelegi împletiturile cu tîlc ale slovelor din cărțile pămîntești, pentru dobîndirea înțelepciunii era îndestulător ceea ce fusese scris pe ceruri de arătătorul celui milostiv și îndurător.

Capătul lung al cealmalei bătrînului atîrna de pe umărul lui pe cutele negre ale halatului. Și nu puteai să-ți dai seama ce era mai alb – cealmaua, barba lui, mătăniile de sidef, sau izvoadele albe cusute pe lîna neagră a covorașului.

În stînga bătrînului, necutezînd să stea pe covorașul dascălului lor, încremeniseră smeriți trei dintre ucenicii lui, palizi, tăcuți, de nepătruns. Ședeau în rînd, fără să-și ia ochii de la dascălul lor și, fără să vrea, imitau fiecă mișcare a feței lui, mișcînd degetele, de parcă ar fi depănat mătănii.

Sadreddin-bai făcu încă o plecăciune.

Fără să-l cinstească pe neguțător cu privirea, cititorul în stele mormăi:

— Vorbește!

Atunci Sadreddin-bai veni mai aproape și se așeză jos, lângă marginea covorașului.

— Sînt neliniștit, cuvioase părinte!

— Neliniștea roade fără curmare inima muritorului; fiecare e însetat să afle pînă cînd va răbda tristețea, cînd va veni alinarea, unde-i pragul fericirii și poarta izbînzii...

— Adevăr grăiești, cuvioase părinte!

— Cum te cheamă?

Sadreddin-bai își spuse numele.

— Ce vîrstă ai?

Sadreddin bai spuse anul și luna nașterii sale.

— Steaua ta este a treia în zodia Berbecului.

Sadreddin-bai încuviință:

— Adevăr grăiești.

— De unde știi? își ciuli urechile cititorul în stele, și lui Sadreddin-bai nu-i scăpă că fusese cinstit cu o plivire fugară a prezicătorului.

— Am citit și eu odată în cartea ursitei cu privirea pătrunzătoare a ochilor tăi.

— Pleacă pînă dimineața, întrucît cel milostiv ne dă vedere numai în bezna nopții. Ziua sîntem orbi. Noaptea vedem. Dimineața gura noastră îți va destăinui ceea ce se va dezvoltă ochilor noștri noaptea.

Sadreddin-bai făcu o plecăciune, iar cînd se ridică, în locul lui rămase o năframă subțire cu bani.

Pășind de-a-ndăratelea, neguțătorul de pielărie se întoarce la Mullo Faiz, iar mai departe merse de-a-ndăratelea unul lângă altul, fără să-și ia ochii de la bătrînul oacheș nemișcat, nepăsător.

Numai după ce trecură de derviși și hagii, Sadreddin-bai grăi încet:

— Milostiv e Allah că trimite asemenea prezicător pe pămîntul nostru păcătos!

— Cînd o să răspundă?

— A zis că dimineața.

Deși nu făcuseră decît să pună o întrebare, deși aveau de

așteptat răspunsul o noapte întreagă, inima le era ușurată, simțind fiecare acea liniște pe care o dorise atîta.

Neguțătorii de pielărie își croiră drum prin gangul lung de sub bolta Porții de Fier, dar deodată se opriră în loc: din oraș, de la bazar, se întorceau, îmbulzindu-se, neguțători din mahalale, țărani, grădinari, stăpîni de pometuri care își vînduseră mărfurile și acum se grăbeau să ajungă în satele din împrejurimi, înainte de a se întuneca.

Măgărușii tropăiau grăbiți purtînd coșuri, ulcioare de lut sau alte vase goale. Părăsind orașul sub privirile iscoditoare ale străjerilor, nimeni nu cuteza să meargă călare, toți pășeau pe jos, dînd binețe oștenilor de strajă și împungînd măgărușii cu toiege ascuțite ca să iuțească pasul.

Treceau țigănci pline de praf, cu ochi ageri, ținînd de mîină copii cu brațe tuciurii. Pe fețele femeilor, oacheșe și îndrăznețe, se vedeau benghiurile albăstrie ale tatuajului sacru, la unele între sprîncene, la altele pe umerii obrazilor sau pe bărbie. Deasupra nărilor aveau podoabe de argint, dar totul pălea în fața frumuseții șirete, năvalnice a ochilor lor liliachii, arzători.

Sadreddin-bai și Mullo Faiz lăsară să treacă frumusețile pline de păcat, scuipeînd nu fără ciudă, iar cînd se hotărîră să iasă de sub bolta porții, îl întîlniră pe Mullo Kamar, care venea de la oraș, călare pe un măgar sur, jigărit.

Amîndoi neguțătorii răspunseră cu dispreț la plecăciunea obișnuită a acestui precupeț de rînd, care de atîția ani hoinărea prin îmbulzeala bazarului, ba făcîndu-se nevăzut cine știe unde, ba ivindu-se din nou în cotloanele înguste ale dughenilor de pielărie.

Neguțătorii nici măcar nu se uitară în urma lui Mullo Kamar care se îndepărtă pe lîngă Șahi-Zindă, pe sub pletoșii ulmi bătrîni de veacuri, pe lîngă tîrgoveții care hodineau pe covoare dincolo de zidurile orașului, pe lîngă schilozi, țărani, cărora li se făcuse foame, pe lîngă leproșii aciuăți în colibe de lut, pe lîngă oștenii care ședeau pe malul pîrîului.

La marginea drumului se înșiruiau criptele unor derviși,

clădirile teșite ale ospătărilor din care se împrăștia un fum plăcut mirositor, porțile de piatră ale conacelor din afara orașului, iar în locurile goale dintre ziduri, luminate de soarele în amurg, se iveau pajiști verzi de trifoi sau grădini de zarzavat, după care apăreau din nou zidurile de piatră ale livezilor.

Mullo Kamar își împungea măgarul cu toiagul ascuțit, privind îngândurat binecunoscutele mahalale ale populatului, ale marelui oraș Samarkand.

CAPITOLUL PATRU

GRĂDINA

Mullo Kamar locuise cîndva la Suganak, o cetate din stepă, unde, în bazarul întins și neted ca în palmă, neguțătorii făceau dever mare. Suganak, un cuvînt ostășesc, înseamnă „tolbă de săgeți”, și uneori se întîmpla ca Suganak să-și îndreptățească numele, cînd zidurile cetății se umpleau de oșteni, ca o tolbă de săgeți. De la Suganak pornea un drum de-a dreptul spre miazănoapte, spre bazarurile Hoardei de Aur, iar de acolo mai departe pînă în Rusia, la bazarurile din Novgorod. Drumurile porneau de la Suganak și către răsărit, spre stepele albastre, presărate cu pelin, ale nomazilor, spre depărtatul și cruntul Mogulistan, iar de acolo înspre țara chitailor. La Suganak soseau mărfuri de la Hoarda de Aur, deși aceasta nu făcea negoț cu mărfurile ei, ci rusești. În schimb, Hoarda de Aur cumpăra acolo mărfuri persiene și armenesti, iar curînd aveau să treacă tot prin mîna neguțătorilor din Suganak și mărfurile hindustane spre Hoarda de Aur, iar de acolo către Rusia și Novgorod, de unde aveau să plutească mai departe, spre tărîmurile beznei și ale frigului, spre țările nemțești și franțuzești de peste mări.

Nu era mare cetatea Suganak, unde părintele lui Mullo Kamar vindea mătăsuri, cumpărînd piei și blănuri. Nu era mare cetatea Suganak, dar acolo se născuse el! Acolo crescuse Mullo Kamar, acolo moștenise negoțul tatălui său, de acolo ducea în Iran piei, iar din Iran aducea mătăsuri și vopsele. Lungi erau drumurile neguțătorești, îndelung călătoreau neguțătorii, iar cei din Suganak tălmăceau în felul lor numele cetății: bazarul lor era o tolbă, iar neguțătorii erau săgeți, și cu cît mai departe ajungea o săgeată cu atît se bucura de mai mare cîștig și cinstire.

Hoarda de Aur își ațintise privirile hrăpărețe spre Suganak, nomazii pizmași încercaseră să prade bazarul. Dar cetatea ținuse piept cu dîrzenie. Totuși negoțul nu mai era atît de vioi ca pe vremuri, deoarece în ultimii douăzeci de ani multe drumuri de caravane se îndreptau spre Samarkand, unde se împleteau cu alte drumuri. Fără războaie, fără săgeți și hangere cucerise Samarkandul negoțul Suganakului din stepă, așa cum dusesese de rîpă bazarurile din alte zeci de străvechi orașe neguțătorești – de la Urghenci în Horezm pînă la multe altele, căroră nu le mai rămăsese nici măcar numele.

Cu doisprezece ani mai înainte Mullo Kamar fusese prins de năvala lui Timur la Șiraz. Neguțătorul din stepă nimerise într-o cetate împresurată. Persienii împresurați, se năpustiseră să prade caravanseraiul din Buhara. Între timp neguțătorul vînduse pieile, iar pentru mătăsuri plătitise numai o mică arvună. Așa că persienii n-aveau ce să-i ia în afară de aur, dar aurul nu e mare – izbutise să-l ascundă – și persienii nu se înduraseră să-i ia viața.

Așa că Mullo Kamar ar fi putut să se întoarcă la Suganak cu arvuna pierdută și cu mîinile goale, dar Mullo Kamar nu era asemenea om. Cînd urdiile lui Timur dăduseră năvală în cetate, Mullo Kamar cercetase care dintre cei mai mari neguțători de mătăsuri din Șiraz își pierduseră viața și le spusese căpeteniilor lui Timur că toată marfa acelor neguțători fusese cumpărată de el pentru Suganak, așa că nu se cădea ca oștenii să prade pe un neguțător pasămite de-al lor. Văzînd că acele căpetenii nu-i dădeau crezare, lovind cu toiagul în caldarîmul piețelor din Șiraz, neguțătorul se dusesese la căpeteniile cele mari și li se închinase. Se întîmplase ca plîngerea lui s-o audă însuși Timur. Cîrmuitorului îi plăcuse neînfricarea lui și spusese cu asprime:

— Nu se cade ca oștenii mei să-mi prade neguțătorii.

De bună seamă că Mullo Kamar trebuise să dea plocon o bună parte din marfă atotputernicilor zilei, dar atunci s-au găsit în cetate și cămile pentru caravană și oameni care să mîne cămilele.

În zilele acelea, pe ulițele din Șiraz, unde multe lucruri erau călcate în picioare de învingători, Mullo Kamar culesese de pe jos o cărțuție cu slove săpate pe scoarța verde. De atunci nu se mai despărțise de această carte, deși învățase demult, pe de rost, toate gazeturile lui Hafiz.

Acum, pe înserat, venind de la Samarkand, mergea pe drumul ce se ogoia tot mai mult, călare pe asinul lui îngîndurat, pe care îl îmboldea din cînd în cînd cu toiagul ascuțit. La asfințitul soarelui, în fața neguțătorului se înălță poarta de piatră împodobită cu încrustații și mozaicuri a grădinii Dilkușo, ceea ce înseamnă „care încîntă sufletul”.

Lăsă asinul în grija portarului și se îndreptă spre o clădire largă, numită „înainte de poartă”, în care puteau să hodinească oștenii care ieșiseră din strajă, cei ce-și așteptau rîndul, și tot felul de oameni care veniseră pentru treburile stăpînirii.

Pe stăpînul casei urma să-l aștepte pînă dimineața, deoarece seara nu era lăsat nimeni la el.

Mullo Kamar luă de pe asin blana de capră, o întinse pe jos și se pregăti să se culce într-un ungher. Deodată dădu cu ochii de Aiar.

De multe ori i se întîmplase să se întîlnească cu acest oștean de încredere la un popas, în felurite caravanseraiuri, pe un drum sau altul: ștafeta și neguțătorul sînt totdeauna pe drum. Iar sub cîrmuirea lui Timur războiul și negoțul mergeau totdeauna mîna-n mîna: oșteanul jefuia, neguțătorul cumpăra de la el – amîndoi trăgeau folos, amîndoi erau în cîștig.

Multe lucruri folositoare afla de la un oștean neguțătorul priceput; multe dezvăluia și povestea, din plictiseală, din încredere față de oștean, neguțătorul ușuratic. De aceea Mullo Kamal prețuia cunoscuți ca acest Aiar, cu ochiul ager, urechea la pîndă și mintea trează.

Vorbiră îndelung despre caravanseraiurile de pe drumul dintre Samarkand și Buhara, despre caravanele care poposeau la unul sau altul din ele, despre mărfurile pe care le

duceau aceste caravane, despre tot felul de zvonuri și întâmplări.

De-abia ațipiră, că și veni vremea să se scoale, să se spele cu apă rece din pîrîu, să înalțe laude lui Allah și să se apuce de treburi.

În frunzișul răcoros și întunecat al grădinii noaptea încă stăruia, dar păsărelele ciripeau și săgetau de pe acum, de colo-colo. Sfrîncioci suri cu coada lungă se apropiau în zbor fără teamă, iar cîte un grangur auriu se ivea deodată de sub copaci, iar iarba, de pe care aburea rouă, răspîndea o mireasmă năvalnică, bucurînd sufletul.

Începu să cînte o privighetoare. O pitulice sură încercă să întreacă trilurile cristaline, armonioase, ale privighetoarei. Mullo Kamar fu călăuzit spre palat pe o alee întunecoasă, încă jilavă, ocolind ușa din față.

Zorile abia se revărsaseră, dar Timur se și trezise și bea cumîs dintr-o ceașcă chinezească. La un semn al lui, însoțitorii îl lăsară pe neguțător singur cu Cel născut sub o stea norocoasă.

Timur tăcea, privind prin ușa deschisă care dădea în grădină unde stînjeneii și bujorii se și ofiliseră, dar erau în floare trandafirii, printre care aceia îndrăgiți de el, roșietici cu miezul purpuriu, care înfloreau ca niște ciorchini pe o tulpină. Poruncise ca acești trandafiri să fie numiți „patruzeci de frați”, dar norodul le zicea pe vechiul lor nume – „patruzeci de tîlhari”. Acest nume cîndva îl zădărise pe Timur, dar nădăjduia că mulțimea își însușise demult numele pe care-l dăduse el acestor flori.

Mullo Kamar făcu o plecăciune smerită.

— Ce se aude? întrebă Timur.

— Am cumpărat.

— Mult?

— Cît a fost. Pe cei care aveau puțin i-am lăsat în pace.

— Cu cît ai luat?

— Cu douăzeci.

— Cinci ți-ai luat partea ta. Nu?

Inima lui Mullo Kamar încremeni: „Știe tot!”

Dar nici nu clipi, ci numai dădu din umeri:

— Nu cinci, stăpîne, ci patru; cîte unul am dat de fiecare balot omului meu.

— Ți-ajung și trei.

— Nu mă nedreptăți, stăpîne!

— N-au rămas stocuri mari?

— Are un armean, dar nu în oraș; le ține într-un caravanserai, la trei ceasuri de drum de aici.

— De ce nu le aduce încoace?

— Așteaptă să vadă prețul.

— Și are mult?

— Treizeci și cinci de cămile. Șaptezeci de samare, cîte cinci baloturi de samar...

— Trei sute cincizeci. Cît cere?

— Șaptezeci.

— O să le luăm mai ieftin. Tocmește-te, ca să fie în bună rînduială.

Mullo Kamar făcu o plecăciune și se îndepărtă de-a-ndăratelea. Cînd fu aproape de ușă, Timur îl întrebă deodată:

— La ce caravanserai e?

— Armeanul?

— Da ce, am nevoie de el? De piele!

— La Kutluk-bobo.

— Trebuie să momim caravana afară, pe întuneric. Cînd cazi la învoială, să-mi dai de veste. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, am înțeles, stăpîne!

— Bine atunci. Du-te la vistierie: ia-ți cîte patru, ți-ajunge!

— Îți mulțumesc, stăpîne!

Timur nu se mai uită la plecăciunile lui Mullo Kamar.

Fără să-și îndoiaie piciorul drept, păși șchiopătînd prin sălile împodobite de pensulele zugravilor din Herat: grădini pline de tigri, gazele și papagali trandafirii în mijlocul frunzișului verde-închis; o vînătoare împărătească printre dealuri verzi, unde un cal roșu își înalță capul pleșuv cînd călărețul fercheș trage cu arcul într-o gazelă care se

poticnește, deoarece săgeata i-a țintuit o ureche; două fete frumoase privesc încântate vînătoarea de după deal; iată-l și pe amir într-un boschet, îngrijit, zvelt, stînd de vorbă cu soțiile sale, pe care zugravul le-a îmbrăcat în straie persiene, deși ele purtau veșmintele neamurilor lor, nu străine. Iată lupta pentru Șiraz, iată și Șirazul însuși! Și din nou Timur pe cal, așa cum arăta acum, nu așa cum era cu doisprezece ani mai înainte cînd cucerise Șirazul, iar lîngă scara șei stătea aplecat un derviş în zdrențe, încins cu o funie, vestitul poet Hafiz...

Trecuseră doisprezece ani. Mulți lăudaseră atunci gazelurile lui Hafiz, iar printre acestea și pe acela care i se păruse jignitor Cuceritorului Lumii. Și cînd aflase că poetul Hafiz se ascundea printre dervișii din Șiraz, poruncise să fie adus dinaintea sa.

În ziua aceea, cînd Timur tocmai se urcase în șa ca să plece la vînătoare, i se adusesese la cunoștință că se dăduse de urma poetului, care fusese prins și adus.

Cîrmuitorul se uitase de pe cal la jalnicul zdrențaros, un batrîn cu barba ascuțită, căruntă, cu sprîncenele groase, stufoase, negre, cu nasul vînat ca al unui bețiv, dar ochii îi erau îndrăzneți și privirea hotărîtă. Iar pe sub mustață îi flutura un zîmbet batjocoritor. Acest zîmbet îl zădărise pe Timur: în fața lui nimeni nu zîmbise încă batjocoritor, ci numai plînsese sau se ploconise.

Timur ar fi vrut să-l pedepsească pe poet, să poruncească să fie bătut cu bețe, însă spuse:

— Am răsturnat lumea întreagă, strîngînd ceea ce e vrednic să-mi împodobească cetățile și mai cu seamă Samarkandul, cel mai de seamă dintre orașele lumii. Cum de-ai cutezat să-mi împarți orașele pentru niște fete!

Hafiz zîmbi trist, își strînse zdrențele pe el și răspunse fără a se ploconi:

— Vezi și tu, stăpîne, la ce m-a adus această risipă!

— Da, da! încuviință Timur, neștiind ce să răspundă acestui batrîn cutezător, și îmboldi cu pintenii de argint deșerturile

simțitoare ale calului. Armăsarul porni, iar după stăpînitor se urniră și însoțitorii săi, grăbindu-se să ajungă la locul vînătorii ca să scape de ulițele Șirazului, care duhneau a mortăciuni.

Poetul rămase nemișcat la marginea drumului, lăsînd, să treacă pe lîngă dînsul alaiul strălucit al cuceritorului, de parcă i-ar fi trecut în revistă pe acei venetici trufași. Iar acum, cercetînd zugrăvelile, Timur își aduse aminte pentru întîia oară că atunci, cu doisprezece ani mai înainte, încă trăia pe lume bătrînul și îndrăznețul poet Hafiz.

Rareori i se întîmpla lui Timur să rămînă singur în acele ceasuri și să se plimbe fără însoțitori, privind ceea ce fusese făurit din voința sa.

La intrarea uneia dintre săli se opri auzind glasuri. Erau zugravii, care stăteau de vorbă în limba persiană și chiar cîntau.

Ei nu-l văzuseră. Se opri în ușă, cercetîndu-i cu privirea. Meșterul zugrav închipuia vesel pe perete o luptă din Hindustan: urdiile împresurau Delhi. Muhammed-Sultan, nepotul cel mai mare al lui Timur, un tînăr nespus de sînguincios, pătrunsese neînfricat în mijlocul încăierării, secerînd cu paloșul. Chipul zugrăvit aducea bine cu al lui. Nasul coroiat, ochii depărtați, umerii obrazilor ieșiți, privirea veselă, neînfricăată, ageră. Zugravul din Herat prinsese foarte bine ceea ce îi plăcea lui Timur la nepotul lui.

Cronicarul Hias-addin îi povestea zugravului cum se desfășurase lupta. Glasul lui era răsunător, melodios. Stînd jos pe dușumea, ucenicii cîntau și frecau vopselele. Deodată amuțiră cu toții, rămînînd nemișcați, împietriți, parcă ar fi fost zugrăviți pe perete; unul dintre ucenici îl văzuse pe Timur și, înlemnit, fluierase fără să vrea.

Toți se făcuseră parcă deodată pe jumătate mai mici. Pensula zugravului trase cîteva dungi de vopsea neagră pe cer, deși el voise să tragă o umbră sub cornișa unui turn.

Timur îi îndemnă încruntat:

— Lucrați!

Și porunci să i se aducă un jilt.

După ce se așeză, lucrul zugravilor nu se putea rîndui cu nici un chip. Ucenicii încurcau vopselele, iar meșterul trecea de cîte o sută de ori pensula peste unele și aceleași linii, pe care le mai trăsese.

Numai Hias-addin se însufleteșise vădit. Începu să vorbească fălos, tare, cîntător, dîndu-și capul pe spate, de parcă el ar fi cucerit în clipa aceea Delhi, el însuși dăduse năvală, fără a se teme de săgețile hindustanilor. Timur își miji cu răceală ochii și așa înguști: cronicarul urmărise lupta de departe, de pe un dîmb ferit!

Dar cînd Timur, fără să vrea, ademenit de povestire, începu el însuși să dea povește asupra unei trăsături sau a alteia, parcă văzînd din nou lupta, sub mîna zugravului începură să răsară noi linii, se iviră călăreți, elefanți; urdia lui Timur tocmai prinsese elefanții și îi aruncase împotriva dușmanului, dar ea însăși se temea de ei, mai mult decît de dușman, ba chiar mai mult decît de toți dușmanii din lume.

Timur porunci să fie chemați nepoții mai mici, care nu văzuseră nici acea luptă, nici Hindustanul. Să vină să vadă cum, din voința bunicului lor, zugravii împodobeau lumea, cum la porunca lui se înălțau pe pămînt așezări nemaivăzute, în orașe se clădeau palate, palatele erau înconjurate de grădini, iar în palate se zugrăveau asemenea lucruri.

Curînd, în spatele bunicului se opri micul Muhammed-Taragai pe care, din pricina înfățișării sale mîndre, toată lumea din palat îl numea la început în glumă, iar apoi din obișnuință beizadea Ulugbek.

Pe altă beizadea – pe Ibrahim-Sultan – nu putuseră să-l aducă; acesta încă dormea și nu era chiar atît de ușor să-l trezești, să-l speli și să-l înveșmîntezi, pentru a-l înfățișa așa cum se cuvenea dinaintea cusurghiului său bunic. Dar Ulugbek era întotdeauna la îndemînă, ca și Muhammed-Sultan, nepotul cel mai mare.

— Ce mai faci? îl întrebă Timur pe Ulugbek.

— Bunicule, nu ne-ai mai arătat Hindustanul.

— Ei, tu ai toată viața înainte. O să vezi multe cetăți! și adăugă cu asprime: Dacă n-o să-ți tot sticlești ochii la stele!

— Stelele sînt mai curate, bunicule.

— Ce spui? nu înțelese Timur. Mai curate decît ce?

— Acolo e mai puțin colb, bunicule.

Zugravii se încumetară să rîdă. Timur se oțărî:

— Colb? Dacă ar fi pînă acolo un drum, aş stîrni și acolo colbul!

— Dar nimeni nu cunoaște drumul pînă acolo.

— Nici nu-i nevoie să-l cunoască. Sînt destule treburi și aici pe pămînt.

Șezînd în jilțul de Bagdad, negru, cu încrustații de sidef, Timur porunci să fie chemat dregătorul care veghea asupra binalelor înălțate la Iasa.

Curînd intră legănîndu-se Ubaidulla Sadr-mavliana^{4}, ziditorul mausoleului și al geamiei de deasupra mormîntului cuviosului poet Ahmad-hogea din Iasa.

Fără a întoarce capul, Timur se uită la bătrînul cărturar, vînjos, crăcănat, semănînd cu un nomad. Veșmintele lui erau noi și nu apucaseră încă să se netezească, căci, în vederea acelei zile, abia fuseseră scoase din cufăr. Părea însă că Sadr și toate veșmintele lui erau pline de colb mărunt de pe drum.

— Ce se aude, mavliana? întrebă Timur.

— Clădim.

— E al cincilea an de cînd tot clădim! răspunse Timur.

— Totul e adus din alt loc, de departe.

— Darul meu l-ai primit?

Timur poruncise să fie turnate din bronz niște lampadare și sfeșnice mari. Le turnase cu măiestrie iscusitul meșter Izz-addin, fiul nu mai puțin iscusitului meșter Tadj-addin, pe care Timur îl adusese cîndva o dată cu o mie de meșteri, luați robi în orașul Ispahan din Iran.

— Le-am și pus lîngă criptă.

— Sînt frumoase?

— Mai frumoase n-am văzut nicăieri! răspunse Ubaidulla Sadr, ridicînd sprîncenele.

— Acum ce faceți?

— Am isprăvit cazanul. Am turnat un...

Sprîncenele lui Ubaidulla se ridicaseră din nou și Timur îl îngîină:

— ... Cum nu s-a mai văzut altul nicăieri?

Lui Timur nu-i plăcea cînd, din lingușire sau de frică, nu i se răspundea limpede, pe șleau. Dar Ubaidulla se încăpățîină:

— Da, nu s-a mai văzut! răspunse el încredințat și jignit cîrmuitorului care îl privea încruntat.

— Și de ce e așa de grozav?

— A fost turnat cu iscusință.

— Dar ca mărime?

— Nici atît de mare nu s-a mai pomenit. L-a turnat...

— Cine?

— L-a turnat Abdal-Aziz.

— Cel din Samarkand?

— Pe tatăl său l-ai adus, stăpîne, din Tebriz. Și el era meșter, îl chema Sarvar-addin.

— Mi-amintesc de Sarvar. Va să zică, feciorul seamănă cu părintele! Pămîntul nostru n-a stricat măiestria străinilor?

— A sporit-o! Fiul e mai iscusit decît tatăl. Pe cazan a fost săpată o pisanie.

— Care? întrebă Timur, numai urechi.

Ubaidulla scoase repede din sîn o hîrtie străvezie satinată și, ținînd-o cu brațul întins, citi în șoaptă, apoi spuse:

— Scrie că a fost turnat din porunca ta în luna șavval, în acest an. Opt sute unu, în a douăzecea zi, pentru apa... Și, împăturind hîrtiuța, dădu din cap și spuse: De-abia l-au adus. A fost turnat la Karnak. Să cari atîta greutate, de la o asemenea depărtare!

— Nu e mic? întrebă Timur, privindu-l iscoditor.

— Am spus, stăpîne, nu s-a mai pomenit altul așa de mare.

— Da, da! Asta-i pentru stepe. Înțelesu-m-ai? Îi cunoști pe nomazii din stepă?

— I-am cunoscut în ultima vreme.

— Și ce părere ai de ei?

— În ce privință?

— Trebuie ca înaintea ochilor lor să se înalțe uriași. Așa sînt acești oameni: nu văd ceea ce-i mic, ochii li s-au învățat cu întinderile necuprinse. Nomazi! Fac pași mari, pietricelele mărunte nu le zăresc, nu se uită sub picioare, văd departe. Așadar, trebuie să vadă de departe, cînd mai au încă multe ceasuri de mers, că în mijlocul stepei se înalță un mare mausoleu. Iar după ce intră, să vadă în mausoleu un mare cazan. Și în mausoleu zace un mare sfînt. Iar în jurul sfîntului sînt niște lampadare mari. Și atunci or să se întrebe: „Cine a înălțat așa ceva în inima stepei?” Cînd or să vadă cît de mari sînt toate, vor spune: „Un lucru mare poate fi durat numai de un om mare. E mare, vor spune, puterea celui care a înălțat asemenea lucruri!” Și atunci se vor teme de noi, ne vor da ascultare. Nu vor cuteza să se ridice împotriva unei asemenea puteri. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, stăpîne!

— Da, da!

Vorbele lor fură întrerupte pe neașteptate de meșterul care zugrăvea cucerirea orașului Delhi. Acesta lăsase demult pensula, ca să asculte cuvintele cuceritorului lumii.

— Dă-mi voie să întreb ceva, mărite stăpîne.

— Întreabă.

— Eu, mărite stăpîne, îl cunosc pe Izz-addin care-i de pe aceleași meleaguri cu mine. El făcea nu numai lampadare, dar și balamale și tot felul de alte podoabe. Un meșter cum nu găsești pe toate drumurile. Puteai să privești o zi întreagă o părticică dintr-un lucru făcut de el și să te minunezi: „Phii, phii, ce iscusință!” Dar, precum am auzit, dacă judeci o lucrare după mărimea ei, nu mai are rost să-ți strici ochii cu măiestria unui lucru mic, așa-i? Dacă nomadul s-a obișnuit să privească totul de departe, el nu va mai vedea nici măiestria izvodului mărunț al unor meșteri adevărați, nici greaua lor trudă asupra unui lucru mic, așa-i? Iată ce n-am înțeles, mărite stăpîne.

— Cine-mi ești! Bine, dacă mă întrebi, am să-ți răspund.

Voi, persienii, nu știți să vedeți departe. Le priviți pe toate de aproape. Vă cercetați palma, dar dușmanul din depărtare nu-l vedeți. De aceea v-ați pierdut țara. De aceea ați fost nevoiți să vă sporiți iscusința nu pentru șahii voștri, ci pentru hanii mongoli. Da, totul trebuie să fie mare. Să se vadă de departe. Iar când te apropii, să privești țintă și să întrebi: „Și din ce e făcut acest lucru mare?” La care oricine să-ți răspundă: „Oho! Aici trebuie să cercetezi fiecare firicel de nisip, aici o balama de ușă e mai de preț decît ditamai clădirea; aici o cărămidă de sub picioare e mai de preț decît un ogor întins! Cît o fi costat o clădire atît de mare? Ce bogat, ce puternic trebuie să fie cel ce a făcut asemenea lucru?” Așa făuresc eu lucruri mari, dar din firicele de nisip nestemate. Voi însă prețuiți firicelele de nisip, dar nu cutezați să făuriți lucruri mari. De aceea voi persienii n-aveți nimic!

Pe toată fața lui Hias-addin, în fiecă mișcare a lui, se oglindeau încîntarea și prețuirea la auzul vorbelor lui Timur.

Muind fără voie pensula în vopsea, meșterul zugrav căzu pe gînduri: în minte i se perindă țara lui, ca un covor nesfîrșit, măreț, minunat, neprețuit. Oamenii îl țesuseră fără să-și cruțe nici ochii, nici mîinile, și cînd a fost gata, îl smulseseră niște mîini străine. Și iată-l acum călcat în picioare, înstrăinat în întregime!

Ubaidulla Sadr îl cerceta pe meșter cu ochii săi ageri, alungiți spre tîmple: mama lui Ubaidulla fusese mongolă și el moștenise de la ea dragostea de stepă; în cuvintele lui Timur îl jignise ceva, dar ce anume, nu putea să-și dea seama, de aceea se uita la persian cu înțelegere, cu o dragoste neașteptată pentru el însuși.

Ulugbek stătea nemișcat în spatele jilțului, pipăind cu palma abanosul spetezei.

Timur îi dădu îndrumări lui Ubaidulla Sadr, apoi se ridică și plecă singur, schiopătînd, fără să se grăbească, fără să se mai uite la zugrăvelile de pe pereți, grijuliu: sosise vremea să-i primească pe dregătorii săi, să stea de vorbă cu ei nu despre lucruri neînsemnate, ci despre treburile stăpînirii.

CAPITOLUL CINCI

CARAVANA

Zorile abia se revărsaseră, dar Mullo Kamar se și întorcea de la grădină. Fără să coboare de pe asin, se opri lângă Poarta de Fier.

Îl miră nu larma, acolo era tot timpul lume multă și hărmălaie, ci norul de colb ce se ridica pînă la cer. De parcă niște vrăjmași ar fi pus foc bazarului din Samarkand. Pulberea înecăcioasă învăluia totul de jur împrejur, așezîndu-se pe oameni, pe copaci, pătrunzînd în ochi, tăind răsufierea.

Călăreții, care intrau pe poartă, și drumeții pe jos ce piereau din vedere, în norii de colb, grăbeau pasul ca să treacă mai repede prin pulberea cînd sură, cînd, cine știe de ce, roșcată.

Trecuse abia o noapte, dar Mullo Kamar, care se strecurase prin deschizătura Porții de Fier, nu mai recunoștea bazarul. Părea că diavolii se năpustiseră din iad într-acolo cu cazmale, tîrnăcoape, rângi, nimicind încet-încet binecunoscuta priveliște a străvechiului bazar. Părți din ziduri sau acoperișurile prăvăliilor se năruiau sub lovituri, stîrnind colbul. De la un capăt la altul al bazarului fierul zăngănea izbindu-se de pietre, lemnul pîrîia, zidurile sau ușile bufneau surpîndu-se; peste tot se ridicau alți și alți nori de pulbere, care se învălmășeau și apoi se întindeau încet, învăluind cerul.

Cînd și cînd, din norii de colb răsăreau neguțători care-și țineau sus poalele halatelor și, sărind peste dărîmături, alergau ca să pună la adăpost legături cu mărfuri sau tot felul de boarfe pe care le strînseseră din prăvălii.

Înconjurat de ajutoarele și slugile sale, Mahmud-Daud-hogea stătea pe cal nemișcat în norii de pulbere, asemenea

unui cuceritor neînduplecat.

El urmărea cu asprime ca nici o mînă să nu tremure, dărîmînd tot ce întîlnea în cale – cîrmuitorul poruncise să fie curăţat întregul bazar şi niciodată nu se întîmplase să fie nevoit să-i dea o nouă poruncă.

Unii neguţători se repeziseră la Mahmud-hogea cu mîinile ridicate spre cer sau apucîndu-se de cap, deznădăjduiţi, rugîndu-l să le fie cruţat avutul. Dar slujitorii hogii îi opreau şi, dînd în stînga şi-n dreapta ghionturi şi pumni după ceafă, îi îmbrînceau cît colo.

Ca într-o cetate cucerită, oşienii stăteau de pază înarmaţi cu sulite şi hangere, arătînd celor care intrau pe Poarta de Fier drumul care ocolea bazarul.

Sutaşul, mai-marele străjerilor călări, veghea ca trecătorii să nu se îngrămădească şi să nu stea pe loc.

O mulţime de harabale scîrţîiau, cărînd din oraş piatră spartă, sfărîmături, moloz.

Despre toate acestea, cronicarul Şaraf-addin din Iezda a scris mai tîrziu următoarele în *Cartea biruinţelor*: „Duminică, în a patra zi a lunii ramazan din anul opt sute unu, cînd Luna, aflată în zodia Leului, întorsu-şi-a faţa de la hexagonul Soarelui împreunîndu-se cu hexagonul Luceafărului, într-un ceas norocos şi prezis după stele, ziditorii durat-au temelia clădirii...”

Dar zidirea începea prin dărîmări şi asinul lui Mullo Kamar zbiera de mama focului, speriat de cele ce se petreceau. Iar Mullo Kamar strănuta mereu, încercînd să-şi acopere faţa cu o năframă sau ştergîndu-şi ochii, care îi lăcrimau din pricina colbului

În sfîrşit, o lua pe o uliţa, pe unde i se întîmplase rareori să treacă; de-a lungul uliţei înguste şedeau, în semiîntunericul dughenilor mizere, meşteşugari aplecaţi deasupra lucrului, ştemuind ulcioare, găleţi, plăcuţe metalice pentru hamuri, făurind lacăte sau clopoţei: totul zăngănea, ţiuia, şuiera, clinchetea, tăcănea; totul se învîlmăşea într-un vuiet asurzitor, prin care, pe neaşteptate, răsuna o bubuitură sau o

sfirîială. Din cazane se înălțau vălătuci de abur, atunci cînd în apă cădea vreun lucru forjat. Aerul era verzui și dens din cauza mirosului înecăcios de ars și a duhorilor, din pricina izului greu al acizilor și aliajelor.

Chipurile meșterilor, cu nasurile negre de funingine, cu buzele vinete, strînse, cu fruntea sau obrajii mînjiți de funingine sau pulbere de fier, se legăneau în ritmul lucrului. Cîteodată, sub negreală lucea pielea albă, parcă lipsită de viață. Cînd și cînd, ici-colo, se auzeau strigăte și plîsete de copii, căci meșteșugarii nu numai că munceau, dar și locuiau în strîmtoarea acelor colibe de lut, unii pe grămezile de gunoi, de talaș, în atelierele stăpînilor, alții – în niște vizuini de lut, pe zdrențe ponosite. Se aflau acolo și localnici din Samarkand și mulți persieni și gruzini, alungați de peste zece ani din țara lor, de lîngă forjele lor și aduși cu sila la Samarkand.

Mullo Kamar îi dădu binețe lui Nazar, un meșter de zale, cărunt, cu părul vîlvoi și cu ochii cenușii. Mullo Kamar îl cunoștea de mult, din ziua în care Nazar, împreună cu ucenicii săi, venise din Hoarda de Aur trecînd prin Suganak, atunci cînd Timur îi dobîndise de la Tohtamîș pe meșterii ruși făurari de zale. Timur socotea că cele mai bune zale erau cele rusești, dar dintre meșterii care lucrau în Saraiul Hoardei de Aur nici unul nu făurea arme, deși la ei acasă, în Rusia, cunoșteau acest meșteșug. Fusesse nevoie de stăruințe îndelungate, blajine, pe lîngă Nazar, la Hoarda de Aur, pentru a-l face să se apuce din nou de meșteșugul pe care îl învățase în Rusia, înainte de a fi fost luat rob de tătarii Hoardei de Aur. Tohtamîș trebuise să țină cu sfințenie legămîntul pe care îl făcuse față de Timur, așa că tătarii din Hoarda de Aur îl însoțiseră cu deosebită grijă, cu toată cinstirea, ca pe un meșter slobod; de altfel și Timur poruncise ca ei să aibă grijă de meșter, așa cum ai grijă de niște arme scumpe.

Cînd Nazar trecuse prin Suganak, ieșise multă lume să-l vadă. Tătarii din Hoarda de Aur, care îl însoțiseră pînă la Suganak, unde îl dăduseră pe mîinile starostelui armurierilor, povesteau cum fusese căutat prin toată Hoarda de Aur un

asemenea meșter, deși armurierii ruși erau neclintii ca stînca: cînd luau o hotărîre nu dădeau îndărăt. Anume, ei hotărîseră – poate cu o sută de ani mai înainte, poate chiar mai demult – că nici unul nu va făuri pentru Hoardă nici o sabie, nici o za, nici un jungher, nici un coif, orice cazne ar avea de îndurat pentru că nu voiau să lucreze în meșteșugul lor. De această hotărîre se ținea și Nazar, și nu puteai să nu te folosești de un asemenea meșter; i-au jurat că zalele pe care le va făuri nu vor cădea în stăpînirea Hoardei de Aur, că oștenii care le vor purta nu vor porni împotriva Rusiei, ci că ele vor ajunge în mîinile cumplitului Timur, în fața căruia tremura însuși Tohtamîș. Nazar pornise la drum cu aceste încredințări și-și luase cu el ucenicii care deși nu avuseseră prilejul să făurească zale, totuși știau să țină cu tărie în mîini ciocanele și cleștii. Se întîmplase ca în zilele acelea Mullo Kamar să călătorească de la Suganak la Samarkand, așa că Nazar îi fusese încredințat ca să-l aducă împreună cu caravana. De atunci se cunoșteau, și tăria, dîrzenia lor sufletească făcuseră să se nască între ei o prietenie strînsă.

Mullo Kamar trecuse printr-o slobozie liniștită, unde lucrau în tăcere țesători de mătăsuri, țesătoare de pînză, de bumbac, iar niște femei înalte cu pielea albăstruie, cu șuvițe negre ieșindu-le de sub vălurile cenușii, torceau fire și răsuceau ață. Lucrau în văzul lumii, ca toți meseriașii, pentru ca mușteriii să vadă ce fac, așa fel ca nimeni să nu se îndoiască de mărfurile lor, să nu bănuiască cine știe ce ascunzișuri și vicleșuguri pentru că vindeau atît de ieftin: marfa era acolo în văzul tuturor, puteai să privești și cum se lucra.

Așa trecu Mullo Kamar prin sloboziile giuvaergiilor și ale curelarilor, ale postăvarilor, printre dughenile de cărți, pline de copiști tipicari, cu bărbi albe, legători de cărți, negustori de cărți și penare, în care vînzătorii erau mai demni, mai cuviincioși decît știutorii de carte care se îmbulzeau, cercetînd cu privirea cărțile și avînd arareori bani ca să le cumpere.

Mullo Kamar trecu pe lîngă șelari și meșteri de scrîncioabe, unde bărzile mici, ascuțite, bocăneau asemenea unor

ciocănele pe lemnul alb, unde vopselele și lacurile proaspete răspîndeau un miros plăcut, unde se înălțau stive, ca niște turnuri, de cufere înflorate.

Cînd ajunse la șirul dughenilor de pielărie, Mullo Kama, nu intră în odaia sa din caravanserai, ci dădu asinul lui Boturcea la poartă și porni pe jos pe lîngă corturile binecunoscute. Boturcea duse asinul în curtea din dos, unde sub magaziile de piatră erau grajduri cu stănoage pentru măgari și cai.

Mullo Kamar se duse la Havuzul Stătut unde mușteriii ospătăriei ședeau pe lavițe late deasupra apei și înfulecau bucate gustoase de Kașgar din talere grele ele lut, trăgînd cu buzele panglicile albe, fără de sfîrșit, ale tăițelilor aromați; cu capul dat pe spate, hăpăiau colțunași mari, fragezi, leorpăiau din stacane ciorbe grase, iuți ca focul din pricina ardeilor și aromitoare din pricina mirodeniilor. Tot acolo se frigeau pe jar hălci întregi de carne, grăsimia sfîrșia picurînd pe cărbuni, iar boarea de fum albăstrui, ce se înălța, îi îmbia pe trecători cu miresmele grăsimii și ale cepii prăjite. Kașgarieni veseli, cu chipuri lătărețe, cu mustăți negre, cu obrajii lucioși, rumeni, îi poșteau pe trecători ridicînd în slavă bucatele și bizuindu-se pe foamea trecătorilor ca pe cea mai îmbietoare miroznă a oricărei mîncări.

Deși îi era foame, Mullo Kamar se stăpîni totuși. Nici o ispită în viață nu-l abătea de pe drumul negoțului, întortocheat, îngust, nesigur, primejdios, dar ademenitor.

Fără a răspunde la îmbierile kașgarienilor, el intră pe poarta caravanseraiului armenesc, unde află de la Levon că Pușok fusese pălit iarăși de friguri.

Armeanul zăcea cu capul gol, cu părul lipit de fruntea înfierbîntată, și cînd se ivi Mullo Kamar abia ridică puțin capul.

- Of, ce ai să-mi spui, preacinstite?
- Care e ultimul preț?
- Nu mai e același.
- Cum așa?
- Optzeci! Mai ieftin nu vînd.

- Șaizeci! Mai mult să nu te aștepți.
- Vorba mea e vorbă.
- Șaizeci și cinci. Țasta-i ultimul meu cuvînt.
- Ultimul preț: șaptezeci și cinci.
- Cînd capăt marfa?
- Cînd ai nevoie?
- Mîine, cînd se deschide bazarul.
- Cînd o aduc? Noaptea?
- Ad-o noaptea.
- E primejdios.
- La noi neguțătorii n-au de ce să se teamă. Aici e Maverannah^[5], nu-i Hoarda de Aur! Îți dau arvună.
- Arvună?... Mai puțin de cinci nu primesc.
- Poftim – cinci!
- Bine!
- Cînd pornește caravana?

Se vădi atunci că boala lui Pușok putea fi zvîrlită cît colo ca o plapumă. În clipa cînd Mullo Kamar scoase din sîn punga cu bani, Pușok se scutură și sări în picioare.

— Trimit îndată pe careva să le spună să pornească de cu seară, pentru ca în zori să ajungă la poarta orașului. Vreau să mă descotorosesc cît mai repede de caravana asta și să plec la Iasa după altă marfă. Poate să mă duc și la Sarai, la Hoarda de Aur, după cum or sta treburile.

Potrivit obiceiului, chemară trei martori ca să fie de față cum unul dintre neguțători plătește, iar celălalt ia banii.

Nerăbdător ca un copil în fața unor dulciuri, Pușok bătea pasul pe loc, în timp ce Mullo Kamar număra banii.

După ce încheiară tîrgul, plecară cu toții să bea aldămașul la ospătăria kașgarienilor, unde îi cinsti pe toți Pușok, ca fiind cel care făcuse vînzarea. Deși îi era foame, înainte de a intra în ospătărie, Mullo Kamar dădu fuga pînă la caravanseraiul în care trăsese și-l trimise pe Boturcea să-l aducă pe Iatagan.

Peste un ceas, Iatagan ieși din oraș călare nu pe asinul îngîndurat, ci pe un buiestraș iute, luînd-o pe același drum, pe care mersese dimineața asinul lui Mullo Kamar.

Pînă să se întoarcă stăpînul, în dugheana lui Iatagan rămăsese să vîndă ață de cizmărie Derenik, băiatul lui de prăvălie.

Trecînd pe lîngă dugheană, un derviş cu barbă albastră întrebă:

— Departe a plecat jupînul?

— Îl doare o măsea. S-a dus la Siab, să se roage lui Ho-Daniar, ca să-l tămăduiască.

— Domnul îl ajută pe cel credincios! proroci dervişul.

Între timp Iatagan, după ce străbătu dintr-o suflare șase verste, descălecă în dreptul porții grădinii Dilkușo a cîrmuitorului și intră pe poartă.

Acolo îl căută pe pistruiatul Aiar și îi spuse ceea ce-i poruncise Mullo Kamar:

— Să-i spui așa: cămilele or să pornească la drum după rugăciunea de noapte, cu trei ceasuri înainte de aceea de dimineată. Așa mi-a poruncit Mullo Kamar să spun, dar despre ce cămile și despre ce drum este vorba n-am putut să-mi dau seama, cu toate că m-am tot gîndit și gîndit. Dar fii pe pace, o să aflu eu.

Ochii căprui ai lui Aiar scăpărară iute, ca un fulger.

— Află. Află... Hai, șezi! îl pofti Aiar, arătînd cu degetul într-un colț.

— De ce să șed? Trebuie să plec înapoi.

— Șezi, șezi. Aici nu-i nici arșiță, nici prea multă lumină. Să nu ieși la lumina soarelui, să nu scoți limba.

Aceste cuvinte nu-i plăcură lui Iatagan, dar cine ar fi cutezat să zică ceva acolo, în poarta cîrmuitorului? Se așeză într-un cotlon dosnic, întunecos.

Curînd veniră să-l ia doi oșteni, care-l duseră pe lîngă un șir lung de piersici, ce-și lăsaseră pînă în iarbă frunzele lungi de pe ramurile mlădioase, îngreunate de rodul încă necules.

Cînd Iatagan se aplecă fără să vrea spre o piersica albă, pufoasă, căzută pe cărare, unul dintre oșteni îl îmbie:

— Ia-o. Ia-o. Mănînc-o.

Aceasta a fost cea din urmă piersică pe care a mîncat-o

Iatagan în viața sa. Curînd după aceea îl duseră într-o hrubă neagră de piatră, o ușă grea, cu clampe, scîrții și Iatagan rămase singur într-o cămăruță rece și întunecoasă, în care putea să chibzuiască cît poftea la viața pe care o trăise și să-și caute zadarnic vina, pe care n-o avusese niciodată. Iatagan nu știa că așa poruncise Timur.

Mult timp nădăjdui Iatagan că Aiar va deschide larg ușa și va striga: „Ieși mai repede, s-a făcut o greșeală!” Totuși, nimeni nu deschise ușa nici în ziua aceea, nici în cea următoare. Iatagan nu mai avu niciodată prilejul să-l întâlnească pe Aiar, cum nu-i mai fu dat să-i vadă nici pe Mullo Kamar, nici pe Derenik, băiatul de prăvălie, nici pe Sarahon, nevasta lui, nici pe cățelușa sa Koktai. În cei patruzeci de ani de viață ai săi, numai o zi se mîndrise și el, se bucurase și el în plin bazar, numai o zi, în patruzeci de ani de viață, făcuse negoț după pofta inimii!

— Hei, Derenik! Unde ți-e jupînul? întrebau neguțătorii a doua zi.

— Îl doare o măsea! răspundea Derenik, clănțănind din dinți, înspăimîntat de presimțiri cumplite.

Caravana, pe care o chemase neguțătorul armean, părăsi caravanseraiul Kutluk-bobo cu noaptea în cap.

Portarii luminară, ridicînd deasupra capului cele două pete licăritoare, parcă uleioase, ale fanarelor, în timp ce poarta se deschise scrișnind și cămilele cu poveri trecură peste fișiile de lumină, ba lipindu-se neliniștite una de alta, ba călcînd mîndre, mărețe, și pierind în întuneric.

Ultimii străjeri plecară după cea din urmă cămilă, călărind semeți pe asini și strîngînd în mîini țăpoaiele proțăpite în sus. Poarta se închise și în caravanserai se așternu din nou liniștea, tulburată din cînd în cînd de gemetele neguțătorului din Herat: acesta visa totdeauna lucruri îngrozitoare, în timp ce dormea pe maldărul de baloturi tari, de care îi era frică să se depărteze noaptea.

Luna apusese, dar încă nu mijeia de ziuă. Călăuza

caravanei, un om încercat, mergea în frunte călare pe asin, urmat de patru străjeri cu mâinile încleștate pe țăpoaie. Alți doi călăreau după a zecea cămilă, iar ultimii patru după cea din urmă. Deasupra străjerilor se înălțau drept în sus țăpoaiele pe care-și încleștaseră mâinile, iar în față, la șoldul călăuzei atârna un iatagan lung, care lăsa dîre în colbul hîrtoapelor de pe drum.

Ca de obicei, înainte de revărsatul zorilor, cerul se întunecă, dar călăuza cunoștea bine drumul – îl străbătuse pînă atunci de la un capăt la altul de o sută de ori.

Noaptea era întunecoasă și răcoroasă. Ochii, care se obișnuiseră cu întunericul, deslușeau pe o parte a drumului niște copaci, în stînga zidurile unei clădiri înalte, pesemne un mausoleu sau, poate, un foișor de strajă. Curînd, drumul începu să coboare, mărginit în stînga și în dreapta de coamele unor dealuri. Părea că în întunericul îngroșat se zăreau niște umbre.

Aiar pîndea în beznă, adulmecînd cu plăcere mireasma amăruie, uscată, a pelinului din stepă. Cerul părea mai luminos decît pămîntul, dar între coamele înalte ale dealurilor era un întuneric atît de gros, de nepătruns, încît nu se zăreau nici călăreții și nici caii, care așteptau unul lîngă altul chiar pe drum.

Un sutaș al stăpînirii îi încredințase lui Aiur o sarcină tainică. Se cereau multe merite ca să te poți bucura de o asemenea încredere. În viața sa dusesese multe epistole făcute sul, de multe ori se furișase pe lîngă iscoadele dușmane, ducînd în carîmbul ciubotei o punguță de piele cu o poruncă tainică, sau gonise fără să cruțe caii, schimbîndu-i pe cei istoviți cu alții odihniți, neavînd nimic asupra sa, dar murmurînd mereu cîteva cuvinte de neînțeles ca să nu le uite, să le șoptească la capătul drumului la urechea omului trebuincios. Aiur era un olăcar al stăpînirii.

Iar cînd mai-marii lui căpătaseră deplină încredere în el, cînd înțeleseseră că nici în foc n-ar fi scos o vorbă de prisos, i-au încredințat o sarcină care nu cerea nici o dibăcie

deosebită, nici cine știe ce cutezanță, ci numai atît – să-ți pui strajă gurii.

Cînd răsună în depărtare dangătul, ca un vaiet gutural, jalnic al clopotului de pe ultima cămilă a caravanei, caii începură să fornăie și să joace pe loc în beznă; călăreții strînseră încă o dată chingile, potriviră scările iar unii dintre ei încălecară.

Aiar încălecă însă numai cînd dangătul clopotului se apropie de tot și, după ce trecu călăuza caravanei, întrebă pe neașteptate:

— Hei! A cui e caravana?

În clipa aceea se apropiară și ceilalți oșteni și, fără să descalece, înșfăcă răpoaiele ce se legănu deasupra capetelor străjerilor înfricoșați.

— Cine v-a dat voie să umblați noaptea?

Călăuza își recapătă graiul cînd își dădu seama nu atît cu vîzul, cît cu auzul său încercat că aceia erau oșteni.

— Sînteți oșteni, oare?

— Întîi răspunde tu!

— Dar ce e? Dintotdeauna am umblat noaptea. Cînd să umblăm? Ziua e arșiță.

— Cîți sînteți?

— Zece străjeri și cu mine.

— Ia-o spre dreapta. Străjerii să descalece. Caravana o s-o păzim noi. Dați-ne țepușile, ca să nu vă înțepați pe întuneric. Hai, mișcați-vă!

Fără să descalece de pe asin, călăuza caravanei o coti pe o potecă lăturalnică.

Cămila din frunte o luă plină de gravitate pe urma lui, atrăgîndu-le după ea și pe celelalte cămile, care pășeau grave ca și ea, cu capul sus, de parcă ar fi citit cine știe ce slove pe cer. Stelele pieriseră însă – se răvărsau zorile.

Străjerii dădură țepușele oștenilor: doar ei aveau rostul să păzească caravana, nu să ucidă. Dacă voiau alții s-o păzească, atunci armele din mîinile lor erau o povară de prisos.

Totuși, după ce străjerii fură îndepărtați de caravană, li se porunci să coboare de pe asini și să se așeze jos. Nici unul dintre ei nu fu ucis, ci li se spuse să stea acolo pînă se va lumina de ziuă și, dacă va fi nevoie, chiar și mai tîrziu, pînă va veni cineva și le va spune încotro să se ducă.

Și cei zece străjeri rămaseră acolo pînă dimineața.

Așteptau liniștiți printre dealurile golașe, privind soarele care se înălța pe cer tot mai sus și un gîndac grijuliu care rostogoli pe pămîntul cenușiu un cocoloș neted, pînă acolo unde avea nevoie.

Numai cînd soarele începu să dogorească, iar pe aproape nu se vedea nici o umbră, cutezară să se ducă fuga pe rînd pînă sub un copac singuratic, să șadă puțin la umbră, pentru a se întoarce apoi la loc, ca să alerge la umbră alți străjeri.

Ca să-și potolească setea, căutau pietricele pe care le țineau în gură, rostogolindu-le sub limbă. Din această pricină vorbeau puțin. La urma urmei despre ce să mai vorbească? Despre cele văzute? Și apoi toți văzuseră destule – că de, doar toți se tocmeau de mult să păzească împreună caravanele de la un capăt la altul al drumurilor! După ce îi însoțeau pe unii neguțători, se tocmeau la alții. În hanatul lui Timur nu era nici o primejdie pentru străjeri, puteai să pleci la drum fără frică. Se temeau doar să meargă pe meleaguri prea depărtate, așa că pentru așa ceva nu se tocmeau.

Acum, pentru întâia oară după multă vreme, rămăseseră fără arme. Mulți dintre ei nici nu s-ar fi tocmit ca străjeri la caravane, dacă într-o zi sau alta, cu un prilej sau altul, unii dintre ei nu s-ar fi ales cu o țepușă, alții cu un vîrf de țepușă, despre care nu puteau să spună cine le pierduse și cine le găsisse. Dar cînd un asemenea lucru ajungea în mîna ta, nu se putea să-l lași să zacă de pomană, ci trebuia să scoți un folos din el. Acum nici unul dintre ei nu știa ce să facă, văzîndu-se rămas fără sulii. Însă cel mai vîrstnic dintre ei judecă așa:

— Acolo unde-i caravana, acolo-s și țepușele noastre.

Și se liniștiră cu toții din nou.

Nu aveau grijă de caravană: oștenii le luaseră țepușele și

păzeau ei înșiși caravana, iar lor le dăduseră prilejul unei clipe de răgaz.

Unul dintre străjeri dezlegă deodată cu fereală șiretul chimirului și scoase un vîrf de suliță înverzit, ascuns în el:

— Ia priviți!

Vîrful de suliță începuse să treacă de la unul la altul, în mîinile nerăbdătoare, ba uscate, ba jilave, ba bătătorite, ba lunecoase ale străjerilor.

— Ia să văd!

— Oho!

— Nu-i din fier!

— De unde îl ai?

— L-am găsit pe nisip. Demult. Cînd am trecut prin Horezm.

— Atunci, lîngă fîntînă?

— Cînd?

— Am băgat de seamă: atunci ai găsit ceva.

— Ei și ce-i?

— Mai știi?...

— Ce?

— Mai știi ce se poate întîmpla?! Țepușele ni le-au luat! Este? Dacă o să fim întrebați: „De unde ai luat țepușa asta? Nu cumva ai furat-o?”

— Dar nu-i din fier.

— Totuși e o armă!

— Nu-i din fier.

— Dar din ce-i?

— Un amestec.

— N-o fi din aur?

— E un amestec, îți spun.

— Totuși e o armă!

— Și ce-i cu asta?

— Arunc-o, și gata!

— Dar n-o să mă spuneți?

— Nu, arunc-o.

Străjerul cu pricina duse vîrful de suliță din bronz, neted

ca un trup omenesc, care înfățișa un cap de leu, și-l aruncă într-o crăpătură din pământ. După aceea se întoarse și spuse:

— L-am aruncat.

Toți îi urmăriseră fiecare pas și toți încuviințară:

— Așa și trebuie.

— Orice s-ar întâmpla, noi n-am văzut nimic! îi povățui cel mai vîrstnic dintre ei.

Așteptară acolo pînă dădură peste ei oamenii trimiși de Ghevork Pușok și cei de la Kutluk-bobo.

Abia atunci pricepură paznicii: caravana dispăruse. Oricît priviră de jur împrejur, nu zăriră nicăieri nici o urmă a ei. În toate părțile șerpuiau drumeaguri și la lumina zilei nu puteai cu nici un chip să-ți dai seama pe care dintre ele se îndepărtase caravana la adăpostul beznei fără stele dinaintea zorilor.

Nimeni n-a mai văzut vreodată prin locurile acelea nici caravana, nici pe călăuza ei și doar gîndacii negri își rostogoleau cocoloașele prin crăpătura adîncă, în care fusele ascuns vîrful de sulită.

Întregul bazar din Samarkand îl văzu în ziua aceea pe Ghevork Pușok, alergînd de colo-colo prin caravansera, cu capul gol. Cu părul vîlvoi, în giubea, fără brîu. Uitase cu totul de friguri și nu numai că nu mai avea cîtuși de puțin chef de vorbă, dar parcă amuțise de tot.

De cîteva ori dăduse fuga pînă la dughenile de pielărie, să întrebe dacă neguțătorii de pielărie nu aflaseră ceva despre pieile dispărute, dacă tîlharii nu încercaseră să vîndă cuiva aceste piei. Nu uitase nici de Mullo Kamar, dar Boturcea nu-l lăsă pe neguțătorul armean pînă la mușteriul său – stăvilea drumul către acesta spunînd:

— Doarme!

A doua oară i-a spus că Mullo Kamar se trezise, dar că plecase la ospătărie.

Deodată însă, pe neașteptate, Mullo Kamar, pășind sprinten și tăcănind cu toiagul prin ogradă, intră el însuși la

neguțătorul armean spunînd:

— Ei, lucrurile nu stau bine! Ai uitat învoiala noastră? S-a făcut ziuă – unde-s pieile?

— Cum unde? Nu știi?

— Mata trebuie să știi: marfa e a matale. Cine face asemenea lucruri? Ai luat arvuna, dar marfa ai ascuns-o.

— Cum așa, am ascuns-o?

— Dar unde e marfa?

— Unde să fie?

— Dacă e aici, dă-mi-o! Sau dă-mi arvuna înapoi!

— Păi, marfa a dispărut!

— Dacă marfa a dispărut, arvuna n-a dispărut. Dă-mi-o înapoi! Uite, s-a adunat lumea. Privește. Ascultă. Iată-i și pe martorii noștri. Am dat arvună sau ba? Văzut-ați, nu?

Armeanul scoase în tăcere din ascunzișul său punga cu bani pe care o primise în ajun și o dădu înapoi neguțătorului.

Mullo Kamar dezlegă punga, se așeză pe o treaptă și începu să-și numere banii în fața mulțimii de gură-cască. Întorcîndu-se iute spre armean, cu o scînteiere veselă în ochi, Mullo Kamar îl întrebă deodată:

— Marfa pe care ai adus-o era bună?

— Cred și eu! răspunse armeanul, mirat de întrebare.

— Toată marfa era bună?

— Una și una. Pe alese.

— Chiar așa?

— Cred și eu! stăruie Pușok.

Lui Mullo Kamar i se păru că unul din bani nu avea greutatea cuvenită.

— Țsta trebuie schimbat.

— Păi de la mata îl am!

— Trebuia să bagi de seamă cînd l-ai luat! Eu nu pot să-l primesc. Cine o să mi-l ia?

Mullo Kamar întinse bamul unuia dintre privitori.

Banul trecu prin zeci de mîini și se întoarse la Mullo Kamar. Toți erau de aceeași părere: banul nu era bun, chipul de pe el se ștersese, și nu puteai să-ți dai seama cînd și cine îl

bătuse, poate chiar cu o mie de ani mai înainte.

Armeanul își aminti din nou că băgase toți banii în marfă și aceasta dispăruse. Abia acum își dădea seama pe deplin că rămăsese sărac. Si nici gând nu avusese să cumpere piei la Samarkand, așa cum spusese în ajun, ci o făcuse numai ca să ridice prețul la piei și, în înfrigurarea iscată, să se descotorosească de marfa care se învechise la Buhara – neguțatorii de acolo nu i-o cumpăraseră și în parte se încinsese. Din această pricină Pușok nu adusese marfa pînă în oraș, nădăjduind s-o vîndă pe nevăzute și cu ridicata. Daravera asta era cît pe ce să fie adusă la îndeplinire și banii arvunei îi și zuruiseră în palmă, dar totul se dăduse peste cap în așa fel, că nu avea nici măcar cu ce să facă rost de un firfiric.

Dar printre gură-cască se îmbulzeau și armeni, iar vestea necinstei lui Pușok ar fi putut să se răspîndească pe toate drumurile neguțătorești.

Ca să iasă din încurcătură cu fața curată, armeanul scoase de la piept o veche iconiță bizantină de argint, pe care i-o dăduse maică-sa, binecuvîntîndu-l, și de care nu se despărțise niciodată în viața lui de neguțător. Scoase iconița pe care o păstrase cu evlavie și o întinse lui Mulio Kamar:

— E un lucru de preț. Într-o zi așa de grea, primește-o și nu mă mai necăji!

Mullo Kamar cîntări iconița în palma sa încercată și o vîrî cu ifos în punga de piele.

Mullo Faiz se duse la Sadreddin-bai ca să-l ia cu dînsul, și amîndoi, neluînd în seamă vorbele și zvonurile care umblau prin bazar, ba dînd cu toată cuviința binețe oamenilor vrednici de cinste, ba răspunzînd repede la plecăciunile trecătorilor necunoscuți, își croiră drum pînă la poarta orașului și ieșiră în cîmp.

Soarele pîrjolea drumul lutos împietrit. Colbul sfîrîia sub picioare, ca uleiul încins. La Afrasiab era o înmormîntare – bărbați în cekmene albastre stăteau în picioare, ascunzînd

cerul azuriu, îngrămădindu-se în jurul aceluia al cărui glas nu avea să se mai audă în bazarul din oraș.

Mai la o parte stăteau încremenite, ca niște stâlpi scunzi și cenușii, femeii sub văluri fără înflorituri, așteptînd pînă cînd bărbații vor astupa mormîntul și vor pleca, pentru ca la rîndul lor să se apropie și să-l plîngă pe răposat.

Lui Sadreddin-bai nu-i plăcea să vadă înmormîntări și întoarse capul cînd trebui să treacă pe lîngă nășălia goală, acoperită cu un macat boțit.

Cititorul în stele cel negricios ședea deoparte, ca totdeauna. Îi ascultă ca de obicei privind cerul.

După ce așteptă ca noii veniți să se pătrundă de teamă și de evlavie față de locul sfînt, cititorul în stele îi vorbi astfel lui Sadreddin-bai:

— Prin străluminarea Drumului Robilor nu se zărește steaua ta, preacinstite! Trebuie să mergi pe calea vieții cu mare băgare de seamă, ca să nu calci mătasea desfășurată a turbanului tău care, asemenea Drumului Robilor, plutește pe marea veșniciei...

Cititorul în stele își pogorî privirile spre mătăniile de sidef cu canaf negru sub bobul cel mare.

Neguțătorii așteptară cîtăva vreme, nădăjduind ca cititorul în stele să mai spună ceva. Acesta tăcea și, cufundat într-o cugetare adîncă, își depăna încet-încet mătăniile.

În sfîrșit, neguțătorii își dădură seama că le spusese tot ce citise în cartea cerului.

Atunci făcură calea întoarsă, mirați, neliniștiți.

— Cum trebuie să înțelegem ce-a spus? se întreba Mullo Faiz.

— Vorbele lui trebuie tălmăcite așa: ne sfătuiește să facem negoț cu mătase. Altfel de ce ar fi pomenit despre mătasea turbanului? Dar ne povățuiește să facem negoț cu luare-aminte, fără pripeală, să băgăm de seamă unde punem piciorul, pentru ca nu cumva din nesocotință să călcăm strîmb, spre paguba noastră.

Mullo Faiz se îndoii:

— Nu cumva a vorbit despre moarte? Gîndește-te: cînd și pentru ce se desfășoară turbanul? Ca să-l înfășori cu el pe musulman cînd a murit, înainte de a-l pogori în mormînt. În privința asta a spus: „Marea veșniciei”. Ce altceva poate să însemne marea veșniciei?

Dar Sadreddin-bai, ca orice om la șaizeci de ani, de mult depănase în minte pe toți bătrînii cunoscuți care ajunseseră pînă la nouăzeci de ani; le depănase numele de cîteva ori, așa cum depăna puținele mătănii ale unui șirag scurt, încredințat că nu era mai slab nici cu duhul, nici cu trupul decît acei oameni. De aceea înlătură de îndată acea tălmăcire întunecată a prezicerii:

— Ai uitat unele vorbe ale prorocirii. Învățatul a spus că steaua mea nu se zărește prin străluminarea Drumului Robilor. Iar apoi a lămurit că Drumul Robilor înseamnă mătase. Prin aceste vorbe se înțelege că viața mea este ascunsă de mătase; atît de multă mătase am să agonisesc, că au să înmulțească magaziile mele. Dar ție nu ți-a sp nimic!

— Nu l-am întrebat.

— Asta-i drept. Dar...

— Dar el a spus, stărui Mullo Faiz, că mătasea plutește. Ea nu e mîinlle tale, ci te ascunde și trece plutind pe lîngă tine!

— După cît se pare, te ar bucura dacă tălmăcirea neprielnică a prorocirii ar cădea pe capul meu și nu pe al tău.

Sadreddin-bai nu greșea: oricît îi lega ananghia în care ajunseseră, în sinea sa Mullo Faiz se bucura că cititorul în stele făcuse o prezicere atît de nelămurită pentru Sadreddin-bai și nu pentru el. Un neguțător este întotdeauna bucuros cînd trăsnetul nenorocirii lovește dugheana vecinului.

Tăcea tulburat. Sadreddin-bai adăugă povățuitor:

— Vorbele prezicătorului iau nevoie de chibzuire. Nu trebuie să ne pripim cu tălmăcirea unei prorociri înțelepte.

Spre seară, cînd se întorseseră toți cei plecați în căutarea caravanei dispărute, armeanul se cufundă într-o mîhnire adîncă. Mîhnirea sa atinse culmea deznădejdiei și mîna începu

să pipăie la brîu hangerul dăruit de tatăl lui cînd se despărțiseră cea din urmă oară, dar deodată totul se limpezi în mintea lui Pușok. Atunci se ridică și se duse la Palatul Albastru unde se înfățișă marelui judecător și începu să strige:

— Samarkandul e slăvit în lumea întreagă. Drumurile sale sînt fără primejdii, se zice. Caravanseraiurile sale sînt trainice, se zice. Marele amir îi apără pe neguțători, se zice. Am crezut toate acestea. Am străbătut o mie de drumuri, am dus mărfuri prin o sută de orașe și nicăieri n-am fost prădat, dar aici iată că s-a întîmplat și așa ceva! N-am cu ce să-mi plătesc plîngerea, totuși mă plîng! Faima marelui amir e dusă în lumea întreagă. De cine? De neguțători. Asa e? Așa e! Dar ce se întîmplă aici cu neguțătorii? Ha? Acum o să se răspîndească altă faimă: un neguțător a plecat spre Samarkand plin de veselie și s-a întors gol pușcă. Așa e? Așa e!

Marele judecător știa prea bine cu cîtă asprime veghea Timur la bunul renume al negoțului din Samarkand, cîte drumuri curățase cu iataganul, cîte cetăți dărîmase pentru ca bazarurile lor să nu fie mai bogate, mai îmbelșugate decît cel din Samarkand; cîte caravanseraiuri trainice, în care erai în siguranță, zidise, cîți bani și cîte mărfuri ale marelui amir însuși treceau prin mîinile unor neguțători încercați, îndemînatici și cutezători în toate bazarurile Maverannahrului și în țările învecinate.

Tînguielile acestui armean cu părul zburlit îl neliniștiră pe marele judecător: pentru a nu mînia pe asprul amir, trebuia ca în auzul tuturor, în ochii tuturor, înaintea oricărui alt zvon, să dea un asemenea răspuns, încît această plîngere să nu se schimbe în hulă, ci într-o proslăvire a negoțului din Samarkand.

De jur împrejur se îmbulzeau la ușă, de-a lungul pereților, în toate cotloanele, jălbari, pricinași, pîrîți, pîrîtori, copiiști și tot felul de oameni obișnuiți cu judecătoriile, printre ei și pierde-vară care așteptau să-i tocmească careva ca martori

într-o pricină sau alta. Se foiau flecărind sprinteni, neobosiți, mulți dintre ei venind acolo ca să afle una sau alta, pentru ca apoi să ducă în toate părțile, nu fără folos pentru ei, tot felul de zvonuri.

Și judecătorul răspunse:

— La noi nu-s tâlhari. I-a văzut careva la față? Nu-i cu puțință, fiindcă la noi nu-s tâlhari și drumurile neguțătorești sînt fără primejdii, liniștite, pretutindeni, oriunde ar călca piciorul marelui nostru amir! Dacă totuși s-a ivit vreun răufăcător, atunci o să-l prindem, o să-l aducem aici și o să-l pedepsim. Dacă n-ai bani, nici nu-ți cerem: cinstea Samarkandului e pentru noi mai presus decît aurul. Așa va fi: oriunde te vor duce treburile, peste tot să spui: „Marele amir îi pedepsește cu asprime pe toți cei care îi împiedică pe neguțători să facă negoț”. Îi pedepsește cu asprime și ai să vezi aceasta cu ochii tăi! Să n-ai nici o grijă. Umblă sănătos.

Pușok se întoarse la caravanserai, îmbărbătat de vorbele judecătorului. Mușteriii, care trăsese și ei la acel caravanserai, îl întrebau ce-i spusese judecătorul, îl chemau la ei să stea de vorbă, îl poșteau să mănînce, deoarece în negoț oricare dintre ei era amenințat să piardă într-un singur ceas, ca și el, tot ce agonisise o viață întreagă; neguțătorul adevărat merge toată viața pe tăișul hangerului, pe unii îi încununează aurul, pe alții – hangerul.

Se însera.

Turturelele umblau pe marginea acoperișului teșit, uguind galeș, nerăbdător: „Ghevork – armeanul, Ghevork – armeanul...”

Se vestea o noapte înăbușitoare, și Pușok ceruse să i se pună așternutul pe acoperiș: nu mai avea rost să se închidă în odăița mucedă, acu nu mai putea fi jefuit, fiindcă nu mai avea nimic și nimeni nu mai avea de ce să-l ucidă.

Vineri dis-de-dimineată, un pisar al marelui judecător intră vesel în odăița neguțătorului armean. Pisarul iscodea cu priviri lunecoase, ca niște degete lipicioase, pereții goi și

ungherele pustii ale odăiței boltite.

Pisarul nu era obișnuit să aducă vești bune într-o locuință atît de sărăcăcioasă.

— Răufăcătorii au fost prinși și osîndiți. Acum își vor primi pedeapsa pe care o merită. Judecătorul nostru cel drept mi-a poruncit să vă spun: „Dacă preacinstitul neguțător va binevoi să privească el însuși la pedepsirea lor, atunci să poftească!”

Pușok își încinse plin de nerăbdare pîntecul cu brîul lat și lung ca un turban desfășurat, își puse repede cușma și-și vîrî picioarele în iminei, grăbindu-se, de parcă ar fi fost cu puțință ca răufăcătorii să scape, dacă nu se va zori.

Pisarul îl duse pînă la galeria Palatului Albastru și-l opri într-un colț al pieței golite de lume, pentru ca Pușok să poată vedea tot ce se petrece, așa cum, ca neguțător, era învățat să cerceteze marfa cu privirea sau chiar s-o pipăie.

În fața galeriei se înșiruiau oșteni călări cu coifuri țuguiate, lucitoare și cu sulii în mîini.

Întreaga piață era înconjurată de străjen pedestrași înarmați pînă-n dinți, încruntați, tăcuți, strînși umăr la umăr unul de altul. În fața șirurilor de oșteni juca pe loc, pe un cal sur cu crupă lată, crunta căpetenie a străjii călări. În spatele oștenilor se zăreau peste tot, multicolore, turbane, căciuli, tiubeteici, tichii ale locuitorilor de toate neamurile din Samarkand. Pușok nu credea că putuse să se adune atîta lume în acea mică piață din fața Palatului Albastru.

Pușok se miră văzînd atîta lume strînsă și oștenii stînd atît de încruntați; armeanul nu știa că totul ar fi fost mai simplu, așa cum se întîmplau asemenea lucruri acolo aproape în fiecare zi, dacă în clipele acelea Timur n-ar fi fost în Palatul Albastru.

Amirul nu se vedea; el putea să privească spre piață prin mai multe uși din fundul palatului, dar spre galerie veneau dregătorii lui. Dîndu-se deoparte, ei îi lăsară să treacă în fața pe cei doi mîrzaci mici, care se opriră la capătul galeriei. Umerii străjerilor călări îi ascundeau pe băieți pînă la genunchi.

Pe poarta palatului ieși călare căpetenia străjii orașului în caftan strălucitor de aur, încins cu brîu de fir și cu o cușmă de vulpe roșcată. Calul auriu se lăsa în jos sub greutatea stăpînului, iar acesta căuta să-l strunească pentru ca străjerii pedestri, care mergeau după el, să nu rămînă în urmă. Străjerii, în zale albastre de oțel puse peste caftane, cu coifuri de oțel împodobite cu cozi de păr, roșu, pășeau în rînd cîte trei.

În urma străjerilor erau duși doi osîndiți. Mîinile cetluite ale celor doi osîndiți, răsucite la spate, erau legate printr-un singur laț, căci îi unea o singură nelegiuire.

Pușok îi privea uimit: unul din osîndiți era năsosul Iatagan, iar al doilea, călăuza caravanei sale.

Osîndiții fură aduși în piață în fața mulțimii. Străjerii se dădură deoparte. Căpetenia străjii orașului se apropie călare de galerie, descălecă și se îndreptă spre capătul acesteia.

Marele judecător păși înainte și, aplecîndu-se spre căpetenia străjii care stătea în picioare, în fața lui, îi înmînă hotărîrea judecătorească făcută sul, cu pecetea cîrmuitorului, semnul încuviințării acestuia.

Căpetenia duse cu smerenie hîrtia la buze, apoi se apropie de calul său, ținînd hîrtia deasupra capului.

Încălecă și, ținînd mereu deasupra capului hîrtia cenușie, se îndreptă spre osîndiți.

Aceștia încremeniseră de spaimă.

Obrajii lui Iatagan se scofilciseră, fața i se făcuse cenușie, din care pricină porecla lui era acum și mai îndreptățită. Ochii lui priveau buimaci în gol, fără să vadă nimic.

Călărețul auriu se opri în fața lui Iatagan, duse din nou sulul la buze, îl desfăcu și începu să citească, răcnind; urla, răgea, de parcă în fața lui s-ar fi aflat nu doi oameni legați fedeleș, ci oștile cumplite, înarmate pînă-n dinți, ale unor vrăjmași puternici, gata de luptă.

În timp ce el citea, Ulugbek se uită înapoi peste umăr. În spatele lor stătea Muhammed Djilda, un sfetnic apropiat al bunicului său și preacuviosul seid Bereke.

- Frumos citește! spuse Djilda.
- Aș! Răcnește la întîmplare fel și chip de drăcovenii: nu știe carte.
- Dar măreț se ține!
- L-am văzut în Hindustan cum s-a fîstîcit, cînd au fost căsăpiți niște prinși primejdioși, aceasta s-a întîmplat înainte de lupta pentru Delhi.
- Oricine s-ar fi fîstîcit acolo, erau o sută de mii de prinși!
- O sută, dar legați!
- Da... legați, dar o sută de mii!

Călărețul auriu abia isprăvi de citit, cînd pe poarta palatului ieșiră doi tineri scunzi și sprinteni, în caftane scurte, cenușii, cu mînecele suflecate pînă la cot, cu paloșe în mîna stîngă și cu bice de curele negre, atîrnate la brîu: călăii.

Dacă în hotărîre ar fi fost vorba despre pedeapsa cu biciul, atunci paloșele ar fi atîrnat la brîul călăilor, și în mîna dreaptă ar fi avut bicele. Dar bicele le atîmau la brîu, iar în mîna stîngă strîngeau paloșele vîrîte în teacă, ceea ce însemna că pe osîndiți îi aștepta moartea.

Călăii, sprinteni, îi trîntiră cu dibăcie pe osîndiți în genunchi, ca pe niște trupuri fără viață.

— Rugați-vă! răcni călărețul auriu și începu să rostească cu glas tare o rugăciune deasupra pieței care amuțise. Dar nu ținea minte cuvintele rugăciunii, nu putuse cu nici un chip să le învețe, așa că numai zbiera din cînd în cînd, parcă s-ar fi văitat, sau mormăia repede, nedeslușit, îngînînd vorbe răzlețe.

Cînd i se păru că mormăise destul pentru o rugăciune, încheie răspicat, cu glas tare:

— Amin!

Întreaga piață răspunse cu un vuiet surd: „Amin!” Oșteni, privitori și călăi – toți își trecură palma peste barbă în jos, în semn de supunere celui milostiv și îndurător.

Căpetenia străjii se apropie în pasul armăsarului de călărețul auriu și-i înmînă hîrtia pe care scria osînda pentru a o aduce la îndeplinire, apoi își îndreptă bidiviul, care juca sub

el, pînă la stîlpii galeriei.

Unul dintre călăi își scoase paloșul din teacă, făcu un pas înapoi, apoi se avîntă, parcă s-ar fi aruncat înainte, însă rămase totuși pe loc, și în aceeași clipă capul călăuzei caravanei se rostogoli într-o parte, iar trupul se lăsă întîi pe, călcîie, apoi căzu într-o rînă, smucind mîinile lui Iatagan care erau legate de el.

Iatagan nu se mișcă, parcă ar fi fost de lemn și, cînd călăul se trase din nou înapoi, nu făcu decît să-și plece capul puțin mai jos.

— Proastă lovitură, spuse Djilda, i-a atins falca!

— L-a lovit prea sus, încuviință cuviosul seid Bereke.

Gîdele șterse cu grijă tăișul paloșului de straietele lui Iatagan, al cărui trup zăcea descăpățînat, apoi ambii călăi se întoarseră și porniră după strajă, iar aceasta în urma călărețului auriu.

Ulugbek privi fața deprinsă cu toate a lui Djilda, mulțumită, cu o expresie vicleană în ochi.

Djilda nu se grăbi să se ferească din calea mîrzacilor, ceea ce îl înciudă pe Ulugbek. Intrară cu toții în palat unde aflară că în vremea aceea Timur juca șah cu Muhammed-Sultan.

Cînd îi auzi, fără să se întoarcă, Timur ridică un deget în semn de luare-aminte: „Nu ne tulburați!”

Mîrzacii se așezară pe marginea aceleiași covor mare, privind jocul.

— Șah! strigă Timur, făcînd mutarea dublă cu calul, la care ai dreptul o singură dată în timpul unei partide, mutare pe care jucătorii o păstrează pentru mare nevoie. Regina lui Muhammed-Sultan era amenințată de bunicul lui. Situația părea aproape fără ieșire, dar nepotul mută un nebun și deodată jocul se complică din nou.

— Ce mai nebun hindustan! mormăi îngîndurat Timur, chibzuind repede cum să dea contralovitura.

Făcu o mutare simplă cu calul și cîștigă partida.

Timur juca foarte bine, arareori găsind un potrivnic primejdios. Întoarse privirile de la tabla de șah, parcă ar fi și

uitat de ea. Nu se bucura de izbîndă, fiindcă nu se îndoia niciodată de puterile sale.

— Ei? îi întrebă el pe nepoței. Unde ați fost?

— Am privit îndeplinirea osîndei.

— Armeanul e mulțumit?

Mirzacii se uitară unul la altul: care armean?

În vremea aceasta Pușok se dusesse la căpetenia străjii.

Aceasta descălecare, veghind cu asprime ca străjerii să-i alunge pe gură-cască de lîngă leșurile celor căzniți cu moartea.

După ce trecu cu luare-aminte peste un șuvoi negru de sînge, Pușok întrebă:

— Mărită căpetenie! Unde-s pieile mele?

— Care piei? întrebă nedumerit căpetenia străjii.

— Cele furate de răufăcători.

— De aceștia? întrebă căpetenia lovind unul dintre cele două capete, care zăceau la picioarele lui.

— De ei!

Căpetenia gărzii puse în glumă piciorul pe cap și-l întoarse cu fața în sus. Zvîcnetele încă mișcau obrajii morți, gura lui Iatagan se deschise și pe buzele sale, după cum i se păru armeanului, miji un tremur mărunț.

— N-ai decît să-l întrebi: „Unde sînt?” De unde să știu eu? N-a mărturisit nimic.

Pușok privea încordat gura moartă, în nădejdea că într-adevăr va începe să vorbească, și va spune unde dusesse cele trei sute cincizeci de baloturi de piei ale sale, doar acestea se aflau undeva; doar ei nu putuseră, nu izbutiseră să vîndă atîta marfă într-un timp atît de scurt, îi prinseseră cu atîta dibăcie, atît de repede, îi pedepsiseră cu atîta asprime, după dreptate, dar marfa încă n-o găsiseră. Oare, într-adevăr, n-o găsiseră?!

Privea capul negricios. Zvîcnetele încetaseră, fața era tot mai palidă, de parcă prin piele răzbatea ceară albă...

Acum nimeni în lume nu mai putea să-i spună neguțătorului ceea ce voia atît de mult să știe.

Pușok stătu o vreme descumpănit, de parcă ar mai fi așteptat răspunsul de la capul mort, tot gîndind: „Călăuza caravanei! Ce ticălos! Va să zică a fost în înțelegere cu ei. Chiar el a dus caravana în mîinile lor!”

Era mînios pe morți, și mînia îl făcea să uite gîndul îngrozitor că rămăsese sărac, lipit pămîntului. Nici nu îndrăznea să se gîndească la aceasta, căci era vai și amar de neguțătorul sărăcit în țară străină! Acasă te ajutau frățiile neguătorești, acolo îți puteai pune amanet casa sau pămîntul, puteai găsi chezași, dar aici nu existau frății de neguțători armeni, iar străinilor nu le păsa de un armean, care se afla la ananghie.

Își văzu de drum.

I-o lua înaintea tîrgoveți nelipsiți din bazar, neguțători și mușterii care se întorceau la treburile lor, vorbind despre dreptatea făcută.

— Halal de Iatagan!

— Nici nu m-aș fi gîndit, părea un om atît de cumsecade!

— Cumsecade-cumsecade, dar uite ce i-a dat prin cap: a pus mîna pe toată pielea, de nu mai găsești o bucățică în tot orașul.

— Ne miram noi de unde aie parale. Uite de unde!

— Nu poți cîștiga atîta bănet din negoț cîstit.

— Cu atît mai mult din ață de cizmărie!

— Vindea ață de cizmărie de ochii lumii. De mult mi se părea mie că avea o mutră de tîlhar. Țineți minte ce ochi avea? Doi ochi într-un loc.

Un pitar vioi, pîntecos, tot vînturîndu-și mîinile scurte, pășea repede, aproape în fugă pe urmele unui lungan, un neguțător de roți, care mergea cu pași mari, și spunea zîmbind:

— Nu degeaba îl chema Iatagan, ați văzut că își cîștiga hrana cu iataganul!

— Și de el a avut parte!

Un băcan sfrijit, cu ochi rotunzi, spălăciți, larg deschiși, spunea îngrijorat, privind din mers în ochii însoțitorului:

— Poftim, om cumsecade! Așadar, trebuia să fii cu ochii în patru!... Când mă gândesc că atîția ani am făcut negoț peste drum de el, mă apucă groaza. Când am aflat cine era, mi s-a tăiat răsuflarea de spaimă.

Niște neguțători de încălțăminte, foști mușterii ai lui Iatagan, în halate încinse strîns cu brîie, săriră peste șanțuri.

— Pielea au găsit-o la el acasă!

— Au dat-o înapoi armeanului?

— Au luat-o pentru vistierie; armeanul a spus că pieile sale erau din Hoarda de Aur, iar la Iatagan au găsit piele mongolă.

— Se vede că a tîlhărit și pe drumurile de la miazănoapte.

— Altfel, de unde, ar fi avut pielea aia?

— E limpede! Dar pielea pe care a cumpărat-o cu toptanul?

— Și aceea cred că i-au luat-o tot pentru vistierie. Era piele de furat – ce să facă cu ea?!

— E limpede! Doar nu era s-o arunce!

Pușok de abia se tîrî pînă la odăița sa. La ora aceea nu mai era nimeni în caravanserai: toți făceau negoț, toți se duseseră la bazar. Acum însă Pușok n-avea ce mai face acolo!

Se așeză în prag gîndind:

„Înainte de a le fi tăiat capetele, de ce nu i-or fi întrebat ce s-a făcut cu pieile?! Trebuia să-i întrebe. Asta-i la mintea oricui! Așa-i? Da, așa-i! Un neguțător fără marfă nu e neguțător. Așa-i? Nu-i neguțător!... Cui i-au tăiat capul? Tîlharilor sau neguțătorului? Neguțătorului! Așa-i? Da, așa-i! Iată ce au făcut! “

Mîrzacii intrau în Palatul Albastru arareori, numai atunci cînd bunicul îi aducea acolo pentru cine știe ce treburi plicticoase.

Clădirea întunecoasă, neprimitoare se înălța aspră în inima Samarkandului, privind crunt spre mica piață.

De aripile palatului erau lipite niște clădiri mai mici, boltite, în care se aflau cancelariile stăpînirii, încăperile străjilor și ale diecilor. În palat se aflau arhivele, vistieria, comorile marelui amir, magazii de arme și de echipamente pentru urdie, proviziile personale ale lui Timur.

În beciuri erau temnițe și haznale de bani; în curți erau atelierele meșteșugarilor palatului, care acolo munceau, acolo trăiau, acolo își încheiau viața, în meșteșugăriile marelui amir, lucrînd pentru el, pentru ai lui, pentru urdia și slujitorii săi. Multe dintre lucrurile făurite în palat erau încredințate neguțătorilor, spre a fi vîndute în alte țări.

Acolo se aflau mulți dintre cei mai buni meșteri, aleși, aduși de pretutindeni, care făceau arme, încălțări, bateau bani, coseau blănuri, țeseau minunata catifea purpurie de Samarkand, lucrau obiecte de sticlă, făureau cu măiestrie giuvaericele de aur și argint.

Sute de meșteri se adăposteau în curtea din dosul Palatului Albastru. Acolo se îngrămădeau locuință peste locuință, atelier peste atelier, astfel că după zidurile groase, trainice nu se vedeau, nu se auzeau sute și sute de oameni, care, nu cutezau să vorbească tare, să cînte sau să plîngă.

Sute de oșteni se aflau în alte părți ale palatului, în inima așezării de scaun a lui Timur, luptători de nădejde, încercați, dar puțini oameni știau cîți erau și chiar dacă se aflau acolo.

Palatul Albastru se înălța deasupra Samarkandului tăcut, mohorît, semănînd oarecum cu stăpînul său, și fără o mare nevoie nimeni nu intra în el.

Uneori Timur primea în una sau alta din bogatele și întunecoasele săli oaspeți de vază, dar plicticoși, sau pe supușii săi care nu erau vrednici să vadă grădinile și luxoasele palate în care locuia.

Acolo cerceta treburile mărunte, nevoile orașului, iar marele judecător primea plîngerile și ținea judecățile.

Cînd bunicul lor se duse în sala de primire, mîrzacii coborîră în grădina strînsă între zidurile unor vechi clădiri, care mai rămăseseră întregi în urma palatelor ce se înălțau acolo altădată. În grădină mirosea a grajd și a gunoaie.

Mîrzacii se plimbau arareori prin grădina aceea.

Ulugbek îl ținea de mîna pe Ibrahim-Sultan. De-a lungul cărărilor se îndreptau în sus ca niște paloșe frunzele stînjeneilor, ale căror flori se ofiliseră demult. Localnicii nu

aveau stînjenei în grădini, socotindu-i flori de cimitir și temîndu-se de ei – credeau că în urma stînjeneilor în casă intra moartea. Dar în palatul acela, unde trăiau și mureau atîția oameni necunoscuți de nimeni, amirul locuia arareori, și de aceea grădinarii hotărîseră să cultive minunatele flori liliachii, cîntate încă din vechime, care împodobiseră de atîtea ori miniaturile pictorilor din Herat. Acum numai pe cîteva tufe se vedeau rămășițele unor flori gălbui, demult ofilite, părăind făcute din foițe de hîrtie putredă.

De ramurile mlădioase ale piersicilor atîrnau însă roade albe, verzui și galbene, pufoase, înconjurate de cîrlionții verzi ai frunzelor lungi.

Sub unul din pomi băieții dădură cu ochii de fratele lor, Muhammed-Sultan, care trăsese în jos o ramură și culegea de pe ea piersicile cele mai coapte, aproape albe.

Băieții se opriră, necutezînd să spună ceva fratelui lor mai mare, de mult căsătorit. Acesta însă le strigă:

— Ulugbek! Ibrahim! Veniți încoace!

Se apropiară. El le întinse în palmă roadele calde, mici și pufoase.

— Asemenea piersici cresc numai aici. Tare îmi plac! Nu știu de unde au fost aduși piersicii aceștia. Am vrut să pun și la mine, dar grădinarii n-au găsit nicăieri puieți.

Ibrahim răspunse tot atît de gospodărește, cum vorbea și fratele său mai mare:

— Dar de ce nu iau de aici butași ca să-i altoiască?

Ibrahim era prieten cu grădinarii, îi privea cum lucrează, plăcîndu-i să stea mai mult printre ei decît printre dregătorii de la curte, de care se cam sfia.

— Mie îmi plac piersicile netede, verzi, fără puf! spuse Ulugbek.

Ibrahim se stropi cu sucul piersicilor.

— Sînt foarte gustoase.

Muhammed-Sultan scutură cu degetul picăturile de culoarea opalului de pe caftanul lui și răspunse:

— Din cele fără puf sînt multe, peste tot. Dar pe Pușok l-ai

văzut?

— Care Puşok?

— Armeanul căruia i s-a furat marfa. Mi l-au arătat la judecător – se zbîrlise tot, îşi desfăcuse halatul, pieptul îi era păros ca al unui berbec, se holba ca un smintit, iar eu îl priveam şi mă gîndeam: „Tu te holbezi, iar eu ştiu unde îţi sînt pieile!” Era tare caraghios.

— Dar de unde ştii? îl întrebă sfios Ulugbek.

Timur făcea să se dea toată cinstirea între ai lui obiceiurilor nescrise ale neamului său djagatai. Fiilor mai mici sau nepoţilor li se sădea în suflet o supunere desăvîrşită faţă de fraţii mai mari, care erau socotiţi pe aceeaşi treaptă cu unchii şi trebuia să li se vorbească cu supunere, cu smerenie.

Dintre numeroşii nepoţi ai lui Timur, Muhammed-Sultan, nepotul cel mai vîrstnic, era cel dintîi fecior al lui Djehanghir, fiul său cel mai mare, care murise demult, cu vreo douăzeci de ani mai înainte.

Timur, care îmbătrînise, voia să lase locul său în lume nu fiilor mai mici, ci nepotului – fiul fiului său cel mai mare. Toată suflarea aflase demult despre această hotărîre a cîrmuitorului – ştiau şi urdiile, şi căpeteniile lor, şi dregătorii, şi nevestele lui Timur cu toţi nepoţii lor; şi dacă hotărîrea aceasta nu le părea dreaptă tuturor, pentru toţi era însă de nestrămutat. Apoi însuşi Muhammed-Sultan, un tînăr cu purtări fireşti, prietenos, neînfricat în lupte, de multe ori dovedind o bărbăţie fără seamăn, hotărît în faptele sale, era iubit de oşteni şi-i înspăimînta pe vrăjmaşi.

Pentru a obişnui mulţimea cu gîndul că el va fi urmaşul său şi pentru ca fiii lui să nu încerce să tăgăduiască nepotului dreptul la întîietate, Timur poruncise încă cu cinci ani mai înainte să se bată bani cu numele lui Muhammed-Sultan, bani pe care-i pusese demult în circulaţie. Trăiau numai doi fii ai lui Timur – Miranşah şi Şahruh.

Nepoţi însă avea mai mulţi, deşi înrudirea dintre ei se încurcase foarte mult: de la Djehanghir, fiul cel mai mare, rămăseseră doi urmaşi – Muhammed-Sultan şi Pir-

Muhammed. Frați buni după tată, ei aveau mame deosebite. Aceeași mamă îi născuse pe Muhammed-Sultan și pe Halil-Sultan, dar fiecare avea alt tată. Tații lor, Djehanghir și Miranșah, erau amândoi fiii lui Timur; după moartea lui Djehanghir, Timur a dat soțiile și avuțiile acestuia lui Miranșah – alt fiu al său, Ulugbek și Ibrahim-Sultan erau fiii lui Șahruh, se născuseră în același an, aproape în același timp, dar fiecare avea altă mamă; mama lui Ulugbek era Gauhar-Șad-aga, o djagataică, fiica lui Ghiar-addin Tarhan. Un străbun al ei îl scăpase pe Gingis-han de la moarte, și tot neamul ei se mîndrea cu această ispravă. Mama lui Ibrahim-Sultan nu era soție, ci o ibovnică, o prințesă persiană, nespus de frumoasă, căreia bătrîna împărăteasă Sarai-Mulk-hanîm îi zicea Ineluș. Timur avea nepoți și de la Omar-Șeih, alt fiu al lui, și anume: Pir-Muhammed, de optsprezece ani, tizul celui alt nepot mai mare, și Iskander, da cincisprezece ani, numit așa în amintirea lui Alexandru Macedon, lucru despre care Iskander pomenea adeseori nu numai față de cei de o vîrstă cu el, dar și față de dregători; dacă venea vorba, spunea: „Tizul meu este Macedoneanul”. Timur îl luase la el, să-l crească, chiar și pe Sultan-Husein, alt nepot, feciorul uneia din fiicele sale.

Îi iubea pe toți, între ei se odihnea.

Veghea de aproape asupra tuturor, se amesteca el însuși, cu grijă, chiar și în cea mai mică sfadă a lor. Voia ca toți să ajungă stăpînitori puternici ai unor mari și slăvite țări, părți ale unui singur stat, de parcă ar fi fost cu putință să te întinzi în toate părțile, să te împrăștii, iar la nevoie să te strîngi din nou într-un singur trup, făurit de Timur – puternicul și nepieritorul stăpîn al lumii.

Mîrzacii se așezaseră sub piersici. Ulugbek întrebă stîrnit:

— De unde știi? Astăzi li s-a tăiat capul celor doi osîndiți pentru că nu au spus nimic.

— Dimpotrivă, li s-a tăiat capul ca să nu spună nimic.

— Nu înțeleg.

— Pieile sînt la bunicul!

- Dar acei răufăcători au furat! stăruie Ulugbek.
- Dacă ar fi furat, pieile ar fi fost la ei, dar pieile sînt la bunicul!
- Atunci pentru ce au fost uciși?
- Nu uciși, ci pedepsiți. Iatagan știa unele lucruri pe care un om de rînd nu trebuie să le știe. Ca să nu trîncănească, întîi a fost întemnițat, dar apoi trebuia să se facă ceva cu el! În afară de aceasta, trebuia să se arate tuturor celor din bazar că la noi hoții nu găsesc cruțare, dar de unde să iei hoți?
- Dar celălalt?
- Și acela putea să trîncănească prea mult: a fost înhățat pe întuneric împreună cu pieile.
- Ibrahim se amestecă în vorbă:
- Acel Iatagan părea tare nerod.
- Ulugbek rîse:
- Dar cum crezi că ai fi arătat tu în locul lui?
- Nu știu; în neamul nostru nimeni n-a murit încă tăiat așa!
- Dar unchiul?
- Curzii nu l-au tăiat pe unchiul Omar-Șeih, ci l-au străpuns cu o săgeată.
- Ferindu-se să nu-și păteze caftanul, Muhammed-Sultan întinse înainte gîtul lung și îndepărtă cu buzele pielea piersicii:
- Asta-i adevărat, l-au străpuns cu o săgeată, încuviință el.
- În vremea aceasta, Timur ședea de vorbă într-o săliță cu vistiernicul său:
- Zahereaia pentru urdii ajunge pentru multă vreme?
- Cea adusă din Hindustan?
- Toată.
- Cea adusă din Hindustan ajunge pe deplin pînă la toamnă.
- Toată, te întreb! Toată! strigă Timur, mîniat că vistiernicul său, amirul Kurban, răspundea pe ocolite.
- Pînă la toamnă!... bîigui amirul înfricoșat.
- Dar cum e cu zahereaia pentru un an?

— Urdia-i prea mare.

— Nu-i treaba ta cum e; e așa cum îmi trebuie! Cum e cu zahereaia pentru un an?

— Mă prind să hrănesc pînă la primăvară...

— Nu tu hrănești, ci eu! Treaba ta e să te îngrijești, dacă ți s-a poruncit să te îngrijești. Unde-i zahereaia?

— E toată neatinsă! E toată neatinsă! bolborosi amirul dîndu-se înapoi, uitîndu-se țintă la Timur care se ridică în picioare, privindu-l drept în față, între ochi. Să se cerceteze! E toată neatinsă!

— Luați-l! răcni Timur și răcnetul lui scînteie ca un hanger deasupra amirului Kurban.

O clipă acesta înlemni la gîndul că Timur îi și tăiasse capul.

Timur urmă cu glas hotărît, nu prea tare, dar răsunînd pînă departe:

— Hei, Egam-Berdî-han! Cercetează toate magaziiile. Să știu mîine socoteala fiecărui bob, fiecărui petic, cîte-s la număr și unde se află. Să se cerceteze și armele și zahereaia. Dacă e nevoie să se numere toată noaptea. Nu plec de aici pînă nu socotiți totul. Iar pe acest Kurban să nu-l scăpați din mînă. Să vedem cum iese numărătoarea. Duceți-vă!

Spre seară Timur se simți obosit.

Stătu o vreme culcat într-o săliță cu ușa deschisă spre grădină. Mîrzacii, care fuseseră să vadă niște cai, se întorceau pe sub pomi.

Îi chemă și le spuse:

— Duceți-vă acasă. Trebuie să ajungeți pînă se întunecă. Și luați cu voi o strajă mai mare – cîte nu se întîmplă pe drum!

El lua arareori o strajă mai mare, dar de nepoți se îngrijea cu sîrg, neliniștindu-se pentru fiecare.

După ce băieții plecară, porunci:

— Să mi-l aduceți pe armean.

— Neguțătorul de piei?

— A fost neguțător de piei, dar ce o să fie de acum înainte, om vedea.

În acele cîteva zile Puşok trecuse de multe ori de la nădejdi luminoase la o neagră disperare.

Rătăcea de colo-colo prin curte, cu ciorapii groşi căzuţi, uitînd să încalţe imineii, cu halatul pe umeri, nepieptănat, întrebîndu-se: să mai aştepte pînă se vor găsi pieile sau nu mai avea ce aştepta? Nu-i rămînea decît să se ducă pe jos, ca un hoinar, la Buhara, unde făceau negoţ neguţătorii armeni, pe care îi cunoştea şi să le ceara ajutor. Dar cînd să se ducă şi cum? Noaptea l-ar fi mîncat şacalii. De multe primejdii nu se temea, dar şacalii îl spăimîntau foarte. Să plece la drum ziua – era prea cald; se obişnuise să stea la umbră pînă ce trecea arşiţa...

Musulmanii, care socoteau că-i urît să te plîngi de nenorocire, totul fiind hotărît de Allah, se uitau cu dispreţ la Puşok: ar fi trebuit să se supună soartei, să nu-şi smulgă părul din cap, căci oricît te-ai trage de păr, tot n-ai să-ţi poţi scăpa capul din năpastă!

Armenii, care dădeau toată preţuirea norocoşilor, descurcăreţilor, se ruşinau de Puşok, care punea neguţătorimea armenească într-o lumină atît de jalnică. Nimeni nu venea la el să-şi arate mila din inimă, nimeni nu venea cu o vorbă caldă de mîngîiere.

Şi, pe neaşteptate, spre, seară, intră în caravansera un olăcar al stăpînirii, cu poruncă pentru Puşok să se înfăţişeze fără zăbavă la Palatul Albastru.

— S-au găsit pieile? întrebă Puşok, dezmeticindu-se din toropeală.

— Am poruncă să te chem, preacinstite. N-am voie să ştiu pentru ce şi la cine.

Urmîndu-l pe olăcar, în faţa căruia mulţimea din bazar se dădea la o parte, Puşok se duse la Palatul Albastru, însoţit de cei trei oşteni djagataieni care vegheau asupra lui.

O dată ajuns acolo, armeanul fu călăuzit prin nişte, săli goale, răsunătoare şi, în sfîrşit, trecu pragul înfricoşător, încremenind în uşă.

— Ia spune, ce faci, ţi-ai pus în gînd să vinzi marfă

răscoaptă în Samarkand? strigă Timur.

— Iartă-mă, mărite stăpîne!

— Eu veghez la Samarkand pentru ca tu să-ți vinzi aici toate porcăriile? Hai?

— Dar o parte din piei erau bune...

Însă cînd văzu scăpărarea din ochii lui Timur, Pușok adăugă:

— E drept că unele erau răscoapte.

— Răscoapte! Dacă erau răscoapte puteai să le lași la Buhara. Puteai să le duci la Trapezunt, la Bagdad, să le vinzi acolo, treaba ta. Dar ai încercat să mă înșeli pe mine! Hai?

— Iartă-mă, mărite stăpîne! De unde puteam să știu că chiar măria-ta voiai să cumperi?

Timur își dădu capul pe spate:

— Eu? Să cumpăr? Nici nu m-am gîndit. E vorba despre altceva: nu e voie să aduci la bazarul din Samarkand marfă răscoaptă. O să se răspîndească zvonul, o să se ducă buhul prin lume despre mărfurile din Samarkand. Gînditu-te-ai la asta? Tu ești străin, ți-e totuna. Dar mie nu mi-e totuna: eu veghez aici. Iată despre ce e vorba.

Pușok îi aminti cu sfială și nu fără amărăciune:

— Acum nu mai am cu ce să fac negoț.

— Asta e. Se spune că ești un bun neguțător, dar umbli cu vicleșuguri!

Aceste vorbe îl îmbărbătară pe Pușok:

— Așa e negoțul.

— Sa umbli cu vicleșuguri în altă parte, la Samarkand nu e voie!

— Întîia oară m-a lovit asemenea năpastă.

— Cine umblă mult pe drumuri se întîmplă să se și poticnească. Cine stă închis, acela nu are cum să se poticnească.

— Așa m-am poticnit, mărite stăpîne, că nu mai pot să-mi ridic nici măcar capul!

— E amarnic pentru un cap priceput să zacă pe jos.

— E nespus de amarnic, dar cum să mă ridic?

— Dintr-o dată n-ai să poți, dar pînă la urmă trebuie să te ridici.

Timur își lăasă capul în jos, dar, privindu-l iscoditor pe sub sprîncene pe Pușok, îl întrebă.

— În afară de piei, cu ce ai mai făcut negoț? Pe unde ai mai umblat?

— Am fost departe. M-am dus mai demult cu tata în sfînta cetate a Ccnstantinopolului, am fost de multe ori la Hoarda de Aur, ba am avut prilejul să ajung chiar la Moscova.

— Ce duceai?

— Tot felul de mărfuri, după cum era nevoie.

— Dar la Moscova anume, ce ai dus?

— Mărfuri de aici. Smochine uscate, stafide, piersici uscate, mătăsuri, orez. Apoi se vînd bine mărfurile meșterilor de aici – ulcioare bătute, hangere frumoase, împodobite. Le plac armele.

— Dar de acolo ce ai luat?

— Blănuri de samur, veverițe cenușii, hermeline, jderi, biberi, iepuri vopsiți, clei de pește, alune. Săbii. Zalele sînt bune acolo.

— Foarte bune! încuviință Timur. Armeanul îi plăcea.

— Acum nu mai poți găsi așa ceva acolo!

— Zale? De ce?

— Spun că au nevoie de ele ei înșiși.

— Ia gîndește-te, n-ai putea duce, acolo mărfuri hindustane? Bune. Ca să nu ne facem obrazul de rîs.

— De unde să iau marfă? N-am cu ce.

— Dar să ajungi acolo, ai putea?

— Hoarda de Aur e ca un dop în cale. Dar dacă aș duce mărfuri prin Sarai, în înțelegere cu neguțătorimea de acolo, s-ar putea trece mai departe. Aș răzbi eu, dar n-am cum să fac rost de marfă.

— Îți dau eu. O să ți se arate totul, ce și cum. Alege și pleacă cu ea. Iar cînd ești gata să faci calea întoarsă, caută și cumpără zale. Dacă n-o să poți face rost de zale, adu blănuri. Dacă aduci zale am să-ți mulțumesc chiar eu.

— N-am ce să las zălog, și nici bani de drum n-am.

— Așa. Ei, să știi că neguțătorii pregătesc o caravană de o mie de cămile, ca s-o trimeată la Hoarda de Aur. O sută de cămile încarcă tu. Ai putea să faci treaba asta într-o săptămână?

— Chiar și într-un ceas! strigă pițigăiat Pușok, amețit de bucurie.

— O sută de cămile, două sute de samare. Să prețuiești încrederea care ți s-a arătat. N-ai să umbli cu vicleșuguri?

Armeanul nu făcu decît să-și dea brațele în lături, de parcă ar fi fost beat.

— O să ți se dea tot ce trebuie pentru drum. Bani pentru pregătiri capeți îndată. Nu-ți cer nici un zălog, nici n-ai ce să dai, iar eu n-am de ce să mă tem. Dacă ai să umbli cu vicleșuguri, n-ai să poți scăpa de mine. Unde te-ai ascunde?

Mai rămînea doar să se înțeleagă asupra părții lui Pușok în acea daraveră; Pușok fusese neguțător, iar acum ajunsese vătaf. Nu era el cel dintîi! Timur avea nevoie de neguțători îndemînatici, care se pricepeau să prefacă pieile răscoapte în aur, neguțători care știau să se descurce.

Pușok se întoarse la caravanserai fără strajă. În fața lui însă, chiar și fără să aibă pază, oamenii se dădeau acum la o parte; capul i se ridicase vioi în sus, barba i se cîrlionțase, umerii i se lățiseră și el călca iarăși sprinten pe ulița bazarului, de parcă ar fi mers pe covoare.

Abia se întoarse că și porunci kașgarienilor să-i gătească un batal întreg pentru toți mușteriii care trăsese la acel caravanserai, apoi plecă spre dughenile de pielărie

Intră într-un mic caravanserai, unde dădu cu ochii de Mullo Kamar care înfuleca pilaf dintr-o stacană de lut.

Mullo Kamar lăsă îndată stacana și, ștergîndu-și mîinile cu basmaua, se ridică în picioare:

— Șezi, rogu-te! Întorsu-te-ai?

— Precum vezi!

— Bună treabă!

— Am venit să te poftesc, să ospătezi cu mine dintr-un batal.

— Mulțumescu-ți.

— Și apoi, rogu-te, dă-mi înapoi iconița de argint, că ți-am adus un ban bun. Cu chip nou pe el.

— Iconița? Nu mi-ai dat-o ca zălog, acum e a mea.

— Pentru un musulman e fără folos, dar pentru mine are preț.

— E un lucru frumos.

— Iată banul cel bun, rogu-te.

— Cine ar vinde asemenea lucru pentru un ban? Argintul ei face cît cinci bani de ăștia. Dar lucrătura? Și apoi e o icoană veche. Costă mai mult de zece bani.

— Totuși ai căpătat-o mai ieftin!

— N-am furat-o, n-am luat-o prin vicleșug. Mi-ai dat-o în schimbul unui ban, iar acum m-am obișnuit cu ea, are pentru mine un preț și mai mare.

— Zece bani e prea de tot!

— Zece e un preț. N-am spus că o dau cu zece. Cer pe ea cincisprezece. O iei?

— S-o văd.

— Ai tot văzut-o. Ce, ai uitat-o?

— Arată-mi-o!

— Poftim!

Mullo Kamar intră în odăița sa, caută în pungă și scoase iconița bizantină, pe dosul căreia o mînă iscusită săpase imaginea unui miel, a unei scări și scrisese o pisanie într-o limbă necunoscută.

— Iat-o!

— Avea o urechiușă de aur ca să poată fi aninată.

— Cu urechiușă n-o dau nici cu douăzeci, e de aur!

— Îți dau cincisprezece.

— Mai puțin de douăzeci nu iau.

— Fie!

Cu prețul acela puteai cumpăra nu numai un miel bizantin, dar chiar o turmă întreagă de miei vii. Totuși nu

putea să lase în mâinile altcuiva iconița pe care o primise o dată cu binecuvîntarea mamei!

Iconița se întoarse în ascunzișul ei, pe pieptul armeanului.

Pușok dădu să plece. Mullo Kamar îl întrebă:

— Cînd se adună prietenii la mata?

— Care prieteni?

— Doar ai venit să mă poștești să ne ospătăm dintr-un batal.

— Bine, poștește. Să mergem.

O luară printre dughenile de pielărie, dar armeanul nu mai avea acum chef de vorbă. Priveau tăcuți încoace și încolo – acum, pe înserat, negoțul se ostoise.

— Nu se mai văd nicăieri piei! spuse Pușok.

— Le-au dosit, încuviință Mullo Kamar.

— Acu nu mai fac negoț cu piei! se dădu de gol nu fără mîndrie Pușok.

— Slavă domnului, o să avem mai puțină marfă răscoaptă!

— De unde știi? întrebă descumpănit Pușok. Ai luat marfa pe nevăzute.

— De unde? Mullo Kamar morfoli din buze, fără a se grăbi să răspundă la o întrebare atît de primejdioasă. De unde? Tot de acolo: Iatagan a mărturisit, iar mie mi-a spus totul un om de încredere

— N-a mărturisit! Asta e!

— Iatagan? Atunci de unde aș fi știut? stăruî Mullo Kamar.

— Doar nu toată marfa a fost proastă. Au fost și piei bune.

— M-a ferit Allah, era cît pe ce să mă duc de rîpă!

Acum Pușok își lasă privirea în jos, mîhnit că trebuia să vorbească despre o treabă atît de rușinoasă.

— Cine-i vinovat? Trebuia întîi să vezi marfa și apoi să dai prețul.

— Allah fie lăudat că n-am apucat să iau marfa. Dar, uite, vezi, nu sînt supărat – am primit să mă înfrupt din batalul matale, să-ți fiu oaspete. Nu, nu sînt supărăcios din fire.

Cîtăva vreme tăcură amîndoi.

În sfîrșit, Pușok întrebă împăciuitor:

- Pleci peste o săptămână?
- Da, peste o săptămână.
- Și eu la fel.
- Departe?
- La Trapezunt.
- Piei?
- Nu, mărfuri hindustane.
- Ca și mine.
- Allah fie lăudat! O să le ducem.

Levon îi întâmpină cu multă voioșie la poarta caravanseraiului, aplecându-se pînă la pămînt:

- Pofțiți. Totul e gata.

Arome, dulci ca viersul păsărilor paradisului, îi învăluiră deodată în ciripitul vesel al mirodeniilor și dresurilor care clocoteau în ulei.

De-a lungul ogrăzii era așternut un covor îngust, peste care lucea albul unei fețe de masă, țesute cu slove albastre, chinezești. Teancuri de turte se înălțau la marginile feței de masă, iar kașgarienii trebăluiau într-un colț al ogrăzii, lîngă focurile din vetre, deasupra cazanelor.

Din odăițe priveau mușteriii adulmecînd cu nerăbdare bucatele kașgariene.

Soarele asfințea.

Levon pregătea fanarele. Le freca și potrivea masalalele.

Curînd, fanarele, aninate de o frînghie trainică, luminau șirul lung de oameni, ce se ospătau, frînturi de turte, mîini lucioase de grăsime, bucăți de carne friptă închisă la culoare, verdele întunecat al cepei, movilițele albe și roșii de zarzavaturi și roade.

Din ulcioare de lut se turna în stacane joase vin, care părea negru. Armenii vorbeau despre prietenia care îi unește pe oameni și-i călește în lupta cu tuspatri vînturile, iar vînturile bat totdeauna, căci caravanele cutreieră de la un capăt la altul al pămîntului.

Pușok asculta cuvintele binevoitoare, ale oaspeților oftînd, cu un nod în gît, parcă ar fi plîns sau ar fi fost obijduit de

careva.

Toți erau primejdioși. Orice neguțător este primejdios pentru alt neguțător, acesta dacă are bani sau marfă bună. Totuși Pușok sorbea, ca pe un vin din țara sa, povestirile domoale despre depărtatele târguri neguțătorești, prin care povestitorii avuseseră prilejul să treacă. Unii dintre ei lăudau mușteriii din Genova; alții, fără să-și ascundă mîndria, mărturiseau că mărfurile cumpărate acolo le duceau la Veneția. Aceștia urmau să meargă cu aceeași caravană împreună cu Mullo Kamar pînă la Trapezunt, de unde aveau să se îmbarce pe corăbii, cu care să plutească de-a lungul țărmurilor pline de tîlhari ale Anatoliei, pînă la Constantinopole și, de acolo, poate mai departe, pe mare. Dar Mullo Kamar?

Mullo Kamar, pe care băutura îl făcuse mai tăcut, dădu de înțeles, fără chef, că va încerca să ducă o parte din marfă în Eghiptet.

— Dar turcii?

— Am zis: „o să încerc”. Nu: „o să ajung”.

— Și dacă te pradă?

— Mai încerc o dată.

— Au să te prade din nou.

— Aflu cum să-i ocolesc și plec a treia oară.

— Și dacă te căsăpesc?

— Sînt musulman. N-or să mă căsăpească. Mă pradă și-mi dau drumul.

— Sărăcia e mai rea decît jungherul!

— Marfă o să am destulă. Drum slobod de-aș avea!

Armenii tăcură o clipă, nu-i era frică că ar putea să rămînă sărac? Isteț neguțător!

Unul dintre cei care ședeau alături de el glumi:

— Ești musulman și totuși bei vin.

— Vin? Asta-i zeamă de struguri!

Neguțătorii rîseră.

Iar Mullo Kamar, ușor amețit, îi privea pe armenii aceia asudați, păroși, care lărmuiau, gîndind:

„Ce gălăgioși! Și-și zicea: Dacă ați ști a cui e marfa, atunci v-ați da seama că pe de-alde noi n-o să ne lase nimeni săraci. Mai ușor o să-i sărăcim noi pe turcii aceia. Ne ia o sută de cămile, trimitem în locul lor o mie! Voi, pesemne că vă temeți: se năpustește un val în corăbioara voastră și – bîldîbîc – se duce cu marfă cu tot în fundul Mării Negre! Și s-a isprăvit cu voi. O să rătăciți prin Constantinopole, să cerșiți o bucățică de pîine pe la mînăstiri. Mulți trăiesc din cerșit acolo, și cîndva au fost ce sînteți voi acum. Dar nouă nu ne e frică! La noi...”

— Ce marfă duci? întrebă, apropiindu-se, un armean bătrîn cu barba vopsită, roșie ca focul.

Mullo Kamar gîndea: „Crede că m-am îmbătat”. Și întrebă senin:

— La Trapezunt?

— În Eghipt.

— Orez.

Armeanul își holbă ochii mari, îngropați în păr:

— În Eghipt? Acolo oare nu-i orez?

— Este, dar nu din ăsta.

— A... barba roșie se depărtă, dîndu-și seama că Mullo Kamar n-avea să spună adevărul nici la beție, și nici chiar căznit cu foc.

Iar Pușok se uita la musafirii săi cu duioșie, cu dragoste: toată viața lor se întîlneau cine știe unde, ba în caravanseraiuri, ba în bazaruri. Se întîlneau, se cercetau unul pe altul cu băgare de seamă, iscoditori, cu fereală; dacă aveau prilejul își suflau unul altuia de sub nas o afacere sau alta, care putea aduce cîștig bun, se despărțeau din nou pentru ani și ani plecînd fiecare în altă parte la drum lung, se întîlneau din nou la un popas, unde dormeau iepurește, cercetîndu-se cu privirea ca să descopere schimbări unul la altul, tăifăsuind pînă tîrziu despre întîmplările din tîrgurile prin care trecuseră și apoi iarăși uitau unul de altul de îndată ce suna clopotul caravanei și cămilele ridicau pe cocoașe poverile tănuite, pornind din nou la drum.

Și caravanele mergeau înainte, tot înainte.

Noroadе și graiuri urmau unele după altele.

Bazarurile lărmuitoare rămîneau în urmă, iar caravanele mergeau tot înainte, trecînd pe lîngă așezări pustiite, în care vuietul bazarurilor se stinsese pentru multă vreme. Se strecurau printre dunele pustiurilor, pe unde nisipul se prelingea ca valurile mării pe un mal lin. Treceau pe lîngă ogoare îngrădite ca niște cetăți, pe care oamenii le arau și le semănau.

Străbăteau cîmpii de pe care se strîngea roada. Treceau pe lîngă bordeie prizărite din sate sărăcăcioase, în care totdeauna se auzeau femei plîngînd sau țipînd, iar bătrîni în zdrențe tăceau, privind cu coada ochiului, neclintiți. Priveau caravanele, care duceau în așezări depărtate, pe tărîmuri străine, multe din bunurile făurite pe pămîntul acela, multe din lucrurile fără de care nu puteai nu numai să te bucuri, dar nici măcar să trăiești pe pămîntul acesta.

Caravanele duceau spre țări depărtate lucruri care nu se vor vedea niciodată în acele sate nevoiașе, căci oamenii nu aveau cu ce să le plătească.

CAPITOLUL ȘASE

GRĂDINA

Caravana înainta încet, ca totdeauna în afundul veacurilor, prin bezna stepei uscate. Noaptea era pe sfârșite. Stelele păleau.

Între depărtatele caravanseraiuri, de-a lungul șleahurilor neguțătorești, în hanatul lui Timur se înălțau foișoare trainice de strajă, clădite din lut, pe ale căror acoperișuri netede străjerii aprindeau focuri când bezna nopții era de nepătruns.

Mocnind, fumegînd, tizicul licărea zmeuriu, iar călăuzele, zărindu-i lumina, duceau mai liniștiți, cu mai multă inimă caravanele, deși și așa toți știau că pe pămînturile lui Timur drumurile neguțătorești erau ferite de primejdii.

Înaintea caravanei, călare pe un asin, cu un cioltar moale, trona starostele caravanei, după el călăreau slujitorii, în urma acestora – străjerii, după aceștia – neguțătorii, urmați de călăuza caravanei, care ținea sub el lațul agățat de o nară a cămilei din frunte.

Călăuza caravanei îngîna uneori o veche melopee, dar chiar și atunci trăgea cu urechea sa încercată, ascultînd zăngănitul ritmic al tălângii de sub pîntecul ultimei cămile, și îndată ce acesta își pierdea ritmul, călăuza tresărea, întrebîndu-se: nu cumva se întîmplase ceva?

Noaptea era pe sfârșite.

În zare focurile de pe foișoare mocneau, se stingeau liniștitor. Trecură de vălmășagul întunecat al colibelor de lut dintr-un sat în care, după cît se părea, toată suflarea dormea dusă, sau poate că pierise, căci nu se auzea nici măcar un lătrat de cîine.

Și caravana fu învăluită din nou de stepa pustie, cufundată în beznă.

— Am trecut de satul Kurgan, spuse călăuza, parcă sieși.

Nu-i răspunse nimeni: slujitorii moțăiau pe asinii lor; neguțătorii, în caftane vătuite, moțăiau; cîntărețul, tocmit de neguțători ca să-i desfete în acea călătorie lungă, moțăia; străjerii moțăiau liniștiți, deoarece drumurile din hanatul lui Timur erau ferite de primejdii.

Doar Ghevork Pușok deschisese puțin ochii, călărind îngîndurat pe asinul lui vînjos și iute de picior. Simțind răcoarea dinaintea zorilor, care începuse să învăluie stepa ca o ceață albăstrie, își strînse mai tare cekmenul alb de lînă, și ațipi din nou, obosit de pălăvrăgeala din timpul zilei cu tovarășii de drum.

Fudulindu-se, Pușok flecărise pînă făcuse scurtă la limbă și, arătîndu-se prietenos cu ascultătorii lui, le dăduse de înțeles tuturor că marfa pe care o ducea era de mare preț, iar stăpînul său era om de vază, lăudîndu-se astfel, pentru ca toți cei din caravană să nu vadă în el un neguțător oarecare de piei răscoapte, care călătorea de ici pînă colo, ci unul care face negoț pe picior mare, un toptangiu. Dar și fără ca el să bată șaua, tovarășii săi de drum își dăduseră seama încă de la Samarkand a cui era acea sută de cămile încărcate într-un chip de pizmuț, ca să străbată un drum atît de lung.

Marea călătorie a lui Ghevork Pușok abia începea. Îi erau încă ascunse cotiturile, urcușurile, povîrnișurile și prăpăstiile care-l așteptau.

Plecaseră din Samarkand cu noaptea în cap.

Au așteptat să treacă arșița în binecuvîntatul caravanserai Kutluk-bobo, și cînd aceasta a scăzut, caravana a pornit din nou la drum.

Înaintînd prin stepa năpădită de ierburi albăstriei uscate, ascultau melopeele cîntărețului, privind grădinile de pe, marginea drumului, printre care licărea pe neașteptate șuvița încolăcită, gînguritoare, a vreunui pîrîiaș, sau colibele de lut scunde, căzute într-o rînă, din sate.

După ce oboseau tot ascultîndu-l pe cîntăreț, se întindeau la vorbă, fiindcă Pușok nu putea cu nici un chip să tacă. Tot,

mergînd, în el se iscau și se înteteau felurite gînduri îmbucurătoare despre lunga călătorie pe care o începuse, despre bazarurile care lărmuiau, hăt departe, în drumul lui, de acum înainte; despre pișicherii care vor încerca să dobîndească de la el prin viclenie mărfurile pe o nimica toată, dar se vor izbi de voința lui dîrză...

Iar cînd obosiseră de atîta taifas, se înserase de-a binelea. Atunci cîntărețul începu să-și îngîne din nou melopeele, ciupind strunele cu degetele sale subțirele.

Noaptea întîlniră o caravană mare care venea de la Suganak.

„Și Mullo Kamar călătorește acum la fel, cine știe pe unde!” gîndi Ghevork Pușok.

Pe nesimțite neguțătorii și cîntăreții amuțiră, cuprinși de piroteală și numai ciolanul greu izbea fără istov talanga teșită, ce se legăna sub pîntecul cămilei de la urmă: ciolanul lovea ritmic, asemenea inimii, arama răsunătoare.

Zăngănitul răsuna pînă în satele cufundate în întuneric, dar puțini îl ascultau noaptea: plugarii, obosiți de truda de peste zi, dormeau afară, pe acoperișul de lut, pe care trăsese și scara, ca să nu se suie careva la ei cînd dormeau.

Numai cei care în noaptea aceea își udau ogorul sau își păzeau viile puteau, trăgînd cu urechea, să-și dea seama după zăngănit dacă era o caravană mare, dacă era greu încărcată. Încotro se îndrepta.

Dar nimeni nu se sinchisea acolo de caravane: plugarilor nu le păsa încotro mergeau și ce duceau cămilele tăcute, care nu se zăreau în întuneric.

Dar la marginea unui sat, un pîlc de oameni culcați nu pe acoperișuri, ci pe pămîntul cald, uscat, înmiresmat, trăgeau cu urechea la zgomotele caravanei care se apropia încet.

Unul dintre cei culcați întrebă cu glas răgușit:

— Sînt aceiași?

O voce gîfuitoare îi răspunse:

— M-am ținut după dangăt pînă la popas. Ei au poposit, iar eu am venit înapoi. Țin bine minte dangătul lor.

— Oare?!

— Țin bine minte dangătul lor. E aceeași caravană.

— Ia stai!...

Toți amuțiră.

Tăcură pînă ce caravana trecu, aproape pe lîngă capetele lor, încet, ca-n afundul veacurilor, prin bezna care învăluia stepa uscată.

Fără să ridice capul, Timur întredeschise ochii. În odaie era întuneric și zăpușeală, dar sus, în tavan, prin bageaua cioplită în piatră, se întrezărea albastrul cerului dinaintea zorilor. El stătea culcat în beznă ca în fundul unei gropi.

Masalalele fuseseră stinse: nu-i plăcea cînd zorile se îngînau cu pîlpîielile făcliilor, ci atunci cînd mijeau de-a dreptul în bezna nopții.

Timur întinse mîna spre macatul pufos, înmiresmat, și lovi ușor coapsa fetei, care dormise cu el în noaptea cea.

— Dormi?

Fata nu răspunse – dormea adînc.

El trase cingătoarea strîns legată a șalvarilor ei:

— Scoală-te, s-a luminat de ziuă.

Ea se trezi îndată, dar nu răspunse, buimăcită de somn.

El se ridică, netezindu-și cu palma sa mare, fața care i se buhăise peste noapte. Ea încă nu cuteza să se miște, gîndindu-se că el ar putea să se așeze din nou lîngă ea.

Stînd în picioare, el stăruia nerăbdător, cu ciudă:

— Scoală-te, scoală-te!

Ea sări în picioare, clinchetindu-și giuvaerurile cu care se împodobise de cu seară, își trase cingătoarea și, mirîndu-se că aceasta rămăsese nedeșlegată, gînguri:

— Ia te uită!

Căutîndu-și halatul prin întuneric, el o alungă:

— Du-te!

Dar ea nu-și putea da seama prin întuneric unde era ușița prin care fusese adusă acolo seara, pe unde putea să iasă.

Se lăsa cînd pe un picior, cînd pe altul, neizbutind să-și

ascundă nici sfiiciunea, nici mirarea, tot așteptînd să-i mai spună ceva.

Încurcătura, nedumerirea ei îl descumpăniră pe Timur. Fără s-o privească în ochi, o împinse ușor spre ușă cu mîna sa, obișnuită cu asemenea mișcări.

— Ai dormit destul. Du-te!

Ea ieși iute pe ușă, lipăind sprinten pe covor cu imineii, iar el, tîrîndu-și halatul, trecu în odaia de alături.

Acolo începuse de pe acum să se lumineze de ziuă. Timur ridică de pe locul obișnuit ulciorul înalt, apucîndu-l de gîtul îngust ca pe o gîscă și se lăsă pe vine deasupra lespezii de marmoră, zidită în dușumea.

Apa din ulcior începu să-l împroaște, scurgîndu-se apoi prin găurile nevăzute din pătratul cenușiu al lespezii.

Răceaia apei îl învioră, dar nedumerirea fetei îi umbri plăcerea.

Fără să se ridice, stînd pe vine, se spălă, se șterse și zvîrli cît colo cu ciudă ștergarul; luă halatul, se ridică și-și vîrî repede în mîneacă mîna dreaptă, beteagă.

Tot așa îi era ciudă cînd vreo cetate îndărătnică sau vreo căpetenie încrezută se îndoiau de puterea lui, întîrziind să se supună.

Rămase, pe gînduri:

„Dar, la o adică, cine nu i se supusese?! O ibovnică! De ce îi stîrnise ciuda? Aștepta nedumerită...”

Îi întrerupse gîndurile străjerul de la ușă, amirul Murat-han, fratele prințesei Gauhar-Şad.

Îndată ce auzi plescăitul apei, acesta se sculă în încăperea de alături unde dormea, după obicei, pe macate așternute lîngă prag. Stînd în spatele ușii, el așteptă vremea cuvenită, apoi intră la Timur și spuse:

— Se apropie clipa celei dintîi rugăciuni, stăpîne!

Ca de obicei, Timur nu răspunse nimic în privința rugăciunii și întrebă:

— Ei, ceva vești?

Murat-han îl ajută să-și tragă mîneacă pe mîna sănătoasă

și-i aminti:

— Stăpîna mare te așteaptă, stăpîne!

Încă de cu seară Timur încuviințase să-și petreacă dimineața la Sarai-Mulk-hanîm, care voia să stea de vorbă cu el.

— Poruncește să vină să mă îmbrace.

Străjerul ieși ca să trimită slujitorii.

Timur se rezemă de ulciorul înalt și gol, căzînd din nou pe gînduri:

„Ce o nedumirise? De ce se simțea înciudată?”

Slugile aduseră caftane curate, și gîndurile i se curmară din nou.

Ședea încruntat, în timp ce slugile îi trăgeau caftanul pe mîini. Porunci să fie încins cu o cingătoare lată. Cingătoarea aceea, împodobită cu paftale mari de aur și cu verigi bătute în rubine, și-o puneă ori de cîte ori era pornit împotriva cuiva sau avea de gînd să pedepsească pe careva căzut în vină.

Curînd, prin tot palatul și prin toată grădina se șoptea: „Astăzi stăpînul este mohorît”.

Mulți dintre dregătorii, care îl așteptau cu treburi, se îndreptară repede, fără să se uite în lături, spre conovețe: cît nu se luminase de-a binelea și Timur nu-i zărise, să plece grabnic, căci ferească Allah să dea ochi cu el cînd era mohorît. Uneori, în asemenea clipe, își amintea de lucruri care păreau de mult uitate; el nu uita, îți purta pică zeci de ani pentru o faptă sau alta.

În sfîrșit, se îndreptă spre încăperile stăpînei mari.

Palatul acela și grădina Dilkușo din jurul lui fuseseră orînduite abia cu doi ani mai înainte pentru o altă soție a lui Timur, pentru Tukul-hanîm, pe care și-o luase atunci.

Tukul-hanîm era fiica lui Hîzr-hogea-han. Ca și Sarai-Mulk-hanîm ea se trăgea din strănepoatele lui Gingis-han și, în semn de cinstire față de înalta obîrșie a logodnicei sale, bătrînul Timur îi ieșise în întîmpinare el însuși la Cinaz, în timp ce ea era adusă prin stepă din Mogulistan.

Așteptînd-o acolo, se repezise pînă la Iasa să se închine la

mormîntul cuviosului Hagi-Ahinad de Iasa și să cerceteze cum mergeau lucrările de clădire a uriașului mausoleu de deasupra sfîntului mormînt.

După ce sosise Tukul-hanîm o dusesese în grădina aceea pe care i o dăruise.

Ea ajunsese a doua cadînă în harem, după Sarai-Mul-khanîm. Celelalte soții fuseseră umbrite de fetișcana aceea isteată, dezghețată și fonfăită.

I se spunea stăpîna mică. În palatul ei însă cîteva încăperi strălucite erau rostuite pentru stăpîna mare, iar în grădină, în cel mai frumos loc, stăpîna mare își avea cortul său, țesut cu fir de Ohitai, cortul cel mai înalt din grădină.

Numai stăpîna mare avea dreptul să-și poftască soțul la ea sau să-i vorbească oricînd ar fi dorit. Toate celelalte cadîne, în frunte cu stăpîna mică, așteptau în liniște zilele statornicite pentru ele. Numai în împrejurări deosebit de însemnate puteau să-i spună ceva cîrmuitorului, dar numai prin stăpîna mare.

Timur intră într-o săliță, unde îl întîmpină, aplecîndu-se supusă, în mijlocul unui covor de catifea, împodobită în întregime cu giuvaericele, dar desculță, cărunta și agera Sarai-Mul-khanîm, care, după pilda nepoților, era de mult numită în palat și în gloată – doamna bunică – Bibi-hanîm.

— Ești sănătos, stăpîne?

— Mulțumesc. Dar tu?

Sub benișul descheiat se văzu paftaua încheiată a cingătorii celei late. De multă vreme, cînd venea la soțul ei, paftaua cingătorii era încheiată, semn că nu avea de gînd să-și mai scoată benișul.

Ea făcu din nou o plecăciune.

Trecură amîndoi într-o sală răcoroasă unde, prin toate ferestrele larg deschise înspre grădină, se auzeau păsărelele cîntînd: se luminase de ziuă. Un codroș preamărea pînă într-un ciripit răsunător acea clipită de mărgăritar, cînd văzduhul destrămase albastrul dinaintea zorilor, dar încă nu era învăpăiat de razele soarelui.

În sală se simțea miros de feștilă – pesemne, atunci când slugile făcuseră rînduială, aprinseseră masalalele, dar apoi le stinseseră și le scoseseră afară, căci toți știau că lui Timur îi plăcea revărsarea molcomă a faptului zilei din negura de dinaintea zorilor.

Cîrmuitorul se așeză la perete în fața ferestrelor pe un macat îngust. Soția sa îi puse la spate o pernă pufoasă, mătasea foșni cînd se rezemă de pernă și soția îi puse îndată altă pernă sub braț; mătasea acestei perne foșni și ea sub el.

Prețuind liniștea răcoroasă a dimineții, bătrîna tăcea. Tăcea și Timur, privind prin fereastră copacii nemișcați, stufoși, încă întunecați de rouă. Tulpinile lor erau înconjurată jos cu un rotocol de cărămizi din țara chitailor, smălțuite, părăd că pomii mari, pletoși, creșteau în niște vase albastre, zvelte.

Sarai-Mulk-hanîm bătu ușor din palme și îndată intrară în fugă două roabe care puseră peste covor o față de masă groasă. Deasupra acesteia întinseră o alta ușoară, pestriță. Aduseră talgere și pocale, cu gustarea de dimineață a lui Timur: friptură de batal rece, prăjită pînă ajunsese negricioasă, ceapă de Ansur în oțet, o căpățînă de usturoi verde, vînat rece, lipii fierbinți și o ceașcă de smîntînă proaspătă și grasă.

După ce roabele plecară, Timur rupse o lipie și o muie în smîntînă groasă ca untul. Soția începu să-i povestească despre întîmplările din harem, despre nepoți.

Timur era obișnuit să audă laude despre Halil-Sultan și Ulugbek – nici nu era de mirare: ei erau cei mai dragi buncii, crescuseră sub ochii ei! Tot așa îl lăuda Tuman-aga pe Ibrahim, pe care îl creștea, ridicîndu-l în slăvi mai mult decît s-ar fi cuvenit pentru stihurile pe care le scria.

Dar despre purtarea lui Ulugbek știa și de la iscoadele sale și de aceea o credea pe soția sa

De cîțiva ani nepoțelul acesta o bucura pe bunica lui prin sîrguința pe care o arăta la scris – așternea slovele ca cel mai iscusit diac.

— L-a învățat azerbaidjanul cela care scrie cu slove noi, acel

Mir-Ali pe care l-ai adus din Tebriz. E ca un padişah printre dieci. I-am poruncit să-l învețe pe băiat să scrie. Iar acum dascălii îl laudă pe băiat pentru sîrguința lui la învățătură.

— Ulugbek n-o să ajungă hoge! spuse Timur.

— Îi plac caii, răspunse ea.

— Ar trebui să trezim în el gustul pentru vînătoare.

— Halil l-a îmbiat să meargă cu el mîine la vînătoare. Dar nu știu dacă o să poată.

— De ce să nu poată?

— Așteptăm o musafiră.

Timur nu spuse nimic ca să nu-și dea în vileag ciuda: era vorba să vină o musafiră și nimeni încă nu-i adusese la cunoștință acest lucru. Se întreba încruntat despre cine vorbea soția sa. Ca să ascundă faptul că nu avea cunoștință despre acest lucru, rupse din nou o bucată de lipie, o muie în smîntînă și o mîncă.

Dar și Sarai-Mulk-hanîm tăcea, așteptînd să vadă cum va primi Timur vestea venirii nurorii.

— Crezi că musafira are ceva de a face cu vînătoria?

— Păi vine maică-sa, cum să plece la vînătoare?

Maică-sa? A cui? Gauhar-Şad, mama lui Ulugbek, era cu Şahruh la miazăzi; Sevin-bei, mama lui Halil-Sultan, era cu Miranşah, la apus. Care dintre ele vine? Ce s-a întîmplat? Pentru ce?

— Cine vine? întrebă el.

— Vine han-zade; astă-noapte a sosit un olăcar de la ea.

„Amîndouă-s fiice de han, amîndouă-s han-zade...”

Îl zădăra faptul că soția sa aflase înaintea lui acea veste. O nouă ciudă se adăugă la aceea dinainte: bătrîna asta nu voia cu nici un chip să se astîmpere – simțea și auzea totul. Pesemne că cei din palat se temeau de ea mai mult ca de el, căci el nu putea să știe toate marafeturile, dar ea știa totul și nu uita nimic. Afla orice lucru, din toate trăgea foloase. Cei de la curte se temeau de ea, grăbindu-se să-i facă pe plac mai întîi ei și apoi lui!

„Han-zade? se gîndea el, muiud mereu lipia în smîntînă. Ce

s-o fi întâmplat? Unde? La miazăzi, la apus?”

Își ridică privirile spre bătrână, întâlnindu-i ochii negri, prietenoși, fără obișnuita licărire de șiretenie.

— Și ce se vorbește la voi despre asta?

— S-a hotărât ea însăși să vină încoace, pesemne că nu aduce vești bune. N-a chemat-o nimeni. Pentru ce? Tot căutăm să ghicim, dar nu izbutim de loc!

— Unde e acum?

— A înnoptat la caravanseraiul Kutluk-bobo. Sosește azi.

Timur era numai ochi și urechi. „Kutluk-bobo! însemna că musafira venea dinspre apus. De bună seamă, venea Sevin-bei. Nu cumva i se întâmplase ceva lui Miranșah?!”

Timur nu-l iubea pe acest fiu, de aceea îl ținea mereu departe de el. Pe soția lui o socotea însă cea mai mare, fruntea nurorilor: nepoată a Uzbek-hanului Hoardei de Aur, nepoată de unchi a hanului din Horezm, fiica lui Ak-Sufi; o luase ca soție pentru Djehanghir, fiul lui cel mai mare. Datorită ei, Djehanghir își luase denumirea de Guragan, după cum, tot datontă ei, acum se numea Guragan-Miranșah. Ea îi născuse lui Timur doi nepoți, cei mai dragi, dacă Ulugbek nu era pus la socoteală. Timur statornicise demult că fiul ei cel mai mare va fi moștenitorul lui. Când Timur nu va mai fi printre cei vii, ea va fi mamă de cîrmuitor, mamă-hanîm

— Da, spuse Timur, lui Halil n-o să-i ardă de vînătoare. Dar pe Ulugbek să-l trimiți, să fie căpetenie la vînătoare. Să se obișnuiască. Doar n-o să stea mereu pitit după frații lui mai mari. Poruncește să i se dea vînători buni. O să-l trimit cu el pe unchiul său, pe Murat-han. Să se mai plimbe și el.

— Nu-i prea crud Ulugbek pentru așa ceva?

— N-avem timp să așteptăm pînă o să împlinească anii cuveniți. Voiam să vorbesc cu tine...

— Și eu, stăpîne, am vrut să stăm de vorbă.

— Despre ce?

— Despre veleatul nostru. Eu am trecut de al șase- zecilea an.

— Și ce-i?

— Aș vrea să las o amintire după mine și să-mi gătesc și un lăcaș de veci.

— E dreptul tău.

Ea căzu pe gânduri. El aștepta.

— M-am gândit să-mi fac o criptă. Allah nu mi-a dăruit urmași; cine o să aibă grijă de mine dacă nu eu însămi? Nu-ți cer bani, mă mulțumesc cu ce am. Pentru acest lucru vreau să-ți cer încuviințarea.

Timur fu iarăși cuprins de ciudă: „Bătrîna gîndea că o să trăiască mai mult decît el; el o să moară, copii nu are, așa că n-o să aibă cine să, se îngrijească de mormîntul ei. Bătrîna îşi zicea că el împlinise şaizeci şi cinci, că nu mai era mult...

De bună seamă nu putea să nu încuviințeze ceea ce-i cerea: era soția sa cea dintîi, fiica hanului Kazan. De dragul obîrșiei sale o luase, printre multe alte femei frumoase, din haremul amirului Husein, cu treizeci de ani mai înainte, cînd încuviințase uciderea acestui Husein, vechi prieten, tovarăș de luptă și de cîrmuire, fratele Uldjaiei, pe care o iubise cîndva. Cînd amirul Keihosrov îl omorîse pe Husein, Timur împărțise altora pe văduvele lui, iar pe aceasta o pusese în fruntea haremului său, făcîndu-i pe cei din jur să-i dea toată cinstirea ca unei împărătese, luînd-o cu el în țările pe care le străbătea ca o vijelie, datorită ei însușindu-și titlatura de Guragan.

— Cum dorești, împărăteasa mea!

— Iar lîngă criptă voi zidi o medresă. Ca să fie liniște de jur împrejur; băieții să citească, să învețe să scrie. Să fie ca și cînd i-aș crește eu, ca și acum.

Timur nu zidise încă nici o medresă în care să învețe tinerii. El socotea că treaba unui oștean și stăpînitor de noroade este să se îngrijească de slavă, de cinste, de credință. Femeile stăpînilor de pămînturi sau neguțătorii n-aveau decît să zidească hanacuri – lăcașuri pentru hagii și cucernicii derviși, medrese – pentru cei însetați de învățătură.

— Zidește, împărăteasa mea, zidește! Dar unde?

— Mulți din neamul nostru sînt îngropați lîngă Șahi-

Zindà...

— Ce fel de medresă poate fi dincolo de zidul oraşului?

— Nu, dincolo de zidul oraşului nu e bine... Aş vrea mai aproape. Poate lângă geamia ta, în bazarul de orez... Ce zici?

— De ce tocmai acolo?

— Ar fi mai puţin de dărimat. Acolo sînt puţine clădiri din piatră. Iar ca să dărîmi nişte magherniţe cu umbrare, înjghebate din grinzi putrede, nu costă prea scump.

Timur încuviinţă:

— Ai chibzuit înţelept!

Dar îl cuprinse ciuda din nou: şi-a ales locul tocmai lângă geamia lui cea mare, nu vrea să se lase mai prejos, se ţine scai de el!

Timur mîncă posomorît friptură uscată de căprioară cu usturoi.

Întinse mîna spre pocalul gol şi soţia lui îi turnă cumîs spumos din ulciorul de lut. El spuse din nou:

— Ai chibzuit înţelept!...

În glasul lui ea simţea nu numai ciudă, dar şi mînie. Acea mînie însă nu o nelinişti: şi-o va descărca pe alţii, iar încuviinţarea lui va rămîne.

O altă soţie a lui Timur – Turkan-aga – clădise mai demult lângă mormîntul împăratului Viu, la Afrasiab, un hanac unde dervişii să înalţe rugi lui Allah. Muhammed-Sultan, nepotul şi moştenitorul lui Timur, începuse să zidească un alt hanac lângă mausoleul Ruhabad şi o medresă alături de palatul în care locuia. Nimeni nu durase însă pînă atunci o medresă lângă o criptă – asta numai soţiei sale îi putuse trece prin minte!

„Ce mai ocrotitoare a învăţăturii!” gîndi Timur, uitîndu-se chiorîş, cu ciudă, la bătrînă.

Ea se îndeletnicea însă cu o potîrniche pe care o îmbucătătea îndemînatic, cu degetele sale albe şi vînjoase.

„Cîte inele poartă!” gîndi el, uitîndu-se printre gene la giuvaerurile ei.

Printre inele, dintre cele mai rare, erau unele foarte vechi,

poate chiar de pe degetele lui Gingis-han; poate că unele dintre ele scînteiaseră pe mîinile hanilor din Horezm, ale șahilor Iranului, ale împăraților Chitaiului, ale rajahilor din Hindustan. Aurul unora era închis la culoare sau roșcat, pe pietre se vedeau inscripții ciudate, capete omenești sau semne magice.

Unele i le dăruise Timur. Altele le avea de cînd era fată, le moștenise de la neamul ei mongol, îi rămăseseră de la amirul Husein, fuseseră smulse frumuseților chinuite de moarte în țările călcate în picioare, îi fuseseră dăruite de neguțători sau de dregători care-i căutau ocrotirea.

În dimineața aceea ea își pusese doar o mică parte din giuvaericele pe care le avea – celelalte zăceau în numeroasele ei sipete ferecate; să fi avut o mie de degete și tot n-ar fi fost de ajuns pentru toate inelele! Or, ea nu avea decît zece degete, întocmai ca și o roabă!

Culcat pe perne, Timur bea încet cumîs, privind vasele așezate pe fața de masă: blidul mare din lut roșu egiptean – bătrîna ar fi putut pune unul de aur, persian, îi dăruise destule – ceștile din lut verzui chinezesc, străvezii în lumină, totuși de lut, bătrîna nu pusese vase de aur, nici de argint. În vremurile acelea, în toate casele de vază se mîncea din talgere persienești ori hindustane, de aur sau de argint, căci atunci la Samarkand lucrurile de preț persienești, armeniești sau hindustane nu mai erau o raritate – fuseseră aduse din belșug! Dar Sarai-Mulk-hanîm era năzuroasă, nu-i plăcea ceea ce aveau din belșug cei dimprejur!

Nu pusese în fața lui nimic din ceea ce vedea în fiecare zi, ci ceea ce se aducea de departe, ceea ce era aproape cu neputință de adus, căci puterea lui încă nu ajunsese pînă în Eghiptet și nici pînă în țara chitailor.

„Eghiptetul... gîndea Timur sorbind cumîs, acolo găsești bogății, nu glumă; nu i-a mai călcat nimeni de mult. Dar Baiazid stă de-a curmezișul drumului. Stă în calea mea și-și zice bucuros că-i ocrotitor al Bizanțului. Își ascute iataganul ca să pornească împotriva Bizanțului, dar pe al meu îl dă la o

parte. Ehei, o să vedem noi dacă o să-l poată înlătura! Vedem noi al cui e mai tare. Iataganul meu încă n-are nici o știrbitură. Dar dacă o să stea nefolosit, te pomenești c-o să-l mănînce rugina!”

Timur sorbea cumîs în tăcere. Urdiile lui, tăbărite în multe cetăți, la răsărit și la apus, se găteau de noi războaie.

Timur puna la cale în mare taină noul război, așa cum făcuse și cu celelalte. Întîi chibzuia singur totul, fără să sufle nimănui o vorbă. Își rînduia urdiile, cerceta echipamentul lor, le înarma, le întregea, dar încotro aveau să pornească, cînd anume, știa o vreme numai el.

„Eghipetul... Cît i-ar trebui ca să se gătească de luptă? Pe ce drum ar fi mai bine s-o ia? Să facă un ocol, să pară că urmărește altă pradă, iar apoi într-un loc neașteptat s-o cotească, și atunci... Pe ce drum ar fi mai bine s-o ia?”

Deodată puse ceașca jos și se ridică într-o rînă.

— Dar de ce o veni han-zade?

— De ce o veni?

— Ce se vorbește?

— Poate că a chemat-o Halil-Sultan, vrea să se însoare. Poate a chemat-o ca ea să te înduplece.

— Să mă înduplece? Dar ce, sînt împotrivă?

— Păi logodnica e...

— Și-a găsit și logodnică?

— Tocmai asta e că...

— Ce-i?

— E o fată din gloată. Din starea meșteșugărească!

— Cine-i anume?

Ea își lăsă privirea în jos și rosti tărăgănat, după pilda recitatorilor de gazele:

*E-o fată de pielar abil —
Se vîră pe sub pielea lui Halil.*

Pesemne că în harem se trîncănea de mult despre daravera asta, dacă făcuseră și stihuri. Dar Timur nu luă în seamă

acea vădită zeflema a bătrînei pe socoteala nepotului, ci întrebă:

— Și cum arată fata?

— De bună seamă, nu-i de lepădat. Dar se pot găsi și altele mai abitir.

— Ar putea s-o ia la curte... doar nu te însori cu toate!

Bătrîna oftă în zeflema:

— Dragoste, de!

Timur spuse cu asprime:

— O să-i treacă! Halil nu-i privighetoare, iar fata nu-i trandafir.

— Totuși...

— Te-a rugat... să pui o vorbă bună?

— Vrea chiar el să-ți ceară încuviințarea.

— E dîrz!

— E înflăcărat, cutezător, cu inima curată. Pentru asta îl laud.

— Dar trebuie să asculte, ca toți ceilalți. Merge pe al șaptesprezecelea an; ar fi vremea să priceapă.

— Ar fi...

— Pe fată s-o ia la curte, logodnică o să-i găsim noi. Mama lui e nepoata lui Uzbek-han, iar el...

Timur se gîndi cu aprindere la tatăl lui Halil, la fiul său Miranșah: „Nu, Halil nu trebuie să fie deopotrivă cu acel vier neîndemînatic și crud!”

— S-o ia la curte! spuse din nou Timur.

— E îndărătnic.

— Ei, atunci să mi-o arate.

— Pe fată?

— Da, întîi să mi-o arate.

Sarai-Mulk-hanîm căzu pe gînduri: „Cum s-ar putea face treaba asta?”

Timur îi curmă gîndurile:

— Ei? Pentru ce vine han-zade?

— Întîi am crezut că vine să te roage pentru fiul ei. Dar nu, nu e asta.

— Dar ce-i?

— Dacă ar fi fost pentru fiul ei, de ce ar fi trebuit să plece de acolo fără învoire?

— Cum asta, fără învoire?

— Am aflat de la olăcar: a plecat fără știrea soțului ei, și nu zăbovește pe drum. Caravana ei e mică, numai cu cai. A plecat când Miranșah era la vânătoare, ne-am dat seama că a plecat fără învoirea lui. Asta-i!

— Cam lungă limbă are olăcarul ăsta!

— Noi l-am întrebat, cum putea să nu ne spună?

— O să-l întreb și eu.

Timur se ridică nerăbdător de pe perne.

— S-o primești cu toată cinstea cuvenită.

— În întâmpinarea ei au și plecat Muhammed-Sultan cu Halil. Iar din partea mea am trimis înainte-i un rădvan de-al meu, de Kabul.

„Știe bătrîna pe cine și cum să primească, gîndea oțărît Timur. Nici pe stăpîna mică n-o lasă să se apropie de rădvanul ei aurit, și acum – iată – își trimite după noră iepele cu coamă albă! Își dă seama că nora ei va fi puternică cînd Muhammed îmi va lua locul, după ce voi muri...”

Dădu să plece, dar bătrîna stăruie:

— Atunci, cripta mea...

Timur răspunse nerăbdător, ca să scape mai repede:

— Ți-am mai spus: zidește-o!

— Încep chiar de mîine.

— Chiar de azi, dacă vrei!

Și plecă sătînd grăbit pe vîrfurile picioarelor, ceea ce nu prevestea nimic bun, așa pășea atunci cînd se îndrepta spre calul său, cînd sosea clipa să-și trimită urdiile la luptă.

Timur se lăsă în jilț într-una din încăperile răcoroase din beci și porunci oștenilor să-l aducă pe olăcarul trimis de Sevin-bei.

Căpetenia străjii se fîstîci:

— N-o fi plecat? Se gătea să plece înapoi, în întâmpinarea stăpînei sale.

— Dacă a plecat, atunci să fie ajuns din urmă!

Dar olăcarul încă își înșeuca calul. Fu chemat și dus în fața cîrmuitorului.

Timur părea și mai mohorît cînd, la ceasul statornicit, ieși la dregătorii săi.

Întreba scurt și trebuia să-i răspunzi răspicat, fără zăbavă, dintr-o dată... Mai ales într-o zi ca aceea cînd întreba cu ochii în pămînt, cu privirea grea, ca să nu-i sperie pe cei dimprejur.

Aflînd de la vistiernic că sosise o caravană cu încărcătură din Hindustan, Timur porunci ca, înainte de a descărca marfa în cufere, să fie desfăcută și întinsă în sălile din Palatul Albastru.

— Să văd dacă a fost adusă cum se cuvine.

După ce chivernisi toate treburile, Timur încheie sfatul și-i lăsă pe dregători și pe curteni să plece, poftindu-i ca, după a patra rugăciune, înainte de apusul soarelui, să vină la Palatul Albastru să se minuneze de lucrurile de preț hindustane. Dar și atunci cînd îi pofti nu-și ridică privirea.

Rămas singur, îl chemă pe Murat-han:

— Vestește pe toate doamnele să iasă în întîmpinarea domniței han-zade care urmează să sosească. Nu ne întoarcem aici. Am să spun în oraș în ce grădină ne ducem.

Curînd după aceasta, în sălile marelui palat se stîrni o forfotă cumplită. Bocănitul, strigătele, tropăitul slugilor umplură tot palatul și toată grădina, unde chiar doamnele și dregătorii vorbeau în șoaptă.

Între timp Timur ieșise călare prin poarta palatului, lăsînd în urma sa toată forfota aceea. După el călăreau făloși, fiecare la locul său, însoțitorii, oamenii din strajă, oștenii, parcă ar fi știut de mult cu toții că aveau să iasă cu alaiul acela și se gătiseră din vreme: cîrmuitorul n-ar fi îngăduit dacă ar fi întîrziat careva, dacă chinga cuiva ar fi fost strînsă slab, dacă teaca iataganului unuia sau altuia n-ar fi fost prinsă de cingătoare, fiindcă îi învățase de mult să fie gata oricînd i s-ar fi năzărit să-l însoțească fie la vreo serbare în oraș, fie să pornească la luptă spre cetățile hindustane.

CAPITOLUL ȘAPTE

PALATUL ALBASTRU

Palatul Albastru se înălța deasupra Samarkandului, lucind cu cărămizile sale smălțuite, întunecate ca cerul noaptea.

În spatele zidurilor trainice cu turnuri în colțuri se înghesuiau zeci de acareturi, curți, magazii, ateliere.

La armurărie, în adâncul beciurilor încăpătoare, sub bolțile negre, zăngănea fierul, se turnau aliaje, ciocanele loveau drugii încinși, sîngerii ca ceara roșie.

Flăcările forjelor licăreau ca niște picături de sînge ba ici, ba dincolo de grămezile de piese gata: vîrfuri de sulite, coifuri țuguiate, tășuri de iatagane și hangere, care așteptau să fie scoase din bezna adîncă la lumina zilei.

Fumul albăstrui, verzui, se învorbivra sub bolți strecurîndu-se încet prin ușa joasă, dar armurierii nu aveau voie să urce sus de sub bolțile întunecoase, pînă cînd starostele fierarilor și turnătorilor palatului nu le striga să se odihnească puțin, să înfulece o lipie cu ciorbă lungă și să iasă din aerul înăbușitor al armurăriei, ca să mai răsufle și ei.

Gangurile scunde dădeau într-o curte strîmtă, înconjurată de o mulțime de alte ganguri, unde, în fund, după grelele uși ale magaziiilor și depozitelor, se păstrau rezervele de arme, făurite pe loc sau cucerite în războaie.

În acele zile căpeteniile îi grăbeau pe meșteri. Făurarii abia pridideau să termine o lucrare, că erau chemați să se apuce de alta.

Magazionerii primiseră poruncă să numere armele din depozite și să cerceteze vechile magazii. În curte erau scoase grămezi de arme ruginite. Armurieri pricepuți puneau deoparte iataganele noi, lunecoase, unse cu grăsime, de paloșele cu știrbituri, mîncate de rugină.

Pentru zilele acelea fuseseră chemați la palat și mulți meșteri de sine stătători din slobозиile din oraș – lucrători în os care puneau prăsele iataganelor stricate, tăișurilor noi; armurieri care cercetau armele cucerite în lupte: cele bune urmau să fie drese, iar vechiturile date la topit.

Fusese chemat Nazar, meșterul de zale, din Tula, care venise împreună cu o calfă a lui, Boris. Li se făcuse loc sub un șopron, unde se aduceau zalele care zăceau de multă vreme în magaziile palatului.

Nu erau multe zale. Printre ele, unele erau vechi, pe alocuri strivite sau chiar străpunse. Boris le ridica, le întindea, iar Nazar le cerceta fără grabă, cu luare-aminte, una după alta, de parcă ar fi citit în niște cărți.

Nazar își legase pletele cărunte cu o curelușă îngustă, pentru ca părul să inu-i între în ochi, dar sprîncenele stufoase, încruntîndu-se, adeseori se lăsau în jos, pînă la ochi; el vedea drumurile străbătute de multe dintre aceste martore tăcute ale atîtor războaie din trecut, martore scoase acum la lumina zilei pentru un nou război.

— Privește, Boris, din cîte zale sînt îngrămădite aici nu e una întreagă.

— Au fost luate de pe oșteni omorîți.

— Un oștean viteaz nu se lasă luat în robie teafăr, cînd este apărat de o za.

— Matale te pricepi să le făurești, dar trăiești în robie.

— Îmi faci muștrări, fiule?

— Asta nu-i muștrare, ci o întrebare: cum poate să se împace un om cu robia cînd își poate făuri un paloș?

— Își poate făuri, dar nu trebuie.

— De ce?

Nazar răzuia cu o unghie neagră și lată un inel de la o za.

— Rugina asta parcă-i rășină.

— De ce o fi așa?

— Trebuie să fie sînge.

— Nu e nici o za curată aici.

— Privește: zaua asta a fost lucrată cine știe de cine, cine

știe cînd. E veche de tot; nu mai poate merge la luptă, dar a văzut multe, a auzit strigăte de război. Privește – e de-a noastră.

— După ce crezi asta?

— La locul de îmbinare fiecare za parcă ar avea un cap de șarpe – e vechiul nostru fel de îmbinare. Privește-o pe astalaltă: capul e lung, ca un cîrlig – asta-i făurită de persieni sau poate de arabi, la Damasc. Cunosc luciul făcut de ei: la vedere e frumos, dar paloșul îl taie. Îmbinările noastre rotunde nu pot fi tăiate de paloș, ci numai străpunse, iar ca să străpungi trebuie ca oșteanul să aștepte lovitura fără să se apere. Trebuie îmbinate trei sau chiar patru inele mititele, unul într-altul. Dacă zalele-s făurite din inele mititele, fie el paloșul cît de mare – nu le taie. Dacă le făurești din inele mari, atunci chiar un paloș mic le despică, căci nu pot înfrunta lovitura pe care parcă o primesc drept în frunte. Înțelegi?

— Zi-i, zi-i! Te ascult.

— Dar de ce ești așa de posomorît?

Boris, un tînăr cu fața rotundă, rumenă și nasul subțire, era sfios din fire, dar pentru a-și ascunde sfiala, care-l înciuda, se prefăcea stînjedit, tăcut. Totuși Nazar se obișnuise cu felul lui de a fi, așa că ceea ce îl mira acum era îngîndurarea mohorîită care i se oglindea pe față.

— Zi-i, zi-i. După aceea o să te întreb și eu ceva.

— Ei bine, zalele-s scumpe – nu-s la îndemîna unui oștean de rînd. Dacă totuși acesta își face rost de ele în luptă, luîndu-le de pe un vrăjmaș, nu le îmbracă, fiindcă oricine vrea să le aibă, și cel mai puternic, mai de vază pune stăpînire pe ele.

— Zi-i, zi-i...

— Iată, privește, zalele astea-s lucrate pe o singură față. Astea nu te apără nici de săgeată, darmite de suliță! Asemenea zale-s făurite în țările lătinești, în cetățile de piatră. Oamenii-și pun zale ca astea de teamă, ca să se liniștească, să nu le fie frică să iasă din casă noaptea, pe întuneric. Acolo

nu e ca la noi, noi plecăm numai cu o pînză pe noi spre desișul pădurii ca să vînăm ursul sau mistrețul, noi pornim împotriva Hoardei cu pieptul gol numai cu securea în mînă. Și, slavă domnului, trăim!

— În robie?

— În robie sîntem noi, tu și cu mine. Eu vorbeam de norodul nostru.

— Noi, tu și cu mine, putem să fugim de aici: facem rost de paloșe pentru drum și, tuleo!

— La o adică nu-i greu să facem rost, punem mîna pe ele. Și gata! Dar n-a sosit clipa...

— Mereu „n-a sosit, n-a sosit!” Cum vine asta?

— Privește în ogradă. Uite cîte și mai cîte au scos la iveală. Se vede că-s gata să pornească.

— Dar încotro?

— Cine poate ști? Nici n-au apucat să se întoarcă bine, că iarăși... Vorba ceea... Cum e popa, așa-i și parohia.

— Aici, fiule, parohia și-a găsit ea însăși un popă potrivit – e schiop, dar neastîmpărat, e ciung, dar bătaios. Chiar că au nevoie de unul ca el – dau năvală, pradă, pîrjolesc avutul altora, calcă în picioare și apoi se întorc acasă. Iar casa lor uită-te cum e. Privește, ia seama cu luare aminte: ce anume au jefuit și ce vînd, dacă săbiile-s bine ascuțite și încotro-s îndreptate. Privesc și eu, privești și tu – iar oameni de-ai noștri nu sînt chiar atît de puțini aici: unii fac negoț, alții-s meșteșugari, alții-s în robie. Cu unul schimbi o vorbă, cu altul schimbi o privire pe tăcute și-ți dai seama că nu sîntem puțini, cu toate că-i așa departe de meleagurile noastre. Iar prin noi în Rusia se știe bine cum trăiește norodul de aici, cît îi e de greu să bea din paharul ăsta amar, cum e stăpînirea de aici – pentru ca norodul nostru să se ferească din vreme de paharul acesta. De aceea, fiule, nu trage spre sabie; noi sîntem mai puternici aici fără sabie. Iar cu oamenii de rînd n-o ducem rău nici aici. Cine ne obijduiește în slobozia noastră? Nimeni! Aici împărțim pîinea și sarea cu oameni de toate neamurile, deseori vărsăm lacrimi împreună din pricina

aceleiași urgii, ne deschidem unul altuia sufletul fără nici un fel de vorbă.

— Nu sînt supărat pe slobozia noastră.

— Pe oameni să-i prețuiești nu după grai, ci așa cum îi prețuiește și acasă, așa caută să faci și aici. Pămîntul e unul singur, de un singur dumnezeu a fost făcut. Toți sîntem frați unul cu altul; pe cel de alt grai nu-l năpăstui, iar pe cel de același sînge cu tine apără-l.

Mîinile lor despărteau zalele – cele vechi de o parte cele rupte de altă parte.

— Nu prea se văd întregi! se tîngui Boris.

— Slavă domnului, se duc după tîlhărie, dar pe ei înșiși vor să se păzească! Lupta e un lucru sfînt, cînd oamenii se ridică să se apere, dar cînd umblă după tîlhării, e un păcat pentru cel ce le făurește armele.

— Uite, tot beciul duduie din pricină că meșterii făuresc arme; slobozia noastră e toată o fumăraie din pricină că meșterii făuresc arme. Înseamnă că noi toți săvîrșim un păcat?

— Nu le facem de bunăvoie. Le făurește arme, cel care le dă fier pentru făurit, cel care îi trimite după jaf, iar singur stă și așteaptă prada!

— Dar cu noi cum rămîne?

În clipa aceea se apropie de ei căpetenia armurăriei.

— Cinstiți meșteri, cum înfloresc treburile voastre?

— Mulțumim pentru întrebare, înfloresc ca trandafirii.

— Or înflori și mai tare atunci cînd fiarele astea or fi iarăși bune pentru luptă. Trebuie drese cît mai repede.

— E greu să le dregi, îs niște vechituri.

— Și un strai vechi îl peticești și-l porți mai mult decît pe unul nou!

— Îl porți, dar nu în zi de sărbătoare.

— Ba straiul nou îl faci nu pentru sărbători, ci pentru zile de lucru.

— E drept! încuviință Nazar și-i făcu cu ochiul lui Boris. Pentru ei blestemățiile astea-s cu adevărat zile de lucru; șase

zile tîlhăresc, iar a şaptea hălăduiesc!

Neînţelegînd graiul repede de la Tula al lui Nazar, căpetenia întrebă:

— Despre ce vorbeşti?

— Despre zalele astea.

— Ei?

— Zic că trebuie multă vreme ca să le dregi.

— Nu, nu, dregeţi-le cît mai repede. S-a dat poruncă ca toate armele să fie cercetate şi drese la repezeală.

Boris îi spuse lui Nazar:

— Ce am spus eu?

— Ai dreptate! încuviinţă Nazar.

Trebuiau să cîrpească cu inele noi găurile şi rupturile. Rupturile acelea fuseseră făcute nu de un ciot în pădure sau de un cui în magazie, ci de suliţe şi săbii, în sînge, în luptă – fiecare ruptură curmase o viaţă de om.

— Mai uşor făureşti zale noi decît să cîrpeşti rupturile astea! spuse posac Nazar.

Dar cum să nu îndeplineşti porunca? La Hoarda de Aur înfruntau moartea, dar nu-şi călcau legămîntul, nu făureau arme pentru vrăjmaşi Aici însă veniseră prin bună învoială, aici erau datori să lucreze.

Cînd arşiţa începu să scadă, meşterii fură chemaţi să prînzească.

Din pîntecul negru al beciului ieşiră la lumină frînţi de oboseală, negri, pîrliţi, cu ochii mijiţi, fierari, meşteri de săbii, turnători. Unii dintre ei erau domoli, cărunţi, alţii sprinteni, spătoşi. Nici unul însă nu era vioi sau vesel. Mulţi dintre ei începură să tuşească amarnic cînd ieşiră afară, deşi aerul nu era nici acolo curat sau răcoros, ci uscat de zăpuşeala din curte, plin de colbul înecăcios al oraşului, înăbuşitor din cauza duhorilor ce ieşeau din beciuri sau veneau din ogrăzile învecinate, ascuns de soare şi vînt de Palatul Albastru înalt de trei caturi.

Meşterii ieşeau unul după altul însoţiţi de ucenici şi calfe – tot felul de oameni, de pe toate meleagurile, care vorbeau din

copilărie alte graiuri, crescînd fiecare în felul lui. Și iată că acum, cînd erau oameni în toată firea și cunoșteau un meșteșug, pusese stăpînire și pe meșteșugul, și pe iscusința lor șchiopul Timur.

Cînd oamenii trăiesc în trîndăvie și vrajbă, fiecare grăiește în felul său, dar în prietenie și în muncă oamenii caută să se înțeleagă. Acolo, în robie, le era însă silă să vorbească; pășeau tăcuți prin ograda aceea jalnică, plină de duhori, spre o podină de scînduri, unde li se puneau în stacane grele de lut o fiertură de făină și deasupra o lipite uscată.

Înfulecau tăcuți, cu ochii pironiți în fiertură. Stăpînul nu-i hrănea îmbelșugat, dar pentru hrana pe care o dădea socotea gospodărește, ca orice jupîn: cui nu-i era de ajuns o stacană, mai primea una, dar adăugată la socoteală. Iar cînd venea ziua plăților, se vădea că meșterii nu aveau nimic de primit, ba uneori datoria lor chiar creștea. Timur plătea munca, iar hrana le-o dădea meșterilor pe datorie. Pentru muncă, meșterilor le plătea mai mult, calfelor mai puțin, iar ucenicilor le dădea doar hrană, și aceea pe datorie. Iar cu vremea, pe măsură ce creștea cîștigul meșterului, sporea și datoria lui, așa că era tot mai vădit: orice meșteșug ai fi stăpînit, oricît ai fi muncit, nu ți-ar fi ajuns toată viața ea să scapi de datorii, să poți ieși din beciurile Palatului Albastru, să pleci în lumea largă. Totuși acești meșteri erau socotiți slobozi, se făcea deosebire între ei și robi, care mînceau pîine de la stăpîn pe degeaba, dar erau tot atît de trainic ferecați de zidurile groase ale Palatului Albastru.

Starostele se așeză mai la o parte de ceilalți, împreună cu meșterii de zale, pe care-i cinstea ca pe niște musafiri dragi, ospătîndu-i pe socoteala stăpînului, stînd de vorbă cu ei prietenește.

Nazar îi cerceta de departe cu privirea pe armurierii oare prînzeau.

— Aici la voi s-au adunat tot felul de oameni. Cine nu e printre ei!

Starostele răspunse cu dispreț:

— Printre ei sînt și păgîni care poartă drept talismane chipuri cioplite, sînt și ghiauri. Cîrmuitorul i-a adunat de peste tot, zicînd că-s cei mai buni dintre cei buni. Dar nu-i mare lucru de capul lor unora le e prea cald la noi, altora le e prea frig. Aceștia-s meșteri armurieri; în ograda de alături sînt fierari, iar dincolo sînt șelari; colo-i ograda arămarilor și argintarilor; dincolo de ei, aproape de curtea cea curată, este aurăria, acolo-s giuvaergiii. Iar de partea cealaltă a palatului sînt țesătorii de catifea.

Nazar oftă:

— Se vede dintr-o dată că oamenii nu se simt în voie. Le-o fi cald, le-o fi frig, dar văd că toți îs posaci și istoviți.

Starostele scuipă:

— Așa-i felul lor! Ei înșiși îs vinovați: au de lucru cît poftesc, au un ocoperiș deasupra capului, dar sînt răi, tăcuți. Ce le lipsește? Ei, nici nu face să-i iei în seamă!

Boris spuse:

— În slobozia noastră, deși oamenii vorbesc graiuri felurite, totuși sînt mai veseli.

Starostele întoarse capul cu ciudă:

— Cu ăia e și mai greu să te înțelegi. Li s-a urcat la cap că-s slobozi! Eu le-aș...

Boris spuse dus pe gînduri:

— De bună seamă, fiecăruia îi e dor de meleagurile sale, de neamul său, de țara sa...

— Fiecare cu ai lui! încuviință starostele. Și norodul nostru își trage obîrșia din rădăcini felurite. La miazănoapte nomadul se numește „kaz-ah” – gîsca albă; mai la miazăzi se numește „kîrc-kîz” – patruzeci de fecioare. Alții se numesc „sar-at” – cai șargi, aceștia locuiesc mai mult prin cetăți, trag la negoț, trăiesc din meșteșuguri. La apus se numesc „kara-kalpak” – căciulă neagră, acolo-s oi multe și blănuri bune. La miazăzi se numesc „tadj-ak” – pieptene alb, fiindcă au început cei dintîi să poarte turban alb. Aceia-s oameni harnici, sădesc livezi, dar n-au tragere de inimă pentru război, anevoie îi urnești la luptă. Mulți trăiesc în munți. Fiecare are rădăcina sa, fiecare

e înfipt în pământul său.

— Tocmai despre asta vorbeam și eu, încuviință Boris. Oamenii ăștia-s smulși din pământul lor și de aceea tînjesc.

— Ia mai dă-i încolo! Hai, mîncăți! îi îmbie încruntat starostele, întinzînd mîna spre o tipsie.

În clipa aceea dinspre poartă se auziră niște glasuri zgomotoase, cutezătoare – erau niște oameni slobozi care străbătuseră toată curtea cu un cal murg, zvelt, înșeuat atît de scump, încît oamenii priveau înmărmuriți cioltarul purpuriu țesut cu fir, ipingeaua verde, moale, șaua înaltă, persiană, cu oblînc ascuțit.

Calul trecu înconjurat de rîndași, șchiopătînd ușor de un picior din față.

Îndată fu chemat starostele grajdurilor.

— Și-a pierdut potcoava!

— Al cui e?

— Al mîrzacilor.

— Al cui, al cui?

— Al lui Halil-Sultan. Și-a pierdut potcoava pe drum.

— Vedem noi acu cine l-a potcovit!

Calul fu dus pe lîngă meșterii care ședeau la masă, pe lîngă Nazar și Boris, pe lîngă turnătorii pîrjoliți.

Calul călcă cu o copită cekmenul cuiva și se făcu nevăzut pe poarta curții fierărilor, în dosul grajdurilor stăpînirii. Într-acolo plecară și potcovarii speriați, iar după ei se duse repede și starostele armurierilor, deși starostele grajdurilor era mai mare peste fierării.

Cît ținu scurtul răgaz de prînz, la armurărie se așternu liniștea din nou.

Întorcîndu-se spre șopron, Nazar trecu fără grabă pe lîngă grămezile de arme de tot felul.

Boris spuse din nou, dînd din cap:

— Se gătesc de drum!

— Hotărît!

— Dar încotro?

— Asta o știe doar tartorul ăl mare. Tace pînă în ultima

clipă. Se întîmplă ca oamenii să plece și tot să nu știe încă încotro se duc.

— Îi place să pălească pe neașteptate.

— Tîlhărește! Cum a învățat din tinerețe: să pîndească și să te izbească de după o stîncă. Așa a început. Întîi și-a strîns o mîna de tîlhari, care se năpusteau noaptea asupra turmelor altora și furau oi. Atunci ciobanii l-au pîndit, i-au rupt un picior, la mîna dreaptă i-au retezat două din degetele mai mici, iar mîna i-au sucit-o din umăr. S-a vindecat și s-a apucat iarăși de blestemății. Așa a început. Mai tîrziu i s-au alăturat tot felul de haidamaci, și cînd s-au strîns vreo sută de inși, s-au apucat să dea iama-n caravane. Prada o împărțeau între ei. Atunci alți ahtiați de jaf au dat fuga la el, de s-au strîns pînă la urmă vreo mie de săbii. Erau tot mai cutezători. Au hotărît să calce bazarurile din orașe, caravanseraiurile. Nu se temeau de nimic, cu binele nu-i puteai potoli. Stăpînitori puternici au început să-i cheme într-ajutor. Îi spuneau căpeteniei lor, cîrmuitoiul de astăzi: „Intră în slujba noastră și te facem cneaz”. Și s-a dus la ei. Înainte îi prăda pe neguțatori, iar acum se apucase el însuși de negoț: s-a apucat să vîndă bunurile jefuite. Acum nu-i mai jefuia pe neguțatori, ci-i apăra. Ei l-au înțeles, l-au sprijinit. Face pe placul neguțătorilor, iar pe cneji îi sfătuie să nu împiedice negoțul. Pe cnejii cei vechi i-a alungat, iar pe pămînturile lor i-a pus pe tîlharii lui. Îi jefuiește pe neguțătorii străini, iar prada o împarte cu neguțătorii lui. Lucrează mîna-n mîna. Așa s-a ridicat. Cînd te uiți, parcă ar fi într-adevăr un împărat și o împărăție, dar dacă privești mai bine vezi că e o ceată de tîlhari. Cum a fost înainte, așa a rămas și acum. Întîi au fost zece oameni, acu sînt două sute de mii. Atunci furau două oi dintr-o turmă, iar acu năvălesc în împărății. Tot un drac: și potaia și dulăul tot jigodii sînt!

— Vorbești fără teamă!

— Am văzut multe, fiule, așa că-mi dau seama ce și cum.

— E cutezător, e setos de războaie. A îmbătrînit, dar n-are astîmpăr.

— Nu l-a astimpărat încă nimeni. Dă iama prin potcovăriile altora, și se tot întoarce acasă nepotcovit. Dar o să vină ziua și o să-l potcovească careva!

— N-are cine să-l potcovească.

— O să se găsească. La noi îi e teamă să meargă

— Poate că într-o zi o să se hotărască.

— Trebuie să veghem. A fost o dată, dar a dat greș. Cunoaște bine drumurile noastre, a ajuns pînă la Eleț, cînd l-a zdrobit pe Tohtamîș, la Cistopole.

— Va să zică cunoaște drumurile noastre?

— Cunoaște, dar tace din gură. Înainte de a pomi undeva, întîi cercetează cu de-amănuntul drumul, să vază cît e de lung. Dacă nu cunoaște drumurile, nu pornește. O dată ce a ajuns pînă la Eleț, înseamnă că știe drumul pînă la Novgorod.

— Dar de ce s-a întors?

— Își dă seama că nu l-ar fi înfrînt pe Tohtamîș, dacă noi n-am fi zdrobit cu zece ani mai înainte Hoarda de Aur, pe cîmpia Kulikovo. Iată de ce îi e teamă. Totuși trebuie să fim cu ochii în patru, să vedem ce puteri are și încotro țintește cu aceste puteri. Tu învață aici nu atît să îmbini zalele, cît să pricepi asemenea lucruri. Asta-i datoria noastră a dintîi. N-o să ne atingem de ei, nu avem de ce. Dar dacă urzesc ceva, atunci trebuie să le dăm de veste din vreme alor noștri. Asta-i datoria noastră a dintîi! Pentru asta am venit, cînd m-au chemat încoace.

— O să-i făurim zale, iar el o să le dea Hoardei și o să spună: „Puneți-le pe voi, fîrtați, și năruiți Moscova cea din piatră albă!”

— N-o să le dea Hoardei. Cîtă vreme sîntem puternici, Hoarda nu-i primejdioasă pentru el. Dacă slăbim noi, atunci se întărește Hoarda, iar asta i-ar fi ca un jungher în spate. E isteț, pricepe lucrul acesta. Dar trebuie să vedem cîtă vreme o să fie isteț, fiindcă izbînzile i se urcă la cap chiar și unui înțelept.

— Și dacă s-ar hotărî să pornească asupra noastră, cum să trimitem veste alor noștri?

— Eu o să spun unuia, acesta – altuia. Așa precum îmbinăm o za, verigă cu verigă, inel cu inel.

— Prin norod, va să zică?

— Prin norod, fiule. Norodul nostru își învăluie țara, la fel ca o za. Un inel e îmbinat într-altul – degeaba încearcă s-o străpungă, de vreme ce toate inelele alcătuiesc o singură platoșă. Toți alcătuim o za a țării noastre. Prin asta e puternică țara noastră în vecii vecilor.

— Dar alte țări?

— Puține-s asemenea țări, fiule. Din vechime, la noi e o pravilă: nu rîvnim bunul altuia, dar nici nu dăm ce-i al nostru.

Se apropie starostele, împărtășind din mers veștile:

— Ei, Halil-Sultan, mîrzacul, a plecat călare să-și întîmpine maica. La întoarcere calul s-a poticnit de o piatră și i-a sărit o potcoavă; el însuși de-abia a izbutit să se țină în șa. Acum se cercetează ca să se afle cine i-a potcovit calul. Toți aruncă vina unul pe altul, nimeni nu vrea să mărturisească. Încearcă numai să mărturisești! Ehei!

— Nu-i bine că nu mărturisesc: dacă n-or să-l găsească pe vinovat, atunci toți au să fie trași la răspundere, o să cadă năpasta pe capul tuturor.

În clipa aceea lîngă poartă licări ilicul verde al unui tînăr înalt și sprinten.

Sărind în picioare, starostele abia apucă să șoptească cu teamă:

— Uite-l! Acum țin-te.

Fața albă, nasul gîngăș, coroiat, ochii depărtați, înguști ca ai mongolilor, dar umbriți de sprîncene stufoase; fruntea înaltă chiar sub turban, buzele strînse.

Străbătînd iute ograda, vînturînd biciușca grea, cu ilicul descheiat deasupra benișului purpuriu, cu ciuboțele roșii, colbuite, Halil-Sultan strigă:

— Hei, staroste!

De la fierării alergă spre el starostele grajdurilor, un om crăcănat, cu ochii înguști, spînatic. Întinzînd înainte palmele

cu degetele rășchirate, rostea mereu.

— Nu te supăra, măria-ta! Nu te supăra! Am eu ac de cojocul lor! Am să-i învăț eu cum să potcovească caii stăpînirii. Am să-i...

— Taci, atîta vreme cît nu ți s-a poruncit să vorbești! îl opri Halil-Sultan.

Starostele bîigui speriat:

— Dar, stăpîne, parcă eu am potcovit calul?

— Ascultă ce-ți spun! Să nu cauți vinovatul. Auzit-ai?

Starostele nici nu apucă să răspundă, cînd Halil-Sultan se și întoarse pe tocuri și, plesnindu-și ciubota cu biciușca, ieși din curte.

Starostele armurier se așeză iarăși, șovăitor, lîngă Nazar:

— Văzutu-l-ați? Așa-i el! În tot neamul numai el e așa; în Hindustan se arunca asupra sulițelor vrăjmașe, dar pe oștenii săi îi cruța. Nu lasă pe nimeni să fie obijduit pe degeaba. Și-i păcat: n-o să sfîrșească bine, oamenii n-or să mai aibă frică de el. O să-i pară rău, dar atunci o să fie prea tîrziu. Se poartă tare omenește; dacă se oprește la vreo ospătărie să bea puțin cumîs, plătește stăpînului bani pentru cumîsul pe care l-a băut. Cîrmuitorii nu fac așa, n-o să sfîrșească bine!

Și starostele armurier, mînios pe Halil, se duse la fierării ca să asculte ce zic oamenii acolo.

— E inimos mîrzacul! spuse Boris.

— Sau poate-i cu luare-aminte? își dădu cu părerea Nazar.

Și din nou se apucară să cerceteze zalele.

O scară îngustă, de piatră, ridicată înlăuntrul unui zid gros, ducea de la armurărie în palat.

Halil-Sultan intră în palat să se schimbe după drumul plin de colb, pe care-l străbătuse.

După o ușă deschisă, într-o săliță, se îmbrățișau, schimbînd cele dintîi binețe, bunica Sarai-Mulk-hanîm și Sevin-bei, mama lui Halil, obosită de drum, tăcută, mohorîță. Muhammed-Sultan cu soția sa cea mai vîrstnică stăteau deoparte, iar Ulugbek ședea lîngă bunica sa.

Femeile se îmbrățișau, punîndu-și cu glas domol întrebări obișnuite, asemenea unor rugăciuni, despre bună starea casei, despre copii, despre călătorie; se grăbeau să pună toate întrebările cuvenite, pentru ca apoi să se privească repede în ochi și să vadă tot ce se schimbase la fiecare dintre ele de cînd nu se mai văzură.

Halil nu cuteză să intre cu veșmintele pline de colb în strălucita sală a bunicii. Trecu pe lîngă ușă, unde-l zări pe fratele său Muhammed-Sultan care-și scosese în fața ușii ipingeaua și ciubotele și acum stătea desculț, numai în beniș pe covorul bunicii.

Halil se întoarse curînd, spălat, purtînd un beniș de mătase deschisă la culoare.

Se așezară toți roată. La întrebările stăpînei mari maică-sa răspundea scurt, cu privirile în jos, fără să-și ridice fața mîhnită.

Sevin-bei avea vreo patruzeci și cinci de ani, dar Halil zări în părul ei negru fire cărunte, care mai înainte nu erau.

După vorbele ei stăpînite, după toate mișcările încordate, zgîrcite, era vădit că n-o aduseseră la Samarkand cine știe ce treburi îmbucurătoare, că nu sosise acolo pe neașteptate ca să se veselească.

Cînd, potrivit obiceiului, Sarai-Mulk-hanîm o întrebă despre Miranșah-bei, soțul său, Sevin-bei, fără să-și ridice privirile, răspunse atît de încet, încît Ulugbek fu nevoit să întindă gîtul ca să-i deslușească cuvintele:

— E tot bolnav. De trei ani, de cînd a căzut de pe cal, la vînațoare, e mereu bolnav. Se simte rău la cap.

Stăpîna mare ardea de nerăbdare să afle pricina sosirii ei; bătrîna întreba ba de una, ba de alta, căutînd să afle ce o adusesese acolo pe nora sa, dar musafira răspundea scurt, posomorîta.

Sarai-Mulk-hanîm întrebă:

— Nu cumva ești și tu bolnavă? N-ai venit oare încoace să te cauți? Cîrmuitorul are vraci buni.

— Cu cîrmuitorul trebuie eu însămi să vorbesc.

Bătrîna era numai urechi:

— Despre Halil, oare?

Halil-Sultan, ca și Ulugbek, era în grija ei, potrivit hotărîrii bunicului. Timur îi lua pe nepoți de la mamele lor chiar în ziua nașterii și îi dădea soțiilor sale să-i crească. Amestecul mamelor în creșterea copiilor lor era socotit drept o necuviință, - dar dacă voiau să afle ceva despre copii, trebuia s-o întrebe pe bunica care îi creștea, nu pe bunicul.

Pentru a îndepărta bănuiala plină de pizmă a stăpînei mari, Sevin-bei încercă să zîmbească și-i mîngîie mîna:

— Nu, nu, vreau să vorbesc despre o treabă a mea. Dar Halil ce face?

— I-a intrat în cap să se însoare.

— E adevărat, Halil? îl întrebă pe acesta maică-sa, uitîndu-se la el. Privirea ei îl făcu pe Halil să-și lase ochii în jos.

— I-am spus bunicii, răspunse el. Deocamdată tace.

— N-ai fost aici de dimineață, zise Sarai-Mulk-hanîm cu însuflețire. Un răspuns avem: bunicul vrea mai întîi să-ți vadă logodnica.

— Așa ceva nu se obișnuiește! se împotrivi cu îndrăzneală Halil-Sultan.

— Bunicul poate schimba obiceiurile precum vrea. Cum hotărăște el, așa trebuie să trăiască oamenii! îl dojeni cu asprime bunica.

Bătrîna era necăjită de încăpățînarea, de nesupunerea nepotului ei. O stingherea faptul că, de față cu maică-sa, Halil era atît de neînduplecat, de îndărătnic cu ea, care-l crescuse. Îndată însă adăugă cu încredere:

— E ascultător, sîrguincios. E drept, nu-i place să citească, dar în privința asta n-am ce face, e treaba dascălilor. Cum se poartă în lupte, știi prea bine, tot norodul îi slăvește cutezanța. Dar cu logodnica asta nu pot să mă împac.

— Care logodnică?

Bătrîna stăruie descumpănită, cu aprindere:

— Zor nevoie, numai pe ea o vrea!

Muhammed-Sultan rîse, întorcîndu-se spre Halil.

Halil se mînie, dar nu-și dădu mînia pe față. Numai ochii îi miji. Sevin-bei privea cu o duioșie sfișietoare cît de mult semănau unul cu altul băieții ei. O întrebă pe bătrîna, zîmbind:

— Și cum e? Ești împotrivă?

— În neamul nostru cîrmuitorul însuși a statornicit următoarea rînduială: băieții trebuie să se însoare numai cu fete vrednice de cinste, din neam de hani, așa cum și eu mă trag dintr-un asemenea neam. Iar Halil și-a găsit...

Bătrîna nu cuteză să vorbească fără ocol, așa cum îi vorbise în dimineața aceea soțului ei, căci nu voia să-l jignească pe nepot.

— Și-a găsit o fată din neam de rînd, sfîrși ea, ridicînd din umeri parcă a nedumerire.

— Pe taică-său îl cunoaște tot Samarkandul, tot norodul, e staroste de breaslă, e un meșter vestit...

— Norodul nu este tot Samarkandul. Noi sîntem cei care clădim, împodobim și durăm slava Samarkandului. Meșterii fac ceea ce poruncim noi. Nu se cade să te înjosești astfel.

— Dar eu vreau să-mi fie soție...

Sarai-Mulk-hanîm îl întrerupse grabnic:

— Eu nu stau de vorbă. Ți-am ascultat dorința. I-am spus bunicului. Acum îți aduc la cunoștință hotărîrea lui. El e stăpîn, nu eu!

— Bine, am să vin cu ea!

— Cu acest prilej văd și eu ce noră o să am, spuse maică-sa zîmbind.

— Încă nu se știe dacă o s-o ai! răspunse zădărită stăpîna mare.

— Și cînd o aduc? Unde? întrebă Halil.

— Astăzi. Aici! răspunse cu asprime bunica.

— Așa de repede?

— N-ai dat zor chiar tu?

— O să pot oare?

— Asta-i treaba ta.

— Atunci dați-mi voie să plec.

— Da, n-ai vreme de pierdut.

Halil-Sultan se ridică, își dădu brațele în lături, în semn de mirare și, întorcându-se către fratele său mai mare, spuse:

— Nu degeaba ziceați că e „semn rău” când mi s-a poticnit calul. În afară de asta am pierdut și potcoava. Și întorcându-se către bunică-sa, adăugă zîmbind: Ar fi trebuit să mă întorc, dar eu am venit înapoi. Și într-o zi ca asta m-ați pus în asemenea încurcătură!

— Tu însuți m-ai zorit, nu-ți fie cu supărare!

— Fii tare, Halil! îl îmbărbătă zîmbind Muhammed-Sultan.

— Eu n-am știut că era un semn! rosti cu glas răsunător și speriat Ulugbek.

Erau cele dintîi cuvinte pe care le spusese în ziua aceea. Pînă atunci ascultase. Cu luare-aminte. Stînd jos lîngă bunica sa și căutînd să pătrundă vorbele celor mari.

Cuvintele sale neașteptate stîrniră rîsul mătușii. Ea rîse pentru întîia oară și mîngîie băiatul pe umăr.

— Ți-am adus un dar.

— Mulțumesc, mătușă.

— Ai să-l păstrezi?

— Ca ochii din cap!

— Să nu mă uiți...

Și ea scoase de undeva dintre cutele cingătoarei un mic jungher încovoiat, în teacă de marochin, cu prăselele bătute în rubine.

— M-a păzit pe drum. Să te păzească și pe tine oriunde te vei afla.

În vorbele ei răsuna ceva atît de dureros, încît Ulugbek sărută darul, apoi începu să-l cerceteze cu luare-aminte.

— Ce oțel grozav! rosti plin de încîntare băiatul.

— E adus de arabi de la Damasc. Prăselele însă au fost făurite de meșterii mei, azerbaidjeni. Ei se pricep la așa ceva.

— Au potcovit calul! rosti repede rîndașul lui Halil-Sultan, cînd mîrzacul se ivi în ușă.

— Lasă-l să se odihnească. Dă-mi alt cal.

Cîteva clipe după aceea, gonia pe un cal stătut prea mult în grajd și de aceea vioi, zburdalnic.

Să te duci acasă la logodnică era împotriva obiceiului și a cinstei obrazului. În Samarkandul lui Timur datinile musulmane erau însă deseori nesocotite: Timur îndrăgea obiceiurile mongole, și mulțimea, urmînd pilda stăpînului său, de asemenea încălca bucuros poruncile supărătoare ale Șariatului peste tot, unde acest lucru nu putea să pricinuiască pedepse și neplăceri pămîntești.

Și cum putea tînărul mîrzac să-și păzească cinstea obrazului, de vreme ce stăpînitorul îi poruncise să-i arate logodnica chiar în ziua aceea?!

Cînd ajunse în slobozie, Halil-Sultan descălecă. Își lăsă calul în seama străjerilor și apucă cu sfială ciocanul de aramă, atîrnat de poarta grea din lemn de paltin, deasupra porții scunde, ca o strungă.

Intră în ogradă întîmpinat de, bătrînul meșter.

Stătu de vorbă cu acesta plin de cuviință ca totdeauna, urmări cu luare-aminte cum meșterește, se uită la un lucru nou făcut de el și, deodată, întrerupîndu-și cuvintele domoale, așezate, începu neliniștit, nerăbdător, căci sosise vremea să spună totul pe față:

— Bunicul meu vrea să-mi vadă logodnica.

— Pe fata mea?

— Fără asta nu-și dă încuviințarea.

— Dar o va da?

— Dar dumneata?

Meșterul se gîndi puțin, apoi răspunse cu amărăciune:

— Ah, dacă n-ai fi fost mîrzac!

— Ce-i de făcut?

— Atunci am fi pus la cale o nuntă pe cinste! Nu m-aș fi zgîrcit să dau un ospăț cu un pilaf strașnic, căci nu oricine pricepe atît de ușor prețul muncii mele, aș fi fost bucuros să am un astfel de ginere.

— Eu prețuiesc foarte mult munca dumitale!

— Ți-aș fi dat tot ce am...

Dar bătrînul se trezi din visuri:

— Ce-i de făcut? și îl apucă grăbit pe mîrzac de mîneacă: Hai la ea!

Îl duse în ograda dinăuntru, unde Halil Sultan își zări logodnica aplecată deasupra unui mic havuz.

Ședea sub pomii bătrîni, îmbrăcată cu un beniș alb, obișnuit, lung pînă sub genunchi, de sub care coborau pînă la glezne șalvarii galbeni.

Bătrînul îl duse pe logodnic pînă la fiica sa și zise cu sfială:

— Spune-i dumneata.

Ea făcu o plecăciune adîncă în fața oaspetelui, dar nu se îndepărtă, ci rămase pe locul ei, așteptîndu-l să se apropie.

Halil făcu și el o plecăciune, și, fără să-și ia mîna de la piept, spuse:

— Ca să ia o hotărîre, bunicul dorește să te vadă.

Sprîncenele ei, îmbinate la rădăcina nasului, se întindeau lin spre tîmple, ca aripile unei păsări de pradă care plutește în nemărginirea stepei, deasupra vînatului ascuns.

Pasărea se legănă puțin, dar îndată se îndreptă și fata întrebă numai atît:

— Cînd?

— Chiar acum.

— Trebuie să mă îmbrac.

Tatăl ei nu putea să-și ascundă neliniștea, teama.

— Gătește-te mai repede! Îți dai seama unde ești chemată?

— Sînt gata numaidecît! răspunse domol fata.

O chema Șad-Mulk. Numele ei însemna comoara îmbucurătoare. Asemenea poreclă se dădea de obicei în haremurile împărătești, dar ea îl căpătase la naștere, de parcă harnicul ei tată ar fi ghicit soarta neobișnuită a sprîncenatei sale fiice.

Ea se așeză lîngă havuz și, fără a se sfii de Halil-Sultan, își turnă în palmă apă dintr-un ulcior greu de lut și se spală.

Halil se lovea nerăbdător cu biciușca peste caftan.

Ea intră încet în casă, unde o întîmpină un pîlc de femei, care începură să forfotească în jurul ei, punîndu-i în mîini ba

podoabe, ba veșminte: glasurile lor pițigăiate, nedeslușite, răsunau în mica ogradă, unde cei doi – tatăl logodnicei și logodnicul – nu știau cum să înfiri pe vorba din nou, doar se uitau unul la altul din cînd în cînd, dînd din cap cuviincioși.

Între timp Timur porunci ca stăpîna mare să fie vestită că vrea s-o vadă pe musafiră și pe toate cadînele.

Acestea se ridicară în picioare și se îndreptară spre încăperile cîrmuitorului.

Se opriră în sală, în fața ușii lui Timur și, stînd în picioare, începură să vorbească de una, de alta, în vreme ce se găteau și celelalte cadîne ca să vină la chemarea lui.

Cînd sosi dezghețata Tukel-hanîm, fiică de han, cea mai tînără dintre cadînele lui Timur, dar a doua ca întîietate în harem, întreaga sală începu să strălucească din pricina adamantelor și a nestematelor stăpînei mici. Tichia ei înaltă, din piele, cu coarne, era cusută cu adamante. Clincheteau cristalin salbele ei lucrate de chitai, în care mărgăritare gingașe erau îmbinate în garnituri grele de aur. Foșnea benișul lung, greu, galben, împodobit cu mărgăritare la guler, la mîneci, la poale și țesut cu izvoade înfățișînd dragoni verzi-aurii: scînteia de mărgăritare partea de jos, brodată, a șalvarilor, deasupra imineilor verzi de piele șagrinată, cusută cu fir; totul strălucea pe ea, umbrindu-i umerii obrazilor sulemenii din belșug și restul feței dată la fel din belșug, cu albeli. Numai ochii gălbui, ca de rîs, nu puteau s-o înfrumusețeze, căci nimic nu se lipea de ei: nici veselie, nici jalea, nici sfiala, nici îngîndurarea. Ea trecu fără să dea binețe soților mai mici în cin.

Tuman-aga, care avea peste treizeci de ani și fusese dată lui Timur la doisprezece ani, trăind o viață lungă cu acesta, se uită mînioasă la păpușa aceea mongolă și începu să tropăie cu piciorușele, dar se stăpîni îndată, rămînînd mai departe nemișcată, nepăsătoare.

Mongola Ciolpan-Mulk-aga, fiica neînfricatului Had-jibek, care îl însoțise pe Timur în ceamburul împotriva Hoardei de

Aur și în Iran, dar nu în liniștitul alai al cîrmuitorului, ci împreună cu urdia, în mijlocul primejdiilor, își întoarse chipul fermecător, cîntat de poeți, și închise ochii ca să nu plîngă din pricina jignirii pe care o îndura.

În sfîrșit, Tukul-hanîm trecu pe lîngă toate soțiile, oprindu-se alături de Sarai-Mulk-hanîm, după ce-i dădu binețe cu stăpînire de sine numai acesteia.

Tuturor li se păru că pe lîngă stăpîna mică, stăpîna mare arăta ca o miloagă în veșmintele ei de preț, dar fără prea mare strălucire.

Stînd alături de stăpîna mare, Tukul-hanîm îi îngădui musafirei să-i dea binețe.

Potrivit obiceiului, Sevin-bei se apropie de ea întrebînd-o dacă e sănătoasă și dacă are spor în casă. Tukul-hanîm îi răspunse scurt, socotind mai prejos de ea să pună aceleași întrebări.

În clipa aceea Ulugbek și Ibrahim, nepoții cei mai mici, deschiseră ambele canate ale ușii întunecate, prin care ieși Timur.

Tukul-hanîm se chirci, de parcă ar fi ridicat careva biciul s-o lovească, pășind repede după Sarai-Mulk-hanîm. Timur întinse brațele și se îndreptă spre Sevin-bei; o îmbrățișă, apoi, ținînd palma pe umărul ei, o îndepărtă puțin și, privind-o drept în ochi, o întrebă ce-i face soțul.

— Tocmai despre asta am venit să-ți vorbesc, tată, răspunse ea.

El aruncă o privire fugară spre soții și nepoți și o opri repede:

— Despre asta ai să-mi vorbești mai tîrziu. Și-și apăsă degetele pe umărul ei, căutînd s-o îmbărbăteze.

Ea se dădu cu un pas înapoi și făcu o plecăciune.

— Dă-mi voie să-ți înfățișez micile mele daruri.

Silindu-se să nu-și dea în vileag curiozitatea, soțiile se adunară roată, lipindu-se una de alta, lăsînd loc numai pentru Timur și Sevin-bei, și ca să poată trece slujitorii care înfățișau darurile.

Nora adusese socrului său două iatagane azerbaidjane cu prăsele de peruzea, o șa persiană bătută cu argint și împodobită de un zugrav iscusit, care înfățișase o vînătoare de tigri și fazani, precum și un cioltar gros, albastru, cusut cu argint, despre care spuse:

— L-am cusut cu mîna mea, tată, pentru dumneata, așa cum m-am priceput.

— Draga mea, spuse Timur, se cuvine să porți albastru cînd ai îngropat sau plîngi pe cineva.

— L-am cusut plîngîndu-mi viața, tată. Ceea ce e udat de lacrimi aduce izbîndă.

El se întunecă, încredințat că ea adusese vești proaste despre fiul său.

— Numele tău înseamnă bucurie, dar tu ești înlăcrimată! și adăugă: Ai să-mi spui totul deseară.

Gîndi: „Astăzi am numai necazuri și necazuri!”

Ea făcu o plecăciune soacrelor sale și tuturor le dăruî cîte ceva din feluritele cusături alese, azerbaidjane sau gruzine.

Începu cu Sarai-Mulk-hanîm, stăpîna mare, apoi făcu o plecăciune nu față de Tukul-hanîm, stăpîna mică, precum se cuvenea, ci față de Tuman-aga, a doua soție ca vîrstă, și sala fu străbătută, ca de o adiere, de foșnetul veșmintelor de mătase ale cadînelor lui Timur, care se însuflețiseră.

Astfel înfățișă soacrelor darurile sale, pe rînd, după vîrsta acestora.

În cele din urmă, întinse tinerei Tukul-hanîm, care clocotea de mînie, darul său – o pereche de iminei minunați, cusuți cu mătăsuri multicolore, pe toculețe roșii. În lăuntru toculețelor răsunau niște zurgălăi. Un astfel de dar ar fi fost nostim pentru o fetiță, dar nu pentru o cadîna de cîrmuitor. Tukul-hanîm nu întindea mîinile spre un asemenea dar.

Dar Sevin-bei spuse cu același glas domol:

— Ca să răsune fiecă pas al tău, stăpînă!

Tukul-hanîm fu nevoită să-și îmbrățișeze nora.

În clipa aceea o roabă îi spuse în șoaptă stăpînei mari că Halil-Sultan se întorsese și aștepta îndrumări de la bunica

lui.

— E singur? întrebă în șoaptă Sarai-Mulk-hanîm.

— Cu o fată frumoasă!

— Să mă aștepte în încăperile mele.

Bunica privi în jurul ei. Muhammed-Sultan stătea departe de ea, dar Ulugbek era alături.

„Ar fi mai potrivit să-l trimit la ei pe Muhammed-Sultan împreună cu soția lui, dar ce departe sînt!” gîndi bătrîna și-l trase spre ea pe Ulugbek.

— Du-te în încăperile mele, copile, și stai acolo împreună cu Halil. Am să vă chem mai tîrziu.

— I s-a întîmplat ceva lui Halil?

Ulugbek întrebă cu glas atît de răsunător, încît bunicul îl auzi și se uită drept în ochii bătrînei sale soții.

— Deocamdată nimic, răspunse Sarai-Mulk-hanîm.

Și Ulugbek, stîrnit, alergă la Halil, iar bunica îi dădu să înțeleagă din priviri lui Timur că Halil îi îndeplinise dorința: își adusese aleasa ca să i-o arate.

Timur îl chemă pe Muhammed-Sultan alături de el și pofti pe toată lumea:

— Hai să vă arăt... Din Hindustan.. Niște...

Se opri, căutînd cuvîntul potrivit. Nu-i venea să spună „rarități”, pentru că orice i-ar fi căzut în mîină se prefăcea că văzuse ceva și mai bun; nu-i venea să spună „giuvaericele” – nu voia să arate că giuvaerurile din lumea întreagă ar mai putea adăuga ceva la ceea ce avea.

— Niște... trofee aduse din Hindustan. Hai! Să le vedeți... Au fost aduse de o caravană, da... niște trofee.

Îi plăcea cuvîntul acela. În copilărie avusese un cîine, căruia tatăl său, Taragai, îi dăduse numele de Uldjai, ceea ce însemna trofeu.

Pe soția sa, sora amirului Husein, o chemase la fel. Cu vreo treizeci și cinci de ani mai înainte o ucisese la mînie, dar uitase de acest lucru, după cum uitase că acest cuvînt însemna nu numai trofeu, dar și pradă. Acest înțeles l-au și dat mulți cuvîntului ales de cîrmuitor. Acesta îi duse în sala

de sus, în care, prin ușa larg deschisă, pătrundea lumina soarelui, care scăpăta spre asfințit.

Aurul roșu al amforelor și pocalelor uriașe parcă ardea; mătăsurile desfășurate străluceau în toate culorile curcubeului; nestematele sclipeau pe talgere grele de argint, pe străjile armelor, pe niște turle cu lucrătură meșteșugită, turnate din aur și semănînd cu niște cușme puse una peste alta.

Mulțimea aceea de comori, întinse în toată lungimea sălii, nu putea fi îmbrățișată cu o singură privire, și cei intrați încremeniră, neizbutind să deslușească fiecă lucră în parte, amețiți de priveliștea atîtor avuții adunate acolo.

Numai Sarai-Mulk-hanîm privea totul liniștită, cu ochi cunoscători.

Tukel-hanîm se lăsă pe vine ca să cerceteze un giuvaer mai mic, apoi se ridică în vîrfurile picioarelor ca să vadă un chiup, gata să pună mîna pe orice îi cădea sub priviri.

Toți păseau după Timur, necutezînd să se atingă de ceva fără a fi îndemnați, ceea ce el nu făcea, vîzînd încîntat, cu ochii mijiți, admirația și dorința arzătoare din ochii însoțitorilor săi.

Pe neașteptate îi porunci lui Muhammed-Sultan:

— Adu-l înapoi pe Halil cu... trofeul lui.

Și îndată, toate femeile, uitînd de comorile din fața lor, se întoarseră nerăbdătoare spre ușa, în afară de Tukel-hanîm. Care cerceta cu privirea ce giuvaer ar putea căpăta de la zgîrcitul ei soț – în privința asta, el își copleșea mai degrabă cu daruri oștenii decît soțiile. Numai cu Sarai-Mulk-hanîm, stăpîna mare, era uimitor de darnic, ca să nu se simtă jignită de zgîrcenia dragostei lui față de dînsa.

În sfîrșit, Halil-Sultan intră pe ușa.

În urma lui pășea plină de sfială fata, însoțită de bătrînul ei tată. Ulugbek o ținea de mîna, cucerit de pe acum de cele cîteva vorbe pe care i le spusese din inimă.

Toată lumea o privea cu mirare, căci nu avea nici un fel de podoabe. Un benic obișnuit, alb, lung pînă sub genunchi,

șalvari galbeni înguști, pînă la glezne, tiviți jos numai cu o panglică verde, subțire. Pe cap, sub vâlul trandafiriu, străveziu, purta o tichiuță frumoasă, dar nu scumpă.

Zveltă, lată în umeri, cu umerii obrazilor ieșiți și cu sprîncene lungi, subțiri, de la o tîmplă la alta, îmbinate la rădăcina nasului. Dar ochii îi erau iuți și îndrăzneți, nu cum aveau de obicei fetele.

Ea făcu o plecăciune, dîndu-și seama că bătrînul, care stătea deoparte de ceilalți și-i aruncase o privire ageră, căreia nu-i scăpa nimic, era bunicul logodnicului ei.

Nu mai vedea nimic în afară de chipul lui prelung, oacheș și – sub mustața castanie – buzele roșii, groase, cu o dungă liliachie, aproape neagră, pe margini.

Ca răspuns la plecăciunea ei, el duse ușor mîna la inimă și întrebă:

— Cum te cheamă?

— Șad-Mulk.

— Va să zică, încă o comoară a început să strălucească în acest lăcaș! spuse posac Timur.

De-abia acum văzu fata tot ce se afla în acea sală.

I se povestiseră multe despre bogățiile stăpînirii, dar nici nu visase vreodată să vadă așa ceva adunat la un loc.

Timur îl întrebă pe tatăl ei:

— Tu i-ai pus acest nume împărătesc?

— Am îndrăznit, stăpîne! bîigui meșterul. Puteam oare să-mi închipui...

Dar bătrînul nu-i mai spuse cîrmuitorului ce anume nu putuse să-și închipuie, ci doar își dădu brațele în lături cu mîhnire. Această mișcare a bătrînului îi amintea de cineva lui Timur, dar el nu-și dădea seama de cine anume: „De cine îi amintea acea mișcare a bătrînului?”

Se încorda și deodată își aminti de același lucru, ca și cu cîteva zile mai înainte în palatul Dilkușo:

„A! Așa a vorbit cu mine nerușinatul acela, stihuatorul din Șiraz!”

Amintirea aceea îl zădări.

Se întoarse spre fată, uimit de liniștea cu care privea ceea ce le tulburase atît pe nevestele cîrmuitorului Samarkandului! În încîntarea ei nu era dorință, ci bucuria pe care ți-o dă o priveliște frumoasă.

Toți o priveau în tăcere.

După ce o lăsă să se uite cît dorește, el o întrebă:

— Îți plac?

Ea nu răspunse îndată. Nu voia să se arate încîntată de ceea ce adeseori fusese blestemat în fața ei. O fermeca nu valoarea, ci frumusețea acelor giuvaericele. Dar ea osîndea felul în care ajunseseră acolo. La tatăl ei se vorbea de multe ori despre aceste lucruri, dar mai cu seamă ținea să arate că nu urmărea să tragă foloase din dragostea ei față de Halil.

Tăcerea ei îl supără pe Timur: toți trebuiau să-i răspundă îndată! Și el stăruia nerăbdător.

— Îți plac?

Se simți jignită că bătrînul striga la ea ca la o roabă. Răspunse aprinsă cu glas tare:

— Aceste comori miros a sînge!

Timur încremeni la auzul unei asemenea cutezanțe. Halil voi să intervină între ea și bunic, dar se stăpîni.

Cei din jur înlemniseră.

Numai Tukel-hanîm chicoti încet, dar prea tare pentru liniștea care se așternuse.

Timur se aplecă deodată cu toată hotărîrea deasupra unui pocal larg, plin pînă la margini cu mărgăritare mari, vîrî mîna pînă în fundul pocalului și o scoase plină cu mărgăritare nemaivăzute.

Părea că în mîna lui verzuie perlele răspîndeau o lumină trandafirie.

Timur ajunse dintr-un salt în fața fetei care stătea nemișcată.

Soțiile lui se dădură înapoi, temîndu-se că o va zdrobi, sau va arunca în ea cu acele boabe nestemate.

Timur apropie însă încet mărgăritarele de fața ei, murmurînd:

— Miroase-le. Dacă miros, să nu le iei.

Şad-Mulk se întreba albă ca varul: „Dacă nu le va lua?... Să nu primeşti un dar era, potrivit obiceiului, o jignire atât de mare, încît... Atunci nu va mai fi nici o nădejde că bătrînul îşi va da încuviinţarea, şi atunci nu va mai avea fericirea de a fi împreună cu Halil. Dacă nu le va lua, îl va pierde pe Halil. Dacă le va lua...”

Dar nu mai avea vreme de chibzuială.

Întinse vâlul primind în el darul împărătesc, cuprinsă de un tremur mărunț.

Îl primi şi se dădu cu un pas înapoi, ca să poată face o plecăciune.

Oftînd ușurat, Timur îi întoarse spatele şi, privindu-şi întregul harem, spuse cu un ton povăţuitor:

— Asta-i!

Cu capul puţin aplecat într-o parte, îngîndurat, se îndepărtă triumfător de Şad-Mulk, trecînd pe lîngă Halil-Sultan care stătea cu ochii în jos.

Se duse în capătul sălii şi aşteptă acolo, departe de ceilalţi, în timp ce ei treceau prin dreptul prăzii aduse din Hindustan.

Sarai-Mulk-hanîm se apropie de Sevin-bei şi, îmbrăţişînd-o, o pofti:

— Să mergem la ospăţ.

Cînd trecură prin dreptul lui Halil şi a iubitei lui, care stăteau tăcuţi, stăpîna mare o chemă pe fată:

— Vino şi tu.

Ulugbek o luă îndată de mînă:

— Să mergem, rogu-te!

Şi o duse în urma bunicii, care păşea în fruntea alaiului, alcătuit de întregul harem, prin şirul lung de săli, unde se şi adunaseră sfetnicii lui Timur poftiţi la ospăţ.

Mulţi dintre ei văzuseră ani de-a rîndul haremul stăpînului lor, trecîndu-le prin faţă. Multe dintre soţiile lui, frumuseţi fără seamăn, care cîndva străluciseră asemenea stelelor nepieritoare, îşi pierduseră strălucirea, pāliseră, şi acum zăceau pe veci în pămîntul uscat al Afrasiabului,

înmormîntate sub cupolele lui Şahi-Zîndá, nimeni nu-şi mai amintea nici de numele lor.

Femeile acestea păseau însă acum pe covoare persiene, atît de depărtate, atît de trufaşe, de parcă ar fi stăpînit taina nemuririi şi a puterii veşnice, iar toţi sfetnicii şi cei mai de vază bărbaţi din Maverannah, aplecaţi în faţa alaiului, n-ar fi fost decît nişte umbre, osîndite să piară fără urmă aşa cum piere umbra îndată ce soarele păleşte.

Tuturor li se părea însă că soarele lui Timur va străluci de-a pururi.

El stătea pe loc, aşteptînd să iasă toate femeile.

Muhammed-Sultan şi Halil rămăseseră şi ei în sală

Numai bătrînul meşter, cu mîinile la spate, cerceta giuvaer după giuvaer, ca pe nişte lipii sau nişte oale de lut în bazar.

Văzîndu-l că cercetează totul atît de amănunţit, Timur, înveselit, se apropie de bătrînul meşter şi-l întrebă:

— Îţi plac?

— Îngrijite.

— Ce-i îngrijit?

— Lucru îngrijit. Unde-s asemenea meşteri?

— În Hindustan.

— A... Aşa! tresări bătrînul. Atunci e limpede!

— Ce e limpede?

— Toate astea...

— A... făcu Timur fără să înţeleagă, dar nu voi să-l întrebe ce şi cum. Se apropie de Halil şi îi spuse: Nu-s de noi!

Halil ghici hotărîrea bunicului şi răspunse cutezător;

— De mine – sînt. Sînt, bunicule!

— Dar tu... oare nu eşti al meu?

— Oare neamul şi urdia sînt unul şi acelaşi lucru?

— Neamul e unul singur. Nevasta ta îmi va naşte strănepoţi. Iar pe strănepoţii mei...

Întîlnind privirea lui Halil, Timur simţi îndărătnicia de fier a nepotului, şi toate necazurile sale din ziua aceea îl scoaseră din sărite, cît pe ce să izbucnească turbat de mînie, dar se stăpîni şi spuse:

— Oare un bunic nu are nici un drept asupra strănepoților?
Și, socotind că i-a dat un răspuns limpede nepotului său,
adăugă: Du-te!

Halil porni spre ieșire, cu capul în jos. Timur îl opri:

— Ei, ce faci?

— Nu înțeleg, bunicule!

— Poftește-l pe bătrîn, ospătează-l! Bucură-l cu un dar. E limpede?

Rămînînd numai cu Muhammed-Sultan, dădu poruncă să fie chemați în sală sfetnicii săi.

Soarele scăpăta. Lumina din sală era acum deasă și străvezie ca mierea proaspătă.

... Dregătorii intrară în sală și trecură pe lîngă comori fără să spună o vorbă, pășind pe covor tiptil, ca niște năluci.

Ochii lor nu vedeau nimic în afară de grămezile de nestemate.

Dînd unul peste altul, călcîndu-se pe picioare, mergeau ca vrăjiți, muți, cînd dînd roată cu privirile peste tot, cînd uitîndu-se la un singur giuvaer atît de ispititor, încît le umbrea pe toate celelalte.

Unii se înroșiseră, de parcă i-ar fi dogorît un foc de nestăvilit; alții asudaseră atît de mult, încît gulerele caftanelor li se înnegriseră, iar sudoarea se tot prelingea de sub turbane, de pe frunte, împăienjenindu-le ochii. Alții pășeau cu dinții încleștați, mișcînd din degete parcă ar fi tot pipăit ceva. Alții priveau posomorîți, cu pizme, ceea ce scăpaseră din mînă.

Falca de jos a cuviosului seid Bereke se lăsase în jos, iar barba îi tremura mărunt, ca o pasăre căreia i se tăiase capul.

Timur se uita vesel la tovarășii săi de luptă.

Se bucura că încă nu se săturaseră. Cîtă vreme nu va secătui în ei acea sete, acea patimă, n-au să se vlăguiască, au să rămînă cu el, n-au să dea înapoi, nu-l vor vinde, nu-l vor părăsi.

Îi venea să le strige: „Luați-le! Înșfăcați-le!”

Nu-i părea rău să le dea: din tinerețe îi plăcea să împartă prada cu ei, căci în felul acesta ținea în jurul său pe tîlharii

aceaia cutezători, nărăviți. Dar îi cunoștea prea bine – s-ar fi sfișiat acolo pe loc unul pe altul. Cîndva, în tinerețe, făcuse asemenea greșeală, dar după aceea se învățase minte – îi deprinsese să aștepte cu răbdare pînă cînd va face împărțeala. Și ceea ce spunea era lege. Dacă vreunul îndrăznea să ceară mai mult sau mai înainte de a-i veni rîndul, era vai de el, slujea drept pildă celorlalți.

Obosise.

Ar fi vrut să plece. Se simțea istovit.

Dar nu se putea să plece: cîtă vreme stătea acolo, toți treceau prin dreptul prăzii cuviincioși, îngîndurați, tăcuți. Nu era însă încredințat că ar fi putut să se stăpînească în lipsa lui, așa că îi aștepta să străbată toată sala.

Cînd trecură în altă sală, în care erau înșirate tot felul de arme rare și lucruri neobișnuite din lemn sau fildeș, se duse cu ei într-acolo, ca un păstor care își duce turma spre altă pășune.

După ce văzură totul, porunci să fie încuiate ușile sălilor în care nu mai rămăsese nimeni, luă cheile și puse la uși o strajă puternică din oșteni de nădejde: clipa împărțelii nu sosise încă.

Poate își spunea cuvîntul vîrsta: era atît de istovit, încît îi venea să se trîntească jos acolo pe dușumea, în galeria de trecere, de aceea nu se duse la soțiile sale care ospătau cu prilejul sosirii nurorii Sevin-bei, ci intră într-o odaie liniștită, se așeză la fereastră, porunci să i se aducă vin și privi orașul învăluit în adumbrirea amurgului albastrui, numai vîrfurile copacilor fiind încă luminate de vîlvătăile apusului deasupra întinderii netede a așezării, deasupra streșinilor întunecate ale geamiilor, palatelor, caravanseraiurilor.

După ce bău un poc al de vin negru, vîrtos, îl chemă pe Murat-han, poruncindu-i să-i spună stăpînei mari că o așteaptă pe Sevin-bei acolo.

Sarai-Mulk-hanîm intră, înfierbîntată de zaiafet, de taifas și vin, dar cînd văzu chipul soțului său, își îndreptă repede benișul și vâlul, netezindu-le cutele.

Sevin-bei era tot atît de mohorîță, ca și în timpul zilei, pesemne că nu avusese chef nici de ospăț, nici de pălăvrăgeală.

— Ai călătorit bine? o întrebă Timur.

— Mulțumesc, tată. Nici n-am văzut drumul pe care am venit.

— Ce-i cu tine?

— Cu mine e mai puțin decît cu fiul dumitale!

Mîna lui Timur tresări, și el ridică privirile:

— Ce-i cu el?

— Ferește-te de el, tată!

Bătrînul încleștă pumnul cu atîta putere, încît îi trosniră degetele.

— Ce e cu el, te întreb?!

— A turbat. Năruie totul. Îi urăște pe toți, în afară de cei cu care se îmbată. Uneltește împotriva dumitale, tată!

— Nu! tăgădui cu tărie Timur Greșești!

Sarai-Mulk-hanîm o sfătui înțeleghătoare:

— Poate ar fi bine să te odihnești mai întîi după drum!

Dar Timur o întrerupse:

— Taci! Nu te amesteca.

— Tată, nu-s ostenită din pricina drumului. M-a obosit crunt fiul dumitale.

— V-ați certat?

— Năruie totul, tată!

— De mult?

— De trei ani, de cînd s-a îmbolnăvit. De cînd a căzut de pe cal și s-a lovit la cap, de atunci tot așa o ține.

— Povestește-mi amănunțit.

— A dat poruncă să fie năruit minunatul palat din Sultania care îți plăcea atît. L-am întrebat: „De ce?” Mi-a răspuns: „În el sînt zidite comori, le-am căutat”. Nu s-au găsit nici un fel de comori. Dar eu îl crezusem. Într-o zi a poruncit să fie surpată cripta cronicarului Rașid-addin din Tebriz, iar oasele să fie scoase și îngropate în cimitirul evreiesc. L-am întrebat iarăși: „De ce?” A răspuns: „Ticălosul ăsta a scris necuviincios

despre musulmani!” I-am spus: „Îți place să citești cronici; oare ai găsit că scrie acolo așa ceva?”

— Îi place să citească cronici? întrebă Timur.

— A poruncit ca învățatul Hadji-addin să-i tălmăcească din scrierea arabă a lui Ibn-al-Asir. L-a răsplătit bine pe tălmaci, iar bucoavna o păstrează cu grijă.

— Va să zică așa? Povestește mai departe.

— Într-o zi a strigat pe neașteptate: „Despre tatăl meu se spune că înalță clădiri minunate. Eu vreau ca despre mine să se spună că n-am zidit nimic, dar că am surpat cele mai frumoase ziduri din lume.” I-am spus: „Tatăl tău făurește cea mai întinsă stăpînire”. El a răspuns: „Iar despre mine o să se spună că cea mai întinsă stăpînire a tatălui meu a fost năruită de fiul său, mîrza Miranșah. Și va fi slăvit nu tata, ci eu, pentru că e mai plăcut să nimicești!” I-am spus: „Nu trebuie să te porți așa!” El a izbucnit în rîs, și apoi s-a năpustit pe neașteptate asupra mea cu hangerul...

— Cum de-a cutezat?!... strigă Timur, sărind în sus și privind spre nora lui cu ochii rotunjiți. Dar se stăpîni, nedîndu-i crezare, din care pricină căuta să se liniștească și pe sine, și pe ea.

— Nu... nu... stăruie el, dînd din cap. Îl cunosc: n-are curaj!

— Tată!

Timur simți și dojană, și durere în glasul ei. Se apropie.

Ea își descheie repede benișul și caftanul:

— Privește!

Timur se dădu înapoi, fără să-și ia privirea de la cămașa ei.

— N-am scos-o, tată, tot drumul. M-am grăbit să ți-o arăt.

Cămașa ei, tăiată cu hangerul și pătată peste tot de sînge închegat, tremura în fața ochilor lui Timur.

Sprîncenele bătrîniului pogorîră peste ochi. Își lăsă privirile în pămînt. Stătea tăcut, gheboșat deodată, gîndindu-se adînc la ceva.

Sevin-bei încercă cu o mînă șovăielnică să lege șiretul caftanului, dar ciucurele verde o împiedica să facă nodul.

Sarai-Mulk-hanîm îi încheie caftanul și o îmbrățișă.

Bătrînul se îndepărtă de ele, se opri lîngă fereastră și-și duse palma la ochi, cutremurat din cap pînă în picioare.

Numai brațul său drept, uscat, neputincios, nu simțea nimic.

Rămăsese singur în întuneric, la fereastră.

Știa că Miranșah se purta ca un smintit în țările încredințate oblăduirii sale – despre aceasta îi povestise an olăcar, îl încunoștințaseră și iscoadele. De la unul, de la altul, aflase că în Iran și în Azerbaidjan învinșii ridicau capul. Necunoscuți se năpusteau asupra oștenilor, și era nevoit să întărească paza caravanelor, care străbăteau acele țări în drum spre Samarkand.

Prietenii lui Miranșah se lăsaseră pe tînjală și-și făceau de cap, uitînd de datoria lor de a întări cîrmuirea țărilor supuse; birurile luate de la plugari ajungeau nu la vistierie, ci în sipetele cîrdașilor lui Miranșah, iar el se îmbăta, făcea vînători, își sporea și-și înfrumuseța haremul, dădea iama în vistierie. Iar în spatele lui Miranșah tăia și spînzura fără frică, nepedepsit de nimeni, osmanlîul Baiazid cu oști cîtă frunză și iarbă, de nebiruit.

În Herat stăpînea Șahruh, un alt fiu al lui Timur, tatăl lui Ulugbek. Acesta nu bea, nu-i plăcea vînătoarea și era atît de rob de Gauhar-Șad, soția sa, încît nici nu-și sporea haremul. Totuși, Șahruh nu avea încă nici douăzeci și cinci de ani! Era credincios și îndrăgea învățătura. De cinci ori pe zi se ducea în văzul gloatelor la geamie pentru rugăciune, și cînd avea răgaz citea scrieri sau stătea de vorbă cu oameni cuvioși de la care avea ce învăța. Nu prăda vistieria, dar nici nu căuta s-o îndestuleze, deși ar fi putut s-o facă, fiindcă avea ce smulge de la unul sau altul dintre vecinii săi. Risipea banii pe scrieri, se înconjurase cu dieci, cu condeieri care îi împodobeau cărțile, cu habotnici, derviși, șeici sirieni, păstrători ai adevărurilor musulmane. Iar cu treburile cîrmuirii se îndeletnicea Gaunar-Șad, nevasta lui, mama lui

Ulugbek, năzuroasa, neastîmpărata fiică a înfumuratului, trufașului Ghias-addin Tarhan.

Supușii lui Șahruh – persienii, afganii din Herat, Balh, Kabul, – uitaseră că nu ei îl înscăunaseră pe Șahruh, ci că el fusese pus de Timur; uitaseră că pămînturile lor nu erau decît o pîrticică a marelui hanat al lui Timur.

„Un băiețandru evlavios!” își spunea Timur, gîndindu-se cu minie la Șahruh, cu buzele încleștate, mijindu-și ochii.

Trebuia să amintească de puterea sa zurbagiilor. Să pustiască țările lui Baiazid. Să aducă la sapă de lemn bazarurile și pe neguțătorii de acolo, ca să nu-i mai împiedice pe neguțătorii din Samarkand de a face alișverișuri. Să năruie cetățile osmanliilor, pentru ca aceștia să nu mai nutrească nădejdi primejdioase. Să bage groaza în răzvrățiți!

Să-i ia pe toți pe neașteptate. Altfel tuturor li se va năzări să se ridice împotriva, și atunci va trebui să lupte pe rînd, cu toți.

Să gătească ceamburul în taină, să-i amăgească pe toți, să-i lovească pe neașteptate, să-i ia ca din oală!

Să cugete în liniște, să chibzuiască ce drum să aleagă: de-a dreptul pe la Miranșah, pentru a face rînduială în întregul Iran de Apus și în toate stăpînirile din Transcaucazia date lui Miranșah, sau să-l păcălească pe Baiazid, să se îndrepte spre miazăzi, să cerceteze cum stau lucrurile la Șahruh și de acolo, cotind pe neașteptate spre apus și înaintînd repede, să năvălească asupra lui Baiazid, mai înainte ca acesta să-și dea seama de primejdia care îl pîndește. Drumul pe la Miranșah e mai drept, iar cel pe la Șahruh mult mai lung. Totuși, uneori drumul cel mai lung e cel mai apropiat de, izbîndă.

Nu avea însă liniștea cuvenită ca să chibzuiască adînc la toate acestea. Toată ziua se zbuciumase, avusese parte numai de necazuri.

Îndărătnicul Halil îndrăznise să-l înfrunte. Îndrăznise să se împotrivească bunicului său pentru o fetișcană! Aceasta vorbise urît despre comorile lui. Ar fi trebuit s-o strivească pe loc, dar atunci vorbele ei cutezătoare s-ar fi răspîndit prin tot

orașul, prin tot norodul. Trebuia s-o rușineze; izbutise să facă acest lucru și ea înțeleșese. Ciuda însă nu-i trecuse.

Sevin-bei îi născuse doi dintre cei mai buni nepoți. O iubea pentru aceasta, îi dădea cinstirea cuvenită ca nepoată a lui Uzbek-han; de dragul ei îl cruțase pe taică-său Ak-Sufi. Dar Miranșah nu ținea seama de prețuirea cu care o înconjurase Timur. Miranșah părea un chefliu prostănac, o fire samavolnică, fricoasă, neprimejdioasă. Nu i se puteau da pe mână treburile cîrmuirii, totuși el, tatăl lui, îi încredințase o parte din hanat. Acum se vedea că nu era prostănac, ci fioros, că nu era un fricos, ci o fiară.

Un vier! Un vier fioros, dar ageamiu...

Un vier! Căuta să surpe cu rîtul său timp tot ce atingea. Dar ceea ce era mai sus, ce era pe de lături, nu vedea, pînă nu-și întorcea tot dosul!

Asemenea lucruri nu numai că erau supărătoare, dar totodată îți și deschideau ochii!

Îl necăjea și dorința năstrușnică a stăpînei mari de a zidi o medresă peste drum de geamia lui. Dar necazul acesta n-ar fi fost atît de mare dacă Timur ar fi putut să se împotrivească. Necazul era cu atît mai mare cu cît ar fi vrut să nu-și dea încuviințarea, dar nu se încumetase. Nu îndrăznise, nu avusese curaj!

Necazurile începuseră încă din zori: o fetișcană, o odaliscă, pe care nici n-ar fi trebuit s-o ia în seamă, îl necăjise cea dintîi. Cum anume? Dimineața el nu-și dăduse seama prea bine de lucrul acesta. Acum totul era limpede: se mirase că toata noaptea el nu se gîndise să-i descheie cingătoarea! Clocotea de ciudă, văzînd-o că așteaptă cu atîta încăpăținare înainte de a pleca. Cît de jignită îl privise, cît de batjocoritor lipăiseră călcîiele ei goale, cînd alergase afară!

Necazul acela, cel dintîi, n-ar fi fost atît de greu de îndurat, dacă n-ar fi fost atît de jignitor. Da, și necazul acela îi deschidea ochii: Stăpînul Lumii îmbătrînise!

Toată ziua, ba un lucru, ba altul îi amintise că îl părăseau puterile, deși trebuia să fie foarte tare, pentru a ține zdravăn

în frîu lumea întreagă.

Stătea în întuneric, cugetînd la toate cele întîmplate în ziua aceea. Aşa obişnuia el. Înainte de a se culca, îşi amintea, cugeta, chibzuia asupra zilei care trecuse. Lua la rînd ceea ce făcuse înţelept şi căuta pricinile greşelilor.

Toată ziua aceea nu săvîrşise nimic cu adevărat înţelept. De fiecare dată s-ar fi putut rîndui lucrurile şi altfel. Din zori şi pînă în noapte nu fusese o împrejurare despre care s-ar fi putut spune că nu s-ar fi putut dezlega şi altfel. Nici una...

Răcoarea nopţii şi întunericul adînc îl linişteau, dar nimic nu-i alina inima zbuciumată.

Şi oboseala lui avea ceva nou, neobişnuit – era istovită nu făptura lui, nu trupul, care i se supunea, ci i se vlăguise voinţa, hotărîrea; nu mai dorea nici să se scoale, nici să meargă încolo sau înapoi, nici să doarmă.

Privi pe fereastră.

Oraşul cufundat în beznă nu se mai desluşea.

Numai într-un loc, în stînga bazarului, un zid înalt era slab luminat de lumina tremurătoare a unui foc.

„Pesemne că acolo şade în curtea conacului Sultan-Mahmud; lui îi place să zăbovească pînă tîrziu lîngă foc, să privească cum fierbe în ceaun cina – cine ştie ce bucate de rînd.”

În clipa aceea, dincolo de uşă, pe coridorul întunecos se auziră paşi grăbiţi.

Timur trase cu urechea: noaptea, toţi cei din palat erau datori să se afle la locurile lor, pentru ca pe fiecare, dacă era nevoie, să-l poată, găsi chiar şi în întuneric, pe dibuite, ca pe un halat sau un ulcior.

„Cine ar putea fi? Ce caută?”

Timur trăgea cu urechea

Curînd se auziră din nou paşi.

Se apropiau.

Careva se opri în prag, pesemne căuta să vadă dacă e cineva în odaia cufundată în beznă.

Timur se lipi de perete, iar mîna sa încleştă prăselele

hangerului, totdeauna vîrît în brîu.

Se auzi glasul lui Murat-han:

— Stăpîne!

Timur răspunse în silă.

— Te caut peste tot, stăpîne!

— Ce s-a întîmplat?

— La poarta e un om. Cere să fie lăsat înăuntru. „O veste de seamă”, spune el.

— Cine e?

— Un neguțător.

— Ce vrea?

— Zice că o să-ți spună numai între patru ochi.

— De unde vine?

— Nu vrea să spună. Tot călărind, a ros spatele asinului pînă la oase. De-abia se mai ține pe picioare. Pesemne că vine de departe.

— Aduceți-l aici. Faceți lumină.

Fu adusă o masala și așezată pe dușumea. Timur nu se mișcă din loc, privind obosit spre ușă, în dreptul căreia se ivi un om scund, însoțit de străjeri, plin de colb, în caftan de asemenea sur de colb.

Cușma înaltă i-l aminti lui Timur pe Ghevork Pușok. Spuse aspru:

— Puteai mai întîi să te scuturi de colb!

— Stăpîne! La asta mai mi-era mintea?!

— Dar ce s-a întîmplat?

Pușok trecu pragul, abia ținîndu-se pe picioarele rășchirate. Nu putea nici să se aplece, nici să se lase în genunchi, doar se uita la Timur cu ochii săi spălăciți pe sub genele îngreunate de colb.

Timur îl cercetă cu privirea, fără să se miște din loc.

— Ce-i cu tine?

— Caravana a fost jefuită!

— De aceea te-am trimis...

Și se gîndi: „Ce-i cu el, s-o fi lovit la cap?”

— A fost jefuită!

- Caravana mea? întrebă uluit Timur.
- Vai, da, stăpîne!
- Unde?
- În drum spre Buhara. Aproape de Kurgan.
- Aici? Aproape?! Și tu?
- Am alergat înapoi.
- Și tâlharii?
- Au fugit.
- Nu i-ați prins?
- Pe nici unul. Și nici n-avea cine: străjerii dormeau.

Timur țîșni pe ușă cu un salt ca de tigru:

- Unde-i căpetenia străjii? Să fie chemat mîrzacul Muhammed-Sultan! Trimiteți după han, să vină repede înapoi călare.

Ajuns în altă sală, Timur porunci:

- Hei, Muhammed! Dă poruncă să se adune divanul. Aici. Numaidecît! Și să vină toată lumea! Hei, amir Husein!...

Timur porunca cu un asemenea glas doar în clipele cele mai primejdioase ale luptelor.

- Hei, Murat-han! Vestește-o pe stăpîna mare: Ulugbek să nu fie lăsat la vînătoare! Nimeni din harem să nu scoată nasul afară din oraș.

Străbătea tot palatul în salturi uriașe.

Străjerii, care vegheau lîngă uși, săreau în picioare și apucau, buimaci de somn, iataganele sau sulile.

Se aprindeau masalale și facle.

De pe acum alergau în toate părțile olăcari și ștafete întru vestirea căpeteniilor, a sfetnicilor, a mai-marilor străjii.

Tot Palatul Albastru se trezi. Pîlpîirile făcliilor se oglindeau pe cărămizile smălțuite, netede ca apa. Pe cerul involburat de nori, în întunericul nopții se răsfrîngea o vîlvătaie roșiatică, fumurie. Dulăii începură să urle în tot orașul, speriați că fuseseră treziți pe neașteptate, de parcă năvălise de pe acum vrăjmașul în oraș.

Muhammed Sultan întrebă mirat:

- E război, bunicule?

— În preajma oraşului sînt tîlhari. Înţelegi? Nu? Dar ca să-l auzi, trebuia să fugi pe urmele lui, fiindcă nu se oprea nicăieri.

Timur încleştă pumnul nerăbdător:

— De ce nu s-au adunat încă? Unde-s?

Cei chemaţi soseau unul după altul, grăbindu-se să urce sus, la chemarea cîrmuitorului, întrebîndu-se unul pe altul:

— E război?

— O ştire înspăimîntătoare!

Timur stătea în mijlocul sălii. Mîna îi tremura, ceea ce nu i se întîmplase în nici o luptă.

— Au cutezat să prade! Aici! Să mă prade pe mine! Şi au izbutit să facă aşa ceva!

Răcnea atît de cumplit, încît văzduhul se cutremura.

— Cine sînt tîlhani? Unde se ascund?

Dregătorii tăceau, nedumiriţi, uluiţi. Timur striga încercînd să lămurească cele întîmplate:

— Nici că s-au sinchisit! Au cutezat! Au izbutit! Şi s-au făcut nevăzuţi. Nu pricepeţi? Dar eu pricep, eu înţeleg ce s-a întîmplat!

Nu putea să le spună că el însuşi începuse odinioară la fel... Şi acum altul făcea la fel! Îl lovea din spate!

Dar dregătorii nu pricepeau de loc ce primejdie pîndea.

Căpetenia străjii cetăţii Samarkand, amirul Muzaffar-addin, încercă să-l liniştească pe Timur:

— Stăpîne! De curînd s-a mai petrecut aşa ceva. Şi toţi făptaşii au fost prinşi şi pedepsiţi.

— Unde s-a mai petrecut?

— Lîngă Kutluk-bobo! Cînd cu... caravana cu piei... Amirul amuţi deodată, fulgerat de privirile lui Timur care se holba la el, fără să spună o vorbă.

Nici un glas nu se auzea în depărtata încăpere în care Puşok rămăsese singur, neştiind dacă trebuia să aştepte acolo sau să plece.

Masalaua fumega. O şuviţă roşcată de funingine se înălţa spre bagdadie şi un fluture mare, tranaafiriu-sur, ademenit

de lumină, se rotea în cercuri ciudate, ba coborînd, ba ridicîndu-se.

Pîlpîielile masalalelor se răsfrîngeau într-o puzderie de licăriri multicolore pe lespezile verzi smălțuite de la temelia pereților, în mătasea pufoasă a marelui covor, în rubinele și safirele care împodobeau ișlicurile și inelele, în coifurile de aur ale mîrzacilor, în cusăturile de fier ale grelelor caftane.

Sfetnicii lui Timur, ridicați din paturi după somnul de peste noapte, se înveșmîntaseră ca de obicei cînd veneau la palat, întrucît cîrmuitorul nu i-ar fi iertat dacă în înfățișarea lor s-ar fi vădit graba sau nepăsarea, după cum nu i-ar fi iertat dacă le-ar fi dat prin minte să se împopoțoneze astfel pentru a porni la luptă – atunci toți purtau straie simple, ușoare – în război deosebin- du-se unul de altul numai prin frumusețea armelor.

Cîtă vreme ținu sfatul din noaptea aceea, Timur șezu sprijinit pe perine rotunde de brocart, ținînd întins piciorul țeapăn încălțat cu o cizmă moale ca un ciorap, și uitîndu-se pe sub sprîncene la cei care vorbeau.

Cu cît trecea vremea, cu atît mai puțin asculta vorbele sfetnicilor, cufundîndu-se tot mai mult în gîndurile sale, dîndu-și seama tot mai limpede ce avea de făcut.

Cînd căpetenia străjii orașului, amirul Argun-șah, începu să înfiereze cutezanța strigătoare la cer a tîlharilor, vorbind despre păcatul de a fura și despre pedepsele cerești, de care tîlharii nu aveau să scape, Timur se ridică în capul oaselor, întrerupîndu-i cuvîntarea curgătoare, închegată:

— Să înșiri păcatele e treaba hogilor. Asta-i grija lor. Noi nu avem vreme pentru așa ceva!

Chemă un pisar, dădu roată cu privirea asupra tuturor și se sculă în picioare.

Sfetnicii săriră în sus, grijulii să nu le scape nici un cuvînt de al lui.

Veghind cu luare-aminte asupra fiecărui om din sală, în spatele lui Timur stăteau djagataii, războinici din straja lui, cu sulițe scurte în mîinile vînjoase.

În dreapta cîrmuitorului şedea încruntat Muhammed-Sultan. Însă Timur nu avea răbdare să stea locului. Întorcîndu-se spre sfetnicii săi cînd cu umărul drept, cînd cu cel stîng, privind drept în ochi pe cel căruia îi vorbea, dădea porunci.

Amirului Argun-şah îi porunci să dea o raită prin aulele din jurul Samarkandului şi să cerceteze dacă nu rătăceau pe acolo oameni fără căpătîi ori pripăşiţi prin partea locului, sau cine ştie ce zurbagii. Cei care încă nu s-au apucat de tîlhării, dar ar putea s-o facă, să fie înşfăcaţi şi ei.

Lui Muzaffar-addin îi porunci să cerceteze toate drumurile neguţătoreşti dimprejur, în toate părţile, pînă la o depărtare de o zi şi o noapte de mers.

Spuse să se trimită porunci căpeteniilor de ţinuturi, ca să-i pună la popreală pe toţi cei care vor fi găsiţi fără treabă pe drumurile neguţătoreşti, iar cei prinşi să fie cercetaţi îndată temeinic, fără îndurare.

Timur porunci pisarului să ia iscălituri de la toţi cei cărora le dăduse porunci. Încă cu mulţi ani mai înainte, potrivit sfatului pe care i-l dăduse priceputul Karaciar, el hotăeise ca înaintea luptelor să se ia iscălituri din partea căpeteniilor care primiseră porunci. Aşa ceva se făcuse pînă atunci numai înaintea luptelor. Acum însă pentru întîia oară ceruse iscălituri cu prilejul unui sfat ţinut în vreme de pace, şi toţi îşi dădeau seama că era hotărît să tragă la răspundere pe toţi sfetnicii săi de îndată, cu toată străşnicia, fără cruţare.

Plecă, însoţit numai de Muhammed-Sultan.

Djagataii se proţăpiră de îndată înaintea uşii, dincolo de care se făcuse nevăzut Timur, sprijinindu-se în suliţele lor uşoare, dar vîrtoase.

Sfetnicii se îndreptară tăcuţi, grăbiţi, spre ieşire, îmbulzindu-se, strecurîndu-se prin uşă, de parcă stăpînul lor ar fi putut să vadă şi prin zid că unul sau altul dintre ei era neîndemînatic, stîngaci sau trîndav.

După ce hotărîse totul şi dăduse poruncile cuvenite. Timur

se liniștise, deși acum nu mai simțea nevoie de liniște: pășind de colo-colo chibzuia mai lesne. Și astfel umbla dintr-o sală într-alta, din sălile luminate în cele întunecoase, din sălile pustii în cele în care vegheau străjerii.

Într-una dintre sălile întunecoase se apropie de fereastră.

În orașul cufundat în beznă licăreau pe ziduri, ba ici, ba colo, luminile dintr-o curte sau alta. Ici-colo se aprindeau alte lumini: pesemne că se întorceau acasă cei cu care se sfătuiseră pînă mai adineauri sau, poate, vecinii se duceau unii la alții ca să afle ce se întimplase în oraș, încotro și pentru ce alergau călăreții pe ulițele întunecoase, de ce fuseseră întărite străjile la porțile orașului, de ce la palat ardeau facle și ferestrele erau luminate.

— Orașul nu doarme, spuse Muhammed-Sultan.

— Dar ce s-o vorbi, știi?

— Ce se vorbește?... Că tâlharii au jefuit o caravană.

— Ba se spune: „Au fost jefuite zece caravane cu nenumărate avuții”. Se spune: „Oști vrăjmașe au năvălit în țară, au cucerit Fergana, sau Baln, sau Horezm”. Se spune: „Răzvrătire la Sultania, pîrjol la Herat!” Știi tu ce sînt zvonurile?

— Zvonurile, bunicule?

— Zvonurile se întetesc ca furtuna de nisip. Cu cît sînt oameni mai mulți, cu atît se înteteste furtuna. Zvonurile se întetesc, răstălmăcind cele întimplate; zvonurile dau naștere la dorinți de neîmplinit. Zvonurile înseamnă o putere mare. Iar puterea trebuie totdeauna s-o ții bine în mîini, ca să-ți slujească ție, nu vrăjmașului. Să-ți încordezi toată puterea, ca să lovești drept la țintă. Așa și cu zvonurile – ele trebuie să-ți slujească, să-ți slujească întocmai ca niște slujitori. Înțelesu-m-ai?

— Dar cum, bunicule, ce fel de putere poate fi într-un zvon că a ars Heratul, de vreme ce acolo e liniște și pace?

— Caută și judecă...

Timur privea Samarkandul cufundat în beznă.

Focurile nu se vedeau: ardeau în fundul curților, ascunse

de ziduri, hornuri, pomi, dar după licăririle de pe pereți era vădit că acolo ardeau masalale sau pîlpîiau văpăi în vetre, iar licăririle jucau, fiind acoperite o clipă de umbre lungi, și apoi ivindu-se din nou. Pe alocuri lumina de pe ziduri nu mișca – acolo ardeau fanare, așezate jos, pe pămînt. Unele licăriri se stingeau, altele se aprindeau, trandafirii sau galbene, alungite cît ținea înălțimea clădirilor sau lățindu-se pe toată lățimea pereților groși și scunzi.

— Caută și judecă... stărui îngîndurat Timur, chibzuind cum să tragă foloase din neliniștea aceea, din zvonurile îngrijorătoare. Deodată se însufleți, începînd să vorbească repede, de parcă n-ar mai fi avut vreme de taifas: cînd ajungea să ia o hotărîre, nu-i plăcea să zăbovească. Bazarul! Trebuie să băgăm spaima în bazar cu ajutorul unui zvon. Înțelesu-m-ai?

— De ce, bunicule?

— Ca să înceapă să foiască. Ca să se sperie neguțătorii. Toți au să se teamă că vor scăpa chilipirul. Totul e să nu știe ce trebuie să vîndă și ce să cumpere. Atunci va trebui să-i îmboldim. Să-i îmboldim prin zvonuri, și după ce zvonurile s-or înteți, atunci cînd au să le scapere ochii de poftă, să le zvîrlim marfă. Trebuie să ne gîndim însă de ce marfă să ne descotorosim. Înțelesu-m-ai?

Timur porni iarăși fără grabă prin palat, pășind prin sălile în care ardeau masalale și prin altele, întunecoase. Peste tot vegheau străjeri.

— Trebuie să ne gîndim de ce anume să ne descotorosim mai întîi. Înțelesu-m-ai?

Muhammed-Sultan tăcea.

Timur își urma șirul gîndurilor:

— Prin oraș umblă zvonul: „Război!” Dacă nu-l oprim, mîine zvonul o să se răspîndească pretutindeni, prin tot hanatul. Dar nu trebuie să-l lăsăm să se răspîndească. La război trebuie să mergi în tăcere, pe nesimțite. După ce te-ai apropiat, atunci să răcnești și să te arunci asupra dușmanului! Pe neașteptate! Dar cîtă vreme îți ascuți

hangerul, ascute-l în tăcere, așa se face treaba mai bine. Prin oraș s-a răspîndit zvonul: „Tîlhari!” Dacă acest zvon se răspîndește, atunci au să scoată capul și alți tîlhari. Atunci cum aș putea să plec, cînd aici s-ar ține de tîlhării tot felul de răufăcători necunoscuți? Întîi trebuie aflați, pe urmă să spunem tuturor că au fost tîlhari, dar că i-am prins, apoi să-i pedepsim în așa fel, încît să se înspăimînte toată suflarea. Atunci tot orașul o să se potolească. Cu cît e mai tare brațul tău, cu atît e mai vlăguit acela al vrăjmașului. Aceasta s-o ții minte! Vrăjmași sînt mulți! Pretutindenii!

Tăcu o clipă apoi urmă răgușit, încet, dar cu mînie, încît Muhammed-sultan de-abia îl putea auzi:

— Vrăjmași sînt chiar și în casa ta. În a noastră. Să ții hangerul la îndemînă. La îndemînă, ai înțeles? Să le știi și sufletul din ei, să nu-i pierzi din ochi. Și dacă simți ceva... lovește-i fulgerător! Înțelesu-m-ai?

Timur îi destăinuia lui Muhammed-Sultan, nepotul, moștenitorul său, ceea ce nu destăinuise nimănui. Îi spunea una și alta, pentru a-i alunga din suflet toate șovăielile, toate îndoielile, pentru ca nepotul să vadă totul cu ochii bunicului, să audă totul cu urechile bunicului, pentru ca bunicul să trăiască în acest nepot ani și ani de-a rîndul, să-și ducă mai departe înfăptuirile cu mîinile nepotului, să vadă pe vrăjmașii primejdioși cu ochii nepotului, și cu gura nepotului să le rostească osînda.

Păși mai departe șchiopătînd, urmat de Muhammed-Sultan, care-și potrivea pașii după cum șchiopăta bunicul.

Amîndoi erau înalți și spătoși, iar străjerilor care îi priveau din urmă prin întuneric, cînd intrau într-o sală luminată, li se părea o clipă un singur om care se dubla în ochii lor. Îndată însă Timur se lăsa pe piciorul bolnav și asemănarea pierea.

— Am auzit că Miranșah a ajuns o fiară. Dar noi ce nevoie avem de o fiară? Nouă ne trebuie un om de care să se teamă fiarele. Iar Șahruh se ține la Herat de rugăciuni. Dar noi ce nevoie avem de un hoge? Unul face tărăboi în fiecare zi în văzul gloatei, iar celălalt se roagă de cinci ori pe zi în văzul

gloatei. Trebuie văzuți cît mai rar; cu cît ești văzut mai rar, cu atît se teme gloata mai mult de tine. Iar cînd se teme, te ascultă. O să fie nevoie să mă duc eu însumi la ei. Dar cum să mă duc cînd tîlharii își fac de cap aici? Dacă acum, cînd sînt aici, se țin de nelegiuiri, în lipsa mea ar lua-o razna de tot. Ce ai face atunci?

— Eu?

— Tu! Pe tine o să te las aici. Să ții bine frîul.

— Oare eu nu-l țin, bunicule?

— Îl ții, dar cam moale.

— Ehei, răufăcătorii n-or să spună așa! zise Muhammed-Sultan, jignit, răsuflînd zgomotos. Cam moale! Nu, n-or să spună așa, bunicule!

— Ei, să știi că tu ești vrednic de laudă, fiindcă deși moale cu ai tăi, în schimb ești tare cu vrăjmașii. Totuși ești vrednic de osîndit, fiindcă nici cu ai tăi nu trebuie să fii moale. Într-o mîină moale, dintr-un vierme poate să iasă un scorpion. Înțelesu-m-ai?

Se opri într-o sală în care ardea o masala, dar nu era nimeni.

— Fără mine ai să-i dobori pe tîlhari? Ai să-i bagi în sperieți? Da? Altminteri nu pot să plec! Războiul e greu, drumul lung, iar tîlharii, știi bine, azi sînt zece, peste o săptămîină – o sută, iar peste o lună – o mie! Se înmulțesc ca ciupercile cînd izbîndesc, cînd sînt siguri că e rost de pradă, de dobîndă. Știu eu! Trebuie înșfăcați! Oriunde s-ar ascunde, oriunde s-ar pitula, trebuie găsiți, striviți. De la început, atîta vreme cît... Doar nu se știe cîți sînt!

— Nu e greu de aflat, bunicule.

— Cum asta?

— Să vedem cîtă marfă au prădat...

Timur încremeni pe piciorul strîmb, apoi se întoarse mirat spre nepotul său:

— De ce n-ai spus nimic pînă acum?

— Ce anume?

— Asta! Cu asta trebuia să începem: cîtă marfă au prădat?

Ce au prădat? Dacă am afla de ce au avut nevoie, am ști cine sînt. Dar unde e omul nostru?

— Cine, bunicule?

— Armeanul, unde e?

— Nu l-am văzut.

— Nu cumva o fi fost trimis pe ascuns de tîlhari? O fi adevărat ce a spus?

— Nu l-am mai văzut, bunicule.

— Dar unde o fi?

Muhammed-Sultan își dădu seama după glasul bătrînului că acesta se aprinsese. Îi era ciudă pe el însuși pentru că se pripise, că nu-l descususe cum se cuvine pe armean, ci-l crezuse prea repede și ridicase lumea în picioare. Așa ceva nu prea i se mai întîmplase. Dar oare i se mai întîmplase vreodată? Ce era cu el?

— O să-l găsim! spuse liniștitor nepotul.

— Caută-l! porunci Timur, de data asta însă nu în șoaptă apropiată de bunic, ci cu glasul poruncitor, al cîrmuitorului.

Muhammed-Sultan se întoarse în sala prin care trecuseră mai înainte, la oștenii de strajă.

Aceștia îi spuseră ca într-un glas, cu hotărîre:

— Neguțătorul? Nu, n-a mai venit înapoi.

Muhammed-Sultan se întoarse grăbit la Timur.

— Armeanul trebuie să fie pe undeva, pe aici.

Timur porunci din nou nerăbdător:

— Caută-l!

Deodată își aminti că vorbise cu neguțătorul într-o odăiță lăturalnică.

— Vino!

O şuviță de funingine se înălța din făclioara unei masalale, subțindu-se spre vîrf, de parcă o mîină nevăzută ar fi tors un fuior de lînă neagră.

Lîngă ușă, parcă doborît din fugă de o săgeată, Pușok zăcea nemișcat pe podea, plin de colb, și de aceea nespus de palid.

— Cine l-a?... șuieră Timur, dîndu-se înapoi.

Muhammed-Sultan se aplecă deasupra neguțătorului:

- Răsuflă.
- Ce-i cu el? întrebă Timur nedumerit.
- A adormit.

CAPITOLUL OPT

PALATUL ALBASTRU

Îndată ce Timur îl lăsă să plece, Muhammed-Sultan se duse la el, dar nu intră în încăperile sale, ci porunci să i se pună așternutul în grădină, pe o otomană largă, sub pomi: s-ar fi putut ca bunicul să aibă nevoie de el înainte de a se lumina de ziuă, și acestuia nu-i plăcea să aștepte cînd avea nevoie de cineva.

Aerul nopții era răcoros, jilav, molcom. Dar mîrzacul se trezi de cîteva ori îngrijorat: ba auzea glasuri înfundate venind din uliță și el se ridica puțin, trăgînd cu urechea, ba i se părea că bate cineva la poartă și atunci dădea deoparte macatul spunîndu-și: „Au venit după mine din partea bunicului!”

Din nou ațipea și din nou trăgea cu urechea. În Palatul Albastru ar fi dormit în liniște, dar nu-i plăcea să petreacă noaptea între ziduri de piatră: bunicul îi învățase din copilărie pe toți ca în nopțile de vară să doarmă în iurte larg deschise, sub frunzișul copacilor, sau în stepă, sub cerul nemărginit, înalt.

Bunicul îi deprindea pe toți ca vara să umble dintr-un loc în altul, înnoptînd fie în grădini, fie în stepe, fie în văile munților, fie pe malurile unor rîuri răcoroase, în corturi înconjurare de sute de alte corturi, în care se aflau slujitori, războinici, sfetnici sau rubedenii.

Cînd adierea zorilor legănă frunzișul, Muhammed-Sultan privi cerul luminat și se îndreptă spre havuzul în opt colțuri de sub ramurile lungi ale sălciilor plîngătoare aduse din țara chitailor ale căror mlădițe unduitoare atîrnau din creștet și pînă la luciul apei ca niște cosițe de fete. Frunze lungi, înguste pluteau pe apa sură, străvezie, rece.

În vreme ce se spăla, turturelele începură să gîngurească, și mîrzacul se neliniști din nou: „De n-aș întîrzia!”

Dar înainte de a intra în palatul încă tăcut, adormit, porni pe drumeagul pietruit cu lespezi în opt colțuri spre turla zveltă, ȕuguiată a noii porȕi, zidită din mici cărămizi gălbui, ca pielea omenească.

Deasupra unei firide adînci, meșterii puseseră un mozaic colorat, care părea jilav, răcoros, în clipele acelea din revărsatul zorilor.

Prin poarta aceea Muhammed-sultan trecu într-o curtică pietruită, plină de stive de cărămizi noi, căzi cu var, lespezi smălȕuite, înșirate prin toată curtea în rînduiala în care urmau să fie prinse pe pereȕi.

Alcolo se clădeau o medresă și un hanac pentru a adăposti hagi, pelerinii cărturari, și în care Muhammed-Sultan gîndea tainic să aducă rămășiȕele vreunui sfînt, pentru ca hanacul să dobîndească un ocrotitor în ceruri.

Turturelele gîngureau, ar fi fost de mult vremea să se ducă la Palatul Albastru, dar în ajun, de cînd intrase cu fraȕii lui în saraiul Kutluk-bobo, unde o întîmpinaseră pe Sevin-bei, mama lor, Muhammed-Sultan nu avusese răgaz o clipă ca să privească mersul lucrărilor, deși nu mai putea de nerăbdare să vadă ce ieșea din ceea ce pusese la cale laolaltă cu meșterul, cît înaintase lucrul în ajun.

După varul încă neuscat pe deplin, el își dădu seama cîte rînduri de cărămizi fuseseră zidite în ajun. Era tot mai vădit un arabesc din lespezi smălȕuite, alcătuind în mozaic cîteva stele albastre.

Părea.că se lucrase prea puȕin; ca și bunicul lui, Muhammed-sultan era nerăbdător cu meșterii, socotind că se poate lucra mult mai repede. I-ar fi muștrat și chiar i-ar fi ameninȕat pentru încetineală, dar nu veniseră încă. Zidarii care n-aveau adăpost înnoptau acolo de-a lungul pereȕilor încă umezi, pe pîsle colbuite, dormind înveliȕi cu halate ȕesute în casă sau cu niște zdrenȕe cenușii. Cei care nu aveau cu ce să se învelească dormeau ghemuiȕi. Alȕii se sculaseră. Unul

stătea în picioare, sprijinit cu palmele de un zid și nu putea cu nici un chip să-și potolească tusea.

Muhammed-Sultan trecu pe lângă ei, de parcă nu erau decît niște grămezi de lut și de pietriș, așezate lângă ziduri.

Intrînd în curtea din spate, unde venea rareori, Muhammed Sultan trase în piept mirosul pătrunzător, reavăn al grajdurilor și al trifoifului ofilit. Grăjdarii spălau și tesălau caii neastîmpărați, după care îi înșeauau și-i duceau sub șopronul din curtea din față, unde trebuiau ținuți gata de drum. Caii se împotriveau, dar grăjdarii nu îndrăzneau să strige la ei la ceasul acela dis-de-dimineață, cînd cei din palat încă dormeau.

Ocolind petele negre ale băltoacelor de pe pămîntul alb-albăstrui, Muhammed-Sultan ieși pe terasa de lângă zidul lung, cu streășină joasă, sub care era zugrăvită o frescă veselă, vie.

Peste tot așteptau slugi și robi nu pe mîrzaci, ci pe vâtaf sau pe chelari, ca să se apuce de treburile pe care le aveau de făcut – să ducă bucatele în bucătărie, să cîntărească orz pentru grajd, să dea var meșterilor zidari.

Muhammed-Sultan se îmbracă în grabă, apoi plecă spre bunicul lui, liniștindu-se el însuși: „Bătrînul n-a închis ochii toată noaptea, așa că acum, dimineața, o să doarmă mai mult ca de obicei”.

În galeria Palatului Albastru, unde sfetnicii trebuiau să aștepte cu bună-cuviință pînă aveau să fie chemați de cîrmuitor, dregătorii veniți pentru divan se înghesuiau neliniștiți, vorbindu-și în șoaptă, îngrijorați, posomorîți.

Muhammed-sultan nu se opri spre a-i întreba care era pricina neliniștii lor, pentru că, întocmai ca și bunicului, nu-i plăcea să întrebe, aflînd mai bine despre toate pe căi lăturalnice sau de la iscoade, socotind mai prejos de obrazul lui să întrebe una sau alta.

În ușă îl întîmpină amirul Șah-Melik, pe care Timur îl iubea pentru credința și neînfricarea sa, dovedite prin fapte. Muhammed-Sultan fusese împreună cu Șah-Melik în

războaie, luptase umăr la umăr cu el, uneori petreceau împreună și înnoptau lângă foc, în plină stepă.

— Nu știu ce-i cu dregătorii astăzi... spuse Muhammed-Sultan dînd din umeri, mai mult mirîndu-se decît întrebînd.

— Cîrmuitorul a poruncit să nu fie lăsat nimeni la el. Este mîhnit din pricina purtării lui Miranșah-mîrza și nu vrea să vadă pe nimeni.

— Dar dregătorii?

— Unii spun: „Stăpînul s-a îmbolnăvit”. Alții: „E mîhnit, plînge soarta fiului său rătăcit”.

— Dar cîrmuitorul?

— Nu lasă pe nimeni la el.

— L-ai văzut?

— Nu. Astăzi nu primește pe nimeni. Tuturor li s-a dat voie să plece acasă. Dai toți stau pe loc și așteaptă, zicîndu-și: „Poate că vrea să ne pună la încercare sîrguința!”

— Dar tu?

— Și eu la fel. Dacă are cumva nevoie de mine?

Muhammed-Sultan nu răspunse nimic și se duse la bunicul său.

Timur ședea în odăița în care, în noaptea aceea, dormise neguțătorul armean.

Pușok nu mai era acolo: îndată ce se trezise, cîrmuitorul îl chemase și-l descususe îndelung, stăruitor. După ce îl iscodise în toate privințele, îi poruncise să intre într-una din chiliile de deasupra acareturilor palatului și să nu se arate în oraș.

— Ai dormit pe săturate? îl întrebă Timur pe moștenitorul său.

Muhammed-Sultan ghici o zeflema în întrebarea lui: „Dacă e nevoie, eu, un bătrîn, stăpînul lumii, mă lipsesc de somn, dar tu, un tinerel, ești mai fîrav, ai nevoie de odihnă, tragi la aghioase în grădină, printre trandafiri!”

Poate că Timur nu-l luase în zeflema; poate că numai i se năzărise așa ceva bănuitorului și mîndrului mîrzac, care nu știu să-și ascundă jignirea:

— Nu mi-a ars de somn! M-am dus la mine văd cum merg lucrările la binale.

— Ești mulțumit?

— Lucrează încet.

— Pune mîna pe gîrbaci. Dă-le carne pe săturate și pălește-i cu gîrbaciul, fără milă. Atunci o să lucreze mai sprinten, treaba o să meargă mai iute.

— Îi iuțesc eu!

— Te pricepi tu!

În aceste cuvinte era o laudă de mult așteptată. Cu vreo trei ani mai înainte, în preajma războiului din Hindustan, bătrînul îi poruncise lui Muhammed-Sultan să clădească sau să dreagă cetățile de la hotarele cu mongolii. Atunci se zvonise că e de așteptat un război cu țara chitailor, și urma să se trimită oști înaintate într-acolo, să se strîngă și să se pună la adapost zaherea pentru urdii, să se facă rînduială în ținuturile învecinate.

Muhammed-Sultan dresese zidurile dărăpănate ale multor așezări, zidise trainic, zdravăn cetăți de nădejde, dar bunicul lui nu pornise împotriva țării chitailor, ci spre Hindustan, și datorită întîmplărilor petrecute în războiul acela se uitase cît de repede știuse Muhammed-Sultan să înalțe în stepele pustii ziduri de cărămidă, să-i îmboldească pe harnicii ziditori, să-i pedepsească necruțător pe trîndavi, să frîngă cerbicia răzvrătiților.

De-abia acum, în treacăt, rostise bunicul cele trei vorbe pe care Muhammed-Sultan le aștepta de trei ani: „Te pricepi tu!” Și Timur, încredințat că nepotul înțelesese lauda, întrebă:

— Ce mai e nou în palat?

— Dregătiii spun că dumneata, bunicule, ești mîhnit de veștile despre Miranșah.

— Asta-i bine.

— Nu înțeleg.

— Du-te și adeverește: „Bunicul e rănit pînă în adîncul inimii. Nu vrea să vadă pe nimeni!” Apoi adu-i la mine, cîte unul, pe amirul Șah-Melik, pe amirul Allah-dada și pe

Ruzmat-han. Cîte unul. Dar mai înainte trimite-l la mine pe Wugbek. Înainte de a-i aduce pe amiri. Înțelesu-m-ai? Și întocmește o poruncă: amirul Murat-han să plece spre cetățile pe care le-ai zidit la hotarul cu mongolii. Acolo să cerceteze dacă magaziiile de zaherea sînt pline, cîte îs și în ce stare se află urdiile.

— În ceea ce privește zahereaua, Murat-han n-o să greșească. Dar la urdii se pricepe prea puțin, bunicule!

— Să vadă ce-i cu zahereaua, e bine și atîta. Trebuie ca deocamdată să se afle cît mai departe de surioara sa, Gauhar-Şad-zade. Cîtă vreme e aici, ea știe prea multe la Herat despre ceea ce se șoptește la Samarkand. Ce nevoie e să le știe pe toate?

— Ieri Murat-han a trimis la Herat un olăcar călare cu un răvaș.

— Cînd?

— Ieri, bunicule.

— Cînd? După sosirea maică-ti?

— După ospățul de la bunica.

— Repede îndată pe urmde lui un om de încredere. Să fie ajuns și să i se ia răvașul! Iar pentru amir întocmește porunca: pînă mîine în zori să plece spre miazănoapte. Du-te și îndeplinește ce-am spus.

Ulugbek veni, smerit ca totdeauna, și se opri în ușă, dînd binețe bunicului său.

— Am auzit că te pricepi bine la scris.

— Învățătorii mă laudă. Să-ți arăt, bunicule?

— Arată-mi. Și adu hîrtie, mai multă, să scriem ceva.

— Scrii și dumneata, bunicule?

— O să vedem.

Ulugbek rîse zgomotos: bunicul, care în toată viața lui nu așternuse pe hîntie o slovă, hotărîse deodată să scrie!

Timur se încruntă:

— Repede!

Ulugbek o zbughi.

Rămas singur, Timur își plimba un deget pe covor, ca și

cum ar fi scris pe părul lui des niște hotărîri nestrămutate – atît de încordat și de aspru era chipul lui.

Micul mîrzac se întoarse degrabă cu o tașcă din piele groasă, cu slove săpate, poleite. Ulugbek își scoase hîrtoagele.

— Ia arată-mi!

Bătrînul răsuci cu degetele sale țepene, neobișnuite cu așa ceva, foile aproape străvezii, ceruite, de hîrtie de Samarkand. Filele, pline de șirurile drepte și negre ale nodurilor, erau pe alocuri, în capete de rînduri, împodobite cu slove roșii, înflorate cu cinabru, în semn de cinstire față de tîlcul lor sfînt.

Hîrtia se încrețea sub degete. Timur întorcea foile zgîriindu-le cu unghia scurtă și groasă a degetului mare, aceasta lăsînd o urmă adîncă în josul fiecărei pagini.

— Unde ai scris tu?

— Tot ce e aici am scris eu. E frumos?

— Nu știu ce ai scris.

— Spune, bunicule, e frumos?

— Ce să zic? Nu știu ce scrie. Întîi trebuie să înțelegi ce scrie și după aceea vezi dacă e frumos.

— Învățătorul spune că eu scriu mai bine decît Ibrahim!

— Tu scrii cuvinte! Dar înțelesul lor știi să-l scrii?

— Fiecare cuvînt are înțelesul lui!

— Oare un înțeles adînc poate fi înfățișat printr-un singur cuvînt?

— Nu știu, bunicule.

— Cînd stai de vorbă cu cineva, uneori o nimica toată trebuie spus prin multe cuvinte. Știi să scrii orice cuvînt?

— Știu.

— Și numere?

— Și numere.

— Nu greșești?

— Acum arareori mai fac greșeli.

— O să scrii aici.

— Ce anume, bunicule?

— Am să-ți spun. O să scrii aici. Și nu mai pleci nicăieri,

pînă nu te las eu. Cîteva zile. Ai adus multă hîrtie?

— Curată?

— Pe care să se poată scrie.

Ulugbek arată sovăielnic cîteva foi curate.

— Nimeni nu trebuie să știe ce ai să scrii aici. Și nici că tu te afli aici nu trebuie să știe nimeni. Înțelesu-m-ai? O să stai aici. Mănînci și bei cu mine. Și pe oricine ai să vezi, orice ai să auzi, să stai liniștit și să taci. Înțelesu-m-ai? Uite, stai aici.

În clipa aceea intră Muhammed-sultan.

Timur scoase din sîn o năframă subțire, albastră, pe care erau cusute stele aurii de mătase, își șterse gura și, fără să lase năframa din mînă, porunci:

— Strigă-i. Cîte unul.

Intră amirul Șah-Melik, netezindu-și din mers barba lată, castanie. Chiar cînd făcu plecăciunea cuvenită, o tot netezea, parcă de frumusețea ei ar fi atîrnat bunăstarea lui.

— Urdia ta e gata?

— Chiar și acum pot să pornesc în ceambur, stăpîne!

— Arme are toată lumea?

— Am făcut rost. O să ajungă. Sînt și războinici noi, care n-au toate celea.

— Ar trebui să aibă.

— Nu au cu ce să cumpere tot ce le trebuie.

— Să împrumute de la mai-marii lor. Aceștia s-au căpătuit în Hindustan, or să găsească cu ce să-i ajute. S-or socoti ei pînă s-or întoarce din ceambur. Au straie bune?

— Pornim cumva spre miazănoapte?

— Vedem noi încotro. Oare spre miazăzi i-ai duce desculți?

— Desculți nu e bine să fie

— Asta e. Încălță-i! Vezi și tu de ei, dă poruncă și mai-marilor peste o mie de luptători să cerceteze pe fiecare în parte, să vadă de fiecare, pentru ca perechea de încălțări din picioare să fie bună și o pereche de încălțări noi, de schimb, să fie în samar. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, stăpîne. Năpasta e că ciubotarii se plîng că nu mai sînt piei în oraș, nu au din ce...

— Dă poruncă ca sutașii și mai-marii lor să se ducă în dughenile de pielărie, să cumpere tot ce găsesc, să le plătească neguțătorilor orice preț, pe care aceștia l-ar cere. Să le plătească: războinicii nu pleacă la luptă desculți. Ar fi o rușine pentru tine dacă urdia ta, aripa mea stîngă, ar porni la război cu încălțările rupte. Doar nu sîntetm tîlhari! Încalță-i și cercetează ca fiecare războinic să aibă în samar o pereche de încălțări de schimb. Oricît ar cere neguțătorii! În război un luptător bun își scoate toate cheltuielile și datoriile. Iar un luptător prost nu se mai întoarce din război. Auzit-ai, amir Șah-Melik?

— Am auzit, stapme.

— Iscălește că ai auzit ce ți-am spus. Ulugbek, dă o hîrtie curată.

După ce Șah-Melik scrise, Timur îi spuse lui Ulugbek:

— Citește, mîrza, ce a așternut pe hîrtie cu mîna sa amirul nostru.

Luînd pildă pesemne de la învățătorul său, Ulugbek se îndreptă de spate și cu un glăscior subțirel, din pricina sforțării, începu:

— Aceasta, bunicule, e scrierea numită nash. Dar nu pune semnul zabar deasupra cuvintelor...

— Stai, n-are a face cum e scris și cu ce e scris. Spune ce zice acolo.

— Scrie...

Ulugbek se strădui să deslușească scrisul încîlcit, tremurător al căpeteniei de urdie, bărbat cutezător și ager la minte.

Șah-Melik se miră:

— La vîrsta lui eu nu știam încă...

— Nu te grăbi cu lauda! îl întrerupse Timur. Izbînzile celor mici cresc nu prin laudă, ci prin pedeapsă. Așa scrie într-o bucoavnă hindustană.

— Ai citit-o? întrebă mirat Ulugbek.

— Ți s-a spus: ești aici ca să asculți și nu ca să întrebi! Și se întoarce spre Șah-Melik: Noi stăm aici și, după cum vezi,

ne tînguim.

Își duse la ochi năframa albastră și-și șterse ochii înguști, fierbinți, uscați.

Amirul Șah-Melik voi să rostească ceva alinător, dar nu-i veni nimic deosebit în minte, iar pe de altă parte nu se încumetă să spună vorbe obișnuite.

— Fiul nostru Miranșah-mîrza se poartă nevrednic: ne sfîșie inima, se ține de nelegiuiri, strîmbătăți, năruie proteste lăcașurile sfinte; oare asta l-am învățat noi? Calcă în picioare și dreptatea, și mila! Oare asta l-am povățuit noi?

Șah-Melik clătina capul și dădea din mîini căinîndu-l vădit pe Timur. Timur simțea acest lucru. Cu capul în piept, el dădu din mîna în care ținea năframa:

— Du-te, du-te... Du-te, amire, grăbește-te, îndeplinește porunca. Ulugbek, ia hîrtia, pune-o bine!

Și din nou duse năframa la ochi, ca să nu vadă plecăciunile tovarășului său de luptă, care se trăgea înapoi cu spatele spre ușă.

Dar abia ieși amirul Șah-Melik, că Timur îi și spuse liniștit lui Muhammed-Sultan:

— Cheamă-l pe următorul, Muhammed!

Cînd Muhammed-Sultan îl pofti înăuntru pe amirul Allahdada, Timur duse din nou năframa la ochi.

Amirul Allahdada, obișnuit cu tăria de oțel a cîrmuitorului, văzîndu-l acum cuprins de jale, uimit, se zăpăci, se fîstîci, lăsîndu-se pe covor mult mai departe decît se cuvenea.

Timur văzu în acest lucru un semn de supunere, de smerenie și-l întrebă binevoitor dacă luptătorii lui erau înarmați cum se cuvenea.

Amirul Allahdada era căpetenia călărimii din urdia de zece mii de războinici de sub porunca amirului Șah-Melik. În ceamburul din Hindustan această călărime ascultase de Șah-Melik, dar în vreme de pace călăreții amirului Allahdada erau de sine stătători, supunîndu-se numai acestuia.

Timur putea să mute această călărime, ea și oricare alt pîlc, în altă urdie de zece mii de luptători, pe care putea s-o

întărească cu alt pîlc și s-o trimită în ceambur sub ascultarea amirului Allahdada.

— Toți au arme îndeajuns? Sînt înarmați din belșug?

— Îndeajuns, stăpîne. Nu din belșug, dar îndeajuns. Nu sînt luptători fără arme.

— De unde au arme luptătorii tineri?

— Le-am adunat în Hindustan; le-am păstrat bine și le-am dat luptătorilor tineri.

— Dar de ce nu le-ai încredințat vistieriei? întrebă Timur.

— Nu erau atît de multe ca să împovărez vistieria.

— Le-ai împărțit pe degeaba?

— Aproape pe degeaba, stăpîne. Le-am împrumutat, dar – ce să zic – cînd au să-și plătească ei datoria? Mulți dintre ei au să se înfățișeze înaintea lui Allah înainte de a-și plăti datoriile pe pămînt!

— Și atunci o să aduni iarăși armele și-o să le vinzi din nou?

— De ce să stea împrăștiate fără folos? O să le adunăm neapărat!

— Așa! rosti Timur încruntîndu-se, dar se stăpîni și-și duse gînditor năframa la față. Așa! Îmi pare rău de călăreții tăi – or să meargă la luptă cu tot felul de ruginituri.

— Păi, chiar măria-ta, stăpîne, ai rostit un adevăr plin de înțelepciune: „E bun nu războinicul care pleacă la luptă cu arme din belșug și se întoarce din luptă cu mîinile goale, ci acela care pleacă la luptă cu mîinile goale și vine înapoi cu arme din belșug!”

— Dar se întîmplă și așa: se duc cu arme din belșug și se întorc cu pradă din belșug. Așa cum i s-a întîmplat amirului Șeid-Nur-addin în Hindustan; toată urdia lui era înarmată pînă-n dinți, iar cînd am pornit împotriva unui trib răzvrătit, s-au întors încovoiați de greutatea aurului!

— Mi-amintesc.

— Asta e. Încălțări bune au?

— Cine?

— Călăreții tăi.

— Călăreților dă-le potcoave, că încălțări își găsesc ei!
Timur își ascunse cu năframa o nouă pornire de ciudă.

Oftă și răspunse cu asprime:

— O să poruncesc să se cerceteze; dacă s-or găsi luptători cu încălțări proaste și nu au altele de schimb în samar, atunci pe tine am să te trag la răspundere.

— Nu au toți încălțări de schimb, dar n-ai să vezi încălțări proaste în picioarele lor.

— Să aibă încălțări de schimb! Veghează! Bagă de seamă!...

Timur nu isprăvi ce voia să spună, ci flutură năframa, așa cum făcea semn uneori călăului.

Amirul Allahdada făcu o plecăciune așteptînd alte porunci, dar Timur îi ceru să-i scrie dovada.

— Iartă-mă, stăpîne, nu știu carte!

— E proastă asemenea căpetenie!... strigă Timur, a cărui ciudă căuta să se dezlănțuie, dar se stăpîni îndată amintindu-și că nici el nu știa carte.

Oțărît, îi porunci lui Ulugbek să scrie:

„Mie, amirul Allahdada, mi s-a poruncit: toți luptătorii mei să aibă asupra lor cîte o pereche de încălțări de schimb”.

Ulugbek scria cît putea mai frumos.

Timur îi porunci:

— Citește!

Ulugbek citi, nu fără mîndrie, ca pe o lecție grea.

— E bine! încuviință bunicul. Și-i porunci amirului: Pune degetul!

Ulugbek muie bețigașul de trestie în călimară și încondeie sînguincios degetul mare, rotund, al lui Allahdada

— Rogu-te, apasă aici! îi ceru el căpeteniei de urdie, lătăreț la față, cu barba rotunjită, ochi bulbucați, negru ca un harap.

Acesta apăsă degetul pe hîrtie, făcînd o pată mare, rotundă, care nu mai semăna cu urma degetului. Dar Ulugbek îl lăudă smerit:

— E ca o pecete!

Timur îl lăsă pe amir să plece, apoi chemă pe rînd căpetenii de urdii, răspunzători cu magazii, chelari ai stăpînirii,

starostii palatelor; porunci să plece trimiși tainici pentru a cerceta dacă se păstraseră bine grânele din cetățile mari de la miazăzi și de la apus, pe drumurile pe care puteau să treacă urdii mari, dacă acest lucru ar fi fost socotit trebuincios de cîrmuitor.

Trimii scriau dovezi și-și însemnau mărturiile oamenilor cercetați ca să țină minte totul.

Timur punea ca răspunzători peste magazinele luptători încercați, care se dovediseră neînfricați, credincioși, atunci cînd o sabie sau o săgeată dușmană răpeau acestor tovarăși de luptă fie un braț, fie un picior. Deși stăviliseră pentru totdeauna acestor luptători calea faptelor de vitejie, vrăjmașii nu puteau să le răpească credința față de cîrmuitorul lor, și Timur avea grijă de răniții asupra cărora se oprea într-o clipă norocoasă privirea sa binevoitoare.

Vechilor luptători li se dăduse dreptul de a vorbi cu cîrmuitorul stînd în picioare, fără să îngenuncheze cum erau datori dregătorii, sau să se lase numai pe genunchiul drept, cum se cuvenea să facă totdeauna căpeteniile de urdii și djagataii.

Timur porunci vâtafilor de magazine să împacheteze toate pieile așa fel, încît să poată fi încărcate chiar a doua zi pe caravane care urmau să plece departe.

Chelarilor le porunci să cerceteze stocurile de arme și să le lege, așa cum făceau armurierii cînd le încredințau neguțătorilor.

De la acești slujitori, aflați sub ochiul stăpînirii, el nu lua dovezi; aceștia n-ar fi cutezat, chiar și fără ținut, să se țină de matrapazlîcuri.

De aceea, cîtă vreme se vorbi despre magazine și stocuri, Ulugbek n-avea ce face. Se gîndi să tragă dungi cu bețigașul de trestie, ascuțit, pe marginile lespezilor în opt coifuri, puse la temelia pereților. După ce făcu un chenar cu tuș negru, una dintre lespezi păru deodată mai izbitoare, dar îndată ce se apucă să încondeieze a doua lespede, bețigașul de trestie i se despică pe neașteptate și nu mai putu să-l ascută.

Sări în picioare, grăbindu-se să-l liniștească pe bunicul său:

— Nu-i nimic, aduc altul îndată!

Dar Timur îl opri nemulțumit:

— Stai jos!

Și-i porunci să trimită o slugă la pisari.

— Să aducă mai multe, să le spună că tu ai nevoie de ele! Tu! Înțelesu-m-ai?

După ce se aduseră bețișoarele de trestie, Timur îi spuse lui Ulugbek:

— Scribe: în cea dintâi magazie...

— Sînt patru sute șaptezeci și două de legături, murmură Ulugbek văzînd că batrînul se opri, căutînd să-si amintească.

— Iar în a doua? întrebă Timur privindu-l printre gene.

— Două sute cincizeci și patru! răspunse Ulugbek, fără să se încurce nici de data aceasta.

— Dar la Bahram sub lacăt?

— Trei sute nouăsprezece!

— Ai mintea ageră! îl laudă Timur. Scribe cît e la fiecare.

În felul acesta au însemnat legăturile de piele, arme, straie, sacii de orz, orez, grîu, mazăre; Ulugbek ținea minte totul, nu încurca o iotă.

Dar cînd trebui să scrie numele cetăților în care se păstrau stocuri mari de grîu, băiatul se încurcă: îi era mai ușor să scrie numele farside decît pe cele djagataice. Pentru scrierea numelor djagataice încă nu avea deprinderea necesară.

— Ai minte ageră! spuse din nou Timur, uitîndu-se cercetător la nepotul său.

Cînd soarele începu să ardă, Timur se lăsă pe o perină și porunci să i se aducă cumîs rece.

Spre sfîrșitul verii, la Samarkand nopțile sînt reci, iar zilele dogoritoare; vîntul dinspre miazăzi nu mai aduce din munți nici răcoare, nici prospețime.

Veni ceasul odihnei.

Slujitorii și străjerii din încăperile apropiate fură lăsați să

plece. Cîrmuitorul îi opri numai pe cei doi nepoți – Muhammed-Sultan și Ulugbek.

Timur își revărsase asupra lui Muhammed-Sultan dragostea pentru neuitatul Djehanghir. Acest fiu, cel mai mare și cel mai drag dintre toate odraslele sale, murise la șaptesprezece ani. După ce îl pierduse, Timur începuse să-i urască pe fiii mai mici, de parcă aceștia i-ar fi răpit lui Djehanghir sufletul, ca să poată răsufla ei înșiși. Îi ura, deși erau încă niște prunci, atunci cînd Djehanghir pogorîse în mormînt. Îi fuseseră născuți de femei tadjice și persiene; cneaghinele mongole nu-i nășteau feciori. El însă voia să lase în urma sa un fecior cu sînge de han în vine: feciorul lui să aibă sîngele și să poarte mai departe slava a doi viteji adevărați – sîngele și slava lui Gingis-han și ale lui Timur – aceste două obîrșii slăvite să se îmbine pe veci în feciorul său. Și doar Djehanghir le îngemăna pe amîndouă în ființa lui. Și doar Djehanghir se vădise încă din copilărie un vrednic urmaș al înfăptuirilor începute! Iar acum, în Muhammed-Sultan, numai în el, băteau într-o singură inimă – inima lui Gingis-han, a lui Timur și a lui Djehanghir. Dintre cei doi feciori ai lui Djehanghir, Muhammed-Sultan era fiul nurorii Sevin-bei, nepoata lui Uzbek, hanul Hoardei de Aur. Pir-Muhammed, al doilea fecior al lui Djehanghir, născut de o persiană, era ager, dar nu războinic. Și Timur îl trimisese cît mai departe, dîndu-i sub oblăduire țările de la hotarul cu Hindustanul.

Deseori, urmărindu-l furiș pe Muhammed-Sultan, Timur își amintea de Djehanghir.

„Îi seamănă!” își spunea el.

Asemănarea aceasta era deosebit de vădită atunci cînd Muhammed-Sultan, zădărît de ceva, căuta să-și stăpînească mînia; sau atunci cînd, cu fruntea sus, se arunca viforos în luptă, ori cînd, cu capul în piept, zuruia din dairea, ascultînd cu luare- aminte ropotul înfundat al pielii acesteia, încălzită la foc.

Pe Ulugbek îl iubea pentru că era încă atît de crud, pentru că pășea atît de semeț pe dinaintea celor mai de seamă

bărbați. Pe Timur îl înduioșă că băiatului nu-i scăpa nimic și că tănuia acest lucru, pînă cînd deodată, cine știe unde, îl lua gura pe dinainte, dîndu-și în vileag pentru o clipă gîndurile tainice, care îl bucurau pe Timur și-l uimeau prin limpezimea lor. „E ager! E isteț!” își spunea el.

Și, în urma valului de bucurie, pe Timur îl cuprindea neliniștea de fiecare dată: „E crud! Mai va! Vreo zece ani! Cel puțin!”

Dintre ceilalți nepoți, îl iubea tot atît de mult pe Halil-Sultan: acesta îi era drag pentru cutezanța lui, pentru că îndrăgea războiul, pentru destoinicia cu care se descurca în luptă și-și ducea războinicii prin foc și sabie. Chiar cu un an mai înainte, în Hindustan, cînd dușmanul întîmpinase urdiile lui Timur cu un șir de elefanți uriași, războinicii, învățați cu tot felul de împresurări, se zăpăciseră; obișnuiți să dea năvală asupra zidurilor de piatră ale cetăților, le era frică să se arunce asupra acelor namile vii, pe care nu le mai văzuseră. Spaima oprise în loc urdiile lui Timur, cînd, deodată, Halil-Sultan, pe atunci în vîrstă de numai cincisprezece ani, privind drept înainte, a smuls sulița din mîna unui oștean, s-a năpustit asupra unui elefant și i-a străpuns trompa Călăreții lui Halil, care-și veniseră în fire, au pornit în galop după el, și astfel acoperirea vrăjmașului, alcătuită din elefanți, a fost dată peste cap.

Dar Halil-Sultan îl și zădăra pe Timur, care nu suferea oamenii dîrji, vrînd ca toți să-i dea ascultare, să i se plece de îndată, toți și în toate.

Se sprijini cu cotul în perină, bău cumîs rece de la gheață și spuse:

— Acum ar fi potrivit să zurui din dairea, Muhammed! Dar nu se poate – o să te audă de afară. Dreptu-i că aici nu e nici înmormîntare, nici ospăț, nici sărbătoare. Poruncește să fie chemat un cititor de slove. Să ascultăm ce scrie la carte.

Muhammed-Sultan se ridică. Timur îl opri:

— Stai! Să fie adus hronicarul care scrie despre războaiele noastre. Ce a mai așternut pe hîrtie?

- Ghias-addin? întrebă Ulugbek.
- De unde-l știi?
- Bunica i-a poruncit să mă învețe slovele.
- A... mormăi Timur, oțărît că Sarai-Mulk-hanîm nu-și dăduse osteneală să-l întrebe ce învățător să aleagă pentru acest nepot.

De la porțiță, de-a lungul întregii ogrăzi, se întindea o cărare lungă, pietruită, umbrită de o boltă de viță-de-vie, ridicată pe stâlpi trainici.

Ciorchini de struguri copti atîrnau deasupra cărării în șiruri albăstrui și chihlimbarii. Unii ciorchini erau vîrîți de stăpînul viei în pungi de mătase în culori deschise, pentru ca strugurii să fie apărați de viespi și păsări.

Meșterul îl călăuzea pe Halil-Sultan, lăudîndu-se cu roada bogată și povestind cum izbutise s-o sporească, punînd îngrășăminte la rădăcina butucilor și scurtînd coardele.

Dar mîrzacul nu-l auzea pe meșter, deși dădea din cap în semn că ascultă ce spune. Oprindu-se lîngă un butuc sau altul, el cerceta cu privirea neliniștit ograda plină de verdeață, havuzul de sub pomii rămuroși, otomana de lemn acoperită cu un macat în dungi, ascunsă de tufele trandafirilor.

Trandafirii înfloriseră a doua oară în vara aceea, încă nu prea îmbelșugat, dar îmbucurător, ca întotdeauna în august, cînd chiar în grădinile palatelor erau puțini trandafiri

Șad-Mulk nu se vedea însă nicăieri

Halil-Sultan se sfîia să întrebe despre ea.

Mîrzacul se oprea atunci cînd meșterul, mîndru că era un grădinar norocos, lămurea prin ce mijloace poți face trandafirii să înflorească din mai pînă în octombrie.

Halil Sultan se apleca deasupra florilor, cînd meșterul îl îmbia să se încredințeze ce mult se deosebeau miresmele feluritelor soiuri de trandafiri. Dar ochii mîrzacului rămîneau ațintiți asupra ogrăzii pătrate, unde iubita sa, pe care se obișnuise s-o găsească acolo, de data aceasta nu se vedea.

După întîlnirea cu bunicul lui, cînd fata și tatăl ei fuseseră

călăuziți înapoi spre casă cu toată cinstea, înaintea oaspeților fiind duse făclii, iar în urma lor daruri și dulciuri, după seara aceea apăsătoare trecuse o noapte întreagă, mai înainte de a putea veni la ea.

Și iată că acum n-o vedea. Halil-Sultan era frământat de îndoieli: „Poate că era atît de jignită, încît nu va mai vorbi niciodată cu el!”

Dar meșterul nu vădea prin nimic că ar fi fost jignit cu prilejul întîlnirii din ajun, nici că l-ar fi uimit bogățiile din Palatul Albastru, sau ar fi fost încîntat de faptul că însuși Stăpînitoiul Lumii stătuse de vorbă cu el.

Acest lucru îl mira și-l zădăra oarecum pe Halil Sultan: „Pe acest bătrîn sărac nu-l mișca nimic, parcă s-ar fi dus la piață să cumpere un turchestan. În curtea sa intra un mîrzac, iar el îl primea ca pe un vecin nelipsit! Mîrzacul îi cerea mîna fiicei sale, iar el cumpănea, întrebîndu-se dacă tînărul era de ispravă și dacă va învăța meșteșugul șagrinării în piele! Însuși Marele Cîrmuitor îl primea în palatul său, iar el intra acolo ca în dugheana unui olar! Cîrmuitorul vorbea cu el, iar el îi răspundea așa fel, de parcă ar fi stat de vorbă cu un prăvăliaș vecin din bazar!”

De față cu acest bătrîn ciudat, în sufletul lui se năștea un simțămînt de sfîiciune, de teamă, pe care nu le încercase niciodată cînd vorbea de sus cu căpeteniile unor urdii puternice, cumplite, cuprinzînd zeci de mii de războinici sau cînd zorea, ba uneori chiar șfichiuia cu biciușca căpeteniile de oști nepricepute, înaintea năvalei într-o cetate răzvrătită.

Acolo, orice fapte ar fi săvîrșit, putea să se pună la adăpostul bunicului; aici însă tot ce ar fi vrut să facă sau să spună era potrivit voinței bunicului, aici era fără apărare, vădindu-se neputincios în fața acestui meșter care în munca lui obișnuită, fățișă putea oricînd să cheme în ajutor sute de mii de ortaci de-ai lui, meșteșugari, mici neguțători, truditori, gata oricînd să sprijine un tovarăș.

De aceea nu era sfîiciune în inima meșterului, de aceea nu era tărie în inima mîrzacului.

Halil-Sultan văzu un burdof de piele negru, jilav, plin de cumîs, aninat la umbră, deasupra şuviţei răcoroase a apei care ţîşnea din havuz.

Pe marginea havuzului se afla un ulcior de lut cu gurguiul spart şi o năframă de mătase purpurie – a ei! – dar ea nu era acolo.

— Trandafirii trebuie tăiaţi. După ce au înflorit deplin, taie-i. Taie tot lăstarul, atunci trandafirul dă un lăstar nou. Iar lăstarul nou are vlagă, înfloreşte! Dar mai întîi trebuie să ştii cum să tai! Dacă-l tai scurt, atunci puterea lăstarului foloseşte nu pentru înflorire, ci pentru creştere; dacă-l tai prea sus, lăstarul, chiar dacă dă muguri, nu trage pînă la ei vлага, mugurii se ofilesc sau dau flori mărunte, care nu-s nici frumoase, nici înmiresmate.

— Da, trebuie să ştii cum să tai!... încuviinţă mîrzacul.

— În asta e tot meşteşugul! se lăuda meşterul, căruia în întreaga lui viaţă nu-i trecuse niciodată prin cap să se mîndrească sau să se laude cu preţiosul său meşteşug de şagrînor în piele şi căruia i se părea jignitor de mică, de nemulţumitoare orice laudă a priceperii sale în ale grădinăritului. În asta e tot meşteşugul! stăruia el cu mîndrie, bucuros că acelui tînăr cumsecade îi plăceau atît de mult florile sale.

Un pitpalac dădu glas pătrunzător, pe neaşteptate, chiar deasupra capului lui Halil Sultan, într-o colivie galbenă, făcută dintr-o tîgvă uscată.

Mîrzacul îşi ridică privirile şi dădu cu ochii de fată.

Ea voia să coboare dintr-un pom, căutînd cu călcîiul său mic treapta de sus a scării, sprijinite de pom.

Halil simţi o pornire s-o ajute, dar se stăpîni, aşteptînd să coboare singură.

— Culege pere, lămuri meşterul. Dacă le scuturi, perele coapte cad şi se strivesc. Trebuie să le culegi de pe ramuri cu mîna, înainte de a se coace de tot, să se coacă în coş.

— Da, trebuie culese cu mîna... încuviinţă mîrzacul.

— Tocmai asta zic şi eu, întări meşterul.

Șalvarii fetei nu-i acopereau gleznele albe: tălpile ei, care coborau pe trepte, păreau sculptate în fildeș de dalta unui artist hindustan.

După ce coborî, fata făcu o plecăciune:

— Bună ziua!

Rămase aplecată pînă cînd el îi răspunse la binețe.

Fata lăsă coșul cu perele lîngă scară, apoi pași fără grabă spre micul havuz ca să-și spele mîinile.

Îndoielile și neliniștea din inima lui Halil-Sultan nu se stinseră la vederea ei.

Meșterul îl duse la otomană și-l pofti să se așeze pe macatul subțirel, din mătase ieftină, de rînd.

Îndată după aceea fata aduse o tupsie de aramă și un jungher cu prăsele obișnuite de lemn. Și plecă din nou.

Meșterul arămar gravase pe tupsie cupola și minaretele moscheii din Mecca. Cu un scris nemeșteșugit, înlocuind cu stele semnele de deasupra slovelor, el gravase niște stihuri, pe care mîrzacul nu le înțelese, necunoscînd graiul arab.

— Sînt din Coran? întrebă Halil-Sultan ca să spună ceva.

— Nu! răspunse meșterul. Sînt stihuri de Medjnun, un stihuitoar arab. S-a smintit din pricina unei iubiri neîmpărtășite. Ai auzit de el?

— Da.

— Aici e un stih de al lui.

— Ciudață tupsie – pe ea-i înfățișat un lăcaș sfînt, iar stihurile-s de dragoste!

— Tupsia o am de la bunicul meu. Bunicul a vrut să se facă musulman și înainte de orice s-a dus la Mecca. Acolo niște oameni milostivi i-au dăruit tupsia drept răsplată pentru pocăința lui, a unui păgîn. Dar ce e de mirare? Lăcașul e sfînt, dar și dragostea e sfîntă.

Halil îi aruncă meșterului pentru întîia oară o privire plină de bucurie, de recunoștință și mirare:

— Ai spus că dragostea e sfîntă!

— De aceea nu stau în calea fiicei mele. Pentru ce aș căuta s-o împiedic?

Bucuria începu să clocotească atît de năvalnic în inima lui Halil, încît l-ar fi înăbușit, dacă nu și-ar fi desfăcut brusc veșmintele, dezvelindu-și pieptul în aerul plin de miresme răcoroase ale acelei grădini minunate

— Frumoasă tipsie! rosti el încîntat, lăsînd-o jos între el și meșter cu atîta grijă, de parcă arama s-ar fi putut preface în țândări dacă s-ar fi lovit de macat.

Meșterul trase tipsia spre el, luă jungherul și ciocănind cu tăișul marginea îndoită a tipsiei, așteptă pînă ce Șad-Mulk scoase din apa rece a havuzului un turchestan lunguiet, îl spală cu apă curată și-l aduse tatălui său.

— Așază-te și tu! îi spuse meșterul.

Ea se așeză pe marginea otomanei fără să-și pună picioarele pe covor, parcă ar fi fost gata să plece din clipă în clipă.

Nu se uita la Halil, ci la meșter, care tăia cu dibăcie turchestanul, după ce îi retezase capetele. Îl tăie de-a lungul, întîi în două, printr-o mișcare puternică și fără greș; lepădă semințele, tăie o jumătate tot de-a lungul, în două sferturi lungi, apoi tăie repede de-a curmezișul felii groase, care umplură toată tipsia.

— E turchestan din Stepă Neagră. Luați! îi îmbie gazda, rupînd o lipie și punînd bucățile în jurul tipsiei.

— Pînă în Stepă Neagră e cale de trei zile, rosti mirat Halil.

— Mata faci trei zile pe un fugar arăbesc. Dar un plugar aduce de acolo turchestanii pe un măgar o săptămînă întreagă. De aceea nu se prea găsesc la noi turchestani. Harbujii noștri din Samarkand sînt și ei buni, dar nu chiar așa. Aceștia se topesc în gură, sînt dulci, înmiresmați. Acestor roade zemoase le priește stepa uscată, unde chiar și iarba se usucă pînă la rădăcină. Și cu cît este mai uscată stepa, cu atît sînt mai zemoși turchestanii; cu cît este mai dogoritoare arșița, cu atît sînt mai dulci...

— Da, da... încuviință Halil-Sultan, gîndindu-se din nou la ale sale

— Așa... Stați aici și înfruptați-vă. Eu trebuie să plec să mi

văd de treabă. Deseară vine un mușteriu. Îi fac o tașcă. Vrea o lucrătură aleasă. Mi-a cerut să sap pe ea cu poleieli stihuri arabe din scrierea lui Abu-Temmam. E o scriere veche, anevoie de citit, de acu vreo două sute de ani. Dar așa vrea mușteriu – mi-a adus și scrierea. Niște stihuri lipsite de viață.

— Știi araba? întrebă Halil cu gândurile aiurea.

— Meșteșugul nostru ne-o cere. Sînt tot felul de mușterii. Tatăl meu a învățat araba de la bunicul, iar eu de la tata.

— Da... încuviință fără să-și dea seama Halil.

— Mata pofteste, ospătează-te. Eu mă duc, altfel n-o să isprăvesc pînă deseară.

Rămaseră singuri.

— Am fost îngrijorat, nu știam cum ai petrecut noaptea trecută.

— A fost dureros, răspunse Șad-Mulk.

— La Palatul Albastru?

— Bunicul tău m-a privit ca pe o potcoavă pierdută.

— Nu înțeleg, cum adică?

— Așa. Cum zace o potcoavă în colbul din drum și fiecare trece pe lîngă ea.

Halil-Sultan zîmbi cu sfială:

— Draga mea, oamenii nu trec nepăsători pe lîngă potcoave: ele aduc noroc celui care le găsește; sînt luate și duse acasă.

— Nu știu dacă o să aduc noroc casei tale.

— Firește că da!

— Bunicile tale s-au purtat cu mine, de parcă aș fi o maimuță hindustană!

— Nici asta n-o înțeleg. Cum adică?

— Tukul-hanîm are o maimuță îmblînzită adusă din Hindustan. Cînd i-a fost adusă, i-a dat întîi alune, și cînd a văzut că maimuța își umple gura cu alune, a plesnit-o peste bot. A mîngîiat-o, a ospătat-o, apoi a plesnit-o peste bot și a poruncit să fie luată de acolo.

— Așa?

— N-am să uit niciodată cum se uitau la mine. Cum

schimbau priviri între ele, când luam din gustări. Și ce de bucate erau! Întîia oară am văzut așa ceva. Nici nu știam că sînt asemenea bunătați pe lume. Dar vin n-am băut.

El asculta cu luare-aminte și cugeta asupra fiecărui cuvînt al ei, văzînd cu o limpezime chinuitoare tot ospățul acela nesfîrșit, îndelungata caznă pusă la cale de femeile trufașe, pline de ele însele, drept muștrare pentru dragostea ei cutezătoare pentru un mîrzac.

— N-ai băut?

— Nu. Mi-a fost teamă să nu amețesc. Am vrut să rămîn mai trează decît toți. Acolo numai mama ta n-a băut. Numai ea nu m-a jignit. Am primit din mîinile ei toate bunătațile cu care a vrut să mă ospăteze. Pentru că era mîhnită, nefericită.

— De ce? întrebă cu amărăciune Halil-Sultan, deși știa prea bine de ce Sevin-bei fusese atît de mîhnită la ospăț.

— Nu știu, răspunse fata. Dar ea e mai bună decît toate femeile acelea la un loc... N-o să avem noi parte de fericire, Halil.

El întrebă cu mîhnire:

— De ce?

— N-au să te lase să mă iei.

El răspunse mînios, amenințător:

— Au să mă lase!

Sprîncenele i se încruntară. Ochii i se închiseră pe jumătate, scăpărînd de ură; acum semăna foarte mult și cu fratele său Muhammed-Sultan, și cu bunicul său Timur Guragan. Stăruî:

— Au să mă lase. Noi sîntem mai tari decît ei!

— Noi?

— Bunicul merge pe al șaizeci și cincilea an, iar eu pe al șaptesprezecelea. Dacă o să așteptăm...

Fața ei se luminează. Pentru întîia oară în ziua aceea îl privi în ochi:

— Am să aștept. Liniștește-te, Halil, am să aștept.

— Eu, poate, va trebui să plec iarăși la război. O să țină un an, doi. Timpul trece, ție ți-a venit vremea măritişului. Pentru

tine doi ani înseamnă pierdere. Pentru mine bătrîneţea bunicului înseamnă câştig. Un câştig de putere faţă de el. El e singur, ceilalţi n-ar cuteza să ne împiedice. Şi nici n-ar putea

— Ți-am spus, fii liniştit. De-aş aştepta toată viaţa, Halil, ei bine, am să aştept!

El nu putea să mai rostească o vorbă.

Îi întinse o mână şi o privi în ochi.

Ea îi puse în palmă mîna ei micuţă, vînjoasă. Fără să strîngă pumnul, ţinîndu-i cu grijă mîna în palmă, el tăcu îndelung, gîndindu-se cum ar putea să-l înduplece pe bunicul lui, cum să îndrumeze dragostea lor pe un făgaş prielnic.

Şi ea tăcea. În sfîrşit, el se ridică în picioare.

Îşi amintise că poate bunicul său avea nevoie de el.

Ea mergea puţin mai în urmă, dar fără să-şi tragă mîna din palma lui, pe cărarea lungă, pe sub bolta de viţă, pe sub ciorchinii de struguri, pe lîngă stîlpii înnegriţi, noduroşi, pînă la portiţă.

Întorcîndu-se la bunicul său, Halil-Sultan, în culmea fericirii, trecu prin bazar. Calul lui îşi făcea drum printr-o forfotă, printr-o hărmălaie care, în ceasurile acelea ale amiezii, nu era prea obişnuită nici chiar în bazarul din Samarkand.

În gloata de fiecă zi a bazarului, alcătuită din neguţători şi muşterii, se vedeau acum oşteni pedestraşi şi călări, căpetenii ale urdiei, mărimi de la palat – toţi se îmbulzeau pretutindeni şi toţi erau atît de aprinşi, încît nici măcar trecerea mîrzacului nu întrerupse strigătele şi vorbăria. Abia se dădură în lături dinaintea lui, făcură plecăciunile convenite şi îndată ce trecu alergară din nou unul la altul ca să-şi vadă de treburi.

Pe sub şoproanele dughenilor se zăreau sutaşi, înconjuraţi de neguţători. Deşi puţini dintre sutaşii şi căpeteniile peste o mie de luptători aveau coifuri, după cozile care le atîrnau de sub tichii sau de sub gugiumane, după cerceii din urechi, îţi dădeai seama îndată că erau oşteni, înconjuraţi de cuşmele rotunde sau de turbanele albastre ale neguţătorilor.

Aceștia le strigau ceva cu aprindere, ridicînd mîinile, de parcă l-ar fi luat martor pe profet că spun adevărul.

Într-unul din gangurile unui mare caravanserai, un bătrîn deșirat, costeliv, în caftan negru de neguțător, înconjurat de cîțiva oșteni, le striga:

— Dacă ar fi marfă, o, fraților! Dacă ar fi!...

În umbra șirurilor înghesuite ale dughenilor de pielărie se tălazuia o gloată atît de mare, încît straja călare care îl însoțea pe Halil-Sultan anevoie îi croia drum, dînd cu caii peste oameni, strigătele lor neputînd răzbate prin larma mulțimii, care se îmbulzea în mijlocul uliței. Dughenele se căscău ca niște hrube negre, iar în fundul lor, pe rafturi, nu se zărea nici un fel de marfă.

În jurul celorlalte dugheni nu era atîta lume – acolo domnea liniștea. Neguțătorii moțăiau lîngă grămezile de mărfuri de tot felul – acolo erau prea puțini mușterii; cei mai iscoditori dintre aceștia alergaseră la dughenile de pielărie, astfel că nimic nu-i împiedica pe călăreți să meargă la trap printre dughenile de olărie, de mătăsuri sau de arămărie.

În sfîrșit, Halil-Sultan ajunsese la Palatul Albastru, descălecă și se îndreptă spre încăperile bunicului său.

Îndată ce intră, Ulugbek duse un deget la gură:

— Sss!

Timur îl asculta pe hronicarul Ghias-addin, care citea povestirea sa asupra războiului din Hindustan. Halil-Sultan se lăsă ușurel pe covor, trase încetișor o perină și se sprijini în cot, ascultînd și el.

„Preamărit fie-i numele, slăvită fie-i amintirea Stăpînitorului care în vremurile acelea fericite a îngemănat Pămîntul în marele zodiac al Ciovganului...”

Halil-Sultan nu înțelese ce fel de zodiac era acela în care încăpuse tot Pămîmul și se uită la frații lui. Se vede că nici Muhammed-Sultan nu pricepuse. Dar micul Ulugbek ședea fără să-și ia privirea de la cititor și asculta cu vădită încîntare înfloriturile căutate, alese, ale acelui grai înzorzonat.

„Și Allah a făcut din întreaga întindere a Pămîmului un

tărîm pentru plimbările calului său împărătesc, de soi, dăruindu-i fericirea ridicată în slava cerului...”

Timur asculta cu luare-aminte, legănîndu-se ușor în ritmul cuvintelor hronicarului.

„El împărțea dreptatea și în împărțirea dreptății a întrecut pe toți Stăpînitorii Lumii și, drept învățătură tuturor Pustiitorilor Lumii, a smuls chiar cingătoarea cutezanței lui Marte...”

Timur se legăna ușor în cumpănirea citaniei, în vreme ce Ghias-addin îl tot tămîia.

Hronicarul își dădea capul pe spate și închidea ochii, asemenea unei privighetori, cînd curma preamărirea în stihuri, prin care voia să-și dezvăluie simțămintele, pe care nu putea să le zugrăvească prin cuvinte obișnuite.

Ghias-addin încă nu ajunsese la zugrăvirea luptelor din Hindustan, povestind despre războaiele dinaintea acestuia.

Timur era numai urechi cînd hronicarul citi:

„După valurile Oceanului, care au spălat de pe bolta cerească cununa asupririi, trecură unde liniștitoare pe Oceanul de sînge, fiindcă acei care au călcat în picioare cu trufie Pămîntul, au fost îngropați în Pămînt de copitele cailor lui. Peste tot, încotro își îndrepta tuiurile neînfrînte, îl întîmpinau pe cai Izbînda și Biruința! Ca o vijelie cumplită a soartei schimbătoare el mătura de pe fața Pămîntului așezări și avuții vrăjmașe, năpustindu-se pe cîmpiile luptelor sîngeroase și pe pajiștile vînătorilor de vieți.

Soarele pierise în nourii de colb stîrniți de el, stelele tremurau din pricina scînteierilor, aidoma fulgerelor, ale potcoavelor sale!”

Timur se legăna liniștit în cumpăna osanalelor lui Ghias-addin, așa cum s-ar fi legănat, adevărind cuvintele din Coran, dacă în fața lui nu s-ar fi citit un hronic, ci Coranul.

Ghias-addin citea:

„Oștenii, ca niște valuri mînate de vijelia mîniei, se năpustiră și, cu iataganele scoase din teacă, asemănătoare semilunii, începură să reteze capete, iar cu hangerele, care

scînteiau ca olmazurile, începură să smulgă mărgăritarele vieții celor rătăciți...

Și a curs atîta sînge, încît apele rîului Zende-Ruda și-au ieșit din matcă. Din norii de iatagane se revărsă o asemenea ploaie, încît din pricina șuvoaielor ei nu se putea trece pe ulițele Ispahanului..."

Timur iarăși rămase nemișcat și se încruntă. Dar Ghias-addin nu-și dădu seama, urmînd încîntat:

„Oglinda rîului strălucea de atîta sînge, precum strălucesc zorile în ceruri, precum strălucește vinul purpuriu într-un pocal de cleștar... În așezarea Ispahan se ridicau munți de leșuri, iar în afara așezării au fost clădite din capetele dușmanilor adevărate turnuri, mai înalte decît clădirile din oraș.”

Și, cuprins de beție, cu mîinile în sus, ca un cîntăreț, Ghias-addin încheie această parte cu stihurile:

*Un colț de tigru-i orice iatagan,
Își cascade moartea gura-i de caiman...*

Timur asculta încruntat fără să-l întrerupă.

„Și-apoi, măreața scară a șei lui a pornit asupra Șirazului. Din pricina colbului stîrnit de călărimea Celui ce măsoară Lumea, s-a înnegrit văzduhul Farsului, iar Cerul a fost cuprins de pizmă față de Pămînt, fiindcă acesta săruta copitele Stăpînitorului!...”

*... Și cînd urdiile s-au fost pornit
Cu tobe și cu surle-n bătălie,
Se zguduiră munți din temelie
Cu piscuri seculare de granit!*

Timur nu se mai legăna, ședea nemișcat, ascultînd cu luare-aminte.

„Cu ajutorul dumnezeiesc al Soarelui s-a risipit bezna luptei și Tohtamîș cu oastea sa a înșfăcat cu mîna slăbiciunii

pulpana fugii și a început să măsoare repede covorul Pământului...”

Ulugbek rîse, dar, întîlnind privirea aspră a bunicului, își strînse buzele cu mînuța.

— Bunicule! Așa fugeau cei din Hoarda de Aur? E adevărat?

Timur era nemulțumit că nu-l lăsa să asculte, totuși răspunse.

— De bună seamă!

Cu o mișcare nestîinjenită, dar lină a mîinii, Ghias-addin dădu pe spate capătul, turbanului desfăcut și se aplecă adînc în fața lui Timur, care ținea în mînă pocalul gol.

— Îmi e îngăduit să citesc mai departe, o, stăpîne?

— Citește!

„Multe turcomane frumoase ca îngerii, mulți feciori chipeși, rotunzi la față asemenea Lunii, care priveau cu ochi sticloși sîngele iubitelor lor, au căzut în lanțurile robiei, și poftele învingătorilor îndestulatu-s-au!”

Aici hronicarul adăugă cîteva stihuri, care spuneau că deși cerbul tînăr e cutezător, totuși nu se cade să înfrunte leul.

Ghias-addin se aplecă solemn în fața lui Halil-Sultan. Mîrzacul se ridică de pe perină în capul oaselor, neștiind cum să-și ascundă neliniștea, tulburarea. Cunoscînd prea bine cît îl iubea Timur pe viteazul său nepot, Ghias-addin scrisese despre Halil-Sultan:

„El se cufunda cu toată ființa în sîngeroasele încleștări și în vîltoarele Morții.

Într-una din lupte vrăjmașul a scos înainte un șir de elefanți voinici, uriași, groaznici ca Oceanul! Atunci Halil-Sultan s-a întors spre dușman, a tras iataganul și s-a năpustit spre un elefant uriaș ca un munte fioros, năvăla ca un adevărat diavol și hîd ca și diavolul; trompa lui, ca bățul în jocul polo, înșfăca, întocmai ca pe niște bile, capetele omenеști și le cufunda în neființă...”

Ulugbek îl întrerupse pe hronicar:

— Bunicule! Spuneai că Halil l-a străpuns pe elefant cu o suliță!

— Vezi tu, Muhammed este cel mai mare dintre voi, dar ne lasă să ascultăm!

Dar Ulugbek voia să afle adevărul:

— N-am făcut altceva decît să întreb!...

Timur se întoarse spre Halil-Sultan:

— Spune-i tu cum a fost!

Iritat că-l întrerupsese pe hronicar tocmai acolo unde scria despre el, Halil-Sultan dădu din umeri:

— Zău că nu țin minte! Și apoi nu-i totuna?

Timur făcu semn cititorului, și Ghias-addin se aplecă din nou asupra foilor:

„Istoria nu cunoaște cîndva vreo împrejurare asemănătoare, oricare ar fi fost aceasta, cînd vreun fiu de crai, în floarea tinereții, să cuteze a săvîrși asemenea faptă vitejească și astfel să înscrie în filele zilelor și noptilor slava numelui și a cinstei sale!...

Din șase părți ale Cerului se aud prorocii că sub oblăduirea bunicului său, puternic ca pronia cerească, sub privirile iubitoare ale preafericitului său părinte...”

Timur scăpă sau aruncă pocalul, încleștînd pumnul la auzul acestei pomeniri trecătoare a lui Miranșah.

Ulugbek luă repede pocalul care se rostogolise spre el și, punîndu-l la locul lui lîngă ulciorul cu cumîs, spuse:

— Nu-i nimic, bunicule, nu s-a spart.

Iar Ghias-addin, care nu băgase de seamă pocalul căzut din mîinile cîrmuitorului și nu auzise vorbele micului mîrzac, îl proslăvea mai departe pe Halil-Sultan:

„El va izbuti să-și înfăptuiască năzuințele, să meargă cu pașii fericirii pe largul drum al propășirii...”

Halil-Sultan se simțea ușurat la auzul acestor cuvinte, crezînd de îndată că prorocirea hronicarului era de neclintit, că avea să se înfăptuiască negreșit, fiindcă ardea de nerăbdare să i se îndeplinească dorința care toată ziua îl tulburase, îl chinuise, îl făcuse să aibă presimțiri fericite.

Mîrzacul nu mai asculta ceea ce citea mai departe hronicarul, cufundîndu-se în gînduri pline de bucurie, visînd,

gata la cel dintâi cuvint al lui Șad-Mulk să se năpustească și să doboare, așa cum făcuse cu elefantul hindustan, orice piedică din calea împletirii vieții sale cu a iubitei.

Se trezi din visările sale numai când Ghias-addin făcu o plecăciune spre Ulugbek, tot atît de smerit cum făcuse și spre el mai înainte.

„În acel război luptat-au: Înaltul Leagan al omenirii, Balkis a vremii și veacului său, reazemul și ocrotitoarea tuturor cîrmuitoarelor lumii, Sarai-Mulk-hanîm — mărită fie-i slava, slăvită fie-i de-a pururi neprihănirea!

Și Podoaba întregii omeniri, oglindirea lui Allah pe Pămînt, neprețuitul inel împărătesc, rubin izvorît din zăcămintele nemărginitei fericiri, mîrzacul Ulugbek-viteaz — înflorească cîrmuirea și slava!...

Și oricît dorea Stăpînitorul Lumii să-l aibă lîngă el în acel război, oricît de grea i-a fost despărțirea de el, de lumina ochilor săi, de rodul inimii sale, totuși Stăpînitorul Lumii temutu-s-a că arșița din Hindustan — ferească cel-de-sus! — ar putea să vatăme binecuvîntata sănătate a lui Ulugbek. Și Stăpînitorul îndurat-a mai bine durerea despărțirii decît să curme sfîntul război...

Cucernica osîrdie întru credință l-a făcut pe Cîrmuitor să-și înăbușe dragostea pentru Ulugbek și să-l lase în urmă. Dar oricît de departe a rămas nepotul de tabăra bunicului său, făptura, chipul lui se iveau pretutindeni în fața ochilor minții Cîrmuitorului în tabără, cît a ținut războiul..

— E adevărat, bunicule? întrebă stîrnit Ulugbek.

Îngăduitor, stăpînindu-și nerăbdarea, Timur dădu din cap:

— De bună seamă!

Iar Ghias-addin urmă:

„În ziua de miercuri 25 safar, la amiază, Marele Cîrmuitor ajunse la cetatea Batmir...

Cîrmuitor și căpetenie a cetății era rajahul Dulcin...

Fălindu-se cu tăria zidurilor cetății și cu mulțimea oștilor sale, rajahul scoase capul din jugul supunerii și grumazul din zgarda ascultării. Puternica urdie a Cîrmuitorului porni

asupra lui.

La aripa dreaptă mergea amirul Suleiman-șah, amirul Șeih-Nur-addin și Allahdada; la aripa stîngă – mîrzacul Halil-Sultan-bohadur și alți amiri.

Fost-au uciși o mulțime de apărători tuciurii ai cetății, în capetele cărora bătea vîntul cutezanței. Fost-a luată multă pradă, dar cucerirea cetății întîrzia și Cîrmuitorul dat-a următoarea poruncă de Cuceritor al Lumii: - «Fiecare amir să sape din dreptul taberei sale o hrubă pe sub pămînt pînă la zidul cetății...» “

— Asta-i adevărat! spuse Timur, făcînd semn cu capul hronicarului.

Îmbărbătat de aceste cuvinte, Ghias-addin se îndreptă de spate și din pricina însuflețirii sîngele năvăli în obrajii lui scofilciți, iar glasul lui începu să răsunе mai tare:

„Cînd rajahul împresurat înțelese că apărarea nu mai avea rost, din pricina spaimei, creierii începură să-i fiarbă în cap, fierea să-i clocotească în piept, și el părăsi calea răzvrătirii, alegînd supunerea și lacrimile ca mijloc pentru mîntuirea sa, rugîndu-l pe Cîrmuitor să spele păcatele sale de pe filele vieții cu apa curată a milei și îndurării, ștergînd cu buretele milostivirii greșelile și vinile sale.

În ziua de vineri 27 safar, rajahul Dulcin părăsi cetatea, însoțit de șeihul Saad-addin și Adjudan, veni în tabăra Oblăduitorului Lumii, fu învrednicit să sărute covorul Cîrmuitorului, îi dăruî șoimi de vînătoare și de cîte trei ori nouă cai cu șei de aur. Mîrzacilor și amirilor le dăruî alți cai. Fost-a întîmpinat cu bunăvoință și îngăduință împărătească, dăruitu-i-s-au veșminte din brocart aurit, o cingătoare de aur și o cunună.”

— Și s-au împăcat? întrebă Ulugbek.

Timur se uită cu coada ochiului la neastîmpăratul lui nepot, dar nu zise nimic, iar hronicarul, zîmbind în treacăt, făcu cu ochiul nu fără fandoseală.

— O, încă nu! Binevoiți să ascultați mai departe: „Orice faptură, îmbătată de trufie și nepăsare, de nu va mai da

ascultare și se va împotrivi, chiar fie numai cu vârful părului, voinței fericitului, atotputernicului Cuceritor, atunci va rămîne fără cămin, fără avuție, fără trup, fără suflet.

În acea cetate erau mulți trufași, ale căror capete se înălțaseră atîta, încît creștetele lor atingeau bolta Cerească; erau mulți cutezători, deșuchești, a căror semeție se înălțase pînă la Lună, pînă la stele; și printre locuitori erau o mulțime de închinători la chipuri cioplite, de necredincioși, de rătăciți, și văpaia mîniei Cîrmuitorului se aprinse.

Urmat-a porunca Cuceritorului Lumii către urdii de a pătrunde în cetate și de a pîrjoli toate clădirile...”

— Am dat asemenea poruncă! adeveri Timur.

Halil-Sultan clătină din cap fără să vrea, fiindcă și el fusese acolo, doar nu trecuse nici un an de atunci!

Ghias-addin urmă:

„Localnicii închinători la chipuri cioplite dat-au foc ei înșiși soțiilor, copiilor și întregului lor avut; localnicii musulmani înjunghiatu-și-au ei înșiși nevestele și copiii ca pe niște miei, și amîndouă neamurile acelea, păgîni și musulmani, înfrățindu-se ca un singur norod, hotărît-au să se împotrivească cu deznădejde nebiruitei urdii a Cîrmuitorului. Încrîncenatu-s-au asemenea vînjoșilor tigri și elefanți, aprigi, cu inimi înverșunate, cu inimi oțelite ca leoparzii și balaurii, astfel că asupra-le năpustitu-s-a nestăvilita urdie a Stăpînitorului Lumii, asemenea unei năprasnice revărsări a Oceanului dezlănțuit. Și vîlvătaia luptei înălțatu-s-a pînă la ceruri...

Zece mii de vrăjmași îndîrjiți, zvîrliți în vîltoarea urgiei, fost-au mistuiți de involburarea luptei...

Urmat-a porunca Cuceritorului Lumii, întru îndeplinirea căreia totul fost-a nimicit, pustiit, șters de pe fața Pămîntului, în așa fel, încît n-a mai rămas nici urmă de oameni și de așezare.”

Timur se încruntă, dar nu spuse nici un cuvînt despre această poruncă.

„Ai fi spus că acolo nu fusese vreodată picior de om, că nu

fusesse și nu putuse fi vreodată nici palate, nici bordeie!”

Și ca îndreptățire a celor întîmplate, Ghias-addin cită un verset din Coran:

„Laudă lui Allah... în el e începutul și sfîrșitul a toată ființa!”

Apoi Ghias-addin se îndreptă de spate și urmă:

„Cîrmuitorul binevoit-a să dăruiască urdiilor toată prada: aur, argint, cai, veșminte”.

Pesemne că Ghias-addin ostenise tot citind: își înălță capul aplecat deasupra scrierii, așezate pe un suport negru, împodobit cu sidef, și bău cumîs din pocalul care îi fusese pus de mult la îndemînă.

Dus pe gînduri, Timur își mijeia tăcut ochii, parcă ar fi căutat să-și amintească ceva, sau cugeta la ceva care urma să se întîmple, sau doar gîndea asupra celor ce i se citiseră.

El rămase tăcut, în vreme ce hronicarul sorbea încet cumîs, zîmbind smerit cînd unuia dintre mîrzaci, cînd celuiilalt. Totuși, îndată ce Ghias-addin puse pe covor pocalul golit, Timur spuse îngîndurat:

— Deci, așa ne vād oamenii cînd ne ivim.

Ghias-addin nu-și dădea seama cum trebuia să înțeleagă acele vorbe ale cîrmuitorului, dar nici nu cuteză să întrebe și, întorcînd o filă, se uită la ceea ce urma, așteptînd să vadă dacă Timur nu mai avea ceva de adăugat.

Acesta îi făcu însă semn cu capul:

— Citește!

Și Ghias-addin citi mai departe.

Citi pînă acolo unde urdiile lui Timur începuseră să se gătească spre a porni asupra cetății Delhi.

„Mîrzacii și amirii îi aduseră la cunoștință cu supunere Cîrmuitorului că de la malul rîului Sinda și pînă în acel loc fuseseră luați robi aproape o sută de mii de hinduși, închinători la chipuri cioplite, necredincioși și răzvrătiți, strînși cu toții într-o tabără.

Ținînd minte că în timpul luptelor ei fuseseră cu inima și cu sufletul alături de închinătorii la chipuri cioplite din Delhi

și că s-ar putea să le dea prin cap să se năpustească asupra biruitoarei urdii pentru a se uni cu închinătorii la chipuri cioplite din Delhi, urmat-a porunca Cuceritorului Lumii ca toți hindușii luați robi de urdie...”

Ghias-addin nu putea cu nici un chip să întoarcă fila, fie din pricină că degetul său luneca, fie că foile se lipiseră. Ulugbek văzu spaima din ochii hronicarului, care se temea că această întârziere s-ar putea să-l supere pe cîrmuitor, dar acesta spuse:

— E adevărat. Așa și trebuia. Ai lămurit bine de ce am poruncit să fie uciși.

— Foaia o sută nouă! rosti Ulugbek.

Ghias-addin făcu o plecăciune în semn de mulțumire, pentru încuviințare, întoarse fila și urmă:

„... Să fie uciși. A curs un rîu de sînge:

*Suvoi de sînge curge –
Înghite tot urgia...
De-al valurilor muget
Se zguduie tăria!...*

Dintre sfetnici, cucernicul mavlian Nasir-addin Omar, a cărui bărbăție se vădise pînă atunci numai în cunoașterea desăvîrșită a versetelor Coranului și în tălmăcirea limpede a cugetărilor teologice, pusese ochii pe zece prinși. Și el, care pînă atunci nu înjunghiasse nici măcar o oaie, în ziua aceea s-a grăbit să îndeplinească porunca Cîrmuitorului și pe toți cei zece hinduși i-a trecut cu mîna sa prin hangerul drept-credincioșilor luptători...”

— Așa! rosti Tiinur, întrerupîndu-l pe hronicar, și dădu din cap a încuviințare: Ai lămurit bine de ce le-am vărsat sîngele! Tăcu puțin, cugetînd la cele citite. Chipul i se posomorî din nou: Asta a fost o pedeapsă pentru ei. Am dat foc așezărilor și am pedepsit pe localnici. Dar pentru ce ai scris toate acestea?

— Am scris din porunca ta, o, mărite stăpîne! bîigui Ghias-addin, căutînd să se dezvinovățească. Am dezvoltat

însemnările lui Nasir-addin Omar, căci ai binevoit să spui că aceste însemnări ți s-au părut prea scurte! Întrucît înainte m-am cufundat în învățătura teologiei...

Timur îl întrerupse cu asprime:

— Cînd un bucătar gătește prînzul, cuțitul și mîinile lui sînt pline de sînge și de grăsime. Bucătarul e judecat după mîncarea de pe tablă, nu după sîngele de pe cuțitul lui. Așa-i?

Ghias-addin se grăbi să încuviințeze cu înflăcărare:

— Așa-i, cu adevărat, o, mărite stapîne!

— Asta-i! se liniști Timur. Mai bine scrie despre Allah. Despre credință! N-are rost ca mintea ta înaltă să cadă în colbul de pe pămînt.

Ghias-addin nu știa ce să spună nici pentru a se dezvinovăți, nici ca lămurire pentru cele scrise de el.

Timur împături scrierea, dar n-o luă de pe suport.

— Las-o aici s-o citim toată... mai tîrziu.

Ghias-addin se îndepărtă, neîndrăznind să se mai atingă de scriere.

Se ridică în picioare fără să-și ia ochii de la ea și, înainte de a pleca, făcu o plecăciune adîncă, fără a se înțelege dacă era adresată cîrmuitorului sau scrierii sale.

Timur îi porunci lui Ulugbek să ia scrierea de acolo, iar pe Halil îl trimise să poruncească slugilor să aducă prînzul.

— Îl judecăm pe bucătar după mîncarea de pe tablă! Înțelesu-m-ai? îi spuse el lui Ulugbek.

Fără a spune nimic, băiatul puse cu grijă scrierea legată meșteșugit în învelitoarea de mătase lăsată de hronicar.

Între timp curtenii se îmbulzeau mereu în curtea din față și în cerdac, așteptînd ca mîhnirea cîrmuitorului să se aline și să-i cheme.

Dar el nu-i chemă.

Porunci să fie adus neguțătorul armean Ghevork Pușok, care aștepta clipa aceasta undeva în curtea din dosul Palatului Albastru.

CAPITOLUL NOUĂ

NEGUȚĂTORII

Încă înainte de a se lumina de-a binelea de ziuă, — când Muhammed-Sultan se mai spăla la marginea havuzului în opt colțuri, din întreaga așezare se și îndreptau grăbiți spre bazar neguțătorii, tejghetarii, precupeții, meșteșugarii.

Pășeau repede de-a lungul șanțurilor înguste de pe ulicioarele străjuite de ziduri de lut, străbăteau răspîntiile unde se aflau havuzuri umbrite de copaci, deasupra cărora zburau turturelele.

Treceau repede pe lângă geamii, unde credincioșii așteptau de pe acum chemarea pentru întâia rugăciune.

Se grăbeau să ajungă la dughenile lor unde — după ce-și dădeau binețe unul altuia în treacăt sau cu o încetineală chibzuită, după ce-și făceau cuviincioase închinăciuni — își cercetau degrabă mărfurile, le rînduiau în vederea începerii negoțului, își împărtășeau cu vecinii veștile și părerile despre cele petrecute în noaptea aceea, tăifăsuiau despre cele ce-i așteptau în ziua care venea.

Cele petrecute în noaptea aceea îi tulburau pe toți. Chiar și cei care dormiseră duși și nu auziseră strigătele, larma de pe ulițe, chiar și ei aflaseră că în Palatul Albastru se întîmplase ceva, că acolo se ținuse un sfat pînă dimineața, că plecaseră în goana mare olăcai, că luminile arseseră toată noaptea...

Se spunea că un străin cu veșmintele sfîșiate strigase la porțile orașului, cerînd să fie dus la cîrmuitor. Nimeni nu știa însă cine era acest necunoscut și de unde venea — nu rămînea altceva de făcut decît să se bănuiască un lucru sau altul. Și fiecare căuta să ghicească ce și cum, fiecare vedea aceste întîmplări în felul său, unii bucurîndu-se, alții fiind cuprinși

de fiori.

În dughenile din bazar se aflau numai stăpînii, pînă și caraulele abia se sculau din cotlonul în care picotiseră, zgribuliți, înfrigurați de răcoarea zorilor, căscînd din cînd în cînd, petrecîndu-și mai strîns poalele halatelor peticite. Neguțătorii vorbeau în șoaptă, trăgîndu-se unul pe altul deoparte, să nu-i audă niscai urechi iscoditoare.

Toți întorceau nerăbdători lucrurile și pe o parte și pe alta, gîndindu-se nu atît la ceea ce se petrecuse în noaptea aceea, cît la urmările celor petrecute asupra treburilor din timpul zilei. Iar cînd vrei cu tot dinadinsul să dezlegi o taină, rareori izbutești, cu atît mai mult cînd n-ai tihnă, căci în zarvă, în forfotă nu poți găsi cheia cu ușurință.

— Azi-noapte un necunoscut a cerut să i se dea drumul în oraș. La început străjile nu l-au lăsat, dar pînă la urmă au fost înduplecate – le-a șoptit asemenea lucruri, încît n-au mai avut ce face!

— Ce înfățișare avea?

— Se vorbește în fel și chip, dar nu poți să te dumirești: o claie de păr, iar sub păr – nici chip, nici glas – nimic. L-au luat și l-au dus de-a dreptul la cîrmuitor. Omul, sfîrtecat cumplit, era tot o rană! Și așa a început! De atunci – forfotă: olăcari, căpetenii de urdii, facle, cai! Nechezat de cai, surle de luptă...

— Au trîmbițat?...

— La drept vorbind nu știu, nu le-am auzit.

— Dar chiar tu ai spus!...

— Eu?

— Cum asta, oare n-am auzit bine?

Un al treilea spuse în șoaptă, posomorît:

— Dacă e vorba că trîmbițau, înseamnă că începe războiul!

— N-am spus că trîmbițau! stăruii fistîcit cel dintîi neguțător și aruncă o privire cu coada ochiului, căutînd să curme acea pălăvrăgeală primejdioasă.

Într-o altă ulicioară dosnică oamenii șopteau:

— Mîngîierea Universului, stăpînul nostru, toată noaptea și-

a muștruluit căpeteniile de urdii. I-a muștruluit și i-a tot muștruluit! Și au hotărât să trimeată caravane mari cu o mulțime de mărfuri în ținuturi îndepărtate. Se zvonește că se va alege dintre noi, dintre neguțători, cine o să plece cu aceste caravane. Iar cel care o să plece se întoarce plin de giuvaericele și de aur. Acolo aurul e pe toate drumurile, caii au potcoave de aur, harabalele au roți de aur. Iar banii sînt acolo de fier și de piele.

— Dar unde-i asta?

— Acolo unde au să plece caravanele.

— Dar unde? Unde se duc?

— Ei, asta... neguțătorul amuți, în semn că nu cuteza să răspundă la asemenea întrebare – dacă aveai cap pe umeri, puteai să-ți dai seama și singur.

Iar celălalt neguțător, ca să nu rămînă de rușine, se prefăcea că știa el ce știa, că totul era limpede!

Într-o a treia ulicioară se spunea:

— Comoara Virtuților, stăpînul nostru, a hotărât să ridice negoțul nostru mai sus decît a fost. Și acum ne bucurăm de un asemenea negoț, cum nici nu puteau visa bunicii noștri, dar de acum înainte neguțătoria o să fie mult mai bănoasă. Pe deasupra birurile-s acu de patru ori mai mici decît pe vremuri...

— Ei, fraților, deși nu chiar de patru ori...

— Oricît s-ar scădea, ție tot ți s-ar părea că-i prea puțin! Astă-noapte au hotărât să le mai micșoreze încă.

— Dar de ce?

— Pentru ca să vină încoace mărfuri nemaivăzute și de aci să plece cumpărători nemaivăzuți!

— Cu marfă sau după marfă? Și ce o fi cu olăcarul cela cu straietele sfîșiate?

— Omul de astă-noapte? Dar ce, parcă era olăcar?

— Dar ce era?

Atunci se amestecă în vorbă al treilea neguțător:

— Eu stau chiar lîngă porțile orașului. Străjile spuneau că e o vestită căpetenie de urdii.

- De-a noastră?
- Păi de-a cui?
- Nu cumva au fost bătuți ai noștri? Să se fi ivit oare vrăjmașul?
- Cum asta?
- Dacă pînă și o căpetenie se înfățișează în halul ăsta la miezul nopții, e limpede pentru oricine că urdia lui a fost zdrobită, că numai el a putut să scape și, ca să nu fie prins, ziua s-a ascuns, iar noaptea a gonit înapoi. Și iată că a venit în goană cu vestea.
- S-ar părea că așa ar sta lucrurile...
- Dar cînd s-a mai întîmplat să fie înfrînți ai noștri?!
- Doar n-a venit înapoi în goană o căpetenie vrăjmașă – s-ar fi dus la stăpînul ei.
- Așa parc-ar sta lucrurile, fraților. Ia gîndiți-vă: credeți că unui om de rînd i s-ar fi dat drumul tam-nisam la Ocrotitorul obijduiților? Dar ăstuia i-au dat drumul de îndată. Și cînd asta? În toiul nopții! Cînd un fiu cuviincios nu cutează să-l trezească nici pe tatăl lui – ei, și la un asemenea ceas l-au trezit pe cîrmuitor! Da, așa parc-ar sta lucrurile!
- Dar cum arăta?
- Înalt de tot. Cu ochii sîngeroși. Cu glasul ca trîmbița. Tot numai în zale. Hangerile sclipeau. De cum au dat cu ochii de el, străjile l-au cunoscut și i-au deschis porțile larg: Intră repede!
- Prin urmare o să fie război?
- N-am spus așa ceva. Despre asta...
- Ai spus. Că stai lîngă porțile orașului...
- Chiar lîngă porțile Șeih-zade.
- Dar omul acela a intrat în oraș prin porțile Firuzului... Astea-s în celălalt capăt al orașului! Iar tu vorbești de război!
- N-am auzit cu urechile mele! A umblat un zvon: am auzit de la unul care aflase de la străji...
- E bine cînd războiul pornește de aici și se îndreaptă spre alte țări. Și pentru negoț e mai bine, căci fiecare zi îți aduce o veste nouă. Atunci mărfurile deosebite pot fi cumpărate mai

ieftin, iar cele obișnuite pot fi vândute mai scump.

— Ei, fraților, nu-i chiar așa! Pare că-i vorba de altceva: omul acela a venit în goană; nu cumva războiul vine încoace? Ei? Oare nu vine încoace, fraților? Trebuie s-o știm din vreme, căci nu e totuna – dacă pleacă de aici într-acolo sau vine de acolo încoace. Nu-i așa?

— Dar cui i-ar îngădui cîrmuitorul să ajungă aici?

— Dar cînd s-a mai întîmplat, fraților, ca vrăjmașul să ceară voie? Dacă poate, răzbate.

— Pînă la noi n-au să răzbească. La noi e bazar mare. N-ar fi oare prea mult dacă s-ar năpusti asupra unui asemenea bazar?

— Trebuie să aflăm cum stau lucrurile, fraților. Poate că n-ar strica să îngropăm, să ascundem ce ne prisosește. Poate că ar trebui să plecăm din vreme în munți, unde e liniște.

— Dar dacă o să fie nevoie de unele mărfuri mai deosebite? Dacă începe deodată o cerere mare de mărfuri? Eu așa cred: trebuie să așezăm mărfurile așa fel, ca să le avem la îndemîină. Să le cercetăm, să le împrăștiăm, să le rînduim; în ce privește prețurile, să facem între noi o înțelegere ca lumea. Și așa mai departe.

— N-am nimic împotrivă, fraților. Dar cum să ne înțelegem? Doar prețul atîrnă de cerere. Mai întîi și-ntîi să vedem cît de mare o să fie cererea. Și, de bună seamă, trebuie să știm cine cumpără. Una-i cererea unui cumpărător cu bani și alta aceea a unui cumpărător sărac; de la un cumpărător sărac nu poți cere un preț prea mare dacă vrei să vinzi.

Se apropiară și alți neguțători care nu fuseseră acolo la început.

— Auzit-ați?

— Ce anume?

— Pe râul Amu, la un vad în Hindustan...

— Ei?

Au trecut niște caravane. Cu prăzi fără număr. Ei bine, nu mai e nici o caravană! S-a isprăvit cu ele!

— Cum asta? Cum?

— Aveau pază strașnică. Dar dintre toți străjerii a scăpat doar unul. Abia a sosit că a și început să strige: „S-a isprăvit cu caravanele. Au fost prădate!”

— De cine oare?

— De o sumedenie de hoarde kalmîce. Au năvălit din Kașgar.

— Kașgarul e într-o parte, iar Hindustanul în altă parte.

— Au ajuns pînă la locurile noastre de trecere. Au tăiat drumul din Hindustan. Acum ai noștri se gătesc, ca să le iasă în întîmpinare, să apere Samarkandul. Să nu ajungă pînă la noi, ferească-ne Allah!

— Asta-i, fraților! Ce-i de făcut?

— Nu vă neliniștiți. De unde ai aflat veștile astea?

— Fratele cumnatului meu e pisar la Palatul Albastru. I-a spus un oștean, care a fost de strajă noaptea chiar la cîrmuitor.

— Ei, fraților, parc-așa ar fi!

Dar neliniștea nopții trecute abia de atunci înainte începea să se întetească pe pămîntul prielnic al bazarului, bătătorit o mie de ani nu numai de tălpile neguțătorilor și ale mușterilor, dar și de încălțările cotropitorilor.

Cîte seminții nu se tălăzuiseră prin bazarul din Samarkand vreme de o mie de ani! Fuseseră date uitării neamurile care-și vărsaseră sîngele, care se năpustiseră într-acolo pentru a vărsa sîngele localnicilor din Samarkand. De cîte ori, vreme de o mie de ani, puterea Samarkandului fusese zdrobită, zidurile lui dărîmate, oamenii răpuși, avuțiile jefuite!

De altfel, însuși Timur tot astfel începuse: năvălise în Samarkand împreună cu amirul Husein, fluturînd iataganul însîngerat deasupra capului și începuse să stea de vorbă cu localnicii prin cazne cu moartea, încălcarea jurămintelor, prigonirea meșteșugarilor. Neguțătorilor le plăcuse felul în care vorbea cu cei din tagma lor. Și dacă nu s-ar fi înțeles cu neguțătorii, dacă nu și-ar fi dat seama de folosul mare pe care-l putea trage din această învoială, pămîntul bătătorit al bazarului ar fi băut sîngele acelora care-l călcaseră în

picioare.

— Ce să mai așteptăm, fraților?

Dar șoaptele și vorbele amuțiră: muezinii chemau credincioșii la rugăciune din minaretele geamiilor, sosise vremea ca, după rugăciune, să înceapă negoțul.

Cei mai evlavioși se îndreptară spre geamii, unde își așternură covorașele sau basmalele printre rîndurile strînse ale celor ce se rugau. Mai înainte ca hoglele să înceapă a rosti cu glas tare, solemn, cuvinte de laudă lui Allah, dervișii trecură cu tigvele lor printre rîndurile musulmanilor îngenuncheați, pășind cu picioarele desculțe, prăfuite pe covorașe și pe basmalele curate, strîngînd pomeni. Fiecare le dădea ce putea, fără a ține seama că le murdăriseră basmalele curate de care aveau să-și lipească fruntea în timpul rugăciunii: picioarele dervișilor erau sfinte și urma lor era a unor sfinți.

Strigătele prelungi ca din trîmbiță ale muezinilor se înălțau peste capetele credincioșilor care îngenuncheaseră cu fața la pămînt, mormăind rugăciunea cu gîndul la ale lui: „Allah, Allah, îndrumează-l pe robul tău, nu-l lăsa să greșească, luminează-l ca să nu treacă pe lîngă cîșig; ajută-l pe un biet muritor de rînd să facă alișveriș. Păcătos, păcătos ce sînt! Numai tu, Allah, ești mare și preamilostiv!”

Și după ce sfîrșeau rugăciunea, încă mormăiau:

— De n-aș scăpa prilejul, de n-aș da greș...

Iar în ospătării ședeau de pe acum mușteriii nelipsiți, așteptînd să se coacă plăcintele și lipiile, să se frigă carnea de cal, să se prăjească carnea de oaie. Cînd dădeau cu ochii de mușterii necunoscuți, căutau să afle cine erau și de unde veneau.

Era vădit că în dimineța ceea se iviseră în bazar mulți trepăduși din Palatul Albastru, care se plimbau printre tarabe sau intrau în ospătării. Printre ei erau și pisari cu penare de aramă prinse în brîu, și slujitori cu căciuli rotunde din blană de vulpe roșcată, precum și alți feluriți simbriași ai palatului.

Neguțătorii căutau să intre în vorbă cu băgare de seamă, se

așezau în ospătării mai aproape de ei, nădăjduind să afle vești despre întâmplările din Palatul Albastru.

— Azi-noapte a fost mare zarvă în oraș; e sănătos stăpînul nostru, Comoara Însușirilor?

— Zarvă? Da, a fost. Au sosit soli să facă învoieli neguțătorești, să vorbească despre alișverișuri.

— Dar de ce noaptea, ziua n-au vreme?

— E o treabă a stăpînirii.

— Așadar, au venit soli?

— Da, soli.

— Ia te uită, da de unde anume?

— De la marii sultani și stăpînitori.

— Ce mărfuri putem aștepta?

— Felurite.

— Tare am vrea să știm însă de care!

— N-avem voie să spunem.

Și astfel în toate ospătăriile, pe toate ulicioarele, oriunde erau întrebați, simbriașii palatului dădeau unul și același răspuns tuturor celor ce-i iscodeau:

— Au sosit soli. O să se întetească negoțul, or să fie mărfuri cu toptanul. Ce mărfuri au să se cumpere, ce mărfuri au să se aducă – n-avem voie să dăm în vileag.

Această veste măturase, ca pe un gunoi, toate celelalte zvonuri. Dar neguțătorii nu erau mulțumiți: trebuiau să afle ce mărfuri să păstreze, ce mărfuri să vîndă cît mai repede. Dacă ar fi aflat de unde veniseră solii, unde-și duceau mărfurile cumpărate, și-ar fi dat seama ce mărfuri lipseau în acele țări, ce mărfuri fuseseră acolo altă dată, ce mărfuri de aici doreau neguțătorii de acolo. De aceea, lucrul cel mai de seamă era să afle de unde sosiseră solii. Ei intraseră în oraș în bezna nopții și spre ziuă. Parcă pieriseră, o dată cu umbrele nopții.

Neguțătorii vindeau mărfuri mușteriilor mărunți, nerăbdători, fără tăifăsuială și urările obișnuite, chiar fără obișnuitele tocmeli; ia un pic de piper negru la preț ca pulberea de aur, ia o ceașcă de sare sau o pulpă de berbec și

pleacă, nu-i împiedica pe neguțători să stea de vorbă despre alișverișuri grase!

Chiar olarii și timplarii de sipete căzuseră pe gînduri, ca și cum țara chitailor ar fi avut nevoie de oalele lor de lut sau Eghiptul de sipetele goale din Samarkand.

Solii nu veneau cumva de la ghiauri? De la Rum^[6], Genova sau Veneția, de la Marea Caldă. Sau poate aveau să aducă cu toptanul blănuri de preț din Moscova? Să aducă samuri aurii, vulpi negre, veverițe albastre, hermine albe, la prețuri potrivite. Iar acele blănuri puteau fi cumpărate pe loc cu toptanul și apoi cărate la miazăzi și la apus, unde pentru asemenea mărfuri rusești, se dădea în aur de două ori mai mult decît cîntăreau înseși blănurile calde, pufoase; cînd le țineai în mînă răsuflau de parcă ar fi fost vii; cînd le pipăiai – te mîngîiau ca niște fete; cînd le miroseai – aveau mireasma alunelor de cedru sau a migdalelor prăjite; cînd le puneai la gît – erau mai abitir ca orice mătase; lîngă ele, orice catifea părea pînză aspră, făcută în casă.

Samarkandul privea de mult cu prețuire asemenea mărfuri. Cîndva, moscoviții le aduceau pe Volga pînă la Astrahan, de acolo – la Horezm, și de la Horezm la Buhara – pe vechiul șleah bătătorit. Hoarda de Aur tăiasse însă drumul acela; acum neguțătorea ea – cumpăra marfă la Moscova sau la Novgorod și o vindea la Samarkand

După ce zdrobise Hoarda de Aur în frunte cu Tohtamîș, Timur pornise mai departe, după blănurile moscovite, îndreptîndu-se spre Moscova cu urdiile lui nebiruite, dar drumul pînă la Moscova se dovedise a fi lung, de păduri întunecoase străjuit, de viscole orbitoare bîntuit, de vifornițe tălăzuit. Da, omătul ocrotea îndepărtata Moscovă!

Opritu-s-a Timur la Eleț. Acolo aflat-a că și porniseră spre el oștirile moscovite, purceseră în cîntări ostășești, purtînd în frunte sfînta icoană cu care, zece ani mai înainte, străbătuseră cîmpul Kulilovo, cînd Hoarda de Aur, căsăpită de oțelul de Damasc al grelelor paloșe, fusese strivită de copitele cailor de la miazănoapte.

Și făcut-a Timur calea întoarsă, dusu-s-a și dus a fost! Și de atunci doar își ițea într-acolo coada ochilor lui mijiți, poruncind să piară pînă și amintirea fugii sale rușinoase din Eleț.

Dar ca amintire a oaspetelui de fier rămas-au în pămîntul rusesc veșminte de fier ale nebiruitelor sale urdii. Și veacuri mai tîrziu brăzdarul plugurilor avea să scoată ici și colo, din întinsa țarină roditoare de lîng Kursk, ba un iatagan de djagatai și niște ciolane putrede, ba un coif aurit în preajma Oriolului, ba niște scări de șa lucrate la Samarkand.

Dar dacă nu era cu putință să se războiască cu Moscova, de ce n-ar fi făcut negoț cu ea?

Într-adevăr, ființau încă în letopisețe izvoadele mărfurilor aduse din așezările rusești la Horezm cu sute de ani înainte de Timur; ființau încă izvoadele mărfurilor trebuincioase rușilor, care se cumpărau cu vreo trei sute de ani mai înainte la Horezm, ființau numele neguțătorilor care cutreierau de la Horezm la Astrahan și din Astrahan la Horezm. Acum Hoarda de Aur se proțăpise ca un zid de-a curmezișul acestui drum. Dar dacă Timur s-ar fi înțeles cu Moscova, praful și pulberea s-ar fi ales de Hoardă, ca dintr-o poartă putredă; s-ar fi deschis îndată o întindere largă de-a dreptul de la Oceanul Indian pînă la malurile Mării Baltice și pînă la Marea Varegilor; s-ar fi deschis drumuri de negoț de la Ind și Gange pînă la Dvina de apus; în umbra mestecenilor și pinilor s-ar fi ivit hanuri, deasupra rîului Volhov ar fi început să răsunе tălăngile caravelor.

Nu cu iataganul trebuia deschis acest drum, iataganul s-ar fi tocit la o asemenea depărtare, nu cu iataganul, ci cu punga; nu de copitele călărimii trebuia bătătorit, ci de tălpile moi ale cizmelor neguțătorilor. Căci nu degeaba Timur îi ocrotea pe neguțătorii din Samarkand ca pe oștenii lui. Oștenii luau prada, neguțătorii o schimbau în aur, îi sporeau prețul de mai multe ori. Și cu cît mai departe duceai o marfă cu atît era mai scumpă.

Și mulți neguțători, care trecuseră prin Saraiul Hoardei, se

uitau unul la altul:

— O, dacă solii aceia ar fi moscoviți!...

Dar zvonul despre soli fu înlăturat de un altul.

După cei dintâi slujitori de la palat se iviră unul câte unul și alții, tot de acolo, din Palatul Albastru. De la aceștia s-a aflat că – pare-se – sosiseră niște soli. Nu cumva pentru tocmești ca să se purceadă împreună la un război? Ca să se dezlănțuie un război către miazănoapte, spre țara chitailor, către Hotan, dincolo de tărîmurile reci? Că pentru acest război voiau să cadă la învoială pentru a cumpăra la Samarkand stocuri de piele, oricît li s-ar fi vîndut, la orice preț li s-ar fi cerut.

Și iarăși, ca și ceva mai înainte, prin toate dughenile, prin toate caravanseraiurile, prin tot bazarul, prin toate cămările începu să se vorbească neliniștitor despre „piele”. Acest cuvînt se rostogolea de colo-colo prin bazar, și neguțătorii, posomorîți, se dădeau la o parte, lăsîndu-l să zboare de colo-colo; el zuruia ca aurul, tăinuia în el cîștiguri și foloase, dar nu se lăsa prins de mîinile nimănui – de altfel, nici nu erau mîini care să se întindă cu hotărîre – nicăieri nu se mai găsea piele.

Și mai greu păru acest cuvînt pe la amiază, cînd se iviră în pielării căpetenii de seamă ale urdiei – mai-mari peste o mie de luptători, urmați de sutași. Aceștia cereau încălțări, erau ispitiți de sărăcăcioasele rămășițe de piele, spuneau că vor să dea de lucru meșterilor pentru încălțarea urdiei, plătind orice preț, oricît s-ar fi cerut.

Cu brațele lăsate în jos, descumpăniți, neguțătorii stăteau rezemați de perete, privind neputincioși acea mulțime de cumpărători.

— Văzut-ați? Acum e limpede: pornesc spre miazănoapte!

— E limpede!

— Acum piele să le dai. Eh, dac-ar fi acum...

— Dar de unde s-o luăm?

— Eh, dac-ar fi acum...

Dar nu le rămînea altceva de făcut decît să stea rezemați de perete, amuțiți, ca și cum n-ar fi avut nimic de-a face eu

pielea.

Iar cînd s-au ivit și oștenii de rînd, nu mai era loc în bazar. Se îmbulzeau, se îmbrînceau, stăruiau, iscodeau dacă nu cumva îi rămăsese cuiva niscai încălțări nevîndute; cînd și cînd jucau arginții în palmă, îi sunau, grăbindu-se să îndeplinească porunca Cuceritorului Lumii, și pînă în ziua cînd avea să se facă cercetare urdiei, să aibă în picioare încălțări bune, iar pe samar, o pereche de schimb.

Așa era rînduiala în urdia lui Timur: plugari sau nomazi, cei chemați la luptă trebuiau să ia la război merinde, o tolă pentru săgeți, treizeci de săgeți, un arc, o teacă pentru arc și o pavăză. La fiecare doi războinici călări, cînd erau nomazi, în afară de doi cai de călărie, trebuia să se mai ia un cal de schimb. Fiecare pîlc de zece luptători trebuia să aibă o iurtă cumpărată laolaltă, două hîrlețe, o lopată, o secure, o seceră, o sulă, zece ace, un ghem de sfoară, o bucată de piele trainică și un ceaun. Luptătorii plăteau totul din punga lor, fără a păgubi visteria stăpînirii.

Multe din aceste lucruri fuseseră rînduite din vreme. Dar porunca cu privire la încălțări fusese dată abia în ziua aceea dis-de-dimineată și acum toți se grăbeau s-o îndeplinească care cum putea. Mai-marii peste o mie de luptători și sutașii se grăbeau să cumpere cît mai multă piele pentru a o vinde apoi oștenilor; oștenii se grăbeau să cumpere ei înșiși pentru a nu se îngloda față de căpeteniile lor în datorii, care creșteau repede.

Dar nu se mai găsea piele.

Dacă neguțătorii mai avuseseră ceva stocuri dosite – scosese de pe acum totul la iveală din ascunzători, din lăzi, din ceea ce păstraseră pentru casă. Nu trecuse nici un ceas și totul se vînduse, dar cererea abia începuse, iar prețurile abia începeau să crească.

Nici nu pogorîse încă arșița de la amiază că în tot bazarul nu mai rămăsese nici un lucru făcut din piele. Fusese de pe acum croită pentru încălțări pielea șeilor și a altor lucruri. Iar cererea abia începuse.

Fură căutați bătrînii neguțatori de piele – și Mullo Faiz, și Sadreddin-bai – dar ei nu făcură decît să-și dea brațele în lături a neputință, năuciți de forfota din bazar.

Nu pe salteluțe moi, ci de-a dreptul pe cărămizi ședea, istovit, Mullo Faiz în gangul caravanseraiului Șamsinur-Ata, unde, abia cu două săptămîni mai înainte, neguțătorise atît de vajnic.

Ședea vlăguit, rezemat de zid – dacă n-ar fi fost zidul, n-ar fi putut să șadă în capul oaselor – cu ochii săi rotunzi ațintiți în pămînt, fără a-și ridica privirile, iar cînd o căpetenie peste o mie de oameni se apropie de el, se tîngui:

— Toată marfa s-a dus! S-a dus toată marfa!

— Dar ce, ai înfulecat-o?

— Nici noi nu știm unde s-a dus. Nu ne dăm seama unde a pierit. Era încă, nu mai departe decît ieri. Încă mai miroase. Încă îi simt mirosul. Îl simt! Parcă ar fi aici, alături. Și cîtă piele a fost! Oh, doamne! Ședea grămădită, pînă sus de tot. Magaziile erau ticsite. Nimeni nu cumpăra. Ne-am bucurat că am vîndut-o. Iar acum – să te bocești, nu alta!

— Și se mai zicea că ești cel mai mare toptangiu de piele! scui pă în ciudat căpetenia, îndepărtîndu-se.

— Să te bocești, nu alta! îngîna cu smerenie în urma lui Mullo Faiz.

Sadreddin-bai, vînjosul și neastîmpăratul bătrîn, nu putea sta însă locului o clipă: umbla de colo-colo prin toate cotloanele, scotocea prin ciubotării și șelării, prin dugheni și caravanseraiuri, se ivea ba într-un capăt, ba în celălalt al nemărginitului bazar din Samarkand, îmboldit de nădejdea unui alișverîș nemaîntîlnit. Dar nu găsea nicăieri piele.

Desfăcuse la un preț de nimic baloturile de bekasam vărgat, pe care nu-l cerea nimeni; vînduse mătasea ca să aibă cît de cît bani pentru a cumpăra piele. Dar banii zuruiau în punga ponosită, lunguiață, zbîrcită care i se bălăbănea pe pîntec, iar piele nu găsea nicăieri.

La porțile caravanseraiului Șamsinur-Ata îl înconjurară cîțiva sutași, făgăduindu-i:

—Îți dăm orice preț, tăicuțule. Adu-ne piele. Caută, găsește, îți dăm orice preț!

Fluturîndu-și poalele cekmenului său neguțătoresc, închis la culoare, bătrînul se tînguia:

— Dacă ar fi marfă, o, fraților! Dacă ar fi!...

Și mușteriii nu-l slăbeau de loc, ca și cum în fața lor n-ar fi fost un bătrîn costeliv, ci un foișor vrăjmaș, plin de apărători și de comori, sub care trebuia să sapi o hrubă sau care – și mai bine – trebuia cucerit năvălind asupra lui toți deodată. Erau atît de prinși de treburile lor, încît nu băgaseră de seamă că trecuse pe lîngă ei pe un cal murg, zvelt, cu picioare subțiri, mîrzacul Halil-Sultan, pe o șa înaltă, slăvit în întreaga urdie. Purta caftan de rînd, dar era tare vesel și prietenos, căci bucuria, care umplea inima mîrzacului după cuvintele pe care le auzise de pe buzele iubitei sale Șad-Mulk, înfrumuseța simplitatea voită a veșmintelor sale ca o cusătură de aur.

Străjerii care-l însoțeau, înveșmîntați mult mai acătării decît stăpînul lor, păleau pe lîngă strălucirea bucuriei care-l lumina pe Halil-Sultan.

Și, îndată ce trecu mîrzacul, gloata începu din nou să lărmuiască:

— Nu s-ar putea trimite undeva după piele?...

— Dar unde?

— Doar sînt atîtea așezări în care trebuie să se găsească.

— Să se găsească! oftau neguțătorii. Se găsește la Horezm, la Iasa.

— Ei, acolo ar trebui să trimitem!

— Dar pielea ne trebuie chiar acuma!

— Ei, parcă poți s-o aduci din Horezm cît ai bate din palme?!

— Drumu-i lung... Și ea ne trebuie acum!

Un olăcar ducea la Herat epistola amirului Murat-han.

La Palatul Albastru primise de la grăjdarul curții mîrtoaga cea mai prăpădită care putuse fi găsită: olăcarul stăpînirii avea dreptul să schimbe calul cu oricare altul întîlnit în drum, oricare ar fi fost acela pe care ar fi pus ochii, oricine l-

ar fi călărit; nimeni n-ar fi cutezat să se împotrivească unui olăcar al stăpînirii, asemenea împotrivire fiind aspru pedepsită. De aceea, cînd porneau la drum, nu li se dădeau olăcarilor cai buni; oricare ar fi fost calul care li s-ar fi dat, acesta nu se mai întorcea în grajdul palatului, fiindu-i dat să piară pe undeva în mîini străine.

Olăcarul pornise la drum, și calul, răsuflînd în vîntul nezăgăzuit al stepei, la început se înviorase, gonind vesel, jucăuș, dar obosise curînd.

Oricît îl șfichiuia călărețul, oricît îl îboldea în coaste, dintr-o broască țestoasă nu putea face un șoim.

Olăcarul ducea epistola, trăgînd cu coada ochiului spre cei pe care-i întîlnea: nimic vrednic de pizmuit; țărani cu harabale trase de gloabe prizărite, care n-aveau să se învimoreze sub șa. Și apoi nu era mare cinste pentru un olăcar să se lase ispitit de un cal de ham, să facă schimb cu un țaran necioplit, să rîvnească la mîrtoaga unui țaran.

Și olăcarul își vedea de drum, prefăcîndu-se față de cei pe care-i întîlnea în drum că se simte foarte bine: pasămite, fiecare cu părerile sale.

Dar îndată ce nu mai zări pe nimeni, îndată ce rămase de unul singur pe drum, începu să biciuiască și să îboldească fără milă mîrtoaga, gonind-o din răputeri spre Herat, unde lumea era mai blajină, iar bucatele mai îmbelșugate la curtea din stepă a lui Șahruh.

Nu izbuti să-și schimbe calul pînă începu să pogoare arșița și, întrucît se apropia amiaza, trase la un rabat⁽⁷⁾ din stepă, pentru a lua o gustare.

În aceeași dimineață, la Palatul Albastru, Muhammed-Sultan îl chemă pe Aiar și-l trimise pe urmele olăcarului care plecase spre Herat.

Aiar intră el însuși în grajd și oricît stăruia, oricît se străduia grăjdarul cu șiretenie să-i dea un dereș răpănos, Aiar alese atît pentru el cît și pentru străjeri cai vînjoși, voinici. De altfel, și ca însoțitori își alesese din caraula djagataiană doi oșteni zdraveni pe care pusese ochii – tăcutul Dangasa și Dagal, cel

cu mîna grea.

Îndată ce ieși din oraș, dădu pîteni calului, stîrnind nori de colb ce se așterneau în bătaia vîntului. În vîrfurile cușmei de olăcar surguciul roșu, împletit din trei fire de mătase, semnul slujitorilor Cîrmuitorului Lumii, se îmbîcsise de colb.

Heratul se afla departe, înainte. Opt zile îi trebuiau unui olăcar ca să ajungă la Herat. Aiar avea tot timpul ca să-l ajungă din urmă pe olăcar, dar ardea de nerăbdare. Cerul licărea orbitor, ca o văpaie albă de arșiță. Munții din depărtare mocneau într-o pîclă viorie. Stepa era fierbinte ca scrumul. Casele de lut din sate luceau, de parcă ar fi fost poleite cu argint. Vîntul usca și ardea buzele, lumina era orbitoare, genunchii erau dogoriți de coastele încinse ale calului; noroc că veșmintele groase apărau trupul de arșiță, că gugiumanul rotund din blană de vulpe umbrea creștetul capului. Cu fruntea în bătaia vîntului, Aiar biciuia, dădea pîteni calului, gonindu-l pe întinderile stepei...

Iar cei doi însoțitori nu puteau rămîne în urmă: nu se cuvenea să întîrzie un olăcar al stăpînirii. Și djagataii goneau după el ba pe marginea șleahului, ba pe pămîntul înțelenit al stepei, oriunde îi ducea după el nerăbdătorul Aiar.

În drum se iveau hanuri în adumbrirea adîncă a unor ulmi stufoși sau sub jocul de umbre și lumini de sub un platan, la marginea unui eleșteu răcoros, lîngă pîlpîirea ademenitoare a unei vetre.

Așteptînd în hanuri să treacă arșița, călătorii se uitau după cei trei călăreți care zburau de-a lungul stepei nemărginite. Și privind lung în urma celor trei călăreți vijelioși, pe care parcă nu-i purtau caii, ci diavolii, călătorii își dădeau cu părerea:

- Un olăcar al stăpînirii!
- Poate chiar al cîrmuitorului.
- Poate, hm, gonesc valvîrtej!
- S-o fi întîmplat ceva?
- Mai știi?!

Ciocîrliile țîșneau chiar de sub copitele cailor. Pe alocuri ereți arămii, ca niște ulcioare, se dădeau în lături, fiindu-le

lene să-și ia zborul. Fremătînd, se deschideau ca niște evantaiuri aripioarele dumbrăvencelor albastrui ca peruzeaua, cu tivuri arămii și, însoțindu-i pe călăreți o clipă, se întorceau, coborînd pieziș spre pămînt.

Păsările aveau vreme să aștepte pînă cînd trecea arșița, oamenii își îngăduiau să stea la răcoare în ceasul amiezii, dar un bun olăcar nu avea acest drept. Olăcarul trebuia să-și biruie oboseala, să nu țină seamă de arșiță – pe el îl așteptau hodina și răcoarea abia la sfîrșitul drumului.

Dar oricît de repede alerga Aiar pe lîngă hanurile aflate de-a lungul drumului, izbutea să cuprindă dintr-o privire, cu ochiul lui ager, și pe drumeții care trîndăveau la umbră, și caii care stăteau cu capul aplecat spre iesle, legați de pripoane sau de conovețe.

Arșița începea să scadă cînd în licărirea azurie a stepei se ivi o boltă cenușie deasupra unei fîntîni și zidurile trainice ale unui caravanserai.

Acolo descălecară.

În umbra porților niște caraule jucau zaruri. Ele nu se opriră din joc cînd Aiar și djugataii lui își duseră în curte caii leoarcă de sudoare.

Căpetenia grăjdaiilor luă frîul din mîna lui Aiar, clătînînd din cap:

— Ați înfierbîntat caii!

— E arșiță! răspunse Aiar.

— Dacă-i arșiță – stai locului, nu te vîrî în foc.

— Pesemne că pentru tine calul e mai presus decît treburile stăpînirii! îl repezi Aiar.

Dar căpetenia grăjdarilor nu se sperie:

— Fără cal olăcarul nu-i nimic.

— Ia vezi!

Pășiră sub un șopron lat unde, pe niște velințe jerpelite, erau întinse așternuturi vătuite. Acolo se odihneau călătorii în trecere. Unii moțăiau, așteptînd să apună soarele, în timp ce li se dădea de mîncare cailor sau cămilelor. Alții tăifăsuiau încet, alene, în fața talgerelor cu bucăți de lipie și turchestani

zemoși așteptînd să fiarbă mîncarea la cuhnie.

Aiar își roti de jur împrejur privirea ageră.

În curte se înșiruiau niște saci înalți și strîmți din lînă grosolană sură, dați jos de pe cămile. Deși era vădit că în saci nu se aflau grăunțe, un stol de vrăbii gureșe ciripeau de mama focului, ba foindu-se printre saci, ba zburătăcindu-se pe deasupra lor, în căutarea vreunei spărturi.

Nu se vedeau cămile: ele fuseseră mîinate în stepă ca să pască înainte de ultima parte a drumului, din timpul nopții, pînă la Samarkand.

Doi localnici din stepă ședeau la umbra zidurilor, avînd la îndemînă burdufe cu cumîs și stacane joase de aramă. Așteptau tăcuți, nepăsători să i se facă sete vreunuia din călătorii care moțăiau.

Cînd și cînd, unul sau altul dintre aceștia se apropia de ei, lua de jos o stacană și-o întindea spre burdof. Localnicul din stepă turna în stacană un fir subțire de cumîs proaspăt, spumos, argintiu și, aruncînd burduful înapoi la locul lui, parcă se dădea la o parte el însuși, rezemîndu-se de zid nepăsător, fără a cere banii pentru băutura dată. Deodată însă se înviora din nou, scutura burduful cu cumîs, umplea iar stacana, apoi încremenea din nou la umbră, cercetînd cu ochii căprui, isteți, ageri tot ceea ce era în ogradă – oameni, orătânii, cai care stăteau la umbră sub șoproanele scunde, sau vreo codobatură albăstruie ce alerga pe pămîntul fierbinte, bătut de soare.

Aiar păși sub șopron apropiindu-se de cai.

Grăjdarul îl cunoștea bine. Trecuse de multe ori pe drumul acela și uneori chiar înnoptase acolo. De altfel, și Aiar îl ținea minte: o asemenea față lătăreață, de prostovan, nu se uită prea repede.

Mîngîindu-și mica lui barbă răsfîrată de vînt, Aiar se opri sub șopron. Grăjdarul îi spuse cu limba împleticindu-i-se în gură:

— Dac-ai mai fi gonit încă puțin, ai fi spetit calul: e ud leoarcă – cît pe ce să cadă din picioare!

Fără a răspunde, Aiar bătu bidiviul pe grumaz drept rămas bun și-și roti privirea spre ceilalți cai din grajd.

— Oare merg prost treburile? întrebă grăjdarul.

— De ce?

— Un olăcar a trecut pe aici, s-a oprit o clipă și-a plecat în goană. Acu iacă-te și pe tine. Încotro alergați cu toții?

— A plecat de mult?

— A stat olecuță, ca să îmbuce ceva, a luat un șarg și a plecat.

— Dar calul cu care a venit unde-i?

— A fost mînat la pășune: ce să-i mai faci, huiduma i-a ros spinarea pînă la sînge! L-a înșeuat prost, dar s-a ținut bine în șa.

— I-ai dat un fugar bun?

— Bun la vedere, dar domol la mera

— Ia, gătește de drum aști trei cai.

— Călătoresc cu ei niște neguțători.

— Să ia alții. Pune șeile!

— Fie. Pun șeile voastre.

— Păi ale cui? Eu nu-s geambaș, nu schimb șaua.

— Stai la umbră, acu-s gata.

— Pune șeile!

În sfîrșit, Aiar se așeză în tihnă alături de însoțitorii lui.

Lîngă aceștia stăteau de vorbă patru călători; făceau parte, pare-se, dintr-o caravană mare și așteptau să se însereze.

Unul din ei era un chitai bătrîn, cărunt, prelung la față. Purta veșmînt strîmt, albastru și tichie neagră. Rezemat de un samar, vorbea în graiul farsid, fornăind puțin și îngînînd cuvintele:

— Colb! Soare mult! Foarte bin: caravanserai mult – liniște. Duci mătase, duci cit – liniște. Dacă obosit, stai jos, bei apa limpede; carnea topește în gură ca unt. Oamenii voștri place munca. Fiecare ale lui. Ești djagatai?

După ce își deschiasă cekmenul și pusese pe velință turbanul cenușiu, nedesfăcut, tînărul neguțător ba își ștergea cu basmaua capul gol, ba își netezea mîndra-i barbă.

— Eu? Sînt tadjic.

— Am auzit ast noapte stați de vorbă în limba djagataiană.

— În graiul farsid vorbim cu tații noștri despre treburi, iar în graiul djagataian vorbim cu mamele despre ale casei. Amîndouă sînt limbile noastre.

— La noi, la Keș, nu-i așa: în graiul farsid vorbesc cu noi mamele, iar în graiul djagataian – tații, spuse căpetenia străjilor, care le păzea caravanele. Dar tot așa, amîndouă sînt limbile noastre.

— Mare pămînt vostru. Soare mult. Oamenii deștepți, iubesc pămînt, iubesc vite. Livezi verzi, ogoare udate, vite sătule. Și cîte aveți v-ar ajunge, dar rîvniți la bun altuia.

Căpetenia străjii aruncă o privire iute neguțătorului, așteptîndu-i răspunsul. Neguțătorul se încruntă.

— Urdiile cuceresc ceea ce se clatină și clădesc din nou ca să stea mai bine. Iar noi facem negoț. Marfa care are cerere, aceea o căutăm. Pe unde trece războiul, acolo aurul se ieftinește, iar grînele se scumpesc. Acolo ducem grîne și luăm aur.

Fața chitaiului zbîrcită, galbenă ca ceara, se lăsă în jos. El ridică stacana cu amîndouă mîinile și, cu toate că nu era plină, o apropie cu grijă de buze.

Aiar spuse încet djagatailor lui:

— N-a plecat de mult. Are cal prost.

— N-o să ajungă departe! spuse convins Dagal.

Dangasa se îndoii:

— El se depărtează, iar noi stăm pe loc.

Aiar aruncă o privire spre șopron:

— Ne înșeuează caii.

Dangasa răsuflă ușurat:

— De-ar fi caii tari, căci din partea noastră!...

Curînd erau iarăși călări și din nou începu să licărească stepa în jurul lor și să fluture surguciul roșu în spatele cușmei lui Aiur.

În drumul lui Aiur se afla un sătuc.

El ar fi trecut în goană prin sătuc, de-a lungul împrejmuirilor scunde de lut, pe lângă șirurile albastre de răchițică pletoasă care-și aplecau ramurile mlădioase spre colbul din drum. Aiar ar fi trecut în goană pe lângă viața necunoscută de acolo, dacă n-ar fi izbucnit niște strigăte dincolo de o împrejmuire, dacă n-ar fi zărit din când în când niște oșteni într-una din ulicioarele înguste dintre ziduri. Dînd calul îndărăt, Aiar o coti în ulicioară și se apropie de oșteni.

— Ce se întîmplă aici?

Mai întîi, oștenii îl priviră pe Aiar de sus, cu vrăjmășie, dar văzînd surguciul roșu de pe cușma lui de olăcar se înmuiară deodată:

— Uite, dînsu e mai mare peste noi.

Mai-marele peste pîlcul de zece călăreți se întoarse aprins spre Aiar și, plin de mînie, îi tăie drumul spre mica ogradă.

În ogradă țipau și boceau niște femei, iar un bătrîn șubred, dar lat în spete, ședea jos pe pămînt și se tot clătina, văicărindu-se:

— Văleu, văleu, văleu...

Aiar îl întrebă pe mai-marele pîlcului:

— Ce se întîmplă aici?

Mai-marele, văzînd un olăcar al stăpînirii, se fîstîci pe neașteptate și începu să clipească, zîmbind:

— Îi vînez pe răufăcători.

— Pe cine?

— Pe tîlhari. S-a dat poruncă să-i prindem pe toți

— Despre cine vorbești?

— Uite, l-am prins pe bătrînul ăsta.

— E răufăcător? A tîlhărit?

— Nu încă. Dar dacă se apucă de tîlhării? Eu așa zic: mai bine ieși unul mai mult decît să-l lași slobod.

Bătrînul se opri pe neașteptate din văicăreli. Ridică privirea și clătina din cap:

— De șase ani n-am ieșit din ogradă. Sînt bătrîn, gîrbov. Ce fel de tîlhar pot să fiu eu? Nu mai sînt bun de nimic. Pe

vremuri, am fost la război. Am tâlhărit, am prădat din poruncă, cînd ne-a îndemnat cîrmuitorul. Dar acu nu mai sînt bun de așa ceva. Nu vă mai legați de mine! Sînt sleit de puteri – ce să mai mă țin de tâlhării! Mă jur pe pîinea mea! Jur!

Aiar îi luă apărarea:

— Poate e într-adevăr așa cum spune?

— De unde să știu eu? se îndoii mai-marele oștenilor. Știu doar că a rostit vorbe tâlhărești.

— Cum asta?

— Cîrmuitorul a găsit cu cale să dea pămînturile astea lui Safarbek, căpetenie peste o mie de luptători. În lupta de la Delhi păgînii l-au străpuns pe Safarbek cu o săgeată. Iar el nu avea nici copii, nici rude. Localnicii de aici au spus: „Stăpînul a fost ucis, nu mai avem pentru cine să muncim; orzul pe care l-am semănat o să-l culegem pentru noi”. Bine au vorbit?

— Hm, ce să spun... căută Aiar să ocolească întrebarea aceea atît de grea.

Mai-marele oștenilor se uită cu mînie la țăran:

— Tocmai de aia! Iar moșneagul ăsta a vorbit și mai urît. A zis: „O piatră s-a prăvălit, se rostogolește peste noi altă piatră”. Care anume?

Aiar tăcea.

Mai-marele oștenilor se văită:

— Asta-i treaba stăpînirii, dacă se rostogolește piatra sau nu. Auzi, moșneagul ăsta vrea să dea porunci în locul cîrmuitorului! Cum? Ce ne putem aștepta de la el? Un prăpădit ca el trebuie zvîrlit din drum. S-a dat poruncă: să se curețe drumurile, orice spin să se zvîrle din drum. Iar ăsta-i mai abitir ca un spin, cică a chibzuit el toate cele în locul stăpînirii! Cum?

Moșneagul îi aruncă lui Aiar o privire care, deși necunoscută, îi păru totuși acestuia apropiată. Aiar îi spuse încet mai-marelui oștenilor:

— Unchiașul știe că acolo unde stăpînirea a poruncit pietrei să încremenească, acolo va încremeni. Stăpînirea clădește

cetăți, iar dacă vrăjmașul va arunca o piatră de pe acele ziduri, toți o să ne grăbim să punem alta în locul ei. Ce, păgînii din Delhi să mute din loc pietrele noastre? Tocmai asta a spus moșneagul. Părul lui cărunt trebuie cinstit, el a fost împreună cu cîrmuitorul în războaie pînă la adînci bătrînețe. Într-adevăr, el a spus: „Am fost în războaie cînd ne-a îndemnat cîrmuitorul”. Mai bine să nu te atingi de unul ca el.

Mai-marele pîlcului se neliniște:

— Să nu te atingi?

— Cîrmuitorului nu-i place cînd se atinge careva de tovarășii lui de luptă. Dacă aduci unul ca el în fața judecătorului, judecătorul o să întrebe: „Unde ți-a fost, o să spună, unde ți-a fost capul, preacinstite? Dacă te poți lipsi de cap, te scăpăm noi cu totul de el!” Ce, nu ți-ar părea rău de el? Ai cumva două capete?

— Ia mai dă-l încolo de hodorog! strigă mai marele și, întorcîndu-se cu hotărîre, se îndreaptă în grabă spre calul lui, făcînd un semn oștenilor să-l urmeze.

Fără a se ridica de jos, moșneagul dădu din cap, vlăguit, spre Aiar:

— Mulțumesc, fiule! N-ai tălmăcit cum se cuvine vorbele mele, dar le-ai priceput bine.

Nu era întîia oară cînd Aiar apăra pe cineva de oșteni. Cîndva, demult, războinicii lui Timur, în trecere, nimiciseră căminul lui Aiar și-i ucisese părintele pentru că nu avusese cu ce să-i ospăteze. De atunci trecuseră mulți ani. Însuși Aiar se făcuse între timp oștean și dobîndise cîntărea de a fi numit olăcar al palatului. Cînd și cînd însă îl săgeta un junghi în inimă, cînd ajungeau la urechile lui gemetele norodului care cerea ajutor.

Ieși gînditor din strîmtoarea ulicioarei, printre zidurile gloduroase, înăbușitoare, îndepărtîndu-se de crengile cu frunze lungi și pufoase de răchiță ce atîrnau pînă jos, împovărate de mîțișori aurii.

Mai-marele oștenilor o luă cu aceștia la stînga, iar Aiar

porni spre dreapta, peste stepă, în goana mare. Era mînios fără să-și dea seama de ce anume; biciuindu-și fără cruțare fugarul sînguincios, zbura și mai avan ca înainte.

Stepa începea să urce. De jur împrejur zarea nu mai părea atît de nemărginită. Și curînd, ca într-un vis, se ivi în fața lui olăcarul din Herat. Poate că-l ascunseseră dîmburile sau cotiturile drumului, căci dădu cu ochii aproape de el și de calul lui șarg. Aiungîndu-l din urmă, strigă:

— Hei! Stai!

Olăcarul din Herat se întoarse mirat și trase de dîrlogi.

— Stai, îți spun! strigă din nou Aiar, bucurîndu-se că cel urmărit nu avea nici o pază și că de jur împrejur nu se zărea țipenie de om.

Olăcarul din Herat nici nu apucă să zică ceva cînd Dagal, întrecîndu-l călare, îl plesni din goană cu biciușca peste cap. Șargul zvîrli pe neașteptate picioarele dinapoi și călărețul zbură peste greabănul lui, prăvălindu-se cît era de lung pe iarba spinoasă.

Aiar se răsti la Dagal:

— Ce te-a apucat?

— Cum adică?

— Mai întîi trebuia să aflăm unde a pus epistola.

— Uite-o aici! arătă Dagal care zărise îndată cu ochiu-i ager tașca de piele, a cărei margine ieșea din tureatca ciubotei drepte.

— Totuși, fără porunca mea...

Dar Dangasa se grăbi să-l dezvinovățească pe repezitul Dagal:

— Are vreun rost să stai de vorbă cu cineva despre felul în care ai să-l ucizi?

Dagal, care nu-și putea lămuri nici el pripeala sa, clipi, recunoscător, spre Dangasa:

— Așa-i !

În timp ce Aiar trăgea tașca bine vîrîtă în carîmb, Dagal se gîndi să ia cercelul de argint din urechea mortului.

Cercelul nu ieșea. Dagal scoase hangerul vrînd să taie

sfîrcul urechii, dar Aiar scoase un strigăt:

— Nu te atinge!

— Îți pare rău de urechea lui? răspunse oțărît Dagal, dîndu-se la o parte.

— Nu de urechea altuia, ci de capul tău!

Desfăcînd tașca, Aiar dădu de epistola făcută sul, teșită, de care era prinsă o pecete pe care scria: „Din partea amirului Murat-han”.

— Asta-i!

Aiar îl cercetă pe olăcarul din Herat.

Barba-i roșcată, creață, stufoasă se amestecase cu frunzele de cicoare și în firele ei se ițea o floricică albăstruie.

Aiar întoarse capul mortului și se uită la rană. Sîngele prelins din țeasta spartă se scursese în pămînt; Dagal știa să folosească cu pricepere biciușca de curele cu plumb la vîrf.

— Hai, suiți-l înapoi pe cal! porunci Aiar. Cercetînd stepa cu neliniște de jur împrejur, îngîna mereu: hai, hai...

Întorcîndu-se ca să nu vadă capul însîngerat, Dagal ridică mortul în șa. Dangasa îi vîrî piciorul în scară. Aiar se uita.

— Vîră-l mai adînc. Și răsucește-l! Altminteri iese.

Dangasa răsuci vîrful ciubotei așa fel, încît piciorul să intre bine în scara șei. Aiar făcu semn cu mîna:

— Bine. Dă-i drumul!

Luară mîinile de pe mort și acesta căzu într-o parte izbindu-se cu capul de pămînt, dar laba piciorului era bine prinsă în scara șei.

— Mînă!

Toți săriră în șa, iar Dagal învîrti biciușca pe deasupra capului și chiui spre șarg, așa cum învîrtesc biciuștile și dau chiote herghelegiii din stepă, mînînd în fața lor, sau făcînd s-o cotească spre pășunat, hergheliile de cai.

Calul, crescut în stepă, se repezi înainte, sări într-o parte, speriat de călărețul neînsuflețit din șa. Gonind pieziș, tîra după el mortul care se lovea cu capul de pămîntul uscat, de bulgări și de pietre.

Dagal o luase înaintea lui Aiar, fugărind șargul, aplecat

înainte, învîrtind biciușca pe deasupra capului și chiuind sălbatic.

Cînd socoti că dobitocul înspăimîntat nu se mai putea opri, că avea să tîrască mortul pînă la grajdul lui, Dagal își struni fugarul: și cînd Aiar îl ajunse din urmă, trăgînd cu sfială de mustața-i lungă, rosti posomorît:

— În ce privește capul meu...

— Ei, ce-i cu el?

— Îți mulțumesc de povață.

— Ai priceput?

— Da.

— Trebuie să se creadă că olăcarul a căzut de pe cal. Iar calul nu-i scoate cercelul din ureche.

— Mulțumesc. Îmi dau seama.

Și, fără a mai rosti o vorbă, făcură calea întoarsă spre Samarkand, și nu ca mai înainte, ci fără grabă, ferind drumul mare, luînd-o pe cărări lăturalnice, ocolind hanul de la care luaseră bidiviii și unde, pesemne, ajunsese calul cu leșul olăcarului.

Fața lui Pușok, care ieșise de la cîrmuitor, era plină de însuflețire, dar pasul lui nu mai părea atît de sprinten ca pînă atunci: îl durea tot trupul de pe urma goanei din ajun, de parcă ar fi călărit pe un tăciune încins.

Se grăbea spre treburile lui. Dar pe unul din coridoarele înguste fu oprit de cuviosul seid Bereke care-i dădu binețe.

Pușok fu atît de mirat că atotputernicul seid îl băgase în seamă, încît nici nu apucă să-i răspundă, cînd Bereke îl opri. Neguțătorul stătu locului fără chef: era nerăbdător să-și vadă de treburi.

Rareori se întîmpla ca seidul Bereke să vorbească cu cineva atît de blajin, de cuviincios, aproape rugător, așa cum făcu cu Pușok:

— Îmi îngădui să te stingheresc o clipă, preacinstite frate Ghevork. Fie ca Allah să-și pogoare asupra-ți milostivirea lui, să te binecuvînteze în tot ce faci!

— Eu sînt creștin și nu cred că...

— Creștin? Dar asta a fost voia celui-de-sus; fără voia lui nu se clinește un fir de păr din barba nici unei făpturi de pe pământ. Cel-de-sus a vrut ca domnia-ta să fii creștin și, domnia-ta, preacinstite, nu faci decît să îndeplinești voința celui-de-sus! Nu-i nici un păcat în treburile domniei-tale...

— Neguțătorești? Ce păcat poate fi în treburile neguțătorești?

— Nu, nu, nici un păcat. Tocmai de aceea aș vrea să te întreb ceva în legătură cu aceste treburi.

— Ce anume?

— Ce cămile din caravana domniei-tale au fost prădate? Cu ce cămilă au început?

Pușok îi jurase cîrmuitorului să nu sufle o vorbă, ca să nu se răspîndească zvonul despre jefuirea caravanei. Pușok nu știa dacă seidul luase parte la sfatul care se ținuse noaptea, dar se întreba bănuitor: „Nu cumva Timur vrea să-mi încerce credința?”

Ocolind întrebarea aceea atît de primejdioasă, neguțătorul înclină capul într-o parte, ca și cum și-ar fi amintit de ceva:

— Oare neguțătoria și jaful sînt unul și același lucru?

— Am spus eu așa ceva?

— Vorbeai despre neguțătorie, dar văd că mă întrebi despre jaf. Ce, a fost prădată vreo caravană? Care anume?

Însemna deci că seidul Bereke răspîndea zvonul despre jefuirea caravanei.

— A, să te întreb mai limpede, preacinstite: marfa mea e neatinsă? Marfa de pe cele patruzeci și două de cămile din capul caravanei. Patruzeci au fost încărcate cu samare și două, cu vâtafi de-ai mei. Bogdasar este vâtaful meu. E creștin.

— Dac-aș fi fost eu tîlharul, aș fi știut poate ceva despre vreo prădăciune. Dar sînt neguțător.

— Preacinstite! Doar ai fost acolo! Adu-ți aminte!

— Din amintiri sterpe nu sporesc cîștigurile neguțătorului.

Bereke scoase repede un inel de pe degetul lui lung, uscățiv și-l întinse lui Pușok:

— Un mic dar! Inelul are un smaragd, iar smaragdul înveselește sufletul și limpezește amintirile.

— Limpezește?

Pușok încercă gînditor inelul pe degetele lui scurte și negricioase, acoperite cu firisoare de păr aspru, creț. Pe primele trei degete inelul nu intra, dar pe degetul inelar se potrivește și piatra scînteie în adîncurile ei întunecoase, aruncînd o lumină verde. Bereke aștepta.

— Mulțumesc pentru dar, rosti Pușok, făcînd o plecăciune, dar nici smaragdul nu-mi poate limpezi amintirile; de caravană îmi amintesc – a fost o caravană; de prădăciune nu țin minte, și nici de vreun oarecare Bogdasar.

— Cum asta? Atunci e vorba de altă caravană? se miră Bereke. Ai trecut prin Firuzabad?

— Prin Firuzabad?... Bogdasar... Nu-mi amintesc.

Bereke răsufală ușurat:

— Ce bine! Așadar, a fost prădată altă caravană! Iar dacă-i vorba de altă caravană...

Nu sfîrși ceea ce voise să spună. Pușok nu mai ființa pentru seid. Privind în gol undeva, pe lîngă Pușok, intră în palat, pășind cu trufie, fără a vedea nici străjile, nici oamenii care treceau, fără a catadicsi să răspundă la plecăciuni, ca și cum ar fi fost cufundat în gînduri cucernice. Toți se dădeau la o parte în fața lui, căci el era călăuza duhovnicească a cîrmuirii, cel ce ruga cerul să hărăzească biruințe zdrobitoare asupra vrăjmașilor cutezători, cel care-i apăra în fața lui Allah pe sărmanii păcătoși, cufundați în biete deșertăciuni ale treburilor zilnice.

„Ce bine! se gîndea Bereke. Dar... se opri, cuprins deodată de îndoială: Astă-noapte era limpede pentru oricine că a fost prădată o caravană pe drumul spre Firuzabad. În caravană se afla Ghevork, acest ghiaur pe care diavolul de mult îl așteaptă în iad. Cum de i-am putut da crezare? Sau poate s-a temut că mă va mîhni? Bogdasar a fost prădat oare? Pentru smaragdul acela am să-l...”

Între timp, Pușok își potrivise smaragdul pe degetul inelar și pornise din nou în grabă spre treburile lui grabnice, ademenitoare.

Îi tăie însă drumul unul din cei mai de seamă și înfumurați dregători din Samarkand, pîntecosul amir Mahmud-Daud-hogea, și mai rotofei din pricina numeroaselor veșminte pe care le purta.

Deasupra nerăbdătorului Pușok răsună glasul gros al hogii:
— Ia stai, neguțătorule!

Pușok se cam sfia de grăsunul acela cu nasul coroiat, cu fața puhavă, albă, mărginită de chenarul îngust al bărbii spînatice.

Hogea îl înghesuia pe Pușok cu pîntecul lui burduhos:

— Hai, povestește cum stau lucrurile.

Dac-ar fi vrut să-și croiască drum între perete și hogea, Pușok n-ar fi putut: hogea era cu ochii în patru.

— Ei, ce zici? Mărfurile mele-s întregi?

— De unde să știu eu, milostive amir?

— Umbli cu vicleșuguri, ai?

Pușok nu răspunse nimic. Hogea pășea înainte, silindu-l să se dea îndărăt.

— Umbli cu vicleșuguri, ai? Am aflat neîndoielnic: tu ești cel care a venit de-acolo. Umbli cu vicleșuguri, neguțătorule, ai? Umbli cu vicleșuguri!

— Nu vin de nicăieri, milostive amir! Vin de la cîrmuitor. Ce este întreg și unde anume, numai el știe! Putem noi oare să știm mai mult?

Hogea căzu pe gînduri:

„Da! Cîrmuitorul nu îngăduia ca supușii lui să-l întreacă nici măcar în ceea ce privea lungimea bărbii. Doar n-avea să se ducă la cîrmuitor să afle vești despre caravană! El era mîhnit acum, nu-i ardea de caravane. Dar dacă se isprăvisese cu caravana, dacă totul fusese prădat! Dacă fusese jefuită caravana, însemna că el rămăsese sărac! Trebuia neapărat să afle ce se întîmplase cu caravana! “

În vreme ce hogea gîndea astfel, gîfîind din rărunchi, Pușok

ședea pironit locului.

Cu puțină vreme în urmă, el însuși ar fi dat mult ca să afle ce se întâmplase cu caravana lui care plecase din Kutluk-bobo și, cine știe, poate era încă pe undeva – pe pământ, prin nori, printre stele...

Privind brocartul caftanului scump al hogii, Pușok gîndea:

„Hogea e spăimîntat foarte. Vrea să afle totul, ce și cum! Dar neobrăzatul îmi poruncește, ca și cum aș fi vătaful lui și nu neguțător al stăpînirii. Dar eu... sînt neguțător al stăpînirii! Ce, nu-i așa? Cîrmuitorul m-a trimis cu caravana, el mi-a încredințat o sarcină! El m-a zorit. Pentru orice întîrziere el pedepsește cu asprime. Așa-i? Iar ăsta și-a proțăpit dosul în ușă, duhnește a usturoi, fornăie...”

— Hai, lasă-mă, milostive amir! Am de îndeplinit treburi ale stăpînirii. Vin chiar de la cîrmuitor. El mă zorește, iar domnia-ta mă ții aici. Așa-i? Și știi cît de aspru e cîrmuitorul cînd îi stînjenește careva slujitorii! E aspru? E! Hai, dă-te la o parte!

Cu un hoge nu se vorbea așa. Dacă acest neguțător păros îndrăzne să vorbească astfel, însemna că se bizuia pe ceva!

— Poftim! Poftim! Voiam numai să te întreb ceva. Mă frămîntă un lucru: ce fac cămilele mele? Merg înainte oare? Stau locului? E totul neatins? Dacă așa ceva ți s-ar fi întîmplat domniei-tale, ai fi înțeles neliniștea mea! Eu nu te opresc. Totuși... spune-mi: E neatinsă? Hai, spune!

— Nu știu. Nu știu, milostive amir!

Pușok își croi drum între zid și hogea. Acesta se lipi de perete, lăsîndu-l să treacă.

Privind chipul rugător, mios al hogii, Pușok uitase de caravana pierdută, cufundat cu totul în noile sale gînduri:

„Însuși cîrmuitorul m-a trimis! Doar puțin am ridicat glasul și puternicul hoge s-a lipit de perete. Preacuviosul seid n-a cutezat să se stropșească la mine. Nimeni nu cutează să se lege de mine, să mă înfrunte, să mi se împotrivească, atunci cînd îndeplinesc voința Stăpînitorului Lumii! Așa-i? Așa-i! Asta-i puterea! Am pus mîna pe putere! Așa-i? Așa-i!

— Ce legătura am eu cu mărfurile domniei-tale! Lasă-mă în pace! se oțărî Pușok, dîndu-se la o parte. Lasă-mă!

Dar Mahmud-Daud-hhoge nu putea să-l lase pe neguțătorul care cunoștea soarta cămilelor sale dragi, soarta avutului său, a puterii sale.

Mahmud-Daud înșfăcă mîneca armeanului:

— Te rog! O singură vorbă: marfa e întreagă sau s-a prăpădit? O singură vorbă! Măcar o parte de-ar fi rămas! Măcar o parte!

— Nu știu. Sînt la porunca cîrmuitorului!

Atunci cînd din porunca cîrmuitorului Mahmud-Daud-hoge dărima dughene, corturi, caravanseraiori, avutul neguțătorilor, ba chiar feredeiele și magaziile sale, curățind locul pentru geamia pe care voia s-o dureze cîrmuitorul, el nu cunoștea mila. Dărima. Le-ar fi dărîmat și pe ale lui Pușok dacă acesta ar fi avut așa ceva. Ba chiar l-ar fi nimicit pe Pușok dacă acesta ar fi încăput pe mîinile lui! L-ar fi nimicit, l-ar fi zdrobit, să nu mai rămînă nici urmă chiar din cușma aceea nerușinată! Ar fi călcat-o în picioare! Dar neguțătorușul era ocrotit de cîrmuitor. Simțea că e puternic, că nu te puteai atinge de el. Și nici n-ar fi fost înțelept să facă așa ceva. Acum, la cea mai mică supărare ar alerga de-a dreptul la el!

Mahmud-Daud-hoge se uită în urma lui Pușok, rezemîndu-se de zid, șovăind – să se repeadă după el, să-l roage, să se lingusească, oricît de înjositor ar fi fost acest lucru.

„Înjositor? Dar sărăcia nu era oare mai rea decît înjosirea?”

Și se repezi după Pușok.

Străjile nu lăsau însă pe nimeni să intre în curtea spre care o cotise Pușok. Ele l-au despărțit pe Mahmud-Daud de neguțător, tot așa cum ceva mai înainte, în bazar, îi despărțeau pe neguțători de Mahmud-Daud.

Pășind apăsător, Mahmud-Daud se îndreptă încet spre pridvorul unde, ca întotdeauna, se înghesuiau dregătorii așteptînd să fie chemați de Timur.

În curtea dosnică erau încărcate niște cămile pentru drum.

Pușok trecu cu pas de stăpîn printre grelele samare, chemă pe călăuza slugarnică a caravanei și îi spuse ceva cu glas scăzut.

Vătafi sprinteni urmăreau cum se încarcă marfa, strigînd din cînd în cînd la hamali, ori ajutîndu-i să așeze mărfurile cît mai bine pe spinarea cămilelor care se lăsaseră jos supuse – cîte opt banițe de fiecare sac, cîte doi saci de samar.

Zornăindu-și cheile, magazionerii erau cu ochii pe robi, care cărau sacii din magazii pînă la încărcători.

Ceva mai departe erau înșeuai sau deșeuai caii. Intrau călăreți, ducînd de dîrlogi cai obosiți; alții, înainte de a ieși din curte, vegheau să li se pună bine șeile.

Curtea, presărată cu fîn și tot felul de gunoaie, vuia de strigăte, ciorovăieli, nechezat de cai, răgete de cămile. Nimeni nu lua seama la cei trei călăreți care sosiseră, arși de vîntul fierbinte, asudați după drumul lung călare prin stepă.

Unul din ei, zvîrlind dîrlogii, fără a se uita dacă grăjdarul îi prinsese, se îndreptă cu pas hotărît spre palat. Și cu toate că nu-și dăduse osteneala nici măcar să se scuture de colb, cu toate că nu-și ștersese fața, cu toate că nu părea nici dregător, nici căpetenie de urdii, străjile din pridvorul de jos îi dădură drumul îndată în palat: la spatele cușmei sale atîrna surguciul roșu de olăcar.

Deși Pușok nu-l cunoștea pe Aiar, neguțătorului îi plăcu de îndată pasul sprinten, sigur de sine, cu care olăcarul mergea prin curte; îi plăcu privirea ageră, cutezătoare, isteață a ochilor lui vioi.

Uitîndu-se încîntat cum mergea Aiar – cu coatele lipite de trup, cu capul puțin aplecat într-o parte, privind drept înainte, chipeș, cu înfățișarea îngrijită – Pușok îl urmări pînă cînd intră în palatul cîrmuitorului.

Acolo, de asemeni fără zăbavă, olăcarul fu dus la Muhammed-Sultan.

Mîrzacul se afla împreună cu deșiratul și mohorîtul amir Muzaffar-addin pe care-l întreba ceva stăruitor.

Dînd cu ochii de Aiar, Muhammed-Sultan se îndepărtă de

amir, spunînd:

— Așteaptă aici și nu uita: trebuie să-ți amintești bine fiecare vorbă a lui... Ai înțeles? Fiecare vorbă!

Și se apropie de Aiar:

— Ei?

Aiar îi întinse tașca de piele fără să scoată o vorbă.

Stînd cu spatele la amir, Muhammed-Sultan deschise tașca, scrijelă ușor cu unghia pecetea și desfășură epistola fără a o rupe.

— Asta e! spuse el fără a ridica ochii de pe epistolă. Du-te.

Aiar ieși, fără a scoate o vorbă, ca și pînă atunci. Iar Muhammed-Sultan, fără a arunca măcar o privire spre amir, se duse cu epistola la bunicul lui.

Oricît a cutreierat Sadreddin-bai prin toate ulicioarele bazarului, oricît au scotocit prin toate cămările neguțătorii de piele din Samarkand, piele nu s-a mai găsit.

— Ce-i de făcut, să ne jupuim vitele? se întrebau pielarii. Doar într-o zi n-ai cum să tăbăcești pielea și e nevoie de ea cît mai curînd.

Vîntul împrăștia gunoaiele printre șirurile, de dugheni pustii. Neguțătorii se îmbulzeau prin cotloanele bazarului, sușotind, strigîndu-și una alta, lăsînd ulițele și dughenile goale.

Treceau caravane. Oamenii se dădeau la o parte din fața lor fără a curma vorbele, fără a se uita la covoarele împodobite cu ciucuri de pe cămile, la canaturile purpurii ale căpestrelor, la surguciurile roșii, aprinse, de deasupra capetelor lor. La meșteșugitele izvoade țesute pe cioltare, la încărcăturile care urmau a fi duse spre mari depărtări sau aduse cine știe de unde. Ce le păsa celor din bazar de niște mărfuri vîndute, de ce să se sinchisească neguțătorii de încărcăturile altora, cînd era nevoie de o marfă care în bazar nu se găsea.

Din pricina forfotei nici nu se băgă de seamă spre seară o mare caravană care intrase prin Porțile de Fier. Călăuza caravanei și stăpînul ei călăreau în frunte. Cămilele pășeau

vioaie, deși asemenea lucru nu era obișnuit după o zi de drum. Hamalii și însoțitorii călăreau pe cai sprinteni și pe măgari sătui, iar covoarele de pe samare abia de erau prăfuite, ca și cum tocmai atunci ar fi fost încărcate. Puțini băgasera de seamă că acea caravană nici nu avea strajă.

Caravana trecu printre șirurile de dugheni spre Havuzul Stătut, și stăpînul împreună cu călăuza caravanei coborîră în fața caravanseraiului neguțătorilor armeni.

Caravana era atît de mare, încît nu încăpea în curtea caravanseraiului armenilor. Cămilele erau băgate în curte în pîlcuri de cîte zece. Îndată ce erau scoase pe poartă, după descărcarea mărfurilor, în locul lor erau aduse altele.

Cămilele, care-și așteptau rîndul, umpleau toată ulița din fața caravanseraiului.

Nelipsiții mușterii din ospătărie se opriră din mestecat, cercetînd cu privirea cămilele care se înghesuiau și scheunau. Glasurile oamenilor erau acoperite de răgetele tînguitoare ale animalelor. În birturi nu mai mirosea a carne friptă, ci a păr asudat de cămilă.

— Ce caravană o fi? se întrebau oamenii. De unde o veni? Au ajuns la capătul drumului, dar de pe buzele, cămilelor curg bale verzui. Pesemne că au fost hrănite de curînd.

— Ia uitați-vă, parcă e armeanul acela care a fost prădat!

— Cum să fie? El a plecat cu o caravană spre Hoardă.

— El e!

— E adevărat că seamănă!

Acum nu le mai era aminte la mîncare și nici la tăifăsuială: ce-o mai fi și asta – armeanul plecase cu o caravană și venise cu alta?

Da, Ghevork Pușok sosise; sosise, și acum stătea în poartă, privind cum se descarcă marfa.

Privea cu atîta luare-aminte, încît nu-l băgă de seamă pe Aiar, care-i plăcea atît de mult; acesta trecu pe lîngă el și se așeză tihnit într-o ospătărie apropiată.

După ce dăduse tașca mîrzacului, Aiar se dusesse la cvartir, se curățase, se spălase, își lăsase cușma cu surguci, își

pusesese o tichie obișnuită cu țesături și ieșise să se plimbe olecuță prin târg.

În ospătăria aceea îi plăceau colțunașii mici cu dresuri care pișcau la limbă. În așteptarea lor se uita când și când spre cămilele care erau descărcate, spre șuvoiul cenușiu de apă care se revărsa din ulucul de piatră în Havuzul Stătut.

Dar zvonul despre sosirea neguțătorului armean se și răspîndise prin bazar, ca un noruleț de fum, gonit de vîntul serii.

În jurul caravanseraiului se și adunaseră feluriți gură-cască și neguțători obosiți de trîndăvie, privind din când în când printre cămile. Se aplecau pentru a vedea pe sub acestea dacă era adevărat că de cealaltă parte a caravanei se afla Pușok sau o fi fost altcineva care semăna cu el.

Da, Pușok era, într-adevăr!

Unii mai hotărîți dădură ocol nesfîrșitei caravane, ajungînd de partea cealaltă și strecurîndu-se pînă la Pușok.

Sadreddin-bai le-o luase înaintea tuturor.

El se apropie de niște neguțători care vorbeau despre sosirea lui Pușok. Îndată ce-și înălță capul spre samare, nările lui începură să tremure: „Piele!”

Se întoarse repede, de teamă ca nu cumva să i se fi auzit acel strigăt care-i ardea sufletul. Dar strigătele sufletului nu pot fi auzite de cei din jur.

Sadreddin-bai se apropie repede de caravană. Atunci simți și mai limpede mirosul cunoscut, jinduit, minunat al pielii!

Atunci, ca înotătorii care se cufundă în vîltoarele apei, se aplecă, se strecură pe sub pîntecele cămilelor și, cît ai clipi, se ivi în fața armeanului.

— Bine ai venit, preacinstite!

— Bine te-am găsit!

— A fost lung drumul?

— Ei, cum să spun... ca toate drumurile caravanelor... Doar știi și matale.

Oare putea spune că drumul ținuse puțin, că fusese scurt, că doar cu puțină vreme mai înainte întreaga caravană ieșise

din cotlonul unde se pitulase din porunca tainică a însuși cîrmuitorului și că după mai puțin de un ceas de drum intrase în oraș prin Porțile de Fier, trecînd de-a lungul ulițelor bazarului.

Dacă ar fi dat în vileag una ca asta, cum ar mai fi vuit de zvonuri și clevetiri bazarul din Samarkand!

Cum ar mai fi trîncănit neguțătorii despre binefăcătorul lor, despre înaltul lor ocrotitor, despre Timur, Stăpînitorul Lumii!

Pușok găsi un răspuns:

— Ei, caravana mea s-a rătăcit, unii au crezut că s-a isprăvit cu ea, dar, mulțumesc lui Dumnezeu, din mila cîrmuitorului, iat-o!

— Dar ce marfă ai? întrebă Sadreddin-bai, fără a-l asculta.

— Atîrnă de cumpărător. Fiecare de ce are nevoie.

— Eu aș avea nevoie de piele.

— Multă?

— Dar la ce preț o dai?

— O sută!

Sadreddin-bai se dădu îndărăt, molfăind, dar îndată se apropie din nou:

— N-am auzit bine. La ce preț, preacinstite?

— O sută!

Punga pleoștită se legăna neputincioasă pe pîntecul bătrînului, dar Sadreddin-bai o apucă cu hotărîre.

— Îți dau arvună pentru o sută de legături. Ne socotim deplin peste două zile.

— O sută e cu bani peșin. Altfel, e o sută douăzeci și cinci!

— Ultimul preț?

— Banii sînt ai matale, marfa e a mea.

— O sută zece!

— După cum vezi, n-am descărcat încă. Așa-i? N-am început încă să vînd. N-am stat încă de vorbă cu neguțătorii. Așa-i? Dacă vrei să cumperi, cumpără la prețul pe care ți l-am cerut. Dacă nu, așteaptă să vezi ce preț o să fie mîine.

— Poftim arvuna.

- Cît mi-ai dat?
- Pentru zece legături.
- Plătești zece și rîvnești o sută! zise Pușok dînd disprețuitor din mînă.
- Fie! Bate palma!
- Doar așa, ca safta! se dădu bătut Pușok. O sută de legături a cîte o sută douăzeci și cinci sînt ale dumitale. Ne socotim mîine seară.
- Am cerut păsuire două zile.
- Nu pot să aștept.
- Bine. Dă-le încoa!

Dar neguțătorii se și adunaseră în jurul lui Pușok, alergînd de jur împrejurul caravanei, strecurîndu-se între cămile, ivindu-se de sub ele.

- A adus piele! se răspîndea zvonul prin bazar.

Dughenile de piele din bazar se goliseră și toți alergau ca la foc spre Havuzul Stătut. Curînd după aceea cămilele abia mai puteau fi aduse la descărcat sau scoase din ogradă, atît de multă lume se strînsese din toate părțile – unii ca să cumpere piele, alții ca să privească cum se tocmesc toptangiii.

Unii, după ce făceau îndelung plecăciuni în fața lui Pușok, aduceau vorba de departe:

- Cum de s-a întîmplat, preacinstite, că nici n-am dovedit bine să te petrecem și te-ai și întors?

— M-au scuturat frigurile. A trebuit să mă întorc! oftă, plin de nerăbdare, Pușok, simțind în el atîta vlagă, atîta belșug de putere și de sănătate, cum nu mai cunoscuse niciodată în viață. Uitase chiar că dosul îl mai durea încă din pricina goanei călare de deunăzi, durere înviată de alergătura, deși nu prea lungă, din ziua aceea.

Dar alții îl întrebau de-a dreptul:

- Ce marfă ai?
- Ce ai vrea să fie?
- N-ai cumva piele?
- Și dacă așa avea?
- Aș cumpăra...

- De cîtă ai nevoie?
 - Care-i prețul?
 - O sută cincizeci!
 - Legătura?!
 - Da ce?
 - Noi abia am putut să vindem cu cincisprezece!
 - Cînd asta. Demult?
 - Ei, asta, demult!
 - Acum însă prețul e altul. Atunci și eu mă învoiam la șaptezeci!
 - Da, ținem minte!
 - Acum, poftim, am adus marfă. Luați. Mîine s-ar putea să se scumpească.
 - Dar auzisem că pielea matale se pierduse fără urmă.
 - Am găsit-o.
 - Aha! Dar ce preț ceri!
- Unii încă șovăiau, schimbînd priviri între ei: alții își croiau de pe acum drum spre armean pentru a plăti prețul cerut.
- Numai Sadreddin-bai cutreiera prin ulicioarele pustii, căutîndu-l ba pe un cămătar, ba pe altul.
- Dar și cămătarii obișnuiți și zarafii, care uneori dădeau și ei bani cu dobîndă, opreau de îndată dobînda lunară asupra datoriei, împrumutînd bani în așa fel, încît era de ajuns ca datornicul să facă un pas greșit, ca să se înglodeze pînă în gît în datorii pe care nu le mai putea plăti niciodată.
- Ce zălog dai? îl întrebă pe costelivul Sadreddin-bai un cămătar persan molatic la înfățișare, mătăhălos ca un elefant, ascuns aproape în întregime de pîntecul lui rotofei.
 - Dau casa drept zălog.
 - Cît face?
 - Hai să zicem - cinci mii!
 - Oho! Hm, cine are nevoie azi de casă?
 - E casă trainică.
 - Avuția neguțătorului e dugheana cu marfă. Ai așa ceva?
- E plină cu marfă?
- Doar mă cunoști! Am mai împrumutat de la matale și am

plătit totdeauna la soroc.

— Tare mă mai bucur cînd mi se plătesc datoriile la soroc!

— Rogu-te – nu mă lăsa. Împrumută-mă!

— Dai casa zălog pentru o mie?

— Dar ea prețuiește zece mii! Totdeauna a fost socotită la cinci mii cînd am dat-o zălog.

— Ai mai zălogit-o?

— Cîndva. Demult.

— O mie!

— Puțin!

— De cît ai nevoie?

— De douăsprezece.

— Pentru un zălog de cinci mii! Aș!

Anevoie căpătă Sadreddin-bai trei mii, punînd casa amanet și, după ce iscăli țidula pentru șase mii și hîrtia de amanetare a casei, se repezi la caravanseraiul armenesc.

Se însera, dar lîngă Havuzul Stătut neguțătorii încă se îmbulzeau cumpărînd piele de la Pușok.

Marfa nu se mai descărca. Cîte zece, cîte douăzeci de cămile ieșeau din ogradă ba după unul, ba după altul dintre neguțători. Unii dintre cumpărători plecau deodată cu zece cămile, cînd Mullo Faiz își croi în sfîrșit drum spre Pușok cu totul istovit de zăpușeală și de îmbulzeală.

— Bine ai venit, preacinstite!

— Bine te-am găsit!

— Pogorîtu-s-a milostivirea celui-de-sus asupra treburilor matală?

— Ai nevoie de piele?

— Care-i prețul?

— Am vîndut tot. Mai am doar vreo treizeci de saci.

— Cît costă legătura?

— Două sute!

— Cît?

Mullo Faiz se rezemă încet de perete, lunecă și căzu la picioarele lui Pușok, mirat că limba i se împleticea în gură. Încercă să miște fălcile. Mîna dreaptă nu mai putea s-o ridice.

Duse mîna stîngă la gură, dar văzu negru înaintea ochilor și se rostogoli de pe prag undeva jos, într-un hău căscat în beznă. Doar inima îi mai bătea, ca și cum ar fi trecut peste el o caravană, încet-încet, ca în vis, pășind ușor, aproape fără să se simtă. În cele din urmă nu mai auzi nimic.

Oamenii se strînseseră în jurul lui Mullo Faiz, care zăcea fără simțire, încercînd să-l ridice. În sfîrșit, îl săltară de jos și-l duseră de acolo. Întîlnind oamenii care-l duceau, Sadreddin-bai se dădu la o parte, lipindu-se de perete, lăsîndu-i să treacă, mînios că-l stingheriseră. Îndată ce trecură de el, se repezi la Pușok:

— Uite! Ai aici trei mii.

— Ai vrut o sută. Așadar, trebuie să-mi dai douăsprezece și jumătate, din care scădem arvuna..

— Am dat una și un sfert!

— N-are rost să ne ciorovăim pentru un sfert, preacinstite! Dar ce, eu am așteptat degeaba?

— Dar am spus că aduc banii mîine seară și i-am adus azi!

— Ei, unde mai pui că și prețul e acum altul.

— Cum asta?

— Acum e două sute.

— Dar nu ne-am învoit așa!

— Uite, îți dau înapoi arvuna mai puțin un sfert.

— Pentru ce mai puțin?

— Pentru că te-am așteptat.

— Ei... Asta-i prea...

— Bine! îl întrerupse Pușok căruia nu-i plăcea să obijduiască pe nimeni, și amețit de toate cela întîmplate era îngăduitor. Bine, am să pun la socoteală și sfertul. Ei, cumperi cu două sute?

— Așadară, cîte legături?

— Să socotim...

Se întuneca tot mai mult.

Pușok nici nu intrase încă la el în cămară. Nici nu dăduse ochi cu stăpînul caravanseraiului, și toată marfa era de pe acum vîndută! Și la ce preț! La ce preț o vînduse!

Ograda se golise, nu se mai vedea nici un samar! Călăuza caravanei își dusesese cămilele afară din oraș. Totul se petrecuse numai în trei sau patru ceasuri!

— Ce odaie vrei? îl întreabă Levon pe Pușok. Aceeași?...

— Da. Aceeași.

— Dar unde-i calabalicul matale? Ce să duc acolo?

— Calabalic? își aminti deodată Pușok. Calabalic? Nu l-am luat cu mine... Se află la caravanseraiul în care am poposit mai înainte. Așa am venit. Fără calabalic.

Era istovit.

— Fă-mi patul, Levon. Eu mă duc la ospătărie să înfulec ceva.

Curînd după aceea, Pușok ședea pe malul havuzului sub pata uleioasă de lumină, pe care o arunca fanarul aninat de creanga mlădioasă a unei sălcii din țara chitailor.

Pușok nu putea de loc să-și amintească cine era tînărul care ședea nemișcat în fața lui, pe cap cu o tichie verde din Șahrisiabz; unde-l mai văzuse oare pe acest tînăr plăcut la vedere? Cînd? Parcă nu era mult de atunci. Dar unde?

Aiar ședea neclintit, ascultînd apa care susura în întuneric, curgînd din ulucul de piatră în Havuzul Stătut.

Ghemotocul de cîlți, vîrît în călimara mică de lut, ca să nu se usuce și să nu se verse cerneala, se agăță de vîrfurile bețigașului de trestie și Ulugbek se murdări pe degete.

Le umezi cu salivă și le șterse de căptușeala micului său halat. Timur aștepta cu răbdare ca nepotul să scrie din nou ceea ce-i spunea.

Ulugbek scria acum a treia poruncă din acelea care trebuiau să fie gata, pentru a fi date la iveală în clipa potrivită.

— Ia citește! arată Timur cu capul spre foaia de hîrtie.

Tot ștergîndu-și degetele, băiețelul citi cele scrise:

„...Întrucît în bazarul din Samarkand nu se găsește piele îndeajuns, se îngăduie oștenilor să pornească la drum fără încălțări de schimb, urmînd a se face rost de ele în drum,

acolo unde se vor găsi.

Întrucît neguţătorii de arme s-au plîns de armurieri că n-au vrut să scadă preţurile la mărfurile lor, că stăruie în preţurile lor, să se dea neguţătorilor de arme din magaziiile noastre...”

Tocmai atunci intră Muhammed-Sultan cu epistola. Luînd-o din mîinile lui, Timur se uită cu coada ochiului la Ulugbek:

— Hai, du-te, şi spală-te pe mîini. Spală-te cu apă.

După ce ieşi Ulugbek, Timur desfăşură sulul şi cercetă epistola. Ce să priceapă el în acele liniuţe, puncte şi înflorituri de neînţeles? Privi foaia gălbuie de hîrtie deasă, de mătase, şi o dădu înapoi lui Muhammed-Sultan:

— Citeşte!

Încet, nu atît de bine cum ştia să citească Ulugbek, Muhammed-Sultan începu să silabisească epistola amirului Murat-han pe care o trimisese surorii sale Gauhar-Şad la Herat.

— Aşa, aşa... Bineţele, urările nu le citi. Să nu pierdem vremea, căci acuşi se întoarce Ulugbek si epistola asta a fost doar trimisă mamei lui. N-are însemnătate... Treci la fapte.

Dar pentru a găsi locul unde începeau aceste fapte, Muhammed-Sultan avu nevoie de mai multă vreme decît dacă ar fi citit totul la rînd.

Murmurînd, spicua cînd ici, cînd colo, dar dădea mereu de bineţe, de zorzoane, sau de stihuri cucernice din Coran.

În sfîrşit, găsi:

„Aci sosit-a han-zade a preacinstului Miranşah-mîrza, iar stăpînul este mînios şi mohorît. Chiar dacă va scoate săgeata din tolba mîniei sale, vîrful ei ţinti-va spre soare- apune, iar voi vă veţi bucura de pace, bună învoire şi înflorire!

Am dat să facă tăşti bune unui meşter iscusit de aici, potrivit dorinţei binecuvîntatului Şahruh-mîrza şi cea dintîi taşcă am s-o primesc mîine şi-am s-o trimit.

— Nu cumva aici vorbele despre tăşti au un alt tîlc? întrebă Timur căzînd pe gînduri.

— Chiar dacă au alt tîlc nu va mai apuca să le trimită: mîine amirul n-o să mai fie aici.

— Hm, îl liniștește pe Șahruh, pasămite o să ne îndreptăm spre Miranșah. Ei, Șahruh n-are decît să doarmă liniștit cu soața lui! Pecetluiește la loc epistola, ca să nu se bage de seamă nimic și trimite-o din nou. S-o citească la Herat. Iar olăcarul să spună acolo prin viu grai: „A fost trimisă cu un alt olăcar, dar pe drum s-a întîmplat o năpastă. Iar cîrmuitorul, pare-mi-se, nu știe nimic despre asta.” Nu știe! Înțelesu-m-ai?

Ulugbek se întorsese.

Muhammed-Sultan făcu repede epistola sul și o vîrî în mîneacă.

— Altceva? îl întrebă Timur pe Muhammed-Sultan.

— Amirul Muzaffar a cercetat doi oameni prinși pe drumul dinspre Purgan. Îndrugau niște minciuni, din care nu se putea înțelege nimic.

— Unde-s?

— Jos.

— Hai să mergem, am să-i cercetez eu însumi.

Se strecurară anevoie într-un coridor strîmt, de unde o scară îngustă se rotea repede, pogorînd, spre beciurile Palatului Albastru unde, îndărătul pereților groși, în întunericul aproape deplin, sub bolțile scunde, se aflau închisori și temnite tainice, de unde glasul omenesc nu pătrundea afară, unde în cărămizile cafenii erau înfipite verigi și belciuge negre, unde împărăteau cei mai credincioși, cei mai de nădejde slujitori ai Stăpînitorului Lumii.

Timur coborî pieziș pe scara repede, lăsînd în jos cu grijă piciorul lui beteag de pe pragul înalt, aplecat.

Muhammed-Sultan rămăsese ceva mai în urmă, pentru ca în întuneric să nu calce pe mîna bunicului care cobora cînd sprijinindu-se cu palma de zid, cînd rezemîndu-se cu degetele pe treptele de care trecuse.

Rămas singur, Ulugbek scoase, ca să-și treacă vremea, din învelitoarea de mătase scrierea lui Ghias-addin și o deschise la locul în care bunicul lui îl întrerupsese pe hronicar.

Băiețelul citea:

„După aceea Stăpînitorul Lumii luat-a hotărîrea neclintită

de a purcede împotriva cetății Delhi.

Astrologii, cititorii în stele, care pun la temelia tuturor faptelor semnele zodiacului și le leagă, potrivit cu aceste semne, căutat-au să ghicească în taină viitorul, după îmbinarea zodiacului, prielnică sau rău vestitoare. Dar Marele Stăpînitor, întruchiparea preaînaltelor însușiri ale califilor, se bizuia pe învățătura cuvioșilor, care descătușează mințile omenеști de eresuri și de rătăcirile celor ce nu pun la îndoială nici treimea, nici cele șase înfățișări ale dumnezeirii, datorită evlaviei lor adînci. El s-a îndoit, n-a dat crezare arătărilor stelelor și cu mîna nădejzii s-a prins de arcanul îndurării celui-de-sus...”

Pogora amurgul.

Slovele nu se mai vedeau bine. Băiețelul așeză din nou scrierea în învelitoarea ei. Îi rămăsese în minte cît de frumos scria:

„După îmbinarea zodiacului, prielnică sau rău vestitoare...”

Se întuneca repede, așa cum se întîmplă totdeauna la Samarkand, în cele dintîi zile ale lunii septembrie.

Nu se aduseseră încă facile.

Băiețelul privea cum se întuneca tot mai mult, iar dincolo de fereastră, sus, în tăriile cerului se aprindea, licărea, necutezînd încă să strălucească din plin, luminița albă a unei stele îndepărtate.

CAPITOLUL ZECE

GRĂDINA

Trecuse o săptămînă de cînd cîrmuitorul se închisese într-un ungher dosnic al marelui său palat.

Iar deasupra așezării, dimineața de septembrie răspîndea o lumină albă, străvezie.

Frunze grele căptușeau fundul pîraielor, iar apa era curată, rece. De-a lungul drumurilor și de-a curmezișul grădinilor, pe apa pîraielor pluteau roade coapte, căzute de pe crengi.

Trandafirii înfloreau acum toamna a doua oară, și toți pierde-vară din așezare purtau după ureche, sau sub turbane, trandafiri roșii-aprinși sau mlădițe liliachii de izmă înmiresmată.

În zilele acelea mulți dintre localnici plecau afară din oraș, la țară, unde aveau livezi și case, și unde ai lor se aflau încă din primăvară. Plecau tarabagiii, toptangiii, dar dregătorii nu îndrăzneau să părăsească orașul, să se îndepărteze din umbra cenușie a palatului, temîndu-se ca nu cumva stăpînitorul să-i cheme și să se mînieze dacă nu i-ar afla în preajma lui.

Umbra sură a Palatului acoperea, ca o bucată mare de pîslă, curtea de piatră, unde încă dis-de-dimineată se grămădeau sfetnicii apropiați și curtenii lui Timur. Trecuse o săptămînă de cînd cîrmuitorul nu ieșise încă la ei și nu-i chemase înăuntru, mîhnit de veștile primite despre Miranșah, nehibzuitul său fiu.

În fiecare zi, dregătorii se îmbulzeau și tînjeau, șoșotindu-și mereu unul și același lucru:

— Ce face cîrmuitorul?

— E tot mîhnit!

— N-ar trebui să trimitem pe careva la el? Să-l ogoim, să-l

alinăm, doar treburile stăpînirii stau pe loc, aşteaptă.

— Dar cine să se ducă? Care vrea să-şi pună capul în cumpănă?

Şi vorbele se curmau.

Se obişnuiseră să se tot îmbulzească în pragul palatului. Se gospodăreau acolo ca la ei acasă, întindeau cergi în curte, de-a lungul zidurilor reci, în umbra jilavă, se ospătau unul pe altul cu gustări aduse de acasă, trimiteau slugile la bazar după turchestani zemoşi sau după şerbet, după baclavale sau halva.

Sedeau pe cergi, fără a se hotărî să-şi aştearnă un macat sau să-şi pună vreo pernă dedesubt, ca şi cînd s-ar fi aflat la un scurt popas în război, gata oricînd să sară fără şovăială pe cal sau să se năpustească în luptă, dacă va porunci cîrmuitorul. Tăifăsuiau cumpăniţi, rostind vorbe cu tîlc în aşa fel, încît, ascultîndu-i, ai fi putut crede că toţi se gîndeau numai şi numai la dezlegarea marilor treburi legate de propăşirea întregului norod, că dacă n-ar fi ei acolo, bătrînul Timur nu ar putea cîrmui cu atîta strălucire.

În zilele acelea sosea cine ştie de unde şi pleca cine ştie unde olăcar după olăcar. Soseau şi plecau de sub bolţile curţilor caravane colbuite de vînturile drumurilor îndepărtate, sau chivernisite pentru drumuri îndepărtate. Viaţa Palatului Albastru nu se curmase. Poate că acum era chiar mai însufleţită şi mai zgomotoasă. Uneori, era chemat în palat unul sau altul din dregători, dar şedea de vorbă cu ei mîrzacul Muhammed-Sultan, şi după aceasta căpeteniile de urdii ieşeau tăcute, îngîndurate, grăbite, alergau spre conoveţe şi nu se mai întorceau să şadă pe cergă împreună cu ceilalţi curteni.

Zilele acelea, în bazar se dăduse un preţ nemaivăzut pentru piele, cînd sosise în oraş Ghevork Puşok cu marfa lui. Pretutindeni în bazar, în fiecare casă de neguţător, în toată aşezarea se vorbea despre nemaipomenitul alişveriş al neguţătorului armean, iar Puşok, după ce vînduse toată marfa, spusese că este bolnav şi se pitise într-una din

grădinile lui Timur, aflată în afara oraşului, unde grădinarul stăpînirii îl poftise să stea cîtăva vreme, pînă cînd vorbăria se va ostoii şi cîrmuitorul îl va chema pentru a-i încredinţa alte treburi.

S-ar fi putut întîmpla ca vreunui din muşteriii lui Puşok să-i treacă prin minte să-l ia la rost, să facă gălăgie, deoarece, chiar a doua zi, preţurile la piele scăzuseră de la două sute legătura la cincizeci, cît fusese înainte, iar spre seară coborîseră pînă la treizeci. Cererea scăzuse. Oştenii nu mai căutau cu deznădejde încălţări, deoarece ieşise porunca milostivă a cîrmuitorului, care îngăduia oştenilor să aibă o singură pereche.

Sadreddin-bai dusese banii de la cămătar lui Puşok şi nici nu apucase bine să ia legăturile de piele cumpărate, că cererea şi începuse să scadă, preţurile coborau repede, de-a rostogolul, ca dinarul de aur în tigva dervişului – fără întoarcere.

Sadreddin-bai nu mai avea cu ce să-şi răscumpere casa. Nu mai avea nici măcar cu ce să plătească cămătarilor dobînzile care creşteau, şi bătrînul, luîndu-şi doar vreo două caftane şi un covoraş ponosit, părăsi pentru totdeauna casa părintească, pe care abia cu puţină vreme înainte o preţuise atît de mult răposatul Mullo Faiz.

Dar neguţătorul se cade să facă negoţ. Dacă neguţătorul se lasă de negoţ, nu mai e neguţător. Sadreddin-bai ţinu piept loviturii; oricît de grea fusese această lovitură, nici ciolanele neguţătorului nu trosniseră, nici mintea nu i se întunecase; îi mai rămăsese pielea cumpărată de la Puşok, care, deşi îşi pierduse din preţ, era marfă foarte bună, cu pecetea Hoardei de Aur.

Sadreddin-bai se mută în caravanseraiul sărăcăcios, şubrezit de vreme, al lui Batur-bai, într-o odăiţă vecină cu fosta chilie a lui Mullo Kamar. Pe uşa acesteia atîrna încă un lacăt lung, ca prăselele unui hanger, cu o toartă groasă; pesemne că Mullo Kamar avea de gînd să se aciuiască din nou acolo, cînd se va întoarce. Sadreddin-bai îşi rîndui la el în

odăiță, pe rafturi, pieile de preț, desfăcînd deocamdată numai o legătură.

Nu avea bani să închirieze o prăvălie în bazarul de piele și nici măcar pentru vreo mică dugheană, ca aceea pe care o închiriasse pe vremuri Iatagan. Lîngă fosta dugheană a lui Iatagan, de-a dreptul pe pămînt, Sadreddin-bai întinse un covoraș și așeză pe el gheme de ață pentru cizmărie, tocuri de lemn, rămășițe de piele cumpărată la preț de nimic de la ciubotarii bogați, trebuincioase celor mărunți. Puse alături și ceva piele cu pecetea Hoardei de Aur.

Cînd prețurile scăzură peste tot în bazar la cincizeci, Sadreddin-bai își vîndu marfa cu patruzeci și nouă. Cînd prețul coborî la treizeci, numai Sadreddin-bai nu se temu să ceară douăzeci și opt pentru o legătură.

Deși negoțul nu se însuflețise încă, Sadreddin-bai făcea alișveris bun. Nu trecu nici o săptămînă și tot bazarul știa că ață de cizmărie, tocuri și rămășițe de piele se găsesc mai ieftin decît oriunde la Sadreddin-bai. Din zi în zi creștea tot mai mult numărul mușteriiilor care cumpărau marfă de la bătrîn.

Neguțătorii din bazarul de piele se mirau și totodată se mîniau de faptul că Sadreddin-bai, care înainte vreme era cunoscut ca un zgîrcit fără pereche, ca un cărpănos care ținea veșnic la preț, acum scădea prețurile în tot bazarul de piele, vînzînd aproape în pierdere, șezînd ca un cerșetor pe covorașul lui de lîngă drum.

Dar mușteriii se opreau tot mai des în fața acestui covoraș. Către acest covoraș se îndreptau ciubotarii, străbătînd tot bazarul de piele, ocolindu-i pe ceilalți neguțători; deși marfa nu era cu mult mai ieftină decît la alții, ei cumpărau aici ceea ce le trebuia pentru meșteșugul lor, bătrînul vînzînd totuși mai ieftin, lucru care în meșteșugul lor își avea însemnătatea lui.

Iar cheltuielile lui Sadreddin-bai pentru hrană și pentru negoțul lui scăzuseră atît de mult, încît deosebirea de preț era răscumpărată de creșterea tot mai mare a deverului. Cîștigul bătrînului creștea zi cu zi, întrecîndu-i cu mult cheltuielile.

Roata negoțului începuse din nou să se învîrtească în mâinile sale uscățive, stăruitoare, neobosite.

Nu o dată în zilele acelea cobora Timur pe scara îngustă în întunecimea din hrubele palatului.

Unul după altul erau aduși în fața cîrmuitorului tot felul de inși zdrențăroși, aproape despuiați, istoviți și pe care îi cerceta însuși Timur – cum nimeriseră în drumul caravanei, dacă nu veniseră cumva din satul Kurgan, unde locuiau, ce îndeletnicire aveau...

Unii spuneau că se duceau la bazar; alții se juruiau că avuseseră de gînd să-și vadă rubedeniile la Samarkand; alții, în sfîrșit, nu răspundeau la întrebări, și aceștia, bătuți cu cnuturile, șfichiuiți cu gîrbacele, răcneau de durere sau își dădeau duhul pe neașteptate, fără să fi dat în vileag nimic de seamă.

— Țștia-s pesemne tîlharii! spuneau despre ei călăii, închinîndu-se în fața cîrmuitorului, după ce nu se mai putea scoate nimic de la schingiuiții care amuțiseră pe vecie.

Și vorbele gîzilor îl mai linișteau pe Timur.

Într-o zi, în fața cîrmuitorului se afla un om pocîltit, în zdrențe, cu o ciudată barbă roșcată, care i se revărsa pe piept în cîteva șuvițe unduitoare. Ochii lui albaștri, în chenarul roșu al pleoapelor nedormite, îl priveau pe Timur poate muștrător, poate cu mirare.

— Tu ai prădat? îl întrebă Timur.

— Pe cine?

Timur era uimit că întemnițatul stătea de vorbă cu el fără sfială, ca și cum ar fi fost doi cunoscuți în bazar, ca și cum s-ar fi grăbit să pună capăt unei pălăvrăgeli plictisitoare. Dar Timur abia dorea să stea'de vorbă cu el.

— Tu ai prădat? Ai fost prins cu mîța-n sac?

— Ce să prad, vai de zilele mele! Colea o găină, dincolo doi harbuji. Doar știi că nu poți duce doi harbuji într-o mînă. Și iac-așa am trăit ca vai de mine. Ce fel de prădăciune-i asta! Tîlharii pradă cu hangeru-n mînă, înjunghie, fură aur – asta

se numește prădăciune! Eu mă îndeletnicesc cu șterpeleli mărunte.

— Ai mărturisit?

— Dar nici n-am tăgăduit. Îndată ce am fost întrebat, am și răspuns: colea o găină, dincolo un harbuz sau un cantalup, – se întâmplă, de aia-i drumul mare.

— Dar cum ai nimerit pe drumul Kurganului?

— Veneam la bazar.

— La ce bazar?

— Bazarul din Samarkand.

— De ce?

— Ei, d-aia!

— Ca să jefuiești?

— Dar ce fac eu nu-i jaf! Doar am spus: ce fac eu nu-i jaf.

— Dar caravane ai întâlnit?

— Am întâlnit și așa ceva. Zece, poate chiar și cincisprezece caravane au trecut pe lângă mine, pînă am ajuns aici.

— Le-ai prădat?

— Vai de mine! Dar ce, eu-s tîlhar? Eu mă îndeletnicesc cu daraveri mărunte. Ca să jefuiești o caravană trebuie să fii tare, să ai arme, oameni.

— Puteai să-i aduni!

— Oameni? De unde? Dar ce, eu-s cine știe cine? Dar ce, eu-s Timur?

— Cum ai spus?

— Eu nu-s tare, zic, ca să strîng oameni.

— Dar despre Timur ce-ai spus?

— El e om mare, de viță împărătească. Lui nici că-i pasă!

— Știi cu cine stai de vorbă?

— Aici e întuneric, nu deslușesc. Săptămîna asta atît am fost sucit și răsucit, încît nici nu mai țin minte cu cine n-am stat de vorbă!

— Nu vrei să mărturisești?

— Ce anume?

— C-ai jefuit caravana.

— Nu. Nu-i treaba mea. N-am ridicat mîna asupra vreunei

caravane. Eu nu mă apuc decît de ceea ce-mi stă în putere să fac, din asta îmi scot și hrana.

— Dar dacă ți-ai scoate-o altfel?

— N-aș avea nimic împotrivă. Numai de-ar fi viața mai ușoară.

— De unde ești?

— Din munți. Auzita-i de Matcea?

— De acolo ești?

— De acolo.

Timur întrebă straja:

— Ce armă s-a găsit asupra lui?

— Nu s-a găsit nimic. Avea doar un jungher de tăiat cantalupi, unul mic.

— Unde-l ținea?

— Într-o teacă, la brîu.

— Răufăcătorii nu poartă ziua arme la vedere. Ziua armele sînt ascunse. Dacă jungherul era ziua la vedere, înseamnă că nu era o armă, spuse Timur și se întoarse din nou spre muntean: De mult șterpelești?

— De cînd am plecat de acasă.

— Dar acasă?

Întemnițatul izbucni în rîs pe neașteptate. Întrebarea i se părea munteanului copilăroasă, ba poate chiar neroadă.

— Ce poți să furi la noi, la Matcea? Piatră? Pomi? Acolo pe lîngă fiecare casă e cîte un dud pentru creșterea viermilor-de-mătase, oamenii culeg roadele, le usucă, le pisează, făina o amestecă cu apă și asta-i hrana lor. Iar uneori mănîncă chiar făină uscată. Altceva nimic. Piatră! De jur împrejur numai piatră. Cei care au doi duzi pe lîngă casă, trăiesc mai îndestulat, dar nici de la ei n-ai ce fura.

— Numele?

— Al satului?

— Nu, al tău.

— Polat-Șo.

Timur porunci străjii:

— Dă-i drumul. Lasă-l să plece.

Și porunci să fie adus următorul.

Omul care fu adus în fața lui era nespus de întunecat. Fața lui era atît de oacheșă, încît părea albăstruie. Părul lung, barba, băteau de asemeni într-un negru-albăstrui; pînă și buzele lui erau negre. Veșmintele lui – beșmetul și nădragii – erau tot negre, din lînă neagră. Beșmetul îl îmbrăcase de-a dreptul pe trupul gol.

— Unde ți-e cămașa?

— A putrezit pe drum, stăpîne.

— Vii de departe?

— De pe lîngă Damasc.

— Ești arab?

— Sînt persan.

— De ce-ai plecat de acolo?

— În căutare de lucru.

— Ce lucru?

— Știu să fac hîrtie.

— Unde te duceai?

— La Samarkand.

— Oamenii de aici fac ei înșiși hîrtie.

— Dar nu ca mine. Eu știu să fac altfel. Mai repede, iese mai subțire, nu-i atît de zgrunțuroasă, de aspră.

— Zgrunțuroasă? nu înțelese Timur.

— Hîrtia mea este mai netedă.

— Ah!... Bine, bine. Dar caravane întîlnit-ai?

— Multe caravane.

— Unde?

— Pe tot drumul.

— Dar pe lîngă Kurgan?

— La Kurgan am înnoptat. Pe drumul ăsta am înnoptat de o sută de ori, stăpîne, dar aici toți mă întrebă despre caravana din Kurgan. Am spus și am tot spus. Mereu același lucru: „Kurgan – caravan, caravan – Kurgan”. Cîtă vreme am dormit la Kurgan n-am văzut și n-am auzit caravane. Cînd m-am trezit, în sat se afla o caravană jefuită, dar n-am văzut-o, căci străjile nu îngăduiau nimănui să se apropie. Străji feroase,

stăpîne. Dar eu așa gîndesc: străjile nu trebuie să lase pe nimeni să se apropie de caravană înainte de jefuirea ei, dar o dată ce a fost jefuită, e prea tîrziu ca s-o mai păzești!

Și, rostind aceste cuvinte, luminile strălucitoare ale ochilor persanului scînteiară ca două semiluni. Ochii îi erau oare zîmbitori, privirea-i scăpăra oare de mînie?

Timur nu putea să-și dea seama: înfățișarea întemnițatului era din nou întunecată.

— Cum ai ajuns aici?

— Am trecut peste rîul Amu, stăpîne. La vad toată lumea e lăsată să vină încoace, dar nimănui nu i se dă drumul să plece de aici. Dacă se află că vine încoace un neguțator sau un meșteșugar, i se dă drumul îndată.

— Da, încuviință Timur, s-a dat o asemenea poruncă. Pentru ca țara noastră să se îmbogățească în oameni. Și ca să nu sărăcească – oamenii nu sînt lăsați să plece.

— Dar cînd am vrut să-mi văd de drum, deodată m-au înhățat. Ce rost avea să mă lase să trec hotarul dacă n-am voie să mă duc undeva?

— Poți să te duci. Dar tîlharii n-au voie!

— Atunci trebuie prinși.

— Vrei să ne înveți pe noi?

— Bucuros, stăpîne. Aici se face o hîrtie bună. Dar hîrtia mea e și mai bună. Vreau să fac eu însumi hîrtie, ba chiar pot să-i învăț și pe alții.

— O să vedem noi ce meșter ești! încheie Timur și porunci ca persanul să fie dus în meșteșugăriile palatului, unde de ani și ani zdrențe de mătase erau pisate în piulițe de lemn, turnate în site, uscate și încleiate, făcîndu-se astfel vestita hîrtie de Samarkand.

Acolo a fost dus tuciuriul persan.

Din întunericul temniței, în întunericul meșteșugăriei, din robie în altă robie, de unde nu mai era altă scăpare decît cea din urmă, singura, în bezna adîncă a mormîntului.

Fu adus la cîrmuitor pentru cercetare următorul întemnițat.

Și Timur întrebă din nou, nerăbdător să afle adevărul, cine jefuise caravana la Kurgan.

Nu putea pleca din Samarkand înainte de a ști dacă ceata de tâlhari care jefuise caravana era mare. Înainte de a pleca, trebuia să se liniștească. Și era vremea să plece.

Și din nou, când întrebând, când schingiuind, porunca să fie aduși în fața lui cei prinși pe marile șleahuri ale caravelor, toți aceia care cădeau în mâinile oștenilor pe drumul de la Kurgan.

Dar ori de câte ori coborîse la întemnițați în hrubă, nici unul nu mărturisise că prădase caravana lui Ghevork Pușok.

Încet-încet, Timur se liniștea: dacă ceata tâlharilor ar fi fost mare, puternică, ar fi dat-o în vileag vreunul din ei. Timur îi spunea mîrzacului:

— Caravana a fost jefuită de tâlhari cutezători. Cutezători, dar numai tâlhari. Au jefuit, iar acum au să stea liniștiți pînă când vor mistui prada. Primejdios e tâlharul care jefuiește pentru a jefui, nu pentru a-și umple burta. Aici e vorba de niște tâlhari cutezători și de o strajă nepăsătoare. Vezi tu de treaba asta, Muhammed! Pedepsește-i cu asprime pe străjeri, iar caravanierilor atrage-le luarea-aminte – pe viitor – să ia strajă de nădejde.

— Străjerii cu pricina s-au speriat atît de cumplit, încît au luat-o la goană care încotro. Am dat poruncă să fie căutați. Totuși nu se dă de urma lor nicăieri!

— Prinde-i. Iar când pui mîna pe ei, pedepsește-i. Pedepsește-i pilduitor, să rămînă toți cu gura căscată! Ei, eu plec. E vremea. Tu ai grijă aici!...

— O să am grijă, bunicule!

— Și bagă de seamă, dacă vezi pe unul că vrea să-ți scape din mînă, oricine ar fi, pune gheara pe el. Înțelesu-m-ai? Și nici o îndurare! Dar cu rost!

Tot vorbind astfel, de una, de alta, urcau treptele repezi de-a lungul puțului îngust al scării de piatră pînă sus în palat.

Muhammed-Sultan trimise după Aiar.

În timp ce olăcarul era căutat prin curte, Muhammed privea de pe terasa înaltă drumul mare care străbătea așezarea.

În depărtare, de-a lungul drumului mare, de la Porțile Acelor, erau aduse în oraș, în harabale, în saci și în panere, în samare, pe măgari, în coșuri împletite, adânci, și pe cai, în desagi, roadele îmbelșugate ale livezilor, bostănăriilor și ale grădinilor de zarzavat din împrejurimile așezării.

Pretutindeni, în nenumăratele vii din jurul Samarkandului, ciorchinii grei ai strugurilor se coceau deplin – pe prăjini puse de-a curmezișul, sus, deasupra potecilor, sau pe araci subțiri, mlădioși, arcuiți, iar mai aproape de munți – întinși de-a dreptul pe pământ.

Proptele înalte sprijineau crengile lungi, grele de roade. În livezi plutea aroma merelor și a gutuilor, mireasma uscată a perelor. Numai prunele brumării, învăluite în pojghița lor vînătă bătută de soare, nu miroseau aproape de loc.

În bostănării se coceau cantalupii. În zilele acelea mireasma lor plăcută umplea bazarurile. Mirosea a cantalupi pe ulițele așezării, pe ulicioarele străjuite de zidurile din lut, în ogrăzi și în case.

Muhammed-Sultan privea în jos, de pe terasă, viața pașnică ce se scurgea în jur.

Țăranii aduceau la bazar roadele lor. Cantalupii ieșeau afară din saci și din coșuri: lungi, vârgați, rotunzi, galbeni, netezi, bălțați, cu picățele sau cu nervuri, de un verde-închis sau albastrii, harbuji de iarnă cu coaja aspră care erau păstrați toată iarna sub streășină în niște împletituri de papură, și cu cît stăteau mai mult, cu atît erau mai dulci. Și fiecare își avea gustul și aroma lui deosebită. Turchestanii miroseau a migdale și a vanilie, a izmă sau a rășinoase.

În cei douăzeci și șapte de ani, pe care îi număra, Muhammed-Sultan străbătuse multe drumuri, înfipt zdravăn în șa. Cutreierase multe țări, orașe și grădini, sate, stepe și munți... Și acolo unde sosea, se dezlănțuiau lupte sau se îndeplineau treburi ostășești: erau întărite cetăți, erau strînși

oșteni, erau pedepsiți răzvrățiți. El socotea munca pașnică a plugarului aproape o trecere de vreme nevrednică de un bărbat cutezător: bărbatul trebuie să fie războinic, căci cu cît are mai multe însușiri ostășești, cu atît e mai puternic și mai temut.

Bunicul îl învățase pe Muhammed-Sultan să judece astfel. Și nepotul își însușise ascultător, fără șovăială, povețele bunicului.

Dar uneori se întîmpla ca mîrzacul, deșirat, cam adus de spate, să dea uitării vorbele bunicului și să se uite cu pizmă la țăranii care cu mîna lor bătătorită zoreau măgarii, scurmuau pămîntul cu sape ascuțite ce luceau la soare, se afundau cu picioarele goale în lutul clisos și dezmiardător, cînd îndreptau apa spre ogoarele lor.

Ei trăiau sub un cer senin. Nu plecau nicăieri de pe pămîntul lor verde, pe care-l îngrijeau. Erau mîngîiați de adierea vînturilor pline de miresmele roadelor, florilor, verdețurilor și ale pămîntului reavăn. În jur înfloreau pomii, îmboboceau florile de pe răzoare, gîngureau pîraiele sau hulubii și tot pămîntul acela, pînă hăt-departe, acoperit cu straturi de flori sau cu pîlcurile de pomi ai livezilor, era în întregime împodobit, trezit la viață, îmboldit să zămislească de loviturile sabelor rotunde, strălucitoare, ca și cum în ele s-ar fi ascuns o putere fermecată, dătătoare de viață, care nu se afla nici în loviturile fulgerătoare ale hangerelor, nici în împunsăturile vijelioase ale sulitelor, nici în strigătele înflăcărate de luptă, căroră le este dat nu să dea viață, ci să pună capăt vieții.

De pe ogoarele pașnice țăranii ieșeau la drumul mare călare, în harabale, pe măgari, îndreptîndu-se spre bazar. Dimineața de septembrie strălucea, revărsînd deasupra lor o lumină albă, străvezie, iar mîrzacul privea drumul însoțit din adumbrirea de amurg a palatului, cercetînd totul cu luare-aminte, mirîndu-se ce frumos arătau pe calul negru ca pana corbului hamurile de rînd, galbene, tăbăcite în vîrtej, ce drăguț era măgarul, sur ca un șoricel de la cap pînă la coadă,

dar cu urechile negre, lungi ca ale unui iepure, ce impunător era bătrînul care păsea falnic cu toiagul lui de păstor, deși beșmetul lui era zdrențuit pînă la genunchi, iar la umăr se descususe, ce zburdalnici și neînfricați erau copiii care se zbenguiau printre cai și harabale.

Muhammed-Sultan era zgîrcit la vorbă și la zîmbet – fusese crescut sub ochii bunicului și-l socotea drept pildă în toate, în năravurile sale, în mersul său, în vederile sale asupra tuturor lucrurilor care-i treceau prin minte.

El privea și de astă dată cu asprime drumul, ca și cum s-ar fi temut să arate oamenilor un chip blînd, deși toți acești trecători și drumeți îi plăceau, îl atrăgeau. Chipul lui rămînea aspru, deși cei de pe drum nu puteau să-l vadă, puțini priveau îndeaproape semețul palat, puțini erau cei care nu se grăbeau să treacă cît mai repede de acea cetățuie mohorîță, prea puțin îndurătoare, prea necruțătoare; puțini se gîndeau la cei ce sălășluiau între zidurile acelea. Oamenii treceau spre bazar îmboldiți de nevoile, necazurile și nădejile lor.

Muhammed Sultan privea drumul cu asprime, dar privirea lui era neclintită, fiind atras de tot ceea ce se ivea și trecea pe dinaintea ochilor săi, uitînd de sine însuși, fără să-și dea seama că, în spatele lui, la intrare, Aiar aștepta de mult în tăcere.

Muhammed-Sultan, nepotul cel mai mare al cîrmuitorului, nu cunoscuse bucuriile copilăriei laolaltă cu ceilalți mîrzaci, frații lui mai mici, nu stătea de vorbă deschis cu cei de o vîrstă cu el. El nu împărtășise nimănui nici visurile sale, deși visa atîtea lucruri, nici gîndurile sale, deși adeseori gîndea asupra celor văzute, nici bucuriile sale, deși se întîmpla ca izbînzile să-l bucure. Era de fiecare dată cu atît mai aspru și mai tăcut, cu cît mai vie, era în el dorința de a-și împărtăși simțămintele. Încet-încet, cugetările, năzuințele lui erau tot mai tainice, mai nemărturisite, iar visurile și gîndurile tainice pun mai temeinic stăpînire pe om decît simțămintele fățișe, mărturisite.

Și oricît de închis, oricît de aspru era chipul lui cînd se

întîlnea cu cei apropiați, aceștia simțeau mai curînd cu inima decît cu mintea viața sa tainică, adîncă. Bunicul își dădea seama și el de acest lucru și își povățuia moștenitorul să fie aspru, necruțător, crîncen cu supușii. Sevin-bei, mama lui Muhammed, simțea că acea gingășie sufletească, pe care în copilărie fiul ei mai mare nu știa încă s-o ascundă, rămăsese întreagă, nu se irosise, deși era tănuțită în el. Frații simțeau în el acea dragoste grijulie, plină de căldură cu care îi înconjura, îi ocrotea sau îi ajuta. Arareori ieșeau la iveală simțămintele tănuțite ale lui Muhammed-Sultan, numai atunci cînd îngîna un cîntec, ținîndu-și isonul încet la dairea. I se părea că acel cîntec pe care nu-l alcătuisese el, acele stihuri pe care nu le scrisese el ascundeau deplin simțămintele sale tainice. De obicei, oamenii hapsîni nu aveau un asemenea glas cald, limpede, și dacă inima lui ar fi fost de piatră, ea n-ar fi fremătat la vorbele obișnuite, blînde, pline de alean, care aminteau de cîntecele bătrînești.

Printre cei care treceau pe drum, se ivi un pîlc de oșteni care se întorceau în cetățuie. Deodată, Muhammed-Sultan își aduse aminte de Aiar și se întoarse spre acesta.

Aiar stătea nemișcat, așteptînd. Mîrzacul se uită la olăcar mai aspru ca oricînd:

— Ei, frumoasă-i treaba?...

Aiar nu înțelese întrebarea mîrzacului și nu răspunse nimic, aplecînd puțin capul.

— Ai scrîntit-o!

— Nu înțeleg de ce, stăpîne...

— Calul l-a sfîrtecat pe olăcarul din Herat. Ei asta nu-i nimic, se mai întîmplă să-ți faci pocinogul un cal! Dar care-i beleaua: de ce piciorul drept al mortului era vîrît în scara stîngă? Cum asta, călărea cu fața înapoi?

Aiar simți că i se oprește inima în loc. Fruntea îi fu năpădită deodată de o sudoare rece. Totuși răspunse, fără a întoarce privirile:

— Ne-am grăbit, stăpîne. Daravera s-a întîmplat ziua pe lumină, dar ne-am ferit de ochi străini, am dat zor.

— Tocmai că ochii străini au băgat de seamă. Că i-a fost zdrobită țeasta, hai să zicem: l-a tîrît calul și l-a lovit cu capul de pietre. Dar despre scară, ce zici?

— Am scrîntit-o!

— Asta ți-am și spus-o: ai scrîntit-o! Credeai că vorbesc anapoda?

Muhammed-Sultan tăcu.

Aiar stătea drept, știind foarte bine că merită o pedeapsă tainică și neîntîrziată. Dacă ar fi fost în locul mîrzacului, dacă pedeapsa ar fi trebuit s-o dea el, ar fi spus: „Să i se taie capul olăcarului, pentru ca printre slujitorii stăpînirii să nu se mai afle un cap care a greșit, ca limba olăcarului – ferească cel-de-sus! să nu îndruge prostește verzi și uscate”.

Lui Aiar nici nu-i trecea prin minte să se căiască, să ceară cruțare, îndurare; într-o treabă a stăpînirii n-ai voie să greșești.

În sinea lui nu-i era frică: de zeci de ori se năpustise în luptă, în brațele morții, scăpînd teafăr. Acum însă n-avaa cum să mai scape.

Stătea, așteptînd osînda mîrzacului. Era gata să plece de îndată, ca și atunci cînd sărea în șa zburînd spre capătul pămîntului – acum însă nu să se ducă în grajd, ci să se dea pe mîinile gîdelui. Și să pornească în goană tot atît de vijelios, de năprasnic, dar nu spre capătul pămîntului, ci pe lumea cealaltă.

Privind încruntat în ochii împietriți ai lui Aiar, Muhammed-Sultan spuse:

— Pleacă!

— Unde, stăpîne? întrebă nedumerit Aiar.

— La tine. Odihnește-te.

— Nu înțeleg...

— O să pornești în goană la Herat.

Muhammed-Sultan se întoarse și nu mai ținu seama.

Uită îndată de Aiar, care nu știa dacă trebuia să-i mulțumească pentru nemeritata îndurare.

Muhammed-Sultan uitase de Aiar, privind cu mirare spre o

ușă lăturalnică lîngă care se pitulase, rezemată de canatul închis la culoare, o fetiță într-o cămășuică roșie-aprinsă, privind iscoditor încolo și încoace cu ochii ei căprui.

Muhammed-Sultan se apropie de ea, zîmbind.

— Ce-i cu tine?

Ea își lipi obrazul de mîna lui, fără a răspundă.

— Ce cauți aici?

Ea îi strînse un deget în palmă, dar aceasta era prea mică pentru a i-l cuprinde.

— Cum ai nimerit aici?

— Am venit cu mama.

— De mult?

— Acum.

— Unde-i mama?

— La bunica.

— Dar tu?

— Te-am căutat.

— Hai cu mine.

Fiica cea mai mare a lui Muhammed-Sultan avea cinci anișori și se numea Ughe-biki. Tatăl ei o strîngea la piept, iar ea privea din brațele lui încăperile strălucite ale palatului, prin care pentru întâia oară cutezase să cutreiere singură, fără mama ei.

Oștenii se plecau, încremenind, cînd mîrzacul trecea pe lîngă ei cu făptura caldă, gingașă, din brațele lui.

Muhammed-Sultan se întreba: „De ce oare soția lui venise la o oră atît de nepotrivită la Sarai-Mulk-hanîm? Voise ea să vină? Sau fusese chemată? Iar dacă fusese chemată, de ce oare? S-o fi întîmplat ceva?”

— Ce s-a întîmplat, Ughe-biki? De ce-ați venit?

— Ne-a chemat bunica.

— Pe cine?

— Pe mine și pe mama.

— De ce?

— N-au apucat să-mi spună. Am plecat la tine.

Muhammed-Sultan grăbi pasul, dar nu ajunsese pînă la

încăperile soțiilor – îl opri impunătorul Muzaffar-addin:

— Stăpîne-mîrzac!

Strîngîndu-și fetița la piept, Muhammed-Sultan se uită la dregătorul, numit ca aprod la cea dintîi ușă după plecarea lui Murat-han spre miazănoapte.

— Ascult.

— A venit la cîrmuitor un neguțător din Sarai.

— Cîți neguțători nu vin la noi!...

— E de-al nostru!

— Cine-i?

— Tugai-bek, djagataiul.

— Cheamă-l!

Muhammed-Sultan lăsă fata jos și chemă una din străji:

— Du-o pînă în pragul stăpînei mari.

Supărată că tatăl ei n-o dusesse el însuși pînă la bunică, fetița se depărtă fără a se uita la oștean.

Ughe-biki, gătită din cap pînă-n picioare cu giuvaericele străvechi, făurite de meșterii mongoli, pesemne dăruite de bunici – cercei, brățări, salbe, pene de bufniță vîrîte într-o țevișoară de aur, ce-i împodobeau tichiuța, ca s-o apere de deochi – arunca priviri mînioase de sub sprîncenele-i cănite cu ochii ei ageri, ridicînd o fețișoară rotundă, sulemenită.

Tropotind repede cu piciorușele, pășea cu semeția unei han-zadele vîrstnice, și oșteanul abia dovedea să se țină după ea, călcînd stîngaci și greoi din neobișnuința de a merge pe jos.

Muhammed-Sultan privea cum urcă spre el în grabă, pe scara de piatră, neguțătorul din Sarai.

Neguțătorul era cărunt, dar barba lui, cum se întîmpla adeseori la djagataii de viță veche, creștea spînatică: fire aspre de păr răsăreau sub buza de jos, pe umerii obrazilor, pe gît, dar nu se îmbinau într-o singură barbă, ci alcătuiau smocuri albe răzlețe pe fața-i oacheșă, mare, lucioasă. Purta caftan verde-închis, strîns pe umeri și încins la mijloc cu un brîu roșu împletit.

Veșmîntul neguțătorului era binecunoscut lui Muhammed-

Sultan: și tichia neagră, rotundă, întinsă pe cap, și ciubotele galbene cu toc înalt. Deși mîrzacul nu vedea tocurile neguțătorului, știa că ștaifurile cizmelor galbene sînt verzi, iar tocul este bătut în ținte de aramă – așa era portul neguțătorilor Hoardei. Dar acest neguțător din Sarai nu-și avea obîrșia în Hoardă, ci era djagatai din preacinstitul neam al barlașilor din care se trăgea însuși Timur.

— Ai vești? îl întrebă cu glas scăzut mîrzacul, abia răspunzînd la plecăciunile smerite ale neguțătorului.

— Am. De aceea am venit în goană!

— Hai!

Muhammed-Sultan îl duse pe Tugai-bek în încăperile dosnice, în care nimeni n-avea voie să intre, unde se închidea cîrmuitorul fără tovarășii lui de luptă, neapărat trebuincioși la război, dar fără de folos aci.

Lăsîndu-l pe Tugai-bek să aștepte afară, mîrzacul intră la Timur.

Ulugbek îi citea bunicului dintr-o scriere, cu glas puțin cîntător, așa cum obișnuiau cititorii de la curte, dar Timur nu prea lua aminte la preadîncile cugetări farside; ședea cu capul aplecat, cu ochii îngustați, gîndindu-se la ale lui și făcînd semne pe covor cu degetul, ca și cum ar fi scris ceva. Cînd degetul cîrmuitorului, neștiutor de slove, zugrăvea pe covor izvoade de neînțeles, însemna că acesta era îngrijorat de ceva, căuta dezlegarea vreunei încurcături despre care nu se hotăra să vorbească nimănui, era copleșit de o grijă pe care nu voia s-o împărtășească nimănui, se ferea de o primejdie pe care încă nu știa cum s-o înlăture.

Ulugbek citea, și pesemne că psalmodia lui curgătoare îl ajuta pe bătrîn să chibzuiască liniștit.

Muhammed-Sultan știa că gîndurile lui Timur nu trebuiau întrerupte. Totuși se hotărî:

— Bunicule, a sosit de la Hoardă, din Sarai, Tugai-bek, barlașul, iscoada.

Timur ridică brusc spre mîrzac chipu-i aspru, iar mîna lui, care pînă atunci zugrăvea agale izvoade pe covor, se încleștă.

— Ei, și?

— Să aflu ce și cum?

Timur aruncă o privire piezișă, ca și cum ar fi vrut să măsoare deodată cu ochii lungul drum pîna la Sarai, ca și cum ar fi vrut să răscolească toate hudițele din Sarai și întregul hanat al Hoardei și, ca pe o brazdă de iarbă, să răstodrne întreaga Hoardă, să-i cerceteze toate firele rădăcinilor și apoi să pună din nou brazda la loc:

— Cheamă-l încioace!

Îndată ce trecu pragul, Tugai-bek căzu în genunchi și așa, în genunchi, se apropie de marginea covorului pe care ședea Timur.

Aștepta îngenuncheat, fără să se miște, pînă cînd cîrmuitorul îl cercetă cu privirea.

— Ei?

— Hoarda s-a războit din nou cu moscoviții.

— De mult?

— De cum am aflat m-am și grăbit să alerg încioace.

— Departe?

— Pe râul Vorskla.

— Și cum a ieșit?

— Greu pentru Hoardă. Dar a avut și o izbîndă: a fost ucis un cneaz al moscoviților.

— De neam sau oștean?

— Oștean de neam. Andrei, cneazul Poloțki

— Un cneaz slăvit!

— Soțul mării cneaghme de acum, Sofia a Moscovei, unchiule.

— Nu de aceea-i slăvit. Cneazul Andrei a fost la Kulikovo împreună cu Donskoi!

Încă cu cincisprezece ani mai înainte hanul Tohtamîș îi povestise lui Timur despre lupta de la Kulikovo, pomenind numele mîrzacilor și beilor Hoardei care căzuseră în acea luptă sub paloșele rusești, înșirînd și numele voievozilor ruși, care cu slavă năruiseră marea putere a Hoardei, aruncîndu-i pe tătarii din Hoardă în apele Donului.

Tohtamîş pomenise şi despre fraţii Olgherdovici. Andrei Olgherdovici Poloţki luptase în oastea lui Donskoi la aripa dreaptă, când moscoviţii au răpus pe cele mai bune căpetenii ale Hoardei pe râul Voje.

La sfatul din Cernava, Andrei Olgherdovici i-a îndemnat pe cnejii ruşi să treacă Donul, să lovească cei dintâi urdia lui Mamai. Andrei Olgherdovici şi fratele lui, Dmitri, din Briansk, au luptat şi pe cîmpul Kulikovo în fruntea polcului de sprijin.

Bine slujise Moscova Andrei Poloţki, nu-şi cruţase nici viaţa! Trecuse de mult de optzeci de ani, dar nu lăsase paloşul din mînă, pînă cînd nu se prăvălise pe o limbă de nisip de pe râul Vorskla, după ce împrăştiase de-a lungul luncii capetele tătarilor Hoardei.

Pe Timur nu-l bucura că Hoarda doborîse pe acel neînfricat litvan, slăvit bogatîr rus. Pe el îl bucura faptul că nu încetau luptele dintre Rusia şi Hoardă: atîta vreme cît se sfîşiau între ei, atîta vreme cît dăinuia vrajba lor dintotdeauna, Hoarda n-avea să-l lovească pe Timur pe la spate. Fără Timur cine i-ar da Hoardei arme şi bani, în vederea luptei cu Moscova, cine ar ajuta-o să se ridice după înfrîngeri, pentru a se năpusti din nou asupra moscoviţilor? Cu cine ar face negoţ tătarii din Hoardă, unde ar vinde prăzile dobîndite în ceambururile lor, mărfurile cumpărate cu toptanul la tîrgurile ruseşti, dacă nu în bazarul din Samarkand?

— Cine a fost biruit?

— Tătarii din Hoardă, mărite stăpîne! Erau puţini la număr.

— Iată douăzeci de ani de cînd tătarii din Hoardă fug de moscoviţi, oricîţi ar fi aceşti tătari! Pe râul Voje, pe apa Donului, pe râul Moscova, oriunde ar ajunge în goana lor, oricînd şi-ar scoate hangerele, o iau la fugă înapoi, zvîrlindu-şi calabalicul. Totuşi trebuie să-şi ascută din nou hangerele, să năvălească din nou asupra Rusiei!

— Eu, mărite stăpîne, am tot spus hanului că neguţătorii noştri îi ajută cu bani şi cu arme; „numai, am zis, nu daţi înapoi, nu vă lăsaţi, căci altminteri ar năvăli Rusia asupra voastră”. Iar pe mîrzacii Hoardei i-am îndemnat: „Nu vă

speriați, ștergeți-vă mutrele stîlcite și porniți iarăși, căci altminteri Rusia însăși o să vi le șteargă, ba chiar o să vă retez capetele!” Neguțătorilor le este pe plac această rînduială, ei cumpără mărfuri în Rusia și ni le vînd nouă de două ori mai scump. Dacă n-ar fi neguțători între Moscova și Samarkand, ce s-ar face? Ei n-au marfa lor. Ei nu sînt neguțători, ci coropcari, mărite stăpîne.

— Treaba meșteșugarilor este să făurească mărfuri, iar treaba neguțătorilor să le vîndă. Neguțătorilor nu le pasă de mîinile care făuresc mărfurile. Nici de cele ale Hoardei, nici de-ale noastre, nici de cele rusești.

— Iar eu gîndeam că moscoviții se pricopsesc de pe urma avuțiilor pe care le dă de la sine pămîntul lor; pe cînd oamenii noștri din Samarkand...

Dar Tugai-bek se opri, dîndu-și seama la vreme: cei din Samarkand se pricopseau de pe urma avuțiilor smulse din sipetele altora de hangerele cotropitoare ale lui Timur. El tăcu, fîstîcit.

— Hoarda, spuse Timur, nu se va încumeta să ne stea în cale, atîta vreme cît Moscova este puternică. Iar Moscova este puternică!

Și pumnul lui se deseleşă.

Ca și cum ar fi zvîrlit cît colo un macat care-l înăbușea, el răsufală adînc, ușurat și se învioră, uitîndu-se binevoitor la Tugai-bek:

— Ai încărunțit!

— Crezi că e ușor, mărite stăpîne? Stau de peste zece ani la Sarai.

— E greu negoțul?

— E greu să faci pe neguțătorul. Peste tot sînt numai ochi și urechi. Trăiesc fără să închid ochii, cu urechile ciulite, fără odihnă, de zece ani!

— Te-ai strecurat încioace fără să te bage de seamă?

— Am adus marfă.

— Aduce cîștig marfa?

— Da de unde, e pagubă curată! Am adus piele de la

Hoardă, dar aici pielea se vinde pe degeaba. Mai am o singură nădejde: am adus blănuri din pădurile rusești cumpărate în Marele Bulgar^[8].

— Mare?

— Așa au început să-și numească acum așezarea. S-au sfârșit luptele dintre ei, orașul Suvar s-a astîmpărat. Așezarea Bulgar s-a ridicat mult.

— E mare?

— E vestit prin meșterii lui – arāmari, turnători, fierari. Au tot felul de meșteșugari. Și cărți se scriu. Norodul tinde către Rusia, dar hanul îi strînge în chingi. Hoardei de Aur nu-i e ușor să țină în frîu gloatele. Bulgarii-s neguțători din bătrîni și-s iscusiți și-n meșteșuguri. Hanului îi e mai greu să țină în hățuri asemenea oameni decît pe niște ciobani întunecați la minte și plugari săraci.

— Acolo unde le e lor mai greu, ne e nouă mai ușor! spuse vesel Timur.

— Hoarda nu mai e acum ce-a fost odată. Bulgarii au ridicat capul. Li se spune tătari, li se dau nume mongole, dar ei fug de obiceiurile mongole, se întorc la datinile lor bulgărești din moși-strămoși. Limba lor se numește tătărească, dar de fapt este cea veche, bulgărească. Hanii lor se trag din Gingis-han, din Batu-han, din Uzbek-han, dar hrisoavele nu se mai dau în limba lui Gingis, în mongolă, nu se scriu în mongolă, ci în graiul bulgăresc. Așa că, mărite stăpîne, înseamnă că mongolii stăpînesc acel norod de un veac și jumătate, pămîntul al lor îl socotesc, orașele ale Hoardei le numesc, dar norodul a rămas așa cum a fost, cu tărie de cuget, viu!

Timur simți un sfredel în inimă la auzul vorbelor încercatei iscoade – aceste vorbe îl cam nelinișteau pe cuceritorul, pe Stăpînitorul Lumii, dar bucuria că Hoarda era încă legată de mîini și de picioare de vrajba, de gîlceava cu Moscova, că nu sub stăpînirea lui, ci în hanatul Hoardei se afla un norod cu tărie de cuget, iubitor de viață slobodă, bucuria aceasta era mai trainică decît amărăciunea fugară, la care Timur nici nu

apucă să se gîndească.

Și el se înveseli. Deasupra ostenelilor și necazurilor acelei săptămîni se ridica omul hotărît de altădată, cuceritorul încrezător în sine, tot așa cum din găoacea care a plesnit se ridică în picioare vulturul și întinde aripile, rotindu-și ochii ageri cît poate cuprinde cu vederea, pînă în zare.

Îi dădu drumul lui Tugai-bek și se ridică:

— Muhammed, cheamă dregătorii, am să ies la ei. A sosit vremea să stăm de vorbă.

— Dar mai avem încă de citit, bunicule! tresări Ulugbek, care ascultase îndelung fără să se miște din loc, nevenindu-i încă să creadă că acea săptămîină plictisitoare de ședere pe loc împreună cu bunicul se sfîrșise. Ce, nu mai citim?

— O să mai citim, băiete. Altundeva, altă dată. Acum du-te la bunica. Spune-i să se gătească. Ieșim în grădină, să încingem un zaiafet.

— În grădină! strigă Ulugbek, repezindu-se spre ușă, uitînd pe jos scrierea desfășurată, teancul de hîrtie curată, călimara, bețigașele de scris, toate uneltele lui din zilele acelea, toate lucrurile de care avusese grijă în săptămîină aceea apăsătoare.

Trecînd în fugă pe lîngă caraule, se repezi către pragul acela, peste care n-aveau voie să treacă nici străjile, nici cei mai de seamă dregători – pragul buniciei, în Palatul Grădinii.

Lui Timur i se aduseră cekmenele de sărbătoare, fu încins cu cingătoarea de aur – cîrmuitorul era gătît pentru a ieși.

Dregătorii, deprinși să se tolănească în curte pe cergi, mirați de neașteptata chemare a cîrmuitorului, curmară pălăvrăgeala lor deșartă, se zăpăciră, își pierdură capul; pentru a-și aduna gîndurile, se apucară să se scuture, să-și îndrepte cekmenele mototolite, să-și netezească bărbile, fără a se putea hotărî să intre în palat, neștiind ce-i aștepta acolo – îndurare sau minie – după atîtea zile de așteptare.

Se dezmeticiră însă și se repeziră spre uși, îndată ce văzură că unul sau doi dintre dregători intraseră în palat, putînd să se ivească cei dintîi dinaintea cîrmuitorului, dacă ei mai zăboveau acolo.

Și atunci, speriindu-se de încetineala lor, se năpustiră toți deodată spre ușa, ghiontindu-se cu coatele, trăgându-i înapoi pe cei din față de poalele și de gulerul cekmenelor, opintindu-se în cei cu care pălăvrăgiseră pînă atunci, pentru a-și face loc înainte.

Cîțiva dintre ei astupaseră ușa. Alții îi împingeau dinafară, ca să poată răzbi și ei înăuntru cît mai degrabă.

Muhammed-Sultan stătea în mijlocul sălii, privind înghesuiala, învălmășeala aceea, așteptînd să pătrundă, în sfîrșit, în palat cei cîțiva zeci de sfetnici ai bunicului, oameni aspri, mari dregători, de viță veche, înaintați în vîrstă.

Unul dintre ei se împiedică de covor și peste el se rostogoliră alți doi sfetnici, dați grămadă de osîrdia celorlalți.

În sfîrșit, cu toții, unii de-a bușilea, alții de-a-ndaratelea, trăgându-și din îmbulzeală poalele cekmenelor, alții cu turbanul desfăcut, atîrnînd ca o trompă de elefant, se prăvăliră în sală.

Așteptînd nemișcat, tăcut, să se rînduiască cu toții la locurile lor, să se dichisească puțin, mîrzacul făcu în sfîrșit semn străjilor să deschidă ușa de sidef sclipitoare, după care pași încet în întîmpinarea bunicului.

Dregătorii hanatului ședeau rînduri-rînduri pe jos, în uriașa sală. Pe jilțul înalt, împodobit cu fildeș sculptat, trona Timur, ținînd în mînă o năframă țesută cu stele albastre.

Cu glas blajin, mîhnit, el îi întreba pe dregători despre felurite treburi și ei îi răspundeau încet, căinîndu-l pentru durerea care-l copleșea.

Dar privirea pătrunzătoare, ageră a cîrmuitorului îl cîntărea pe fiecare din cei de față, prețuindu-l cu pricepere pe fiecare, hotărînd de pe acum fiecăruia locul în treaba pusă la cale.

În sală domnea liniștea, dregătorii ședeau pe jos rînduri-rînduri, ca în geamie la rugăciune. Și îndată ce simțea îndreptată asupra lui privirea cîrmuitorului, fiecare tresărea și se chircea, vădînd prin întreaga sa înfățișare că e supus și gata să îndeplinească orice poruncă.

Puhavul Mahmud-Daud-hogea nu putu să se ridice îndată pe picioarele-i țepene, când Timur îl întrebă:

— Merge bine lucrul la clădirea marii geamii, frate Mahmud?

— Cu mila lui Allah, ne străduim de dimineață pînă seara.

— Nu te-am întrebat ce faceți; întreb cît ați făcut.

— Am trudit fără a ne cruța puterile, stăpîne!

Timur duse la ochi năframa pentru a-și tăinui mînia.

Mulți dintre dregători oftară mohorîți, căinîndu-l pe Timur pentru mîhnirea lui.

— Ei bine... oftă Timur. O să vedem cu ochii noștri. Gătiți-vă, să ieșim în grădină.

Uriașa sală, încununată cu bolți înalte, mărețe, rămase pustie. Rîndunelele pătrunseseră prin ferestre săgetînd încolo și încoace, ciripind asurzitor sub bolțile răsunătoare. Păsărelele se roteau amețitor, țîșneau pe ferestre, se întorceau în stoluri zglobii, ba repezindu-se în sus sub bolți, ba prăvălindu-se în jos.

Poate că rîndunelele bătrîne, gătindu-se de plecare spre tărîmurile calde, voiau să arate celor tinere minunățiile de pe meleagurile pe care le părăseau.

Dar minunățiile nu fuseseră făurite acolo. Uriașul covor, întins pe întreaga dușumea, fusese țesut de mîinile feciorelnice ale truditoarelor din Iran; cîndva, el acoperise pardoseala geamiei din Ispahan și anevoie fusese adus de cuceritor în Palatul Albastru. Rîndunelele din Samarkand săgetau deasupra gazelelor și trandafirilor iranieni, deasupra gheparzilor și papagalilor iranieni. Meșterii cioplitori hindustani făuriseră jilțul înalt, luat de cuceritor din templul de la Delhi și adus în Palatul Albastru. Meșterii azerbaidjeni, aduși din Tabriz, împodobiseră înaltele bolți ale sălii cu smălțuri, cu coloane vărgate, cu firide căptușite cu cărămidă smălțuită, ca și cum acolo, sub boltă, ar fi fost o întreagă așezare, o așezare de basm, cu chioșcuri, cu amfore pline de flori, pe fondul albastru-închis, care părea nemărginit. Privirilor visătoare li se părea că de acolo, de la înălțimea

aceea de neatins, priveau în jos zîne cu sprîncene lungi, rotunde la față, ascunzîndu-se îndărătul coloanelor vărgate, răsucite, îndărătul crengilor, îndărătul tufelor de flori.

Rîndunelele, amăgite, zburau într-acolo, dar aripile lor lunecau pe smalțurile netede și de jur împrejur stră luceau numai pietrele, însuflețite de mîinile robilor.

Străbătînd drumul de la palat spre bina, Timur își dădu seama că neguțătorii din bazar apucaseră să se gătească pentru sosirea lui. Pe drum fuseseră așternute covoare, caii călcau pe ele fără zgomot, de parcă ar fi mers prin nori. Deasupra șirurilor de dugheni erau aninate țesături de preț; neguțătorii de piele scosesea afară piei cu izvoade de aur, arămarii atîrnaseră sute de chiupuri și tipsii cizelate. Oamenii gătiți se înghesuiau de-a lungul ulițelor, în spatele străjerilor, privindu-l pe apărătorul negoțului din Samarkand care trecea cu fală prin bazar.

Timur se uita cu bunăvoință la neguțători, zărind printre ei ba pe unul, ba pe altul, dintre acei care-i rămăseseră întipăriți în minte din alte drumuri pe care le făcuse, căzîndu-i sub priviri altă dată.

Se încruntă zărind într-una din ospătării cîțiva oșteni. Oștenii intraseră acolo ahtiați după mîncărurile kașgariene, iar acum se piteau după spinările neguțătorilor, temîndu-se să nu fie văzuți de căpeteniile lor. Timur îi cunoscuse după şuvițele de păr care le atîrnau de sub cușme, după cerceii din urechi. Se liniști însă, dîndu-și seama, după mustățile lor lungi, că oștenii aceia erau djagatai, cărora li se îngăduiau mai multe decît altora. Apărătorii credinței socoteau în taină că multe din năravurile oștenilor lui Timur erau vrednice de osîndit pentru musulmani, ba mai mult chiar, pe djagatai nici nu-i socoteau musulmani, deși tăceau chitic: nu strica să-ți păstrezi capul pe umeri!

S-ar fi convenit ca musulmanii drept-credincioși să se radă în cap, pentru a nu fi asemuiți cu persienii necredincioși, dar oștenii lui Timur purtau şuvițe de păr după obiceiul mongol.

S-ar fi cuvenit să-și tundă mustățile, dar djagataii nu luau în seamă nici această învățătură; de altminteri, însuși Timur nu-și tunde mustățile la război.

Oștenii lui Timur le păreau credincioșilor niște diavoli, niște păgâni, dar oștenii se socoteau musulmani sadea și ziceau că dușmanii lor sînt păgâni, căci Timur își înflăcăra adeseori oștenii cu strigăte evlavioase. Auzind de la cîrmuitorul lor că Hindustanul era țara păgînilor, oștenii se năpusteau cu și mai mult avînt la luptă, gata la orice. Auzind de la apărătorii credinței că Iranul era țara celor fără de dumnezeu, urdiile lui Timur socoteau drept o faptă de vitejie orice cruzime săvîrșită în Iran în numele credinței. Ridicîndu-i osanale lui Timur, stihuatorii și învățații îl numeau Ocrotitorul Credinței, Pavăza Islamului, Izvorul Mîniei lui Allah și Paloșul Dreptății. Timur numea războaiele sale sfinte și deasupra urdiilor lui fluturau adeseori steagurile verzi ale apărătorilor credinței.

Se întîmpla ca și oștirile vrăjmașe să iasă în întîmpinarea lui Timur sub aceleași steaguri verzi, așa cum se petrecuse în războiul de la Horezm, cînd Keihosrov, hainul, ridicase steagul verde și pornise la luptă înconjurat de vestiți imami și hogi musulmani.

Atunci luptele erau deosebit de aprige, deoarece ambele părți credeau în sfințenia țelului lor.

Dar încă din acele vremuri cînd ridicaseră la luptă steagurile verzi cele dintîi căpetenii de oști arabe, aceste steaguri nu vesteau nici pacea, nici îndurarea, ascunzînd lăcomia și jaful, asuprirea și cruzimea; aceste steaguri fiind ridicate pentru ca, după răsturnarea satrapului străin, să-i ia locul tiranul băștinaș.

Timur se liniști, recunoscînd în petrecăreții oșteni din ospătării niște djagatai. Djagataii păzeau cetățuia și așezarea, iar după porunca lui Timur ceilalți oșteni n-aveau voie să iasă din tabere, aceștia așteptau gata de luptă și numai el cunoștea ziua cînd îi va trimite la război. Numai el știa cît de apropiată era de pe acum această zi mult așteptată.

Timur se duse în acel loc al bazarului unde încă pînă de curînd se vindea orez. Ajuns acolo, se opri, mirat – acolo unde poruncise să se ridice geamia se săpau gropi, care erau umplute cu pietre și prundiș, punîndu-se temeliile. Pe o mare întindere munceau sute de săpători, scîrțiau roțile harabalelor, strigau vătăfii, îndemnîndu-i cu biciul pe truditori. Rostogoliți din harabale, bolovanii grei erau dați de-a dura pe pămînt și aruncați în fundul gropilor. Pămîntul scos din gropile care se mai săpau era cărat de acolo în saci. Salahorii nu îndrăzneau să vorbească între ei și munceau tăcuți, ascultînd supuși poruncile vătăfilor.

După arșița de la amiază truditorii, care se odihniseră puțin, munceau cu rîvnă. Sub privirea neclintită a cîrmuitorului, osîrdia lor sporise și mai mult. Mușchii li se încordau pe trupurile goale pînă-n brîu, dinții le sticleau pe fețele încordate cînd greutatea pietrelor sau altor încărcături le întrecea puterea.

Timur se uita însă nemulțumit, mirat: și de cealaltă parte a drumului munceau săpători și salahori și acolo se mai săpau, ici-colo, gropi și se cărau sus saci sau panere cu pămînt, dar în unele locuri începuseră de pe acum să lucreze zidarii, iar meșterii cercetau cu echerile zidăria. Aceștia, mai iuți în mișcări, mai veseli, nu clădeau geamia cea mare închinată lui Allah, ci o medresă, din porunca stăpînei mari, Sarai-Mulhanîm.

Cînd încuviințase să se ridice clădirea aceea, nu se gîndise că ea se va apuca de treabă atît de repede, dar pesemne că meșterii gătiseră demult planurile acelei medrese, găsindu-se ușor și truditorii sîrguincioși, și meșterii trebuincioși.

„Poate că a pus la cale totul din vreme și după aceea mi-a cerut încuviințarea. Era încredințată că n-am să mă împotrivesc! Era sigură de puterea ei!”

Timur nu se uita atît la lucrarea lui, cît, plin de o tainică ură, privea cum lucrau meșterii ei. Și i se părea că rîvna lor era neasemuit mai mare, că sîrguința, vioiciunea, voioșia lor erau îmbucurătoare pentru ea și jignitoare pentru el.

Se uita chiorîș, în tăcere, la meșterii cu echerle lor, la zidarii oacheși, pe jumătate goi, care ridicau rînd după rînd zidul de cărămizi.

„Ia te uită, și cărămizi se ard undeva pentru dînsa!” gîndea el.

În sfîrșit, întorcîndu-și fața posomor]tă către Mahmud-Daud-hogea, se răsti:

— Ce-ai păzit pînă acum?

Hogea nu înțelese.

— Să clădim mai repede! }nțelesu-m-ai? strigă Timur, uitîndu-se cu ciudă la molîul dregător, dar cu prea multe ifose. Săpați gropi, nu? Dar unde-s zidurile?

— Mai întîi întărim temelia.

— De mult ar fi trebuit întărită.

— În timp ce aici săpăm gropi și întărim temelia, în alte părți se fac cărămizile, se aduce varul. Au fost trimiși oameni în munți să cioplească pietre, să aducă marmoră. La noi totul se face pe rînd – cum am sfîrșit cu o treabă, cum alta intră la rînd. Muncim din zori pînă la apusul soarelui.

— Poruncește să se aducă rășină și să se aprindă masalale, ca să se înceapă treaba încă de cu noapte, pe întuneric. Și nu trebuie să se lucreze pînă la apusul soarelui, ci pînă se înnoptează. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, stăpîne!

— Da, da! N-am vreme de pierdut. Să se clădească repede.

Atunci, Mahmud-hogea, care de mult băgase de seamă privirile pizmuitoare ale cîrmuitorului îndreptate spre binaua medresei, îndrăzni să spună:

— Stăpîna mare clădește o medresă. Slavă și cinste stăpînei mari! Dar oamenilor ei le vine ușor: ei sînt hrăniți pe săturate. Li se dă răgaz pentru odihnă. Vine mereu de-i îmbărbătează...

— De unde ia cărămizi?

— Cînd au fost dărîmate clădirile din bazar, a poruncit să se cumpere toate cărămizile vechi. Pînă cînd i se ard cărămizile noi, se mulțumește și cu cele vechi.

— Dar de ce nu le-ai cumpărat tu?

— Cărămizile vechi nu sînt bune la temelie. Jos e nevoie de cărămizi trainice, sănătoase.

— Dar acolo se pun cărămizi vechi!

— Nici gropile nu s-au săpat destul de adînc. O asemenea clădire nu va dăinui mult, nu va ține greutatea rîndurilor de sus. Așa spun meșterii, stăpîne.

Timur se înveseli la gîndul: „Clădește, clădește și deodată – buf! – se prăbușește!”

Acum se uita mai vesel la truditarii sprinteni de pe binaua medresei.

Gîndi în sine, nu fără să zîmbească: „Medresă s-a apucat să clădească, dar mormînt nu se grăbește să-și sape!”

Ciuda lui pe Sarai-Mulk-hanîm se schimbă într-un gînd binevoitor despre toate dorințele ei greu de înfăptuit. „Clădește. Vrea să lase o amintire. Și este pricepută la treabă! Și-a găsit meșter, s-a gîndit să cumpere cărămizile vechi!”

Își dădea seama că e mîndru de ea, de bătrîna, neastîmpărata sa nevastă, care mereu voia să facă ceva. Era vrednică de el! Purta cu cinste greaua povară de a fi soția lui. Povara de stăpîină mare, despre care se șopteau tot felul de minciuni în mulțime, pretutindeni, în toată Lumea, între prieteni și dușmani.

„Între prieteni? gîndea, privind cum patru voinici negri rostogoleau în fața lor un bolovan uriaș. Dar avem oare prieteni?”

Și el spuse din nou hogii Mahmud-Daud:

— Nu uita de masalale. Zorește oamenii. Vezi ca meșterii să nu se lase pe tînjală! Pe tine te trag la răspundere! Ține minte, Mahmud, pe tine te trag la răspundere! Înțelesu-m-ai? Oamenii să lucreze bine, dar și repede. Nu-i cruța. Oameni sînt berechet. De aceea au fost făcuți oamenii de Allah – pentru a-i preamări numele. Iar geamia aceasta va fi o preamărire a lui Allah, stăpînul nostru cel milostiv și îndurător! Înțelesu-m-ai?

Și, fără a mai aștepta ca Mahmud-Daud-hogea să-și adune gîndurile, ridică cu vioiciune capu-i bătrîn și trecu printre

gropile geamiei sale și printre zidurile încă scunde, dar care începeau totuși să se înalțe, ale medresei pe care-o făcea soția lui.

Timur mergea călare fără grabă, privind, pe sub frunzișul copacilor de lângă drum, împrejurimile – conacele dinafara orașului, dealurile acoperite cu pădurici de ulmii înfoiați sau cu plop drepți ca paloșele.

Colinele luceau din pricina ierbii uscate, parcă aurită, iar la poalele lor se iveau când livezi dese, când zidurile albastrii ale conacelor.

Calul înainta zornăindu-și argintăria hamurilor, clătinând mindru din cap, iar Timur ședea, ca totdeauna, puțin aplecat înainte, cu mîna-i beteagă lăsată în jos.

Ceva mai în urmă, de ambele părți ale drumului, mergeau călări străjile cu paveze rotunde ferecate în aramă, cu coifuri înalte, iar după ele se întindea lungul alai al însoțitorilor cîrmuitorului.

Calul turkmen sur, costeliv, al lui Ulugbek pășea neastîmpărat, căutînd s-o ia înainte, deși se cuvenea ca băiatul să meargă după Muhammed-Sultan, lângă Halil. Și Ulugbek își tot strunea calul năvăș, îndărătnic, temîndu-se că va încălca rînduiala statornicită a alaiului.

Se duceau spre Grădina de la miazănoapte, sau, așa cum mai era numită, Grădina Răcoroasă, rostuită cu vreo doi ani mai înainte pentru fiica lui Miranșah, sora lui Halil.

Ulugbek nu știa că bunicul dăduse poruncă încă în ajun ca stăpîna mare, Sarai-Mulk-hanîm să plece împreună cu toate soțiile și cu toți ai lor afară din oraș. Băiatul dormea liniștit cînd bătrînul, în toiul nopții, urcînd din temniță, încredințat că tîlhăria de lângă Kurgan izbutise datorită nu puterii tîlharilor, ci ușurinței de care dăduse dovadă caraula, trecuse singur în clădirea alăturată, Palatul Grădinii, unde se aflau soțiile sale și poruncise stăpînei mari să plece cu toate la Grădina Răcoroasă.

Deși preamărea, împodobeă, proslăvea Samarkandul,

Timur se simțea apăsător de traiul în oraș. El nu-și găsea locul, era ademenit dintr-un loc în altul, dintr-o grădină în alta, dintr-o așezare în alta, dintr-o țară în alta. Putea sta în șa ceasuri în șir, fără a ști ce înseamnă oboseala, în vreme ce mulți dintre tovarășii lui de luptă, vlăguiți, se gîndeau numai la odihnă. Calul de sub el obosea, dar îneălucind altul, odihnit, Timur putea călări mai departe, privind în jur întinderile de pămînt.

Ieșind în sfîrșit din Palatul Albastru, privirile lui se opriră încîntate la povîrnișurile line ale colinelor aurii sau trandafirii, pîrjolate de arșița verii, la adîncul cerului pastelat de azurul toamnei, la cununile întunecate ale copacilor singuratici, vînjoși.

Încă de departe se auzi vuietul surlelor și ciuruitul marilor dairele – grădina își întîmpina stăpînul.

Surlele lungi de aramă – carnai – cu care se dădeau semnale urdiei, vuiau deasupra surlașilor, care lăsau capul pe spate, pentru ca vuietul să se înalțe cît mai sus.

Zece surlași în cekmene strălucite, viu colorate, ba îndoind genunchii sub greutatea surlei, ba îndreptîndu-se de spate, trimiteau vestea spre toate împrejurimile printr-un muget grav, vestitor de rele, înspăimîntător.

În întîmpinarea cîrmuitorului dairelele țineau isonul acestui muget, pîrînd că o turmă de elefanți răgea gonind într-un tropot greu.

Dar prin acest vuiet surd, pătrunzător, înfricoșător străbătea, ca niște glasuri feciorelnice, cîntarea caldă a fluierelor.

Calul cîrmuitorului trecu peste podețul acoperit cu covoare și intră prin porțile grele de piatră ale Grădinii Răcoroase.

Timur străbătu drumeagul îngust ce ducea la palat printre două șiruri dese de plop albaștri.

Patru mari havuzuri în patru laturi, chenăruite cu marmoră albă, oglindeau azurul cerului, iar pe apă pluteau mere de un roșu-aprins.

Un cîrd de gazele trecu de-a curmezișul drumeagului,

scînteindu-și pîntecele albe.

Fazani roșii ca focul licăreau cînd și cînd în iarba verde sclipitoare.

Timur coborî din șa în brațele slujitorilor – doi bătrîni barlași, care-și încheiau viața zbuciumată în liniștea acelei grădini, îl sprijiniră de subțiori și-l duseră cu grijă la un jilț înalt, adumbrit de crengile vînjoșilor platani.

Timur se rezemă de perină și cercetă grădina cu privirea.

Copaci bătrîni de veacuri așterneau de jur împrejur o umbră adîncă, dar spre miazănoapte grădina era deschisă vînturilor și din jilțul cîrmuitorului se zărea într-acolo o priveliște nemărginită.

Timur văzu în depărtare, în adîncul acelor întinderi, o oaste mare Din cînd în cînd oțelul armelor ei sclișea.

„Nur-addin și-a pornit tumenul^[9], gîndi Timur, l-a scos cam devreme. Li s-a poruncit să meargă toată noaptea. Au să obosească...”

Se grăbi să-și întoarcă privirea, pentru ca alții să nu se ia după el, privind și ei într-acolo; nu avea nici unul vederea atît de ageră ca el, mulți nici n-ar fi putut să deslușească ce mișca acolo în depărtare, iar cei care ar fi putut desluși n-aveau de ce să-și ațintească privirea într-acolo – prin multe locuri trec oști, dar numai, el știe unde anume trebuie să meargă oștile în ziua ceea, în vreme ce el însuși șade în umbra Grădinii Răcoroase și-și poștește oaspeții să se așeze pe întinsa pajiște rotundă, pe care sînt așternute covoare groase și salteluțe moi.

Șuvoaiele de apă ale havuzelor susurau, murmurau. Oaspeții tăceau, neîndrăznind să tulbure liniștea atîta vreme cît tăcea stăpînul. Copacii foșneau în adierea înviorătoare. Un fazan țipă, parcă mirat.

— Poftiți! își îmbie musafii Timur și, rupînd o turtă, începu ospățul.

Ascuns după tufele de măcieș, un cîntăreț îngîna o melopee, ținîndu-și isonul la dairea.

Dindărătul unui șir lung de trandafiri în floare ieșiră niște

băiețași și, bătînd din palme, începură un danț străvechi, mlădioși, sprinteni, zîmbind oaspeților. Dairelele ba duruiau în ritmul pașilor lor, ba răsunau puternic, îmboldindu-i pe dănțuitori, ba se alinau, abia murmurînd parcă ar fi rostit niște vorbe tainice.

Deodată se iviră niște măscărici în straie năstrușnice și, ciorovăindu-se cu aprindere, stîrniră rîsul oaspeților.

Cîteva gazele speriate trecură în goană printre oaspeți, peste covoare și pieriră din vedere atît de repede, încît unii dintre cei de față schimbară priviri: „Nu cumva li se păruse?”

În fundul grădinii, îndărătul copacilor, cîntau înăbușit fluierile însoțite de tobe. Prinzînd o clipă potrivită, Ulugbek își croi drum într-acolo.

Deasupra unei pajiști mărginite de răzoare, de salvie roșie ca focul, se întindea, la înălțime, o frînghie bine prinsă. Un bătrîn saltimbanc pășea cu agerime pe funie, ca pe o cărăruie îngustă, nevăzută, parc-ar fi plutit prin văzduh, ridicînd spre cer o prăjină grea, pestriță.

Fluierile cîntau pe întrecute, o darabană răpăia, iar bătrînul saltimbanc pășea pe deasupra oaspeților care-i urmăreau fiecă mișcare, cînd deodată...

— Ah! țipară privitorii, tremurînd. Printr-o mișcare nevăzută bătrînul lunecă de pe frînghie, dar nu căzu jos, ci rămase călare pe frînghie, ținînd zdravăn în fața lui prăjina grea.

Ulugbek cutreiera din poiană în poiană. Mulți dintre preacinstiții oaspeți se plimbau cu el prin grădină.

Cîțiva băietani dănțuiau pe picioaroange înalte. Picioaroangele făceau hazliu pași mari de colo-colo, ca și cum deasupra lor n-ar fi fost un băietan, ci înseși bețele acelea ar fi dănțuit, trecînd cu dibăcie printre flori; parcă nu băieții jucau pe picioaroange, ci bețele acelea roșii cu zugrăveli îi jucau pe băieții care, deasupra lor, dădeau din mîini și băteau în tact cu mîinile lor roșii, murdare două pietre cenușii, care răpăiau ca niște castaniete.

Un fachir îi păcălea pe oaspeți făcînd tot felul de scamatorii cu un ghem de sfoară. Ba făcea un nod și, după ce ruga pe

unul sau pe altul să vadă dacă este bine legat, printr-o singură mișcare îl dezlega. Ba tăia niște capete de sfoară, le întindea și, după ce bătea din palme deasupra lor, arăta sforile întregi, fără nici o urmă de tăiere, ba trecea două sfori dintr-o mîneacă în alta a beșmetului și punea doi oaspeți să țină bine de ambele capete ale sforii, iar el însuși, foarte liniștit, trăgea beșmetul de pe sfoară și nimeni nu putea înțelege cum făcea acest lucru, cum trăgea beșmetul cînd oaspeții țineau vîrtos ambele capete ale sforii în mîinile lor.

Nimeni nu putea înțelege șiretlicurile factorului, dar Ulugbek se gîndi: „Trebuie să pricep cum face! Trebuie neapărat să pricep: fachirul face un lucru pe care bunicul nu poate să-l facă! Am să învăț și eu. Ce uimit o să fie Ibrahim!”

Ulugbek cutreiera de colo-colo peste tot.

Lîngă porțile lăturalnice, păzite de strajă, erau primiți tîrgoveții chemați din bazar. Veniseră meșteșugari, neguțători, feluriți oameni, care făceau ca petrecerea din grădină să fie tot mai veselă.

Se descărcau tot felul de lucruri aduse din bazar, tot felul de bucate și ciudățenii; gătite spre a fi date oaspeților, pe talgere sau piei, păreau toate la fel, dar acum în panere erau care de care mai ciudate.

Ulugbek privea încîntat potîrnichile de munte, penele lor împodobite cu izvoade măiestrite, ca mătășurile chitailor, cu picioarele și ciocurile ca de coral, roșii-aprinse. Chiar așa moarte, așezate rînduri-rînduri, în coșurile rotunde, erau nespuse de frumoase.

Caprele de munte, străpunse de săgețile vînătorilor, mînjite de sînge înnegrit, parcă se uitau cu ochii lor stinși la chipeșul mîrzac, fără să le pese de cei care le trăgeau, aruncîndu-le jos de pe asini. Coarnele lor răsucite ca unele scoici se loveau de pămînt, bufnind.

Ulugbek se uita la bucătari care, cu mîinile pline de sînge, alegeau vînatul pentru cină; se uita la berbecii mînați în goană spre un colț al grădinii, unde-i aștepta casapul; se uita la sacii cu cantalupi zemoși, atît de grei, încît robii care-i

cărau gemeau sub povara lor.

Ajutându-se unul pe altul, meșteșugarii duceau samarele grele, mari sub copaci și în poienițe.

Ulugbek păși după meșteșugari privind cum dezleagă și desfac ciudatele samare, scoțind din ele lucrurile rare pe care le aduseseră spre a-l bucura pe cîrmuitor și spre a-i uimi pe oaspeții lui.

Îndemînatici, pricepuți, meșterii ridicau chioșcuri ciudate, lucrate cu iscusință, întindeau mătăsuri pestrițe și pînze în colțurile unde aveau să se înfățișeze tot felul de jocuri.

Într-un alt capăt al grădinii se așezau corturi falnice pentru nevestele și ibovnicele cîrmuitorului.

În grădină se ridica văzînd cu ochii o așezare ciudată, unde nici o clădire nu semăna cu alta, unde sub crengile pletoase luceau corturi din mătăsuri hindustane și din Ghilian, din brocart din țara chitailor țesut cu fir, sau din covoare iranienne și de la Horezm.

Mîinile dibace ale meșteșugarilor ridicau colibe, împletind pereții din nuiele mlădioase de salcie sau din trestie aurie, pentru cei cărora în noaptea aceea li s-ar părea că e zăpușeală, pentru cei care ar dori să doarmă la adăpost, unde răsufli mai ușor și visezi lucruri plăcute.

Se dăduse drumul unui stol de papagali multicolori, pentru ca penajul lor să licărească în verdeața grădinii. Țipînd unul mai tare decît altul, papagalii săreau din creangă în creangă într-un singur copac și nu se puteau hotărî să se împrăștie în acea pădure necunoscută, plină de larma neîntreruptă a dairelelor și fluierelor, a cîntecelor și dănțuielilor.

Ulugbek se ducea tot mai departe și mai departe, prin întinsa grădină.

Dregătorii, care stăteau de vorbă sau petreceau, la vederea lui se sculau în picioare, dîndu-i binețe și rostind cuvinte plăcute, sau îl poșteau cuviincioși să guste din bunătățile lor, fiecare născocind cîte ceva pentru a-l înveseli.

Ulugbek răspundea cu vorbe de duh la glumele lor, și curtenii căutau să nu uite cuvintele lui, pentru ca mai apoi,

înflorindu-le, să le spună și altora, răspîndind pretutindeni faima minții uimitor de agere și a bunăvoinței acestui băiat, nepotul cel mai drag al puternicului Timur.

Dis-de-dimineată Timur privea grădina de la o fereastră a palatului.

Oaspeții se treziseră și, schimbînd o vorbă sau alta, se pregăteau pentru rugăciunea de dimineată – se spălau lîngă havuzuri, își netezeau beșmetele împăturite peste noapte, își înfășurau turbanele, faceau cîțiva pași pe sub copaci, fără a se îndepărta prea mult, de teamă să nu întîrzie atunci cînd va ieși cîrmuitorul.

Timur nu se grăbea, spre a da oaspeților răgazul trebuincios să se adune pentru rugăciune El însuși se ruga cu osîrdie numai atunci cînd era văzut de cei din jur. În dimineata aceea trăgea cu nesaț în piept mireasma reavănă a grădinii, mirosul uleiului ce fierbea și al cărnii care se prăjea. Cei din grădină se pregăteau de petrecere, și Timur avea chef să se veselească, nu să se roage.

În sfîrșit, ieși mahmur pe pajiștea din fața palatului și își așternu singur dinainte covorașul îngust pentru rugăciune.

Stătea în picioare, așteptînd ca în spatele lui să se rînduiască tovarășii de luptă și oaspeții.

Seidul Bereke păși înainte pentru a citi rugăciunea

Timur privea covorașul țesut la Damasc, admirînd imaginea Kaabei^[10].

El se gîndea: „Fetele iraniene țes mai bine. Ele izbutesc să lege... Cîte noduri oare? Mi s-a spus, de față cu Ulugbek mi s-a spus. Să-l întreb, poate ține minte. Are minte ageră! Iar fetele iraniene...”

Lăsă capul în jos spre covoraș, gîndindu-se la fetele iraniene: odinioară îi plăceau, dar acum nu-l mai atrăgeau. Timur îngenunche, imitînd toate mișcările seidului Bereke care se afla în fața lui.

„Numai să nu dea greș bucătarii, gîndi el. Era întîia oară cînd Muzaffar-addin rînduia o petrecere. Murat-han se

pricepea; nu cumva Muzaffar-addin să dea greș... Numai de nu ne-ar face de rușine față de oaspeți...”

În spatele lui Timur se rugau nepoții lui mai mari – Muhammed-Sultan, Halil-Sultan și Sultan-Husein, fiul unei fete a lui Timur. Ei nu purtau la rugăciune turbane, ci tichii scumpe, iar de sub tichii le cădeau pe umeri cozi de păr. În sfîrcul urechii lui Sultan-Husein scliffea un cerceș cu un olmaz mare, albastru. Alături de mîrzac se afla Maverannah-Sultan-Mahmud-han, care și el se mîndrea cu coada lui de păr mongolă, lungă.

De altfel, mulți dintre oaspeți aveau cozi. Unele căpetenii de urdii purtau caftane groase, scurte, încinse strîns pe mijloc, cizme cu tocuri înalte; toți acești cuceritori ai lumii păreau prea puțin niște evlavioși ostași ai credinței, dar păstrătorii cucerniciei îi cinsteau cu numele de apărători ai islamului.

Îndată ce seidul Bereke rosti ultimele cuvinte ale rugăciunii, Timur se întoarse spre nepoții lui și, sprijinindu-se de brațul lui Muhammed-Sultan, se îndreptă spre grădină.

Toți se dădură la o parte, făcînd loc cîrmuitorului.

— Întreabă-l pe Șah-Melik, porunci Timur mîrzacului, ce vești sînt, dacă urdia a ajuns departe. A sosit unde trebuie?

Muhummed-Sultan se îndepărtă, privind într-o parte și alta, ca și cum ar fi admirat trandafirii, iar Timur, pășind printre șirurile de copaci falnici, se uita la toată acea așezare ridicată ca prin farmec în grădină.

Meșterii din Samarkand se străduiau care de care să se întrecă în iscusință, uimindu-se unii pe alții prin înalta lor măiestrie și ridicîndu-și astfel fiecare în slăvi breasla.

Pitarii ridicaseră un chioșc din turte coapte, împodobit cu izvoade și rotocoale ciudate din aluat. Chioșcul era o minunăție, de parcă n-ar fi fost făcut de pitari, ci de niște iscuși meșteri de clădiri.

Împletitorii de coșuri făcuseră un elefant din trestie, așezaseră pe el un chioșc, și elefantul mergea sprijinit de meșteșugari ascunși înlăuntrul lui, iar sus, în chioșc, fluierarii cîntau din fluiere de trestie. Elefantul nu avea nici

un noduleț, nici o sforicică, nici un pic de clei – totul era împletit numai din trestie, legat cu trestie, împodobit cu trestie. Chiar țațoșul sultan, cocoțat pe capul elefantului, era făcut numai din pământufuri de trestie.

Cojocarii cususeră cu multă iscusință blănuri de fiare sălbatice și, îmbrăcîndu-se cu ele, foiau în jurul cortului lui Timur, pârînd că grădina era plină de fiare sălbatice, care se închinau înaintea lui Timur, stăpînul lor.

Peste tot erau corturi, chioșcuri, foișoare în toate culorile. Meșterii, de obîrșie din felurite țări, erau înveșmîntați în straiile de pe meleagurile lor. Fiecare breaslă născocea cîte ceva pentru a-i înveseli pe sfetnicii lui Timur care văzuseră multe în viața lor, ba uimindu-i cu șiretlicurile lor, ba făcîndu-i să rîdă cu vorbele lor de duh.

Toți se înfățișaseră acolo la porunca lui Timur și fiecare breaslă se fălea în fața celorlalte: meșteșugari și neguțători, prăvăliași și florari, vînzători de țesături și de giuvaere, zarafi și cămătari, bucătari și pitari, casapi și croitori, ciubotari și țesători.

Timur pășea în fruntea oaspeților. Oprindu-se pentru a privi elefantul făcut din trestie, el întrebă:

— Dar genele lui sînt tot din trestie?

Un dibaci împletitor de coșuri smulse îndată smocul genelor elefantului:

— Din trestie, stăpîne.

— Da, da! încuviință încruntat Timur.

Uneori se oprea cîteva clipe pentru a asculta pe vreun cîntăreț, dacă îi plăcea glasul sau dacă veșmintele acestuia aveau ceva deosebit.

În apropierea scrîncioabelor, pe o mică pajiște, îl așteptau pe Timur neguțătorii străini, care întîmplător se aflau atunci la Samarkand.

Timur porunci să fie aleși dintre ei cei mai de seamă, care să fie poftiți la el.

Aceștia erau chitai cu chimonouri strîmte, albastre, genovezi cu niște haine caraghioase, cu picioarele descoperite,

ca niște cocostîrci, armeni fercheși cu căciuli înalte...

Scrîncioabele se învîrteau asemenea unei roți mari de moară, ba ridicînd chioșcuri pestrițe, pline de oaspeți, ba prăvălindu-le în jos. Și oaspeții ba cîntau cînd se ridicau, ba scoteau țipete cînd cădeau spre pămînt.

Printre armeni se afla și Ghevork Pușok. Obrajii îi luceau, cîrlionții îi învăluiau fața, dîndu-i o înfățișare plăcută. Ochii îi scînteiau.

Timur porunci să fie aduse daruri oaspeților străini și mai cu seamă lui Ghevork Pușok, căruia îi dăruia un caftan de brocart și o cușmă scumpă de samur. Cușma era atît de frumoasă, încît ceilalți neguțători se îmbulzeau cercetînd-o cu luare-aminte, pipăind-o, iar mulți dintre dregători se uitau mirați unul la altul: nu se prea întîmpla ca Timur să fie atît de darnic cu oricine.

Pășiră mai departe și cînd dădu din nou cu ochii de Muhammed-sultan, Timur îi spuse:

— Muhammed, deseară să mi-l aduci pe armeanul Pușok. Neapărat! Înțelesu-m-ai? Am să-l trimit cu marfă, să răzbească din nou prin Marele Bulgar spre Moscova.

Bazarul cotropise grădina cîrmuitorului cu tot felul de mărfuri, unele mai frumoase decît altele, încîntînd privirile. Neguțătorii se întreceau pe ei înșiși, înfățișînd mărfuri cît mai neobișnuite, cît mai trainice, cît mai îngrijite. Ei lăudau în gura mare marfa, pe care n-o puteai găsi într-o zi de negoț obișnuit în dughenile din bazar. Bogățiile, făurite prin hărnicia și iscusința meșteșugarilor, înavuțeau și cinsteau acolo nu pe făuritorii acelor minunății, nu pe meșteșugari, ci pe neguțători.

Fiindu-le rușine să se arate zgîrciți unul față de altul, oaspeții, înconjurați de neguțători, cumpărau mărfuri care de care mai frumoase, fără a se mai tîrgui, plătind prețul cerut, oricît ar fi fost, ridicînd ei înșiși în slăvi lucrurile, încă înainte de a le cumpăra, așa fel ca să se vadă că ei nu se lăsau ispitiți de niște gioarse, ci de rarități.

Bazarul cotropise grădina. Și grădina încremenise, nu se

mai auzea nici foșnetul frunzișului, nici ciripitul păsărelelor, amuțite de strigătele neguțătorilor:

— Ia uite! Mătase din țara chitailor! Ia uite! Cocostîrcii parcă-s vii! De ajuns să suflă și-și iau zborul. Iar papagalii-s adevărate curcubee! Ia uite ce mătase!

— Ia uite ce mai hangere! Vin de la meșterii din Damasc. Au fost făurite de curînd. Se încovoiaie ca mlădițele! Dar baltagele! Dar argintul înnegrit!... Și ce mai lucrătură!...

— Nu-s frumoase cusăturile astea? Șaua-i de piele, dar parc-ar fi chilim, nu alta. Pielea-i cusută cu fir. Din Marele Bulgar! Ieri au fost aduse. Așa ceva nu s-a mai văzut! Și nici n-are să se mai vadă!

Pe bucăți mari de piele cu izvoade săpate în ea, bucătarii aduceau țapi de munte fripți întregi pe vatră.

Tineri, încovoiați sub povară, purtau, cîte doi laolaltă, chiupuri mari cu vin vîrtos, aproape negru, de Samarkand.

Timur își pofti musafirii să ospăteze.

Întorcîndu-se spre palat, auzi un glas melodios, prea răsunător în grădina aceea.

Se uită spre locul unde răsuna și în apropierea unor smochini stufoși îl zări pe Ulugbek, căruia hronicarui Ghias-addin îi povestea ceva cu însuflețire.

Ospățul era încă în toi. Arșița de la amiază nu se revărsase în toate ungherele grădinii, cînd Muhammed-Sultan își croi drum pînă la bunicul lui care benchetua și, cinchindu-se jos, la spatele lui, rosti încetișor:

— Șah-Melik s-a încredințat că toate tumenele se află la locurile statornicite, buncule.

Doar Sultan-Mahmud-han, care ședea în dreapta lui Timur, auzi acetste vorbe rostite încet. El se uită cu mirare la cîrmuitor:

— Război, stăpîne?

Timur, care făcea război în numele hanului, nu-i răspunse nimic, dar spuse cu glas tare oaspeților:

— Se apropie ceasurile arșiței și vremea rugăciunii de la amiază. După rugăciune, să ne odihnim.

— Amin! răspunseră într-un glas oaspeții, ridicându-se în picioare.

Timur intră în palat.

Curînd i se înfățișă stăpîna mare cu mătăsurile de pe ea foșnind.

— Te-am chemat... îi spuse Timur, pășind înainte spre încăperile dosnice. Gătește-te, veghează asupra tuturor. Vezi să se ia tot ce este nevoie!

— Merg toți cu noi?

— Poate o să fim nevoiți să lipsim mult, așa că trebuie să meargă toți.

Ea nu întrebă nici încotro vor pleca, nici cînd – știa că n-o să-i spună, că n-o să rostească nici măcar vorba „război”.

Aștepta ca el însuși să răspundă la întrebările pe care nu îndrăznea să i le pună.

— Să-i iei și pe dascălii băieților. Acolo n-o să găsim curînd dascăli... Pe hronicar nu-i nevoie să-l iei. Găsim altul. Pe asta pune-l în medresa ta. Ca hodge. Au să-ți isprăvească medresa repede – înaintea criptei.

Stăpîna mare nu răspunse.

— Da, da! stăruie el.

Ea spuse mohorîtă:

— Hronicarul Ghias-addin e sîrguincios.

Lai Timur nu-i plăcea că-l lăuda pe hronicar, în loc să spună cum se făcuse că i-o luase înainte cu lucrările la bina!

— Sîrguința fără rost e fără de folos! răspunse el.

Ședeau la răcoare, în umbră, în liniștea adîncă din încăperile acelea dosnice, departe de ferestre.

— Sevin-bei se simte mai bine? întrebă el.

— S-a liniștit. Nu se grăbește să se întoarcă.

— Spune-i că poate să rămînă la noi. N-are rost să se mai întoarcă. Grădina asta am să i-o dau ei. Am făcut-o pentru fata lui Miranșah, iar nevasta lui va fi aci stăpîna.

— Miranșah o să se supere.

— N-o să mai apuce.

Sarai-Mulk-hanîm înțelese – pe Timur îl luase gura pe dinainte: războiul va fi spre soare-apune, împotriva lui Miranșah.

El stăruie:

— Ai grijă să fie gata totul. Nu uita nimic. Nu obijdui pe nimeni.

— Am să dau porunci.

— E vremea. Îngrijește-te de toate.

Ea își dădu seama că trebuia să plece. El îi spuse din urmă:

— Vezi ca să nu se bage de seamă nimic acolo, în grădină. Gătește alaiul, dar voi rămîneți deocamdată aci.

— Știu.

Ea plecă grijulie: grădina era plină de oaspeți, nevestele dregătorilor veniseră în harem. Se vîrau peste tot, întrebau despre toate, puteau băga de seamă cea mai mică schimbare în viața haremului, dacă nu te fereai.

Arșița se alinase, sufla iarăși o adiere răcoroasă dinspre munți.

Timur ieși din nou în grădină.

Stînd de vorbă cu unii și cu alții dintre oaspeți, se plimba, se oprea, pășea din nou în umbra copacilor, se ivea pe pajiști și în grădinile de flori.

Pe lîngă niște tufe de trandafiri întîlni un bătrîn îngrijit, cu o înfățișare impunătoare, ca a unui teolog, cu o custură încovoiată în mîinile negre, bătătorite.

Era grădinarul lui Timur cu care acesta stătea de vorbă întotdeauna cînd avea de gînd să rostuiască o nouă grădină.

Lui Timur îi plăcea să aibă grădini minunate. El punea să se facă grădini noi și uneori împreună mai multe grădini vechi făcînd una singură. Așa făcuse cu grădina aceasta, așa fuseseră împreunate grădina Dilkușo și grădina Corbului. Se îngrijea, de asemenea, să se facă grădini noi. În vara aceea, cînd se întorsese din Hindustan, florarii din Samarkand rostuiseră pentru el o nouă grădină, în stepa Dargomă, dîndu-i numele Davlet-Abad, Lăcașul Cîrmuitorului.

Duseseră acolo mulți copaci mari, umbrind stepa.

Cu treizeci de ani mai înainte, Timur poruncise să i se clădească un palat pe colnicele pietroase, golașe, din Ciupan-Atin, de unde se deschidea o priveliște întinsă asupra Samarkandului. Pe pământul acela pietros, sterp, grădinarii plantaseră copaci în jurul palatului, alcătuind o grădină deasă, bogată, supranumită Podoaba Lumii – Nakși-Djehan.

Toate nevestele lui aveau grădini și palate proprii. Aproape în fiecare an se deschideau în fața lui porțile unei noi grădini.

Clădea palate afară din oraș și le înconjura cu grădini frumoase, amenajate după planuri bine gândite, unde înfloreau, unele după altele, de timpuriu, din primăvară, pînă se lăsau frigurile toamnei, tot felul de flori.

Grădinarii din Samarkand se pricepeau să mute dintr-un loc în altul pomi mari, pe rod și, o dată mutați dintr-o grădină în alta, acești pomi înfloreau și rodeau, de parcă schimbarea asta de mediu era pentru ei tot atît de obișnuită, ca și pentru neastîmpăratul lor stăpîn.

Din îndepărtatele sale războaie, acesta porunea să se ducă și să se planteze în grădinile sale pomi nemaivăzuți la Samarkand. Erau sădite plante care pînă atunci nu mai crescuseră pe pământul acela – fuseseră plantați naramzi și lămîi, trestie-de-zahăr și palmieri. Mulți dintre pomi piereau iarna, dar unii se aclimatizau și se dezvoltau.

Și iată-l acum pe Șihab-addin Ahmad Zargarkași, cel mai mare peste grădinarii din Samarkand, cel mai prețuit și cel mai priceput dintre ei, care, zîmbind, îi arăta lui Timur niște trandafiri necunoscuți.

— Am poruncit, stăpîne, să fie aduși din Hindustan. Asemenea trandafiri nu s-au mai văzut pe la noi. Acum au să fie văzuți.

— Halal să-ți fie! îl lăudă Timur.

Și-și îndreptă privirile spre niște pomișori, cercetîndu-le frunzișul bogat.

În apropierea unuia din havuzurile în patru laturi stăteau de vorbă în picioare niște cărturari din Samarkand. Unul

dintre ei făcu o plecăciune cu prea multă rîvnă și lămuri:

— Am venit aci, stăpîne, ca să admirăm peștii argintii.

— Cu mai mult temei v-ați fi putut admira unul pe altul, deoarece luminatele voastre scrieri înfrumusețează Samarkandul meu!

Ei își aplecară cu toții capetele, încununate cu turbane ca niște rotocoale de nori, într-un răspuns tăcut la cuvintele magulitoare ale cîrmuitorului.

— Faptele tale, stăpîne, sînt atît de mărețe, încît în strălucirea lor pălesc toate cunoștințele și însușirile noastre!

— Dar despre aceste fapte nimeni n-a scris încă vreo lucrare vrednică.

— Nu sînt pe lumea asta mîini destul de vrednice pentru a zugrăvi întreaga măreție a faptelor tale, stăpîne!

— Ești hronicar? îl întrebă Timur pe un cărturar uscățiv și oacheș, cu o bărbuță ascuțită, care-i cădea netedă pe piept.

Înainte de războiul din Hindustan, Timur îl cunoscuse printre alți cărturari din Samarkand. Cîrmuitorul avea o ținere de minte bună – cei pe care-i vedea o dată nu-i uita toată viața.

— E măgulitor pentru mine, stăpîne, că mi-ai făcut cinstea să-ți aduci aminte de sluga ta.

— Dar ți-am uitat numele.

— Nizam-addin Șami.

— Am să-ți dau o scriere care trebuie așternută pe hîrtie din nou. Trebuie scrisă fără înflorituri. Într-un grai limpede, pe înțelesul tuturor.

— Asta-i greu, stăpîne, gloata e întunecată la minte și...

— Dacă ai să scrii limpede, fără farafastîcuri, au s-o citească mulți; dacă ai să scrii încîlcit, nimeni n-o să citească, îl întrerupse cu asprime Timur. Trebuie scrisă așa fel, încît și cărturarii să se bucure de frumusețea limpezimii ei. Am să-ți dau lucrarea unui muezin care a scris despre pămînt, cu gîndul la ceruri. De aceea lucrurile pămîntești i s-au părut întunecate. Noi trebuie să vedem însă frumusețea lucrurilor pămîntești, căci atunci vor fi limpezi toate faptele noastre și

întreaga măreție a pămîntului, căci de Allah a fost făurit.

— Mulțumesc, stăpîne, pentru înalta încredere.

— Am să-ți dau scrierea muezinului și cînd o să pornesc din nou la război ai să mergi cu mine, pentru a scrie mai departe.

Și Timur se depărtă, lăsîndu-i pe înțelepți cu peștișorii lor. În apa albastră străluceau ba argintul solzilor acestora, ba aripioarele roșii. Dar oricît de frumoși erau peștișorii, înțelepții nici nu se mai uitau la ei – îi tulburaseră vorbele lui Timur: „Să scrii. Așa fel, încît să fie pe înțelesul tuturor...”

Și ei învățaseră toată viața, despicînd firul de păr în patru, pentru ca abia după urcarea tuturor treptelor cunoașterii, spre amurgul vieții, să ajungă a se înțelege unul pe altul.

— E greu! grăi îngîndurat Nizam-addin.

— E cu neputință! adăugă unul din teologi. Bine ai știut să-ți dai în vileag gîndirea în fața cîrmuitorului: „Gloata e întunecată la minte”.

— Îl înțeleg pe cîrmuitor, răspunde Nizam-addin. Gloata e întunecată la minte, e neștiutoare de carte, n-o să citească aceste scrieri. Niciodată n-o să le citească, deoarece niciodată n-o să cunoască slovele. Dar toți cunoscătorii de buchii trebuie și acum, și în viitor să citească despre măreția faptelor de vitejie ale Cuceritorului Lumii. Toți cunoscătorii de buchii!

Teologul zîmbi:

— Vreme de cincisprezece ani am tot buchisit, pînă ce am ajuns să cunosc slovele. Așa ceva costă scump. Nu oricine înțelege să rabde de foame pentru a învăța și să învețe pentru a răbda de foame. Învățatul sărac zace toată viața în sărăcie.

Stăteau încă la marginea havuzului.

Se însera.

Cîntăreții îi trăgeau de zor. Fluierele, dairelele, strunele răspîndeau pe toată întinderea grădinii o veselie sărbătorească.

Stînd în jilțul său înalt, așezat sus pe un dîmb povîrnit, Timur se uita la cei ce petreceau.

Grădina era învăluită tot mai mult de umbrele înserării.

Se aprindeau masalale.

Muhammed-Sultan se cinchi la spatele lui Timur și-i șopti:
— Alaiurile au ieșit din oraș. Au rămas numai djagataii tăi și tumenul pe care mi l-ai lăsat mie.

Timur se ridică fără a-i răspunde:

— Fraților!

Glasul lui sună puternic, ca pe câmpul de luptă, rostogolindu-se pînă în ungherele cele mai depărtate ale grădinii.

Oaspeții rămaseră nemișcați, strîngînd în mîini hălcile de carne sau boțurile de pilaf gras.

— Mîine pornim. Fiți gata de drum!

În zori, deasupra cetățuiei, începură să vuiască surlele.

Gloata din Samarkand ieși repede în ulițe, neștiind încă dacă era chemată să întîmpine pe cineva sau să petreacă pe careva.

Era în ziua de zece septembrie, leatul o mie trei sute nouăzeci și nouă, după rînduiala crugului vremii pe meleagurile îndepărtatei Europe, unde nu ajunseseră încă nici oștile lui Timur, nici acelea ale altor cuceritori osmanlii.

Urdia ieșea din cetățuie.

Nu era mare, ca și cam cîrmuitorul ar fi plecat într-un ceambur pe undeva, prin apropiere. El călărea cu un beșmet obișnuit, închis la culoare, cum purta uneori cînd străbătea orașul, ducîndu-se dintr-un palat în altul, dintr-o grădină în alta. Alaiul, împresurat de oșteni, se mișca încet. Nici el nu era prea mare.

Muhammed-Sultan călărea alături de bunicul lui, însoțindu-l pînă la Buhara. Mîrzacul rămînea cîrmuitorul țării, și bunicul se străduia să-și aducă aminte dacă nu uitase cumva să atragă luarea-aminte a nepotului asupra cutărui sau cutărui lucru.

Înainte de asfințitul soarelui urdiile trecură de grădinile de la marginea orașului și în fața lor se întinse stepa, pîrjoiltă de soarele verii.

Sub picioarele cailor țîșneau greieri de câmp. Stoluri de

lăcuste, nespuse de grase, treceau greoi în zbor, desfăcându-și aripioarele roșii, care se strîngeau de îndată ce atingeau pămîntul.

Ulugbek ședea în harabaua de Kabul a bunicii, lungă, cu coviltir de mătase din țara chitailor, deasă, care nu se temea nici de arșiță, nici de ploi. Printr-o despicătură a covitirului băiatul privea lăcustele, scaieții verzi, grași, care înfruntau arșița și uscăciunea.

Stoluri de păsări treceau pieziș în zbor, coborînd în stepă; grauri trandafirii vîneau lăcuste.

Lăcustele se tîrau, neputînd să zboare de grele ce erau, și, strivite zgomotos sub roți, se lipeau de obezi.

Păianjeni uriași se îndepărtau în grabă de sub roți, tîrînd o lăcustă moartă, ca s-o sfîrtece și s-o mănînce în vreun făgaș ferit.

Urdiile înaintau, luînd-o înaintea harabalelor

Pretutindeni, pe drum îi așteptau chervanele cu merinde, trimise înainte din vreme. Mulțumită acestei rînduieli, oștenii mergeau ușor, repede: totul îi aștepta înainte – odihna, mîncarea, armele.

Și, firește, înainte îi așteptau luptele, biruințele, prăzile.

Se întuneca.

Ulugbek ședea culcat, privind, printre spițele roților harabalei de Kabul, stepa ce se cufunda în întuneric.

O șuviță îngustă, sîngerie se întindea pe pămînt spre zarea către care se îndrepta urdia. Înainte așteptau de pe acum urdiile bunicului, cărora li se poruncise să se împreune cu el pe drumul spre soare-apune.

Roțile harabalelor se roteau.

Băiatul stătea culcat în haraba, privind cum pogoară adumbrirea amurgului, cum se aprind, cum licăresc deasupra stepei stele mari, albe.

Privea printre spițele roții, care se învîrtea, stelele ciudate, tainice, ca și cum fiecare învîrtitură de roată l-ar fi apropiat de ele.

Harabaua îl legăna, îl adormea. Ațipi. Dar, luptînd

împotriva somnului, deschise iarăși ochii, privind încântat
întunecoasa, liniștita noapte de la Samarkand.

CAPITOLUL UNSPREZECE

MÎRZACII

Muhammed-Sultan își luă rămas bun de la Timur la

Buhara, și plecă împreună cu Hudaidada, vizirul lui, înapoi spre Samarkand, ajungînd în zori la porțile orașului.

Întinzîndu-și gîturile de gîscă, norii alergau repede pe cerul toamnei, iar razele soarelui ba licăreau pe veșmintele tîrgoveților, care ieșiseră în întîmpinarea noului cîrmuitor, ba, deodată, păleau.

Argun-șah, căpetenia străjii orașului, luă de căpăstru calul mîrzacului și intră cu cîrmuitorul prin porțile așezării peste covoarele așternute pe drum.

Muhammed-sultan descălecă; îi veneau în întîmpinare ai lui – maică-sa, Sevin-bei, soțiile, fiul, Muhammed-Djehanghir, fetele, nespus de înzorzionate.

Stînd în mijlocul alor săi, Muhammed primea daruri din partea celor care-i ieșiseră în întîmpinare.

Argun-șah îi dăruia nouă cai cu cioltare țesute asemenea chilimurilor. Fiul său îi dăruia nouă chiupuri albe din țara chitailor, pe care erau zugrăvite păsări în zbor sau pitite printre plante și munți. Chiupurile erau înalte aproape cît și băiețașul, dar el stăruise să le dăruiască cu mîna lui tatălui său.

Strîngînd aprig porțelanul greu cu mîinile sale slăbuțe, încurcîndu-se în beșmetul albastru, lung, cusut cu fir de aur, de fiecare dată cînd întindea cîte un chiup se apleca adînc în fața tatălui său.

Din dorința lui Timur acest strănepot fusese numit Muhammed în cinstea tatălui său, și Djehanghir, în cinstea bunicului. Timur voia ca ambele nume să amintească stirpea, legătura de sînge dintre străbunic și strănepot – fiul moștenitorului moșteni-va și el cîndva stăpînirea asupra unei lumi preasupuse: „Fie ca și în numele viitorilor stăpînitori ai lumii să trăiască veșnic slava neamului meu, întru spaima celor care încă nu sînt pe lume, a celor care se vor naște pentru a se supune puterii noastre, neclintită, de nebiruit, veșnică!”

Starostii tagmelor neguțătoarești înfățișară cele mai bune mărfuri ale lor.

Cititorii în stele îi aduseră în dar un horoscop prielnic; care vestea grabnică biruință asupra vrăjmașului.

Cel mai vîrstnic dintre cititorii în stele îi tălmăci horoscopul cu un glas ca din mormînt. Muhammed-Sultan ba arunca priviri în toate părțile, ba se scărpină ușor pe obraji, înciudat.

Argun-șah, care-l știa din fragedă copilărie, cunoștea acest obicei al lui: dacă se scărpină pe obraz însemna că e nemulțumit de ceva, că așteaptă ceva, caută ceva.

„Ce anume? gîndea neliniștit Argun-șah, zîmbind mai departe voios, însuflețit, cu buzele-i subțiri. Sau... pe cine anume?”

În sfîrșit, zîmbetul îi flutură pe toată fața:. „Aha! Pe el... pe el!”

Dar îndată căzu iarăși pe gînduri: „Dar ce legătură avea cu horoscopul?”

Muhammed-Sultan nu se mai scărpină pe obraz și-și lăsase privirile în jos, nemaivăzînd darurile.

Ceilalți dregători aruncau pe furiș priviri noului lor cîrmuitor, întrebîndu-se la ce se putea oare gîndi în clipa aceea Muhammed-Sultan ce anume făgăduiau gîndurile lui supușilor, asupra cărora Muhammed-Sultan rămăsese stăpîn deplin. Și va fi stăpîn deplin pentru multă vreme, atîta cît Cuceritorul Lumii se va afla plecat în noul și marele lui război, iar dacă bătrînul cîrmuitor nu se va mai întoarce – pentru totdeauna.

Întîmpinarea ținu îndelung. Se rostiră cuvîntări de bun sosit bine ticluite, se înfățișară daruri peste daruri. Slujitorii nici nu dovedeau bine să strîngă unele daruri, că se și iveau pe covor altele noi.

În sfîrșit, Muhammed-Sultan le ură bun găsit tuturor, rostind cuvinte pline de bunăvoință, apoi, sprijinit de vreo zece mîini, se aburcă în șa, pornind mai departe, în fruntea alaiului, urmat de Muhammed-Djehanghir, fiul lui și de Argun-șah, care călărea înaintea dregătorilor din Samarkand.

Călăreții erau urmați de rădvane, împodobite cu zugrăveli, în care se aflau rudele lui Muhammed-Sultan, iar după

rădvane veneau caii de dar, urmați de un șir lung de slujitori care duceau darurile.

De ambele părți ale ulițelor și bazarurilor atârnav covoare, macate și chilimuri înflorate. Pe acoperișuri răsunau fluier, tobe, dairele, surle, glasurile cântăreților.

Zidarii, care clădeau medresa din curtea lui Muhammed-Sultan, îl zăriră de departe. De sus, de pe ziduri, îl vedeau în fruntea alaiului jos în uliță, călărind parcă pe un cal-jucărie, tăiat din mucava. Ca niște păpuși într-un teatru de bîlci din țara chitailor, veneau după el călăreți în veșminte pestrițe, se zbîrleau în sus tuiuri sau steaguri. Oțelurile scînteiau, aurul sclipea.

Pentru puțină vreme priveliștea alaiului fu ascunsă de cupola Ruhabad, dar curînd după aceea, de data aceasta foarte aproape, acesta se ivi din nou.

— A sosit! grăi un bătrîn costeliv, despuiat pînă la brîu, prinzînd cărămida subțire, sonoră, care i se aruncase de jos.

— În sfîrșit, a sosit! I-am dus dorul! răspunse alt zidar, așezînd cu îndemînare cărămida la rînd, pe tencuială.

— Stăpîn, de! îi ținu hangul bătrînul uscățiv, prinzînd o nouă cărămidă.

Un alt zidar, punînd-o pe tencuială, o potrivea în linie cu cealaltă și, bătînd-o cu pumnul, ca să se așeze mai bine, întări:

— A sosit!

De jos se aruncau mereu cărămizi; desfășurarea ritmică neîntreruptă a muncii nu dădea răgaz pentru tăifăsuială.

Din nou țîșnea în sus o cărămidă și din nou, fără să se uite la ea, o prindea din zbor bătrînul uscățiv și o dădea zidarului.

Pentru ca zidarii să nu încalce rînduielile, străjile vegheau în tăcere cu ochii în patru, cu bețe lungi, mlădioase în mînă.

În sfîrșit, Muhammed-Sultan își părăsi oaspeții și, în timp ce aceștia se așezau în sala mare și lungă sub tavanul înalt, zugrăvit, el străbătu curtea, grădina și se îndreptă spre bina.

Numai Argun-șah păși după el, legănat, ținîndu-și poalele beșmetului care flutura.

— Ia spune-mi... întrebă, fără a se întoarce, Muhammed-Sultan, dar, cuprins de îndoială, nu sfârși: „Se cuvenea oare să întreb așa ceva?”

Argun-șah se grăbi să-l ajungă din urmă, cu răsuflarea tăiată, pentru a-l auzi mai bine.

— Mi se pare că nu l-am văzut pe Iskander-mîrza.

Argun-șah se opri în loc de încântare: „Am ghicit, am ghicit! Pe el îl căuta cu privirea cînd i se tălmăcea horoscopul! Pe el, pe el!”

— E sănătos? întrebă mîrzacul.

— E sănătos, sănătos! De altminteri a plecat alaltăieri. Da. Abia alaltăieri.

— Dar știa că sosesc azi? Știa că sosesc azi?

Argun-șah se miră cît de aspru suna glasul mîrzacului – ca și al bunicului său! Cînd era bătrînul acolo, mîrzacul, nu vorbea așa. Și, fîstîcîndu-se, Argun-șah nu îndrăzni să-și calce pe cuget.

— De bună seamă!

— Știa?

— De cum ai plecat din Buhara, se și știa aici de toată lumea!

— Și a plecat?

— A plecat, da.

Se apropiară de firida îngustă a porților, unde de ambele părți se clădeau două turnuri, care deocamdată abia se ridicau deasupra firidei.

În fața porților mîrzacul se opri și, cu ochi înviorați de călătoria făcută, privi izvoadele din cărămidă smălțuită. Mai înainte vedea zi de zi cum se ridică clădirea și nu-și putea da seama dacă ieșea frumoasă sau nu. Acum se uita, de parcă ar fi văzut-o pentru întîia oară, și se opri.

Frunzișul grădinii, înroșit de vînturile lui octombrie, parcă se dăduse la o parte pentru a nu umbri azurul ceresc al porților, izvoadele, alcătuiind ciorchini și mănunchiuri de flori păreau încrustate în văzduhul albastru, alături de frunzișul toamnei, parcă făurit din aramă grea.

Muhammed-Sultan, adus de spate, stătea neclintit pe picioarele-i subțiri, în cizmele înalte, strîmte, cumpănind dacă meșterul nu greșise cumva undeva.

Argun-șah aștepta nemișcat în spatele mîrzacului, cu ochii nu la bina, ci la acesta: ceva se schimbase în înfățișarea tînărului. Era ca de obicei adus de spate, era tot așa, totuși părea altfel. Înainte vreme pareă că e aplecat cu sfială, a supunere, cu smerenie în fața bunicului, acum însă nu mai arăta așa. Acum era puțin adus de spate, ca și cum s-ar fi aplecat, cercetînd, cumpănind, ciulind urechile; acum stătea aplecat ca un oștean înainte de a-și lua avînt pentru a da o lovitură. Acum era parcă de neasemuit cu cel dinainte. Dîndu-se îndărăt, Argun-șah își potrivea beșmetul și, netezindu-și barba, se îndreptă din șale.

Fără a privi în jur, mîrzacul păși peste pragul improșcat cu var și intră în curticică.

Văzîndu-l jos, sub el, bătrînul uscățiv aruncă o cărămidă zidarului și spuse:

— Iată-l!

Zidarul aruncă și el o privire în jos și-i atrase luarea-aminte bătrînului:

— Ia seama, nene Musa!

— De ce?

— Vezi să nu sca...

Nu trebuia să-l țină de vorbă. Cărămida aruncată de jos atinse degetele bătrînului Musa, și căzu înapoi chiar la picioarele mîrzacului.

— Ei! strigară de jos.

— Care ești? răcni, sărind pe zid, un străjer.

Lucrul la bina fu oprit.

Musa fu tîrît în jos pe treptele repezi și în locul lui se sui îndată alt zidar.

În curte îl și așteptau străjerii și, pentru a nu-l tulbura pe mîrzac, îl tîrîră după zid.

Argun-șah tresări uluit, auzind alături de el glasul aspru, atît de cunoscut, al lui Timur:

— Cureaua!

Argun-șah aruncă repede o privire de jur împrejur. De unde se ivise? Nu, nu era acolo. Cuvîntul acela îl rostise Muhammed-Sultan.

Argun-șah se dădu îndărăt și se opri ceva mai departe, temîndu-se și mai mult de mîrzac decît de Timur; pe Timur îl cunoștea prea bine: știa cînd e primejdios, știa cum să se ferească de primejdie. Acum însă, trebuia să bage bine de seamă.

Se gîndi: „Noroc că mi-am dat seama înaintea tuturor în Samarkand că n-o să fie chiar atît de ușor cu asemenea cîrmuitor. Hm! Ce moștenitor avea Timur! Ehei, n-o să fie deloc ușor!”

Despre Muhammed-Sultan se știa de mult că în război era aspru. Timur îi dăduse o urdie de patruzeci de mii de oameni cu care apăraseră hanatul de năvălirile nomazilor, clădise cetăți noi și le dresese pe cele vechi, la miazănoapte, pe rîul Așpar. Încă cu cinci ani mai înainte, cînd avea douăzeci de ani, străbătuse cu o urdie destul de mare întregul Iran pîna la golful Persic, pentru a cere din partea bogatei insule Ormuzd birurile și rămășițele unor datorii neplătite de Muhammed-șah din Ormuzd. Muhammed-șah domnea pe acea insulă apărută de valurile mării împotriva tuturor vrăjmașilor și se îmbogățise datorită negoțului dintre Iran, Hindustan și Chitaiul. El însuși făcea negoț cu ambră, mărgăritare, mătăsuri purpurii și mirodenii, adunînd pe insula lui comori peste comori, încredințat că acolo erau în deplină siguranță. Îndată ce află că se apropie Muhammed-Sultan, el îi trimise dinainte birul pe un an de zile – trei sute de mii de dinari – și jurui că va plăti toate rămășițele pe anii trecuți, dînd pe seama datoriei aur din gros, samare cu mărgăritare și țesături din țara chitailor. Ascultînd de porunca bunicului, nepotul nu mersese mai departe, făcînd calea întoarsă, mulțumit că, fără a scoate hangerul, îl speriasse pe Muhammed-șah pe insulele lui de necucerit. Iar dacă Muhammed-șah nu s-ar fi grăbit, Muhammed-Sultan ar fi străbătut marea, ar fi izbutit s-o

străbată, de vreme ce așa fusese porunca bunicului.

Fără să se miște din loc, Muhammed-Sultan se uita la mai-marele lucrătorilor, care se apropia de el.

Meșterul Muhammed-bini-Mahmud de obîrșie din Ispahan, un om firav, cărunt, cu fața neobișnuit de mică și ochi rotunzi, vineții, nespus de mari, se opri și făcu o plecăciune ciudată, smucind din umăr deasupra capului.

Muhammed-Sultan nu-i răspunse însă la plecăciune, cercetînd mai departe nemișcat zidurile înalte ale medresei și pe acelea ale hanacului la care mai era încă mult de lucru

— Încet merge! spuse mîrzacul.

Meșterul nu răspunse și făcu din nou o plecăciune tot atît de ciudată.

— Poarta se puna întotdeauna mai sus decît zidurile alăturate, dar aici văd că este... mai jos...

— E la aceeași înălțime, stăpîne. Nu e mai jos.

— Crezi că așa e mai bine?

— N-ar fi bine. Dar noi clădim turnuri. Ele au să se înălțe și au să arate unde e intrarea. În afară de asta, zidurile n-au să fie prea împodobite, dar intrarea are să fie. Tocmai prin asta va fi frumoasă.

— În Iran nu se clădește așa.

— Nu, stăpîne. Nu se clădește așa. Asta am văzut aici, la meșterii de aici. Am învățat să clădesc de la tatăl meu. Dar aici am învățat să îmbin meșteșugul clădirii cu împodobirea zidurilor. Meșterii din Horezm m-au învățat.

— Fără podoabe ce fel de meșteșug poate fi!

— Podoabele de prisos pun în umbră clădirea, stăpîne. Iar dacă împodobești puțin lucrarea – va părea săracă, mai bine să n-o împodobești de loc. Dacă-s multe podoabe – din pricina frumuseții lor nu mai vezi nici tăria, nici trăinicia zidurilor. Vechile clădiri sfinte n-aveu podoabe, smălțurile nu le cunoșteau, de cioplituri se fereau. Pe alocuri meșterii încercau să pună cîte o cioplitură și se opreau privind încîntați liniile bolților, clădirea însăși, netezimea lină a zidurilor. Aici, cu o singură pată mică de smălț, poți strica

întreaga măreție a clădirii. E de ajuns ca această pată mică să-ți sară în ochi, umbrește întreaga clădire. La clădirile străvechi, pe meleagurile mele de baștină, nu vezi o pată cît de mică, totuși nu poți să-ți iei ochii de la ele. De aceea m-am căznit eu atît aici. Cum să fac: am primit poruncă să înfăptuiesc aici frumusețea sfîntă dar, totodată, s-o înfrumusețez cu smalțuri, mozaicuri, cioplituri. Mult mi-am bătut capul: cum să păstrez acea tainică frumusețe alături de atîtea podoabe? Mult m-am zbatut, mult m-am străduit pînă am găsit dezlegarea. Să nu fie nici așa, nici așa – ziduri trainice, izvoade gingașe să stea ca pe talgerul cîntarului, să se cumpănască unele pe altele.

— Da, da... rosti parcă pentru sine mîrzacul.

— Sînt anumite frumuseți de care mintea se minunează privindu-le, străduindu-se să înțeleagă cum au putut fi făurite. Mintea se minunează, dar sufletul doarme. Și mai este o frumusețe nemeșteșugită, limpede, pe care mintea n-o poate înțelege, dar sufletul tresaltă de bucurie în fața ei, ca privighetoarea în fața unui trandafir.

— Da, da, îngîină din nou mîrzacul, plecîndu-și parcă urechea la ceva.

— Întîlnești uneori pe cineva împodobit cu nestemate, cu giuvaeruri rare, cu turbane, cu zulufi, dar omul însuși este lipsit de viață. Te uiți la podoabe și nu bagi de seamă chipul omului împopoțonat cu ele. Privești încîntat cerceii, dar îți întorci privirea cu ciudă de la chipul omului: „Eh, păcat de strădaniile meșterilor – pentru cine au făurit ei asemenea frumuseți?” Uneori se întîmplă însă și altfel: nu vezi nici un fel de podoabe, nici un fel de zorzoane deosebite, dar nu-ți poți întoarce privirea de la chipul omului, te-ai uita și te-ai tot uita mirat, bucuros, îți crește inima, nu alta! Ei, treaba noastră, stăpîne, tocmai asta-i: să făurești din piatră ceva asemănător acelu chip, așa fel, încît să încînte privirile fără podoabe și fără o frumusețe iubitoare.

— Dar vorbăreț mai ești! răspunse cu gîndurile aiurea Muhammed-Sultan.

Și mîrzacul se uită cu coada ochiului spre zidul neterminat, îndărătul căruia fusese tîrît mai înainte bătrînul zidar vinovat.

Acolo se afla un străjer care-și ștergea cu poala beșmetului fruntea înroșită.

— Ei? întrebă mîrzacul, întorcîndu-se spre el.

— L-am snopit în bățai, stăpîne.

— N-am auzit nimic!

— Și nici n-o să se audă. Și-a încleștat dinții și n-a crîcnit. N-a scos o vorbă tot timpul cît a fost bătut.

— Pentru că a tăcut mai dă-i încă o dată pe atît.

— Ce anume?

— Lovituri de curea!

Și Muhammed-Sultan păși înciudat spre binaua hanatului.

În apropiere de hanac truditarii tocmai săpaseră o groapă mare, adîncă și în stînga, pe fundul ei, zidarii ridicau de pe acum pe margini un zid de cărămidă: clădeau o criptă deasupra unui mormînt străvechi, acolo unde veacuri de-a rîndul se clădiseră și se reclădiseră palate pentru dregători și mîrzaci. Lăcașele celor vii ba se ridicau aproape de lăcașul morților, ba se năruiau, dar acesta rămînea.

Noile palate fuseseră clădite în altă parte, iar lîngă mormînt se rostuiseră grădini. Astfel, în ultimii ani, mormîntul se aflase în fundul grădinii lui Muhammed-Sultan, străjuit de un steag albit de soare și cu un tui din păr de unde primăvara păsările smulgeau fire pentru cuiburi, cînd și cînd, vreun localnic puneă pe bolta bătută de vînt, dărăpănată a criptei ba o bucată roșie de cărămidă rămasă de la clădiri de mult surpate, ba coarnele răsucite ale unor capre de munte, ba o frîntură îngălbenită de marmoră de la vreo pisanie din alte veacuri, nedeslușită, în amintirea unei rugăciuni citite la mormînt, deși numele celui înmormîntat cîndva acolo fusese uitat de mult.

Muhammed-Sultan stătea la marginea gropii, privind cît de moale era pămîntul sub loviturile hîrlețelor, cum, din cînd în cînd, în stratul siniliu al pămîntului ieșeau la iveală ba niște ciolane putrede, ba niște hîrburi de lut, care cine știe cum

nimeriseră atît de adînc.

— Vezi să nu năruî mormîntul! porunci mîrzacul vătafului.

— Asta le spun și eu: au săpat mult, au răscolit totul, trebuiau să sape încet, doar locul e sfînt!

— Dar cine-i înmormîntat aici? întrebă Argun-șah.

— Oricine ar fi! răspunse mîrzacul.

— Ce vechi e mormîntul ăsta! Allah să ne păzească, te pomenești c-o fi chiar înainte, de arabi. Atunci...

— Atunci ce?

— Atunci ce fel de sfînt e, dacă-i înainte de arabi? O fi un păgîn!

— Și înainte erau oameni sfinți.

— Erau, dar nu-l slujeau pe dumnezeu cel adevărat, ci naiba știe pe cine.

— Norodul se roagă și astăzi aici și îi ajută! Înseamnă că-i un sfînt mare.

— Se roagă. La olari e în mare cinste, îl socotesc ocrotitorul lor: se spune că taică-său ar fi fost olar. Doar unii se roagă și la copaci! În munți am văzut cu ochii mei cum se roagă unii, la copaci, și le ajută!

— Numai credință să fie. Țasta-i lucrul cel mai de seamă.

— Credință, da... încuviință Argun-șah.

Tăcură din nou, privind în groapă spre săpători.

— Săpați mai cu rîvnă! porunci Muhammed-Sultan. Am să vă trimit carne.

Și se depărtă, îndreptîndu-se spre palat.

În vreme ce străbătea grădina, frunzele cădeau lin în jurul lui, atingîndu-l uneori.

În sfîrșit, intră în sala plină de oaspeți. Toți ședeau pe covoare de-a lungul pereților. Fețe de mese înguste se înșiruiau ca niște pîraie lungi, de pe acum acoperite cu grămezi de turte, dar oaspeții nu se atinseseră încă de mîncare, stînd de vorbă încet și cuviincios în așteptarea gazdei.

De îndată ce Muhammed Sultan se așeză pe locul lui, venîră și soțiile sale, așezîndu-se în apropiere, lîngă ușă.

Curînd, intrară în fugă slugile cu talgere pline de bucate, așezîndu-le grabnic sub privirile nerăbdătoare ale oaspeților.

Gazda frînse năvalnic o turtă și întinse bucățile fragede vizirului Hudaidada, care ședea lîngă el. Mai rupse o turtă și, în sfîrșit, întinzînd mîna spre talger, luă cel dintîi o bucată de carne, lăsîndu-i pe oaspeți să se îmbie cuviincios, să se slujească unul pe altul.

Se aduse vinul. Umplînd un pocal pînă în vîrf, paharnicul îl puse în fața mîrzacului; acesta chemă un oaspete și i-l întinse în semn de mare cinste. Îngenunchind, oaspetele primi pocalul din mîna mîrzacului și-l bău pînă la fund, în vreme ce oaspeții strigau, îmboldindu-l pe băutor:

— Ehe!

— Ei, frate Argun-șah!

— Pînă la fund, pînă la fund!

Astfel, Muhammed-Sultan întinse pocale de vin celor mai de vază dintre oaspeți, băutorii fiind îmboldiți unul după altul. După ce bea, oaspetele se dădea la o parte, pentru a face loc următorului și nici unul nu îndrăznea să nu golească marele pocal, căci aceasta ar fi însemnat o jignire adusă gazdei.

Numai femeile, luînd o înfățișare nepăsătoare, schimbau cîteva cuvinte, în liniște, între ele, uitîndu-se la ospăț ca la un spectacol, făcîndu-se într-adins că nu aud și nu văd tăifăsuiala și petrecerea bărbaților.

Sevin-bei, care ședea în apropierea lui Muhammed-Sultan, se uita cu luare-aminte la fiul ei, fericită: nu era prea ahtiat de băutură ca bărbatul ei, Miranșah; bea din cînd în cînd și cîte puțin. Se bucură cînd unul din oaspeți se apropie de el. Gîndindu-se la ceva, încă treaz de-a binelea, mîrzacul, numai ochi și urechi, se prefăcu că era cam amețit.

Numai mama lui, care îl urmărea tot timpul, putu să-și dea seama de acest șiretlic. Ea își stăpîni zîmbetul, dar această prefăcătorie a fiului ei o bucură nespus: dacă se purta astfel din tinerețe, însemna că nu va greși niciodată – cel ce vrea să fie stăpîn, nu trebuie să se robească nici beției, nici patimilor,

nici slăbiciunilor.

Slugile aduceau mereu alte și alte bucate. Mirosea a carne friptă, a ceapă, a oțet. Se stîrnise o larmă cumplită.

Pogora înserarea.

Fură aprinse zeci de facle. Mulți dintre oaspeți se îm-prăștiaseră prin odăile învecinate. Robii le așternuseră pe podele macate; înfășurîndu-și beșmetele și așezîndu-le sub cap, sau punîndu-și perne, unii se trîntiseră ca să ațipească puțin sau să schimbe alene cîteva vorbe.

Ridicîndu-se într-o rîină deasupra perinei, unul dintre oaspeți îl întrebă pe un bătrîn care stătea întins lîngă el.

— N-ai auzit oare, a întrebă cumva despre Iskander-mîrza?

— Deocamdată tace.

— Iskander-mîrza nu-l cunoaște încă!

— Dacă l-ar fi cunoscut ar fi așteptat: acum ar fi băut în sănătatea cîrmuitorului, ar fi stat de vorbă. Cîrmuitorul nostru seamănă cu bunicul său!

— Cum trebuie înțeles oare faptul că n-a așteptat, că nu l-a întîmpinat? Parcă s-a ferit ca iepurele de lup, a zbughit-o – s-a dus – și dus a fost! Pesemne că n-are cugetul curat, așa-i?

— Ascunde ceva!

— Ascunde, dar ce?

— O să vedem.

— O să vedem – iepurele s-a ferit de lup, sau poate lupul a fugit de iepure!

— Cum asta?

— A sărit din drum și s-a pitit după dîmb. Așteaptă pînă cînd iepurele îi va da prilejul să-l înhațe.

— Se întîmplă și așa.

— Se întîmplă! Numai, pare-mi-se, cîrmuitorul nostru nu-i dintr-acei care se lasă înhățați. Nu-i așa?

— Allah îl știe. Da...

Pe lîngă cei culcați treceau alți oaspeți; căutau unde să se întindă și trăgeau cu urechea...

În sala mare începu să zuruie o dairea, scoțînd mai întîi sunete molcome, prelungi, chemîndu-l pe dănțuitor.

Intră un dănțuitor uscățiv, cu fața prelungă, îngustă, de parcă ar fi fost turtită la țimble, strîns într-un beșmet scurt, vărgat. Dănțuitorul porni lin pe picioarele-i sprintene, sclipindu-și ciuboțelele moi.

Daireaua începu să zuruie surd, galeș.

Unii oaspeți se ridicară de pe macate și se întoarseră în sala mare, strîngîndu-se lîngă uși.

Muharmmed-Sultan întinse mîna și i se dădu o dairea scumpă, cu pielea încălzită la foc, cu încrustații de sidef și rubine scînteietoare.

Toți tăcură cînd degetele mîrzacului începură să răpăie pe pielea răsunătoare a dairelei.

Cînta frumos.

Cînta din fragedă copilărie, cutreierînd lumea împreună cu oștenii, urmîndu-l pe bunicul lui. Cînta la ospete și de unul singur, cînd îl covîrșea aleanul. Învățase meșteșugul dairelei de la feluriți bătrîni cunoscători din Samarkand, Azerbaidjan și Iran.

Degetele-i subțiri, lungi, loveau în dairea, în vreme ce el rostea cuvintele cîntului: se ruga, stăruia, se dădea bătut, se ogoia. Iată că vuia un rîu îndepărtat. Călărimea străbătea stepa. Se apropia vrăjmașul sau vuia vîntul potrivnic. Călărimea trecea la trap. Oștile vrăjmașe se ciocneau. Și iată că una din ele, biruită, se îndepărta, se stinge; cealaltă înainta năvalnic.

Oaspeții izbucniră în strigăte de încîntare atît de năvalnice, încît făcliile masalalelor începură să filfie, de parcă și lumina lor ar fi vrut să-și arate înflăcărarea furtunoasă față de mîrzac.

Însuflețit de strigătele oaspeților amețiți, Muhammed-Sultan ridică din nou deasupra capului daireaua și din nou parcă încercă să înduplece pe cineva, stăruind, dîndu-se bătut și în sfîrșit începu să răpăie cu alean în pielea bine întinsă.

Oaspeții îl îmbărbătară din nou cu strigăte înflăcărare.

Lăsînd în jos daireaua, Muhammed-Sultan dădu cu ochii

de o fetiță lipită de el. Îi mîngîie cu palma obosită obrăjorul cald, îi acoperi o clipă fețișoara îmbujorată cu mîna lui îngustă și moale, apoi îi spuse aspru:

— Acum du-te și te culcă. Du-te, Ughe-biki!

Ea îi dădu ascultare, lăsîndu-și mîhnită ochii în jos.

Curînd se ridică și el, ieșind pe ușă, urmat de soții.

Deasupra orașului întunericul toamnei pogora tot mai adînc, dar oaspeții mîrzacului petreceau mai departe: răsunau strunele dutarelor^[1] și glasurile cîntăreților slăviți, se tînguiau fluierile, zuruiau dairelele...

Dar toată larma ospățului se auzea înfundat pînă în cămăruța în care Muhammed-Sultan se odihnea după atîtea cîntări și băutură, tolănit pe o perină. Parcă alene, într-o doară, punea întrebări amănunțite la doi oameni de rînd, neînsemnați, despre Iskander-mîrza, cum trăise acolo, atîta vreme cît în oraș nu era nici unul dintre mîrzaci, ce făcea, cu cine se întîlnea, ce spunea, de ce și cum de plecase deodată la el, la Fergana, părăsind Samarkandul, cînd tot orașul se pregătea să-și întîmpine crmuitorul.

Cei doi – Karî Azim și Anis Keși – oameni sărmani, care izbutiseră cîndva cine știe cum să cîștige încrederea lui Timur, intraseră încă demult, pe cînd trăia Omar-Șeih, în slujba lui Iskander-mîrza, ca să vegheze asupra lui pe vremea cînd Iskander-mîrza nu știa încă să meargă prea sigur pe picioare.

După ce povestiră mîrzacului tot ce știau și tot ce-și aminteau, întregindu-se unul pe altul, acesta le dădu drumul.

— Cereți la grajd să vi se dea cai mai iuți. Și nu vă pierdeți vremea, goniți toată noaptea pentru ca mîine, pe înserat, să-l ajungeți din urmă. Altminteri o să bage de seamă că nu sînreți pe lîngă el. Spuneți-i: „Am rămas în urmă fiindcă a trebuit să schimbăm caii, care – pasămite – au început să schiopăteze”. Sau născociți altceva.

— Dar noi i-am și spus, stăpîne. Am cerut învoirea să rămînem în urmă, ca să le ducem alor noștri merinde de iarnă.

— Neroadă născocire! I-ați amintit că ai voștri sînt aici și n-o să mai aibă încredere în voi. Ce fel de slujitor este acela ale cărui rude se află în mîinile altui stăpîn? Spuneți-i: „Ne-am răzgîndit, n-am mai adus merinde, am poruncit alor noștri să se gătească de drum, să vină la Fergana”. Așa-i mai bine.

— Da, e mai bine, stăpîne, înțelept ai grăit!

— Iar eu, la nevoie, vă găsesc și fără să-i am în mînă pe ai voștri, dacă o să mă înșelați. De mine nu scăpați nici în gaură de șarpe!

— Înțelept ai grăit, stăpîne!

— Da, da!

Și ambelor iscoade li se părea că în glasul hotărît al lui Muhammed-Sultan aud glasul lui Timur.

După ce dădu drumul iscoadelor, Muhammed-Sultan se întoarse la oaspeții lui. Pe coridorul întunecos dădu peste vreo zece femei, pitite într-un ungher dosnic, unde trebăluiau ceva, zomăindu-și podoabele.

Cîrmuitorul le prinse de mînă pe două din ele:

— Ce căutați aici?

Una, speriată, începu să tușească atît de tare, încît trebui să se sprijine de perete, iar cealaltă, ascunzînd ceva, răspunse cu îndrăzneală:

— Trebuie să dănuim acuși, stăpîne. Așteptăm să fim chemate.

Îndrăzneala ei nu-l miră: pînă atunci, de mai multe ori, se arătase încîntat de frumusețea sa.

— Te cam răsfeți!

— Nu, stăpîne, mi-e cam foame.

— Dar prietenelor tale?

— Și lor la fel. N-au luat nimic în gură toată ziua. N-au stat jos din zori, s-au gătit pentru zaiafet.

— Și de unde ați făcut rost de mîncare?

Întrebările lui prietenoase îi dădură curaj și ea mărturisi:

— Am șterpelit-o cînd robii au strîns rămășițele ospățului tău. Nu mai puteam. Abia ne ținem pe picioare și ne mai cheamă să dănuim!

— Aşadar, rodeaţi oscioare?

— Oscioare, stăpîne.

Fără a mai rosti vreo vorbă, mîrzacul se îndepărtă.

— E drăguţ! spuse uitîndu-se după el dănţuitoarea, a cărei tuse se potolise. De ce să ne temem de el? Tot la noi vine cînd o să aibă nevoie de căldură.

— E drăguţ cînd vine la noi, dar cînd pleacă, să vă temeţi de el, fetelor! răspunse cu glas plin sprîncenata arabă Razia.

Înainte de a intra în sală cîrmuitorul dădu cu ochii de o căpetenie a străjii palatului. Muhammed-Sultan era să treacă mai departe, dar deodată se opri:

— Vezi... dănţuitoarele acelea...

— Sînt zece, dintre cele mai bune, stăpîne...

— Da, chiar ele. Mîine împarte-le pe toate robilor, de prăsilă, undeva afară din oraş, în vii. E vremea să muncească; s-au răsfăţat!

— Aşa e, stăpîne.

— Dar pînă dimineaţă nu sufla o vorbă, căci altminteri n-au să mai dănţuiască bine. Acum trebuie să fie cît mai vesele. Lasă-le pînă dimineaţă. S-au răsfăţat!

Căpetenia făcu o plecăciune, iar Muhammed-Sultan se îndreptă cu pas hotărît spre sala cea mare. Dar îndată ce dădu cu ochii de lumină, se gheboşă şi intră în sală moleşit, şovăitor, ajungînd anevoie la locul lui, unde se tolăni din nou pe perină, ascultîndu-i pe cîntăreţi şi bînd vin.

Nerăbdător, Iskander-mîrza ar fi mers mai repede, dar harabalele cu nevestele şi calabalicul nu puteau ţine pasul cu el. Lăsă în urmă alaiul – vreo sută de robi, slujitori şi vreo două sute de străjeri – luînd-o la goană înainte, pentru a străbate mai repede drumul acela atît de plictisitor.

Goni împreună cu cîţiva dregători pînă la nişte copaci umbroşi, unde se afla un han clădit deasupra unei gîrle răcoroase; se aşeză acolo în tihnă, aşteptînd să-l ajungă din urmă harabalele, mîncă şi bău ceva împreună cu ceilalţi, apoi, cînd sosi alaiul, îl trimise înainte, el rămînînd la locul de

popas, mai picotind olecuță și mai stînd de vorbă, după care se apropie repede de cai și o luă la goană din nou, de data aceasta căutînd să-i ajungă din urmă pe ai lui, alături de care călări puțin, trecu chiar din șa sub coviltirul harabalei, dar curînd după aceea sări iarăși în șa și din nou goni înainte pînă la un nou popas.

Iskander-mîrza mergea pe al șaisprezecelea an. Timur dăduse acestui nepot Fergana, dar îi poruncise să țină minte că atîta vreme cît la Samarkand cîrmuia Muhammed-Sultan, toate pămînturile Maverannahului, întregul ținut dintre rîurile Amu și Sîr, trebuiau să i se supună lui Muhammed-Sultan, iar o dată cu aceste pămînturi și întreaga Fergana.

Unchiul tînărului mîrzac, care era numit și ata-beg, primise poruncă să preîntîmpine vreo faptă pripită a lui Iskander; dregătorii puși pe lîngă tînărul mîrzac pentru a veghea asupra lui nu trebuiau să uite: se cuvenea ca toți să asculte de Muhammed-Sultan fără a cuteza să crîcnească.

Dar Iskander-mîrza nu putea sta locului la Samarkand; cîtă vreme lipsise Muhammed-Sultan, el petrecuse în grădinile dinafara orașului, se ducea călare la vînătoare, îi plăcea să se plimbe în fața gloatei din bazar, pentru ca toată lumea să se uite cu gura căscată la el, nepotul cîrmuitorului, atunci singurul mîrzac înlăuntrul zidurilor Samarkandului. De multă vreme nu se mai întîmplase așa ceva: trei săptămîni de-a rîndul, singurul dintre nepoții lui Timur, aflat la Samarkand, să fie un băiat de cincisprezece ani, care nu apucase să-și dobîndească slavă în nici un război!

Iskander-mîrza era al doilea fiu al lui Omar-Șeih, cel de al doilea dintre fiii lui Timur. Fratele lui mai mare, Pir-Muhammed, tizul lui Pir-Muhammed al lui Djehanghir, se afla atunci în Iran, nu departe de bunicul lui, care-l pusese cîrmuitor peste așezările din Fars.

Iskander-mîrza se gîndea adeseori la slava și puterea bunicului său, se întreba dacă acesta era atît de strălucit ca marele Alexandru Macedon-Iskander. Mîrzacul citise *Alexandria*, povestea lui Iskander Macedon, o știa pe dinafară

și adeseori se gîdea dacă nu-i venise vremea și lui, Iskander din Fergana, să săvîrșească fapte de vitejie ca să i se ducă vestea și lui în toată lumea. Deocamdată însă puterea bunicului era prea mare și nepotul n-avea loc de el ca să porceadă la fapte mărețe.

Fața îngustă, ochii apropiați unul de altul, sprîncenele roșcate, îmbinate la rădăcina nasului – toate acestea nu erau prea grozave, dar mîrzacul nădăjduia că, atunci cînd va fi în floarea bărbăției, va avea acea înfățișare mîndră, pe care avusese prilejul s-o vadă pe cîtiva taleri străvechi de argint, pe care-i găsisese la niște zarafi, unde se putea ghici, pe jumătate tocit, chipul lui Macedon cu coif încornorat.

Iskander o ținuse într-o petrecere la Samarkand, pusese la cale zaiafeturi și ospete în grădinile stăpînirii, grăbit să se facă cunoscut de gloată, să obișnuiască Samarkandul cu el, atîta vreme cît nu era de față nimeni mai mare. Se grăbise să se arate larg, mărinimos, împărțind daruri în stînga și în dreapta, lucru pentru care dăduse iama prin hambarele grădinilor. Dar de merindele din magaziiile palatului nu putuse să se atingă.

Cînd sosise vestea că Muhammed-Sultan plecase din Buhara spre Samarkand, lui Iskander-mîrza îi păruse tare rău că hălăduiala lui fusese atît de scurtă. Dar nu se hotăra de loc să pună capăt huzurului, nu voia să dea ochii cu Muhammed-Sultan: cum s-ar fi putut dezvinovăți față de acesta, dacă i-ar fi cerut socoteală despre felul în care își petrecuse vremea acolo, dacă l-ar fi întrebat cum de cutezase să ceară atît de stăruitor și să ia cu atîta lăcomie plocoane de la neguțători, să copleșească atît de ușuratic cu daruri pe dregători și prieteni, să răpească cu atîta nerușinare pentru ospățuri pe tîrgovețele pe care puneă ochii și să pună mîna cu tot atîta nerușinare la vînători pe caii străini care-i plăceau.

Oare ar fi înțeles Muhammed-Sultan că nu din vina lui Iskander-mîrza nu săvîrșise pînă atunci cine știe ce fapte de vitejie, deși hotărîrea de a săvîrși asemenea fapte mocnea de mult în sufletul lui mîrza Iskander?

Oare ar fi înțeles pisălogul Muhammed-Sultan că nu din lipsă de bărbăție, ci, dimpotrivă, dintr-un precumpănitor prisos se îndeletnicea cu ștregării Iskander-mîrza, de vreme ce soarta nu-i hărăzise încă fapte de vitejie?

Pentru a ocoli o ciondăneală plictisitoare, o lămurire primejdioasă cu Muhammed-Sultan, Iskander-mîrza părăsise Samarkandul nu fără părere de rău, cu două zile înainte de întoarcerea lui.

Acum, călărea, bucurîndu-se că va ajunge la Fergana, unde era atotputernic și fericit, deoarece acolo nu trebuia să răspundă în fața nimănui de faptele și hotărîrile sale.

Ar fi străbătut drumul mai repede și iscoadele lui Muhammed l-ar fi ajuns din urmă mai departe, dacă nu s-ar fi întîmplat o întîrziere neașteptată: rădvanul de preț în care călătorea nevasta mai vîrstnică a mîrzacului, bătut cu o puzderie de ținte de aramă, cu măciulii ciudate ca niște flori, rădvanul scump, împodobit cu covoare grele armenesti, se aplecase pe neașteptate într-o parte și o roată zugrăvită de un meșter din Samarkand trosnise și se rupsese.

Soția lui izbutise să sară, deși își scrîntise piciorul, iar harabaua izbită, lăsată pe o parte, se răsturnase.

Întîmplarea aceea ar fi fost hazlie dacă nu s-ar fi petrecut la mijlocul drumului, într-un loc pustiu, mărginit de o parte de munți, iar de cealaltă parte – de dealuri pietroase, neumblate.

De acolo își luau zborul stoluri de ciocîrlii și de prepelițe.

Un nor de păsărele cenușii, forfotind și ciripind nebunește, se roti cîteva clipe deasupra călătorilor, apoi se îndepărtă. Nu se zărea țipenie de om și anevoie îți puteai închipui de unde puteai aștepta sau cere ajutor.

Lui Iskander-mîrza îi plăceau lucrurile frumoase, dar nu-și punea întrebări asupra trăinicieii lor; ar fi jignit frumusețea gingașă, își zicea el, dacă i-ar fi încercat trăinicia, ca un plugar de rînd. Îl încînta un cal frumos, fără a se gîndi dacă era voinic și sprinten; l-ar fi încîntat un palat chiar de lut dacă ar fi fost împodobit bogat și cu iscusință: putea ridica în slăvi un om pentru o vorbă dibace, fără a se gîndi dacă acest

om era dibaci și în faptele sale.

În viața lui Iskander-mîrza dezamăgirile fuseseră rare: cînd caii se dovedeau slabi, lua alți cai, palatele se năruiau numai după plecarea lui, oamenii nefolositori nu apucau să-i pricinuiască pagube, dar iată că acel rădvan, pe care fără nici o părere de rău l-ar fi dat ca lemn de foc la Fergana, era aici atît de trebuincios și-i jucase un renghi de neiertat.

Iskander-mîrza se mîniase.

El se mîniase pe soția sa care se tînguia într-un chip atît de necuviincios, de parcă ar fi fost o femeie de rînd.

Se mîniase pe meșterul care făcuse rădvanul, dar meșterul rămăsese la Samarkand.

Se mîniase pe vizitii care uitaseră că pe meleagurile acelea, din pămîntul neted ba ici, ba colo ieșeau steiuri de piatră ca ghearele diavolului.

Ata-beg îl liniști, sfătuindu-l să lase rădvanul pe loc, sub pază, s-o ia înainte, să ajungă pînă la cea mai apropiată așezare și de acolo să trimită niscai tîmplari.

În clipa aceea, ajungînd din urmă alaiul mîrzacului, se apropiară, însoțiți de vreo zece oșteni, niște călăreți, Karî Azim și Anis Keși, care întîrziaseră la Samarkand.

Noii sosiți descălecară și-l asigurară pe Iskander-mîrza de smerita lor părere de rău în legătură cu acea întîrziere neprevăzută.

Lui Iskander-mîrza nu-i ardea de dulcegării. Porunci tuturor dregătorilor să-l urmeze și, neavînd chef să vadă cum vraciul alaiului smucea piciorul nevestei sale care țipa de durere, plecă înainte.

Cînd drumul coborî într-o vîlcea și începuse să se simtă o adiere, se iviră crengile golașe ale unor duzi și în umbra lor străvezie de toamnă – zidurile sure ale unui sătuc.

O apă albăstrie, deasă, dar curată, curgea de-a lungul unui șanț pînă undeva departe. Pe un podeț de lemn, care lega cele două maluri ale gîrlei, erau așternute palase vechi. Cîțiva bătrîni ședeau jos pe podeț sporovăind. Iskander-mîrza sări din șa.

Acolo urmau să înnopteze. Trimiseră cîțiva tîmplari la alai și un olăcar porni în goană să spună că la rădvanul stricat să rămînă numai vizitiul cu tîmplarii, iar alaiul să pornească înainte. Așezară un cazan. Localnicii alergau ca să-i vadă pe noii sosiți.

De jos, de pe mal, se auzeau glasurile unor oameni care munceau și zgomotul sapelor care loveau pămîntul. Zeci de țărani curățau fundul unui șanț mare de irigare, îndreptînd apa în altă parte. La vremea aceea tîrzie, cînd rîurile de munte secaseră, iar ogoarele nu aveau nevoie de apă, trebuiau rînduite pentru primăvară, în întreaga țară, mii de șanțuri mari și sute de mii de șanțuri mici.

Timur veghea cu asprime ca pămînturile să fie udate, ca să nu rămînă nelucrat nici cel mai mic petic de pămînt, dacă putea să rodească. Starostii răspundeau cu capul în satele lor de această rînduială.

Călcînd în picioare pe meleaguri străine mari întinderi de livezi și ogoare înfloritoare, umplînd cu dărîmăturile orașelor și satelor nenumărate canale, Timur – sub amenințarea celor mai aspre pedepse – porunca ca pămîntul dintre cele două rîuri să fie îngrijit tot timpul și ca plugarii să muncească fără preget în hanatul lui.

Numai starostii și bătrînii cu totul șubreziți puteau șede pe palase, dar țăranii n-aveau vreme de așa ceva. Multe eforturi, multe strădanii le cerea țăranilor pămîntul, pentru ca așezările neguțătorești să nu ducă lipsă de pîine și pentru ca două sute de mii de oșteni să se poată pregăti în liniște de războaie.

— Ei, ce-ați făcut la Samarkand? îi întrebă mîrzacul pe cei doi sosiți, pe Karî Azim și pe Anis Keși.

Karî Azim răspunse:

— Am vegheat ca ai noștri să se gătească și să vină după noi, stăpîne.

— V-ați hotărît să-i aduceți la voi?

— Așa ne-am gîndit, stăpîne.

— De ce? Oare în Fergana sînt prea puține femei frumoase?

— Pentru acelea abia c-ar trebui să plătim, dar pentru ale noastre am și plătit, stăpîne.

— Vi le cumpăr eu! Vreți? Vi le dăruiesc!

— Mulțumim, stăpîne! se închină șovăitor Anis Keși.

— Nu vreți?

— Ne-am obișnuit cu ale noastre, stăpîne.

— Tocmai asta-i prost, că v-ați obișnuit. E mai plăcut să te obișnuiești cu altele.

— Asta-i treaba celor mari, iar noi sîntem oameni de rînd, stăpîne.

— Bine, fie, cum vreți! ridică disprețuitor din umăr Iskander-mîrza și, întorcîndu-le spatele, porunci să fie chemat bucătarul.

Iscoadele schimbă o privire: „Ce ușor am scăpat!”

Iar dis-de-dimineață, cînd ceața toamnei încă învăluia totul de jur împrejur, rădvanele lui Iskander-mîrza porniră iarăși spre Fergana și el o luă din nou nerăbdător înainte, lăsîndu-și în urmă tovarășii de drum.

Ghevork Pușok își pironia privirea spre depărtările încețoșate. Zi după zi caravana înainta întins spre miazănoapte, pe un drumeag ce străbătea pustiul Ust-Urt.

Undeva, în fața lor, se întindea țărmul mării, dar pînă să ajungă la mare mai aveau încă zece zile de drum, și numai cerul irizat lua înfățișarea rece, verzuie a valurilor, de parcă în el s-ar fi oglindit neprietenos Mare Caspică.

Ca totdeauna, neguțătorii mergeau înainte pe măgari iar în urmă veneau cămilele, de data aceasta înconjurate de o pază bună.

Nu se strînseseră mulți neguțători, de altfel nici caravana nu era mare. Dar deși puțini, neguțătorii se dovediseră oameni feluriți. Întîmplător se aflau printre ei doi horezmieni din Urghenci. Doi tadjici cu bărbi mari, care semănau între ei și călătoreau numai pînă la Karagan, pe țărmul mării, își șopteau ceva, mereu neliniștiți, deși, după cum spuneau ei, se întîlniseră pentru întîia oară. Era de mirare că acești

oameni, care nu se cunoscuseră pînă atunci, se numeau așa cum se întîmpla de obicei cu gemenii – unul Hasan, iar celălalt Husein. Trei persieni, care făceau neguțătorie împreună, duceau pe cocoșele a zece cămile covoare horezmene la Nijni-Novgorod. În caravană mai era un tătar din Hoardă, un om tăcut, cu barba rară, spînat, cu caftan strîmt cum se purta în Hoardă, cu ciubote galbene și ștaifuri verzi. Ducea marfă puțină și se plîngea.

— Dac-aș fi știut, n-aș fi venit la Samarkand. Am adus o grămadă de piele și cînd colo, s-o ia dracul, nu numai că nu se dădea nici un preț pe ea, dar nici măcar n-am putut să-mi scot banii – aproape că-mi venea s-o duc înapoi! Ce fel de negoț mai e și ăsta? Am cumpărat tot felul de fleacuri ca să nu mă-ntorc cu mîinile goale. Călătoria asta m-a adus la sapă de lemn.

— Dar ce s-a întîmplat? îl cîină Pușok.

— S-a întîmplat că am cumpărat în Bulgar piele cu treizeci, crezînd că am s-o vînd, ca totdeauna, la Samarkand cu cincizeci. Am adus-o, dar aici nimeni n-a vrut să cumpere nici măcar cu douăzeci. Abia am izbutit s-o dau cu douăzeci și cinci. Și asta pentru că s-a găsit un zănat, bătrîn, mi-am dat seama că se pricepea la piele, dar n-avea cu ce să plătească. Ei, de vreme ce alții șovăiau, i-am dat-o lui. În numele lui Allah, întru ispășirea păcatelor, spre norocul lui, i-am dat-o pe datorie ca s-o vîndă.

— Ce bătrîn e ăsta?

— Pe vremuri învîrtea daraveri mari, dar a scăpătat, îi zice Sadreddin-bai. N-ai auzit de el?

— Parcă mi-e cunoscut numele... Parcă-mi amintesc, parcă nu. Cum arată?

— Ei, cum să spun... E costeliv ca un schelet de cămilă. Are niște ochi ca de marmoră.

— Parcă mi-amintesc, parcă nu. Și cum crezi, are să-ți dea banii?

— Neguțătorul bătrîn e iscusit în treburi și cinstit în socoteli. Iar Sadreddin-bai e un neguțător bătrîn.

- Nu-i cuminte să te încrezi în oameni!
- De ce, îl știi?
- Doar nu-s din Samarkand!

Pușok se uita pe furiș la tovarășul lui de drum – părea a fi din Hoardă, totuși ceva arăta că nu e din Hoardă. Tătarii din Hoardă își luau întotdeauna veșminte noi la Samarkand și călătoreau îmbrăcați cu ele, dar ăsta urmărea cu foarte multă grijă ca totul la el să arate că e din Hoardă; vădit că, pornind spre Samarkand, își adusese din Noul Sarai straie de schimb din Hoardă, pentru ca atunci când cele vechi se vor ponosi pe drum, să se înveșmînteze tot ca în Hoardă. Și armenii își cîsteau cu grijă veșmintele, dar nu le disprețuiau nici pe cele cumpărate; dar ăsta se plîngea că sărăcise, dar plecase din Hoardă în caftan nou, cu tocurele verzi nescîlciate și nu părea prea amărît de sărăcia lui: îndruga și el verzi și uscate de ochii lumii!

Dar cu cît era mai greu de înțeles pentru armean, cu atît îl stîrnea mai mult. Pușok pășea mereu alături de el, deși nu prea aveau ce să-și vorbească – tătarul din Hoardă tăcea mai tot timpul. Totuși, la popasuri dormeau unul lîngă altul și-și împărțeau pîinea. Numai cînd și cînd stăteau de vorbă despre treburile neguțătorești, despre bazaruri îndepărtate, unde fuseseră ei înșiși, sau despre care auziseră de la neguțători veniți de prin alte părți.

Trecuseiă mai mult de zece zile de cînd părăsiseră Urghenciul scăpătat, sărăcit, străbătut de la un capăt la altul doar de o singură uliță, ferită de arșița soarelui prin tot felul de umbrare. Deși o asemenea uliță nu prea părea bazar, totuși acesta era bazarul din Urghenci, care cîndva își trimitea neguțătorii pretutindeni – pînă în așezările de pe Ind, pînă în Insulele Ormuzd, pînă la Kiev, pe rîul Nipru, spre asprul și îndepărtatul Novgorod, spre Trapezunt, la malul mării. Acum, neguțătorii făceau acolo un dever mărunț, sărăcăcios, totuși era dever, deoarece oricît încurcase Timur drumurile caravanelor, oricît răsturnase cu plugul de lemn dărîmăturile din Urghenci, oricît semănase el în bătaie de joc

orz și mei, fostul negoț se trezea, învia din nou, deoarece acolo se încrucișau străvechile drumuri bătute de caravane și nu era chiar atît de ușor să tragi brazde peste ele și să semeni: amintirea omului este mai puternică decît zidurile cetăților!

De zece zile înainta caravana spre miazănoapte.

Deși întinderea aceea era numită pustiul Ust-Urt, nu era pustiu și nu avea peste tot aceeași înfățișare, care i se schimba de la o zi la alta: ba unduiau ca niște șuvoaie nisipuri năpădite pe alocuri de tufe cărunte de saxaul; ba se întindeau dune presărate cu mănunchiuri dese și roșcate de iarbă uscată; ba se întindeau stepe argintate de pelin albastru, dar ofilit. Ici și colo, după cea dintîi ploaie scurtă, năvalnică, răsăriseră anevoie lespezi de iarbă verde de toamnă, împresurate de nisipurile liliachii, care susurau fără conținere.

Uneori, printre nisipuri se iveau turme de oi și de capre. Dulăi lăptoși, mai înalți decît caprele, se năpusteau în haite asupra caravanei, dînd în spăngile străjerilor.

Păstorii cereau în schimbul unei capre jigărite sau pe al unei oi roșcate, botoase, atîtea lucruri, încît neguțătorilor nu le-ar mai fi rămas nimic din mărfurile lor, dacă ar fi tot dat din ele astfel pe tot drumul pînă la mare. Dar străjerii luau din turme numărul de capete de care aveau nevoie, neguțătorii dădeau cu băgare de seamă păstorilor cîte ceva din merindele lor, făină sau grăunțe, și rareori se întîmpla ca vreunul să fie nemulțumit de acest schimb; acești nomazi ai pustiului, care luni de-a rîndul nu găseau nicăieri nici un pumn de grăunțe, nici o bucată de pită, n-aveau altă alegere.

Acum, cînd arșița din timpul zilei mai scăzuse, cînd se putea călători mai ușor, poposeau seara și în zori porneau iar la drum.

Cînd se întîmpla să înnopteze în plină stepă, se opreau acolo unde cămilele puteau paște prin apropiere, căci se cam temeau să le dea drumul în voie. Căutau să aprindă neapărat focurile taberei înainte de a se întuneca, pentru ca noaptea

lumina să nu atragă tâlharii. Samarele erau așezate în mijloc, iar de jur împrejur vegheau străjerii.

Deseori, păstorii se apropiau de locul popasului. Stăteau și se uitau țință, parcă încremeniți, la vreo slugă care întindea pe o bucată de piele aluatul, în straturi subțiri, în timp ce în ceaune începea să fiarbă apa, tăia repede aluatul cu cuțitul în fișii lungi, ca niște paie, arunca aluatul în ceaun, când apa dădea în clocot, zvîrlea o bucată de osînză de la coada unor oi de rasă, puneă un pic de sare și acoperea ceaunul cu capacul de lemn slinos, negricios.

Păstorilor li se părea că dacă ar putea să înfulece din mîncarea aceea gustoasă, toate bolile lor ar pieri ca luate cu mîna, ar uita de oboseală; cu o asemenea mîncare ar trăi pînă la două sute de ani pe pămînt.

Dar nici un neguțător, nimeni nu-i îmbia pe păstori să guste fierturile care clocoteau în ceaune și chiar dacă dădeau cuiva vreo stacană din zeama aceea lungă, o făceau numai după o tocmeală aprigă dobîndind, pe un preț de nimic, un ied sau o oaie; hrana neguțătorilor era necunoscută, ademenitoare pentru nomazi și, văzînd cum fierbe aluatul în ceaun, parcă amețeau, se moleșeau, fiind gata la orice schimb.

Uneori, se uitau spre ceaunele neguțătorilor și ale oștenilor oameni atît de fîroși sub căciulile lor înalte din blană de oaie, ascunzîndu-și, din lipsă de țeșături, goliciunea sub piei de vite, încît, cu toată paza lor puternică, neguțătorii dormeau cu frica-n sîn.

Au tot mers mai mult de zece zile, îndepărtîndu-se de Urghenci. Mai mult de zece nopți au dormit în pustiul Ust-Urt. Și iarăși s-au sculat, au încărcat mărfurile și au pornit la drum – mai aveau zece zile de mers prin Ust-Urt pînă la Mangîșlak, iar acolo, pe malul mării, la Karagan, trebuiau să încarce mărfurile pe bărci azurii cu pînze și să plutească pînă la gura Volgăi, pe apele mării – pînă la Astrahan.

Iar acolo, la Astrahan, aveau să poposească într-un caravanserai, să se uite de jur împrejur, să mai vadă oameni,

să afle vești din lumea largă, să meargă în ospete.

Așa înaintau neguțătorii pe străvechiul drum neguțătoresc, înnoptînd cînd sub bolțile joase ale chiliilor din hanuri, cînd în pustiu, sub cerui liber.

Mai rămăsese o zi de drum pînă la un mare caravanserai, unde se puteau odihni bine, după care aveau să cerceteze și să rînduiască din nou mărfurile, să schimbe cămilele bolnave sau slăbite. Și așa cum se întîmplă totdeauna cînd se apropie clipa odihnei netulburate și mult dorite, toți începură să se înviioreze, să se liniștească. Păstorii, care treceau pe înserate cu mari turme de oi roșcate, pline de colb, nu li se mai păreau atît de fioroși.

Tovarășii de drum stăteau îndelung de vorbă lîngă tufele de saxaul care ardeau înăbușit, în timp ce călăuzele caravanelor așterneau pentru neguțători covoare și macate pe care să doarmă. În sfîrșit, se duseră la samarele grămădite împreună, cercetară dacă stăteau bine, mai scoaseră cergi: noaptea era friguroasă, ba uneori, spre ziuă, chiar îngheța ușor.

Persienii se culcau împreună de cealaltă parte a samarelor, iar Pușok, tătarul din Hoardă și cei doi tadjici dormeau pe covorul mare și gros al tătarului.

În preajma zorilor, lui Pușok i se păru că aude tropotul năvalnic al unui cal. Armeanul se trezi și ridică puțin capul: visase oare sau într-adevăr trecuse iar cineva în goană?

Stepa era liniștită, dar alături de el auzi un horcăit ciudat în gîtlejul neguțătorului tătar. Pesemne că în somn acest norcăit îi păruse lui Pușok tropotul unui cal.

„Ce mai doarme!” gîndi Pușok, îndreptînd caftanul care lunecase de pe cergă și-și cuibări picioarele mai bine la căldură, bucurîndu-se ce culcuș plăcut avea, într-o asemenea noapte de toamnă răcoroasă, întunecată, apoi trase aclînc în piept, cu nesaț, aerul rece de stepă, înmiresmat, și îndată adormi din nou.

Se trezi în zori, scuturat de mîna cuiva.

Nici nu apucă să se sperie că deasupra lui erau străjerii. Se sculaseră în picioare și persienii, dîrdîind de frig, cu mîinile

încrucișate pe pîntec, privind ciudat, în gol, spre Pușok.

Pușok se întoarse spre tătarul din Hoardă și încremeni: capul neguțătorului din Hoardă era căzut pe spate, îndepărtat de piept ca un capac de călimară, iar din beregata tăiată nu mai curgea sînge. O șuviță subțire, închisă la culoare, atinsese așternutul lui Pușok. Acesta tresări și trase înapoi macatul.

Unul dintre tadjici – Husein – se trezise și el, căci stătea sprijinit în cot, iar celălalt – Hasan – dormea încă cu cerga trasă pînă peste cap; îl zgîlțiau ca să se trezească, așa cum făcuseră și cu Pușok.

Toată ziua aceea străjerii cercetară de jur împrejur toată stepa, îi fugăriră pe păstori, să vadă dacă printre ei nu era vreun om primejdios. Împrejur lucea stepa pustie, și pînă hăt-departe se putea zări orice făptură omenească, dacă ar fi dat tîrcoale careva pe acolo.

Chipul lui Pușok se scofilci într-o singură zi: doar tătarul din Hoardă dormise alături de el!

„Doamne, doamne, cum se mai căsălesc oamenii pe aici!” gîndi Pușok și se zgribuli simțind că-i e rău, de parcă iarăși, ca în vara aceea, erau gata să-l scuture frigurile.

Căpetenia caravanei porunci să se pună deoparte și să se cerceteze samarele și tot calabalîcul tătarului din Hoardă.

Cercetară totul, și în vreme ce căpetenia caravanei înșira lucrurile pe nume, unul dintre persieni le scria pe o hîrtie.

— Mătăsuri înflorate, hindustane – două sute de bucăți. Mătase neînflorată tot hindustană – o sută douăzeci. Mărgăritare hindustane, trandafirii... Ar trebui să le cîntărim... Ia dă încoace cumpăna...

Auzind lungul pomelnic al mărfurilor rămase fără stăpîn, Pușok se miră: „Hm, spunea că a sărăcit. Și uite cîtă marfă căra! Și ce anume! Țesături hindustane, înflorate – ca și mine. Mătase neînflorată, o sută douăzeci de baloturi – și eu tot o sută douăzeci! Și mărgăritare, întocmai ca și mine! Parc-ar fi socotit marfa mea! De unde o fi luat-o? Nu cumva din același loc? De la Timur? De unde ar fi putut face rost de asemenea

marfă? La bazar nu fusese încă așa ceva! Da, de la el! Pesemne că mulți ca noi sînt în slujba lui. Eu am pornit spre Bulgar, spre Moscova; mătasea asta se ducea la Sarai. Pesemne că trimite pretutindeni de-alde noi. Dar ce greu e să duci marfa, la asta nu se gîndește!”

Mai aveau nouă zile și nouă nopți de drum prin stepă pînă la mare. Iar drumul pe mare era și el plin de neliniști. Apoi, dincolo de Astrahan se întindea alt drum, nu atît de ferit ca acesta, de aceea și mai primejdios.

Pușok se învîrtea în jurul oamenilor, așteptînd să se întoarcă străjerii, să-i aducă pe ucigași – cînd îi va vedea pe ticăloși în față, va avea mai multă liniște.

Dar oricît cutreierară prin stepă nu dădură de nimeni. Nu descoperiră nici o urmă, deși nisipul le-ar fi păstrat pînă în zori, căci nu sufla vîntul.

Toate lucrurile tătarului se aflau la locul lor – pînă și punga cu bani, care ieșea de sub căpătii, deși îmbibată cu sînge, era neatinsă.

Pușok se simțea atît de bolnav, încît ar fi vrut să se întoarcă din drum, să se culce undeva lîngă o vatră caldă într-un han, unde deasupra capului să atîrne jos bolți trainice de piatră și ușa să fie bine zăvorîă...

Dar mai avea încă nouă zile și nouă nopți de drum. Străjerii își cercetau armele. Ar fi fost îngrozitor să rămîi în urma lor fără pază.

Caravana se puse în mișcare, și Pușok se îndreptă spre asinul lui.

Timur își ducea urdia tot mai departe spre soare- apune.

Mergeau numai noaptea, pentru ca oștenii să nu fie vlăguiți de arșița din timpul zilei, care stăruia încă anul acela, deși venise toamna.

Timur călărea ca totdeauna în urma pîlcurilor înaintate, stînd bine înfipt în șa, aplecat înainte, privind pătrunzător depărtările învăluite în beznă, de parcă prin întunecimea nopții ar fi văzut de pe acum tot ce va avea prilejul să vadă la

lumina zilei acolo, înainte.

În urma lui venea călărimea, îngroșându-se pe zi ce trecea cu pîlcurile ce i se alăturau în drum.

Călărimea era urmată de pedestrime.

După pedestrime se mișca încet alaiul uriaș, care se întindea pe multe verste, păzit cu strășnicie de puternice pîlcuri de djagatai.

După alai veneau, în harabalele cu coviltir, cu vitele lor, ca într-o tabără de nomazi, neamurile djagatailor. Djagatailor li se îngăduia să se ducă la ai lor și chiar să meargă împreună cu ei, veghindu-și gospodăria nomadă și turmele. Acolo se cîrpeau straiile aproape ale tuturor oștenilor, se spălau rufe, se fierbea cumîs, astfel ca, atunci cînd înaintau pe tărîmuri străine, în țări necunoscute, locuite de alte seminții, toți războinicii lui Timur să se simtă în mijlocul urdiei ca acasă, pe meleagurile de baștină.

La război, luptătorii se simțeau în largul lor: nu li se luau biruri, nu erau istoviți de muncă, nimeni nu-i pedepsea fără pricini temeinice – urdia era un loc unde oamenii lipsiți de drepturi, obidiți de nevoi și de stăpînii lor, mîncau pe săturate, visînd prăzi, aur, robi. Atîta vreme cît erau în război, visau caftane de preț, nădăjduiau că de acum înainte, acasă, îi aștepta o viață sătulă.

Nu plugarii obișnuiți cu peticul lor de pămînt, ci trîntorii hămesiți de foame, tîrgoveții cărora nu le plăcea să muncească, golanii care căutau o viață ușoară plecau din cocioabele lor sărace în războaie îndepărtate, se năpusteau orbește asupra așezărilor străine, ahtiați să înșface cei dintîi prada

Roțile harabalelor scîrțiau. Caii fornăiau. Fierul zăngănea.

Îndată ce poposeau, oștenii îndemînatici și sîrguincioși curățau repede locul din stepă unde ridicau iurtele țuguiate și sălașele. Sumedenie de mîini se apucao să ridice corturi bogate, strălucite – pentru soțiile cîrmuitorului, iurte groase de pîslă – pentru rudele djagatailor și altele ușoare, vărgate – pentru căpeteniile peste zece oameni.

Acolo unde încă în zori se întindea stepa pustie, unde țîrîiau în voie greierii de cîmp și se roteau uliii, răsărea pe neașteptate o întinsă așezare, pestriță, zgomotoasă.

Neguțătorii întindeau macate dese deasupra mărfurilor bine orînduite – se ivise un bazar înghesuit și gălăgios. Zarafi țăntoși se așezau tihniți, gata să înceapă, alișverişurile. Ca niște ulii sătui, cămătarii se lăsau încet pe vine, străpungîndu-i cu privirea pe cei care aveau să le zălogească lucruri, să împrumute bani cu dobîndă mare, aducînd trei chezași: chiar dacă sabia dușmanului l-ar fi răpus pe datornic, cămătarul și-ar fi luat banii de la chezași. Tocmelile erau în toi; zuruind bănuții de aramă, neguțătorii laudau mărfurile din Samarkand.

Soarele stepei încingea mormanele de cantalupi și harbuji, arama și fierul, baloturile de mătase și pînza moale țesută în casă. Și la toate cele, la orice marfă se găseau repede cumpărători care întrebau de preț și, neavînd ce face, luau din plictiseală multe lucruri care nu aveau cerere la oraș, dar puteau fi trebuincioase la război. Luau chiar și ceea ce nu le trebuia dar îi ispitea pe oșteni, care se plimbau asemenea unor filfizoni fercheși într-o zi de sărbătoare.

Meșteșugarii se așezau în aceeași rînduială ca și în bazarurile din orașe – curelari lîngă șelari, arămarii nu prea departe de fierari. Fierarii urdiei își așezau nicovalele deoparte și potcoveau caii sau ascuțeau armele.

Sub ceaune pîlpîiau focurile.

O sumedenie de rotocoale de fum se înălțau spre cer.

Glasurile oamenilor, zăngănitul nicovalelor, nechezatul cailor, bocănitul bărzilor pe bușteni, larma turmelor – totul umplea împrejurimile de larmă și ți se părea că mai fuseseshi și altă dată prin locurile acelea străine, necunoscute, simțindu-te deodată ca pe meleagurile tale.

Mîrzacii cei mici coborau anevoie din rădvane.

Slugile le aduceau caii înșeuăți.

Împresurați de străjeri, călăreau printre rîndurile de sălașe și de iurte, ca pe ulițele unei așezări, pînă ajungeau pe

dîmburile golașe, în stepa pustie, pirjolită. Acolo dădeau drumul cailor în goană, desfătîndu-se de întinderile nemărginite.

Uneori hăituiiau o turmă de gazele iuți de picior, sau dădeau drumul șoimilor și dropiilor de vînătoare, dacă prin apropiere erau bălți unde în vremea aceea poposeau rațe grase de toamnă, lișite încrezătoare, cu penele albastru-închis, aproape negre, sau prepelițe călătoare.

Dacă se întîmpla să meargă la vînătoare și veselul Halil-Sultan, însoțit de hăitașii lui, ziua aceea era o adevărată sărbătoare.

Ți-era mai mare dragul, să-l vezi zburînd ca vîntul prin stepă, aplecat în șa, parcă luînd-o înaintea calului cu trupu-i năvalnic și mlădios ca o săgeată care țîșnește din arc! Și avea mulți cai, unul mai strașnic decît altul— cailor erau mîndria lui – se lăuda cu ei în fața cunoscătorilor pătimași, uitînd copilărește că nu cailor, ci cutezanța bărbătească, neînfricarea, îl făcuseră vestit nu numai printre cei sus-puși, ci și printre zecile de mii de războinici de rînd.

Halil-Sultan abia mergea pe al șaptesprezecelea an, dar le părea un om umblat, încercat mîrzacilor mai mici, care în sinea lor se simțeau stingheriți în fața lui, socotindu-se măguliți cînd călăreau alături de el la război sau la vînătoare, în stepă.

Cînd era de față Halil, întreaga stepă parcă învia. De pretutindeni țîșneau păsări, se iveau gazele sau, întinzîndu-și trupul prelung, verzui-auriu, o luau la goană vulpi de stepă. Asupra vulpilor erau asmuțiți șoimi și se întîmpla ca Ulugbek să prindă una sau chiar două vulpi. Acestea erau pentru el zile mari. Băiețelul însemna sîrguincios prada tuturor zilelor de vînătoare – fie rață, dropie sau gazelă – pe o hîrtie păstrată cu grijă, totdeauna, în sîn.

Ce descătușat te simțai în stepă! Înaintea băieților, care se zbenguiau călare, fazanii țîșneau în toată frumusețea lor; dropiile grase săltau greoi, oțărîte.

Ce plăcut era să vînezi gazele alergînd după ele, fără să

simți calul sub tine, văzînd înainte numai picioarele zvelte și iuți ale vînatului care fugea. Oricît de sprintene erau gazelele, calul turkmen, de soi al lui Ulugbek era mai iute, ținînd mai bine la goană.

Pe alocuri, stînci alcătuite din straturi se apropiiau pînă în drum. Băieții descălecau și se cățarau cu arcul în mînă, gata să săgeteze potîrnichile albastre, pitite după stînci.

În vreme ce vînau, bucatele bunicilor dădeau în fiert, părăind întotdeauna mai gustoase decît acasă, căci erau înmiresmate de vîntul proaspăt al stepei, iar apa era luată din pîraiele vioaie de munte sau din fîntînile adînci din stepă. Apa era uneori cam sărată, dar dădea bucatelor un gust anume, neobișnuit, minunat.

Fețe de masă înflorate erau așternute pe covoare. Roabe supuse îi înconjurau pe cei care se ospătau. Ulugbek se așeza lîngă bunica, stăpîna mare, care veghea cu luare-aminte asupra nepotului ei.

Tot timpul drumului, pînă la popasuri îndelungate, Ulugbek și mîrzacii cei mici erau scutiți de învățătură cu dascălii lor.

Uneori, nepoții erau chemați la bunicul lor, și băieții treceau în goană, dichisiți, pe lîngă războinicii ce se odihneau, admirîndu-i pe nepoții stăpînitorului, cercetîndu-i cu privirea, vrînd să vadă care din ei era mai isteț, mai ager, care va duce cîndva și el urdia în războaie, cucerind noi pămînturi, dacă pînă atunci vor mai rămîne pămînturi necucerite de Timur.

Oștenii se tolăneau pe pămînt, întinzîndu-și mădularele, sau se plimbau de colo-colo, pentru a-și mai dezmoți picioarele după călărie.

Meșteșugari, șelari, ciubotari, curelari se îndeletniceau cu treburile lor, aplecați asupra lucrurilor pe care le coseau sau le dregeau.

O mulțime de cămile, de pe care se luase jos încărcătura, se îndreptau semețe spre pășune.

Ici-colo, pășteau cămile cu samarele încă pe cocoase, încărcătura lor nefiind de mare preț.

Uneori poposeau o zi, de dimineață pînă seara, alteori, cîte două zile.

Cînd se apropia seara, surlașii ridicau deasupra capetelor surlele de aramă, în care se oglindeau toate sclipirile asfințitului.

Curînd, așezarea din stepă se destrăma, pierrea ca o nălucă.

Așezarea pierrea asemenea unei vedenii și din nou se întindea pînă în zare – ba chiar pînă la cer și pînă la culmile munților – stepa veșnică, pustie, uscată, învăluită de toamnă.

De pe locul unde fusese pînă de curînd tabăra, vîntul rostogolea cîrpe, sfori sau smocuri de lînă. Uliii se lăsau pe pămîntul bătătorit în căutarea prăzii.

Pe drum se scurgeau ca un rîu nesfîrșit războinici, șiraguri de harabale, caravane – mergînd înainte, tot înainte, spre soare-apune.

Caii nechezau. Roțile harabalelor scîrțiau. Asfințitul se stingea.

CAPITOLUL DOISPREZECE

MEȘTERII

În slobozia meșterilor de arme trăiau oameni feluriți – și nu numai trăiau, ci și munceau – meșteri de iatagane și de arcuri, de săgeți și sulite, de zale, făurari de tot felul, nu numai meșteri în felurite meșteșuguri, ci și din felurite țări. Deși acești oameni se născuseră și fuseseră crescuți în felurite credințe și obiceiuri, arareori se întâmplau dezbinări între ei din pricina credinței sau limbii; nici unul nu-și uitase îndepărtata sa țară, dar acolo, departe de ea, își dădea seama că și în pieptul unui străin bătea adeseori o inimă mare și se întâmpla ca în vinele unuia de pe aceleași meleaguri să curgă un sânge stricat. Prin multe încercări și suferințe trebuiseră să treacă cu toții, mai înainte de a se închea între ei acea prietenie; dar, o dată încheată, ea era puternică și de nezdruccinat.

Și cu toate că unii dintre starosti sau mai-marii unor bresle, care se îngrășaseră, căutau să ațîțe vrajba între meșteșugari de felurite credințe, dihonă nu dăinuia multă vreme: îndată ce se ivea un necaz obștesc, meșterul de iatagane arab și cel gruzin se grăbeau să sară din nou în ajutor, deși erau despărțiți de credința lor. Iar necazurile obștești se iveau adeseori: ba neguțătorii căutau să scadă prețul mărfurilor lucrate de meșteșugari, tînguindu-se cu lacrimi în ochi că nu se prea mai cereau; ba neguțătorii de materii prime ridicau prețurile, plîngîndu-se că mărfurile aduse din alte țări se scumpiseră. Bazarul din Sa- markand oglindea totul – pregătirile de război și întoarcerea urdiei din lupte, biruințele, cînd oștenii lui Timur vindeau prăzile pe un preț de nimica, serbările obștești, sărbătorile palatului, ziua de naștere a mîrzacilor, nunțile, moartea unuia sau altuia;

din toate căutau să stoarcă alișverișuri nenumărați neguțători și toptangii mari și mici din Samarkand. Ba chiar și neguțătorii de piei de cloșcă pîndeau clipa potrivită ca să urce prețul la marfa lor.

Doar meșteșugarii stăteau încovoiați deasupra fierului, aramei sau oțelului, ba îmbinînd oțelul cu fierul, ba bătînd ciocanul de ștemuit în bucata groasă de aramă, și nu așteptau cererile din timpul sărbătorilor, nici nu se gră beau pentru ziua plecării urdiei în război, căci ei oricum se grăbiseră zi de zi, ani de ani, toată viața.

Meșteșugăriile erau așezate spre ulițe, de unde meșteșugarii puteau fi văzuți toată ziua, trudind. În dosul meșteșugăriilor se cuibăreau locuințe înghesuite și ogrăzi tot atît de înghesuite. În ogrăzile unora creștea vreun pomișor, dacă avea loc să treacă prin curte vreun pîrîiaș binefăcător. La alții, se vedeau tufe de flori, dar de jur împrejur totul mirosea a ars și a fier. Pretutindeni stăruiau șuiere și scrișnete de neîndurat pentru o ureche neobișnuită. Pînă și păsărelele fugeau de acolo, pînă și frunzele pomilor răzleți, ca și chipurile oamenilor, păreau acolo mai întunecate decît în alte slobozii.

Vremea se răcise. Octombrie era pe sfîrșite. Pe răcoare se muncea mai ușor, mai voios.

Nazar și Boris trudeau cît era ziua de lungă. De mult plecaseră împreună cu Timur la război vechile cămăși de zale drese de ei. Munca lui Nazar fusese lăudată în Palatul Albastru, meșterul nefiind nedreptățit la plată, spre a se da astfel din nou de înțeles că stăpînitorul îi prețuia pe meșterii de nădejde

Nazar luase din beciurile palatului cîteva cămăși de zale stricate de tot, făgăduind ca în clipele de răgaz să le dreagă, să le îndrepte. Nu le luase din lăcomie de bani – le luase fiindcă prețuia pe acei meșteri iscusiți din alte vremuri, care odinioară făureau de fiecare dată cîte zece mii de inele pe care le îmbinau cu alte zece mii, încheind astfel cămașa de zale. Nu era treabă ușoară să împletești douăzeci de mii de inele

mici – un rînd de inele, îmbinate cu alt rînd de inele. Fiecare inel se îmbina cu alte patru inele alcătuite – așa se împletea o cămașă de zale. Și nu numai că se împletea, dar era și înfrumusețată cu două-trei rînduri de inele de aramă – ca podoabe, la gît, la marginea mînerelor, la poale.

Văzînd ce mici și ce asemănătoare erau inelele cămășilor de zale rusești din timpurile acelea străvechi, poate încă din vremea Kievului, Nazar le luă acasă și, după ce isprăvi ce avea de forjat pentru război, se apucă să cîrpească rupturile pricinuite în lupte, ale acelor cămăși grele, atît de dragi.

Le adusese acum din nou în meșteșugărie, întregi, trainice, ca și altă dată, scoase dintre vechiturile palatului de mîna grijulie a meșterului din Tula. Erau însă negre, acoperite de rugină și de zgură. Trebuiau curățate, căci în letopisețele noastre se spune că vrăjmașul se înspăimînta la vederea oștilor leite în zale, cînd fierul lustruit al platoșelor sclipea ca apa în lumina soarelui.

Și Nazar, prefirînd cu mîinile-i negre zalele, îi spuse lui Boris:

— Acum ar trebui curățate! O mai fi nisip?

Dar nisipul închis la culoare cu care curățaseră pînă atunci zalele, predate pentru război, era de mult bătătorit de picioare în ograda strîmtă, și trebuia nisip curat, zgrunțuros. Asemenea nisip nu aveau.

— Să aducem nisip nou, răspunse Boris.

— Unde găsești? Cei care au nisip nu dau, le trebuie și lor. Să căutăm în altă slobozie.

— Mă duc să caut.

— Hai împreună. Ia un sac. Mai trebuie să-mi îndrept și eu șalele, să văd lumina zilei.

Își turnară îndelung unul altuia apă caldă, spălîndu-se, curățîndu-și funinginea îmbibată în trupurile lor în fierărie.

— Mîine să mergem la baie. Acolo o să ne spălăm ca lumea! spuse Nazar, ștergîndu-se.

— Dar ce, mîine e sîmbăta?

— Nu cumva ai uitat ce zi e poimîine?

— Kuzmodemian, cum să nu știu! răspunse oțărît Boris.

Se apropia ziua sfinților Kuzma și Damian, ocrotitorii cerești ai fierarilor slavi. În ziua aceea, în întreaga Rusie nu lucra nici un fierar, iar Nazar cinstea această zi de sărbătoare și pe meleagurile îndepărtate unde se afla; era ziua în care meșteșugarii slavi ai fierului, oțelului, aramei își dezdoiau spinarea încovoiată deasupra forjelor și parcă cercetau cu privirea toată întinderea țării lor; ciocanele tăceau, pentru ca fierarii să poată asculta cu luare-aminte liniștea ce se așternea, ca să se poată întîni unul cu altul, să mai vorbească despre treburile breslei lor, înainte de a se cufunda din nou pentru un an întreg în zăngănitul nicovalei, în sfîrșitul și mirosul fierului ars.

În vechime, zeul păgîn Svarog era socotit ocrotitorul fierarilor slavi, dar cu vreo trei sute de ani mai înainte, pe vremea lui Vladimir din Kiev, fierarii slavi își încredințaseră ciocanele sfinților Kuzma și Damian, unindu-i pe ambii sfinți sub un singur nume – Kuzmodemian.

Boris străbătu curtea pînă la căsuța lui de lut și strigă în ușă:

— Olga!

În prag se ivi nevasta lui, o femeie cu părul negru, slăbuță, atît de oacheșă, încît părea aproape albăstrie.

— Dă încoace un sac, Olga! Un sac.

Ea se făcu nevăzută îndărătul ușii și nu se mai ivi multă vreme.

Boris voia să meargă împreună cu Nazar și îi strigă:

— Ce tot zăbovești? Hai mai repede!

Ea se întoarse, întinzîndu-i o piele de capră pe care o puneau sub așternut. Nu putuse s-o scoată atît de repede de sub așternut.

Boris era cît pe ce să se mînie, dar Nazar pufni în rîs:

— Eh, băiete!...

— Ei, ce-i asta? întrebă cu asprime Boris. Îți cer un sac și tu-mi dai pielea!

Olga se dădu îndărăt cu un aer vinovat, dar Nazar se grăbi

să-i ia apărarea:

— Nu-i nimic, nu-i nimic. O să se obișnuiască.

Nazar locuia de unul singur într-o odăiță de lângă fierărie, fiindcă atunci când se însurase Boris îi dăduse fosta lui locuință.

Într-o zi, Nazar, uitîndu-se în ochii mohoriți ai calfei sale, îi spusese:

— Am fost și eu cîndva însurat, Boris. Am trăit doi ani cu nevastă-mea: am trăit bine. Era din Beliov, tot fiică de fierar, de pe Oka, din Zavîrie. S-a îmbolnăvit, și am trimis-o la taică-său; credeam că acolo, printre livezile de mere, o să se înzdrăvenească. Dar ea a murit. De atunci, nu m-am mai însurat; fierarului, ca și popii, o singură dată îi e îngăduit să se însoare, căci altminteri fierul nu-i mai dă ascultare. Dar ție, ți-a venit vremea, Boris. Sînt aici rusoaice pe care tătarii din Hoardă le fură de prin satele din partea de jos, le aduc înapoi și le vînd. Dacă vrei, du-te la bazar, răscumpăr-o pe vreuna. Poate găsești o fată după placul inimii. Pentru o treabă ca asta te-oi ajuta, ne-om socoti după aoea. Dacă nu găsești, caută pe aici, prin slobozii. Dacă găsești, te-oi peți.

O luminiță scînteie în ochii lui Boris, dar se stinse îndată:

— Și ce, să plodesc trudituri pentru neamul lui Timur?! Cum crezi, unchiule Nazar?

— Ei, cum te-i pricepe să-i crești!

Boris tăcu, dar de atunci, uneori, în zilele de tîrg, se învoia. Fără a-l întreba de ce se ducea în oraș, Nazar îi dădea drumul.

Într-o zi Boris îi spuse:

— Am văzut, unchiule Nazar, roabele noastre. Îs tare amărîte, gîndul le e numai la casa părintească; dac-aș lua-o pe una ca asta, ar însemna să mi se rupă inima – și așa, ca să trăiesc aici, îmi pun răbdarea la grea încercare.

— De ce să ți se rupă inima, viața trebuie să ți-o orînduiești cu inima ușoară.

Într-o zi, Boris se întoarse în fugă de la bazar și-l găsi pe meșter făurind niște lucruri migăloase, treabă pe care îi

plăcea s-o facă de unul singur.

— Hai mai repede, să vezi și matale dacă e potrivită.

— Doar pentru tine ți-o alegi!

— Hai s-o vezi și matale; altminteri mi-o ia altul înainte, și-i vai de mine! Inima o cere, dar mintea tace.

— Greu ești de înțeles. Hai să mergem, dacă stai la îndoială.

Nazar se miră însă când Boris îl duse într-un colț al târgului de robi, unde, sub un șopron lung, ședeau în picioare sau pe jos robi aduși din Hindustan. Erau mulți și se vindeau ieftin de tot; păreau plăpânzi și nepotriviți pentru munca grea – asemenea marfă nu era la preț; fetele stârneau mai mult uimirea decât îi atrăgeau pe mușteriii din Samarkand; păreau uscățive, firave și din cale-afară de oacheșe, iar ochii lor negri, ca smoala, erau atît de speriați, încît nu puteai citi în ei nici mîngîieri, nici vreun gînd oarecare, ceea ce îi îndepărta pe cumpărători.

Cu inima neliniștită, nerăbdătoare, îl duse Boris pe Nazar prin acea parte a bazarului, jalnică, tăcută, unde pe trupurile negricioase ale robilor legați de același lanț se vedeau, ici-colo, ba văluri albe cu chenar colorat, ba mantii cafenii sau stacojii, unele zdrențuite, altele rămase întregi.

Foindu-se de colo-colo, neguțătorii le împingeau înainte, ba pe una, ba pe alta dintre fete, lăudîndu-le cu obișnuitele măscări, bătîndu-le cu palmele asudate trupurile, care tremurau din toate încheieturile, de parcă ar fi căzut pradă frigurilor, ridicînd sau smulgînd de pe chipurile roabelor vălurile, pentru a-i ispiti pe cumpărători.

— Aici ți-ai ales-o? întrebă Nazar.

— Nu, uite colo!

Nazar privea ochii negri ai roabelor, ochi nu atît speriați cît parcă lipsiți de viață, aprinși, uneori umezi, zeci de ochi pierduți în gol. Chiar dacă se uitau la tine, păreau că nu văd nimic. Iar la trup, toate semănau – subțirele, date cu pomezi pentru a fi mai arătoase, triste, cu capul în jos. Din cînd în cînd, neguțătorii le împungeau pe furiș cu degetul în coastă, pentru a le mai înviora, dar această înviorare nu ținea mult.

— Hai mai repede, hai, numai să nu fi apucat s-o cumpere careva... Aha... uite-o!

Nazar nu băgă de seamă nimic care s-o fi deosebit de celelalte pe fata pe care i-o arăta Boris. Ba chiar unele erau mai plăcute la înfățișare și mai înalte.

— Asta?

— Nu te uita de-a dreptul la ea: neguțătorul o să bage de seamă și o să ceară un preț pe care n-o să-l pot da.

— Bine. Dar ce... ce ți-a plăcut la ea?

— Asta-i pentru mine.

— N-ar fi mai bine întâi să căutăm prin așezările meșteșugarilor vreo fată slobodă? Cu alea cel puțin poți schimba o vorbă. Dar cu asta nici pomeneală! Și nu-i nici dintr-ale noastre... Ce zici?

— Vorbește alt grai? Ei, nu-i nimic. Până când căutăm prin slobozii, pe asta n-o mai găsesc. Și atunci ce fac?

— Doar pentru tine o iei. Hotărăște singur! și bătrînul se grăbi să adauge: în ce privește banii, nu-ți fă griji, găsim noi.

În sfîrșit o răscumpărare pe roabă și o aduseră acasă.

Se așezară în curte. Nazar se uita cu mirare la aleasa inimii lui Boris.

„Prin ce-o fi mai frumoasă decît celelalte? se întrebă bătrînul. Erau unele mai chipeșe și mai înalte! Ca să vezi ce înseamnă inima omului!”

Fata ședea între ei cu bărbia rezemată pe genunchii aduși la gură, cu capul puțin aplecat într-o parte, ascultîndu-le cu luare-aminte graiul ciudat, tărăgănat, neînțeleș.

Nazar îi luă mîna vlăguită, vineție, îngustă ca a unei maimuțe, în palma lui lată, vînjoasă și-i dezdoi plin de curiozitate degetele mici.

— Ce subțirele, ce ascuțite! Bine ar fi să am și eu asemenea degete, aș putea face cu ele treburile migăloase, ale mele-s prea butucănoase pentru așa ceva.

Boris izbucni în rîs – atît de puțin semănau degetele acelea ca niște jucării cu mîinile vînjoase ale meșterului.

Auzind rîsul plin, din adîncul pieptului, al lui Boris, fata

aruncă o privire vioaie, caldă spre voinicul flăcău. I se părea că după chinuitoarele zile de robie, după samavolniciile războinicilor, crunți, batjocoritori, auzea pentru întâia oară un glas prietenos, omenesc.

Poate că în clipa aceea se îndrăgostise mai întâi de el ca să-și aline durerile, iar apoi din suflet.

— Aici nici n-ai unde să te cununi! spuse cu dojană Boris, ca și cum Nazar ar fi fost vinovat că la Samarkand nu erau nici popi, nici biserică.

— Dumnezeu vă vede. Când o să fiți pe pământul vostru, o să vă tot cununați.

Nazar rostise aceste cuvinte ca și cum amîndoi ar fi fost de pe aceleași meleaguri, Boris și acea... cum naiba o fi chemînd-o?

Ea ghici nu fără greutate ce anume o întrebă, și își spuse numele.

Atunci auziră pentru întâia oară ambii făurari glasul ei. Pînă în clipa aceea tăcuse, făcîndu-se mică îndată ce i se spunea ceva.

Numele ei era de neînțeles, cu un fel de sfîrșit gutural, dar părăindu-li-se că ar aduce cu un nume obișnuit, rusesc; amîndoi, și Boris și nașul lui, Nazar, o numiră pe fata de pe Ind așa cum se numea cneaghina de pe Nipru – Olga.

Șase luni trecuseră de atunci, și Olga înțelegea acum multe cuvinte în limba rusă. Cu sacul însă dăduse greș.

Aruncînd sacul gol pe spinare, Boris ieși după Nazar, și o luară amîndoi pe uliță la deal, schimbînd binețe cu numeroșii cunoscuți, care trudeau în umbra meșteșugărilor larg deschise.

— Are suflet blînd, ca de hulubiță, dar cu limba nu se poate obișnui de fel, se plînse Boris.

— O să se obișnuiască! îl liniști Nazar. Nici noi nu ne-am deprins numaidecît cu graiul ăstora. La început ni se împleticea limba în gură. Dar pînă la urmă tot ne-am obișnuit.

— Deunăzi, Ahmetka, cărbunarul, glumea: „Nu face pe

rusu, zice. Un străin nu vorbește așa graiul nostru. Rușii o bolmojesc, de parcă ar da cu barda, nu alta, iar de la tine aș învăța eu însumi limba mea, în gura ta, parc-ar cînta, nu alta.”

— Ne-am obișnuit. Totul este să înțelegi ce-i mai de seamă. Acum și cu persienii vorbesc fără să-mi fie rușine. Nu numai că ei pricep ce vreau să spun, dar eu însumi încep să-mi dau seama cînd unul dintre ei nu grăiește bine. Doar nici ei nu vorbesc curat pretutindeni; chiar și graiul lor de baștină și-l mai stîlcesc pe ici-pe colo. Uneori, spun o vorbă așa fel, încît îți vine să-i îndrepti. Dar apoi, mă gîndesc că și la noi se întîmplă așa ceva: numai străinii grăiesc cu multă luare-aminte, iar norodul, cînd grăiește în limba lui de baștină, nu se simte stingherit – fiecare așezare are un fel al ei de a rosti vorbele.

Mergeau pe ulicioarele unde stăteau persienii: atît cei care veniseră acolo demult, din moși-strămoși, din Iran, cît și meșteri aduși la Samarkand de urdiile lui Timur. Persienii se așezaseră acolo nu pe tagme, nu pe meșteșuguri, ci după grai, după credință.

La un capăt al sloboziei lor se zărea, întunecos, un eleșteu întins cu patru laturi, peste care își aplecau ramurile niște platani pletosi; la marginea eleșteului se afla o mare ospătărie de unde adiau mirosuri tari de dresuri și de buruieni aromate care se dădeau mușteriiilor în mănunchiuri.

După o îndelungată tăcere, Boris rosti:

— Unchiule Nazar, și eu înțeleg cîte ceva din graiul ei. Ce-i drept, nu-i ușor, e tare greu.

— La început orice lucru e greu.

— Dar nu mă las eu, am să învăț negreșit.

— De bună seamă că o să înveți, nu te teme. Nu te rușina, ți-e nevastă doar; dacă greșești, nu uită, te îndreaptă ea. Față de un străin ți-e rușine să greșești. Asta-i drept, față de un străin trebuie să ții capul sus. Dar cu careva apropiat de ce să-ți fie rușine?

Trecură de eleșteul persienilor și Nazar spuse:

— Zidarul Musa n-o avea nisip? Hai pe la el.

Luînd-o pe ulicioara atît de îngustă, încît trebuiau să meargă pieziș, ajunseră la o poartă scundă, cu două canaturi, făurită cu atîta iscusință, lucrată cu atîta măiestrie, încît Boris, care o vedea pentru întîia oară, se opri privind-o încîntat.

— Ei, dacă am făuri noi asemenea grilaje!

— Aici stau meșteri, nu glumă, din moși-strămoși... Au și altele, mai grozave!

Nazar lovi cu un ciocănaș cizelat de aramă floarea unui piron care semăna a romaniță.

Intrară în curte și deodată nu le mai fu aminte să cerceteze lucrurile eu privirea.

Sub un șopron, pe o rogojină, la umbră, zăcea un om întins pe pîntec. Spinarea lui, sfîrtecată toată, era închisă la culoare din pricina rănilor stacojii și a vînătăilor.

Nevasta și băiețelul lor stăteau pe pămînt, la căpătîiul lui și pe rînd, agale, făceau vînt, obosiți, cu un evantai de paie, deasupra spinării lui care se zvîntase, dar era încă umflată. Era vădit că ușoara adiere a evantaiului alina durerile bolnavului.

— Ce-i asta? rosti stîlcit Nazar. Cine e?

Femeia se acoperi sfios cu vîlul, fără a răspunde, iar băiețelul lăsă fața în jos, pentru a-și ascunde lacrimile.

Boris rămase lîngă portiță, dar Nazar se apropie de bolnav și-i văzu dintr-o parte un ochi mare, adînc căzut în orbită, privindu-l cu luare-aminte.

Femeia se ridică și plecă, așa cum poruncea buna-cuviință, pentru a nu stingheri taifasul bărbaților, iar băiețelul rămase singur, fluturînd din cînd în cînd evantaiul deasupra tatălui său.

Faurul se lăsă jos, lîngă capul bolnavului, de sub care ieșea o mîină slabă, cu degete lungi, noduroase.

— Musa! Cine ți-a făcut-o? se aplecă îndurerat Nazar. Cine? Cine?

Musa răspunse încet, dar cu tărie:

— Cîrmuitorul!

— De ce oare?

— Drept învățătură de minte: nu lăsa să scape cărămida – una la mînă; dacă te biciuiesc – tînguie-te, căiește-te, bucură-l pe călău; iar dacă rabzi cînd ar trebui să te tîngui, nu cuteza să rabzi – a doua la mînă!

Nazar tăcea posomorît, mîngîind cu palma-i butucănoasă, de fierar, palma aspră a zidarului.

Tăceau amîndoi.

Ciocănelul de la porțiță răsună deodată și în curte intrară doi oameni pe care Nazar nu-i cunoștea. Unul era costeliv, scund, crăcănat, tare vioi, pesemne încă sprinten și vînjos, deși avea cel puțin cincizeci de ani.

Barba lui bălaie și spînată parcă era dată deoparte – nu puteai pricepe dacă crescuse lăturalnic sau o pieptănase el așa, dar din pricina aceasta toată fața lui părea lăsată într-o rînă, de parcă tot timpul și-ar fi plecat urechea ascultînd ceva sau cugetînd adînc la cine știe ce lucruri de mare însemnătate pentru el.

Chiar cînd începu să grăiască cu un glas cam răgușit și atunci ți se părea că tot trăgea cu urechea, mijindu-și ochii mici.

Însoțitorul lui era un bărbat înalt, drept, voinic, cu barba lungă, deasă, pîrînd prea mare pentru chipul lui tînăr, parc-ar fi fost barba altcuiva. Ținea de picioare două găini pestrițe legate una de alta, care-și mișcau capetele lîngă tocurile lui. Dădu găinile băiatului și se apropie de Boris. Cel mai vîrstnic păși sub șopron și-i cuprinse parcă pe toți deodată cu privirea. Punîndu-și mîna pe inimă, se lăsă pe vine lîngă bolnav și, întîlnindu-i privirea, se uită lung dintr-o parte în ochiul acela mare, cercetător. Poate că ei schimbau anumite cuvinte de mare însemnătate pentru amîndoi, dacă puteau citi asemenea lucru în privirile lor, care se înțelegeau atît de bine.

În sfîrșit, oaspetele rosti răgușit:

— Rabdă, Musa! Trece.

— Rabd.

— Trece, negreșit.

— Rabd.

— Treaba noastră este să răbdăm. Să încleștăm dinții și să răbdăm.

— De-aia și rabd.

— Lasă! Au să cadă pe gânduri când or vedea cât de tari, cât de dârzi, sîntem noi. Tu i-ai biciuit pe ei, nu ei pe tine! Spinarea ta o să se vindece, dar tăria lor o să se clatine. Apoi se întoarse spre Nazar: Eu te cunosc, meștere.

Și-i întinse mîinile strîngîndu-i scurt mîna. În timp ce-și trăgea palma din mîna uscată, fierbinte a oaspetelui, Nazar întrebă mirat:

— De unde?

— Păi de la Musa.

Musa se gîndea la cuvintele oaspetelui, mormăind încet:

— O să se clatine? Nu cumva au să turbeze și mai mult? Turbarea lor e pentru noi mai de temut decît tăria lor. Tăria-i treaba lor, dar turbarea și-o descarcă pe capul nostru.

— Și nu sîntem noi oare obișnuiți cu turbarea lor?

— Obișnuiți? Da, ne așteptăm la orice. Tocmai de aceea ni se spunea pe vremuri „spînzurații”!

— Nu ei ne spuneau, unchiule Musa, noi înșine ne-am spus așa. Când ne-am ridicat la luptă, am juruit ori să-i alungăm pe mongoli de pe pămîntul strămoșesc, ori să pierim în ștreang. Ne-am menit singuri dinainte nu ospățului, ci ștreangului, dacă nu mergem pe drumul nostru. Al nostru! Și oaspetele îl lămuri pe Nazar: Ne-am zis „spînzurații”, *sarbadori*^[12]. Asta-i un cuvînt persienesc. Uite-l pe Musa – e persian, ăsta-i un cuvînt de-al lui.

— Deși nu-i chiar de-al nostru: în tadjică se spune *sarbador*, în persiană – *serbedar*, în djagataiană – *asilian*... Dar parcă ce însemnătate are cum rostești cuvîntul? Totul e cum îl înțelegi. Nu-i așa?

— Așa-i, nene Musa!

— Da... încuviință Nazar dus pe gânduri. Da... la fel și noi...

ne-am ridicat cu toții împotriva mongolilor. Numai că noi nu pornirăm în obști deosebite, ci laolaltă tot norodul.

Oaspetele se uită pieziș spre Boris:

— Cine-i dumnealui, frate Nazar? Vorbim, tot vorbim și nu știu...

— Mi-a fost ucenic, acu e calfă. Nu vă temeți, v-aș fi spus eu să vă puneți strajă gurii.

— Nu te supăra, se întoarse oaspetele către Boris, noi vorbim, vorbim, și astea nu-s lucruri pe care le poți spune oricui.

— Nenea Nazar și cu mine sîntem într-un cuget, răspunse Boris.

— Într-un cuget? Da, și noi am fost într-un cuget, frate Nazar! Plugari, meșteșugari, grădinari, robi, sărăcimea din târguri, tot norodul laolaltă! Erau cu noi și mulți dintre neguțători și oameni cu carte, ca fiul mavlianului. Dar noi l-am urmat pe Abu-Bekr Kelavi. Era om de rînd, bumbăcar. Iar bărbosul acesta, arată oaspetele către însoțitorul lui care ședea jos lîngă zid, alături de Boris, este Hasan-hogea, fiul fiului acelui mavlian. Dar noi l-am urmat pe Abu-Bekr Kelavi.

Hasan-hogea mormăi:

— Tatăl meu nu e vinovat că Timur l-a căznit cu moartea pe Abu-Bekr, iar pe el l-a cruțat. Tata era alături de toți.

— Așa-i, și s-a bătut bine. Pe atunci n-aveam nici șaptesprezece ani și-l țin bine minte: s-a bătut bine. Era însă printre ai lui, cu noi stătea prea puțin de vorbă. Cu noi era Kelavi, iar tatăl tău era cu neguțătorii, cu învățații din medrese, cu hogii care se temeau de mongoli...

— Cînd a fost asta? întrebă Nazar.

— Treizeci și cinci de ani sînt de atunci.

— V-ați bătut cu mongolii?

— Da, ne-am bătut cu ei. Pe atunci mongolii tăiau și spînzurau în toată țara noastră. Nu era chip să trăiești din pricina lor. Nici noi meșteșugarii... Ne sileau să trudin ca robii, hămesiți de foame. Nici plugarii – ogoarele lor erau călcate în picioare de vitele mongolilor, nu le dădeau voie să-și

strîngă bucatele, iar celor, care le strîngeau, nu li se lăsa nici măcar sămînță pentru semănat! Nici neguțătorii mai mărunți – li se lua pe degeaba ce era pe placul cotropitorilor, nu erau lăsați să plece din oraș după marfă. Toptangiilor li se dădeau hîrtii de trecere în schimbul unor sume mari, așa era socoteala acelei rînduieli; puseseră stăpînire pe toate drumurile caravanelor, iar micii neguțători nu mai puteau îndura. Tîrgurile rămîneau pustii, nu mai găseai ce mîncă. Nicăieri nu mai puteai să cîștigi o bucată de pîine.

— Așa a fost și la noi! dădu din cap Nazar.

— Atunci ne-am vorbit între noi, breaslă cu breaslă, tîrg cu tîrg, toată țara, și cu țările vecine, pînă unde ajunseseră mongolii – cu toții. Și am făcut legămînt: mai bine murim în ștreang decît să trăim sub mongoli...

— Ca și noi!... îngîină Nazar.

— Așa-i: ca și voi!

— Auzit-ați oare despre noi? se miră Nazar.

— Am auzit. Trăgeam cu coada ochiului pretutindeni unde, cine și cum.

Oaspetele era cît pe ce să vorbească mai departe, dar, privind cu agerime în ochii lui Nazar, adăugă:

— Am auzit de voi, de aceea și vorbim față de voi. Și urmă cu povestirea lui: Tocmai atunci a venit la noi nenea Musa. Din Siabzavar venea, aveau acolo stăpînirea lor, sarbadoriană...

— Din Sebzevar, după graiul nostru, adică din Horasan, îl îndreptă Musa.

— Nenea Musa era atunci mai tînăr...

— Douăzeci de ani aveam! încuviință Musa.

— Și s-a bătut zdravăn!

Nazar întrebă:

— Dar ce s-a petrecut pînă să înceapă lupta? Cum v-ați adunat? Una e să pălăvrăgești și alta să strîngi oști.

— Adevărat, n-a fost ușor să adunăm oști. Amirii noștri trăiau în bună înțelegere cu mongolii. Intraseră în slujba mongolilor. Iar oastea era cîrmuită de amiri, alte oști nu erau.

Am început lupta încetul cu încetul. Încetul cu încetul, dar pretutindeni. Dacă prindeam într-un sat un pîlc slab, îi căsăpeam pe tîlhari. Dacă întâlneam într-o uliță pustie doi-trei dintre ei, îi înjunghiam pe la spate. Ne-am căutat noi o căpetenie, dar toți se ascundeau, toți trecuseră de partea mongolilor. De altminterea, chiar și Timur a fost în slujba mongolului, a hanului, a lui Kutlug-Timur. Era un fel de vizir pe lîngă han. Dar noi nu ne-am lăsat, știam cum luptă împotriva jugului străin niște oameni ca noi. Căci acolo la ei, de pildă, în Horasan, încă cu treizeci de ani înaintea noastră, adunaseră o oștire puternică. I-au dat peste cap, i-au alungat pe mongoli și pe toți cei care fuseseră prea îngăduitori cu mongolii; i-au gonit pe toptangii din bazare, i-au alungat pe stăpîinii de pămînturi întinse. Au micșorat birurile pe care le plătea norodul, pe robi i-au primit în oștire, li s-au dat arme, și cînd un rob se dovedea bun luptător era slobozit și înaintat, pus căpetenie peste oșteni. Asta era o putere mare, iar pentru noi o pildă mare. Acolo, în așezarea lor cea mai mare, la Sebzevar, după graiul lor, și-au ales cîrmuitor pe Iahia-hogea...

— Ce om a mai fost! adevări Musa.

— Ehe! De bună seamă! Au bătut bani cu numele lui.

Musa ridică olecuță capul, ceva mai vioi:

— Și acu mai am un pumn de bani de atunci... Nu-i cheltuiesc. O duc greu, dar îi păstrez; pumnul ăsta de bănuți îmi e mai drag decît un sac de argint!

Oaspetele îl povățui:

— Stai liniștit, nene Musa! Și se întoarse iar spre Nazar: Și ce, crezi că nu ne-a îmbărbătat cînd am văzut că rînduiala aceea ține un an, doi, peste treizeci de ani?! Era mică țara, o palmă de pămînt, dar nimeni n-o putea birui! Asta ne însuflă și nouă putere. Da!

Musa vru și el să spună ceva, dar îl apucă tusea și lăsă din nou capul în jos, privind undeva într-o parte cu ochiul lui căzut în fundul capului.

— Ai obosit? îl întrebă Nazar.

- Odihnește-te! îl îndemnă oaspetele. Vine vraciul?
- Vine. Nu-i nimic, mă înzdrăvesc eu curînd.
- Cum te îngrijește?
- Îmi spune să nu vorbesc, să stau liniștit, nu la soare, ci în adierea vîntului. Să nu manînc struguri negri, ci numai albi. Să nu mănînc carne de oaie, ci de pasăre... Cînd m-au adus...
- Cine te-a adus? Nu ne-ai spus încă, întrebă oaspetele.
- Un săpător. Săpau acolo pămîntul. Seara, cînd mi-am venit în fire, a văzut că mi-e mai bine. M-a luat în cîrcă și m-a dus de acolo. Nu știam cum îl cheamă: graiul persienesc nu-l înțelegea și nici graiul djagataian. Dar unde să mă ducă a priceput. „La persieni?” a întrebat. „Da!” i-am răspuns eu. Cînd am ajuns, i-am arătat unde stau. Nu știam cum să-i spun: acolo erau mai mult de o sută de oameni aduși la săpatul pămîntului, dar de unde anume, nu știu... Cînd m-a adus, nici nu mai aveam piele pe spinare, era toată sfîrtecătă. Au chemat vraciul. El a mestecat niște buruieni, mi le-a pus pe spinare și mi-a mai trecut durerea. Dar ce fel de buruieni, habar n-am. A treia zi, îndată ce a luat buruienile de pe spinarea mea, a spus: „Acum ai nevoie să te zbicească un vîntuleț, un vîntuleț răcoros, pielea o să crească la loc”. Calfa ta, frate Nazar, înțelege oare graiul nostru? Căci vorbesc, vorbesc și nu știu dacă pricepe ce zic!
- Pricepe, frate Musa.
- Bine! zise Musa și închise ochii obosit.
- Boris, du-te și adu niște struguri albi. Trebuie să-i dăm bolnavului. Și îl lămuri pe oaspete:
- Cînd am venit încoace, nu știam că e bolnav.
- Nici eu n-am auzit numaidecît! răspunse oaspetele.
- Boris era cît pe ce să plece, dar se întoarse și aruncă sacul la loc, acolo unde șezuse pînă atunci.
- Îl las aici, nene Nazar.
- Lasă-l.
- Musa nu înțelegea graiul lor. Deschise ochiul și întrebă:
- Ce-a spus?

— Nimic. A lăsat sacul. Plecasem amîndoi să căutăm nisip curat, zgrunțuros.

— Păi poți să iei cît ai nevoie – se găsește, uite, colo, în curtea aceea, o să-ți aducă băiatul.

— Și cum a fost cu războiul acela? îl întrebă Nazar pe oaspete.

— Războiul? După cum spuneam: Timur al nostru era atunci în slujba mongolului Kutlug-Timur. După o vreme s-au ciorovăit. Iar cînd Ilias-hogea, feciorul mongolului, a pornit din Semirecie spre părțile noastre, Timur a adunat oastea împreună cu amirul nostru Husein și au ieșit în întîmpinarea lui Ilias-hogea, ca să-l bată pe mongol. Și l-ar fi bătut, dar n-a vrut Allah; cînd s-au întîlnit lîngă Cinaz, a început să toarne cu găleata – tot pămîntul s-a muiat, de jur împrejur era numai noroi. Caii nu puteau să meargă, lunecau, cădeau. Iar Timur atunci, ca și acum, se bizuia numai pe călărime. Călărimea, pe așa vreme, nu era bună de nimic, și Ilias-hogea i-a bătut pe Timur și pe Husein. I-a bătut fără doar și poate! Abia au scăpat cu fuga Timur și Husein, abia au izbutit să treacă peste rîul Sîr. La Samarkand nici nu s-au mai gîndit, au fugit pînă la rîul Amu, iar Husein a trecut chiar dincolo de Amu, s-a ascuns la Balh. Uite-așa a fost...

— Da, dar apoi? întrebă nerăbdător Nazar.

— Ilias-hogea a așteptat la Cinaz să treacă ploaia, și cînd s-a uscat s-a îndreptat prin Djizak spre Samarkand. Norodul a aflat de treaba asta, ne-am dat seama că-i urgie: căpeteniile noastre fugiseră de mongoli, nu mai aveam în cine să nădăjduim. Ne-am strîns buluc pe ulițe, în piețe... A ieșit în față Abu-Bekr Kelavi, bumbăcarul nostru. A chemat gloatele la luptă, le-a îndemnat să dea vrăjmașul peste cap prin puterea lor. Noi l-am sprijinit. A venit la noi și feciorul mavlianului; s-au dus la geamia cea mare. Ții minte, nene Musa? Erai de pe atunci printre noi.

— Venisem mai demult; Iahia-hogea mă trimisese la voi cu vreo trei luni mai înainte, să cercetez dacă n-aveți cumva nevoie de ceva.

— Ei, și s-au dus la geamie. Veniseră acolo vreo zece mii de oameni. Mult norod se strînsese. Feciorul mavlianului a rostit o cuvîntare fumoasă. A ieșit în fața norodului cu turban, în beșmet, încins, iar la cingătoare cu iatagan. A vorbit frumos despre pămîntul nostru, despre norod, care nu e lăsat să trăiască cinstit, despre neguțători, care nu pot ieși din oraș după marfă, despre hogi, care nu sînt lăsați să se roage. Vorbele lui i-au unit pe toți într-un cuget. Erau și din cei ce strîmbau din nas – din aceștia-s pretutindeni – dar n-au cutezat să se împotrivească, au plecat tăcuți și s-au pitit în cotloanele lor. Iar noi am început să ne gătăm de luptă. Pe vremea aceea nu erau ziduri împrejurul Samarkandului. Fuseseră dărîmate încă de Gingis-han, și au fost ridicate la loc mai tîrziu chiar de Timur. N-am avut atunci nici puteri, nici vreme să clădim ziduri noi. Am astupat pe dinafară toate porțile, am pus stavile pe toate ulițele; am lăsat o singură ieșire pe Ulița Mare, la Porțile de Fier, de azi, spre Afrasiab. De asemeni am pus stavile pe toate ulicioarele, la toate ieșirile dinspre Ulița Mare. Așa... Cînd s-a apropiat acest Ilias-hogea, a dat ocol așezării și a văzut că toate locurile de trecere dintre case erau astupate, iar pe case ne aflam noi. A încercat să se năpustească asupra noastră, dar l-am dat peste cap. A mai încercat o dată – l-am dat iar peste cap! Dacă ați fi văzut cum o lua la goană înapoi! Printre noi era unul din Buhara, Hurbek se chema, ochea atît de strașnic, încît nici o săgeată nu-și greșea ținta, nici una! Iar ceilalți căutau să ia pildă de la el, care mai de care. Ne-am bătut cu foc, nici chiar copiii nu rămîneau în urmă, adunau săgețile mongole și ni le aduceau. Ei, și Ilias-hogea a făcut calea întoarsă. A făcut calea întoarsă și iar a început să dea ocol orașului. În sfîrșit, și-a încordat toate puterile și s-a hotărît: a năvălit în Ulița Mare, iar noi tocmai asta așteptam! Îi trăsneam de sus, de pe acoperișuri; liftele nu puteau nici să dea îndărăt, nici s-o ia în lături. Din spate îi împingeau ai lor, de sus îi păleau ai noștri. S-au strivit ei înșiși. Au căzut vreo două mii dintre ei, pînă au izbutit să scape de acolo. Stătea și tot stătea afară din oraș

Ilias-hogea și nu se hotăra de loc să pornească iar la luptă. Ei, pînă la urmă și-a luat tălpășița! Și așa ne-am luat rămas bun de la el. Iată cum a fost.

Musa rosti gînditor:

— Au trecut treizeci și cinci de ani de atunci, dar parcă ieri a fost.

El își săltă capul și se uită în gol, într-o parte, de parcă vechile amintiri ar fi sporit vlaga trupului său schingiuit.

Oaspetele tăcea.

Musa lăsă din nou capul pe mînă și spuse:

— Așa a fost, întocmai!

Atunci oaspetele povesti mai departe:

— Un an bătut pe muche am fost stăpîni la Samarkand. Un an! Rînduiam treburile așa cum făcea și Iahia-hogea la Sebzevar. Musa ne-a ajutat, dar nu era singurul venit de acolo printre noi. Am scăzut birurile. Am rostuit urdia. I-am alungat pe stăpîinii de pămînturi întinse, am ușurat viața robilor. N-am putut să-i slo- bozim cu totul: printre noi erau mulți stăpîni de robi, ar fi rămas săraci, s-ar fi mîniat, am fi început să ne batem între noi. Dar pe cît am putut, am ușurat viața robilor. Am fi făcut mai mult pentru ei, dar n-am apucat. La noi era atunci o rînduială strașnică. Adevărată frăție. Frumoasă viață! Un an bătut pe muche! Așa a trecut iarna. A venit primăvara. Cînd au început să înflorească livezile, am aflat că vin spre Samarkand amirul nostru Husein împreună cu Timur. Pe atunci Husein era socotit amirul nostru, iar Timur era un fel de vizir pe lîngă el...

Oaspetele tăcu privind, ca și Musa, undeva, într-o parte, de parcă pe dinaintea ochilor lui s-ar fi depănat zilele acelea îndepărtate.

Băiețelul făcea mereu vînt cu evantaiul, deși nu era prea cald, dar nici răcoare – în ultimele zile, toamna dădea înapoi pămîntului ce mai rămăsese din căldura neirosită.

Nazar nu voia să tulbure gîndurile tovarășilor săi, așteptînd ca oaspetele să povestească mai departe. Acesta începu din nou:

— Uite așa a fost. Husein și Timur s-au apropiat și au poposit în fața orașului, la Kani-Ghil. De acolo ne-au trimis vorbă că ne iartă pentru că ne făcusem de cap, că făgăduiesc să dea uitării răzvrătirea noastră și se învoiesc să ne cîrmuiască iar. Oaspetele zîmbi. Dar Kelavi bine le-a răspuns: „Noi, a zis el, iertare nu cerem. Asta una la mîină. Răzvrătire n-am săvîrșit, deoarece însuși norodul și-a înscăunat aici puterea lui. Asta a doua la mîină. Iar învoială ca să ne cîrmuiască nu cerem de la ei, pentru că orașul îl apărăm foarte bine și-l cîrmuim cu tărie. Asta a treia la mîină.”

Nazar dădu din cap a încuviințare:

— Strașnice vorbe.!

— Tocmelile au ținut vreo două săptămîni, nu țin minte prea bine cît anume. Au trimis din nou vorbă că doresc să stea de vorbă cu căpetenia noastră. Dar noi aveam două căpetenii: Abu-Bekr Kelavi și feciorul mavlianului. Kelavi a spus: „Eu n-am încredere în ei. Nu trebuie să ne ducem acolo.” Dar feciorul mavlianului s-a împotrivit: „Timur și Husein, a spus el, s-au bătut cu Ilias-hogea ca și noi. Dacă au fost învinși de Ilias-hogea, înseamnă că așa a vrut Allah: ploaia i-a ajutat pe mongoli. De ce, a zis el, să ne sfădim cu cei care-s împreună cu noi împotriva vrăjmașului obștesc? Să mergem cu inima curată, să stăm de vorbă.” Pe buzele oaspetelui flutură un zîmbet amar: hogii știu să vorbească frumos. Ei l-au sprijinit pe feciorul mavlianului, s-au ciorovăit cu noi, au juruit pe Coran să se puie chezășie pentru vorbele lui Timur. Au amintit că în lupta împotriva mongolilor Timur se înțeleșese cu toți sarbadorii. După vorbele lor însemna că Timur ar fi fost cel dintîi sarbador. Apoi, au citit din bucoavnele lor care ziceau că e greu păcatul celui ce se ridică împotriva cîrmuitorului hărăzit de Allah sau al robului ce se ridică împotriva stăpînului său, că Husein, pasămite, era amirul nostru legiuit, de același sînge, și orice cîrteală împotriva lui era însăși hulirea lui Allah. Poate că nu i-am fi dat nici așa orașul, dar cine crezi că striga mai tare? Noi, împreună cu Kelavi al nostru, eram de zece ori mai mulți, dar

feciorul mavlianului cu hogii și cu bucoavnele lui ne-au astupat gura, ne-au copleșit! Am ascultat de învățații hogi, i-am trimis la Timur și la Husein pe Kelavi al nostru împreună cu feciorul mavlianului. I-am trimis... Și nu știm ce au vorbit pe cîmpia verde de la Kani-Ghil. Nu știm! Am aflat doar că pe Kelavi l-au căznit cu moartea, iar pe feciorul mavlianului l-au slobozit, ba chiar l-au lăsat în medresă, să învețe mai departe. Au intrat în oraș și au început să taie și să spînzure. După cîteva ani, Timur l-a înjunghiat pe Husein și de atunci cîrmuiește de unul singur. Ne-a amăgit, ne-a amăgit pe toți! Așa s-a încheiat viața noastră.

— S-a încheiat? întrebă neîncrezător Nazar.

— Aceea s-a încheiat. Și alta a început. Oare acum mai putem să ne ridicăm ca altădată, cînd numai călărimea lui Timur număra cam vreo... două sute de mii de oșteni? Cine a mai avut o asemenea putere? Nu, dacă ne-am ridica cu toții laolaltă, ne-ar căsăpi pe toți. Pe toți deodată. Ehei, ne-am dumirit noi, am înțeles cine-i Timur! Cu mongolii era greu, dar cu ăsta, cu unul de-al nostru, parcă-i mai bine? Străinii vin și pleacă. Dar el stă aci, nu pleacă nicăieri. Se întărește an după an. Dar acu am priceput, știm cine-i Timur!

— Și atunci? întrebă stîrnit Nazar.

Oaspetele nu răspunse. Ședea obosit de îndelungata lui povestire, sau poate copleșit de amintiri. În sfîrșit, săltă capul spre Nazar:

— Cum? Ai întrebat ceva?

— Deci în locul mongolilor a venit altă oaste și norodul e mulțumit? Sare în sus de bucurie?...

Oaspetele se întoarse către Musa și-i întîlni privirea încordată.

— Ce zici, nene Musa?

— Ce să zic? Eu așa cred: rușii s-au bătut și ei cu mongolii. Și pe grumazul lor se aude că a apăsat multă vreme jugul străin.

— De altminteri și acum... întări Nazar.

— Acum la voi nu-i chiar ca la noi! se împotrivi Musa, dar,

spre a-l însufleți pe oaspete, adăugă: Au să-și dea seama și ei, că nu strică să știe.

Și oaspetele spuse:

— Noi luptăm și acum. Pînă cînd nu nimicim samavolnicia lor, pînă cînd nu ne cucerim slobozenia, nu ne lăsăm!

— Ușor de spus!... se îndoi Nazar.

— Acum nu se mai văd pe aci mongoli. Au plecat de pe meleagurile noastre, iar cei rămași s-au schimbat cu totul. Le-au luat locul ai noștri.

— Care, adică?

— Se știe care! Au ridicat două sute de mii de iatagane pe capul norodului lor. De alte neamuri își bat joc mai rău decît hoardele lui Gingis. Credeți că le este oare mai ușor cu acest Timur de azi decît cu acel Gingis de odinioară? Le e mai ușor? Voi n-aveți de ce să vă mai temeți de Hoardă, oricît se burzuluiește împotriva voastră. Acu sînteți puternici. Iar pe capul nostru, în locul vechii puteri mongole, e Timur al nostru. Pe noi ne lingusește, ne cruță pînă una, alta. Dar cum o duc ceilalți – persienii, hindustanii, horezmienii – ei cum o duc? În Hindustan, în Armenia, în Azerbaidjan, peste tot și-a pus odraslele și firtații lui, peste tot ei îndeplinesc ce poruncește el, ascultă de cuvîntul lui. Toți acești oameni, mii și mii de oameni, credeți că se uită încîntați la cîrmuitorul nostru?

— Încîntați, dar de atîta încîntare îi dor ochii! răspunse Nazar.

— Putem noi oare să ne mîndrim față de străini cu acest cîrmuitor al nostru și să privim în ochii lor? Rușine!

— Dar cu cei din Horasan. Ce s-a întîmplat? întrebă Nazar.

— Cu sarbadorii?

Musa sălta capul și oaspetele, ghicindu-i tulburarea, se grăbi să-l povățuiască:

— Stai liniștit, stai liniștit, nene Musa!

Musa lăsă capul în jos:

— Eh, Horasan!...

Uitîndu-se la Musa, oaspetele spuse:

— Timur i-a zdrobit acum optsprezece ani. El însuși s-a dus acolo, el însuși i-a zdrobit. A pierit stăpînirea lor. Patruzeci și cinci de ani a dăinuit. Pe mongoli i-a înfruntat. Dregătorilor lor le-au ținut piept. Dar lui Timur nu i-au putut ține piept. Stăpînirea lor nu mai este. Dar sarbadorii sînt un norod. O stăpînire poate fi nimicită, dar un întreg norod poate fi răpus oare? Capul oamenilor poate fi supus, dar mintea lor poate fi oare supusă? S-au împrăștiat, ca să nu fie nimiciți dintr-o dată cu toții. Cînd a venit el, se răspîndiseră în toate părțile. Pe cei prinși i-a dus în robie, dar ei și în robie gîndesc la fel, sînt la fel.

— Același cuget – asta-i puterea de căpetenie! încuviință Nazar.

— Tocmai – același cuget – ăsta-i legămîntul nostru!

— Ce legămînt?

— Să luptăm!

— Cum asta?

— Să-i năruim reazemul de sub el. Pe cine se sprijină el? Pe toptangii, pe stăpînii de pămînturi întinse, pe urdie. Dacă fiecare dintre noi va abate din drum cîte un neguțător, dacă îi va ajuta pe robii amirului să fugă, va stîrni dihonie printre oșteni, credeți că o să-l bucure așa ceva? Nu, n-o să-l bucure. Și noi sîntem mii de oameni! Noi mergem la război printre oșteni, umblăm printre pluguri pe pămînturile amirilor, ducem mărfuri cu caravanele, făurim arme, coasem veșminte, creștem cai și clădim cetăți noi – sîntem pretutindeni!

— Și cum să facem? întrebă Nazar.

— Uite-asa: dacă fiecare săvîrșește în fiecare săptămînă măcar o faptă potrivnică lui Timur, mii de oameni pot săvîrși multe de-a lungul unui an. Multe!

Nazar încuviință:

— Norodul e puternic cînd are o singură năzuință.

— E puternic! Uite, voi i-ați dres niște cămăși de zale. Știm, nu puteați să vă împotriviți. Dar de ce-ați mai luat și altele, zdrențuite de tot? Puteau fi aruncate, n-au decît să ruginească!

— Ne părea rău de ele, erau măiestrit lucrate. Dar știți și despre asta?

— Știm. Ați luat trei cămăși de zale și le-ați dres. Dar aceste trei cămăși de zale au să apere trei oșteni împotriva câtorva sute de oameni neînarmați.

— Împotriva unor oameni neînarmați poți să te aperi numai cu o sabie.

— Se poate! Dar nu era mai bine dacă ar fi fost apărați cu cămăși de zale oamenii cumsecade și nu cotropitorii? Nu cei ce luptă împotriva norodului?

— Ei, aș putea să nu dreg zalele acelea. Aș putea să spun că s-au stricat cu totul, pasămite, nu mai ai ce dregre la ele.

— Treaba matale.

— Cum, nu e treabă obștească?

— Matale poți să-ți dai mai bine seama.

— Dar de ce aveți nevoie de ele? întrebă Nazar, mijind șiret ochii.

— Un om de al nostru le îmbracă pe sub beșmet și astfel merge cu mai multă cutezanță să îndeplinească o sarcină grea.

— Și se întâmplă adesea sarcini grele?

Oaspetele dădu din cap și schimbă o privire cu Musa:

— Se întâmplă!

— Dar în ce fel și anume?

— Avem oamenii noștri în Palatul Albastru, în grădinile stăpînirii, printre străji, stau cu iataganul scos din teacă, în spatele lui Timur, vedem totul. De curînd, a trimis mărfuri jefuite în Hindustan să fie vîndute la miazănoapte. Asemenea mărfuri nu sînt încă în bazar, neguțătorii n-au încă așa ceva, iar el se grăbește să le trimită cîtă vreme nu a scăzut prețul. Pentru el nu este atît de însemnată marfa, cît s-o ia înaintea neguțătorilor. Caravana aceea noi am abătut-o din drum...

— În apropiere de Kurgan?

— Acolo.

— Îndrăzneată faptă!

— Nu-i chiar așa, printre străjeri au fost oameni de-ai

noștri, printre caravanieri au fost oameni de-ai noștri. Căpeteniile ațipiseră în față, în vreme ce ăi mai mici vegheau în spate.

— Dar era oare nevoie să-l întăriți?

— Da! O săptămână întreagă a turbat de mînie, n-a plecat la război, s-a temut.

— Și ce-ați făcut cu mărfurile pe care ați pus mîna?

— Mai încolo de Kurgan sînt niște gropi în care se ard cărămizile. Acolo au fost cercetate mărfurile din Samarkand, cele bătătoare la ochi au fost arse, lucrurile de preț și armele au fost ascunse – au să prindă bine firtaților noștri în zile negre. Lucrurile de aur o să vi le aducem vouă la fierărie ca să le topiți din nou în așa fel încît să nu se mai știe ce-au fost.

— Aduceți-le. Nu vă temeți.

— Dacă ne-am fi temut, n-am mai fi adus vorba.

— Înțeleg! rosti încet Nazar și-și acoperi ochii cu palma, ca să nu i se vadă lacrimile ce-i umezeau ochii, căci nu era spre cîntecul unui mujic să-și dea în vileag simțămintele.

— De curînd am trimis un om la Hoardă, adăugă oaspetele, vrea să ia în mîini Hoarda, s-o întărească, să lovească cu ea țara voastră. A poruncit să fie căutat Tohtamîș; vrea să-l ridice pe Tohtamîș, să-l răstoarne pe Edighei, să țină Hoarda cu botul pe labe.

— Așa! se încordă cu luare-aminte Nazar și deodată ochii lui se zvîntară.

— Am trimis doi oameni să-l oprească din drum pe acel neguțător.

— De ce?

— Ca să cîștigăm timp. Pînă cînd Timur o să poată să trimită pe altcineva acolo, mai trece destulă vreme.

— Și cum să-l oprească?

— Cu vorbe n-ai cum să-l oprești! răspunse aspru oaspetele.

— Așa... murmură gînditor Nazar. Așa...

— Dacă pune cu botul pe labe Hoarda, atunci nu mai are nici o stavilă în cale. Atunci și pe noi o să pună șaua aici.

— Și ce s-a întîmplat cu neguțătorul acela?
— Iacătă, Hasan-hogea tocmai s-a întors de acolo: neguțătorul n-a ajuns pînă la Hoardă.

— Ia uite cine-mi ești!... și Nazar întinse mîna lui Hasan.
Bătu careva cu ciocănelul în poartă. Se întorsese Boris.
Se însera cînd, luîndu-și sacul în spinare, Boris porni spre casă, urmîndu-l pe tăcutul Nazar.

Cele mai multe meșteșugării erau închise: nu se mai putea lucra în întunericul lor. Neguțătorii se întorceau din bazar, ducînd la ai lor bocceluțe cu de-ale gurii.

Larma din oraș se alinase.

Se întunecase de-a binelea cînd făurarii ajunseră acasă.

A doua zi, îndată ce se ivi pe cer pîcla albăstruie dinaintea zorilor de toamnă, Nazar îl strigă pe Boris.

Vîrîră zalele negre în niște chiupuri mari de lut, le umplură cu nisip curat și începură să mestece nisipul și zalele cu niște bețe groase.

Uitîndu-se cu cîtă rîvnă mestecau, Olga zîmbi: tot așa băteau untul cu bețe groase, în vase mari de lut, muntencele din Afganistan și din Hindustan.

Cînd obosiră, meșterii răsturnară chiupurile și le rostogoliră îndelung de colo-colo.

Scoaseră zalele din chiupuri, le scuturară și șterseră de pe ele, în sfîrșit, nisipul înnegrit; zalele străluceau ca niște pîrîiașe limpezi în razele purpuii ale soarelui ce răsărea.

— Nu! spuse Nazar. N-am să le dau!

Meșterii întoarseră cu grijă cămășile de zale și le vîrîră din nou într-un chiup.

Săpară o groapă, îngropară chiupul și presărară nisip pe deasupra pămîntului. Ambilor făurari li se părea că acolo, în vasul de lut, ascunseseră nu numai acele zale de nădejde, ci și oglindirea zorilor.

CAPITOLUL TREISPREZECE

SULTANIA

Deasupra Sultaniei, oraș bogat, așezat în plină stepă, se lumina de ziuă. Așezarea nu era înconjurată de ziduri, ci doar ici-colo se înălțau turnuri înalte, trainice. De după meterezele lor mohorâte, amenințătoare, creșteau, se revărsau pe cer zorii zilei de toamnă. Caii nechezau în curte după stăpîni, care se îmbulzeau lângă cerdac, dichisiți, în așteptarea lui Miranșah.

Miranșah, cel mai mare dintre cei doi feciori ai lui Timur rămași în viață, se îmbrăca neîndemînic, strigînd la slugi.

Mulți dintre curteni ar fi vrut să se odihnească, să nu meargă la vînătoare. Picau de somn după noaptea de zaiafet, cînd petrecuseră și se veseliseră, băuseră vin și priviseră vrăjiți dănțuielile și alaiul roabelor, dintre care Miranșah putea s-o dăruiască pe oricare unuia sau altuia dintre oaspeți.

Miranșah se îmbrăca gemînd. Prin odăile aproape cufundate în întuneric stăruiau miresmele amețitoare, răspîndite din belșug la ospățul din ajun.

Mîrzacul nu avea nici patruzeci de ani, dar după ce căzuse de pe cal, și se lovise la cap, toată făptura sa parcă era a altuia: își simțea picioarele fără vlagă – abia îi țineau trupul mătăhălos, deși voia să fie încă sprinten.

Cînd, în sfîrșit, păși pe covoarele groase, fu nevoit să se miște repede, dîndu-și ifose. Aproape fugea, întinzînd înainte trupul vînjos, îngrijit, cu nas mare teșit, cu fața albă, încununată de păr castaniu, încadrată de o barbă falnică.

Și așa, făcînd pași mici și repezi, cu beșmetul în vînt, străbătea smiorcăindu-se, înaintea slujitorilor, uriașa sală. O căpetenie a străjii palatului cuteză să-l oprească, vestindu-l că olăcari și iscoade așteptau la poartă de trei zile, să fie

primiți de cîrmuitor.

— Te-ai prostit? Ai dat în mintea copiilor? Noi plecăm la vînătoare și tu mă ții în loc cu trîncăneli despre niște slugi! Să aștepte pînă deseară.

— Gîndeam că poate e vorba despre ceva de seamă...

— Nu i nimic mai de seamă decît voința mea de cîrmuitor, și eu mă grăbesc, căci altfel pierdem clipa cînd trec păsările călătoare, nerodule!

Picioarele sale groase, greoaie porniră iarăși grăbite, cu pași mărunți, pe covor, spre ieșire. Își puse o cușmă de samur, țuguiață, fără a se uita la cei cîțiva oșteni obosiți, plini de colb, care pesemne că sosiseră călare de undeva de departe.

Codirișca biciuștii, care îi atîrna de mîna dreaptă, se smuci, cînd flutură mîna către cei adunați, drept binețe.

Calul său fu adus pînă la pragul înalt, ca să poată încăleca fără să mai pună piciorul în scară, căci acum îi era greu să se urce în șa, chiar dacă îl ajutau; nu era nici gras peste măsură, nici bătrîn, dar mădularele nu i se mai supuneau.

Miranșah cercetă dacă era bine prinsă în spatele șeii tolba cu săgeți, dacă se afla legat de oblînc arcanul de mătase pentru împrejurarea cînd aveau să întîlnească herghelii de asini sălbatici. Nu mai fuseseră întîlnite de mult asemenea herghelii prin părțile acelea, dar Miranșah dorea să fie gata pentru o astfel de împrejurare neașteptată. Colacul moale al juvățului atîrna de oblînc, scîrțîind ușor sub palmă la atingerea mîrzacului.

Calul se lăsă puțin sub greutatea lui și începu să se rotească, dar, cu mîna sa încercată, Miranșah îl struni făcîndu-l să se astîmpere.

Rîndași împopoțonați o luară la fugă, ducînd de dîrlogi calul lui Miranșah, după care porniră pe bidivii vînjoși șoimarii, ținînd pe pumn șoimii de vînătoare, acoperiți cu glugi albastre.

Caii stătuți nu-și mai găseau astîmpăr pînă ieșiră din curte în Ulița Mare. În sfîrșit, rîndașii luară mîna de pe dîrlogii calului mîrzacului, și toți porniră pe uliță la trap întins.

Locuitorii se ascundeau iute, îndată ce se auzea tropotul cavalcadei cîrmuitorului.

Numai pe meterezele turnurilor se iveau în fugă oșteni, dornici să fie văzuți de ochii cîrmuitorului, să-și arate credința și osîrdia.

În stepă vremea era umedă și vîntoasă.

Un stol de păsări călătore se înșirua pe cerul tulbure, și Miranșah porni calul în galop ca să-i taie drumul, fără să aleagă pe unde trece.

Șoimarii dădură drumul șoimilor ca să hăituiască vînatul, urmărindu-i la pas, străduindu-se plini de pizmă să vadă ai cui zburau mai repede, care înșfăca mai zdravăn vînatul.

În sfîrșit, în mijlocul stepei nemărginite se ivi o iurtă mare. Prin mătășurile sale subțiri pătrundeau de pe acum razele roșietice ale soarelui.

Acolo urmau să poposească vînătorii, dornici de odihnă, după hăituială.

Sosiră însă din oraș, în galopul cailor, trei oșteni care îl rugară pe vizir să asculte ce au de spus. Vizirul, care abia coborîse din șa și nici nu apucase să-și tragă răsuflarea și să se dezmoștească, se îndreptă încruntat spre ei.

Pășea încet dinadins, ca să le arate oștenilor că nu-i ardea de ei. Că numai din bunăvoință dăduse ascultare rugăminții lor, că nu erau pe lume treburi vrednice de luare-aminte, atunci cînd el îl însoțea pe cîrmuitor.

Cu nările sale simțitoare, vizirul adulmeca aroma prepelițelor care se frigeau, fiind cît pe ce să se întoarcă în iurtă, să asculte mai tîrziu veștile oștenilor.

Gîndea: „Prepelițe de toamnă! Bucătarul armean le frige în țepușe; ce rumene trebuie să fie!”

Prepelițele nu fuseseră însă vîinate atunci; erau aduse din timp de la oraș, deși în stepă, în acel anotimp, nu erau alte păsări mai grase și mai gustoase decît prepelițele!

„Ehei, cum mai gătesc armenii prepelițele! Phii, coapte înăbușit cu gutui, în oale de lut!”

Vizirul își încordă luarea-aminte, băgînd de seamă pe

cușma unuia dintre oșteni surguciul roșu, semn că era olăcar al stăpînirii.

— Hei, ce s-a întîmplat? îl întrebă el disprețuitor pe olăcar, vrînd să-i arate că acolo, în depărtata Sultania, vizirul era cineva.

— Stăpînitorul Lumii se apropie de oraș!

— Ce, ce? întrebă vizirul, neînțelegînd despre ce era vorba.

— Se apropie de oraș.

— Cine?

— Stăpînitorul însuși, cu urdiile.

— Ce tot spui?... Hai?

— Tot orașul, stăpîne, se gătește să-l întîmpine. Toată suflarea. Demult v-au fost trimiși olăcari.

— Olăcari? Unde asta?

— Au așteptat să fie primiți la palatul cîrmuitorului. Spuneau că zăbovesc de trei zile.

— A plecat din Samarkand? Oare?!

— A plecat.

— Cînd sosește?

— Deseară.

Fără să mai spună nici un cuvînt, vizirul se întoarse pe călcîie și, cu picioarele sale scurte, obișnuite mai mult cu șaua, o luă la goană atît de repede spre iurtă, încît se uită la el, mirat, chiar și Miranșah care tocmai se străduia să se așeze cît mai tihnit pe perinele strînse slugarnic în jurul lui.

Fugind, vizirul era atît de caraghios, încît Miranșah începu să rîdă cu hohote, arătîndu-l cu degetul, ca să rîdă și ceilalți.

Vizirul era însă atît de palid și, cu răsuflarea tăiată, strigă atît de tare: „Cîrmuitorul!”, încît Miranșah se ridică într-o rînă și întrebă;

— Cine?

O clipă îl săgetă gîndul că bătrînul Timur își dăduse duhul, lăsînd cu limbă de moarte ca Miranșah să-i urmeze ca Stăpînitor al Lumii. Dar vizirul era vînat de năduf – nu se aducea așa o știre îmbucurătoare!

— Cîrmuitorul? întrebă Miranșah, inciudat că vizirul nu-și

putea trage mai repede răsuflarea, din pricina grăsimii.

— Cîrmuitorul sosește deseară!

Miranșah sări peste fața de masă, și o luă la goană spre oraș, cu ochii spre creștetele copacilor, spre cupolele și înaltele turnuri ale Sultaniei.

Nu putea să fugă repede, dar lui i se părea că aleargă năvalnic.

Însoțitorii, amirii și curtenii îl ajunseră fără greutate și se străduiră să-l urce pe cal.

Unii căutau să-i vîre piciorul țeapăn în scară, alții îl ridicau de subțiori, toți se îmbulzeau, încurcîndu-se unul pe altul, îmbrîncindu-se, grăbindu-se să șoptească vorbe de mare însemnătate, care pînă mai adineauri nici unuia nu-i trecuseră prin minte.

Miranșah nu înțelegea cuvintele, văicărelile însoțitorilor, tovarășilor de zaiafeturi.

— Stăpîne! Binefăcătorule! Stăpîne mărinimos! Apără-ne, stăpîne! Stăpîne, nu uita osîrdia noastră! Stăpîne, nu uita credința mea! Apără-ne, binefăcătorule! Nădejdea noastră e în tine, preamărite mîrza!

Dar cu cît șoaptele lor răsunau mai stăruitor, mai fierbinte, mai îngrijorător, cu atît mai mult se neliniștea, se speria Miranșah.

Nici nu-și dădea seama că fusese urcat în șa, că armăsarul său era dus de dîrlogi, că toți porniseră spre oraș, grăbindu-se să se ascundă în gaură de șarpe sau să pitească una și alta.

Grăbită, în neorînduială, asemenea unei fugi, arăta întoarcerea în oraș a risipitorului și fălosului cîrmuitor al întinselor ținuturi ale împărăției Hulagu, care cuprindea Azerbaidjanul și Gruzia, Armenia și Iranul de Nord, Bagdadul și Șirazul; al bogatei țări care ajungea pînă la îmbelșugatele valuri ale Mării Negre, pînă la neliniștitele talazuri ale Mării Caspice, pînă la apele Golfului Persic, nălucind ca un miraj, pînă la nisipurile Mesopotamiei, mișcătoare ca marea.

Cu cît se apropia mai mult de palatul său cu atît se

împuținau însoțitorii lui Miranșah. Rămîneau în urmă cu dibăcie, pe furiș, în ulicioarele lor, să se închidă în case, să se ferească de primejdie, să chibzuiască asupra furtunii ce se apropia, să-și ascundă avuțiile de priviri iscoditoare, să fie gata cînd va sosi Stăpînitorul Lumii.

Dregătorii întîlneau în cale derviși, care uneori se luau după ei, intrau pe urmele lor în case, îmbiindu-i să se roage lui Allah pentru ei, să se milostivească de robii săi.

Asemenea corbilor, care au simțit duhoarea de stîrv, peste tot forfoteau cu căciulile lor țuguiate derviși-sunniți cu toiege în mîină și dervișii-șiiți cu toporiști; stăruitori, sîcîitori, îmbiau să facă rugăciuni și cereau pomeni, dar, după ce le căpătau, nu plecau, ci se așezau în curțile sau pe pragurile dregătorilor, deși în asemenea clipe sfetnicilor și curtenilor lui Miranșah nu le ardea nici de derviși, nici de rugăciuni, nici de milostenii; toți știau ce aspru, ce necruțător era Timur cu orice slăbiciune omenească. Cît privește slăbiciunile, asemenea ceaprazurilor de pe caftane, asemenea cusăturilor cu mărgăritare de pe gugiumanele lor, asemenea aurului suflat pe arme, asemenea podoabelor de argint de pe hamuri, asemenea șiragurilor de mărgăritare împletite în coamele cailor, asemenea firelor de aur din izvoadele pufoaselor covoare armenesti și iraniene, slăbiciunile acestea împovărau cugetul fiecărui dregător al lui Miranșah, fiindcă, văzînd slăbiciunile ortacilor săi, acesta își trecea cu vederea mai ușor patimile sale.

Palatele dregătorilor lui Miranșah erau pline de pocale, chiupuri și talgere de argint gravate ori încrustate cu peruzele, iraniene, gruzine, azerbaidjene, sau cu potire de aur bătute în rubine și smaragde; se dusesse vestea acestor palate nu numai pe întinsul tărîmurilor de sub stăpînirea lui Miranșah, dar și dincolo de acestea, pentru haremurile lor pline de femei, pentru măreția lor, pentru numeroasele lor grajduri pline de cai dresați, binecunoscuți și la vînători și la alergări, care prin frumusețe, care prin iuțeala, care prin vînjoșia lor.

Miranşah ştia însă că Timur nu venea să admire palatele măreţe ale dregătorilor. Timur nu venea ca să se desfete cu vestitele mîncăruri gătite de bucătarii lui, nici ca să se veselească la vînători, nici ca să se minuneze de frumuseţea covoarelor.

Timur nu venea ca să vadă dacă plugarii trudeau din greu şi dacă bucatele lor erau îmbelşugate, ci dacă fuseseră strînse pe deplin birurile pe pămînt, dacă bazarul propăşea, dacă se ridicaseră dările de la neguţători, dacă fuseseră muştruluiţi oştenii care stăteau de veghe la hotare, dacă stăteau liniştiţi locuitorii ținuturilor supuse hanatului, dacă erau trainice zidurile din jurul aşezărilor şi dacă rămăsese neatinsă vistieria stăpînirii, păstrată acolo pentru nevoi ostăşeşti.

Şi cînd Timur va întreba despre toate acestea, ce-i va spune Miranşah, cîrmuitorul acelor pămînturi de necuprins?

Şi, ca un făcut, cînd Miranşah intră în oraş dinspre apus, intrase şi Timur dinspre răsărit.

Strigătele gloatei, care îl întîmpină pe cîrmuitor, îl izbeau pe Miranşah ca un hanger în cap. Fără a mai vedea nimic împrejur, smulse de la oblînc juvăţul de mătase şi, trecîndu-şi laţul după gît, voi să se arunce din şa şi să isprăvească o dată pentru totdeauna cu toate grijile şi temerile, dar în clipa aceea dădu cu ochii de Timur.

În braţele sale nu fu destulă putere, în inimă nu găsi destulă tărie ca să sară de pe cal. Coborî încet din şa şi cu laţul de gît – îi căzuse gugiumanul şi rămăsese cu capul gol – cu privirile stinse, bîiguind, păşi în întîmpinarea tatălui său, sub privirile mulţimii.

Miranşah îngăima, mărturisindu-şi supunerea faţă de voinţa tatălui său şi întinzîndu-i capătul arcanului, înfăşurat după gît.

Timur îşi opri calul şi, încruntîndu-se, îi asculta bîiguielile fără şir.

Miranşah se bîlbîia, zicînd că e gata să-şi răscumpere orice vină faţă de Stăpînitorul Lumii.

Timur tăcea, ascultîndu-l neclintit.

Miranşah îl ruga pe tatăl său să apuce capătul juvăţului şi să tragă de el, căci nu era curat faţă de el, era vinovat faţă de Marele Stăpînitor.

Timur îşi porni calul, trecu pe lângă Miranşah şi, aproape călcîndu-l pe picioare cu copitele, spuse:

— Nu te face de ruşine, scoate juvăţul, aşa ceva o să se găsească şi la mine, al tău e prea frumos!

Şi se depărtă.

Lui Miranşah nu-i rămase decît să-l urmeze, păşind repede, silindu-se să nu rămînă departe de crupa calului cîrmuitorului, străbătînd toată piaţa, în văzul mulţimii pestriţe, vorbind graiuri felurite, cu chipuri felurite, dar unită în ura ei faţă de cîrmuitorul Miranşah, ca şi în teama ei faţă de stăpînitorul Timur.

Timur intră în palat, cercetînd cu ochi pricepuţi rînduiala din încăperi, păşind în fruntea tuturor, fără să scoată un cuvînt.

La intrarea în harem, dregătorii se opriră. Îl urmară numai Miranşah şi nepoţii.

Fiii lui Miranşah, Abu-Bekr şi Omar-mîrza, îl întîmpinară acolo pe bunicul lor, înfăţişîndu-i daruri pe tipsii de aur.

Timur atinse cu degetele darurile, în semn că le-a primit, apoi păşi mai departe.

În sfîrşit, intră într-o odaie nu prea mare, cu o fereastră sus, cercetă uşa şi spuse:

— Scoate juvăţul, Miranşah-mîrza!

Mîrzacul scoase de pe gît şi-i întinse lui Timur arcanul de mătase.

— Dezbracă-te! porunci Timur.

Anevoie, încurcîndu-se în mîneci, Miranşah începu să scoată de pe el numeroasele beşmete pe care le îmbrăcase ca să meargă la vînătoare.

Timur privea cu nerăbdare şi mînie sforţările zadarnice ale fiului său.

Făcu semn nepoţilor, care stăreau deoparte, şi-i porunci lui Halil-Sultan:

— Ajută-l!

Halil-Sultan scoase repede veșmintele de deasupra ale tatălui său și, după ce le aruncă jos, voi să-l scoată și pe cel de dedesubt.

— Pe acela lasă-l! Ține, leagă-i mâinile! Și Timur îi întinse lui Halil arcanul de mătase.

Halil se dădu înapoi:

— Bunicule, e tatăl meu!

Timur tăcea, legănînd arcanul și privindu-l încruntat pe Miranșah.

— Husein-mîrza! îl chemă bunicul pe fiul fiicei sale. Ține, leagă-l!

Neîndrăznind să nu dea ascultare, Sultan-Husein luă arcanul și se apropie de unchiul său.

— Să-l leg tot?

— Mîinile, leagă-i-le la spate.!

Cu mîinile legate, Miranșah fu lăsat în odaia aproape cufundată în întuneric – la a cărei ușă puseră un lacăt lung cu șurub. Timur luă cheia, poruncind să fie pusă la ușă o caraulă din straja sa.

Nepoții îl urmară pe bunicul lor. Numai Ulugbek întîrzie o clipă, privind prin crăpătura ușii. Din sala luminoasă nu putea să-l vadă însă pe Miranșah care se afla în odaia încuiată.

În sala mare a haremului, cîrmuitorul fu întîmpinat de femeile lui Miranșah, cu o mulțime de daruri. Timur le privea posomorît fără a le da binețe, fără a spune o vorbă; femeile erau atît de palide, de speriate, încît sulimanul de pe obraji lor părea stropi de sînge pe marmoră.

Atingînd oțărît darurile numai cu degetele, Timur le primi doar pe cele înfățișate de Șirin-biki, soția cea mai tînără a lui Miranșah, mama lui Abu-Bekr, și de Prepelița, o ibovnică pistruiată, care i-l născuse lui Miranșah pe mîrza Omar. Darurile celorlalte nu le primi. Intrînd singur prin iatacurile goale ale haremului, privea încruntat cînd într-unul, cînd într-altul, izbit de întrecerea nestăvilită a femeilor în lux și

capricii.

Acestea nu îndrăzneau să se întoarcă în iatacurile lor, în timp ce Timur era acolo. Doar slujnicele și roabele, ici și colo, băteau temenele în fața lui, rămînînd cu fruntea lipită de dușumea, pînă cînd trecea mai departe.

Cercetînd totul, el deschise ușa care dădea în curtea dinăuntru, unde printre flori țîșnea nepăsătoare, luminoasă, apa unui havuz.

Timur trecu pe lîngă havuz spre galeria unei aripi lungi a palatului, în care locuiau roabele. Numeroase fete, înghesuindu-se de-a lungul pereților, se uitau la bătrînul șchiop, speriate, dar curioase, iar el se opri și le privi printre gene cu ochii săi neclintiți.

Spre el alergară fără sfială niște bătrîne, la fel de neobrazate și de slugarnice, ca și în multe alte palate și țări prin care avusese prilejul să treacă. Ele îi făceau plecăciuni, rînjind și privindu-l în ochi. Nasul uneia era lung și atît de subțire, încît părea străveziu; pe un obraz, lîngă nas, avea un neg vinețiu, cît o vișină, iar deasupra gurii scofilcite îi creștea o mustață deasă, țepoasă, căruntă.

Timur îi spuse:

— Trimite-le la mine. Căpetenia străjii îți va spune unde. Pe aceea și pe aceea. Două! Și rosti din nou în ușa, cine știe de ce, în armeneste: Pe acestea două să mi le trimiți!

Cerceta tot ce se mai clădise de-a lungul anilor în care nu mai fusese pe acolo. Văzînd o schimbare sau alta, își zicea: „Pentru ce a fost făcut acest lucru? Era nevoie neapărat?” Părea că multe clădiri fuseseră dărîmate sau zidite numai ca să se afle în treabă. Înainte, deasupra galeriei, care dădea spre curtea dinafară, era un turn scund și rotund. Acum, în locul turnului rotund, era altul în colțuri, iar galeria fusese strîmbată.

În curtea dinafară cîrmuitorul fu întîmpinat de căpetenia străjii palatului.

— Sănătos, voinic? răspunse Timur la salutul lui scurt, ostășesc.

Căpetenia străjii nici nu apucă să zică ceva, Timur îi făcu semn:

— Vino încoace!

Timur se așează pe o laviță acoperită cu pîslă și, privind pămîntul din curte, bătătorit și gălbui din pricina luminii soarelui, întrebă:

— Și tu te-ai căpătuit?

— Mărite stăpîne! Am luat cînd n-am avut încotro Pentru toate daniile cîrmuitorului am întocmit un izvod.

— După izvod ai să dai înapoi totul!

— Fără întîrziere, stăpîne, totul e neatins, e neatins!

— Ai să dai totul înapoi! Am să-ți uimit pisari de-ai Ynei, să le dai poruncă să întocmească izvod de tot ce e aici, de fiecare cămară. Să nu le scape nici un capăt de ață, să scrie totul!

— Așa am să fac, stăpîne!

— Să chemi neguțatori, pe cei mai vrednici de cinste și mai cunoscători. Prețuiește fiecare lucru din toate încăperile. Și în harem, pînă la ultimul petic, de pe fiecare frumoasă – toate lucrurile să fie trecute în izvoade cu preț, cu tot. Să faci așa: neguțatorii să-ți spună cîte două prețuri pentru fiecare lucru – unii să spună cît ar da pentru un lucru anume, iar alții – cît ar cere pentru acel lucru. Înțelesu-m-ai?

— Am înțeles, stăpîne.

— Asta-i! Am primit epistolele tale. Le scrii chiar tu?

— Știu carte, stăpîne.

— Uiți să pui semnul *zabar*.

— Se întîmplă, stăpîne, nu am vreme.

— Nu ești singurul care scrie așa, am dregători care scriu după tipicul *nash*, dar uită să pună semnul *zabar*.

— Pesemne au și ei treburi, stăpîne!

— Să-ncui toate încăperile mari. Să nu te atingi de femeile care au copii. Pe celelalte – afară! Înțelesu-m-ai? Iar pe cele care au copii, să le trimiți la Grădina de Platani.

— Chiar acum să încep, stăpîne?

— Am să dau poruncă pisarilor; cînd or să vină ei, îndată să începi. Sînt izvoade în care-s trecuți toți, cît și cui s-a dat?

Sînt?

— Sînt, stăpîne. Nu-s la mine, le-am ascuns.

— Scoate-le și adu-le!

Și Timur ieși din palat, după ce porunci alor săi să tragă afară din oraș, la Grădina de Platani.

Timur ținea bine minte orașul acela întins, luminos, răcoros. Se îndreptă spre turnurile dinspre miazăzi, la cimitirul arab, la cripta profetului Haidar, cinstit de localnicii tuturor ținuturilor învecinate.

Trecu de strîmtoarea, de larma pestrițului Bazar Arab cu mirosurile sale puternice, amețitoare, și toată gloata văzu cum se luminează la față cîrmuitorul, cînd înaintea lui se iviră bolțile albe ale preacinstitei cripte.

În văzut întregii Sultanii, Timur rosti o rugăciune și se închină la mormîntul profetului Haidar, pentru ca musulmanii evlavioși să ducă pretutindeni vestea cucernicieii și a smereniei Stăpînitorului Lumii și să întărească vorbele lingușitoare, răspîndite în ajun de derviși, că, după cum profetul Mohamed fusese trimisul lui Allah pe pămînt, tot așa Timur era pavăza califatului.

După ce isprăvi rugăciunea, făcînd plecăciuni pline de osîrdie, Timur se îndreptă din șale și, trimițîndu-i pe toți mîrzacii și mai-marii urdiei la Grădina de Platani, îl opri cu el numai pe Ulugbek.

— Iată-mă pe meleagurile tale de baștină, spuse el băiatului, cînd caii lor se alăturară.

— Eu socoteam că meleagurile mele de baștină-s peste tot acolo unde așezările ți se supun ție, bunicule!

Timur se uită cu încuviințare la nepotul său, dar nu spuse nimic, cufundîndu-se în gîndurile, pe care vorbele băiatului le treziseră în el.

Chiar acolo, la marginea orașului, înaintea lui Timur se înălțau zidurile vechi, mohorîte, ale unui hanac de derviși, părăind mai mult o cetate decît lăcașul unor slujitori ai lui Allah.

În fața bolților cenușii ale porții, după ce încredință caii

oștenilor, Timur stătu cîțva timp, pasămite, cufundat într-o cugetare cucernică, apoi intră pe poarta grea, ferecată cu drugi de fier, cu un izvod ciudat săpat în ea, și cu vechi stihuri scrijelite în lemnul tare – chiar pe poarta, pe care cu cincisprezece ani mai înainte o deschisese cu o lovitură de suliță.

În acel hanac de derviși, unde în toate cele patru părți se deschideau spre curtea pietruită ușile unor chilii întunecoase, înnoptau sau sălășluiau tot timpul derviși pribegi care se statorniciseră în oraș, ajungînd din an în an tot mai puternici și mai cutezători.

Timur vesti că vrea să tragă acolo, printre fețele cuvioase, care se lepădasera de bunurile și avuțiile pămîntești în numele celor cerești, în numele singurei avuții – adevărul.

Nu era pentru întîia oară cînd își alegea ca adăpost asemenea hanace; într-un hanac poposise la Samarkand după izbînzile sale din Hindustan: în hanac trăsese cînd trecuse prin Buhara; chiar și în înSORITUL Delhi, în acea așezare ca din basme, i se găsise hanac sărăcăcios și strîmt, unde stătuse într-o chilie scundă, în timp ce i se gătea mărețul palat al sultanului Mahmud-rușinatul, biruitul stăpînitor al pămîntului hindustan.

Era ziua în care se săvîrșea *zagr* – un ritual săptămînal al dervișilor din Sultania.

Dervișii, în straietele lor cu izvoade, în beșmete cafenii, cu căciuli țuguiate, împodobite cu canafuri roșcate, ținînd în mîini toiege cu vîrful ascuțit, venind dinspre toate ungherele, se înșiruiră asemenea unui pîlc al neînvînsei, biruitoarei urdii a lui Timur.

Purtînd un strai care nu-l deosebea prin nimic de ucenicii săi, ieși înainte mai-marele duhovnicesc al acestor slujitori, luptători ai celui-de-sus, înălțînd mulțumiri lui Allah pentru că trimisese în acel locaș pe Timur, Iataganul Credinței, Ocrotitorul Cucerniciei, Reazemul Iubirii de Oameni, Pavăza Islamului.

Și o sută de gîtlejuri vînjoase întăriră vorbele mai-marelui

printr-un strigăt de proslăvire.

Din nou și din nou, strigînd și strigînd mereu, dervișii îi întăreau cuvintele, fluturîndu-și mătăniile de piatră, ale căror țacănituri zgomotoase sporeau puterea cuvintelor.

Înflăcărarea lor se întetea.

Porniră în jurul curții, rostind mereu răspicat cuvînt cu cuvînt și făcînd plecăciuni.

După fiecare cuvînt pășeau înainte, și după fiecare făceau o plecăciune.

Cuvintele răsunau tot mai tare și mai prelung, pașii erau tot mai avîntați, răsuflarea tot mai adîncă, ochii tot mai aprinși.

Mai-marele dervișilor păși în întîmpinarea șirului acestora. Cu cît mergeau mai repede și făceau plecăciuni, vînturînd mătăniile care răpăiau, rostind rugăciunile ca niște jurăminte sau vrăji, cu atît mai vijelios se învîrtea, înlăuntrul cercului de derviși, mai-marele lor.

Două mișcări, două cercuri – unul împotriva celuilalt – șiragul dervișilor se rotea spre dreapta, mai-marele lor spre stînga. Acum dervișii nu numai că strigau și făceau plecăciuni, dar se și roteau în jurul lor, legănîndu-se nestăvilit cînd spre dreapta, cînd spre stînga, toiagul lor învîrtindu-se tot mai repede și mai repede...

Timur îi privea, stînd ca la rugăciune, cu palmele lipite pe piept. Ulugbek, care vedea toate acestea pentru întia oară, se uita fără să clipească, cu brațele în jos.

— Mărire lui Allah! strigau dervișii, și strigătul lor, scos deodată din toate gîtlejurile, parcă n-ar fi ieșit dintr-o sută de guri, ci dintr-un singur gîtlej, fără fund, ajungînd la Allah, străpungînd cerul, ca o izbitură de berbec.

Ochii dervișilor erau tot mai sticloși, buzele căscate erau năpădite de spumă, capetele amețite de rotire se îngreunau, părul lung se lipea de frunte, ba ici, ba colo cîte unul dintre ei cădea jos, pe lespezile reci din curte, cutremurîndu-se, tresărind, dar cu cît rămîneau mai puțini cu atît mai năvalnică era rotirea șiragului și a fiecărui derviș în parte...

— O, preamărindu-l pe Allah cel adevărat, ei au ajuns la înțelegerea deplină a adevărului!... îl lămurî Timur pe nepotul său, cînd acesta îi împărtăși copilărește mirarea sa.

În chiliile, în care fură adăpostiți, era plăcut. Zidurile de piatră se lustruiseră într-atîta de-a lungul veacurilor, încît mîna, atingînd pereții, luneca întocmai ca pe sticlă.

Timur dorea să se hodinească și porunci ca în seara aceea să nu fie lăsat nimeni la el.

Doar mai-marele dervișilor, după ce se liniști după atîtea rotiri pe care le făcuse, veni cu plecăciuni.

Timur îi spuse lui Ulugbek să se plimbe prin hanac.

Poarta fusese bine zăvorîată, deși nu se afla nici un străjer înăuntru hanacului: straja rămăsese afară, dincolo de poartă.

Mergînd încet prin curtea cufundată în adumbrirea amurgului, de-a lungul șirului de uși închise sau întredeschise, Ulugbek auzea peste tot sforăieli, bîguieli nedeslușite, icnete, de parcă celor din chilii li se năzăreau și acum vedenii cerești, deslușeau și acum glasul lui Allah.

Într-unul din ungherele curții, Ulugbek zări o ușiță îngustă ca o strungă și o scară care ducea la ea. Se strecură înăuntru și prin întunericul adînc urcă, pe dibuite, pe lespezile tocite ale unei scări întortocheate.

Ajunse pe acoperiș și încremeni.

Sultania, aurită de soarele în amurg, de razele asfințitului, se întindea pînă în zare ca pe un talger filigranat. Marginile ei scînteiau undeva departe, în tălăzuirile nedeslușite ale grădinilor, în cerul albastru-străveziu, cuprins de vîlvătai, pe care se zărea cornul semilunii, aerian, luminos ca un firicel de puf.

Dar în mijlocul acestui talger scînteietor se înălțau cupolele palatelor, băilor și geamiilor, turnurile de pază, greoaie, în patru colțuri, minaretele zvelte, clădirile luminoase – toate acestea strălucind, brăzdate de șuvițele ușoare ale umbrelor. Ici-colo, deasupra clădirilor, se înălțau în pîlcuri dese creștetele unor copaci mari sau licăreau ca niște puncte

purpurii ori albe iurtele ridicate pe acoperișurile teșite.

Ulițele înguste, de pe acum cufundate în umbrele înserării, păreau că sprijină înălțimile ușoare ale așezării luminate de soare.

Încântătorul, străvechiul metoc al lui Hudabende se înălța lângă mausoleul lui Uldjait-han și, aproape de ele, cupola grea a criptei lui Haidar.

Un palat armonios clădit se zărea în toată măreția șiragului nesfârșit al cupolelor de piatră, a turnurilor rotunde de la colțuri, a unui turn cu câteva fețe, care se înălța de după acoperișurile teșite – clădirea în care Ulugbek văzuse lumina zilei, unde pentru întâia oară trăsesese în piept aerul dătător de viață, dens ca laptele.

Băiatul privea orașul nemaivăzut, ca într-un vis, când deodată, jos, îl strigă careva, sau îi rosti numele.

Ulugbek se uită, de pe lespezile de piatră ale acoperișului, în curte, dar nu putu desluși nimic în bezna adâncă unde slujitorii aprindeau masalale și ațîtau focul în vetre.

Se întoarse fără voie spre scară, se strecură din nou pe gîrliciul ei întortocheat și, pipăind cu piciorul una după alta treptele repezi, sprijinindu-se cu palmele de pereții lunecoși, parcă năclăiți de grăsime, coborî jos, în curte.

— Te-ai plimbat? îl întrebă bunicul lui, rezemîndu-se obosit de perete. Am trimis să te cheme. Poruncește să ți se aducă hîrtie și tot ce trebuie ca să scriem. Ca la Samarkand, o să scriem. Să asculți, să ții minte totul și, după ce pleacă omul, să scrii! Să ții bine minte fiecare cuvînt, fiecare nume; să ții bine minte toate lucrurile, cîte sînt și unde se află. Înțelesu-m-ai?

— Da, bunicule.

— Cheamă slujitorii, spune-le să aducă hîrtie cît mai multă. Toate să fie de ajuns.

— Bine, bunicule.

Și Ulugbek bătu din palme, chemînd slugile.

În chilioara aceea boltită ascultară nu pe dregători, nici pe

vitejii mai mari ai urdiei, și nici pe păzitorii vistieriei.

Veniră derviși, care intrau smeriți, slugarnici, sfioși, temîndu-se să se apropie prea mult. Nu așa arătau ei cînd umblau în mijlocul gloatei, fonfănind stihuri din Coran, îndrugînd prorociri și alte bazaconii, intrînd cutezători pe orice poartă, oriunde i-ar fi dus voința lui Allah. Nu așa îi priveau ei pe credincioși; strîngînd de la ei pomeni ca pe niște dări, și socotind cinstirea lor drept o îndatorire a musulmanilor față de Allah.

Acum își ascundeau cu grijă slușeniile, dacă le aveau, de altfel acestea păreau aici mai neînsemnate decît pe ulițe, unde mulțimea credea că schilodirile erau un semn al bunătății lui Allah, pentru că Allah îi betegise ca să încerce prin ei mila credincioșilor.

„Schilodul e făptura lui Allah!” spunea lumea.

Acum dervișii arătau mai voinici, mai tineri. Numai ochii tuturor erau la fel: șireți, ageri, să vadă, să bage de seamă, să înțeleagă, să nu uite nimic, apoi din nou, după ce se dădeau peste cap, dintr-o dată, să se holbeze spre ceruri, spre al șaptelea cer, spre tronul celui-de-sus.

Intrau cîte unul, uneori cîte doi, strîngînd rușinați sub ei zdrențele pe care erau nevoiți să le poarte și se așezau pe dușumea așteptînd întrebările cîrmuitorului.

Și Timur întreba:

— Ei? Ce-ați văzut, cine săvîrșește aici fărădelegi împotriva trimisului profetului?

Ei vorbeau dînd nume, înșirînd încălcările multor dregători de vază, arătînd ce avuții, ce întinse pămînturi aveau dregătorii sau oamenii stăpînirii, atît de temeinic, cu atîta ținare de minte, de parcă ar fi fost vorba de avutul lor. Destăinuiau cele ce auziseră în multe case, conace și ospătării. Vorbeau despre dărnicia risipitoare a lui Miranșah față de apropiații săi, despre nepăsarea sa față de urdie, despre belșugul din casele oamenilor lui Miranșah, despre nevoile și nemulțumirile urdiei. Îndată ce pleca o iscoadă, Timur întorcea capul spre Ulugbek care pînă atunci nu

scosese o vorbă.

— Ei?

Și Ulugbek rostea numele date în vileag de derviși și darurile primite de unul sau altul dintre oamenii lui Miranșah. Timur îi poruncea să nu uite nimic, să țină minte ceea ce auzise, tot așa de bine ca și dervișul care tocmai plecase.

— Scrie! spunea Timur.

Și nepotul scria.

Ulugbek era numai ochi și urechi la cele spuse de derviși. Obișnuit cu graiul de rînd al oștenilor bunicului, îi venea peste mîină să scrie în limba grea, întortocheată, a dervișilor. Aceștia vorbeau graiul djagataic, înțeles atît de plugarii așezați în ținutul dintre cele două rîuri cît și de nomazi, care vorbeau zeci de graiuri, fiecare trib în felul său. Aceștia grăiau și în limba farsidă, dar nu atît de curgător ca neguțătorii din bazarurile ținutului dintre cele două rîuri și nu atît de înzorzonat cum scriau cărturarii persieni. Limba dervișilor era mai obișnuită, mai de rînd, nu ocolea grosolăniile graiului păstorilor sau cuvintele plugarilor. Vorbeau așa pentru a intra mai ușor pe sub pielea oamenilor, pentru a-i trage de limbă, pentru a-i avea la mîină.

Timur știa că printre derviși erau și feciori de neguțători, învățați din copilărie cu alt grai, și fii de dregători, care voiau să săvîrșească fapte de vitejie nu cu iataganul, ci cu toiagul. Dar îndată ce-și schimbaseră cekmenele de mătase cu straie de rînd, toți își însușiseră graiul gloatelor, pentru ca acestea să nu-i privească cu neîncredere, ca să se topească în frăția dervișilor, așa cum se topește în apa rîului bulgărele de lut. Mulți dintre ei credeau că rîul acela îi va duce dintre necazurile și păcatele vieții pămîntești spre fericirea veșnică din ceruri; alții însă, prin supunere și smerenie de ani și ani, izbutiseră să cîștige încrederea călăuzitorilor, a mai-marilor, pentru ca în straiul de derviș să guste bunurile pămîntești pe care viața nu le dăruia altfel.

— Ei, ce-i cu tine? întrebă Timur băgînd de seamă că

Ulugbek scria fără obișnuita sa vioiciune.

— Mă gîndesc, bunicule. Cum să scriu?

— Ce?

— Nu se poate scrie așa cum vorbesc ei. Un astfel de grai nu este în nici o carte.

— Dar ce, nu se poate scrie așa cum vorbești? Eu cînd vorbesc mă înțelege orice oștean. Buhutdin e un derviş mare, și cum vorbește? Ca toată lumea. Ca aceștia...

— O să încerc, bunicule.

— Încearcă. Învăță. Eu nu am avut vreme. Altfel m-aș pricepe. Nu despica firul de păr în patru. Scrie numele, cine e răufăcătorul. Ce avuții are. Cît anume. Că vorbesc așa și nu așa, n-are însemnătate. La asta o să cugeți mai tîrziu. Înțelesu-m-ai?

— Da, bunicule.

Și bețișorul lui de trestie alerga acum mai repede pe hîrtia satinată, gălbuie, lunecoasă.

Unul sau altul dintre derviși se zăpăceau, neștiind cu ce să înceapă. Își aminteau de atîtea lucruri, încît nu puteau să deosebească numaidecît ceea ce era de mare însemnătate de ceea ce era de mai puțină, ceea ce era de mai puțină de ceea ce era fără folos.

Unora li se părea că cea mai de seamă încălcare a unui musulman era aceea împotriva lui Allah, împotriva credinței, călcarea învățăturii, a tipicului. Dacă însă, din nechibzuință, vreun derviş începea cu aceasta, Timur îl întrerupea:

— Asta s-o spui mai-marilor tăi! Ei veghează asupra credinței. Eu păzesc cîrmuirea. Cine pune bețe în roate cîrmuirii – despre ei să vorbești. Vorbește înainte de orice de cei ce se ridică împotriva stăpînirii.

Și dervișii, muștruluiți temeinic de mai-marii lor, începeau să povestească una, alta.

Unul dintre ei, desculț, dar într-un beșmet nou, trainic, cu barba, împotriva obiceiului, pieptănată cu grijă, jucîndu-și ochii mici sub pleoapele boboșite, groase, privind printre gene, își întinse trupul firav spre Timur, bîigumd:

— Văd o putere vrăjmașă, mărite frate. N-o văd printre risipitori. Este și acolo, printre risipitori, dar eu o simt în mijlocul prostimii. O simt. Dar răufăcătorii se ascund. Iar eu tocmai de aceea o simt, fiindcă ei se ascund. Dacă n-ar avea gânduri dușmănoase, de ce s-ar ascunde? De îndată ce mă apropii, se ascund, tac chitic, în colibe lor nu te cheamă, iar dacă intri înăuntru, îți dau un codru de pîine și așteaptă să ieși! Tac și așteaptă. Iar dacă gândurile lor ar fi curate, de ce ar tăcea? Ce-or aștepta, oare strică să stai de vorbă prietenește cu un derviş? Așa că eu îmi însemn casele, bordeiele lor, meșteșugăriile în care trudes. Le dau tîrcoale, mă străduiesc să-i fac să se obișnuiască cu mine, dar nu pot să-i prind în mreje. Uneori, în vreo ospătărie, prind cîte o vorbă, dar dintr-o vorbă nu poți înțelege mare lucru, așa cum nu poți înfiripa un șirag de mătânii dintr-un hurmuz, așa cum nu poți făuri un lanț dintr-o verigă. Iată, stăpîne, încotro sînt îndreptate strădaniile mele. În numele lui Allah, i-am spus cuviosului nostru părinte despre acești oameni, îi ținem minte, cine cu cine se întîlnește, cine cu cine se înrudește, nu-i uităm.

— Vorbești de sarbadori?

— De ei, mărite frate.

— Să nu luați ochii de pe ei.

— Ne dăm osteneală, mărite frate.

— Să fiți sănătoși. Dar cîrmuitorul vostru Miranșah?

— Și despre el știu...

Și din nou Ulugbek căuta să țină minte fiecare vorbă, pentru a nu o scrînti în fața bunicului.

Obosiți de drumurile străbătute, înrăiți de înfrîngeri, își acoperiseră trupul cu zdrențele dervișilor tot felul de oameni: tineri care își schingiuiau trupul în numele credinței; bătrîni istoviți care nu mai puteau să muncească; inși îndepărtați de tribul lor pentru fapte potrivnice tuturor; oameni care credeau cu adevărat, din toată inima, în bunătatea celui-de-sus; trîntori certați cu credința, dar și cu munca pămîntească; nelegiuți care izbutiseră să scape cu atîta dibăcie de

pedeapsă, încît nici agerul lor călăuzitor nu izbutea să le afle trecutul, sau erau atît de folositori pentru apărarea credinței, încît mai-marele lor, care-i muștruluia spre a lupta în numele lui Allah, le ascundea fostele rătăcirii; păcătoși robiți unor patimi tainice, cărora le era mai ușor să se dedea în hanace, în întunericul chiliilor înăbușitoare, decît în văzul musulmanilor cu frica lui Allah.

Tot felul de netrebnci își acoperiseră trupul cu zdrențe de derviși și acum se înfățișau înaintea Stăpînitorului Lumii și înaintea ochilor acestui băiat ager, care pînă atunci nu avusese prilejul să-i vadă pe derviși în această lumină.

Multe foi de hîrtie scrisese băiatul cu nume, numere, denumiri. Uneori însemna nume de oameni cunoscuți, pe care inima sa de copil îi iubea, fiindcă într-un fel sau altul ei știuseră să-i cîștige dragostea, rămînîndu-i întipăriți în minte datorită unui zîmbet duios, unui cuvînt mîngîietor, unui dar drăguț. El îi scria alături de cei pe care nu-i cunoștea, alături de cei pe care nu-i avea la inimă, deși ascundea bunicului simțămintele sale. Bunicul cerea, cu toată asprimea, nepoților săi o nepăsare de stăpînitor față de slujitorii săi, așa cum el însuși era tot atît de aspru cu aceia de care era de mult legat prin războaiele făcute împreună și izbînzile dobîndite, ca și cu aceia pe care în sinea lui nu-i avea la inimă din pricina slăbiciunilor lor sau pe care nu-i pusese încă la încercare.

Uneori Ulugbek îi auzea pe derviși povestind lucruri pe care un copil încă nu putea să le înțeleagă – despre patimile și păcatele oamenilor. În asemenea cazuri bunicului îi plăcea să i se povestească totul amănunțit. Descosîndu-i, Timur nu lua în seamă că băiatul era de față, socotind totuna dacă băiatul va afla mai devreme sau mai tîrziu, ceea ce oricum trebuia să afle.

În zilele acelea, sub bolțile înnegrite de funingine ale hanacei, înaintea ochilor copilului se dezvăluia o asemenea viață a luminoasei Sultania, pe care el n-ar fi văzut-o decît dacă pereții ar fi devenit deodată străvezii ca sticla și dacă el ar fi putut să cuprindă cu privirea această viață în întregul ei

și să vadă dintr-o dată tot ce se petrecea dincolo de zidurile caselor, băilor, bazarurilor, geamiilor, dacă ar fi putut să privească toată această viață, văzînd dintr-o dată tot orășul, zi de zi, lună de lună, an de an. Acum el văzuse toate acestea în răstimp de cîteva zile, fără să treacă pragul chiliei întunecoase, strîmte și scunde.

Nu numai la Sultania, dar și în împrejurimi se răspîndise vestea că Stăpînitorul Lumii se închisese într-un hanac sărăcăcios, cufundîndu-se în cugetări cuvioase, rugăciuni și fapte întru credință.

Nimeni nu îndrăznea să tulbure singurătatea cîrmuitorului, căci oamenii aflaseră din gura dervișilor că îngerii pogorau în chilia lui sărăcăcioasă ca să-i vorbească, să-l povățuiască, să-l călăuzească pe drumul slujirii adevărului, milei și doborîrii vrăjmașilor credinței.

Abia peste cîteva zile primi pe localnicii cei mai de vază din Sultania, ca să-i firitisească cu prilejul preafericitei sale sosiri în acea așezare, să-i aducă plocoane și să-l lingusească.

Pe acești dregători în veșminte strălucite, care-i puneau la picioare daruri dintre cele mai scumpe, îi primea într-un beșmet de rînd, lipsit de orice podoabe, stînd pe o piatră obișnuită, ca un sărac.

Speriați de înfățișarea lui sărmană, rușinați de veșmintele lor, temîndu-se pentru avuțiile lor pe care le arătaseră cu atîta nesăbuintă acestui bătrîn nesățios, cu privirea ageră, dregătorii se făceau mici. Nu-și închipuiau că el acum știa nu numai ce avuții aveau, dar și ascunzișurile, taințele și grădinile dinafare orașului, unde își pitiseră comorile și chiar multe din cotloanele unde aveau de gînd să ascundă ceva ce încă nu ascunseseră.

Timur primea la hanac și pe mai-marii urdiei. Acolo veneau să-l vadă și nepoții – Halil-Sultan și Sultan-Husein, Omar-mîrza și Abu-Bekr.

Într-o zi, înainte de a părăsi metocul, Timur stătu de vorbă îndelung numai cu căpetenia hanacei, și curînd după aceasta numărul dervișilor din Sultania scăzu vădit. În bazaruri, pe

ulițe, în ospătării se vedeau mai puțini, dar neguțătorii, care veneau de departe la Sultania, întâlneau derviși pe drumurile care duceau spre Bagdad, spre Smirna, spre depărtatul Haleb, numit de creștini Alep; spre Trapezunt, al cărui cîrmuitor își zicea împărat, deși împărăția lui ar fi încăput pe degetul cel mic al lui Timur, pe drumurile pietroase ale Armeniei; în drum spre Gruzia, unde trufașii stăpîni ai vreunui sat prizărit sau ai vreunei văiugi își ziceau regi, pentru a nu fi mai prejos de vecinii lor; pe potecile de munte care duceau la Ankara, unde împărăția sultan Baiazid Ilderim-Fulgerul^[13] îmbătat de izbînzile asupra cavalerilor cruciați în lupta de la Nicopole, aproape de Dunăre.

Dervișii cutreierau pe toate drumurile, preamărindu-l pe Allah, desculți, cu toiege ascuțite ca sulițele, întinzînd poruncitor pentru pomană tigvele lor de hagii, înălțîndu-se spre cer cu căciulile lor țuguiate în trei fețe.

Și peste tot povesteau despre puterea, despre cîrmuirea înțeleaptă a lui Timur, pe care profetul însuși îl călăuzea prin îngerii săi, pe care chiar și Allah îl socotea paloșul și pavăza sa.

Iar semințiile de sub stăpînirea împăratului din Trapezunt sau a regilor gruzini erau uimite de cumpătarea Cutremurătorului Lumii, care nici măcar han nu voia să se numească, mulțumindu-se toată viața cu neînsemnatul titlu de amir, cîrmuitor de ținut, deși stăpînirea lui era nemărginită.

Noroadele nu-și dădeau seama că Timur nu-și dorea titluri mărețe în spatele cărora nu era nimic, el ținîndu-și zdravăn în mîini puterea care avea o greutate mai mare decît cununile regești de pe capetele stăpînitorilor doar cu numele sau schiptrul împărătesc din mîinile firave ale stăpînului de pe țărmul Trapezuntului.

Dervișii cutreierau peste tot, slăvind numele și puterea lui Timur, insuflînd teamă și supunere în inimile semințiilor depărtate, spulberînd nădejdlile și visul descătușării de sub Tolba Îndurării.

La Bagdad, pe malurile Tigrului, dervișii cercetau cu privirea pe neguțătorii care foiau în umbra dărîmăturilor rămase în urma ceambururilor lui Timur, vînzînd lînă, piei și curmale uscate, pe meșteșugarii care trudeau încovoiați în dugheni sărăcăcioase, aciuat la marginea bazarurilor, nu demult vestite prin meșteșugurile lor, acum ajunse în paragină, îngropate în moloz și gunoaie. Meșteșugarii ursuzi, morocănoși, rareori răspundeau la chemarea dervișilor, făcînd lucruri sărăcăcioase, ascunzîndu-și chiar unul altuia îndemînarea și priceperea, neuitînd nici unul că cincisprezece ani mai înainte toți meșterii iscusiți, cei mai buni, fuseseră mînați ca o turmă la Samarkand pentru a preamări cu măiestria lor cetatea de scaun a lui Timur, pentru a îmbogăți cu lucrurile făurite de ei pe neguțătorii din Samarkand. Meșteșugarii trudeau posaci, amintindu-și de frații, prietenii și meșterii lor pierduți, temîndu-se să-i urmeze, de vreme ce încă nimeni nu primise vești de la ei. Toți se prefăceau nepricepuți în meșteșugul lor, mulțumiți că-și ascunseseră iscusința de ochii lui Timur.

Nici în umbritul Mosul, în strîmtoarea ulicioarelor întortocheate și a ulițelor cu trepte asemenea unor scări, nu se auzeau cîntări ca mai înainte, cînd meșterii se găteau încă de joi seara spre a merge să petreacă pe malul Tigrului, sărbătorind sfîrșitul săptămîinii. În ultima vreme însă neguțătorii din Mosul erau mai veseli și mai voioși, căci acolo veneau caravane din Siria și se revindeau mărfuri străine pentru Bagdad, Ispahan și Samarkand.

Dervișii călătoreau spre Haleb, spre Antiohia, spre Marea Mediterană, ducînd faima lui Timur pînă acolo, unde numele lui era cunoscut doar din auzite, unde nu stîrnea teamă și neliniște, fiind ca un tunet îndepărtat, ca vuietul unei furtuni, purtate de vînturi prielnice spre țărmuri depărtate, ocolind Siberia, trecînd pe alături.

Dervișii se îndreptau spre Ankara, cercetau cetățile lui Baiazid, pline de oști puternice, cutezătoare, călite în luptele din Balcani, în războaie lungi, îndelungate, încununat de

izbîndă, înarmate pînă-n dinți, bine muștruluite. Tot umblînd, își dădeau seama ce strașnic erau apărate de oșteni cetățile lui Baiazid; era vădit că toți luptătorii lui fuseseră împrăștiați prin cetăți ca Sivas și Cezareea, deși cîrmuitorul înțelept își ține întotdeauna oștile la îndemînă.

Dervișii colindau prin Tebriz, unde în bazaruri erau atîția creștini, atîția șiiți apostati, încît chiar și numele lui Allah trebuiau să-l slăvească cu fereală, dar osanalele înălțate lui Timur le ascultau toți, cu ochii pironiți în pămîrat, de parcă s-ar mai fi văzut urmele potcoavelor călărimii acestuia.

De la Tebriz se duceau la Nahicevan și la Kars, unde în bazaruri lărmuiau turcii și persienii, dar armenii își țineau gura, ascunzîndu-și alișverișurile, făcînd negoț pe furiș, căci nu uitaseră cum le fuseseră răsturnate sipetele sub copitele urdiei lui Timur, cum purcedeau spre Samarkand caravane întregi, încărcate nu numai cu aurul și mărfurile armenilor prădați, dar și cu vechile și sfintele cărți ale seminției armenesti, împodobite atît de măiestrit, încît chiar și lui Timur îi fusese milă să le ardă.

În așezările din Imeretia și în vile din Kahetia dervișii se puteau adăposti numai în conacele dregătorilor djagataieni. Aici oamenii munceau în tăcere, necutezînd să-și îndrepte spinarea, iar cnejii îi priveau semeți, cu trufie pe cuceritori, fiindcă truditorii ogoarelor nu aveau unde să fugă, iar cnejii se obișnuiseră să se ascundă de dușman în munți, unde îi așteptau în trecători tainice bordeie ascunse vederii.

Așa cutreierau dervișii plecați din Sultania, în vreme ce Timur, așteptînd acolo lungile șiruri de oști și chervane, cerceta totul, rînduind treburile fostei crăii Hulagu, aflată pînă de curînd sub cîrmuirea lui Miranșah.

CAPITOLUL PAISPREZECE

TABĂRA

Dimineața Timur veni la Grădina de Platani ca să-i vadă pe ai săi.

Rîndașii duseră caii la grajd, luară șeile de pe ei și se apucară să-i frece cu cîrpe de lînă, știind că mai aveau încă mult de umblat cît era ziua de lungă.

Acolo se înălța mai înainte vechiul palat al lui Uldjait-han, zidit de meșterii din Tebriz, în care te simțeai tare bine. Miranșah poruncise ca vechiul palat să fie dărîmat, fără a ține seama cît îi plăcea lui Timur, care trăgea bucuros acolo cînd venea prin părțile acelea. Vechiul palat fusese dărîmat, deși, zidit din pietre trainice, ar fi ținut încă o mie de ani.

Timur privea nemulțumit noua clădire, ridicată de Miranșah pe locul fostului palat: șubredă ca înfățișare, prea înaltă ca să pară măreață; din pricina înălțimii clădirea arăta și mai puțin trainică, părădind că dacă ai izbi zidul cu cizma, s-ar fărîma ca ușa putredă a unui bordei dărăpănat. Totul era pestriț – nu numai tavanele, dar chiar și stîlpii fuseseră zugrăviți pe deasupra în toate culorile, de parcă acolo n-ar fi fost palatul unui cîrmuitor, ci o vopselărie.

Nici în încăperi nu se vădea rînduiala. În sala mare erau așternute pe jos tot felul de covoare – alături de un covor turkmen, închis la culoare, ca o grădină în bezna nopții, era întinsă o scoarță din partea locului, cu izvoade verzi, galbene și de culoarea chinovarului, iar la margine era un chilim alb, minunat, țesut gingaș cu izvoade purpurii, de o lucrătură necunoscută lui Timur.

„Parcă ar fi scos la vedere niște mărfuri!” își zise Timur mînios, privind pieziș.

Intră în cămările mîrzacilor, care nu știau că vine. De aceea

îi luă pe neașteptate pe toți și se bucură că are prilejul să vadă viața de toate zilele a nepoților săi dragi, pe care ei întotdeauna se grăbeau să i-o ascundă sub veșminte bogate și obiceiuri făloase.

Ulugbek și Ibrahim, în cekmene obișnuite, învățau cu un dascăl bătrîn.

— V-ați apucat de învățătură? întrebă bunicul.

— Așa a poruncit bunica. Am început astăzi! răspunse Ibrahim.

— Și dacă n-ar fi poruncit bunica... vouă nu v-ar fi dat ghes inima?

Învățătorul stătea gheboșat lângă perete, tremurînd în fața unui musafir atît de primejdios. Dar Timur nici nu se uită la el.

— Cunoștințele trebuie să le dorești tu însuși. Cine e silit, cine învață în silă, acela n-o să rămînă niciodată cu nimic.

— N-o să rămînă, sau nu învață nimic, bunicule? întrebă cu șiretenie Ulugbek.

— Totuna-i! răspunse aspru bunicul. Cunoștințele se uită dacă nu le bagi bine în cap. Cum te lași pe tînjală, cum se risipesc, se împrăștie. Ca niște fluturi de noapte!

Și, fără a mai aștepta ca Ulugbek, care-l privea rușinat, să mai zică ceva, păși mai departe.

Pînă să ajungă la încăperile în care erau găzduite cadînele sale, acolo se și aflase de venirea lui și ele apucaseră să se gătească. Le găsi pe toate în veșminte schimbate, strînse într-o sală mare, scăldată în lumina albă a soarelui toamnei, din care pricină mătășurile straielor lor scînteiau orbitor.

Sarai-Mulk-hanîm, stăpîna mare, rînduise anevoie numerosul harem în micul conac din Grădina de Platani, nepotrivit pentru asemenea împrejurări.

Ea știa că veniseră la grădină pentru scurtă vreme, că toamna la Sultania se sfîrșea repede, că n-aveau să petreacă iarna acolo, dar în palatul cel mare din oraș nu le lăsa Timur, acolo zăcea de unul singur, într-o cămăruță, Miranșah.

Stăpîna mare punea cu mîna ei din cazan pe tablă

mîncarea pentru Miranșah și i-o trimitea prin tot orașul sub paza străjerilor, pentru ca între cazan și gura mazilitului tablaua să nu treacă prin mîini nesigure: ea răspundea în fața lui Timur pentru viața lui Miranșah, dacă acesta ar fi pierit de otravă și nu de hanger.

Halil-Sultan adusese vorba de cîteva ori cu bunica despre nefericitul său tată. Sarai-Mulk-hanîm știa că Halil nu nutrea o dragoste duioasă pentru tatăl lui, că acesta nu-și dobîndise prețuirea fiului său prin fapte de vitejie și nici nu-și cîștigase dragostea lui printr-o grijă părintească deosebită, dar Halil era fiul lui Miranșah și nu voia să se îndepărteze de tatăl său în zilele grele ale vieții acestuia.

Halil vorbise de cîteva ori cu stăpîna mare, rugînd-o să ia apărarea tatălui său pe lîngă bunicul lui. Ceilalți fii ai lui Miranșah, speriați de asprimea bunicii, nu îndrăzneau să o roage așa ceva, ci numai încercau s-o cîștige de partea lor, arătîndu-se îndatoritori și supuși.

Stăpîna mare îi înțelegea prea bine pe băieți, dar nu spunea nimic. Doar o dată îi chemă pe cei mai apropiați sfetnici ai soțului ei, care făceau parte din puțin numerosul său Mare Divan, întrebîndu-i cum stăteau lucrurile cu Miranșah.

Dar nici Șah-Melik, un bărbat arătos, cu o mîndrețe de barbă, care vorbea domol, plăcut, nici Șeih-Nur-addin, un lungan vînjos, cu fruntea îngustă și nasul mare, nu putură să-i spună mai mult decît știa ea însăși. Stăpîna mare ar fi vrut să afle măcar ce aveau de gînd, dar ei nu-i puteau spune acest lucru, fiindcă nu știau de ce anume îl va învinovăți Timur pe Miranșah.

— Vezi, mărită stăpînă, grăi Șah-Melik, cîrmuitorul s-a rugat, s-a hodinit în liniștea metocului, înaltul lui gînd încă n-a pogorît la faptele lui mîrza Miranșah și n-ai cum să ghicești gîndurile măritului cîrmuitor.

— Dar nu vă e milă de mîrzac? E doar fiul cîrmuitorului vostru.

— O, mărită stăpînă! Noi cutezăm numai să chemăm în

ajutor judecata cîrmuitorului, dar în fața judecății sale toți sînt deopotrivă – și oșteanul viteaz, și feciorul său, și amirul; judecata cîrmuitorului e tot atît de aspră față de toți, iar drumul spre inima sa, mărită stăpîină, îl cunoști mai bine decît noi, oșteni smeriți ai biruitorului biruitorilor, răspunde Șah-Melik.

— Ehei, cînd ne-o întreba, i-om răspunde; dar ce-om răspunde cînd ne-o întraba, om vedea! grăi Șeih-Nur-addin, zăngănindu-și armele de care nu se despărțea nici în cămările ei, unde după plecarea lui stăruiau încă îndelung mirosuri de cai și de piele.

Asemenea răspunsuri ale celor mai apropiați tovarăși de luptă ai soțului ei nu puteau s-o liniștească pe Sarai-Mulhanîm. Dacă lucrurile ar fi fost limpezi, ei i-ar fi răspuns mai limpede. Însemna că Timur chibzuia, pune la cale ceva despre care nu dorea încă nici să vorbească, nici să se sfătuiască cu nimeni. Ea știa prea bine: dacă l-ar întreba ceva în legătură cu asemenea treburi, l-ar mînia, ar stîrni o ruptură îndelungată, ar ocoli-o luni de-a rîndul, n-ar mai răspunde la chemarea ei, și-ar arăta nepăsarea printr-o mare bunăvoință față de vreo aleasă pe care ea o ura. De multe ori se întîmplase așa, cînd îl întărîta; el găsea o preafrumoasă cadîină, orînduia serbări în cinstea ei, o copleșea cu daruri și binefaceri, pune să se facă pentru ea grădini sau să se clădească palate, apoi îi spunea stăpîinei mari: „Ești sănătoasă, împărăteaso? Din pricina nunții nu am avut cînd să mai trec pe la tine.”

Știa că supunerea ei nu l-ar îndepărta pe Timur de celelalte soții, ibovnice sau roabe, însă ea se simțea mai liniștită, cînd dorințele lui Timur față de ibovnice ori roabe se înșiruiau potrivit străvechiului obicei, potrivit toanelor bărbatului, potrivit dreptului său de stăpîn, dar nu din pricina unei greșeli a ei.

Iată de ce tăcea cînd Halil o privea mohorît și chiar atunci cînd vorbea cu ea despre tatăl lui.

Timur stăte de vorbă cînd cu una, cînd cu alta dintre

cadînele sale, întrebîndu-le despre sănătate, despre copii sau nepoți.

Stăpîna mare făcu un pas în întîmpinarea soțului ei, dar deodată parcă tresări, săgetată de un gînd, se dădu puțin înapoi și, stînd în cumpănă, rămase nemișcată. Nu era întîia oară cînd pierdea prilejul să vorbească mai de-aproape cu el. Halil-Sultan ținuse, dorise foarte mult ca ea să stea de vorbă cu bătrînul.

Timur îi vorbi aruncîndu-i o privire obișnuită, nici aspră, dar nici blîndă, ușor disprețuitoare. Iar stăpîna mare nu făcu decît să-i răspundă la întrebări, fără a cuteza să-l poftească în cămările ei.

Era cît pe ce să aducă vorba despre Halil cînd, încă fiind aproape de ea, Timur o întrebă pe Tuman-aga dacă se simțea bine acolo, și el se îndreptă îndată spre însuflețita Tukel-hanîm, care apucase să care la ea lucrurile cele mai de preț din tot palatul, pe cîtă vreme celelalte abia izbuteau să despacheteze ceea ce aduseseră.

Tukel-hanîm răspundea la întrebări:

— Îți mulțumim, stăpîne. Am rînduit totul. Cu sărăcia de aici nu-i așa de ușor să faci un lăcaș vrednic de luminata-ți față, stăpîne, dar stihuatorii spun: „Inima credincioasă a unei soții iubitoare împodobește chiar și o cocioabă sărăcăcioasă!”

— Stihuatorii? Ei zvîrlă multe gunoaie sub copitele cailor noștri! răspunse Timur, amintindu-și că auzise cam așa ceva la un cititor în niște stihuri lingușitoare.

Sarai-Mulk-hanîm se dădu încă un pas înapoi.

Acum era cu neputință să-l întrerupă pe Timur, ar fi fost o încălcare a acelor rînduieli ale haremului, la care trebuia să vegheze chiar ea, soția cea mai vîrstnică din sînul mării și pretențioasei familii a Stăpînitorului Lumii.

Timur ocoli printr-un coridor lăturalnic sala în care rămaseră însoțitorii săi și, vrînd să cerceteze palatul din oraș, unde lucrau pisarii, se gîndi să plece singur într-acolo.

Curtea, înconjurată de acareturi boltite, sprijinite pe stîlpi groși, rămăsese de la fostul palat, clădit pentru Uldjait-han,

sau poate chiar pentru bătrînul Argun-han. Lui Timur îi plăcea nepieritoarea măreție a zidăriei măiestre, a pereților cenușii, neîmpodobiți. Astfel de zidărie cerea el meșterilor la Samarkand, însă înfrumusețată cu lespezi smălțuite și mozaicuri. El nu-și dădea seama că asemenea podoabe ar ascunde măreția care îl încînta: bogăția voită e păgubitoare pentru adevărata măreție.

În umbra curții îl așteptau caii de mult înșeuși. Neliniștiți, caii căutau să se frece de pietrele aspre ale stîlpilor și ridicau picioarele dinapoi scărpinîndu-și coastele.

Timur privi o vreme caii care-și zornăiau hamurile, se răzgîndi și se întoarse în palat.

Intrînd în sala, care amuți la ivirea lui, îi chemă pe unii dintre mai-marii urdiei și pe nepoții mai vîrstnici – Halil Sultan și Sultan-Husein.

În curte se uită la cerul senin, fără nici un nor, arătă cu biciușca albastrul lui fără fund și spuse:

— O să plouă!

— Cerul e senin, bunicule! se miră Sultan-Husein.

— Se apropie iarna. Vremea e schimbătoare.

— De dimineață vîntul a bătut dinspre Basra, mărite stăpîne. De acolo nu vine ploaie! răspunse Șah-Melik cu îndoială.

— Are toată lumea adăpost în tabără?

— Au fost ridicate iurtele.

— Dar elefanții?

— Cergile lor au fost aduse cu chervanele.

— Cergile sînt rînduite?

— Oamenii or să-și dea seama că e nevoie de ele și-au să le scoată! spuse Sultan-Husein nepăsător.

— În tabără nu lași nimic pe seama altuia, nimic. Fiecare are grijă de el, ca în luptă! spuse Timur, uitîndu-se pieziș spre nepotul lui și se apropie de cai.

Urdia lui Timur își așezase tabăra în grădini și pe cîmpie, la marginea de răsărit a Sultaniei.

Tabăra era întocmită după rînduiala mongolă, statornicită demult, o dată pentru totdeauna: o iurta pentru zece oșteni. Zece iurte, ridicate în jurul aceleia a sutașului, alcătuiau un pîlc ostășesc. Iurta mai-marelui peste o mie de războinici era înconjurată de zece cercuri alcătuite din cîte zece iurte fiecare. La intrarea în iurta sutașului era înfiptă flamura cu semnul pîlcului. Lîngă iurta mai-marelui peste o mie de luptători se înălța tuiul cu semiluna în vîrf și coada de cal roșie sub semilună.

Mai-marele peste o mie de oameni era un amir, care aduna toată acea oștire dintre plugari de pe pămînturile sale și tîrgoveți din cetățile a căror căpetenie era. Amirul căuta să ia în urdie oameni leneși, trîndavi, nefolositori. Plugarii și grădinarii smeriți și harnici nu erau luați decît la mare ananghie – ogoarele trebuiau să rodească, să-i hrănească pe oșteni și să-i îndestuleze pe stăpînii marilor întinderi de pămînt. Nu se atingeau nici de top- tangii: menirea acestora era să vîndă bogățiile jefuite în războaie; întîi aduceau cîștiguri amirilor, cumpărînd prada, iar după ce o vindeau, plăteau toate dările strîngătorilor de biruri, umplînd vistieria, lucru trebuincios pentru alte războaie. Nu erau luați în urdie nici meșterii iscusiți și meșteșugarii încercați – de la aceștia strîngea dările starostele șirului de dugheni, care le încredința căpeteniei bazarului, iar acesta le ducea la aceeași vistierie care hrănea urdia.

Prada luată în luptă era încredințată de oșteni sutașului lor, care o dădea mai-marelui peste o mie de luptători, iar acesta o ducea mai-marelui peste zece mii de oșteni. Mai-marii peste zece mii de oșteni puneau deoparte pentru vistierie prada cea mai de preț, luîndu-și partea legiuită, din care dădeau și mai-marilor peste o mie de oameni. Aceștia își luau ceva mai mult decît li se cuvenea, iar ceea ce rămînea primeau sutașii. Sutașii își opreau din aceasta cît mai mult cu putință, împărțind rămășița mai-marilor peste zece luptători. Oștenii se alegeau cu ceea ce rămînea de la aceștia.

Uneori, se lua atîta pradă în lupte, încît oștenilor li se

cuvenea o parte însemnată și ei așteptau liniștiți, ca la sfârșitul războiului, și uneori chiar în cursul acestuia, să li se plătească simbria. În timpul războiului li se plătea după luptele mari, încununate de izbîndă, după cîntropirea uneia sau alteia din țări și jefuirea unor așezări mari, cînd se aduna multă pradă și erau de așteptat alte lupte, tot mai crîncene, pentru care oștenii trebuiau să fie plini de vînjoșie. Totuși Timur căuta mereu să amîne plata simbriilor pînă cînd dădea poruncă de întoarcere, atunci erau mult mai puțini cei care urmau să primească simbrii și în vistierie rămîneau mai mulți bani neîmpărțiți.

Dar oricît de mult trebuiau să aștepte socoteala, oricît de ahtiați erau mai-marii peste zece oameni și sutașii să-i înșele la împărțeală, oștenii nu cîrteau: acasă, oricît ar fi muncit, n-ar fi putut să cîștige atîta cît primea fiecare la împărțeală. Nici unul dintre ei nu mîncea acasă pe săturate, dar Timur găsea totdeauna merinde pentru urdie, deși uneori erau și zile grele. Totuși, întreaga viață a plugarului sau a sărăcimii tîrgurilor era o asemenea zi grea, în timp ce în război se întîmpla să fie și sărbători. Și oricît de ageri erau mai-marii peste zece oșteni, în orice luptă se putea piti ceva – ba un inel de argint, ba o bucată de brocart scump sau vreo vechitură găsită prin orașe, bună de vîndut neguțătorilor care urmau oastea ca șacalii pe un tigrul.

Dar mai cu seamă, doar la război se simțeau oamenii în largul lor, oricît de aspră era rînduiala; în urdia lui Timur trăiau mai în voie decît sub ochiul starostelui, acasă, sau sub privirile stăpînului, dacă munceai la oraș. Aici răsuflai în voie și datorită vîntului ba arzător, ba rece, cînd mergeai pe întinsul unor meleaguri noi, necunoscute. În afară de aceasta, orice luptător trăgea nădejdea să arate ce poate în luptă, să dea lovitură la jefuirea vreunui oraș, să ascundă vreun lucru de preț, să intre pe sub pielea sutașului, gîndind că, după ce se va întoarce din război, va trăi liniștit.

Și toți erau încredințați că așa se va întîmpla: vor intra pe sub pielea mai-marilor, aruncîndu-se în luptă acolo unde era

primejdia mai mare și vor pune mîna pe comori pe care le vor ascunde de ochii ageri ai căpeteniilor.

Acolo, la marginea aceluia oraș pașnic, aproape ca și de-al lor, oștenii aveau voie să facă foc. Lîngă toate iurtele ardeau focuri. Cei de pe aceleași meleaguri și prietenii veneau unul la altul ca să se vadă. Ici și colo oștenii stăteau jos, vorbind încet sau, ca să facă pe plac vreunei căpetenii pline de rîvnă, dregeau curelele care se roseseră pe drum, ascuțeau hangere și junghere, cîrpeau straiiele, lustruiau iataganele sau coifurile, dar mulți se odihneau sau își treceau vremea cu jocuri de noroc.

Nu se adunase încă toată tabăra. Din urmă veneau mereu pîlcuri de oaste. Li se împărțeau locurile de popas după rînduiala statornicită încă de către Gingis-han, pe care Timur o urma în toate privințele, deși ascundea firea păgînă a războinicilor săi sub flamura verde a profetului Mohamed, steagul războiului sfînt.

Oricît îi obosise pe oșteni drumul prin stepă, în colb și arșiță, totuși larma glasurilor, fornăitul și nechezatul cailor care se luau la harță, zăngănitul armelor, bocănitul securilor lîngă focuri, strigătele, tropăiturile – toate stîrneau pretutindeni un vuiet, de parcă însăși marea se apropiase de străvechile turnuri ale Sultaniei.

Și numai datorită liniștii, care se așternu pe neașteptate în tabără, localnicii puteau să-și dea seama că acolo se petrecea ceva.

Amuțiseră și securile, și glasurile, nici chiar caii nu mai fornăiau și nu mai nechezau – în tabără venise Timur.

Venise să vadă dacă oștile poposiseră cu bine, dacă tabăra fusese rînduită cum se cuvenea.

Străbătea călare locul de trecere îngust dintre corturi, urmat de Halil-Sultan și de Sultan-Husein.

Mîrzacii își petreceau vremea în Grădina de Platani, împreună cu toți ai casei, totuși și Halil-Sultan, și Sultan-Husein, care veniseră împreună cu urdia, își aveau iurtele lor, lîngă care fluturau flamuri țesute cu fir, deoarece în acel

război Halil-Sultan era căpetenie peste întreaga aripă stîngă, iar Sultan-Husein comanda toate armele de împresurare și treizeci de mii de luptători, gloate de strînsură dintre semințiile supuse. În luptă, Halil-Sultan avea grijă să-și cruțe oștenii săi și să nu-i cruțe pe dușmani; Sultan-Husein avea grijă să păzească turnurile grele și scumpe, fără să-și cruțe oștenii. Dar drept vrednicie în luptă, atît a unui mîrzac cît și a celuilalt, era socotită priceperea de a îmbina chibzuință cu iuțeala îndeplinirii poruncilor lui Timur.

Ambii mîrzaci urmăreau cu luare-aminte umărul stîng al bunicului – încotro își va îndrepta calul, în a cui iurtă se va opri? Era o mare fală pentru acela în iurta căruia va intra cîrmuitorul, cinstindu-l; urdia avea să afle îndată cine se bucura de bunăvoința, de dragostea Stăpînitorului Lumii.

Fără a întoarce capul, Timur se uita de-a lungul rîndurilor de iurte cu o privire pricepută, înțelegînd tot ceea ce alcătuia viața aceea, nescăpîndu-i nici un firicel de colb, dacă el călca rînduiala taberei, curată ca oțelul armelor.

Inima lui Halil-Sultan se făcu cît un purice: bunicul trecu pe lîngă cotitura ce dădea spre drumeagul dintre iurte, la capătul căruia lucea aurul înaltului tui al căpeteniei aripii stîngi a urdiei.

„E mînios pe tata, iar eu trebuie să trag toate ponoasele!” gîndi cu ciudă și amărăciune Halil. Trăsăturile feței lui Sultan-Husein nu se clinteau, el se prefăcea că-și îndreaptă gugiumanul pe cap, pentru ca Halil să nu bage de seamă bucuria răutăcioasă din ochii lui.

Și deodată, cum îi plăcea lui Timur, el își struni pe neașteptate calul sprinten, iute de picior.

Bidiviul se ridică în două picioare, se întoarse fără a lăsa jos picioarele dinainte, apoi pomi de-a dreptul spre tuiul lui Halil-Sultan.

Timur se opri lîngă iurtă, dar nu descălecă. Halil sări din șă sprinten, se apropie repede de scara bunicului, duse o mîină la piept și făcu o plecăciune:

— Fă-mi cîntea, stăpîne!

Timur, sprijinindu-se de mîna lui Halil-Sultan, coborî de pe cal și intră în iurtă.

Acolo se lăsă jos în dreptul intrării și mulțumi lui Allah că sosise cu bine, apoi îl așeză în stînga sa pe Sultan Mahmudhan, ascultătorul său prieten fără de sprîncene, strănepotul lui Gingis-han, hanul Ținutului dintre ce două rîuri. Alături de han se așeză Șeih-Lur-addin, căpetenia aripii drepte a urdiei, alături de acesta Șah-Melik, apoi Allahdada cel cu ochii rotunzi și numai după Allahdada se lăsă jos Sultan-Husein, fiindcă deși Allahdada poruncea de asemenea la treizeci de mii de oșteni, acești treizeci de mii erau călărime pe care Timur o socotea mai presus decît oștile de împresurare ale lui Sultan-Husein. După mîrzac se lăsă jos Șeih-Mannur, căpetenia elefanților, ascultînd în acel război de Sultan-Husein care avea optsprezece ani. Mai departe se așezară mai-marii peste zece mii de luptători, care erau în tabără, alegîndu-și singuri locurile lor.

În dreapta, unde, potrivit obiceiului statornicit de Timur, la ospetele de la palat se așezau soțiile sale, iar la zaiafeturile din război se așezau căpeteniile peste o mie de luptători, se așezară căpeteniile peste o mie de oameni, după vîrstă. Veniseră numai acei dintre mai-marii peste o mie de oameni, care erau la aripa stîngă a lui Halil-Sultan; iar dacă Timur s-ar fi oprit în iurta lui Sultan-Husein, acolo s-ar fi adunat doar mai-marii peste o mie de oameni din oștile de împresurare și de spart ziduri ale lui Sultan-Husein. Toți gîndeau: Timur nu venise la un nepot al său, nu la mîrzacul Halil-Sultan, în a cărui iurtă se afla, și nici măcar la căpetenia aripii stîngi a urdiei, ci la întreaga aripă stîngă a urdiei sale.

Căpeteniile peste o mie de oameni se așezară în dreapta lui Timur după vîrstă și alături de Timur veni vechiul său tovarăș de luptă – Hîzr-han, un bătrîn înalt cu buzele subțiri uscate și cu smocurile alb-gălbui ale mustății spînatice, cu ochiul stîng scurs și cu o scobitură adîncă în tîmpla stîngă, din pricina unei lovituri.

Hîzr-han fusese mai-mare peste zece luptători în lupta pentru cucerirea cetății Urghenci, în care arătase ce poate, atunci cînd hainul Keihosrov se năpustise cu sulița în cumpănire asupra cvartirului lui Timur. Calul lui Hîzr-han fusese ucis și acesta, îngreunat de zale, se îndepărtase de încăierare, pesemne ca să pună mîna pe alt cal pentru a încăleca din nou. Deodată însă îl zări pe Keihosrov care gonea în fruntea unor călăreți înfierbîntați. El nu se dădu înapoi, ci, prinzînd clipa prielnică, sări în pieptul vînjos al calului dușman. Calul se împiedică și căzu, iar Keihosrov fu acoperit de călăreții săi, rămînînd cu cizmele roșii în sus. Oamenii hainului îl traseră de sub cai pe mai-marele lor, năucit, turbat de mînie.

Așa scăpase Keihosrov, din păcate pentru el, clipa prielnică, fiindcă drumul îi fusese tăiat de un pîlc de acoperire al lui Timur, astfel că n-a mai putut răzbi pînă la cvartirul acestuia.

Cînd îi fusese înfățișat Hîzr-han, Timur i-a privit tîmpla scobită de copita calului și găvanul ochiului scurs din pricina loviturii și a spus:

— O să se vindece! Îl fac căpetenie peste o mie de luptători; e cutezător, isteț și credincios!

De atunci trecuse multă vreme, iar Hîzr-han se bătuse în multe lupte, pe Volga, pe Tigru, pe Kura, pe Ind, și pretutindeni dăduse dovadă de agerime, de credință și bărbăție. Totuși rămăsese mai-mare doar peste o mie de luptători, deoarece, pentru a porunci la zece mii de oameni, trebuia să stăpînești un ținut în care puteai strînge zece mii de oșteni. Timur nu-i dăduse lui Hîzr-han un asemenea ținut și Hîzr-han îmbătrînea, poruncind la aceeași mie de luptători și slăvindul-l pe Allah pentru că-i hărăzise bunăvoința lui Timur.

Cu prilejul unui ospăț la Delhi, Safarbek, cel mai vîrstnic dintre mai-marii peste o mie de oameni, se înecase cu o halcă de friptură de vițel, și Hîzr-han, care niciodată nu se gîndise la vîrsta sa, se pomenise, cu totul pe neașteptate pentru el,

cel mai bătrîn dintre asemenea căpetenii. De atunci fostei căpetenii peste zece luptători i se întîmpla să stea la ospete umăr la umăr cu fostul ataman Timur.

Potrivit îndatoririlor sale de gazdă, Halil se așeză la intrare și-l întrebă pe bunicul său, ca pe cel mai cinstit oaspete:

— Poruncești să se aducă cumîs, stăpîne?

— A trecut vremea cumîsului. Astăzi va să plouă. Cată să ne gătim de vreme rea. Adă buză^[14]...

Căpeteniile urdiei schimbă priviri – într-o asemenea zi senină el prezicea vreme rea!

Numai Hîzr-han cuteză să încuviințeze:

— Adevăr grăiești, stăpîne!

Lui Timur nu-i plăcea cînd încuviința careva prea repede ceea ce spunea el, dacă pentru aceasta nu era nici un temei. Întoarse capul spre dreapta, privind printre gene:

— De ce grăiesc adevărat?

Hîzr-han răspunse cu siguranță de sine la întrebarea amenințătoare:

— Caii se scarpină, stăpîne.

Timur dădu din cap a încuviințare:

— Da, da!

Vorbele lui Timur însemnau o poruncă care trebuia îndeplinită fără întîrziere, și mai-marii peste zece mii de luptători, necutezînd să se ridice de la acel sfat al cîrmuirii, chemau pe furiș cînd pe unul, cînd pe altul dintre sutașii lor, poruncindu-le în șoaptă să orînduiască întreaga tabără pentru vreme rea.

Între timp Timur vorbea mai departe cu Hîzr-han:

— Tu ce-ai făcut?

— Am dat poruncă, stăpîne, miei mele să apropie iurtele, să întindă pîslele, să aducă lemne și tot ce trebuie.

— Dar altora le-ai dat de veste?

— N-am primit poruncă. Dacă le-aș fi spus, ar fi rîs de un bătrîn ca mine. Totuși mai apoi i-am vestit; iată, pe Hodja-Usun, pe Kara-Oguzhan. Ei m-au ascultat, mă cunosc.

— Hei, frate Hîzr-han, după mintea ta nu ești pe locul

potrivit! Așază-te de-a stînga mea. Aici ți-e locul!

Era o mare cinste! O deosebită cinste! O răsplată neasemuită. O căpetenie peste o mie de luptători să șadă la rînd cu mai-marii peste zece mii de oameni!

În locul acestei cinstiri Hîzr-han ar fi fost încîntat să-i dea un ținut bun, de pe care ar fi strîns cu chibzuință zece mii de luptători, iar pe ceilalți supuși ar fi știut el cum să-i pună la muncă așa fel, încît să-i îndestuleze și pe luptători, să plătească și dările la țănc.

Slujitorii aduseră un cazan mare, adînc, îl puseră în fața lui Halil-Sultan și-i dădură acestuia un căuș de lemn lucrat cu creștături.

Halil-Sultan umplu cu buză un pocal de aur și, cu mîneca lungă a cekmenului suflecată, întinse pocalul lui Timur.

Înainte de a lua pocalul cu mîna stîngă, Timur își arătă dreapta beteagă și-i spuse lui Halil-Sultan a dezvinovățire:

— Să am iertare!

Parcă nu s-ar fi știut că mîna sa dreaptă era vătămată!

Luă pocalul și-l întinse îndată lui Sultan-Mahmud-han.

— Bea, preaînălțate! îl îmbie Timur.

Sultan-Mahmud-han nu voi să primească pocalul, doar așa, din buna-cuviință în fața unui om mai vîrstnic.

Timur stăruie:

— Bea, bea, preaînălțate han!

Sultan-Mahmud-han se împotrivi din nou, dar și de data asta numai din bună-cuviință, ca în fața tatălui gazdei.

Timur zise și mai stăruitor de astă dată:

— Bea, rogu-te, preaînălțate han!

Timur nu era cîtuși de puțin mai presus decît dînsul, deoarece el, Mahmud, era han al acelei împărății de necuprins, el, Sultan-Mahmud-han, de aceea luă din mîna lui Timur pocalul greu, îl atinse cu buzele, apoi îl dădu înapoi lui Timur.

Lui Halil nu-i plăceau acele farafastîcuri ale bunicului său.

„Stăpînitorul Lumii vrea să arate că sîngele lui Gingis-han are mai multă însemnătate decît orice izbînzi și orice putere!

E un prefăcut!” își zise Halil-Sultan, alungînd un gînd și mai tăios: „E un fățarnic!”, pe care de mult căuta să-l înăbușe în cugetul său, nelăsîndu-l să ia veșmîntul cuvîntului.

Acest joc al lui Timur se pare însă că lui Sultan-Husein îi era pe plac: acesta zîmbea a încuviințare privind cum Timur bea smerit din pocalul care-i fusese dat înapoi de han.

După ce bău, Timur întinse pocalul, dar nu gazdei, ci lui Șeih-Nur-addin, alegîndu-l prin aceasta staroste de cinste la stînga, ca atare îndatorirea lui fiind să dea înapoi pocalul gazdei.

Șeih-Nur-addin își schimbă greoi locul, trecînd în față și se așeză pe o pîslă între Timur și gazdă, ascunzîndu-și stîngaci sub el picioarele lungi.

El dădu înapoi pocalul lui Halil-Sultan cu picătura de buză, pe care o lăsase Timur, deoarece a bea pocalul pînă la fund era socotit drept o dovadă de lăcomie și de proastă creștere.

Halil-Sultan umplu din nou pocalul de aur cu căușul de lemn stînd pe genunchiul sting și suflecîndu-și din nou mîneca dreaptă, îl întinse lui Huram-bek, mai-mare peste o mie de luptători care se așezase după vîrstă alături de Timur, printre căpeteniile peste o mie de luptători, pe locul lui Hîzrhan.

Astfel, în virtutea dreptului gazdei, Halil-Sultan alese pe starostele din dreapta care era dator să primească pocalul de la gazdă și să-l înmîneze oaspeților.

Tulburat de cinstea neașteptată care i se făcuse, bătrînul oștean roși într-atît, încît coada lui căruntă, după cum i se păru lui Halil, începu să aburească din pricina sudorii. Bătrînul întinse pocalul lui Timur.

Timur goli pocalul, fără a-l mai întinde cuiva, după care îl dădu înapoi lui Șeih-Nur-addin. Între timp Huram-bek se așezase pe locul lui de cinste, față în față cu Șeih-Nur-addin.

Timur primi al treilea pocal tot din mîna tremurătoare a lui Huram-bek, îl duse la buze, apoi îl întinse lui Sultan-Mahmud-han, iar hanul îl dădu lui Șah-Melik:

— Bea, frate!

În vremea aceea cîțiva oșteni, din cei zece mii ai lui Șah-Melik, ședeau roată pe o pîslă moale, albă și dădeau cu zaruri.

Atunci cînd cîrmuitorul se afla în tabără, luarea- aminte a mai-marllor era îndreptată spre el, și oștenii puteau să joace în liniște un ceas-două cu amăgitoarele zaruri, împînzite de mici crăpături, îngălbenite din pricina numeroaselor palme fierbinți și asudate care le strînseseră, cu viclenele lor puncte negre.

Un kașgarian mărunțel, căruia-i ziceau Iepure, se tot foia; cu trei săptămîni mai înainte pierduse la joc și ultimul ban. Așa ceva nu i se mai întîmplase niciodată, lui, unui jucător încercat. Dar și potrivnicul – un oștean căruia i ziceau Milostivul, deși nu era kașgarian. Se dovedise la joc dîrz și dibaci. Ceilalți jucători, de obîrșie din Buhara, jucau fără vlagă, parcă în silă, iar cînd pierdeau, umblau cu șiretlicuri, căutînd o pricină oarecare ca să iasă din joc. Jucaseră toată ziua, pînă se primise porunca să pornească la drum, și în ziua aceea Iepure încheiase jocul cu o rușine nemaivăzută: pierduse o ureche! Nici el nu se așteptase să i se întîmple așa ceva. Cînd nu mai avu ce să pună în joc, Milostivul îl ispiti:

— Mai încearcă. Poate îți scoți paguba!

— Dar ce să mai pun?

— O ureche!

Iepure șovăia. Dacă pierdea, Milostivul i-ar fi retezat o ureche, și atunci scopul întregii vieți a lui Iepure ar fi fost să-și recîștige urechea sau s-o răscumpere. Nu era rușine mai mare ca aceasta; altul să-ți ia urechea și s-o păstreze, vîrîtă în brîu sau înfășurată într-o cîrpă.

Dar rușinea era și mai mare, și însemna descalificare totală a jucătorului, dacă, la sorocul statornicit, cel care pierduse urechea nu putea să pună la bătaie o miză deopotrivă cu prețul urechii, asupra căruia căzuseră la învoială, sau o puneă, pierzînd-o și pe aceasta!

Atunci dreptul cîștigătorului asupra urechii creștea de

două ori, așijderea miza la jocul următor pentru recîștigarea urechii și sorocul pentru revanșă se scurta.

Dacă la sorocul al doilea cel ce pierduse urechea nu pune miza statornicită sau nu recîștiga urechea, cîștigătorul avea dreptul să pună în joc urechea cu alți jucători, hotărînd totodată și prețul ei. Cel care primea această miză și cîștiga urechea, o lua, o înfășură într-o cîrpă și putea s-o pună la joc oriunde, s-o piardă și s-o recîștige, de parcă n-ar fi fost urechea unui om viu, ci o piele de capră sau un inel de argint. Și în timp ce urechea era pusă la bătaie de la un joc la altul, în tabără nu exista om mai disprețuit, mai de nimic, decît oșteanul cu urechea tăiată, atît de neputincios, încît nu era în stare s-o răscumpere și atît de nepriceput ca s-o recîștige! Și atunci, oricît ți-ai fi dat coada părului împletit pe o parte, oricît ți-ai fi pus cușma pe-o ureche, nimic nu-ți putea ascunde rușinea de obraznicele, batjocoritoarele, sîcîitoarele priviri, zîmbete, întrebări!

Și uite așa, a trebuit să se întîmple cu Iepure, după ce rămăsese lefter, s-o sfeclească la gîndul că pierduse și o cruciuliță, pe care pusese mîna demult, în Georgia, în cursul unei încăierări într-un sat. Cruciulița era iscusit lucrată și Iepure o privea încîntat de multe ori, atunci cînd era încredințat că nimeni nu vedea asemenea lucru în mîna sa. Acum mai-marele peste zece oameni putea să afle că Iepure pune la joc lucruri pe care nu se cuvenea să le aibă un oștean. Trebuia cu orice preț să recîștige crucea.

Și cînd auzi de la norocosul său potrivnic propunerea disprețuitoare: „Hai să jucăm pe o ureche!” Iepure se aprinse: „O să recîștig înapoi crucea și, încredințat că va cîștiga, răspunse cu un zîmbet batjocoritor:

- Hai!
- Pe toți banii?
- Pe toți!
- Nu e prea mult?
- Pun urechea!
- Ceri preț prea mare, o să-ți fie greu s-o cîștigi înapoi.

— Treaba mea!

— Fie, dă zarurile!

După ce căzu la învoială asupra mizei, Iepure își puse în joc urechea pentru toți banii. Era încredințat că, după ce pierduse de nouă ori ia rînd, a zecea oară va cîștiga neapărat: rareori se întîmplă ca zarurile să cadă mici de zece ori la rînd!

Și Iepure aruncă zarurile. Căzu nouă. Puțin. Totuși, firește, nu se aștepta să cadă neapărat douăsprezece.

Dădu și Milostivul. Căzu unsprezece, cît nu căzuse în tot jocul.

Iepure ceru trei zile păsuire ca să plătească datoria, dar fiind prea aprins, făgădui prea mult pentru răscumpărare și în trei zile nu putu face rost nici de jumătate din banii care-i trebuiau.

După trei zile veni la potrivnicul lui și de față cu trei martori îl chemă în stepă, unde îngenunche tăcut în dosul unor stînci.

Milostivul îi reteză urechea cu atîta dibăcie, dintr-o singură mișcare, de parcă toată viața, zi de zi, n-ar fi făcut decît să tot taie urechile slăviților oșteni ai Cuceritorului Lumii! Totodată făgădui să nu arate nimănui cruciulița și-și dădu cu părerea:

— Numai de n-ar trîncăni cei din Buhara!

Dar Iepure se înțelese cu aceștia – se învoiseră să tacă în schimbul unor mici daruri.

Așa își pierduse Iepure urechea la joc, și iată că acum aceiași jucători se adunaseră iarăși. Acolo, la marginea aceluia oraș neguțătoresc, străin, deși de mult cucerit, Iepure avusese norocul să primească noaptea trecută de la doi drumeți întîrziați răsplata pentru cruțarea neînsemnatei lor vieți.

După ce socoti pradă, Iepure se înfățișă la potrivnicul lui și-l îmbie la joc, ca să-și scoată paguba.

Milostivul căzu la învoială asupra socotirii prăzii, dar pentru ureche hotărî un preț îndoit, și nu voi s-o schimbe pe pradă fără să joace.

— E dreptul tău! se învoi mîhnit Iepure.

Ar fi trebuit să joace chiar de la început pe ureche, dar lui

Iepure i se năzări să umble cu șiretlicuri, să-și scoată pierderea puțin câte puțin. Zarurile cădeau bine, câștiga.

Se aprindea tot mai mult. În sfârșit spuse:

— Hei, ce pui?

— Urechea!

— Bine!

El puse pe preș prețul cu oare se învoiseră și dădu zarurile. Ieși ca și ultima dată:

— Nouă!

— Număr sfânt! spuse zîmbind unul din Buhara.

Milostivul amestecă zarurile în palme.

— Hei!

— Unsprezece!

— Așa a vrut Allah! spuse cu încredințare cel din Buhara, în timp ce Iepure, încremenit, privea țintă zarurile blestemate.

— Ei bine, strigă el deodată, pun a doua ureche ca s-o câștig pe cea dintîi!

— Am să ți-o tai și pe a doua! îl amenință Milostivul

— O pun la bătaie! stăruie Iepure.

De data aceasta însă soarta ocroti a doua ureche a lui Iepure: se ivi mai-marele lor și trebuiră să ascundă de ochii lui miza de pe preș.

În acest timp băutura din cazanul lui Halil-Sultan se isprăvisese. Toți băuseră cîteva pocale; pocalul trecea încet din mîină în mîină, în cerc, dar nimeni, după ce-l primea, nu-l ținea decît o clipă, fiindcă nu se cuvenea să-i faci pe ceilalți oaspeți să aștepte, acest lucru fiind privit ca dovadă de îngîmfare, o dorință de a atrage luarea-aminte asupra ta, de a te socoti mai presus de alții.

Halil-Sultan lovi căușul de fundul cazanului, umplu pentru cea din urmă oară pocalul greu, pe care îl ținea cu mîina obosită și-l întinse amirului Darbandi, un tînăr de o vîrstă cu el, mai-mare peste o mie de luptători, care ședea alături, în stînga lui:

— Ei, drum bun!

Amirul duse pocalul la buze, și-l întinse vecinului din

stînga Acesta îl dădu următorului din stînga. În felul acesta pocalul trecu de la cei mai mici în cinuri la cei mai mari și fiecare îl dădea mai departe. Astfel ajunse la Timur, și acesta, după ce îl duse la buze, îl întinse lui Sultan-Mahmud-han. Hanul îl dădu lui Șah-Melik, Șah-Melik lui Sultan-Husein și, în sfîrșit, pocalul ajunse, după ce fusese dus de toți la buze, dar fără să bea nimeni, la Șeih-Nur-addin, care îl dădu înapoi gazdei.

Halil-Sultan bău puțin și-l întinse din nou lui Șeih-Nur-addin:

— Beți, beți, rogu-vă, și drum bun!

Și numai acum Nur-addin goli pocalul.

Ospățul se sfîrși. Timur se ridică în picioare. Înlăuntrul tuturor se revărsase o dogoare care încălzea inima și alina amărăciunile...

Și deodată, pe mătasea groasă, răsunătoare a iurtei ploaia începu să răpăie, de parcă niște degete iuți loveau o dairea.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

SULTANIA

Lui Miranșah îi dezlegaseră mîinile în seara celei dintîi zile de întemnițare. Între timp scosese din cămăruță tot ceea ce i-ar fi putut sluji ca să-și facă seama.

Fusese scos chiar și un covoraș, un biet covoraș tocit; întemnițatul ar fi putut să răsucescă din el fire din care să facă un laț. Chiar și cana de aramă o înlocuiseră cu una de lemn.

Dar Miranșah era mirat de această grijă: el își pusese lațul de gît într-o clipă de deznădejde, dar nici atunci nu se hotărîse să-l tragă, iar acum deznădejdea făcuse loc unei spaima neconținute, sîcîitoare, ca o durere de măsele.

În cîteva zile de singurătate Miranșah slăbi nespuse, băgînd de seamă că acum era mai sprinten, mai vioi. Picioarele îl ascultau mai bine, deși nu avea unde să se ducă.

Gîndul că pășea mai ușor nu făcu decît să-i întetească frica: putea fi silit să meargă el însuși spre hangerul călăului, cum îi silise și el de atîtea ori pe răufăcători – ba uneori chiar și pe nevinovați – să pășească peste întreaga piață, însoțiți de gealați, în timp ce el îi privea și uneori chiar rîdea, fiindcă osîndiții aveau o înfățișare hazlie!

Uneori el osîndea la moarte pe vreun neguțător ghiaur pentru că era rău platnic al dărilor, arunci cînd voia să primească dările de la ceilalți neguțători înainte de soroc și mai mari decît se cuvenea. Acest lucru avea o înrîurire neasemuită: de-abia cădea capul unuia, că dările de la cei scăpați cu viață curgeau îndată și fără vorbă.

Uneori dădea poruncă să fie înșfăcat un musulman bogat dintr-o tagmă sau alta și porunca să fie răscumpărat de către neguțătorii întregii tagme sau de către neamurile lui.

Acest lucru aducea de asemenea sporirea veniturilor și totul se făcea cu mai puțină bătaie de cap decît să te războiești cu vecinii, să te tîrăști pe drumuri, să cucerești așezări, mai cu seamă că lucrurile înșfăcate în război intrau în vistierie, iar stăpînul vistieriei era tatăl său și nu el. Dările plătite de neguțatori le lua însă Miranșah: lui Timur nu i-ar fi trecut prin cap să-și ceară partea din agonisita unor asemenea sume de mică însemnătate.

Vistieria nu avea venituri și se golise demult, dar Miranșah nu-i ceruse tatălui său ajutor – o scotea singur la capăt.

Miranșah era darnic, dar oare dărnicia înjosește pe un cîrmuitor? Nu, hronicarii zic că dărnicia și mărinimia îl înalță pe cîrmuitor! Și apoi fusese darnic numai cu cei care meritau dărniciile, cu oamenii drăguți, veseli, duioși. Cu răufăcătorii, cu ghiaurii posaci, cu semînțiile supuse, chiar și cu musulmanii – truditori ai pămîntului sau meșteșugari – nu era niciodată darnic, ținea minte povețele tatălui său: îngăduința cu asemenea oameni nu face decît să-i înrăiască. Atunci de ce era mînios tatăl lui?

Miranșah trăia fără griji, îi cruța pe dregători, nu era aspru sau cusurgiu, dar și ei, la rîndu-le, îl răsplăteau cu credința lor.

Se speriașe aflînd despre sosirea tatălui său, dar cine nu se sperie cînd de casa lui se apropie pe furiș un tigru? Iar Timur era un tigru fioros: niciodată nu știa ce mocnește! Dacă ar veni cu inimă bună și nu s-ar furișa! Dar cînd se furișează, cui nu-i e frică?

Dar dacă ar fi fost un tată cu adevărat iubitor, oare n-ar fi fost mișcat, n-ar fi lăcrimat văzîndu-și fiul necăjit, cu capul în laț, un fiu supus, umil, ascultător?! Ce, așa e un tată?

Miranșah cugeta, ba mîniindu-se pe Timur, ba iertîndu-i înspăimîntat rătăcirile, dar în toate acele zile de chibzuieli singuraticе inima i se slrîngea de frică, fără încetare, chinuitor.

Și inima i se opri deodată, coborî undeva în picioare, trăgîndu-l cu ea în jos. Cînd auzi după ușă niște pași, pe care

i-ar fi cunoscut dintre zeci de mii de alți pași – prin dreptul ușii trecea Timur!

Timur străbătu întregul palat, însoțit de mai-marele palatului, care ducea izvoadele, făcute sul. Dar Timur încă nu cerea izvoadele, străbătu tot palatul pînă la turnul din colț, înlăuntrul căruia, printr-o hrubă, ajungeai jos, la beciurile vistieriei.

La intrare îl așteptau mai-marele orașului Sultania, numit de Timur, și căpetenia vistiernicilor de pe pămînturile lui Miranșah.

Coborîră în beci. Timur îi ceru mai-marelui palatului:

— Izvodul!

— Iată-l, mărite stăpîne!

— Nu văd scris nimic!

— N-avea ce să se scrie, mărite stăpîne!

Căpetenia vistiernicilor se prăbuși la picioarele stăpînitorului.

În lumina tremurătoare a masalalelor, Timur cercetă beciul trainic, făcut din stînci uriașe, cenușii.

— Cine ține vistieria într-o asemenea murdărie?

— Chiar că... adevărat, mărite stăpîne.

— Aici ar trebui să fie nu vistieria, ci temniță pentru cei ce fură vistieria!

Mai-marele palatului întări cu vădită plăcere:

— O, adevărat, mărite stăpîne!

— Cine a zidit palatul?

— Nu se știe, mărite stăpîne. S-ar putea să fie zidit de o mie de ani.

— Multe s-au petrecut pe aici... de atîta amar de vreme! spuse Timur, nu fără părere de rău că nu trăise în vremurile acelea îndepărtate.

Bolți, bolți atîrnau apăsătoare și se pierdeau în bezna de nepătruns.

— Ia să vedem ce mai e! spuse Timur.

— Nu mai e nimic, mărite stăpîne!

— Aduceți masalalele!

Și ei pășiră înainte, afundându-se sub bolți, unde pașii lor se contopeau într-o singură cadență gravă, răsunătoare, parcă plină de amenințări.

— Hrubă pare să coboare, nu? întrebă Timur.

— Se zice că odinioară cobora sub fundul mării și ieșea afară la Baku.

Însoțitorii lui Timur îl urmau cu frica-n sân. Despre hruba aceea umblau tot felul de povești: acolo fuseseră întemnițați oameni, de la care apoi nu se mai găsiseră nici oase. Nici un petic de îmbrăcăminte. Se spunea că un șah-zade persian, care fusese aruncat acolo, se ivise pe neașteptate la Șemah, iar când a fost întrebat cum izbutise să răzbească printre dușmani, răspunsese: „Între Baku și Șemah nu sînt dușmani”. „Dar ce, nu sînteți din Sultania?” „Nu, sînt din Baku!” răspunsese acel șah-zade. Se spunea că întîmplarea aceasta se petrecuse cu sute de ani în urmă, dar asemenea povești umblau și acum printre localnicii din Sultania. Alții povesteau că în adîncul hrubei sălășluia un diavol care-i înfuleca pe cei întemnițați acolo cu straie și ciolane cu tot. Iar acum toți înaintau în lumina tot mai firavă, privind mirați făclia tot mai teșită a masalalelor, de parcă ar fi suflat careva în ea, cît pe ce s-o stingă. Tuturor le era frică, toți simțeau o apăsare pe inimă: „Cum de nu-i spuseseră cîrmuitorului poveștile care umblau pe acolo? Dacă le auzea, n-ar fi pășit atît de hotărît înainte și tot înainte prin hruba aceea blestemată!”

Deodată Timur spuse fără să se uite înapoi:

— Pesemne că diavolul a înfulecat și vistieria cu ciolane, cu zdrențe, cu tot!

Într-un loc zăngăni ceva sub piciorul lui Timur. Porunci să fie ridicat. Era un jungher subțire fără prăsele.

Timur trecu tăișul jungherului printre degete și spuse cu siguranță:

— E arăbesc. Din Damasc.

Apoi pași din nou înainte.

Deodată se opriră în loc. Drumul le era tăiat de o apă.

Oricît întindeau masalalele, care sfîriau, cît pe ce să se stingă, nu se putea desluși nimic – înaintea lor se întindea o oglindă roșcată și moartă de apă, părădind că și bolțile se contopeau în beznă.

Timur privi îndelung oglindirea ciudată, arămie, în apă, a licăririi masalalelor. Oglinda apei era neclintită, și dacă ascundea ceva, atunci acest ceva era de bună, seamă cufundat în adînc, tăinuit, ferecat pe veci sub ea.

Ii lua cu frig pe toți. Numai Timur nu simțea răceala jilavă, pătrunzătoare, care adia din bolți. El făcu calea întoarsă, parcă cu părere de rău, parcă închiudat că se despărțea de locul acela lugubru.

— Va să zică așa... Aici era păstrată vistieria?

— Aici, stăpîne.

— Nu cumva dincolo de apa aceasta se putea ajunge la vistierie?

— Dacă e nevoie, voi da poruncă să se cerceteze. Să fie trecută, să se vadă de unde vine, dacă e adîncă... spuse mai-marele vistieriei.

— E nevoie. Să dai poruncă! Dar numai unor oameni de credință!

Și, după ce făcu cîțiva pași, adăugă:

— Pe oameni să-i alegi tu însuși. Unul și unul. Pentru ca apoi să nu scornească basme.

— Am să-i aleg, mărite stăpîne!

— Să fie oameni de credință, pentru ca apoi să nu ne pară rău de ei.

— Da, mărite stăpîne.

Și, înainte de a urca sus, cînd masalalele începură din nou să ardă mai luminos, Timur cercetă hruba cu privirea:

— E goală!...

Și vistiernicul voi iarăși să cadă la picioarele lui Timur, dar se stăpîni și spuse gemînd:

— N-am făcut decît să îndeplinesc poruncile cîrmuitorului.

— Dar de ce nu m-ai înștiințat? Nu știai că am nevoie de bani? Hai?

— De unde să știu? Socoteam că tot ce făcea cîrmuitorul avea încuviințarea ta... mărite stăpîne!

— Minți! Știai că eu nu-mi risipesc vistieria pentru ospete și zaiafeturi. Cînd pun mîna pe un pumn de bani, îl păstrez pînă e nevoie pentru urdie. Și cînd dau urdiei acest pumn, ea îmi aduce în schimb o mie de pumni. Și nici pe aceștia nu-i risipesc, ci-i iau și-i păstrez pînă e nevoie, pentru urdie!

— Mărite, stăpîne!

— Poate pentru vistierie te-aș fi iertat. Dar ai mințit. Ai știut că am nevoie de bani. Ai văzut cum se risipește în vînt vistieria. Ar trebui să te căiești, dar tu minți! Pentru aceasta să nu aștepti cruțare. Nu eu, ci hanatul meu are rievioie de bani. Samarkandul are nevoie. Înțelesu-m-ai?

Și Timur începu să urce scările, mirîndu-se că în mîinile vistiernicului, care tremura ca varga, cheile zornăiau, ușa scîrțîia, lacătul...

„Pentru ce? Ce să încuie? Înainte trebuia să încuie!” gîndea Timur.

În zilele acelea au fost cercetați mulți oameni de tot felul – neguțători, starosti de bazaruri, vînzători de mărfuri pentru palat, stăpîni de mari întinderi de pămînt.

Pe mai-marii peste o mie și peste zece mii de luptători din urdia lui Miranșah îi cerceta Timur însuși.

În sfîrșit, au fost întocmite izvoade și socotite toate avuțiile nu numai din palatul acela, dar și din toate celelalte palate și grădini ale lui Miranșah.

Palatul din oraș părea pustiu. Sălile răsunau a gol. În zilele cînd se scrisese izvodul avuțiilor, covoarele fuseseră strînse sul la perete, toate lucrurile adunate într-un colț, în fiecare încăpere se lăsase ceea ce se găsea acolo pe vremea lui Miranșah. Timur umbla aprins prin palat, de parcă l-ar fi cucerit a doua oară.

În sfîrșit, el porunci să se adune Marele Divan, care era restrîns, spre deosebire de Micul Divan care cuprindea de cinci ori mai mulți sfetnici.

Nu în sălile înalte, nu în încăperile pentru serbări ale palatului, ci într-o cămăruță sărăcăcioasă a căpeteniei palatului porunci Timur să se adune Marele Divan.

Timur ieși din sălile răsunătoare în curtea cea mică dinlăuntru. În zilele acelea mohorâte copacii se întunecaseră dintr-o dată. Frunzișul lor nu se îngălbenise, ci luase o nuanță roșcată. Frunzele cădeau cu un ușor foșnet când în micul havuz, când pe tufele de trandafiri, sau de-a dreptul pe pământul jilav.

Zărind o frunză care se desprinsese de pe creanga unui arțar, Timur rămase pe gânduri. Profilată pe cerul înseninat după ploile și vânturile reci, frunza cădea atît de încet, de parcă ar fi chibzuit: ce-ar fi să sară înapoi pe ramura de pe care căzuse?

În Ținutul dintre cele două rîuri era din vechime obiceiul de a se ghici în stele. Zeci de cititori în stele slujeau în palatele cîrmuitorilor, în geamii, în bazaruri Unii dintre ei ascultau întrebările și dădeau răspunsurile lîngă preacinstitele morminte sau chiar în firidele de lîngă băile din oraș. Și Timur îi puneă pe cititorii în stele să-i ghicească, pentru ca toată lumea să vadă că el nu nesocotea semnele cerești, dar pentru nevoile sale de toate zilele folosea felul de a ghici cu care era obișnuit din copilărie: felul în care cad pietricelele pe care le arunci în sus, felul în care ține urechile calul în mers, felul cum plutește o frunză. Era încredințat că Allah nu tăcea niciodată, la nici o întrebare, dîndu-i răspunsul prin semne cu tîlc.

De astă dată își zicea astfel: „Dacă va cădea pe pămînt, îl așteaptă moartea; dacă va cădea în apă, îi va cruța viața, dar îl va lipsi de toate cinurile; dacă va cădea pe o tufă, îl va lăsa, dar îl va strînge în chingi”.

Frunza, asemenea unei palme întinse, cobora atît de încet în liniștea înconjurătoare, profilată pe albastrul cerului, încît părea că e gata-gata să se facă nevăzută cine știe unde, fără să-i răspundă lui Timur.

Frunza atinse o ramură, se opri pe ea o clipă, apoi din nou

se răsuci lin în aer, coborî drept pe o tufă de trandafir încă verde, dar, îndată ce-i atinse frunzele, se mai răsuci o dată, trecu întinsă aproape de luciul apei și căzu în mijlocul drumeagului.

„Așa hotărîsem și eu! gîndi aproape cu glas tare Timur. Allah e de aceeași părere cu mine, vede și el...”

Și, ușurat de îndoieli, cîrmuitorul trecu prin coridorul din colț în curtea dinafară, îndreptîndu-se spre încăperea căpeteniei palatului, acolo unde poruncise să se adune Marele Divan.

Făcîndu-i plecăciuni, sfetnicii se dădură la o parte, rugîndu-l să se așeze ca de obicei în fruntea lor, pe dușumea, pe pîslă.

Dar Timur porunci să-i fie adusă o laviță.

— Mă doare piciorul, să-mi fie cu iertare.

Uneori iarna, sau cînd se schimba vremea, la hotarul dintre toamnă și iarnă sau dintre iarnă și primăvară, îi era greu să-și pună jos piciorul țeapăn, dureros.

Sfetnicii – cei mai vîrstnici dintre mai-marii peste zece mii de luptători și cei dintii dintre amiri – erau chemați pentru a dezlega treburile cele mai de seamă și mai grele.

Înainte de a vorbi, așteptau cuvîntul lui Timur. Așteptau să le pună o anume întrebare – toți știau ce întrebare, și aveau răspunsul pregătit.

Și stăpîna mare însăși, și Halil-Sultan cel iubit de toată lumea, și șah-zade Șirin-biki, soția lui Miranșah, vorbiseră de mult despre aceasta cu tăcutul Sultan-Mahmud-han, cu fălcosul, binevoitorul și prietenosul Șah-Melik, cu ursuzul Șeih-Nur-addin, ba chiar și cu șovăielnicul seid Bereke, care întorcea privirile într-o parte.

Timur aflase prin iscoadele sale, bărbați și femei, despre toată acea foială, despre toate făgăduielile, rugămințile și îndemnurile. Îl supăra faptul că alții se amestecau în treburi pe care le înțelegea pe de-a-ntregul numai el, dar s-ar fi supărat și mai avan, dacă i-ar fi văzut pe stăpîna mare și pe Halil, fiul lui Miranșah, nepăsători față de soarta acestuia.

Sfetnicii erau mirați de faptul că Timur primise la sfat pe mai-marele palatului, care-l slujise pe Miranșah.

Dar Timur nu numai că-l chemase, dar îl și așezase în apropierea sa.

Potrivit obiceiului, îl rugă pe seidul Bereke să rostească o rugăciune și după aceasta, de-abia lăsându-l să spună ultimele cuvinte, îl întreabă pe mai-marele palatului:

— Izvoadele le-ai adus?

— Da, mărite stăpîne.

— Socotelile sînt aici?

— Aici, mărite stăpîne.

Timur se întoarse spre pisarul său:

— Izvoadele noastre sînt aici?

— Aici, stăpîne.

— Ia-le pe cele ale căpeteniei palatului. Cercetează-le, vezi dacă seamănă unele cu altele.

— Le-am cercetat; s-au potrivit toate, stăpîne.

— S-au găsit multe bunuri?

— Nu mai puțin decît au pierit din vistierie. Și s-a mai statornicit că multe din avuțiile din palat au fost ale cîrmuitorului pînă la jefuirea vistieriei.

— Eu am nevoie de avuții, nu de statorniciri.

— Adevăr grăiești, mărite stăpîne!

Timur se întoarse din nou spre căpetenia palatului.

— Au fost luate, potrivit însemnărilor mele, toate lucrurile de preț din palatele dregătorilor și ale apropiaților lui Miranșah?

— Am luat totul, i-am răzuit pînă la os, mărite stăpîne.

Cei din Marele Divan nu știau că doar în cîteva zile cîrmuitorul nu numai că întocmise izvoade, dar și golise toate casele de vază din Sultania, iar stăpînii acestor case fuseseră întemnițați acolo, în palat, în haznaua vistieriei: lui Timur nu-i plăcea să dea nimic în vileag pînă ce treaba nu era gata.

— Și cum e? întreabă Timur pe mai-marele palatului. S-au găsit multe lucruri?

— Mult mai multe decît au fost în vistierie.

— Cred și eu, vistieria are aci o singură hazna, dar tâlharii au multe haznale.

— Adevăr grăiești, stăpîne!

Timur se întoarse spre Marele Divan oftînd ușurat:

— Iată că am întregit la loc vistieria!

Și unora li se păru că dinții lui Timur sticliseră sub mustață a zîmbet; rareori se întîmpla să vezi zîmbetul cîrmuitorului

Timur vorbi divanului:

— Dacă un slujitor jefuiește vistieria, face să flămînzească urdia din pricina lipsurilor, îi împinge pe oșteni să uite de rînduială, lăsîndu-i să-și cîștige zilele muncind pe unde pot, își ademenește ajutoarele de la treburi, lasă hotarele neapărate în fața vrăjmașului puternic, hain, lacom, uită că așezările omenești sînt cetăți, și nu bazaruri, lasă zidurile cetăților să se năruie, se apucă să-i jecmănească pe neguțătorii săi, iar de la străini ia bacșișuri ca să le facă hatîruri, dacă în loc de apă dă drumul pe pămînturile roditoare la turme, dacă lasă șanțurile pentru apă să fie năpădite de buruieni și le înfundă cu gunoaie, iar grînele începe să le cumpere din țările vecine – ce merită dregătorul nostru, de vreme ce, în loc de a făuri, se apucă să nimicească, în loc de a agonisi, se ține de jafuri, în loc de a se supune, se răzvrătește? Dacă își privește ținutul de sub stăpînirea lui nu ca o parte a unei stăpîniri unite, ci...

Mînia creștea în Timur și glasul i se frînse. Tăcu cîteva clipe, apoi îi întrebă pe sfetnicii săi, care îl priveau în tăcere:

— Ce merită un asemenea slujitor?

Marele Divan tăcea. Timur se uita la sfetnicii lui cei mai credincioși, reazemul său, la acești oameni cu care ferecase, ca și cu un cerc, toate spițele unei roți uriașe – stăpînirea sa – și ei lăsau privirile în jos, fiecare așteptînd ca altcineva să-i răspundă cîrmuitorului.

— Tăceți? Atunci am să vă spun eu: osînda cu moartea!

Oamenii aceia tari, aspri, necruțători, tresăriră, începură să se frămînte sub ochii lui fără a ridica privirile.

— Și o caznă cu moartea în văzul tuturor! Ca să intre spaima în toți!

Numai Șah-Melik își ridică chipul dîrz, privindu-l pe Timur drept în ochi:

— El îți este fiu, stăpîne!

Timur nu se așteptase că va trebui să mai spună ceva. Nu era obișnuit să dea socoteală cuiva. Nu se mai întîmplase vreodată să fie înfruntat. Era cu puțință să-l cuprindă o asemenea turbare, încît nici Marele Divan, nici tot palatul acela uriaș, nici lumea întreagă nu i-ar mai fi putut stăvili mînia, nimicind tot ceea ce i-ar ieși în cale!

Timur se ridică de pe laviță, privind cu o mînie crescîndă în ochii neînfricați ai lui Șah-Melik.

Dar și Șah-Melik se ridică de jos.

Părea că Timur își încorda puterile gata să se repeadă, vijelios, nimicitor, căutînd la Șah-Melik locul de care să-l înșface.

Dar, gata să sară, el mai auzi o dată vorbele liniștite, hotărîte, ale lui Șah-Melik:

— Eu pot să fiu ucis, stăpîne. Nu e vorba de mine. Dar el îți este fiu...

— Ești un tadjic! Voi toți sînteți miloși! Dar eu am nevoie...

— Nu e vorba de mine. Iataganul islamului va fi pătat de păcatul uciderii copilului. Va mai fi el atunci Iataganul islamului?

— Asta nu e treaba ta. Să vorbească seidul! Haide!

Bereke se ridică în picioare:

— Stăpîne! Orice musulman știe că atunci cînd Ibrahim a voit, în numele lui Allah, să-l înjunghie pe fiul său Ismail, însuși Allah i-a dat iataganul la o parte.

— Eu nu fac așa ceva în numele lui Allah. Eu trebuie să întăresc cîrmuirea, nu să închid ochii!

— Allah vede totul, stăpîne!

— Sînt lucruri pe care însuși Allah mi le-a încredințat ca să le dezleg aci pe pămînt. Oare nu tu, cuviosule seid, mi-ai spus aceasta? Nu mi-ai spus, hai?

Și, fără să aștepte răspunsul seidului, Timur îi cercetă cu privirea pe sfetnicii săi care tăceau, dar acum nu-și mai fereau privirea de el.

Se întoarse pe neașteptate spre căpetenia palatului:

— Ei? Grăiește!

Acesta spuse:

— Nu, stăpîne! Cum e cu puțință?! Orice om, chiar și cel mai sărman, va spune: „Cîrmuitorul își ucide copiii pentru aur, dar eu – eu sînt mai bun, eu, deși sînt sărac, totuși îmi cresc copiii, nu-i tai!” Cum o să fie atunci? Împărăția ta e mare, dar tu ești unul singur. Ar trebui ca... Dar ce sa mai vorbesc! Tu însuși ai priceput acest lucru cu marea ta înțelepciune!

Mai-marele palatului țintise bine: Timur, acum mai liniștit, deși în silă, stînjedit, totuși se răzgîndea. Ca totdeauna grăbit, căuta răspunsul la o nouă întrebare anevoioasă, ca o cetate din munți, greu de cucerit: „Dacă nu osînda cu moartea, atunci ce?”

Posomorît tot timpul, după ce făcu cîțiva pași șchiopătînd prin dreptul laviței, Timur se așeză din nou.

— Fie!

Sfetnicii încă mai vorbeau, dar cuvintele lor, cînd fățișe, cînd întortocheate, nu făceau decît să ia de la cap cele spuse de Șah- Melik: să i se lase lui Miranșah viața, dar să fie îndepărtat pentru totdeauna de la treburile stăpînirii. Împărăția Hulagu să fie dată celui care va fi socotit vrednic de aceasta, dar atîta vreme cit cîrmuitorul se afla acolo, altul n-avea ce face.

Timur se cufunda tot mai mult în gînduri, ca totdeauna cînd se vorbea despre ceva ce el și hotărîse.

După ce îi ascultă pînă la capăt, le răspunse liniștit:

— Se încuviințează!

Tăcu o clipă, apoi se ridică și spuse:

— Am dat ascultare înțelepciunii voastre! Acum să păziți hotarele: dincolo e un vecin primejdios.

Toți știau că Baiazid, aflînd de venirea lui Timur, își și

gătea ostile, sigur de puterea sa, căci cucerise de pe acum multe țări dincolo de Bosfor și-i zdrobise pe cavalerii regelui Sigismund pe malurile Dunării.

— Când pornești împotriva unui dușman trebuie să știi prin ce e puternic; ca să-l învingi trebuie să știi unde e slab. Iată că a sosit vremea să știm. Cum? Da, da!

Timur pusese sfetnicilor săi o întrebare, care trebuia dezlegată înainte de a-i chema iarăși să se adune la Marele Divan.

Îi lăsa pe sfetnici să plece și se întoarse în palatul pustiu.

Spre seara vremea se răci. În sălile tăcute chiar și soarele părea rece. Piciorul îl durea și din această pricină șchiopăta mai avan.

Într-o sală lăturalnică niște oșteni aduseseră jeratic deasupra căruia încă pîlpîia o flăcăruie luminoasă și-l aruncară în vatra de piatră a unei sobițe de fier, sub o masă joasă.

Încă de dimineață, când începuse să-l doară piciorul, ca să se încălzească, Timur încălțase ciorapi de lînă, groși, cu izvoade pestrițe și îmbrăcase un cekmen alb de lînă de Badahș. În straiul acela de tadjic erau și mai vădite trăsăturile lui de om al stepelor – ochii înguști, alungiți spre tîmple, umerii obrazilor ieșiți în afară, negricioși, sprîncenele groase, de bătrîn, dar rare.

La vederea jarului simți nevoie de căldură. Se apropie de sobiță. Străjerii se depărtară îndată spre ușă.

Îl durea piciorul. Întinse o pătură groasă peste măsuta de deasupra sobiței și se înveli pînă la brîu cu pătura încălzită.

Străjerii stăteau la ușă, ferindu-se să facă cea mai mică mișcare. Timur ședea singur în sala pustie, care se cufunda în întuneric.

Se întuneca, iar el ședea fără să facă nici un zgomot; nu-i venea nici măcar să poruncească să se aducă o masala, ca să nu vină nimeni.

După ce se încălzise, piciorul parcă nu-l mai supăra atît, dar începuse să-l doară mîna. Trase pătura pe umăr. Se simți

mai bine, totuși piciorul și mîna încă îl dureau, îl tot dureau...

Dar și mai supărător îl sîcîia neliniștea: „Marele Divan se împotrivi!” Oamenii săi cei mai apropiați nu înțelegeau că, toată viața, el își întinsese stăpînirea fără preget, fără să se cruțe nici pe sine, nici pe prieteni, nici pe feciorii săi, nici urdia. Dărima cetățile vecinilor pentru ca ei să nu aibă unde să se apere de mînia lui; poruncea să fie răpuși zeci de mii de oameni, pentru ca aceia care scăpaseră cu viață să-i mulțumească că fuseseră cruțați, să-l slăvească pentru mărinimia lui și să se teamă de el.

Bolnav fiind, dezlănțuia noi și noi războaie, ca să nu se ridice alți stăpîni ai lumii; numai el avea s-o scoată la capăt cu lumea asta, numai el o va ține în rînduială și supunere. Pe nepoții săi îi trimitea sub loviturile dușmanului, pentru ca toate semințiile lumii să vadă în ei pe urmașii stăpînitorului lor, pe viitorii stăpîni ai tuturor împărățiilor din lume. Da, nu precupețea nimic, nu cruța pe nimeni de dragul izbînzilor, de dragul stăpînirii, care trebuie întinsă. Întinsă!

Dădea imbold bărbăției nepoților, îi învăța pe ei, viitorii stăpînitori, să îndrăgească lupta, războiul, să nu se dea în lături de la cruzimi, să nu se lase stăpîniți de milă, le călea inimile.

Pentru ei rînduia lumea, pe care din tinerețe o aduna fărîmă cu fărîmă, țară cu țară, cum ai agonisi ban cu ban. Pentru moștenitorul tău.

Pentru țelul acesta nu cruța pe nimeni. Cu inima grea îl trimisese în gura primejdiei pe fiul său Omar-Șeih, cînd trebuise să arunce urdia împotriva unui potrivnic mai tare; își dădea seama ce urgie îl pîndea, totuși îl trimisese. Și Omar-Șeih pierise; doar nu putea să dea înapoi! Și acum veghea ca nepoții să nu dea înapoi ca să fie pildă tuturor. Și doar toți îi erau scumpi, ca degetele de la mînă. Și ar fi fost dureros să-i piardă, ar fi fost foarte dureros, dar nici să-i cruțe nu putea.

Iar tovarășii săi de luptă cei mai credincioși, cei mai încercați... Cîte drumuri străbătuse împreună cu ei, începînd cu drumul acela lunecos, cînd – erau de atunci treizeci și

cinci de ani – pe o ploaie grozavă, fugiseră împreună din Cinaz peste râul Sîr! Acești oameni încercați, ca și iataganul lui, se împotriviseră voinței cîrmuitorului lor, le fusese milă de Miranșah, aveau îndurare pentru un nemernic care-și făcea de cap, care smulsese crăiia Hulagu de sub cîrmuirea tatălui său! Le era milă de el, iar nemernicul era ca o spărtură într-un vas: chiar dacă nu e mare spărtura, totuși, oricît ai vrea să umpli un vas spart, curge tot din el, oricît de mică ar fi spărtura! Iar stăpînirea-i ca un vas în care trebuie să tot torni la... bani! Să tot torni mereu, la nesfîrșit!

Iar atunci cînd el va pune drept cîrmuitori peste neamurile, peste țările supuse, pe nepoții săi, tineri nepricepuți, cine va avea grijă ca ei să fie strîns uniți, dacă cei mai încercați, cei mai vechi tovarăși de luptă ai săi înclinau să se arate îngăduitori cu nesupunerea, să încuviințeze risipa?!

Dervișii auziseră nu numai în bazaruri, dar și printre dregătorii trîndavi că Miranșah era poreclit în zeflema Mianșah, ceea ce însemna jumătate de cîrmuitor – vorba ceea: nici laie, nici bălaie! Poate socoteau că ceea ce cucerise tatăl, fiul avea voie să spulbere în vînt? Nimeni nu are voie! Și va trebui să arate că nici fiul, nici nepotul, nimeni nu are voie să facă așa ceva!

Socotea mila o slăbiciune. Cînd se întîmpla ca tovarășii săi de drum să se plîngă de arșiță, de frig, de sete, numai el tăcea. Putea să rabde oricît, dacă o oprire ar fi îndepărtat izbînda; putea să doarmă pe pămîntul gol, dacă pentru un popas tihnit ar fi trebuit să facă un ocol. Putea chiar să nu doarmă, dacă trebuia s-o ia înaintea dușmanului, să călărească fără întrerupere, să nu se dea jos din șa, să meargă înainte, chiar dacă înțepenea de oboseală! Și nimeni nu cuteza să se plîngă, cînd el nu se cruța pe sine însuși. Și toți mergeau înainte, începînd cu el și pînă la cel din urmă oștean, necutezînd să fie îngăduitori cu slăbiciunile lor, de vreme ce trebuiau să meargă înainte. Așa veniseră toți într-acolo întîia oară, cînd călcasară în picioare Azerbaidjanul, cînd își fărîmau frunțile de turnurile armenesti, cînd se

cățarau pe munții gruzini împăduriți, unde după fiecare tufă îi pîndeau războinici și țărani bătrîni. Ca atunci cînd, fără să pună capul jos, fără să mănînce, se năpusteau de la o așezare la alta, de la o cetate la alta, dintr-o luptă în alta, pentru a nu lăsa dușmanului vreme nici să se dezmeticească, nici să-și adune puterile, pînă ce, în sfîrșit, se așternuse liniștea pe tot pămîntul acela, unde pretutindeni duhnea a ars și a hoit. Nu de la sine-i căzuse în mînă crăiia Hulagu, atunci cînd el își întinsese stăpînirea pînă la nisipurile Mesopotamiei!

Și tocmai bătrînii aceștia, istoviți, veștejiți de războiul acela, sînt acum atît de mărinimoși cu un trîndav răsfățat care a jefuit crăiia Hulagu! Aveau mai multă milă de un gură-cască decît de ei înșiși. Cu ei înșiși nu fuseseră îngăduitori, fiilor lor nu căutaseră să le ușureze greutățile războaielor, primejdiile luptelor, dar le fusese milă tuturor, tuturor, pînă la unu, de un trîndav, un mișel, un fățarnic!

Spuneau: pe părinte va cădea pata pentru uciderea fiului. Spuneau: norodul va murmura.

Pată? Asta nu era treaba lor; doar n-o să-i taie capul el însuși. Ar fi rînduit lucrurile așa fel, încît nici măcar o picătură n-ar fi țîșnit spre el! Știa el cum să facă așa ceva! Oare pe amirul Husein și pe ticălosul Keihosrov cu mîna lui i-a...

Au să murmure? Noroadele întotdeauna murmură! Și cele învinse, ba, uneori, chiar și ale tale. Murmură, dar în taină, cu fereală. Parcă el nu știe? Murmură! Dar tocmai pentru aceasta el a înălțat turnuri din capete retezate – șaptezeci de mii de capete la Ispahan! La Isfizar din robi vii a ridicat turnuri mai înalte decît zidurile cetății: legau rob de rob, apoi îi așezau unul peste altul ca pe niște cărămizi și turnau între ei var cenușiu, care se usucă repede... După aceea îi puneau pe hogi să se cațare pe turnurile de hoituri, pentru ca de la înălțimea lor să cheme credincioșii la rugăciunea de mulțumire! Întru mărirea lui Allah! Asemenea rugăciuni erau bune, pentru ca supușii rămași în viață să nu uite ce înseamnă să murmuri în puternica și cucernica împărăție a

lui Timur! Împărăția lui este peste tot, oriunde ajunge el. Să murmure?! Nu trebuie cruțați cei care îndrăznesc să murmure. Cu cât vor rămîne mai puțini, cu atît vor fi mai supuși! Capul jos, chiar înainte de a deschide gura! Atunci și ceilalți vor închide gura, și se vor supune grabnic...

Piciorul îl durea, de parcă i-ar fi smuls cineva o vînă.

Îl doare, iar oamenii cred că e sănătos tun! N-a prea ucis cu mîna asta, dar ea i s-a uscat, îl doare, îl supără...

Oamenii cred că e mulțumit, dar el n-are liniște, n-are liniște! Iată, a trebuit să se întoarcă din Hindustan. Și doar acolo au mai rămas încă multe lucruri de făcut. Ar fi trebuit să mai rămînă acolo, să mai facă una, alta, dar a trebuit să se întoarcă de la jumătatea drurnului, căci veneau știri neliniștitoare despre izbînzile lui Baiazid. Țara chitailor, după ce-i alungase pe mongoli, strîngea oști. Hoarda de Aur căzuse pe mîna șiretului vîntură- lume Edighei; Tohtamîș, înțeles cu litvanul Vitovt, încerca să se furișeze spre Hoardă ca să-și dobîndească iară puterea dinainte. Iar Hoarda, fie că în fruntea ei era Edighei sau Tohtamîș, își ațintea privirea spre Horezm, așa că nu trebuia s-o piardă din ochi, nu se putea, în asemenea vremuri de cumpănă, să lase hanatul fără oști. Așa că se întorsese. Dar el avusese de gînd să străbată întregul Hindustan, să pornească spre țara chitailor, să încerce dacă nu era mai ușor să ajungă la Chitai pe acolo... Dacă, în vremea asta, Moscova ar fi ținut Hoarda de Aur în loc, el ar fi înaintat mai departe. Dar Moscova îl dăduse peste cap pe Mamai și tăcea din nou. Strîngea oști? Ar trebui ca el să pună mîna pe Hoardă, s-o supună, o dată pentru totdeauna iar apoi să pornească cu ea tot asupra Moscovei! Data trecută nu ajunsese pînă acolo, se temuse. Înaintase pînă la cîmpia Kulikovo, pînă la gorganele lui Mamai... Și se întorsese. În viitor trebuie s-o ia pe alt drum, pe la Hoardă, prin Bulgar, așa cum îl îndemnase atunci Tohtamîș...

Iar sfetnicii aceștia... Li se făcuse milă... Lor ce le păsa! Numai el cunoștea prețul fiecărui petic de pămînt. Numai el...

Timur se lăsă pe pîslă, întinzînd piciorul, ca să se

liniștească. Se simțea mai ușurat. Poate pentru că se încălzise se simțea mai bine. Temîndu-se să nu zgîndărească durerea care se potolise, stătea cu fața în sus, pe pîsla aspră, îngîndurat, cufundîndu-se pe nesimțite în somn.

Pătura îi căzuse de pe umăr, capul i se sprijinea pe dușumeaua goală.

Străjerii schimbă o privire între ei și pășiră ușor peste prag, închizînd ușa în urma lor: nu se putea ști ce va zice cîrmuitorul dacă ei rămîneau acolo cît timp el dormea, întins pe dușumea, cu gura căscată, cu tichia căzută de pe cap. Nimeni nu trebuia să-l vadă doborît de boală, de slăbiciune, de bătrînețe.

Și nu era nici cine să-l învelească, sau să-i vîre o perină sub cap.

Timur se trezi cînd se lumina de ziuă.

Se trezi din pricina durerii. Acum îl dureau și ceafa, și spinarea din pricina dușumelii tari pe care dormise.

Afară răpăia ploaia și dinspre ușă venea o adiere rece, jilavă.

Timur sări în picioare cu dinții încleștați și încremeni o clipă din pricina unei dureri crunte. Totuși se aplecă ridică de jos tichia, și-și șterse cu hotărîre fața cu palma. Cînd oștenii intrară la chemarea sa, stătea la fel ca atunci cînd intrase acolo, de parcă între timp n-ar fi adormit pe neașteptate, nu l-ar fi săgetat acea durere stăruitoare care-i străbătea tot trupul, ca focul un ciot uscat.

— Să vină mai-marele palatului! porunci Timur.

Dacă nu dormea el, nu putea pricepe că oamenii de care avea nevoie ar putea să doarmă, să lipsească, să se îndeletnicească cu arte treburi.

Mai-marele palatului cunoștea firea cîrmuitorului. Era gata să se înfățișeze în orice clipă. Se ivi în cekmen, încins, cu turbanul bine legat.

— Puteai să nu-ți pierzi vremea cu turbanul, doar nu ești hoge! În timp ce tu ai zăbovit cu turbanul, eu te-am așteptat.

Hai?

Mai-marele palatului știa: dacă ar fi venit fără turban, Timur l-ar fi muștrat pentru nepăsare, pentru călcarea rînduielii. Și apoi înfășurase turbanul de cu seară, și-l pusese la îndemînă, așa că, spre a și-l așeza pe cap, nu-i trebuise mai multă vreme ca pentru un gugiuman. Dar nu se putea să spună acest lucru stăpînitorului, așa că tăcu.

— Am dat poruncă să se cerceteze hruba. N-o mai fi vreo ieșire? Nu cumva vistieria a fost jefuită prin altă ieșire?...

— Nu s-a găsit nici o altă ieșire, mărite stăpîne.

— Dar te-ai îngrijit să pui oameni de încredere?

— Și de încredere, și sîrguincioși foarte, mărite stăpîne.

— Cine sînt?

— Dregători. I-am închis acolo și le-am spus: „Preacinstiților, viața voastră e în mîinile cîrmuitorului. Cei care știu că au o vină, să caute ieșirea din hrubă, altă ieșire să nu aștepte.” Ei, mărite stăpîne, au cercetat totul, au răscolit toată apa care nu se ridică nicăieri mai sus de brîu și a izvorît din pămînt, n-a venit pe vreo ieșire. Iar dincolo de apă e un zid. Au căutat cu rîvnă vreo ieșire – mai sîrguincioși ca ei nici că se pot găsi!

— Dar ce... i-ai pedepsit pentru obidele pe care ți le-au făcut?

— I-am pedepsit și pentru obide, și pentru înjosiri, iar porunca ta am îndeplinit-o cu strășnicie.

— Hai la ei!

Coborîră cu un opaiț firav, flăcăruia lui li se păru orbitoare întemnițaților, care se dezobișnuiseră de orice lumină.

Țineau ochii închiși ca să se deprindă cu lumina, simțind, fără a-și da seama, că venise însuși cîrmuitorul, că se apropia clipa cînd se va hotărî soarta lor.

Dar el începu să vorbească, și vorbele lui îi buimăciră mai abitir decît o lumină orbitoare.

— Sînt toți aici?

Întemnițații tăceau.

Timur spuse dus pe gînduri:

— Nu v-ați așteptat să ajungeți în locul aurului, pe care l-ați furat de aici, hai?

Careva suspină, gemu, începu să se smiorcăie, dar Timur urmă hotărît, liniștit:

— Cu mine totdeauna e așa: cine rîvnește la avutul stăpînirii, din asta i se va trage pieirea!

Unul începu să se tînguie. Cuvîntul „pieire” nu prevestea nimic bun.

Chipurile întemnițaților se iveau din întuneric albe, înfricoșate, slugarnice, păroase, puhave, și din nou piereau în beznă.

El se uita la părtașii matrapazlîcurilor și zbănțuielilor lui Miranșah.

— Sînt toți aci? Poate l-ați uitat pe careva? Cine a mai hălăduit cu voi? Vorbiți!

Lor însă li se părea că fuseseră strînși acolo chiar mai mulți decît erau la zaiafeturile și vînătorile lui Miranșah. Se găsiseră cu toții acolo.

— Tăceți?

Atunci fostul vizir ieși anevoie înainte cu picioarele sale betege, umflate:

— Sîntem bolnavi, răcim aci, mărite stăpîne!

Lui Timur i se păru că din pricina acestor cuvinte însăși durerea lui îl săgetă și mai aprig. Dar răbdă și răspunse tot atît de hotărît ca și pînă atunci:

— Nu sînt vraci.

— Mărite stăpîne! Aici în nimicnicie, în beznă, în mocirlă ne-am căit, ne-am mîhnit foarte. Rugămu-ne ție, mărite stăpîne, din toată inima: ia cu mîna ta prăselele hangerelor noastre, pune-le la încercare, vezi cît sînt de ascuțite și credincioase ție!

— Ești bun de gură!

Opaițul începu să pîlpîie în mîna mai-marelui palatului, care se căznea să-și ascundă rîsul.

— Ce-i cu tine? întrebă Timur, privindu-l pieziș.

— Adevărat că-i bun de gură, mărite stăpîne! Pentru asta a

fost numit vizir. La zaiafeturi asta-i o însușire de seamă.

Lui Timur nu-i plăcea pălăvrăgeala lui. Dar nu-i făcu nici o muștrare și-i spuse vizirului:

— Întîi o să vă încerc ascuțișul hangerelor pe grumazele voastre.

Aceasta era hotărîrea sa.

Fără a mai asculta rugămințile și tînguierile, se întoarse și urcă scara spre ieșire, silindu-și piciorul bolnav să pășească mai hotărît ca înainte, cînd nu-l durea, ținînd capul mai sus decît altădată, cînd nu-l fulgera junghiul acesta din ceafă.

Purcese de-a dreptul spre cămăruța în care fusese întemnițat Miranșah.

Împinse ușița și spuse fără să între:

— Hei, gătește-te! Ai să-ți vezi ortacii.

Și, îndoindu-se că fiul său, care-l privea încremenit, înțeleșese, adăugă:

— Cînd s-o lumina de ziuă, în piață!

Drept răspuns, Miranșah începu să urle, să se tînguie, să țipe, ca și cei din hrubă, dar Timur se depărtă de ușă. Care fu din nou zăvorîtă.

Ziua cînd surlele începură să vuiască chemînd gloata, toate laturile mării piețe pietruite a palatului se împeștriră de localnici. Straja curăța întinderea din fața palatului. Oamenii se înghesuiau, întrebîndu-se ce prevestea acel vuiet al surlor, ce priveliște, ce știre.

Sus, deasupra pieței, în galeria palatului se iviră înalții sfetnici și nepoții lui Timur, iar cadînele și soțiile stăpînitorului se lipiră de geamuri, prin care vedeau întinderea pieței, de pe care fusese dată la o parte mulțimea.

Timur nu le poruncise doar feciorilor mai mici ai lui Miranșah să vină acolo de la Grădina de Platani.

Șah-Melik păli, uitîndu-se mirat la seidul Bereke și la Șeih-Nur-addin, cînd, în vuietul surlor, în piață fu adus Miranșah.

Oștenii pășeau pe de lături, iar doi călăi îl duceau pe fostul cîrmuitor, ținîndu-l de coate. Halatul subțire flutura în vînt,

descoperind șalvarii boțiți ai mîrzacului. Șalvarii coborau pînă la picioarele desculțe. Îi era frig la picioare. Pe cap avea o tichie albă, murdară, iar coada, pe care Miranșah, ca să arate ca un adevărat musulman, o ascundea sub turban, i se ciufulise, ieșindu-i de sub tichie.

În urma osînditului se ivi călare căpetenia palatului. Osînditul fu oprit la picioarele galeriei. Timur vedea acum numai creștetul feciorului său. Căpetenia palatului călări pînă în mijlocul pieței, acolo întoarse calul, apoi se apropie în galop de galerie ca să i se dea hîrtia cu osînda.

Timur însuși îi aruncă de sus hotărîrea sa, după care căpetenia palatului, atingînd cu botul calului umărul lui Miranșah, o luă la goană spre poarta palatului, unde făcu un semn și se întoarse încet în fruntea lungului șirag al dregătorilor lui Miranșah, orbiți de lumina zilei.

Mulți dintre ei aveau veșminte strălucite, așa cum îi găsiseră acasă străjerii veniți pe neașteptate, dar strălucirea se stinsese în ceasurile petrecute în hrubă. Pete de noroi, chipurile pămîntii lăsate în jos, încălțăminte jilavă – toate acestea păreau un mucegai verzui care-i năpădisese pe acești oameni, nu mai demult decît deunăzi gătiți, înfumurați, lipsiți de griji, samavolnici.

Unii dintre ei se uitau la Miranșah care stătea singuratic în benișul subțire, lîngă zidul palatului și-și dădeau seama că nu vor fi cruțați.

Caldarîmul pieței, spălat de ploaia repede de dimineață, încă nu se zbicise. Cerul sur atîrna jos, deasupra orașului. Tălpile lunecau pe caldarîm, iar ortacii lui Miranșah pășeau cîte doi, în frunte cu fostul vizir și fosta căpetenie a urdiei din Sultania.

Pe ambele părți mergeau gîzii cu hangere în mîini, străjerii. Călcau fără grabă, de parcă le-ar fi lăsat vreme ca să-și adune gîndurile.

Timur stătea aplecat înainte, și nimeni nu băga de seamă că își stăpînea o durere sîcîitoare, de neîndurat.

Șah-Melik îl atinse cu umărul pe seidul Bereke și-l întrebă

în șoaptă:

— Ce înseamnă asta, sfinte părinte?
— N-a ținut seama de cuvîntul divanului! murmură seidul.
— O, nu e bine! rosti pe neașteptate, cu glas tare, Șeih-Nur-addin, care de asemenea se apropiase de Șah-Melik. Timur nu auzi însă aceste vorbe cutezătoare.

Numai Halil-Sultan se repezi deodată spre Timur și încremeni lîngă umărul lui:

— Iartă-l, bunicule!
Fără a se întoarce spre el, Timur îi răspunse:
— Pleacă de-aici!
— Sînt fiul său, am să ispășesc, am să-i răscumpăr vina!
— Pleacă! îl repezi din nou Timur cu acea răgușeală în glas care prevestea apropierea mîniei, față de care n-ar fi cutezat nimeni nici să i se împotrivească, nici să-l roage.

Halil tăcu, dar nu se îndepărtă de el, fiind hotărît poate de un ultim pas, deznădăjduit, fie chiar și zadarnic.

Căpetenia palatului se întoarse călare, făcu o plecăciune spre Timur și ridică deasupra capului sulul galben al osîndei.

Timur răspunse întinzînd mîna și retezînd aerul înaintea sa.

Călăii începură să-și facă datoria.

Timur băgă de seamă cum tremura creștetul lui Miranșah cînd celor doi osîndiți dinainte, puși în genunchi, li se retezară capetele, iar trupurile lor fură apăsate pe pămînt, pentru ca sîngele să nu țîșnească de jur împrejur.

Printr-un șanțuleț al caldarîmului, abia zărit, începu să curgă încet o șuviță negricioasă de sînge, și la vederea ei Miranșah fu cuprins de un tremur mărunț, poate din pricina frigului iernii – întîia oară ședea în frig numai în benișul subțire.

Îndată ce fură tîrîți deoparte cei doi osîndiți descăpăținați, îi trîntiră în genunchi pe următorii.

Domnea o liniște atît de adîncă, încît Miranșah auzi cum se izbiră de pietrele caldarîmului capetele tăiate, rostogolindu-se.

Și așa, doi cîte doi, unii erau trași de călăi – obișnuiți cu o

asemenea treabă – deoparte, alții puși în genunchi, iar șuvița negricioasă se scurgea încet tot mai departe prin șanțulețul, pe care curtenii lui Miranșah, gonind pe cai mîndri, nici nu-l văzuseră pînă atunci.

Miranșah era cît pe ce să cadă, dar călăii, dîndu-și seama de acest lucru, îl sprijiniră de coate. El se dezmetici și din nou, stînd în picioare, privea ca beat piața, oamenii, calul care juca al căpeteniei palatului.

Numai o singură dată îi trecu prin cap un gînd limpede: „Dacă aș fi știut ce ticălos era mai-marele palatului meu!”

O clipă își zise că dacă și-ar fi dat seama mai înainte ce fel de om era mai-marele palatului, ar fi preîntîmpinat tot ce se întîmpla acum.

Dar toate acestea le uită pe loc, întunecate de cele ce se petreceau înaintea lui, alungîndu-i din cap toate gîndurile, toate cugetările; fusese pus în genunchi cel din urmă osîndit, pentru care nu se găsisese o pereche. Ceilalți pieriseră tăcuți, încremeniți, dar acesta, întorcîndu-se spre căpetenia palatului, strigă ceva, și pesemne că acest strigăt îl mînie pe mai-marele palatului, căci acesta plesni calul cu atîta putere, încît dobitocul se lăsă puțin în jos.

Această lovitură limpezi cugetul lui Miranșah:

— Ce e? Urmez... eu?

Gealații îl înșfăcă ră de coate.

Halil se repezi spre marginea galeriei, părea gata să se arunce jos. Șah-Melik îl prinse cu dibăcie și-l trase spre el. Halil, care nu se așteptase la așa ceva, se clătină și, lovindu-se de pieptul lui Șah-Melik, se îndreptă de spate. Îndată o palmă ușoară, alinătoare, mîngîie mîna lui Halil.

— Întoarce capul, Ulugbek! spuse cu glas înăbușit Halil, strîngînd la piept capul băiatului.

Dar gîzii îl duceau pe Miranșah nu spre șanțuleț, unde, asemenea unui mal de pămînt, zăceau unul lîngă altul leșurile osîndiților, ci înapoi spre poarta palatului.

Seid Bereke oftă ușurat și Șeih-Nur-addin răspunse seidului cu o privire veselă: Miranșah își ispășise pedeapsa.

Călăii îl duseră pe Miranșah pe scară., sus, în galerie și voiră să-l ingenunche în fața tatălui său. Dar Miranșah se trînti greoi, cît era de lung, la picioarele lui Timur.

— Ei? Ți-ai desfătat îndeajuns privirile?

— Tată!

— Da, da!

Și cîrmuitorul intră în sălile palatului, urmat de ceilalți, toți căutînd să-l ocolească cît mai departe pe Miranșah care zăcea în calea lor.

Halil-Sultan se aplecă deasupra tatălui său și-l ajută să se ridice. Nu era ușor, deși Miranșah se străduia să se scoale de jos. În sfîrșit, cu ajutorul străjerilor, fu ridicat din nou pe picioare.

După ce își veni în fire, Miranșah îi spuse încet lui Halil:

— Ai văzut? Ce bine, ce bine a pus el totul la cale!

— Ce anume, tată?

— Au murit fără să afle. Altfel, ce rușine mi-ar fi fost! M-a ferit de rușine, ce bine îmi pare!

— Nu înțeleg, tată!

— Dacă ar fi știut că pe ei îi descăpățînează, dar pe mine nu, ce s-ar mai fi mîniat pe mine! Ce ar fi gîndit despre mine! Dar așa nu și-au dat seama. Totul făcut cu cap, nu-i așa? Credeau că după ei îmi vine și mie rîndul... Nerozii!

Și Miranșah rîse.

Halil îl privea pe omul acesta înalt, puhav, neras, din nou plin de el însuși și-și spuse: „E tatăl meu!”

Dar acest gînd nu venea din inimă: el nu crescuse, nu stătuse lîngă tatăl său, nu auzise de la el vorbe duioase, nici povețe grijulii, nici muștrări.

Mai tîrziu, cînd Miranșah, de data aceasta în veșminte de rînd, dar curat, spălat și bărbierit, fu dus din nou la Timur, acesta își cercetă îndelung fiul, care-și lăsase privirea în jos și se prefăcea sau poate chiar într-adevăr se căia, era îndurerat.

— Ei?

— Iartă-mă, tată!

— Ce ai să faci acum?

- Ce vrei tu, tată!
- Aci nu mai ai ce face.
- Înțeleg, tată.
- Da, da!

Timur tăcu din nou și-l pironi cu privirea, de parcă l-ar fi ochit, întîrziind să dea drumul la săgeată.

- Trebuie să pleci!
- Dar unde?
- Este un loc liniștit – târgul Rei.
- Neguțătorii de acolo... Am luat de la ei dări mari. O să fie primejdios pentru mine acolo, tată.
- Au să se bucure.
- De ce, tată?
- Din pricina înfățișării tale. „Iată-l, au să spună, a vrut să se urce pe cal, dar a ajuns sub cal!” Ce rușine!
- Mai bine în altă parte...
- Nu, numai acolo, acolo o să fii mai smerit, într-un bazar pustiu.
- Tată!...
- Gătește-te de drum! Repede! Am poruncit îndrumătorului tău ca în zori caii să fie gata de plecare.
- Păi se întunecă!
- O să ai vreme! Căpetenia palatului va fi de acum înainte ata-beg, îndrumătorul tău... Fiii tăi rămîn, toți, aici, cu mine.
- Mezinul are de-abia patru ani!...
- Cu atît mai bine: are în cap mai puțini gărgăuni. Du-te și grăbește-te.
- Nu s-ar putea...
- Du-te!

Mișcîndu-și iute picioarele grele, dar cu capul ridicat mîndru în sus, Miranșah trecu pe lîngă dregătorii care îi făceau loc. Lîngă ușa se opri, de parcă îi trecuse prin cap să se împotrivească tatălui său, sau să-l întrebe ceva.

Se întoarse greoi, dar nu dădu cu ochii decît de fruntea negricioasă, brăzdată de cute vineții, a tatălui său, cu gîndul acum la alte griji.

Miranşah bătu pasul pe loc, dar nu cuteză să se întoarcă, ci ieşi pe uşă şi de atunci nu-l mai văzu niciodată pe tatăl său, amirul Timur Guragan.

Huruind cu roţile pe caldarîm, puţinele harabale ale lui Miranşah se îndreptau spre ieşirea din oraş. Bazarul era încă închis şi hogii, picotind de somn, păseau spre geamie pentru rugăciunea de dimineaţă, dar Timur îl şi chemase pe mîrza Abu-Bekr, cel mai mare dintre fiii lui Miranşah.

Mîrzacul de-abia îşi petrecuse părinţii, care plecau în surghiun, şi fu luat pe neaşteptate de chemarea bunicului. Ar fi vrut să rămînă cîtăva vreme singur, să se obișnuiască cu acea despărţire pe nepusă masă, să stea de vorbă cu Halil, care, deşi mai mic cu trei ani decît el, era mai aproape de bunic şi-şi dădea seama mai bine ce urmări puteau să aibă pentru ai lor cele întîmplate în ultimele zile.

Se înfăţişă la poruncă mohorît, presimţind noi lovituri din partea necruţătorului sau bunic, temîndu-se de el, fiind supărat pe el pentru răfuiala cu tatăl său.

Oştenii, purtînd masalale, păseau atît de repede prin sălile cufundate în întunericul dinaintea zorilor, încît Abu-Bekr nu putu să-şi încetinească paşii, să se gîndească de ce îl chema, ce noi necazuri îl aşteptau în camera aceea din colţ, unde doar cu cîteva zile mai înainte tatăl său stătuse de vorbă fără grijă cu hronicarii sau cercetase bucoavne, scrise de cei mai destoinici copişti din crăiia Hulagu.

Uscăţiv şi spătos, ca şi bunicul lui, dar nu atît de înalt, cu faţa prelungă şi sprîncene groase, ca şi maică-sa, Abu-Bekr păsea repede fără voie în urma oştenilor, puţin adus de spate, cu privirile în jos, netezindu-şi bărbuţa tinerească, bogată.

Privea încăperile, totdeauna atît de rînduite şi de plăcute, care semănau acum cu o magazie sau o cămară, în care lucrurile erau strînse grămadă la pereţi, iar covoarele fuseseră făcute sul sau împăturite.

„A socotit totul. Ar fi putut să le așeze iarăşi la locurile lor!... gîndi Abu-Bekr. Pesemne că mai pune la cale ceva. Nu

cumva s-o gîndi să le dea foc? Cîte n-a pîrjolit în viața lui!”

Și, deodată, lumina orbitoare a zeci de masalale îl izbi în ochi.

Oștenii se dădură în lături și Abu-Bekr îl zări în cămară pe bunicul său, aplecat asupra unei cărți împodobite cu măiestrie. Bunicul privea îndelung izvoadele meșteșugite, care chenăruiau ca o panglică fiecare foaie a manuscriptului.

„Poleială, sineală, chinovar. Copist din Tebriz. Istoria lui Rașid-addin!” recunoscuse Abu-Bekr lucrătura și privi în firidele din pereți celelalte cărți din biblioteca tatălui său.

„Le ia! Și doar nu știe să citească!” gîndea Abu-Bekr, așteptînd în prag să-l vadă bunicul lui.

Timur ridică privirea și-l întrebă prietenos:

— I-ai petrecut?

— Au plecat adineauri.

— Le-am dat strajă, să nu-ți fie teamă.

— Țara ta e bine păzită, bunicule!

— Spune „țara noastră”. Ce, parcă ești străin?

— La noi aici nu-i întotdeauna fără primejdie.

— De ce?

— E marginea țării! De jur împrejur sînt noroade nesupuse. Un pămînt cucerit nu se asemuie cu Ținutul nostru dintre cele două rîuri!

— Cîrmuiește cu mîină tare și atunci vor veni liniștea, supunerea, viața fără primejdie. Iar cei nesupuși trebuie supuși.

— Aceștia sînt de o sută de ori mai mulți decît avem noi oșteni.

— O sută de oșteni buni sînt totdeauna mai puternici decît o mie de răzvrățiți.

— Cu răzvrățiții o scoatem noi la capăt!

— Cînd un norod străin tace și nu-și prea plătește haraciul, cînd strînge oșteni și bani, deși tace, așa ceva e mai primejdios decît o răzvrătire. Norodul străin nu trebuie să-l lași în pace. Lasă-l să se întremeze și apoi din nou tunde-l. După ce l-ai tuns, lasă-l, dă-i pace, dar nu-ți lua ochii de pe

el; cînd se înzdrăvenește, tunde-l din nou. Dar să ții minte: să te grăbești nu-i bine, să întîrzii e primejdios. Așa să cîrmuiești! Atunci am să te iubesc.

— Pe mine?

— Pe tine! Tatăl tău s-a acoperit de rușine în fața întregului norod. Pe bună dreptate! El n-o să mai fie cîrmuitor. Tu ești fiul lui cel mai mare. Ia tu frîul în mînă. Pe tine te pun cîrmuitor al întregii crăii Hulagu.

— Nu, bunicule!

— Ce? Timur nu se mînie, ci se miră de o asemenea nesupunere. Ce?

— Nu pot.

— De ce nu poți?

— Dar cu tatăl meu cum rămîne?

— Va cîrmui. Un tîrg pe care ai să i-l dai tu.

— Nu, bunicule!

— De ce nu?

— Dacă pe fiul tău l-ai pedepsit pentru nesupunere, atunci mie cum îmi ceri să nu mă supun tatălui meu?

— Să-i poruncești așa cum îi poruncește un cîrmuitor unui amir al său.

— El e tatăl meu! Cum o să-i pot cere tatălui meu să mi se supună?

Timur strigă pe neașteptate:

— Tu nu ești fiul unui trîntor, ești cîrmuitorul crăiiei Hulagu!

— Nu, spuse încet Abu-Bekr, dîndu-se înapoi. Nu, bunicule, el e tatăl meu!

Timur zvîrli cartea într-un colț și-și întoarse fața:

— Pleacă de aici!

„E nepotul meu! gîndea Timur. Ai lui însă îi sînt mai dragi decît lumea întreagă. Seamănă cu Halil. Dar Halil e cutezător, Halil e oștean. Acesta însă n-are nevoie nici de crăii, nici de oști, nici de slavă – ține numai la ai lui! E isteț și totuși nerod!”

Dincolo de pragul odăii, Abu-Bekr se întîlni cu Halil-Sultan

care-l privi neliniștit:

— Am auzit că te-a chemat bunicul. S-a întâmplat ceva?

— S-a întâmplat, Halil. A vrut să-mi pună pe frunte cununa acestei crăii și ca tatăl nostru să-mi slujească.

— Și tu ce-ai spus?

— Vai, Halil! Se poate așa ceva?

— Nu te supăra, frate, nu știam că ești atît de dîrz.

Abu-Bekr zîmbi.

Se apropiată de fereastra de la care cadînele și soliile-stăpînitore ale cîrmuitorului priviseră în ajun căznirea cu moartea a celor care jefuiseră vistieria.

Se lumina de ziuă.

Leșurile fuseseră cărate din piață, dar cîinii, o haită întregă, mari cît asinii, care se adunaseră acolo din toată așezarea, încăierîndu-se și zbîrlindu-se unul la altul, lingeau sîngele de pe caldarîm.

Scheunatul și mîrîiturile lor răsunau în toată piața.

Abu-Bekr întrebă:

— Ai văzut?

Umerii lui Halil-Sultan tresăriră înfiorați, dar el nu spuse nimic.

— Iar eu în vremea aceea am stat în grădină. Am așteptat acolo vești. Mă temeam de tot ce e mai rău. Dar și ceilalți – pe toți i-am cunoscut, erau printre ei și oameni de treabă.

— Dacă aș fi încercat să stau deoparte și ar fi băgat de seamă bunicul! Tu și tata nu cunoașteți rînduielile noastre.

— Slavă lui Allah! răspunse din inimă Abu-Bekr.

Halil tăcu iarăși.

Mîrzacii se depărtară de fereastră cu inima grea. Halil întrebă:

— Și acum ce o să fie?...

— O să cer să fiu trimis la tata. N-am nevoie nici de slavă războinică, nici să stăpînesc crăii. Am să-mi trec vremea cu cărți, o să fie liniște, uneori o vînătoare, alteori cîntări și iarăși liniște.

— Nu știu dacă o să te lase bunicul; pe nimeni dintre noi

nu l-a lăsat încă să se bucure de liniște.

— Dar tu ai căutat-o vreodată?

— Eu? Nu. Doar mama e mongolă!

— Mi-e tare dragă mama ta.

— Da?

— Ea a înțeles și a dezvoltat în mine dragostea de liniște. Dar când ea îl îndemna pe tata să trăiască cu ea în liniște, tata se mînia împotriva ei. Ea și-a dat seama că fără dînsa el se va liniști mai repede și a plecat. Când a aflat că plecase, tata s-a apucat să fărîme totul; a vrut să alerge după ea, s-o întoarcă înapoi. În cele din urmă s-a potolit, dar curînd s-au dezlănțuit din nou, mai aprig ca înainte, zaiafeturile, vînătorile – își căuta uitarea sau, poate, își tăinuia teama de bunicul... Presimțea c-o să aibă necazuri, dar nu credea că va veni o asemenea pedeapsă și nici atît de repede...

Halil spuse:

— Sufi, bunicul meu după mamă, a cîrmuit la Horezm, a vrut să cucerească cetatea Urgheci de la bunicul Timur. Bunicul Timur l-a ucis. Iar eu cuceresc așezări de la alți stăpînitori pentru bunicul Timur.

— Și pe bunicul meu l-a ucis. Pe tatăl mamei mele. Dar eu nu vreau să ucid pe nimeni, nici să supun, nici să cuceresc. Fiecare să trăiască după plac.

— Bunicul zice: tadjicii sînt grădinari, nu oșteni. El îi are la inimă pe nomazi și războaiele... Eu la fel!

— Iar eu semăn cu mama... sînt grădinar!

Soarele răsări strălucitor de după cupola criptei profetului Haidar.

Mîrzacii pășeau încet, vorbind de una, de alta, pîrînd nespuse de mici în uriașele săli în care încă nu era nimeni la ceasul acela.

De la Arzrum pînă la Basra, de la Șiraz pînă la Bagdad bazarurile s-au cutremurat când s-a aflat cît de ușor își pierduseră capul chiar și oameni atît de puternici și de vază ca prietenii și apropiații lui Miranșah. Lumea își împărțase

veștile numai în șoaptă. Îndată ce se iveau necunoscuți, toți amuțeau. De teamă, nimeni nu mai întârzia afară din casă. Ulițele neguțătorești erau pustii. Multe dugheni nu se deschideau, iar stăpînii lor, după ce și-i trimiseseră pe ai lor și avuțiile în sate și conace depărtate, deși rămăseseră acasă, țineau totuși caii înșeuăți și biciul în tureatca ciubotei.

Neguțătorii arabi se grăbeau să plece din Sultania spre Bagdad sau Damasc; gruzinii își așezau samarele ușoare pe cai, armenii încărcau cămilele de povară, nădăjduind să se strecoare în Siria sau spre Bizanț. Genovezii, gîndindu-se să se adăpostească la Trapezunt, alergau la episcopul lor, să-i binecuvînteze. În caravanseraiori străinii se frămîntau, se tocmeau cu călăuzele, căutau cămile, cai, asini, dar nicăieri nu vorbeau cu aprindere ca mai înainte, nu se ciorovăiau. În zilele acelea toți neguțătorii se înțelegeau lesne unul pe altul și cu toții aveau un singur gînd – să ajungă cît mai departe, cît mai departe, atîta vreme cît marfa mai era întreagă și nu fusese vestită vreo hotărîre a Cuceritorului Lumii.

Dar caravanele plecate din Sultania nu apucară să se depărteze de oraș: hotărîrea fu vestită, iar caravanele oprite. Neguțătorii nu mai aveau voie să iasă din așezări.

Timur aflase de lîncezeala din bazaruri, de foiala neguțătorilor, de spaima, de temerile localnicilor.

El voia ca mulțimea să se veselească din nou, să slăvească iară înțelepciunea cîrmuitorului care-i doborîse pe hrăpăreți, pe potlogari; dorea ca încrederea în dreptatea cîrmuirii să crească, dar oamenii vedeau în cele petrecute nu înțelepciune, ci mînie, nu dreptate, ci cruzime, și de aceea se speriaseră. Ce însemna aceasta? Oare încrederea norodului în cîrmuitorul lui nu era atît de mare cît nădăjduise el?

Porunci ca mulțimea să fie liniștită, iar pe neguțătorii din Sultania îi vesti că vrea să stea de vorbă la palat cu trimișii lor.

Plecînd la palat, trimișii își luau rămas bun de la ai lor sau le trimiteau povețe cum să se descurce fără ei, deoarece fiecare putea fi descăpăținat tot atît de ușor, cum se

întîmplase în ziua ceea mohorîtă în piața palatului.

Arabii cu burnuzuri, albe sau sirienii cu mantii negre, armenii cu briie negre, semnul credinței în Isus, nu în Mohamed, evreii cu funii în jurul coapselor, ca păgînii; hindușii, zarafii și cămătari, cu benghiuri albastre pe frunte, ca niște închinători la idoli – toți îi trimiteau pe starosti la cîrmuitor, uitînd deosebirile de credință, de parcă ar fi petrecut niște rude la țintirim.

Erau lăsați să intre în curte, și toți căutau un locșor mai depărtat de cerdac, mai aproape de zid, de poartă, unde însă vegheau străjerii călări cu asemenea ochi, cozi și dinți, încît nimeni nu aștepta de la ei bunăvoință și apărare.

Chiar dacă dădeau binețe vreunui cunoscut, o făceau mutește, pe furiș, căutînd din ochi, în toate părțile, un cotlon unde să se vîre, să nu fie în văzul tuturor.

Se strîngeau unul în altul, uitînd deosebirile de credință sau deverul neguțătoriei fiecăruia, căutînd să se ascundă unul în spatele altuia. Deodată se ivi în curte noul staroste al așezării, deoarece alți dregători nu fuseseră încă numiți în locul celor căzniți cu moartea.

Mărunțel, înfofolit în numeroase cekmene, îmbrăcate unul peste altul, cu un uriaș turban de mătase, el ieși, bocănind tare, cu tocurile ferecate ale ciubotelor grosolane, și vesti:

— Neguțători! Preaînțeleptul Stăpînitor al Lumii, mare prin milostenia sa, cucernic, mărinimos, împovărat de griji pentru norod, chematu-v-a!

Cei adunați acolo știau că-i chemase, dar căutau să ghicească după glasul, mersul, ochii căpeteniei orașului, care era vina lor, ce greșeli făcuseră, ca să-și poată da seama ce pedeapsă îi aștepta.

— Neguțători, oameni buni! Ce o să spuneți Paloșului Dreptății cînd o să vă întrebe de ce bazarurile lîncezesc, de ce neguțătorii fug pe ascuns din oraș, ce pun la cale? Oare în alte orașe și țări negoțul e în mai multă siguranță decît la noi? Oare acolo bazarurile sînt mai bogate, mai frumoase decît ale noastre? Hai? La noi e mai rău decît în alte țări? Mărfurile

voastre, avutul vostru sînt acolo în mai multă siguranță?

Va să zică de asta erau învinovați! Încercaseră să fugă de Timur, și toată suflarea știa că Timur era fără cruțare față de fugari.

— Neguțători! O să vă ceară socoteală. Gîndiți-vă ce o să-i răspundeți! Cum o să vă descurcați? Ce vă lipsește?

Starostele orașului tăcu cîteva clipe, scărpinîndu-se pe un obraz. Nici unul dintre neguțători nu-l cunoștea. Judecînd după veșminte, părea să fie din Buhara. Înseamnă că în Sultania nu se găsiseră oameni vrednici de încredere, dacă pînă și în slujba de staroste al orașului fusese pus un venetic. Nici asta nu prevestea nimic bun.

În vremea aceasta Timur privea neguțătorii pe furiș printr-o ferestruică îngustă ca tăișul unui hanger. Privea creștinii încinși cu brîuri negre, arabii care-și scăpărau albul albăstrui al ochilor dușmănoși, evreii care se grăbeau să zîmbească de îndată ce întâlneau privirea starostelui Sultaniei, și îndata ce starostele se întorcea, lăsau capul în jos, întunecați la față.

„Or să ducă vestea pretutindeni, au să-i sperie și pe alți neguțători! De la cine mai luăm atunci dări? Cu cît e mai plină vistieria cu atît e mai puternică urdia!” gîndea Timur, cercetîndu-i pe bogătașii care umpluseră curtea.

Cînd cîrmuitorul se ivi în cerdac, neguțătorii căzură în genunchi, deși curtea era umedă și nemăturată de dimineață.

Starostele îi îndemnă:

— Grăiți! Paloșul Dreptății vă ascultă!

Nici unul nu cuteza să înceapă: celui dintîi care deschidea gura îi era hărăzită cea dintîi lovitură, așa statornicise demult Timur.

Totuși trebuiau să lămurească lucrurile. După alte cîteva îndemnuri ale starostelui Sultaniei, neguțătorii, nu localnicii din Sultania, ci sirienii veniți de departe prinseră curaj:

— Preadrepte stăpîne! Am venit la Sultania ca să facem negoț și ne-ai chemat aici. Care e vina noastră?

Timur nu răspunse. Starostele Sultaniei îi îndemnă din nou:

— Grăiți, găiți!

Cum să spună că-și încărcaseră mărfurile, samarele, că se grăbeau să plece din pricina neîncrederii în dreptatea Paloșului Dreptății?

Atunci, împreunînd mîinile ca la rugăciune, vorbi iranianul Iahia Ghiliani, cel mai bătrîn neguțător din Sultania, starostele mătăsarilor:

— Preamărite stăpîne! Obijduitorii care luau de pe noi șapte piei nu s-au putut feri de ochiul tău atotvăzător. Cine, dacă nu noi, ne bucurăm și slăvim dreptatea paloșului tău, cine, dacă nu noi, alergăm la picioarele tale cu prinosul nostru de mulțumire și supunere!

„Alergați! gîndi Timur. Am văzut cum de-abia v-ați tîrît încoace, fățarnicilor!”

Iar Ghiliani urmă:

— Oare nu sub oblăduirea Pavezei Bunătății ne bucurăm de liniște pentru avutul și mărfurile noastre? Dar se apropie iarna și a venit vremea să schimbăm mărfurile în bazaruri, să ducem de-aci mărfurile de vară și să le aducem pe cele de iarnă, cu asta ne îndeletnicim noi acum...

„E șiret! se gîndea Timur. S-a descurcat!”

Și alți neguțători prinseseră curaj, și dădeau din cap în semn de întărire a spuselor celui mai bătrîn dintre ei. Nici unul nu se aștepta să-i ierte, nădăjduind doar ca Timur să fie cît de cît îngăduitor.

„Cît aur o fi îndesat în sac? gîndea Timur, privindu-l pe bătrînul și rotofeiul Ghiliani, care stătea cu caftanul deschiat. Pesemne că a ascuns totul, de aceea e cutezător! Dar i l-aș fi găsit eu, i l-aș fi găsit!”

Ascultînd cuvintele lui Ghiliani, ceilalți făceau plecăciuni, zîmbind smeriți.

Timur făcu cîteva pași pe marginea parmaclîcului, de la un stîlp la altul, uitîndu-se la picioarele sale.

Celor cîteva zeci de oameni, cei mai vicleni din oraș, li se tăie răsufarea; cîrmuitorul hotăra acum ce moarte să le hărăzească pentru răzvrătirea lor. N-ar fi trebuit să închidă

bazarul, ci să-și îngroape avuțiile pe furiș; să nu fi plecat de lângă ai lor – la o adică nevestele n-aveau decît să se ducă pe copcă – marfa să n-o piardă, că neveste – berechet! Ar fi trebuit să-și pună strajă gurii, nu să îndruge verzi și uscate. Cum să-și mai amintească cu cine pălăvrăgiseră în tot acest timp, cui își destăinuiseră gîndurile de frică? Asta-i viața, ți-o aperi vreme îndelungată, dar o pierzi într-o clipită! Și cu cine le-a trecut prin cap să umble cu vicleșuguri, de cine să se ascundă! Poți oare să ocolești moartea, să păcălești fiara?

În sfîrșit, Timur își întoarse spre ei fața hotărîtă, de neclintit și le strigă:

— Trebuie să faceți negoț!

Neguțătorii priveau încremeniți, încă neînțelegîndu-i pe deplin cuvintele, dar el și plecă din cerdac, fără să se mai uite la ei, făcîndu-se nevăzut pe o ușă.

Ei se uitau unul la altul încîntați, cu ochi scînteietori, înghesuindu-se în poartă, dîndu-i la o parte pe oșteni.

În fața lor se întindea piața, dincolo de ea se înălțau bolțile de piatră de la răspîntiile bazarului, umbrarele de trestie de pe ulițele neguțătorești, porțile caravanseraiurilor...

— O, cel mai milostiv, cel mai drept dintre cîrmuitori! O, Stăpînitorul Lumii! O, Pavăză a însușirilor Binecuvîntate! O, Paloș al islamului!

Nici prin gînd nu le trecea că el îi privea de la fereastră, urmărindu-le încîntarea, bucuria, văzînd cum se ridicau din nou capetele lor trufașe, cum pasul bogătașilor era iarăși grav, cum arabii întorceau din nou capul disprețuitori față de evrei, cum ghiaurii își potriveau ilicele ca să nu li se vadă atît de mult brîiele negre...

— Să facem negoț! Trebuie să facem negoț! strigau ei neguțătorilor pe care îi întîlneau. El n-o să ne obijduiască! O, Tolbă a Bunătății!

„Au pornit buluc, gîndea Timur, ca o turmă la adăpat. Oile trebuie tunse mai tîrziu, cînd e lîna mai bună...”

Și, ținînd o mîină la spate, intră în încăperile haremului.

Potrivit obiceiului, îl întîmpină stăpîna mare. Răspunse la

binețele ei, și se opri în loc:

— Ei?

— Aici totul a rămas în neorîndulală, să dau poruncă să se așeze lucrurile la loc cum au fost?

— Nu, dă poruncă să fie toată lumea gata de drum. Aici nu e bine să iernăm. Aici să lăsăm să se aerisească. O să iernăm în Azerbaidjan, la Karabah. Acolo e mai cald. Am trimis oameni într-acolo, ca să rînduiască totul. Plecați într-acolo cît e încă vremea bună. Dacă încep ploile – o să vă tînguți. Rostuiți-vă acolo și așteptați-mă.

Și se depărtă spre curtea cea mică cu havuz, unde poruncise să fie oprite pentru el două roabe frumoase ale fiului său.

CAPITOLUL ȘAISPREZECE

IARNA

Fulgi mari de nea pogorau peste Samarkand încă de cu seară. Dar pământul era cald încă și oricît ninge, neaua se topea îndată, umezeala îmbibîndu-se în pământ, dar se așeza groasă pe arțari, care încă nu apucaseră să-și scuture toate frunzele, apoi luneca de pe frunzele îngreunate pe pământul negru, păstrînd îndelung chipul frunzelor de arțar, de parcă pe acolo ar fi trecut pasarea măiastră, lăsîndu-și urmele albe ale ghearelor.

Deși privea încîntat neaua timpurie, Muhammed-Sultan nu putea să scape de o neliniște: dacă venea iarna prea devreme, dacă se punea pe ninsoare temeinic, dacă începea să geruiască, trebuia să amîne totul, dar bunicul nu va voi să audă nimic. Lui nu-i păsa de drumurile rele, desfundate, el nu auzise niciodată de la oștenii săi văicăreli împotriva arșitei sau a frigului; cine ar fi cutezat să cîrtească față de el? Își luase rămas bun, dîndu-i lui Muhammed-Sultan o poruncă și acesta trebuia s-o îndeplinească. Gîndindu-se la această poruncă, Muhammed-Sultan se aprinsese și el, așa cum se întîmpla întotdeauna, cînd bunicul îi încredința sarcini îndrăznețe. Urma să pornească spre miazănoapte, la Așpaia, acolo să-și alăture la urdia sa oștenii din Așpara, apoi să-i izbească pe mongoli, pentru ca ei să nu-și închipuie că Timur, plecînd într-un lung război, lăsase ținutul acela fără apărare, ca să știe că Timur avea oști destule și pentru un război depărtat, și pentru vrăjmașii de la miazănoapte, și pentru mongoli, la răsărit – asta-i una la mînă. N-aveau decît să-și închipuie că toată urdia plecase în război și că se puteau lăsa pradă unor bucurii ușurate. Tocmai acum trebuia să-i lovească, cînd nici prin gînd nu le trecea să se aștepte la o

lovitură – asta era a doua la mînă.

Urdia era obișnuită cu izbînzile bătrînului cîrmuitor, îl vor urma și prin foc și prin apă – oștenii aveau încredere în el. Era vremea ca urdia să știe că tînărul cîrmuitor al Samarkandului, urmaș la cîrmuirea întregului hanat, era vrednic să urmeze bunicului său nu numai datorită înrudirii, ci și vitejiei ostășești. Oștenii trebuiau să se obișnuiască cu Muhammed-Sultan. Bunicul îmbătrînise, sosise ceasul! – asta era a treia la mînă.

Dar cum să pornească acum cînd se pusese pe vremuit chiar și acolo, la Samarkand? Ce trebuia să fi fost la Djizak, la Șașa, la Otrara, în Așpara? Iar în stepele mongole de bună seamă că acum bîntuia asemenea viscol, încît din pricina ninsorii nici nu puteai să zărești vrăjmașul! După ce scade gerul, pămîntul se înmoaie – ce faci cu călărimea cînd înoți în mocirlă? Ce faci cu chervanele, cu harabalele care se împotmolesc pînă la butucul roților? Asta ar fi pieire adevărată, nu război!

Muhammed-Sultan ieșise în grădină cu noaptea în cap, privind mohorît neaua ce se cernea lin.

Picioarele îi înghețaseră din pricina umezelii și, cu caftanul strîns pe trup, se întoarse adus de spate în cerdac. Opațul din hîrtie îmbibat cu ulei răspîndea o lumină slabă din pricina fulgilor de nea căzuți pe el, părăind trandafirii. Iar dincolo de fulgii de nea era umezeală, frig, beznă.

Se așeză lîngă sobița acoperită cu o pîslă groasă, întinse picioarele spre jeratic și se gîndi la Timur: „De bună seamă că acolo la bunicul e cald – soare, trandafiri... El nu dezlănțuie războiul iarna, caută să afle cît mai multe despre Baiazid, cercetează drumurile, descoase iscoadele... Dar mie nu mi-a spus să aștept, eu trebuie să iau vrăjmașul pe neașteptate; cu cît e Timur mai departe cu atît se tem mai puțin; cu cît sînt mai desfundate drumurile cu atît mai puțin se așteaptă; cu cît e vremea mai urîță cu atît le e somnul mai dulce. Da, acum e momentul...”

Strigă o căpetenie peste zece luptători din strajă:

— Când se luminează de ziuă, cheamă-l la mine pe vizirul Hudaidada.

Se înveli și încercă să ațipească, dar îndată ce mintea începea să i se încețoșeze, îi veneau ba un gând, ba altul. Tot gândindu-se, începea din nou să ațipească, și din nou îi venea un gând neliniștitor, asupra căruia stăruia îndelung.

Stătu culcat pînă se luminează de ziuă. Se sculă numai când fu vestit că Hudaidada venise și aștepta.

Muhammed-Sultan nu voi să-și dea în vileag îndoielile, șovăielile în fața acestui bătrîn cărunt, tovarăș de luptă al lui Timur.

Își puse un cekmen nou și-și luă o înfățișare plină de fală, întîmpinîndu-l pe bătrîn, pe care bunicul său îl pusese în preajma lui.

Vizirul nici măcar nu-și dăduse osteneala să se înveșmînteze mai arătos, se înfățișase cu un cekmen de lînă spălăcit și cu un gugiuman de vulpe în loc de turban.

„A venit la mine cu straietele cu care se duce la grajd, își zise mîrzacul. Să fi încercat el să se înfățișeze așa bunicului...”

Dar și bătrînul gîndea: „Cîrmuitorul cel mare nu se gătește de dimineață: e temut și așa! Tinerii aceștia nu pot pricepe rînduiala cu nici un chip!”

Arătînd disprețuitor cu capul spre curte, Muhammed-Sultan spuse:

— A sosit iarna pe neașteptate!

— Păi drumul nostru-i spre miazănoapte!

— Tocmai despre asta și vorbesc...

— N-are a face unde ne întîlnim cu ea. Fie acasă, fie în stepa mongolă!

— E mai lesne pe drum uscat, barem pînă la Șașa...

Dar după ce rosti aceste cuvinte, Muhammed-Sultan se întrebă dacă nu cumva își dăduse astfel pe față neliniștea și adăugă:

— Te-am chemat să-ți spun următoarele: drumurile au să se desfunde, și-o să mergem mai încet, n-ar fi bine să pornim de pe acum?

Din nou își rostise gândul nu așa cum voise, parcă ar fi întrebat: „N-ar fi mai bine să plecăm acum?” N-ar fi trebuit nimic altceva decît să poruncească: „Fiți gata, pornim mai curînd”.

— Noi sîntem gata. Putem porni chiar și acum. Chervanele să le trimitem înainte, ca să nu ne țină în loc. Dacă hotărîm să pornim peste o săptămînă, chervanele pot pleca chiar astăzi.

— Nu, peste o săptămînă e prea devreme. Să-i lăsăm pe cei de acolo să adoarmă mai adînc, să se liniștească

— E bine, mîrza! Să mai așteptăm.

„Parcă i-aș fi cerut încuviințare!” își zise oțărît Muhammed-Sultan. Și iarăși întrebă:

— Cîți luptători socotești să lași aici?

— Luptători? Să lăsăm vreo zece mii de oameni. Plecăm cu douăzeci de mii și din Apșara mai luăm treizeci. Cincizeci de mii au să fie de ajuns, pe deplin. De ajuns, mîrza!

— Să lăsăm zece mii? Ce au să facă aici?

Oricît se ferea Muhammed-Sultan, iată că totuși pune mereu întrebări bătrînului. Cu cît ocolea întrebările mai stăruitor cu atît mai mult le rostea.

— Dar Hoarda de Aur? Edighei?! Umblă fel și chip de zvonuri urîte despre el. E viclean, ager. Deocamdată nu se încurcă, are ce face: împarte prada. Totuși...

— Prada?

— I-a zdrobit pe litvani lîngă rîul Vorskla. Și pe Tohtamîș l-a doborît din șa. A luat tot chervanul hanului litvan. Un chervan mare, o pradă bogată. Tare bogată!

„E pizmaș bătrînul!” gîndi tînărul despre vizir și răspunse:

— Am auzit că rușii au bătut Hoarda de Aur lîngă Vorskla. Cică au pierdut pe unul dintre cneji, cum îi zice... Poloțki! Dar l-au zdrobit pe Edighei.

— Vestea asta a adus-o un neguțător. Neguțătorul n-are cap. Iscoada trebuie să creadă nu ceea ce spune unul sau altul, ci ceea ce se petrece aievea. L-au prostit și el a dat fuga încoace. L-au amăgit, pare-se. Edighei e ager! De teamă ca nu

cumva marele cîrmuitor să lovească Hoarda de Aur, să-i smulgă prada dobîndită de la litvani, cîtă vreme Edighei se scâldea după lupta de la Vorskla. Iar prostănacul a crezut, a dat fuga înapoi, să arate cît e de sînguincios.

— Totuși a fost ucis un cneaz al rușilor!...

— Și nu numai unul! Dar nu al rușilor. Acest cneaz litvan e fratele sau unchiul lui Vitovt. Întreaga oaste a lui Vitovt a fost zdrobită. Dar prostănacul nostru n-a mai așteptat, nu și-a dat seama ce s-a întîmplat... Și de-aici a plecat fără judecată: a luat marfă de la cîrmuitor, paza a lăsat-o la Urghenci, s-a prefăcut că e un neguțator oarecare din Hoarda de Aur, și a fost căsăpît ca un neguțator oarecare. Bine că cel puțin marfa a rămas întreagă. Acum e adusă înapoi.

— De unde știi?

— Păi, mîrza... am și eu iscoadele mele, doar îs vizirul cîrmuitorului din Samarkand!

Hudaidada îl lua în rîs vădit pe tînărul mîrzac. Oare Muhammed-Sultan nu știa cine e vizirul său, sau nu știa că vizirul trebuie să aibă iscoade? Trebuie să aibă, și încă multe!

„Iată, m-am pripit și iarăși m-am făcut de rușine!” se muștra Muhammed-Sultan. Spuse:

— Va să zică așa... E încă prea devreme să pornim în ceambur. Să mai așteptăm!

— Nu în cei zece mii stă puterea. Despre Edighei aflăm noi înainte ca el să ajungă aici. Cei zece mii i-ar ține piept pînă cînd venim să-i scăpăm. Zece mii ar fi și așa puțini împotriva lui Edighei. Ajung pînă ne întoarcem. Dacă am lăsa tot pămîntul în seama a zece mii, Edighei n-ar pierde prilejul! Ce am spune noi atunci marelui cîrmuitor? Nu-ți fie teamă, veghem asupra lui. N-o să izbutească, n-o să șadă el pe covorașele noastre!

Iarăși însemna că Muhammed-Sultan îl întrebuse pe vizir: ce-i de făcut, cum trebuie rînduit totul?

După ce îl lăsă pe bătrîn să plece, intră oțărît în harem, unde copilașii și începuseră să zburde și să lărmuiască, alergînd dintr-un iatac într-altul, iar cadînele îl așteptau ca să

ia împreună prînzișorul.

— Ați văzut neaua? le întrebă el pe fete.

— De-abia le-am adus de afară, răspunse cu îngăduință în locul lor Muhammed-Djehanghir. M-am udat pînă la genunchi, ca să le bag în casă; le-a dat prin cap să se joace cu bulgări de nea.

— Ești foarte curminte! îl lăudă în glumă tatăl lui.

— De-abia l-am băgat în casă. Se udase pînă la genunchi! spuse rîzînd maică-sa.

— Nu ne-a adus el de afară. Ne-a trîntit în omăt. Eram numai în rochițe, de-abia am scăpat de el! îl pîrî mînioasă mica Ughe-biki, îmbujorîndu-se. Pe obrăjorii ei lucea o pieleță tare, ca a unor merișoare. Nemaifiind sulemenită pînă la întoarcerea stăpînei mari, ca și toate celelalte fete, Ughe-biki, care avea cinci ani, părea mai mărișoară.

Taică-său se așeză ca să ia prînzișorul și o trase lîngă el.

— Cu ce să te ospătez?

— Curmale.

El îi dădu din roadele închise la culoare aduse din străinătăți, printre alte roade rare din țara chitailor.

— Nu te mai învîrți pe aici! îi spuse maică-sa privind-o pieziș. Curmalele erau aduse de la Palatul Albastru, unde numai un grădinar chitai știa cum să le păstreze între tulpini de trestie, astfel ca gerurile să le frăgezească, să le îndulcească. Cadîna cea mai vîrstnică a lui Muhammed-Sultan le împărțea cu grijă alor săi.

Ughe-biki era mînioasă, dar taică-său o bătu ușurel pe spate.

Hudaidada coborî din cerdac și jos îl întîlni pe Argun-șah. Acesta, privindu-l de sub turbanul său alb ca spuma, cu ochi neliniștiți, îl întrebă:

— În ce ape e?

— Nu pricep?!

— Nu e mînios?

— Mîrzacul?... se miră vizirul. Dar de ce ar fi?

- Se întâmplă multe lucruri!...
- Nu, parcă n-am băgat de seamă. Se întâmplă să fie și mînios?
- Oho!
- Nu prea mi se părea.
- Nu se gătește de război?
- Deocamdată nu se aude nimic: nu trîmbițează surlele.

Argun-șah își netezi cu teamă turbanul, veșmintele – era totul în rînduială? — și rămase la ușă, trăgînd cu urechea: nu-l strigau cumva?

Iar Hudaidada se îndepărtă pe neaua umedă, pășind legănat și gîfîind.

Valurile reci și grele ale Caspicei se izbeau de pupă, urmărind corabia, iar uneori treceau peste bord, împrôșcînd puntea cu o pulbere de stropi reci ca gheața. Otgoanele se acoperiseră de gheață, și acum, sub razele soarelui, scînteiau ca sticla.

Țărmlul Astrahanului, alb, acoperit de omăt, sub cerul albastru geros, nu mai era departe.

Pușok privea șirurile de magazii ninse, oamenii mițoși, ce se îmbulzeau jos, chiar lîngă apa mării, caii de pe un dîmb, iar dincolo de dîmb, în depărtare, șuvițele de fum albe, subțiri ca niște fire, ce se înălțau spre azurul cerului – orașul.

Pușok privea spre țărml și încet-încet își venea în fire. Îi era teamă să privească înapoi, spre mare; dacă s-ar uita înapoi, își zicea el speriat, s-ar închide toate drumurile înaintea lui, iar ca să se întoarcă înapoi, pe mare, n-ar mai avea nici putere, nici voință. Ar fi vrut să uite cît mai repede cum zăcuse, istovit de tot, mai rău decît în friguri, ba pe punte, ba printre baloturile sale, zile nesfîrșite de plutire, în timp ce diavoliul mării urlau de jur împrejur, agățîndu-se de parîme cu degetele lor lipicioase, căutînd să tragă în adîncul mării oamenii, încărcătura, toată corăbioara aceea șubredă, care se încumetase să se avînte la drum atît de tîrziu, cînd începuse iama. Ar fi fost mai bine să-și găsească un adăpost și să

aștepte pe râul Iaik, în Saraiciuk, la Hoarda de Aur, dar treburile îl chemau pe stăpînul corăbiei la Hadji-Tarhan la Astrahan, de aceea și pornise la drum cu șubreda corăbioară, iar Ghevork Pușok nu putea să plece de pe corabie și să ierneze la Saraiciuk, fiindcă, de teama tîlharilor din stepă, își lăsase toți banii în Buhara, la un zaraf persan, luînd în schimb doar un petic scîrțîitor de piele cu niște semne tainice pe el; un zaraf din Astrahan urma să cheazășuiască acel petic de piele, iar un al treilea, persian, să-l primească de la Pușok în depărtatul Bulgar, în schimbul banilor. Cum ar fi putut Pușok să ierneze liniștit pe râul Iaik, cînd banii săi erau în mîinile hrăpărețe ale zarafilor? Putea el să ierneze acolo fără să știe dacă zaraful va rămîne la Astrahan pînă în primăvară, sau poate îi va trece prin minte să plece spre depărtatul său Ispahan? Atunci cui o să-i dea peticul de piele, cine o să-l întărească cu pecetea, cu tamga; doar nu putea să se întoarcă cu mîna goală pe marea asta de un verde atît de viu! Și Pușok, după ce văzu tîrgul neguțătoresc Saraiciuk, porni mai departe la drum.

Se apropia multdoritul țärm. Valurile împingeau corabia spre mal, corăbierii forfoteau, strigau. Pe țärm alergau oameni în urma corăbiei care trăgea la schelă.

Tătari cu căciuli din blană de vulpe sau iepure, cu șube largi, garnisite peste tot cu șuvițe lungi din blană de oaie, încinși cu brîie, mulți strîngînd în mîini biciuști și nagaice scurte, fugeau de colo-colo, strigînd ceva, sticlindu-și dinții, dar apa, amestecată cu omăt, apa albastră a Volgăi, plescăia între bordul corăbiei și țärm, așa că vorbele lor nu puteau fi deslușite. Privind căciulile mițoase, nagaicele grele, mulțimea cailor înșeuăți de pe dîmb, Pușok se neliniști: sosise acolo fără nici o apărare – ce nădejde puteai avea în cei vreo douăzeci de trîntori buimaci de somn, înarmați cu hangere și iatagane ruginite, neascuțite de pe vremea lui Gingis-han; ce puteau ei să facă în fața acelei gloate zgomotoase?!

Tătarii ajunseseră aproape, iar la o cotitură țärmul se ridică deasupra pupei; chiar înaintea ochilor lui Pușok omătul

era spulberat din fugă de ciubotele grele, potcovite, ale tătarilor, care priveau cu ochii lor iuți încărcătura de pe punte; cum să nu-și dea seama că încărcătura era mare, iar paza slabă!

În sfârșit, fu aruncata parîma de acostare. O podișcă grea fu aruncată de pe țarm. Tătarii se îngrămădeau chiar lângă bord, ascunzînd tot malul, îmbrîncindu-se, întinzînd mîinile, capetele cu fețe înroșite de ger, asudate, sticlindu-și dinții zdraveni, privind cu ochii lor veseli, aprinși, ascunși în crăpături înguste, strigînd care mai de care

— Haide, haide!

— Hei, neguțătorule, unde e marfa? O luăm, o luăm!

„Văleu, vai de mine!” se tînguia Pușok, căutînd sub cekmen mînerul hangerului, dîndu-și seama și el că un singur hanger n-ar fi putut face nimic în fața acelei mulțimi de tătari vînjoși, cu umerii obrazilor lătăreți.

Vînturîndu-și nagaicele, aceștia și începuseră să sară de pe mal pe punte, alergînd spre baloturi, spre toată încărcătura, îmbrîncindu-se, punîndu-și piedică, grăbindu-se să pună labelle lor țepene, înghețate pe avutul neguțătorului.

— E al meu! E al meu! își strigau ei unul altuia, ținînd strîns baloturile, de parcă pentru ei fuseseră cărate acolo peste stepe și pustiuri, prin orașe și peste mări.

Pușok nu putea să-și facă loc prin înghesuială spre mărfurile sale, fiind împins înapoi, îmbrîncit. Alunecă și era cît pe ce să cadă peste bord, dar înșfăcă șuba cuiva și scăpă teafăr.

Tătarii se mai potoliră numai cînd un corăbier încercat, scînteindu-și hangerul, sări pe baloturi. El le porunci să plece de acolo. Cei mai dîrzi însă, care țineau cu înverșunare baloturile și parîmele, rămaseră pe loc.

Doi tătari îl apucară pe Pușok de amîndouă mîinile. Unul era înalt, cu ochii negri, rotunzi, cu o șubă de postav căptușită cu o blană pufoasă de vulpe roșcată, iar celălalt doar cu cîteva fire de păr în barba sa ascuțită, era spătos, crăcănat, și în veșminte sărăcăcioase. Ei îl priveau pe Pușok

drept în ochi și, întrerupându-se unul pe altul, îl întrebau pripiți, cu glas înfundat, bătându-l stăruitor pe umeri și peste mîneci:

— Hei, neguțătorule, ce-ai adus?

— Cu ce faci negoț, hai?

— Ce marfă? Dăm bani!

— Avem bani, avem bani!

— Iată-i! Ce marfă ai?

„Bani! Lui Pușok i se luă într-o clipită piatra de pe inimă. Tîlharii n-ar vorbi despre bani!” Pușok se depărtă de ei:

— Aveți răbdare, neguțătorilor! Lăsați-mă să răsuflex, dragii mei.

— Numai să spui: ce marfă ai?

— Spune: cu cît o dai?

— Luăm cu toptanul! Ei-s oamenii noștri. Nu lăsa să se apropie alt neguțător, să nu-ți fie teamă! Ei-s oamenii noștri!

— Nu, nu, se împotrivi Pușok, dîndu-se înapoi. Ce oameni? Pentru ce?

— N-o să lase pe nimeni! Să nu-ți fie teamă, luăm noi. Marfa o să fie a noastră!

— Nu, nu! se tot dădea înapoi Pușok. Deodată zări niște gugiumane înalte de miel, armenești. Strigă, neștiind nici el în ce grai: Armeni!

— Ei, haide, haide! nu-l slăbeau de loc, sîcîindu-l, neguțătorii tătari, depărtîndu-l de armenii care încă nu se apropiaseră. Pentru ce armeni? Avem bani. Plătim bine!

Dar Pușok căuta să-și croiască drum spre ai lui.

Neguțătorii tătari se dădură la o parte fără voie, bodogănind, deși oamenii lor încă nu lăsaseră din mîini baloturile, așteptînd o vorbă de la el.

Pușok schimbă o privire cu armenii care răzbiseră pînă la el, și aceștia întrebă ră îndată:

— De unde e marfa?

— Prețul, prețul?

— Din Samarkand? Oho! O iau eu!

— Nu, nu, preacinstiților! se împotrivi Pușok. De tîlhari am

scăpat, de tătari am scăpat. Nu pot să vînd marfa! Nu e a mea.

— Cum? E a altuia?

— Dar unde e stăpînul? întrebă grăbit, dar de data asta fără bunăvoință față de Pușok, un neguțător cu barbă roșie, rotofei, într-o scurtă soioasă și cu cea mai înaltă căciulă dintre toate.

— Stăpînul nu e aici Marfa o duc mai departe.

— Dar unde-i stăpînul?

— Acolo, departe, arată Pușok cu mîna spre cerul albastru.

— La Hoarda de Aur?

— Și dacă ar fi la Hoarda de Aur?

— Degeaba. Acolo se întîmplă niște lucruri!...

— Ce se întîmplă?

— Ce poate să fie? Te căsăpesc!

— Oho! rosti Pușok numai ochi și urechi. Cine te căsăpește?

— Dar de ce ne-ai strigat?

— Se îmbulzeau aici tătarii ăștia! se plînse Pușok.

— Aștia nu-s nimic. Mai încolo să vezi!

— Unde să-mi descarc marfa?

— Pe țărm, pe țărm! strigă înciudată barba roșie de sub căciula cea înaltă.

— În magaziile acelea?

— După cum e marfa. Se poate duce de-a dreptul în așezare.

— E departe?

— Pînă deseară au s-o ducă. Mai bine ar fi pe Volga, dar apa îngheață acum. Nu se mai poate răzbi în sus. Uite cîți tătari sînt aici, au s-o ducă.

— Dar nu e primejdie?

— E lume multă peste tot, așa că nu e nici o primejdie. Caută să ajungi pînă se înserează.

Și armenii alergară spre alți neguțători, care veniseră împreună cu Pușok.

Pușok privi cu teamă tătarii care stăteau lipiți de baloturile

lui, și-si dădu seama în sfârșit că toți oamenii aceia erau pașnici, așteptînd numai ca, după ce vor izbuti să cumpere mărfurile lui Pușok fără să le împartă între ei, să le ducă pînă în oraș, pe caii lor. Începură să descarce mărfurile.

Pușok sări pe țărîm și-și îngustă ochii, mirat de lumina albastră, orbitoare, pe care o răspîndea omătul și de felul cum scîrțîia sub picior, ca o piele nouă.

Caii, pe care fuseseră încărcăți sacii lui Pușok, porniră vioi. Pe-ambele părți, căzînd pe alocuri în omăt, îi însoțeau călăreți care strigau, îndemnîndu-i la drum.

Pușok de-abia se ținea după marfă, căznindu-se în zadar să se obișnuiască cu șaua îngustă de lemn și cu deșerturile colțuroase ale calului său de stepă.

Merseră cu toții într-o larmă neîntreruptă pînă la poarta orașului, unde între tătarii care păzeau poarta și cei care cărau marfa se iscă o ciorovăială.

Armeanului i se păru că gloata lui avea de gînd să dea năvală în oraș, iar străjerii erau hotărîți să se apere pînă la ultimul om. Unul dintre însoțitori îi explică însă că străjerii cereau dări pentru mărfuri, fără de care nu voiau să-l lase să intre pe poartă.

Gerul începuse să piște, spre seară frigul se întetise, cerul pălise, și dincolo de zidurile orașului era brăzdat de învăpăierile asfințitului. Pușok n-ar fi vrut să rămînă peste noapte în omăt. Voi să se arate împăciuitor, să se apropie de străjeri, să vorbească cu ei, dar tătarii, care cărau marfa, erau grăbiți să se socotească cu Pușok și răcneau atît de cumplit la străjeri, încît aceștia se învoiră să vină pentru dări la caravanseraiul unde avea să tragă Pușok.

Amurgea cînd intrară pe poarta unui caravanserai armenesc. Deși seara tîrziu, curtea era luminată toată de cîteva zeci de sobițe și vetre unde sfîrîia în tigăi oloiul și plutea un miros greu de pește prăjit. Mușteriii își strigau unul altuia de la un capăt la altul al curții. Pușok auzea cele mai felurite graiuri ale limbii armene, iraniene, siriene, bizantine; mulți vorbeau în graiul farsid, dar și în acest grai spumos

răsunau accentele poruncitoare ale neamului lor.

Un glas, care i se păru lui Pușok cunoscut striga:

— Să-mi tai de la coadă! Auzi?

— Știu eu ce-ți place!

— Altfel n-am nevoie. Nu iau!

— Haide, ia, ia!

Flăcările vetrelor, care ardeau în pălimarul de sus, erau ascunse de niște mușterii grăbiți, vorbăreți. Pretutindeni se încrucișau, se profilau umbre omenești, ba întinzându-se peste toată curtea, ba ajungînd pînă la acoperișuri, ba pierind într-o clipită.

Pușok însă nu avea vreme să vadă toate acestea.

Se ivi un portar gîrbovit, care își întinse spre el nasul lung, alb de tot și întoarse într-o parte ochii mici, ca niște picățele. Tătarii întrebau unde să pună marfa, iar portarul se juruia cu glas surd, domol că toate magaziile erau pline de mărfurile mușteriiilor care sosiseră mai demult și numai o magazie, într-un ungher, deși închiriată, deocamdată era goală. Dacă ar plăti ceva stăpînului, acesta i-ar da voie lui Pușok să-și țină acolo sacii cîtăva vreme.

Portarul aduse o făclie, dar îndată ce deschise ușa grea, scîrțîitoare a magaziei, dinăuntru năvăli un aer atît de rece și de jilav, care duhnea a putregai, încît flacăra începu să pîlpîie și toți fură nevoiți să aștepte puțin, ațintindu-și privirile în bezna acelei hrube tainice, pînă cînd făclia începu iarăși să ardă liniștit.

Șuvițe de fire ruginii de păienjeniș atîrnau din tavanul negru-verzui; pe pietrele zidurilor pătrunse de ger scînteiau stele ba roșii, ba verzi. Acolo, pe dușumeaua plină de rogojini rupte, de coșuri fărîmate, în paragina aceea urma Pușok să-și păstreze tot avutul, toată cheazășia bunăstării sale viitoare.

Acolo, în magazie, părea că e mai frig decît afară. Deși era rebegit, Pușok, neținînd seama de bombănelile portarului, nedînd ascultare cîrtelilor și amenințărilor tătarilor, care se grăbeau să descarce sacii de pe cai, întîi porunci să se măture

și să se arunce afară gunoiul și abia după aceea îngădui să se care înăuntru sacii prețioși.

În sfârșit, portarul încuie lacătul și-i dădu cheia lui Pușok, iar acesta puse lângă acest lacăt încă unul, al său, pe care-l cumpărase la Samarkand de la un meșter rus.

Numai după ce totul fu încuiat, după ce lacătele și belciugele fură încercate și tătarii ieșiră din curte, Pușok ceru o odăiță pentru el.

Nu găsi însă nici odăi slobode; erau multe odăi, cîte zece de fiecare parte a curții mari și cîte șase de fiecare parte a curții din dos, precum și alte patru la poartă, dar în toate erau mușterii.

— E adevărat, ar fi una... spuse îngîndurat portarul încurcîndu-se, părăind că vrea să-și amintească, dar este locuită. Dacă ați da omului ceva, pleacă din ea....

— Dar unde pleacă?

— O să-l iau la mine.

— Și unde-i odaia asta?

— Sus. Chiar în dreptul magaziei în care ți-ai pus marfa. De sus poți vedea lacătele de la ușă.

— Cît să-i dau?

— Mă duc să-l întreb.

„Doar n-am să dorm pe omăt, își zise Pușok. Nu e nimic slobod! Dar, pe cît îmi amintesc, în oraș mai erau niște caravanseraiuri armenestii!”

— Vino! îi strigă de sus portarul.

— Unde-i mușteriul? întrebă mirat Pușok, intrînd într-o odăiță strîmtă, înghețată, în care era vădit că nu locuise nimeni de mult de tot.

— O să vină! spuse portarul sigur de el.

— Aici e mai frig decît în magazie!

— O să facem focul!

— Dar unde-s lucrurile lui?

— Cînd pleacă, le lasă la mine.

— Dar ce, aici se fură?

— La noi? Ferească sfîntul! Nu s-a întîmplat niciodată. Dați-

mi banii pentru el, iar eu o să mă duc să caut lemne.

După ce plecă portarul, Pușok ieși în pălimar, unde vetrele mușteriilor ardeau, se stingeau sau se aprindeau.

— Pește? întrebă Pușok pe un armean, care trebăluia pe lângă tigaia sa.

— Ce să fie? Pește! Somn!

Pușok cunoscuse îndată în el pe neguțătorul cu barbă roșie și gugiuman înalt, care acum trebăluia foarte grijuliu pe lângă tigaia sa.

— Somn!

— Îndată ce am intrat aci ți-am auzit glasul.

— Și ce-i?

— Nimic, l-am cunoscut.

— Îmi pare bine!

În vremea aceasta se apropie un bărbat mătăhălos, spătos, cu fața osoasă și capul mic și-l întrebă pe cel cu barba roșie:

— Ei?

— Ai fi putut să alegi ceva mai bun!

— Mi-ai cerut de la coadă, ți-am dat de la coadă.

— Cine nu știe că orice pește e mai gras spre cap, numai somnul e mai gras spre coadă! Am vrut o bucată mai grasă și tu mi-ai dat coada, e adevărat, dar ce fel de coadă? Hai?

— Totuși ai primit-o și te rog să-mi plătești...

— Am luat, n-am avut încotro! Dacă nu aș fi luat, ce aș fi mâncat?

— Te rog să-mi plătești...

— O să ne socotim mâine, nu vezi că acum îl prăjesc?

Portarul se întoarce cu un braț de putregaiuri.

— Facem foc îndată. O să fie ca în rai.

— În iad e mai cald. Așa-i? Așa-i. După un geruleț ca ăsta, aș vrea mai întâi să dau o raită prin iad.

— O să facem totul cum trebuie. De unde credeți că am făcut rost de lemne? De-abia mi-au dat. Am făgăduit c-o să plătiți bine.

— Iarași?

— Fără bani nu faci nimic. Aici e Hadji-Tarhan! E stepă. De

unde să fie pe aici lemne? Totuși am făcut rost!

— Dar ce, astea-s lemne?

— Așa-s la noi!

Mirosul de pește și ceapă ațîța de mult foamea lui Pușok, dar vatra lipită de perete prinsese umezeală și nu se aprindea. Fumul nu se ridica pe horn, se întindea prin odaie.

Pușok scoase din geantă un opaiț de aramă de Buhara și-i spuse portarului să toarne oloi în el.

— De unde să iau? întrebă mirat portarul. Poate să cer de la cineva? Nimeni nu dă dacă nu-i pică ceva; cui îi arde să care oloi din târg și să-l dea pe degeaba?

— Ești un pezevenghi! spuse hotărît Pușok. Las că găsesc eu oloi.

— Întîi să plătiți lemnele.

Mușteriu cu barbă roșie din odăița vecină îi turnă bucuros lui Pușok oloi dintr-un chiup de lut, înnegrit.

— Cît îți datorez? întrebă Pușok.

— Pentru ce? Ia, ia, asta nu-i marfă la noi.

— Dar cine a stat pînă acum în odăița mea?

— Aici? Alături de a mea? Ai luat-o?

— Dar de ce mă întrebî?

— De ce? Oare mata ești un milog? Aci sînt odăițe cîte vrei, ai de unde alege – sînt chiar bune. Pe asta din colț nu-i cu puțință s-o încălzești.

— Merge pentru o noapte.

— Dacă dormi într-o subă, pe altă subă și te învelești cu alte trei!

— Atunci e prost!

— O să te ajutăm!

Îl chemă pe portar:

— Ai luat bani de la dînsul?

Privind într-o parte, portarul spuse împăciuitor:

— Ei, o nimica toată...

— Am să-i scot eu de la tine! N-o să-i spun stăpînului, am să-i scot eu singur! Armeanul își ridică trufaș barba roșie și, privindu-l încîntat pe portar, care plecă repede, fistîcit, supus,

să aducă cheile, îl lămuri pe Pușok:

— Aici numai așa trebuie să te porți cu ei! Vino la mine să tragem o dușcă! Am niște vin de pe malurile râului Kura! Pot să-ți dau două boloboace, dacă vrei. Ieftin!

Pușok răspunse cu băgare de seamă:

— O să mai stăm de vorbă.

— Ieftin!...

Ținînd, ca pe un scorpion, un lacăt deschis, portarul îl chemă pe Pușok să vină cu el..

Îl duse în altă chilie, curată, în care mai locuiseră mușterii, și aprinse îndată în vatră lemne bune. Portarul ofta și se jurua că fără stăpînul său el nu putea să ia nici o măsură, că făcuse tot ce putuse să facă fără stăpînul său, că stăpînul dormea noaptea acasă și venea de-abia dimineața, pentru că se însurase de curînd.

Dimineața Pușok plecă la bazar.

Șirurile de dugheni din tîrg se îțeau prizărite, jalnice. Neguțătorii erau încotoșmăniți în șube uriașe, părăind greu să-ți dai seama îndată ce obîrșie aveau, în ce grai să vorbești cu ei. Dar cu ochiul său încercat, Pușok îi cunoscuse repede după marfa lor; persienii nu scoteau la vedere toată marfa, ci numai cîteva bucăți de mătase de Ghilian sau un pic de vopsele, pentru ca mușteriii străini să știe unde pot găsi asemenea mărfuri iraniene; neguțătorii din Buhara scoteau în față de asemenea cîteva grămăjoare sau bucăți de silitră, de minereu de argint, vreun lucru de aramă sau panglici pestrițe pentru brîie. Persienii din locuri îndepărtate, din Ormuzd, te îmbiau cu mirodenii: piper, mosc, ambră cenușie. Tătarii din Hoarda de Aur atîrnaseră deasupra capului pielicele de vînat din Siberia, mărfuri din țara chitailor; iar neguțătorii din Urghenci – țesături de bumbac. Toți strigau, lăudîndu-și mărfurile:

— Avem *kamcă!* Ia *cealdar*, ia pînză!

— Iată și *mată!* Ah. Ce mai *zendjen!* Ehei, bun pentru Moscova! Hei!

Pușok întoarse capul.

Cinci voinici, cu bărbi bălaie, pășeau sprinten prin gerul acela de dimineață, de parcă ar fi fost în plină arșiță. Cușmele lor înalte, tuflite pe spate, șubele descheiate, din blană de veveriță sau de vulpi roșcate, podiovcele de postav cu brîie roșii, ca ale armenilor, toate acestea arătau că sînt niște oameni atît de liniștiți, de așezați, încît el se dădu deoparte, deși nu stătea în drumul lor, și le zîmbi prietenos. Mai fusese la Moscova și cunoștea felul de a fi al moscoviților.

— Ce-ai adus? îl întrebă unul dintre ei.

„De unde o ști că am sosit de curînd?” se întrebă mirat Pușok.

— Aproape nimic.

— Mergi, poate, mai departe?

— Mai departe.

— Se vede: marfa n-o arăți, deci, după toate cele, nu pare c-o vinzi. Ieri nu erai aici. Înseamnă că ai sosit ieri. Ai venit cu corabia?

— Da.

— De la Urghenci cumva?

— Nu de la Urghenci, ci de la Samarkand.

— N-am fost pe acolo. De auzit, am auzit de tîrgul ăsta neguțătoresc. Și ai de gînd să te duci departe?

— Dacă o vrea domnul, poate și la Moscova.

— Atunci mai hodinește-te. Cînd s-o mai încălzi, poate mergi cu noi. Acum drumurile-s nesigure.

— Dar ce e?

— Edighei, hanul, își face de cap.

— Sînteți din Moscova?

— Avem cu noi doi neguțători din Moscova și unul din Novgorod – noi sîntem din Tver. Vino să stai cu noi – întreabă de ruși. Poate facem schimb de mărfuri.

— Și ce v-ar trebui?

— Luăm orice – ai venit de la Samarkand – poate ai de vînzare boabe de Gurmîj?

— Mărgăritare? Puține! Le duc la Moscova.

— De vreme ce mergi cu noi, nu putem face negoț, dar vino

așa, în ospete, să ne povestești despre Ciagatai-ul matale.

Neguțatorul din Tver păși domol, ca și pînă atunci, spre rușii lui, care se opriseră în dreptul unui iranian cu vopsele.

— Cere mult tezikul^[15]! i se plînsese un neguțator din Moscova.

— Dacă cere mult, nu cumpăra. Vine iarna, avem toată vremea. Cu cît se întetește gerul cu atît sînt mai puțini cumpărători, atunci o să scadă și prețul.

— Dar dacă mai vin de-ai noștri, văzînd că drumurile-s bune de sanie? Ei or să ridice prețurile.

— Nu-ți fie teamă, n-or să poată străbate înapoi cîtă vreme Edighei nu-i dat grămadă.

— El poate să mai hălăduiască mult și bine, dar negoțul nu așteaptă!...

Pușok păși mai departe întrebînd de mărfuri și de prețuri.

În timpul zilei se pomeni cu starostele bazarului, care aflase de la strajă despre sosirea lui și venise să ceară dările pe corabie și pe mărfuri.

— Nu sint corăbier, nu trebuie să plătesc dajdia! se împotrivi Pușok.

— Am auzit că ai coborît de pe corabie o caravană întreagă, așa că pe mata te-a adus corabia aceea. Plătește, că altfel...

Pușok nu era risipitor, așa că se încapățîna. Se încapățîna și în ceea ce privea plata dării vamale: starostele cerea a zecea parte a mărfii, ca de la un creștin, dar Pușok socotea că neguțătorește în numele unui musulman, iar musulmanii plăteau doi și jumătate la sută și asta numai în așezarea în care vindeau marfa.

Auzind ciorovăiala, se strînseră mușterii din tot caravanseraiul și cu toate că erau de partea lui Pușok, totuși, de plictiseală îi făceau semn și starostelui să nu se dea bătut cu una, cu două.

Pușok se temea îndeosebi ca pristavul să nu-i cerceteze sacii, fiindcă nu-i putuse rîndui din pricina gerului și totodată, în fața mușteriiilor, nu putea să scoată asemenea avuții, căci după aceea n-ar mai fi fost de ajuns să încuie

magazia nici cu două lacăte!

După ce strigă pînă răguși, starostele îi porunci lui Pușok să meargă cu el la han, ca să-i judece.

Plecară împreună, însoțiți de mai mulți armeni săritori, printre care erau și doi bătrîni, în frunte cu neguțătorul cu barba roșie.

Totți îl încredințară pe Pușok că îl vor apăra din rășputeri, că hanul îi cunoștea, că ei avuseseră de-a face în viața lor de neguțători cu hani mai grozavi decît cel de acolo.

După palatele din Samarkand, casa hanului din Hadji-Tarhan i se păru lui Pușok un bordei de lut. Covoarele din tindă erau însă acătării.

Sprijinatorii lui Pușok, care îl însoțeau, nu cutezară să calce pe covor și se grămădiră lîngă ușă, ca să asculte judecata hanului, deși de departe, totuși auzeau cu urechile lor. Pușok n-avu încotro, trecu prin tindă și intră în odăile locuite.

Hanul ședea cu picioarele strînse sub el pe o laviță lată, acoperită cu un covor. Alături stătea vizirul lui în șubă de postav cu blană de vulpe, chiar omul care pe corabie îl tot trăgea pe Pușok de mîneacă. Iar hanul era bătrînul îmbrăcat sărăcăcios, care li ținea pe Pușok de cealaltă mîneacă.

Armenii din tindă își încordau auzul. Pușok făcu o plecăciune și-i dăruî hanului o bucată de pînză albă, bună pentru o ipingea acătării, și o bucată de mătase verde de Samarkand.

Privind în gol și morfolindu-și buzele, hanul nu atinse darul lui Pușok, după cum s-ar fi convenit potrivit rînduielii.

Atunci Pușok scoase din sîn o bucată de mătase indiană, ieftină, netrainică, care făcuse parte din prada de la Delhi a lui Timur, pe care neguțătorul o ascunsese grijuliu.

Hanul se aplecă înainte ca să vadă mai bine acea marfă care i se părea rară, apoi se lăsă fâlos pe spate și primi darurile lui Pușok.

Hanul îl ascultă pe neguțător, apoi hotărî:

— Birul pe corabie îl plătește corăbierul. Corăbierul să fie adus la mine. Iar pentru mărfurile tale o să luăm, potrivit

rînduielii noastre, o zecime. Cercetăm totul, prețăluim totul, facem socoteala și luăm dajdia după dreptate.

— Asta nu e drept, preamilostive han! Mai întâi că eu nu fac aci negoț, ci călătoresc mai departe. În al doilea rînd: marfa are alt stăpîn, iar mai musulman ca el nici că se poate!

— Hei-hei! În fața lui Allah toți musulmanii sînt deopotrivă. Pentru asemenea vorbe...

Dar, fără să-l asculte pînă la sfîrșit, Pușok băgă din nou mîna în sîn și scoase *paița*⁽¹⁶⁾ de bronz, pe care erau bătute cele trei cercuri ale peceții lui Timur.

— Chiar sînt toți deopotrivă, preaînțelepte han?

— Dar cine e stăpînul tău? întrebă mirat hanul.

Pușok ținea tăcut *paița* înaintea ochilor hanului.

Acesta se aplecă înainte, se chirci.

— El e!

Pușok dădu din cap.

— E marfa lui?

Pușok dădu din cap.

Hanul voi să zîmbească, se ridică în picioare, dar mustața lui spînatică, aspră, se zburli, așa că zîmbetul de încîntare, pe care voise să-l arate, nu-i izbuti. În sfîrșit, întrebă despre sănătatea Oblăduitorului Dezmoșteniților.

— A fost pe la noi acum cinci ani Nebiruitul Iatagan al Mărinimiei!

Hanul nu pomeni însă despre nimicirea Astrahanului, pe care această așezare nu o îndurase de la nimeni altcineva decît de la Iataganul Mărinimiei cu cinci ani mai înainte, cînd, după Astrahan, Timur pustiise cu desăvîrșire și Noul Sarai.

Hanul știa că Timur era departe. Dar nu uita nici că Timur umbla repede și nimeni nu putea să-și dea seama dinainte încotro se îndreaptă.

Hanul îl pofti pe Pușok să guste cegă de Volga.

— Asemenea pește nu se pomenește la Samarkand. La noi însă e berechet! Te simți bine în caravanseraiul în care ai tras, nu te supără nimeni, nu-ți e frig?

Pușok, care prinsese curaj, se plînsese că îi era frig, și că

marfa lui fusese îngrămadită într-o magherniță...

Armenii din tindă ieșiră în curte și, în timp ce Pușok stătea încă de vorbă cu hanul, se întoarseră la caravanseraiul lor, fără obișnuitele tăifăsuieri, fără obișnuita însuflețire, zicându-și că de un om ca Pușok trebuia să se ferească.

Gerul timpuriu, viscoalele stăruitoare, știrile neliniștitoare din Sarai, bunăvoința hanului, sfaturile grijulii ale neguțătorilor ruși, toate acestea laolaltă îl hotărîră pe Pușok să rămînă peste iarnă la Astrahan.

Petrecu iarna acolo, hoinărind prin bazaruri, întrebînd de prețuri, uneori, cînd se ivea prilejul, vînzînd cîte ceva.

La Samarkand, după ce ninsese, se dezlănțuiseră niște ploi grozave. În sloboziile meșteșugarilor, acoperișurile caselor de lut și zidurile se umeziseră, și într-o zi, în zori, pe multe ulițe și ulicioare zidurile împrejmuitoare ale ogrăzilor, iar pe alocuri chiar și casele de lut se surpaseră cu un vuiet surd.

Așa se întîmpla la Samarkand în timpul ploilor: împrejmuirile grele de lut stăteau în picioare cît stăteau și deodată, parcă printr-o înțelegere, într-o bună dimineată se dărîmau pe toată lungimea uliței. Un neguțător creștin spunea că așa ceva se întîmpla în urma unui cutremur de pămînt slab, care nu se simțea, dar vădit acesta era un semn dumnezeiesc, ceea ce creștinul nu putea decît să încuviințeze.

Drumul spre făurăria lui Nazar se desfundase într-atîta, încît caii se împotmoleau, picioarele le alunecau, se rășchirau, iar drumeții, dacă erau siliți să treacă prin părțile acelea, își scoteau încălțările și se strecurau desculți de-a lungul zidurilor prin clisa rece, groasă.

Meșterul făurea lacăte. Cunoștea bine acest străvechi meșteșug rusesc, dar pînă atunci lucrase zale. Așa că nu prea avusese vreme de altceva. Acum se apucase de această treabă ajutat de Boris.

O zi întreagă făureau anumite piese, apoi altele. Cînd se strîngea un număr mare, Boris se apuca să le unească, să le nituiască, iar Nazar făurea mai departe. Așa se întîmpla că în

făurărie nu era încă nici un lacăt gata,. Dar se adunaseră multe piese și nu mai era departe ziua cînd din meșteșugărie avea să iasă un munte întreg de lacăte de mîna întîi, cu care Țara Rusească era vestită încă din vremurile vechi, ale Kievului, pînă la țărmurile Adriaticii, pînă la pămînturile varegilor. Acum, această faimă avea să și-o însușească bazarul din Samarkand, la fel ca în multe alte meșteșuguri, cu care erau vestite felurite țări, iar acum făceau fala orașului Samarkand.

Timur adusesese de peste tot atîția meșteri iscusiți, încît acum neguțătorii făceau nazuri, prețurile la lucrurile făurite de meșteșugari scădeau de la un an la altul, iar pentru cei mai puțin iscusiți sau care nu puteau să trudească din greu, viața era tot mai anevoioasă de la un an la altul.

Cu cît creștea mai mult faima lucrurilor făurite la Samarkand cu atît mai ieftin le cumpărau neguțătorii de la meșteri: cu cît mai vestite ajungeau meșteșugurile din Samarkand cu atît mai greu era să-i mulțumești pe neguțători.

Și atunci Nazar hotărî să făurească lacăte pe care nimeni nu știa să le facă acolo. În locul lacătelor cu șurub, lungi ca niște țevi, el meșteri altele iscusite, cu trei fețe și cu toartă ce se scotea, care să atîrne de ușă ca niște clopoței.

Înfășurată cu un vâl des din cap pînă în picioare, Olga stătea în ușă, privindu-i cum lucrau.

Din cînd în cînd Boris striga:

— Bine?

— Ua! răspundea ea, încurajîndu-și soțul.

„Ehei, bună e limba ruseasca, gîndea Boris. Spui puțin, dar înțelegeți totul!”

Și pe neașteptate chiar pentru el însuși, îl întrebă pe Nazar.

— Cînd ne-om duce acasă, ai, nene Nazar?

— Acasă? Prins de treaba sa, Nazar tăcu îndelung. Făuri cîteva piese fără a deschide gura.

Într-un tîrziu, cînd se opri din lucru și se îndreptă de spate, răspunse:

— Când ne-or chema, atunci o să fie taman vremea potrivită ca să ne întoarcem.

— Ce-o mai viscoli la noi! Brazii scîrîie. Gerul te arde. Omătul scrișnește sub picioare. Când încetează viscolul, cerul se spuște de stele, iar dimineața e cleștar. Numai vreun pițigoi fluieră și dă din coadă vrînd să-ți fure de lîngă mîna o grăunță. Hei, Olgușka, ce mai frumusețe! Nu?

— Ha! încuviință veselă Olga.

— Asta e, întări Boris.

Nazar tăcea ascultîndu-i vorbele. Repezea ciocanul cu mîna lui vînjoasă, piesa ieșea de sub ciocan taman cum trebuia și, tot ascultîndu-l pe Boris, nu rărea de loc loviturile.

Îi miră văzînd trei bărbați ce-și făceau drum spre ei prin noroi, ținîndu-și cekmenele depărtate ca să nu se murdărească de zidurile ude. Să fie neguțători?

Meșterii încă nu aveau marfă de vînzare, și chiar atunci cînd lacătele urmau să fie gata, hotărîseră să le mai țină cîtăva vreme, pînă or găsi un cumpărător bun.

Cînd ajunseră lîngă făurărie, celui dintîi dintre cei trei îi lunecă un picior și el rosti cu glas răgușit:

— Cu toată cinstea, vestite meșter!

— Poftește! îl îmbie Nazar, cunoscînd bărbuța într-un peș al sarbadorului, cu care stătuse de vorbă la Musa cu o lună mai înainte.

Sfiindu-se de oaspeți, Olga intră îndată în casă, iar Nazar îi spuse lui Boris

— Du-te și tu înăuntru și stai acolo pînă te strig.

Oaspeții intrară în făurărie și se lăsară pe vine de-a lungul peretelui.

Nazar puse ciocanul deoparte și se apucă să-și spele mîinile cu apă caldă într-un lighean.

— Să-ți torn eu! spuse oaspetele cel mai vîrstnic, ridicîndu-se în picioare. Și, turnînd apa, șopti: Ți-am mai vorbit despre rugămîntea noastră.

— N-am uitat.

— Avem toată încrederea!

— Fără încredere cum s-ar putea? răspunse Nazar privindu-l în ochi, ceea ce era mai grăitor decât orice alte vorbe.

Nazar își pofti oaspeții în odăița sa, unde doi dintre ei, mai tineri își desfăcură cekmenele și scoaseră din brîu niște lucruri de aur măiestrit făurite.

Nazar le cercetă pe rînd, le puse unul lîngă altul, le luă din nou și din nou se minună de lucrătura meșterilor depărtați, necunoscuți.

În cele din urmă, păși spre ușă și strigă:

— Boris!

Oaspeții se priviră neliniștiți, iar unul dintre cei doi tineri se apropie de lucruri întrebînd:

— Cine-i?

Nazar întoarse capul spre ei:

— E de prin părțile mele.

Oaspeții se liniștiră.

Boris se așeză, privind lucrurile încîntat. Le privea, fără să spună nimic, nu se cuvenea să vorbească pînă nu îngăduia meșterul.

Nazar întrebă!

— Nu vă pare rău?

— Ba ne pare! răspunse oaspetele cel vîrstnic. Dar... trebuie să trimitem oameni. Poate departe, pentru multă vreme. Nu pot să se ducă cu mîna goală. Vor merge pasămite ca niște neguțători, după marfă; dacă au să fie întrebați, au să-și arate avutul și-au să se bucure de încredere.

— Cînd trebuie să plece?

— Chervanul a pornit la drum de două zile. Urdia se gătește de plecare.

— S-o duce departe? Credeam că dacă a plecat cîrmuitorul, aceștia au fost lăsați aici pe loc.

— Se vede că nu se tem de noi. Pleacă. Se strecoară pe furiș; pesemne că au hotărît să lovească pe neașteptate.

— Dar pe cine?

— Urdia nu e atît de mare ca să meargă departe. Cu

asemenea urdie nu poți porni împotriva Hoardei de Aur... Cred că se duc împotriva mongolilor, aceștia-s mai aproape decît toți. Dar pentru ce? Trebuie să ne gîndim. Nu știm: n-au ce lua de la ei aici aproape, iar ca să meargă departe – urdia e prea mică. Cred că vor numai să-i sperie. Oriunde s-ar duce, trebuie să trimitem cu ei oameni de-ai noștri.

— Trebuie! încuviință Nazar. Oamenii noștri trebuie să se afle pretutindeni.

— Așa e.

Nazar se aplecă din nou deasupra lucrurilor de aur:

— Păcat!

— De bună seamă! De curînd am auzit un dregător care spunea: „Marele Cîrmuitor trudește fără preget, se istovește în războaie, cruță mii de oameni pentru ca ei să muncească, să-i făurească lucruri fumoase, să-i înalțe palate, să le împodobească de jos pînă sus, să-i înconjoare pe dregători cu tot ce e frumos. Iată, spunea el, noi făurim frumusețile din bunăvoința cîrmuitorului, dar gloata n-o înțelege, n-o păstrează! Gloata, zicea el, n-are minte ca să înțeleagă ceea ce e cu adevărat frumos. Noi, zicea el, dregătorii, făurim lucrurile frumoase și le apărăm împotriva gloatei; gloata fără noi este sălbatică și nimicitoare!...” Ei bine, noi cu adevărat am venit aici să nimicim lucrurile frumoase, pe care le-am smuls din mîinile dregătorilor. Țelul nostru este o adevărire a vorbelor sale!

— Poate că da, răspunse Nazar. Doar avem mîini. Poate că tot felul de lucruri frumoase sînt păstrate de dregători, dar nu făurite de ei. Ele-s făurite de norod, sporite de norod.

— Și-ar mai fi zidit Timur palatele, dacă n-ar fi fost meșterii din Urghenci, din Tebriz?...

— Nu numai palatele, dar și cea mai mică părțică, din orice lucru făurit cu iscusință, de a cui mînă e făcut, firtate? Totul, totul e făurit de noi, oamenii de rînd. Iar dacă se întîmplă ca un dregător oarecare să ajungă să stăpînească un meșteșug, de la noi îl învață – de la cine altcineva ar putea? Dar nu prea am auzit despre asemenea dregător, despre nici

unul! Ei pot să scrie cărți, dar numai pentru că de mici copii învață treaba asta, dar pe noi nu ne lasă – și numai atît ne-au putut smulge. Dar se întîmplă și așa: dacă vreunul dintre noi învață ceva, atunci la rîndul său îi învață pe alți zece. Acești zece, la rîndul lor, își găsesc ucenici. Așa se răspîndește din vechime învățătura în sînul norodului. Așa va fi și în ceea ce privește meșteșugul de a scrie. Norodul este temelia și puterea tuturor lucrurilor. Și nimeni nu poate să-l înfrîngă cînd este unit. Noi știm bine lucrul acesta acolo în Rusia.

— La noi e mai greu!... spuse îngîndurat oaspetele.

— Văd. Dar mai văd și asta: cînd un norod se întărește, atunci și altui norod îi este mai ușor.

— Asta o știm și noi: dacă se întărește Rusia, atunci slăbește hanul Hoardei de Aur. Dacă slăbește hanul, atunci pe noi ne paște o primejdie mai mică. Numai că Timur face lucrurile pe dos: noi ar trebui să clădim, să dezvoltăm meșteșugurile, să înmulțim grădinile, dar el dacă vede că Hoarda nu-l amenință, aduce urgie altor seminții. Dacă Hoarda ar fi fost mai tare, atunci el ar fi fost mai cuminte. E aici un ghem pe care nu-l poți deșira dintr-o dată, dar eu simt că norodul vostru și al nostru se află în același ghem, au aceeași soartă. De aceea avem încredere. Se uită la cei doi tineri și adăugă: Și nu numai eu am încredere, mulți dintre noi au. Între noi nu-i nici o pricină de sfadă, ci avem mare nevoie unii de alții. E un ghem care trebuie înțeles, deșirat.

— Nu ne prea vedem.

— Nu putem. Am venit astăzi, de mult am ales ziua, ca să nu ne vadă nimeni. Acuma-i noroi afară, dacă ne-ar fi urmărit careva, ne vedea urmele.

— Totuși ar trebui să ne întîlnim mai des.

— Dintre lucrurile acestea de aur, spuse oaspetele cîteva să le dăm oamenilor noștri, care pleacă la drum ca neguțatori; cele mai multe să le păstrăm pentru vistieria noastră: acum e greu să faci negoț cu neguțătorii. Toptangiii au început să ne apese. Ca să ne ținem dîrzi, să nu ne plecăm capul, trebuie ca pămîntul să fie tare sub picioarele noastre.

Nazar zîmbi:

— Aşa că o să se sprijine pe aurul ăsta!

— Aşa socotim.

— E bine. Dar ajunge oare pentru multă vreme? Sfîrşitul aurului se vede, dar hrăpăreţii sînt fără de număr!

— Nici norodul nu scade la număr!

— Norodul? Nu scade cînd creşte puterea în el. Noi, însă, în Rusia, în vremurile vechi am văzut şi asemenea lucruri: norod mult, dar fără putere. Aşa se întîmplă cînd oamenii nu stau umăr la umăr.

— La noi şi azi e aşa. Timur e şiret, îi ţine pe toţi răzleţiţi, îi ţine şi veghează ca ei să nu se strîngă laolaltă; vrea să-şi alcătuiască împărăţia din felurite seminţii, vrea ca fiecare seminţie să trăiască răzleaţă, nu laolaltă cu celelalte, dar sub aceeaşi cîrmuire. O fi tare o asemenea stăpînire? Mai ştii?!...

Ploaia contenise o vreme şi acum se pornise din nou.

Oaspeţii se ridicară luîndu-şi rămas bun.

După plecarea lor, Nazar privi îndelung acele lucruri frumoase care, după ce încîntaseră privirile atîtor oameni, îşi vor afla sfîrşitul sub loviturile ciocanului său, spre a-i îmboldi pe alţi oameni să făurească noi frumuseţi.

CAPITOLUL ȘAPTESPREZECE

MÎRZACII

Aiar sosise în goană la Samarkand din Herat, cu o epistolă de la mîrza Șahruh. După ce și-a vestit sosirea în curtea cîrmuitorului, olăcarul s-a dus în odaia caraulelor să-și pună la uscat straietele, să îmbuce ceva. Să mai afle noutăți.

În odăile caraulelor era întotdeauna multă lume, înghesuială; acolo zăboveau și oștenii obosiți, și slujitorii care așteptau să intre în schimb, și toți pierde-vară din palat. Ședeau plini de ifose, aducînd acolo năravurile și obiceiurile celor mari, și de aceea, în odăile caraulelor, era adeseori mai plăcut decît în palatele stăpînitorilor. Flămînzi, obosiți, rebegiți se prefăceau că nici focul, nici fiertura din cazan, nimic nu le putea depărta luarea-aminte de la taifasul grav ce se încinsese, deși toți trăgeau cu coada ochiului și adulmecau spre bucătarul care trebăluia pe lîngă vatră, așteptînd ca acuși-acuși să ridice capacul de lemn de pe cazan.

Dar oricîte ifose își dădeau ei, acolo vorbele erau totdeauna mai fățișe, glumele mai vesele, rîsul mai deschis decît în palatele cîrmuitorului. De data asta lui Aiur i se păru însă că se schimbaseră ceva: oamenii zăboveau puțin, iar cei care zăboveau vorbeau puțin, iar cei ce vorbeau o făceau în grabă, pe furiș. Și parcă ședeau pe ace, cu teamă, parcă s-ar fi oprit acolo puțin, cu straietele nedescheiate și chiar încinși, parcă așteptau să fie chemați dintr-o clipă în alta cine știe unde. În vatră, sub cazan, focul abia pîlpîia, trosnind din cînd în cînd și improșcînd scînteii: pesemne că se grăbiseră să-l aprindă cu ce se nimerise.

Toate le băga de seamă Aiur cu privirea-i ageră, dar mîndria lui de olăcar nu-i îngăduia să se vîre în sufletul oamenilor; ei înșiși aveau să spună care erau pricinile acestor

schimbări.

Păși spre vatră și, prefăcându-se că nu băgase de seamă nimic, își scoase cekmenul umed, își scutură cușma, își trase cizmele jilave și, după ce porunci unui rob să le pună pe toate la uscat, se întinse în apropiere de vatră pe o pîslă mare, uscată, caldă, care mirosea a pîine.

Lenevea așa în voie de unul singur. Iscoditorii, care nu se mișcau din oraș, n-aveau decît să fie ahtiați după vești și istorisiri de la el, om umblat, nou sosit.

Ședea lungit, dîndu-și ifose, dar cei din Samarkand nu se grăbeau să se așeze lîngă el, prinși cu grijile lor, nepăsători față de noutățile din Herat. De altminterea, Aiar nici nu avea noutăți deosebite; fusese de multe ori la Herat și această călătorie nu se deosebise cu nimic de celelalte. Totuși viața la Herat era altcum decît aici – lină, domoală, fără forfotă, fără petreceri, dar, în felul ei, o viață deplină. Mîrza Șahruh nu era un cîrmuitor războinic, ci un gospodar. Gauhar-Șad-aga, soața lui, deși nu se asemuia cu stăpîna mare, ca fel de a fi, ca gospodină, nu părea cu nimic mai prejos față de aceasta: era aspră, cusurgie, adeseori cerea ea însăși socoteală dregătorilor, pentru ca treburile pămîntești să nu-l împiedice pe mîrza Șahruh de a-și face rugăciunile sau de a sta de vorbă cu vreun cuvios.

Așteptînd să fie întrebat ce și cum, Aiar se perpelea nedumerit, nerăbdător: ce s-o fi întîmplat că toți dimprejur nu se mai gîndeau decît la ale lor, sau băteau șaua despre una sau despre alta, doar cu jumătate de glas?

Aiar nu mai putu răbda și, răsucindu-se pe partea cealaltă, se întoarse cu fața spre oșteni:

— Ei? Ce-i nou pe aici?

Oștenii amuțiră, privindu-l, fără a scoate o vorbă. El întrebă din nou:

— Ce se aude?

După o vreme, unul dintre oșteni răspunse fără chef:

— Nimic nou.

— Nu-i mai văd aici pe mulți.

- Păi cum să-i vezi când nu mai sînt aci?!
- Unde-s?
- Cum unde? Au plecat.
- Departe?

Oșteanul tăcea iarăși, parcă îngîndurat. Și Aiar fu nevoit să întrebe din nou:

- Au plecat departe?
- Departe... încotro-s mînați, acolo merg!
- Și acum unde-s?
- Unde, unde... La război!
- Cîrmuitorul nu i-o fi luat doar pe toți!
- Nu-s cu cîrmuitorul. Sînt cu chervanul.
- Cu care?
- Ei...

Oșteanul se gîndea: cum să răspundă așa fel, încît să nu spună nimic de prisos? Tuturor li se dăduse poruncă să-și pună strajă gurii, dar nu puteai să taci față de acest Aiar; olăcarul ăsta îți ghicea parcă și gîndul! Și oșteanul răspunse fără chef:

- Cu care chervan! Ei, ce, tu nu știi?
- Au plecat de mult?
- Săptămîna trecută.
- Spre cîrmuitor?
- Ti-am spus doar: nu în partea ceea.
- Ah... da, da, în partea cealaltă?
- Dacă ar fi plecat spre cîrmuitor aș fi spus de îndată. Dar despre asta, întrucît nu-i voie, nu pot să spun nimic.
- Deci despre asta deocamdată nu se vorbește nimic?
- Vezi bine!
- Fie! Și cu cine au plecat?
- Singuri. S-au dus după urdie.
- Aha, urdia-i cu cîrmuitorul!
- Dar n-au plecat într-acolo, s-au dus după urdia care rămăsese aci.

Toți cei din odaia caraulelor tăcură, ciulind urechile: într-adevăr, venise vorba cu privire la o treabă despre care se

dăduse poruncă să nu se dea în vileag nimic. Dacă trăncăneau ceva ce nu se cuvenea?

Aiar răspunse însă atât de nepăsător, încît toți se liniștiră: ăsta nu-și vîra nasul zor nevoie, cu el se putea vorbi.

— Așa... spuse tărăgănat Aiar. Și eu care eram cît pe ce să cred că s-au dus după Marele Cîrmuitor! Iar ei au plecat în altă parte. Păi, atunci se schimbă lucrurile. Se înțelege de la sine. Deci au plecat... Într-acolo? Aiar dădu din mină fără a arăta undeva anume.

Oșteanul adevărit:

— Ei da, spre Așpara!

Și își dădu seama numaidecît: poate n-ar fi trebuit să-i spună așa ceva? Aiar însă îl liniști.

— Cine nu știe de Așpara? Așadar, au plecat!

— Păi, da!

Totuși Aiar nu înțelegea bine care urdie plecase, de ce spre Așpara, de ce atunci, în toiul iernii? De ce? Băgase de seamă că toți cei din jur rămăseseră nemișcați, numai ochi și urechi, încruntîndu-se la fiecare răspuns al oșteanului. Aiar nu se hotărî să întrebe mai departe. Întinzîndu-se nepăsător, căscă, mormăind:

— Cine n-a auzit de Așpara?! Mă gîndeam să nu se mai fi întîmplat și altceva!...

Știa că acum cînd intraseră în vorbă, îi vor spune tot, fără să ascundă nimic; să aibă însă grijă să nu-i grăbească. Dar pe neașteptate Aiar fu chemat la palat și trebui să se dichisească la repezeală.

Pare îndoielnic ca Aiar să fi fost chemat la palat atât de grabnic, dacă atunci n-ar fi fost acolo Argun-șah.

Aflînd de sosirea olăcarului stăpînirii, căpetenia orașului hotărî să-l descoasă de îndată el însuși, pentru a se înfățișa cu vești noi la Muhammed-Sultan și a dovedi în felul acesta cum știa el să cîrmuiască.

În sală se grămădeau tot felul de musafiri, fețe simandicoase din Samarkand și oameni veniți de aiurea. Argun-șah era nerăbdător să arate față de ei cîte treburi avea

și cât de mare era puterea lui. De aceea, când olăcarul sosi, Argun-șah nu-l chemă îndată înăuntru, lăsându-l mai întâi să aștepte la ușă, în timp ce el ba stătea de vorbă cu vreun dregător care trecea din întâmplare pe lângă dînsul, ba dădea cu glas tare porunci slugilor. Abia într-un târziu, parcă nespuse de plictisit, se întoarse spre olăcar!

— Ei? Ce veste-poveste?

— Trebuie să vorbesc cu mîrza Muhammed-Sultan.

Argun-șah se încruntă:

— Am să-i spun eu! Despre ce este vorba?

— Vreau să vorbesc chiar eu cu mîrza.

— Îi spun eu!

Dar Aiar se încăpățîină, neuitînd că are acest drept

— Vreau să vorbesc chiar eu cu mîrza!

— N-are vreme pentru olăcari!

— Am să aștept.

Argun-șah nu socotea că în palatul lui Muhammed-Sultan să se păstreze rînduielile bunicului și în ce privea drepturile olăcarilor; la Timur olăcarii stăpînirii erau duși de îndată la el. Totodată era mai mult ca sigur că slujitorii, care înștiințaseră căpetenia orașului de sosirea olăcarului, nu se mulțumiseră cu atît, ci dăduseră de știre însuși cîrmuitorului.

Mînios, Argun-șah căuta o vorbă cu care să-l pună la locul lui pe olăcar, ca să poată ieși cu fața curată din acel schimb de cuvinte neplăcute, pe care îl ascultaseră în tăcere toți cei de față. Dar nu izbuti. Aiar avu ultimul cuvînt: olăcarul fu chemat la Muhammed-Sultan.

Pentru a nu se face de rușine, Argun-șah încuviință ocrotitor:

— Ei, hai să mergem!

Dar îndată ce auzi că e chemat la cîrmuitor, olăcarul, ca și cum Argun-șah nici n-ar fi fost în fața lui, se întoarse repede și se îndreptă hotărît spre ușa cea înaltă, știind că toți se vor da la o parte din fața lui: trece olăcarul stăpînirii! Și Argun-șah trebui să se mulțumească doar să-l urmeze.

Muhammed-Sultan luă din mîna lui Aiar sulul de hîrtie

obișnuită, uitîndu-se cu coada ochiului la Argun-șah, care intrase și el după olăcar.

— Ce dorești?... Nu te-am chemat încă.

Argun-șah încremeni, aplecat pînă la pămînt.

— Am crezut... că poate e nevoie de mine?

— Dacă era nevoie te chemam!

— Ei, dacă nu-i nevoie, se dădu îndărăt Argun-șah, căutînd cu mîna la spate, cu degetele rășchirate, ca să nu se izbească cu spinarea de ușă. Dacă nu-i nevoie...

— Nu trebuie să-i ții în loc pe olăcari cînd au treabă la mine și nu la tine! Ai înțeles?

— Am înțeles, am înțeles...

— Asta-i!

Argun-sah se opri îndărătul ușii ca să i se mai aline bătăile inimii și tremuriciul genunchilor, zăbovind acolo mai mult decît stătuse de vorbă cu cîrmuitorul.

Iar Muhammed-Sultan, nedumerit, învîrtea în mîini epistola lui Șahruh, trimisă la Samarkand, dar nu lui, ci bunicului său.

— Oare la Herat nu s-a aflat că bunicul este plecat la război?

— Toată lumea știe.

— De ce te-au trimis înapoi?

— Mi s-a spus: „Du-o la Samarkand”. Am mai întrebat o dată și mi-au spus din nou: „La Samarkand”. Și am alergat înapoi.

Mîrzacul se uita la pecetea care lipea sulul de hîrtie. Șahruh scrisese pe deasupra: „Către binecuvîntatul amir Timur din partea lui mîrza Șahruh...”

— Așa...

— Și am alergat...

— Așa, așa...

— Mai am o epistolă, stăpîne.

— Dă-o înapoi!

Aiar dădu celălalt sul, din hîrtie scumpă hindustană, foșnitoare. Peste pecete scria: „Stăpînei mari Sarai-Mulk-

hanîm, în mînă, din partea lui Gauhar-Şad-aga din Herat, cu multă cinste”.

— Alte epistole n-ai adus?

— Numai astea două, stăpîne.

— În afară de astea două, n-au mai scris nimănui aici?

— Mi s-au dat numai epistolele astea două, altele n-am primit.

— Bine, du-te de te hodineşte.

Muhammed-Sultan desfăşură epistola lui Şahruh: poate Şahruh vestea ceva grabnic la Samarkand?

— Nu, nimic grabnic, nimic de seamă: urări de bine rostite într-un chip ales, dar stăpînit; întrebări despre sănătate, despre casă, despre ai casei... Bineţe scrise într-o rînduială fără greş, mai întîi lui Timur, apoi stăpînei mari, apoi mîrzacilor, tuturor mîrzacilor, fără a arăta numele lor.

„Aşa, gîndea Muhammed-Sultan, nu i-am trimis veşti despre gătirile de luptă, nu l-am chemat la război, nu l-am înştiinţat că am pornit la drum. Se preface că nu ştie nimic despre război! Se simte jignit. Ei, am să-i scriu bunicului şi bunicul va spune: «N-ai ştiut? Înseamnă că iscoadele tale, băiete, sînt oarbe şi surde. Şi prost este acel cîrmuitor care cîrmuieşte fără iscoade, aşteptînd să-i aducă veştile un bîtlan pe coadă!» Dacă matale, unchiule Şahruh, ai ridica mai des ochii de pe bucoavne, ai înţelege mai bine treburile tatălui matale; dacă ai şti că nu-i place să fie jignit, n-ai fi trimis încoace această epistolă cuviincioasă.”

Pentru orice împrejurare, Muhammed-Sultan desfăşură epistola trimisă de Gauhar-Şad, fără a rupe pecetea: avea s-o trimită stăpînei mari, după ce o va fi lipit la loc cum era înainte.

„Aşa, bineţe, închinăciuni... Ulugbek şi Ibrahim n-o supărau pe stăpîna mare? Mergeau bine cu învăţătura erau ascultători, cuviincioşi?...”

Muhammed-Sultan citi epistola pînă la capăt, se scărpină pe obraz şi zîmbi:

„Bineţele-s numai miere, iar întrebările numai venin: îmi

crești fiii. Dar eu sînt îngrijorată, nu știu dacă tu, stăpîna mare, duci la bun sfîrșit această treabă, nu uiți de ei din pricina înaltelor griji ce te frămîntă, dacă învață ceva acolo? Stăpîna din Herat e mînioasă că soțul ei n-a fost luat în seama, n-a fost chemat la război, și nici măcar înștiințat. Dar și ea a făcut o mică greșeală. Nu știe, pasămite, că stăpîna mare i-a dus pe fiii ei la Sultania, dar știe că fratele ei Murat-han nu se mai află la Samarkand, lui nu-i scrie, nu-i răspunde la epistola lui. Știe că Murat-han este la Așpara... Prin urmare, au primit vești de aici după plecarea lui. Ei, stăpîna mare o să înțeleagă această epistolă, ei nu-i place să i se arate îndoială, nu-i place să întrebi dacă are grijă de nepoții ei. Multe lucruri poate ierta ea, dar asta n-o va ierta, o va ține minte multă vreme! Ai cam scrîntit-o, frumoasă din Herat!”

Înveselit, parcă ar fi primit vești foarte bune, mîrzacul se îndreptă spre cei care-l așteptau în sala. Pînă și Argun-șah, uitînd că fusese jignit, se strădui dibaci ca mîrzacul să fie întîmpinat cu însuflețire.

Muhammed-Sultan îi spuse:

— Poruncește ca olăcarul să fie lăsat să se hodinească. Trebuie să fie gata: curînd va porni iar în goană. Lasă-l să prindă puteri

Argun-șah n-ar fi vrut să fie îngăduitor cu necuviinciosul Aiar, dar acum cuvîntul lui Muhammed-Sultan era aidoma aceuia al cîrmuitorului! Dacă însă ar fi fost după voia lui, l-ar fi trimis pe acest Aiar să se hodinească de veci, așa fel, încît niciodată să nu se mai scoale, să nu se mai ridice!

„Unde-o fi vizirul?” se miră Muhammed-Sultan, dar, potrivit obiceiului, nu vru să întrebe, așteptînd să se lămurească de la sine. Avea de gînd să se plimbe cu vizirul prin oraș, așa fel, încît toată lumea să-i vadă și să se încredințeze cît de neadevărate erau zvonurile despre război: doar cîrmuitorul era acolo, în văzul tuturor, nimeni nu plecase nicăieri. Poate că ar fi trebuit căutat sau chemat Hudaidada ca să meargă și el, dar Muhammed-Sultan avea de

gînd ca a doua zi să pornească în urma urdiei, încă înainte de a se lumina de ziuă. Rămăsese doar acea ultimă zi scurtă de iarnă ca să-i păcălească pe tîrgoveți, și, mai ales, pe iscoadele străine, mongole, să cîștige timp, pînă nu se afla că el, cirmuitorul, nu se mai afla în oraș.

Pe un cal împodobit sărbătorește, Muhammed-Sultan mergea fără grabă în fruntea însoțitorilor săi

Era răcoare, deși pămîntul nu numai că se zvîntase. Dar pe alocuri se stîrnea și colb.

Alături călărea fiul lui – Muhammed-Djehanghir, iar în urma lor – Argun-șah și, după el – toți ceilalți.

Ieșind din palat, Muhammed-Sultan aruncă o privire asupra zidurilor neterminate ale noilor sale clădiri puse în lucru. Medresa era zidită pînă la bolți, deasupra hanacului o parte din bolți, încheiate, fuseseră lăsate așa pînă în primăvară – nu era bine să fie zidite cărămizile pe timp ploios și rece: uscîndu-se, zidăria putea să se surpe, varul să crape. Pentru a se păstra în bună stare, zidurile fuseseră acoperite cu bucăți de pîslă, saci din păr de cal, stuf, și printre copacii desfrunziți toate clădirile acelea păreau părăsite. Muhammed-Sultan întoarse capul: „Acolo parcă s-ar fi războit bunicul!”

Lumea se aduna, venind din ulicioare, din dugheni, ieșind pe porți, se îmbulzea de-a lungul ulițelor. Cercetînd cu privirea chipurile, Muhammed-Sultan gîndea: „Oare se miră că n-am plecat la război, ci mă plimb? Toți își dau seama pesemne că înainte de luptă, te gătești de drum și nu te plimbi. Iată, femeile trag cu coada ochiului de sub văluri. Ele sînt numai ochi, cînd mirate, cînd iscoditoare. De altfel, femeile se miră totdeauna, orice s-ar întîmpla. Iată, moșneagul cea seamănă cu un șah bătrîn; o fi tadjic? Unul ca el, chiar dacă-i descumpănit, se preface că nu-l mai miră nimic pe lumea asta, altminteri, socoate că scade în ochii celor din jur. Băieții se uită mai mult la cai decît la oameni. Pentru ei slujitorii par mai frumos înveșmîntați decît noi; slugile au straie mai bătătoare la ochi. Iar cei doi de colo mi

se pare că-s mongoli. Se uită, dar stau ca de lemn; chiar dacă se miră, înfățișarea lor nu se schimbă, toată viața parcă ar face ochii mici din pricina soarelui, parcă de jur împrejur ar fi numai stepă golașă. Au cotropit lumea întreagă, au pus stăpînire pe toate împărățiile, dar pînă și acum umblă așa fel, de parcă s-ar duce cu căpăstrul la caii lor, în tabun...”

Din strîmtoarea ulicioarelor înguste se îndreptară spre piața palatului, împestrițată de umbrare de pînză vărgată deasupra tarabelor pline cu tot soiul de marafeturi. Niște neguțătorăși sfrijiți scosese la vedere, unele după altele, tipsii cu măruntaie fierte, gheme de ață colorată, felii de halva albă, tichii din pînză de in, alune și fistic, branțuri de pîslă, potcoave pentru încălțări și multe alte lucruri de tot felul, care se zăreau peste tot, fiind atît de înghesuie chiar lîngă drum, încît caii trebuiau să înainteze cu grijă, ca să nu calce jalnicele mărfuri de atîtea ori acoperite de colb în timpul zilei, scuturate și iarăși colbuite.

Acolo, printre tipsiile cu măruntaie și talgerele cu halva și alune, rătăceau derviși săraci, leproși, toți vestind ceva cu glas tare, strigînd, dezlănțuindu-se pentru că nu-l zăriseră pe mîrzac, sau tocmai pentru ca el să-i vadă. Dar din pricina vaietelor, a tînguielilor lor, nu se auzeau vorbele, și nici măcar glasurile oamenilor care se îmbulzeau, oricît își încorda Muhammed-Sultan auzul.

Abia după ce se depărtă de piață și ajunsese sub bolta scundă de piatră de la răscruce, mîrzacul auzi mult așteptatele cuvinte:

- Război, război, dar uite, cîrmuitorul e aici!
- Pesemne că e o minciună.
- De bună seamă, iată-l aici!

Muhammed-Sultan se uită cu luare-aminie la cel ce vorbea și văzu un nas negricios și lătăreț deasupra unei buze groase, aproape golașe, deasupra căreia, pesemne, mustățile nu creșteau de loc, ci doar cîteva tuleie ca la eunuci – un chip șters.

Și deodată acest om spuse:

— Dar poate că nu-i minciună. Doar vizirul nu-i aici. Vizirul e poate la război. Nimeni n-a spus că însuși cîrmuitorul...

Muhammed-Sultan nu auzi pînă la capăt. Trecu de necunoscutul cu pricina, dar ar fi vrut să se întoarcă, să asculte: „Ce-i cu însuși cîrmuitorul? Ce-i cu însuși cîrmuitorul?...” Dar nu se mai putea întoarce, nu putea sta de vorbă cu un necunoscut oarecare. „A băgat de seamă!” gîndea în ciudat Muhammed-Sultan.

Trecură de mulțimea aceea lărmuitoare și se îndreptară spre bazarul de orez, spre binale. Deși acolo zăngăneau pretutindeni fiarele ce loveau piatra, răsunau bocăniturile bărzilor, ale securilor, hurducăitul greutăților, deși erau tîrîți pe tăvălugi mari, care scîrțiau, bolovani cenușii și grei, deși glasurile oamenilor nu se auzeau aproape de loc, totuși, după larma din bazar, părea că acolo domnea o liniște minunată.

„E iarnă, dar lor nu le pasă!” se miră Muhammed-Sultan, deși știa că se poruncise ca lucrul la clădirea mării geamii să nu înceteze nici o zi, nici un ceas.

Sub niște ieșituri înguste, ca niște cornișe, ședeau cu picioarele strînse sub ei un șir lung și drept de meșteșugari. Unii lustruiau cu o mînă încercată micile lespezi de marmoră ardeziecă, alții încrustau felurile litere sau inscripții în aceeași marmoră, alții săpau arabescuri iscusite în plăcuțele de lut, alții lucrau cu niște toporașe ascuțite, zăngănitoare.

După straietele meșteșugarilor se vedea cît de felurite erau meleagurile lor de baștină. Cîte neamuri nu erau acolo! Cei mai buni meșteșugari din lumea întreagă aduși din felurite războaie, sau tocmiți din țări depărtate. Nici unul nu îndrăznea să ridice capul, să-și îndrepte șalele: vătăfii pășeau încet, cu bețe mlădioase în mîinile lor pline de rîvnă. Dar și în asemenea condiții umilitoare meșteșugarii lucrau cu avînt, cu sîrguință: munca lor iubită era pentru ei o desfătare, le ducea gîndurile departe de această lume, în care domneau vătăfii hapsîni, care nu știau nici să gîndească, nici să făurească. Vătăfii se plimbau măreți, trufași, neștiind cît de neînsemnată era puterea lor asupra celor care puteau să-și întruchipeze

gîndurile în faptă. Meşterii se înţelegeau fără vorbe cînd trebuiau să schimbe vreo bardă care se tocise sau să se ajute cu ceva unul pe altul. Uitîndu-se la ei, Muhammed-Sultan se gîndi: „Băţul vătafului i-a unit pe toţi, i-a îndrumat pe acelaşi făgaş, toate seminţiile sînt aici o apă şi-un pămînt, făptuiesc ceea ce a hotărît bunicul! Băţul trebuie ținut mai dîrz, privirea trebuie să fie mai ageră.”

Muhammed-Sultan vedea pentru întîia oară cît de supuşi şi de neobosiţi lucrau elefanţii. Aduşi din Hindustan, încă împodobiţi cu curele hindustane roşii-aprinse sau galbene, unii cu brăţări forjate la picioarele dinapoi, vînjoşi, mergeau unul după altul, ducînd bîrne sau lespezi uriaşe, supuşi hinduşilor tuciurii şi firavi, care tronau pe spinările lor late.

La locul convenit, elefanţii lăsau jos cu grijă povara şi, clătinînd din cap, se întorceau parcă uşuraţi, îndreptîndu-se după o nouă încărcătură către şirul lung de harabale care aduceau, una după alta, lespezi de la carierele din munţi, unde spărgeau şi ciopleau piatră cioplitori din Armenia, din Azerbaidjan, din depărtatele ţări muntoase, luîndu-se la întrecere cu pietrarii localnici. Priceperea însuşită din tată în fiu de meşteşugarii din feluritele colţuri ale pămîntului se îmbina aici într-o unică şi mare măiestrie.

Dincolo de zidurile oraşului se întindeau, ca nişte tabere ostăşeşti, aşezările feluriţilor meşteşugari, cruţaţi de cuceritor pentru munca lor sînguincioasă şi aduşi de pretutindeni la Samarkand. Oamenii îşi clădiseră case sau colibe de lut şi, în amintirea războaielor biruitoare, acestor aşezări li se dăduse numele celor mai slăvite oraşe din lume – Damasc, Şiraz, Bagdad – pentru ca Samarkandul să strălucească printre ele ca un adamant înconjurat de smaragde.

Toţi meşteşugarii trudeau fără odihnă în iarna aceea la clădirea marii geamii, deoarece Timur poruncise ca ea să fie isprăvită pînă se va întoarce, deşi nici el însuşi, nici meşterii nu ştiau dacă se va întoarce în primăvară sau după cine ştie cîţi ani. Şi Muhammed-Sultan îşi dădea seama: dacă s-ar întîmpla vreo întîrziere în lucrări, dacă meşterii ar săvîrşi vreo

greșeală, mulți ar răspunde de acest lucru, și n-ar fi nici o îngăduință, nici chiar pentru el.

Ar fi trebuit de mult să se îngrijească de lucrări, dar pregătirile pentru ceamburul împotriva mongolilor nu-i îngăduiseră. Și acum, privind toată munca aceea, privind numeroșii oameni care lucrau, șirurile de elefanți, nesfârșitele harabale, Muhammed-Sultan nu putea pricepe rostul acelei forfote, nu putea înțelege că tot acel neîntrerupt du-te-vino era temeinic rînduit.

Fără a mai aștepta să se înfățișeze dinainte-i mai-marii lucrărilor, se duse el însuși, cu o neliniște crescîndă, la bătrînii cărora bunicul lui le încredințase supravegherea binalei.

Un vătaf slugarnic aruncă bățul din mînă, pășind repede spre calul mîrzacului printre grămezile de cărămizi, lespezi de piatră, printre stivele de bîrne, printre muncitori. Calul abia pășea, adeseori poticnindu-se, pe o cărare unde și un om și-ar fi croit cu greu drumul.

Muhammed-Sultan își urmă călăuza, ținîndu-se aproape de el, fără a se îngriji de însoțitorii lui, nevoiți să se înșiruie la nesfîrșit, deoarece nu puteau înainta decît unul cîte unul și nimeni nu îndrăznea să descalece, cînd cîrmuitorul își îndrepta cu atîta incusință calul printre toate piedicile acelea, ca într-o trecătoare prin munți.

Șiragul însoțitorilor mîrzacului se întindea dinaintea lucrătorilor, pierzîndu-și înfățișarea mareață și sărbătorească. Acum se vedea limpede fiecare călăreț în parte și fiecare trebuia să călărească frumos, iar caii se poticneau, se împotriveau, puteau să lovească cu botul pe călărețul din față. Întrerupînd lucrul, toți lucrătorii și vătafii priveau în tăcere cum treceau unul după altul preavestiții dregători ai Samarkandului, acum atît de zăpăciți.

Absorbiți de o partidă de șah, Mahmud-Daud-hogea și Muhammed-Djilda fură luați pe neașteptate de sosirea cîrmuitorului. Scăpînd din mînă turnul, Djilda se repezi să-și ia caftanul, dar se gîndi că mai întîi trebuia să-și pună

turbanul și întinse mîna după el, căci îl aștepta gata răsucit. Îl luă de un capăt, dar el se desfășură deodată în toată lungimea rotocolului de mătase mlădioasă, ca un șarpe care se trezește.

Mahmud-Daud-hogea, care nu-și scosese nici turbanul, nici caftanul, se înfățișă cel dintîi lîngă scara șei mîrzacului și-l ajută să descalece.

Cei doi bătrîni dregători, cărora Timur le încredințase de multe ori sarcini grele și primejdioase, aveau multă trecere și mîrzacul se cam temea de ei. Dar și ei știau că Timur avea de gînd să-l lase pe acest nepot drept moștenitor, și cînd Timur nu va mai fi, acest nepot va avea drept de viață și de moarte asupra tuturor tovarășilor de luptă și dregătorilor bunicului său. Va ține oare seama nepotul de meritele lor față de bunicul lui? Nu sosise oare vremea să-și cîștige încrederea nepotului? Bunicul era departe, dar nepotul – iată-l aici!

Muhammed-Sultan nu băgase de seamă mai înainte la acești doi dregători asemenea dovezi de cinstire, o asemenea slugărnicie și lingușire.

El îi asculta, așezîndu-se în tihnă pe o schelă, de unde se puteau vedea lucrătorii, harabalele, elefanții. Îi privea cu luare-aminte: „Ce se mai lingușesc! Pesemne că n-au cugetul curat! Ceva nu-i în rînduială aici!”

Mirosea plăcut a bucate gătite și a fum de la o sobiță. Uitîndu-se spre partea din care venea o trîmbă de fum, mîrzacul zări un bucătar care trudea jupuind un miel agățat de un cui. Bucătarul îndepărta cu muchea cuțitului pielea mielului cu atîta rîvnă, încît nici nu băgase de seamă că sosise cîrmuitorul.

Prinzînd privirea lui Muhammed-Sultan, Mahmud-Daud se cam zăpăci: „Doar nu se aflau acolo ca să facă ospete cu miei fripți! Ferească sfîntul, nu cumva să spună mîrzacul însuși cîrmuitorului că ei jucau șah acolo, frigeau miei, în vreme ce treaba, pasămite, mergea de la sine, nu datorită sîrguinței lor!”

— A trebuit... să tăiem mielul ăsta... de stepă.

— Era bolnav?

— Cum asta? De ce să fie bolnav?

— Dacă nu era bolnav de ce l-ați tăiat?

Mahmud-Daud se fistici cu totul:

— Păi așa... ca să-l frigem.

— Aha! încuviință Muhammed-Sultan și întreabă: Cum merge treaba?

— E greu. Trudim. Trebuie să fim de față peste tot...

În sfârșit, Djilda, care cu chiu, cu vai își înfășurase turbanul, se așează alături de ei.

Dar el abia apucă să se așeze, că Muhammed-Sultan se ridică:

— Arătați-mi cum merg lucrările.

Poate că nu i s-ar fi părut atît de limpede măreția gîndurilor bunicului său, dacă n-ar fi fost acolo bucătarul acela singuratic atît de cufundat în munca lui, de parcă de jur împrejur nu ar fi fost decît stepa pustie.

Își dădea seamă ca nu mai putea pleca de acolo, fără să cerceteze cu luare-aminte toată binaua. Abia acum vedea ce măreață lucrare era acolo, cît de grea și cîtă însemnătate îi dădea Timur dacă adunase la un loc atîția oameni, dacă tot ce strînsese în multe războaie împreună cu prăzile sale din Hindustan le pusese la bătaie pentru clădirea acelei geamii. Pînă în dimineața aceea mîrzacul socotise marea geamie drept una din numeroasele lucrări de seamă ale lui Timur. Acum își dădea seama pentru întîia oară că toate lucrările de pînă atunci nu fuseseră decît o punere la încercare a meșterilor, o pregătire a îndemînării lor. Abia acum își dădea seama de acest lucru Muhammed-Sultan, deși nu putea spune încă, ce anume îi deschisese ochii: poate mulțimea lucrătorilor, poate întinderea de pămînt pe care lucrau oamenii, poate lungimea zidurilor care dovedeau măreția viitoareii clădiri, poate înălțimea aceluia loc.

Prin curte trebuiră să meargă cu băgare de seamă, ocolind gropile cu var, cărămizile și molozul. Pe alocuri se săpa încă pentru a se pune temeliile de piatră brută, iar alături se

înălțau de pe acum ziduri, se și încheiau bolțile deasupra șirurilor de chilii, unde aveau să se adăpostească hagi, ucenicii sau dervișii rătăcitori. Zidurile noi erau făcute cu cărămidă smălțuită. Printre grămezile de cărămizi, de după birnele necioplite, așezate în picioare, se iveau ici-colo lucirile cărămizilor smălțuite sau izvoadele mărunte ale unor lespezi împodobite cu zugrăveli.

Dar fătuiala smălțuită nu era încă îmbinată, pârînd doar peticele unui cocor albastru, aruncat în grabă pe zidurile noi.

Îngustînd ochii, Muhammed-Sultan căuta să-și închipuie înălțimea viitoare a acelor ziduri, încerca să ghicească după peticele acelea întregul izvod smălțuit, să vadă cu ochii minții întreaga înfățișare, toată întinderea și toată mărirea impunătoare a clădirii, așa cum o văzuse bunicul lui. Abia acum înțelegea Muhammed-Sultan gîndul lui Timur: să ridice în mijlocul cetății sale de scaun o geamie care să fie ca o întruchipare a nemărginitei sale puteri, alcătuită din particule mărunte adunate laolaltă. El clădea geamia prin rîvna multor neamuri, graiuri și credințe întru slava unei singure credințe, a adevăratei credințe, prin truda feluritelor noroade, dar întru slava unui singur Stăpînitor.

Mîrzacul se gîndi: „Lăcașul credinței musulmane e făurit de păgîni laolaltă cu ghiaurii. În felul acesta paloșul bunicului va fi curățat de orice pată cît de mică în fața lui Allah!” Și îi spuse lui Djilda:

— S-a lucrat mult, dar nicicum nu pot să-mi dau seama cum va arăta.

— O să vezi numaidecît, răspunse Djilda. Poftim, să mergem.

Ajunseră în mijlocul curții unde, sub un șopron scund, pe o scîndură lată era așezată o tablă de aramă, iar pe tablă se afla ceva acoperit de un vâl cu cusături. După felul în care arăta vâlul, mîrzacului i se păru că pe tablă se afla mielul tăiat, fript pentru ospăț.

„Oare au de gînd să mă ospăteze?” se întrebă Muhammed-Sultan.

În clipa aceea se ivi mai-marele lucrărilor, un om scund, cu fața rotundă, rumenă, încadrată de o barbă neagră și pufoasă.

— Ei, ce-i aici? întrebă mîrzacul, arătînd spre tablă.

Mai-marele lucrărilor, uitîndu-se la Djilda, atinse pînza cu degetele sale groase și scurte, dar n-o ridică, ci spuse:

— Mai înainte ascultă-mă.

Muhammed-Sultan se încruntă: nu se obișnuia ca meșteșugarii, oștenii sau slujitorii să zăbovească cu răspunsul cînd erau întrebați. Muhammed-Sultan nu știa că acel meșter din Horezm tocmai isprăvea clădirea Palatului Alb din Șahrисиabz, că Timur îi încredințase supravegherea clădirii geamiei lui Ahmad-hogea din Iasa, că fusese adus cîndva ca o pradă de preț, de pe dărîmăturile cetății Urghenci, că pentru a treia oară îi încredința Timur sarcina zămislirii celor mai mărețe dintre gîndurile sale, că toate cele trei clădiri, cele mai mari de sub stăpînirea lui Timur, erau zidite după planurile acestui omuleț cu degete groase ca ale unui bucătar.

Iar horezmianul spuse:

— Aici, stăpîne, vălul acoperă numai chipul acelei clădiri, care, asemenea unei tălpi biruitoare, va covîrși toată această piață și se va înălța aci ca un munte. Pentru a vedea acest lucru trebuie să înmulțești în gînd de o mie de ori ceea ce-ți voi arăta. Trebuie să vezi în gînd strălucirea cerului, lumina soarelui; cînd razele amiezii sînt albe, zidurile acestei clădiri vor străluci ca argintul: în zori și seara, cînd razele sînt purpurii, zidurile vor avea sclipiri de aur, iar în nopțile cu lună vor licări ca un munte de mărgăritare ce se ridică pînă la cer. În gînd, cu privirea pătrunzătoare a sufletului trebuie să adaugi ceea ce lipsește pietrei neînsuflețite, sărmanei închipuiri a ceea ce va vedea aici Stăpînitorul Lumii, cînd își va opri calul biruitor în acest loc. Iată, mărite stăpîne, privește...

El trase vălul cu o mișcare nerăbdătoare și totodată cu băgare de seamă, ca de pe o mireasă în noaptea nunții, și înfățișă cîrmuitorului întruchiparea în mic a acelei clădiri.

Apropiindu-se de tablă Muhammed-Sultan își dădu seama ce măreață va fi geamia, desluși cu cîtă înțelepciune erau cumpănite felurile ei părți, fiecare parte avîndu-și însemnătatea ei, iar toate la un loc sporind măreția clădirii.

Muhammed-Sultan se aplecă, cercetînd cupola și zecile de coloane care înconjurau curtea din toate părțile; cercetă ușițele nenumăratelor chilii și intrări, ba chiar lespezile de marmoră care acopereau toată întinderea curții și în mijlocul curții – havuzul de marmoră pentru spălările rituale.

Muhammed-Sultan se încruntă văzînd în fața firidei pentru rugăciuni un omuleț mititel cît un năpîrstoc, aplecat pentru rugăciune. Spuse pe un ton povătuitor:

— Asta n-are rost... E un păcat ca muritorii să întruchipeze făptura lui Allah... căruia...

Dar meșterul își dădu seama că tînărul cîrmuitor uitase pasajul din Șariat, unde scria acest adevăr, și se grăbi să lămurească:

— Am nevoie de el pentru a cumpăni mărimea clădirii după aceea a omului. Păcătos nu este muritorul care măsoară făptura domnului, ci acela care o zugrăvește. Nu-i așa, mărite stăpîne?

— E adevărat!

— N-am uitat acest lucru și am poruncit ca omul să fie făcut de un ghiaur; el va răspunde față de cel-de-sus!

— Foarte bine! încuviință Muhammed-Sultan.

Îndreptîndu-se spre cai, peste zidurile încă scunde ale geamiei, văzu binaua aproape terminată a medresei buniciei și-i spuse lui Muhammed-Djilda în zeflema:

— Stăpîna mare va isprăvi clădirea mai repede decît voi!

— Stăpîna mare își are lucrătorii ei; meșterii ei schimbă oamenii de două ori pe zi; îndată ce unii pleacă la odihnă, vin alții gata odihniți, dar noi n-avem vreme să ne odihnim, muncim fără răgaz.

— Dar de unde găsește cărămizi smălțuite, la fel cu ale voastre! Ea n-are cărămidării. Le cumpără?

Djilda ridică din umeri, ocolind răspunsul, dar cîrmuitorul

întrebă din nou:

— Le cumpără? De la cine?

Nu-i scăpă că bătrînul pălise și se întoarse; Muhammed-Sultan gîndi în sinea lui: „Aflu eu!” Dar își aduse aminte îndată că nu avea cînd să mai afle: trebuia să plece curînd în ceambur – acu nu mai avea vreme de cărămizi smălțuite.

La întoarcere, apropiindu-se de palatul lui, Muhammed-Sultan văzu parcă cu alți ochi lucrările sale dragi începute, și deodată îl cuprinse mirarea: „Ce neînsemnate erau!” Pînă la plimbarea aceea în bazarul de orez nu i se păruseră niciodată așa: „Curți strîmte, chilii sărăcăcioase. Ce mai medresă, ce mai hanac... Și el care visa...”

Și gîndi cu vrăjmășie: „Bunicul nu ține seama de ploaie, clădește; iar eu aștept să treacă ploaia, mă fac de rîs!”

Și deodată simți o pornire de a se depărta de acolo, de a se face nevăzut – i se stinsese dorința de a stăruî în ceea ce i se părea acum neînsemnat, în ceea ce i se părea că nu-l va mai mira pe bunicul lui, ci-i va stîrni doar un zîmbet zeflemitor, văzîndu-i zadarnicele strădanii într-ale ctitoriilor!

„Trebuie să plec! Războiul, biruința – acestea sînt fapte de seamă. De ctitorii să te ții, tot așa cum joci șah, cînd ai răgaz... Cînd ai răgaz... Vezi că nu merge jocul – jos cu toți nebunii și caii de pe tabla de șah: Jos de pe tablă!”

Intră în palat, dădu drumul îndată însoțitorilor, îi chemă pe chelari și porunci să pregătească de drum, să se ia numai acele lucruri de care nu se putea lipsi la război: veșminte de schimb, șei, arme de sărbătoare, totul trebuia împachetat, legat, încărcat, dar nu pe cămile, ci pe cai, ca să le aibă la îndemîină pe toate.

Venind la cîrmuitor, vizirul Hudaidada, care avea o slăbiciune pentru caii de soi, trecu pe la șopronul unde așteptau întotdeauna gata de drum bidivii înșeuăți.

Cu mîinile la spate, fără a lua în seamă slugărnicia grăjdarilor, vizirul trecu pe lîngă falnicii armăsari care dădeau din cap, de parcă l-ar fi încuviințat, l-ar fi încurajat pe vizir.

— Dar de ce caii n-au fost gătiți azi? întrebă, de parcă ar fi

gîndit cu glas tare, Hudaidada, fără a se opri.

Grăjdarii răspunseră slugarnic:

— Am primit poruncă doar să punem șeile pe ei. Pentru drum lung.

Auzind aceste cuvinte, Hudaidada își aduse aminte, se întunecă la față și, uitînd de cai, se întoarse îndreptîndu-se spre încăperile cîrmuitorului.

Neluînd seama la dregătorii care încă nu se împrăștiaseră după plimbare și care făceau plecăciuni în fața sa Hudaidada se duse de-a dreptul la Muhammed-Sultan

Mîrzacul veghea asupra robilor, care puneau cu sîrguință veșmintele sale de schimb în cufere de piele de Kabul cu izvoade, și bombănea:

— Așezați-le mai bine, căci altminteri caftanele au să se boțească pe drum.

Vizirul avea dreptul să intre oricînd și oriunde în încăperile cîrmuitorului, în afară de harem.

El se folosea însă de acest drept numai în împrejurările cele mai de seamă, atunci cînd se petreceau întîmplări neașteptate, sau în clipe de primejdie. De aceea, ivirea lui Hudaidada îl miră pe Muhammed-Sultan.

Aplecîndu-și fruntea, Hudaidada aștepta să rămînă între patru ochi. Muhammed-Sultan pășea pe loc cu picioarele lui subțiri în ciuboșele cu turetci strîmte și, nevrînd să întîrzie pregătirile și împachetarea, trecu cu vizirul într-o cămară alăturată.

Lumina pătrundea acolo numai de sus, din tavan, printr-o bagea ca o gură de aerisire. În lumina aceea firavă chipul cîrmuitorului i se păru vizirului palid, vinețiu, deși nu fuseseră încă rostite cuvintele care l-ar fi putut face pe Muhammed-Sultan să pălească.

Hudaidada tăcu o vreme îngîndurat, apoi oftă:

— Încarci calabalicul?

— De ce întrebi?

— Am întîrziat!

— Cine? Cum?

— Noi, stăpîne. Azi-dimineață iscoada noastră l-a ajuns din urmă pe olăcar; am întîrziat, am rămas în urmă

— Olăcarul e din Sultania? Din partea bunicului?

— Asta n-ar fi nimic! E din Fergana, stăpîne. Și de altfel nici măcar de la Fergana, ci de la Kașgar. Mîrza Iskander ne-a luat-o înainte, în vreme ce noi despicam aici firul de păr în patru. A adunat de unde a putut un buluc de vreo douăsprezece mii de oameni și s-a năpustit asupra mongolilor, iar aceștia, după cum știam și noi, nu se așteptau la nici o lovitură, au zvîrlit totul și au fugit în stepă. Acum mîrza Iskander se și întoarce la el, la Fergana. A vîrît spaima în localnicii stepei, așa că n-au să-și vină curînd în fire. Și-a lăsat bulucul la Kașgar, iar el se întoarce încetișor. Merge încet din pricina mulțimii prăzilor, îs greu de cărat.

— Cum asta? Hai? Cum de a făcut așa ceva? Cine i-a îngăduit să pornească într-acolo? Cum se poate?

— A făcut-o de capul lui. S-a gătit și haida! S-a făcut căpetenie de oști.

— Pentru așa ceva trebuie...! Am să-i spun bunicului.

— Trebuie să-i spui. Trebuie să arătăm tot ce știm.

— Să-i ajung din urmă pe mongoli?

— De ce? Nu mai e nimic de luat de la ei. Totul a fost luat. Trebuie să-l înveți minte pe mîrza Iskander. Cum de-a cutezat oare? Cum e cu putință, fără nici o încuviințare, de capul lui? Cum așa?

— Ce să fac, să pun șaua și să pornesc în goana îri întîmpinarea lui?

— De ce? Nu trebuie să-ți pătezi obrazul. Rămîi aici. Mă duc eu. Am s-o scot la capăt așa cum trebuie. Potrivit rînduielilor marelui stăpîn, ca în Sultania; ortacii lui cu dosul în sus, iar pe zurbagiu îl înșfac de guler și-l aduc înapoi: „Mărturisește-ți vina, cere îndurare!” Iar prada i-o luăm, ca să nu mai rîvnească la bunul altuia!

— Și ce fac cu Așpara? Eram gata de drum!

— Acu nu mai are nici un rost.

— Să trimitem porunci urdiei să se oprească, să nu meargă

mai departe, să se întoarcă din drum. Acum poate c-o să fie nevoie de oșteni aici.

— De aceea i-am și oprit; am trimis un olăcar după ei. Cum se poate altfel? Așadar, pot să plec?

— La Fergana?

— Să vedem unde-i pot întâlni. Ar fi bine să-i prind în drum, cât încă nu bănuiesc nimic. Să facem cum au făcut și ei cu mongolii: hap, și gata!

— Bine, pleacă dis-de-dimineată. Ia cât mai mulți oșteni și du-te.

— De ce aş avea nevoie de mulți oșteni? Dacă văd că n-am destui, iau chiar din straja lui. Toți mă cunosc acolo, cine ar îndrăzni să nu-mi dea ascultare? Și-apoi nu e bine să aștept pînă dimineată, trebuie să plec de îndată.

— Se înnoptează!

— Am mers noi și pe întuneric mai adînc.

— Să-i strîngi zdravăn în chingi!

— Pe mîrza îl aduc înapoi, ca să stați de vorbă între patru ochi. Iar cu ceilalți mă răfuiesc acolo. Îi strîng eu în chingi dacă e nevoie.

— Înșfacă-i și pe cei care stau acolo la Fergana, feriți de primejdii, în vreme ce pe mîrza l-au îndemnat să plece în ceamburul ăsta. Și pe cei...

— Or să facă război mare.

— Lasă-i să facă război!

— O să se audă pînă la măritul stăpînitor.

— Lasă să se audă. I-au cerut voie?

— Am nevoie de o poruncă scrisă. Așa o să am mîna slobodă.

— Poruncește să se scrie! Am să pun pecetea.

Lui Muhammed-Sultan nu-i plăcea să scrie. I se părea că scrisul lui era încîlcit și înșiruirea vorbelor urîță - pisarul scria mai curgător.

Mîrzacul intră după Hudaidada în odaia unde cuferele așteptau prinse doua câte două, gata pentru a fi încărcate

Mai-marele palatului, mîndrindu-se în sinea lui că totul era

gata, se închină:

— Totul e așa cum ai poruncit, mărite stăpîne!

Muhammed-Sultan nu înțelese îndată ce spunea. Stătea în picioare, căutînd parcă să-și amintească ceva binecunoscut demult, despre care vorbea slujitorul. Și, deodată, parcă trezindu-se dintr-un vis, rosti repede:

— Gata!

— Ce anume?

— Scoate și pune totul la loc.

Pășea de colo-colo, fără să știe ce să facă, de ce să se apuce. Zilele acelea fuseseră atît de pline, nu adusesese nici o clipă de răgaz și, deodată, iată, nu mai avea ce face.

Ieși în curte și trecu pe sub copacii golași, îndreptîndu-se spre binalele sale pustii. Se întuneca repede. Pe cerul sur se zugrăveau zidurile întunecate, jilave, neisprăvite, din care ieșeau în afară niște bețe și rogojini.

Vîntul rece, norii albi care pluteau jos pe cerul ca de ardezie, totul de jur împrejur era rece, neplăcut.

Muhammed-Sultan pășea, uitîndu-se de jur împrejur: nu se zărea țipenie de om, pretutindeni domnea liniștea, tăcerea...

„Ca-ntr-un țintirim! gîndi el. Ca-ntr-un țintirim!”

Încremeni, auzind deodată în spate, lîngă umărul lui:

— Pecetea, stăpîne!

— Ce? Cum?

Se întoarce, dezmeticindu-se: în spatele lui era Hudaidada care-i întindea o foaie îngustă de hîrtie.

Muhammed-Sultan se căută în brîu unde, printre cute, legat dedesubt, de capătul brîului, era ascunsă pecetea cu numele cîrmuitorului Samarkandului.

— Ai scris?

— Să citesc?

— Nu, pleacă! Vreau să stau cît mai grabnic de vorbă cu mîrza. Iar cu ceilalți... fii cît mai aspru: armăsarul bun nu se rătăcește de herghelie, iar cel ce se rătăcește, nu mai e păstrat de prăsilă. Așa, fii dîrz!

Muhammed-Sultan apăsă pecetea pe hîrtie, privind cu luare-aminte încordat, în întuneric, dacă o pusese la locul cuvenit. Nu putea desluși, dar nici n-avea chef să se întoarcă în palat, la lumină: pe întuneric îi era mai ușor să fie aspru cu bătrînul vizir. Iar lui Hudaidada îi plăcea, văzîndu-l pe tînărul cîrmuitor că poruncește cu atîta tărie.

„Cu cît îmi va cere să fiu mai dîrz cu atît mai multă mînă slobodă îmi va da! Cu cît îmi poruncește mai aspru cu atît își ia asupra-și mai multă răspundere; Timur îmi va cere socoteală, iar eu mă voi acoperi cu numele lui Muhammed-Sultan. Poruncește, poruncește cît mai aspru!...”

Muhammed-Sultan tăcu însă deodată, iar apoi îi spuse vizirului nerăbdător, cu aprindere

— Hai, poți să pleci!

Și din nou rămase singur. Dincolo de zid treceau în goană călăreții: vizirul ieșea din curte.

Muhammed-Sultan făcu încet calea întoarsă spre palat, gîndind: „Totuși, trebuie să trimit la Așpara, la Murat-han, să întreb dacă acolo totul este în bună rînduială, dacă oștenii n-au nevoie de ceva, dacă nu se dărăpănează cetățile. Căci eu le-am clădit, eu le-am clădit... Pămîntul o fi arat oare? Am strămutat acolo peste o mie de plugari, pentru ca oștenii să-și aibă pîinea lor. Cum s-or gospodări ei acolo?”

Se întunecase de-a binelea. Trecînd pe lîngă încăperile caraulor, mîrzacul auzi glasul lui Aiar. Olăcarul povestea despre Herat:

— Cei de acolo trăiesc pașnic, împărătește.

Din întuneric, Muhammed-Sultan își zări slujitorii stînd în jurul unui foc care mocnea. Toți erau cu cekmene încinse. În prag așteptau cîțiva desagi plini.

„Sînt gata de luptă, dar luptă n-o să fie!” își aminti el cu ciudă și, cînd intră în palat, îl auzi pe Aiar, rostind din nou îngîndurat:

— Împărătește...

Într-una din cămări Muhammed-Sultan se împiedică de cuferele goale: pesemne că slugile nu apucaseră să le scoată. I

se părea că cineva îl dojenește că trebuiseră golite. Se mînie și strigă la mai marele palatului să ia cuferele de acolo și să dea afară slugile din încăperea caraulor.

Un drumeț adus de spate străbătea bazarul din Samarkand cu o săpăligă la subsuoară, pășea domol, dar nu agale, așa cum mergeau mii și mii de localnici, care făuriseră vestitul lor oraș, ridicindu-l în slăvi.

Ziua era răcoroasă și bîntuită de vînt.

Ulița se uscaseră, fiind acum din nou tare ca piatra, și încălțările drumeților tropăiau cînd Muhammed-Sultan, trăgînd cu urechea la murmurul bazarului, se îndrepta spre binaua mării geamii, în vreme ce sînguincioșii slujitori, care însoțeau pe jos alaiul cîrmuitorului, dădeau la o parte gloata croind drum.

Drumețul strînse la piept săpăliga și se întoarse cu fața la zid, lăsîndu-i pe călăreți să treacă. Nici unul dintre aceștia nu-l croi cu biciul pe necuviinciosul necunoscut care se întorsese cu spatele la cîrmuitor, în loc să bată o temenea adîncă, precum se cuvenea; dar drumețul nu știa ce mînioși se uitau la el unii dintre călăreți, cum strînseseră o clipă codiriștea biciuștii, dar o lăsaseră în jos șovăitori: nici unul dintre ei nu cuteza să arate ce poate de față cu Muhammed-Sultan, nimeni nu știa încă ce vederi avea, toți căutau să-l cunoască.

Și se îndepărtară. Pesemne că drumețul nu știa cine era călărețul din fruntea alaiului, dar se uită după el printre gene, poate a zeflema, poate cu șiretenie.

Necunoscutul intră în bazarul făurarilor și, cotind într-o ulicioară din spatele dughenelor, se opri în fața făurăriei lui Nazar, care era deschisă.

Înăuntru nu se afla nimeni: Boris se îmbolnăvisese.

Ședea în pat, încovoiat, ținîndu-se cu mîinile de pîntec și i se plîngea lui Nazar:

— Toate mi se trag de la apa de aici. Nu pot să mă deprind cu ea. De cum iau o înghițitură pe nemîncate, îmi cade ca o

piatră. Se întărește înăuntru și mă arde, mă arde tot mai tare și mai tare. Parcă n-aș fi băut apă obișnuită, ci clocotită. Oh, moș Nazar, dulce o fi apa Samarkandului, dar nu-i de mine!

— O să te obișnuiești, o să-ți treacă...

— Oh, de s-ar mai ostoi. De-aș sorbi apa noastră din Volga! Aceea parcă are gust de cozonac, nu alta. Acolo-i împărăția cegii! Aici parcă și pîinea-i făcută din lut: mesteci și-ți trosnește în măsele, înghiți și ți se lipește de gingie. Oh, de s-ar mai ostoi durerea, ce să mă fac, moș Nazar?

— Nu stă în puterea mea.

— Știu... Parcă am un țaruș din gîtlej pînă la pîntec. Ce-o fi și asta? Mă tem și să mă-ntind: să nu mă doară mai tare.

— Nu te pierde cu firea, mai avem încă multe copite de potcovit împreună.

— Oh. Curînd am să fiu eu însumi un fier pe nicovală!

Nazar băgă de seamă deodată că cineva îl aștepta în făurărie și, îndreptîntdu-se într-acolo, îi răspunse lui Boris:

— Crezi că numai tu ești sub bătaia ciocanului? Alții nu se pierd însă cu firea!

Intră în făurărie și se uită cu luare-aminte la necunoscutul care-l căuta: parcă-l mai văzuse undeva, dar unde? Și întrebă:

— Cu ce-ți pot fi de folos?

— Iaca, ia săpăliga asta și ascute-o. Ascute-o bine, rogu-te, căci vezi, s-a tocit. Iar ceamburul spre Așpara n-o să mai fie, așa că ține aurul. Cînd om avea nevoie de bani o să vin după săpăligă, dar mai întîi ascute-o bine, rogu-te. O să stea mai bine aci, n-o s-o vadă nimeni. Ia-o, căci s-a tocit. Rămîi sănătos! și plecă.

Nazar se dezmetici abia cînd picioarele desculțe ale necunoscutului începură să lipăie pe drum ca niște încălțări tari ca lemnul, din pricina vechimii: „Ar fi trebuit să-i spun: aici nu-i nici un fel de aur, ce tot îndrugi?” Dar nu apucă să spună, căci necunoscutul o coti spre dughenile din bazar și pieri din vedere: prin bazar umblau mulți oameni de tot felul. Necunoscutul se făcuse nevăzut, de parcă totul nu fusese

decît un vis. Nazar se nelinişti: „Nu e bine! Într-adevăr, cum se înţelege? Am tăcut, ceea ce înseamnă că am mărturisit; la mine se află aur; pasămite ştiu despre ce e vorba! Prost a ieşit!...”

Zvîrli cu ciudă săpăiga într-un colţ şi căzu pe gînduri: „Unde l- am mai văzut? Nu cumva în curtea Palatului Albastru? Acolo-s tot felul de oameni. Acolo...” Dar îşi aduse aminte şi se linişti: „Aha, a venit atunci cînd mi-au încredinţat vistieria lor. Cu ăla... cu barba strîmbă. Cum de nu l-am cunoscut îndată...” Ridică săpăliga de jos, îşi trecu degetul de-a lungul ascuţişului şi zîmbi: „Nu trebuie bătută, nu-i tocită!”

Nazar se întoarse la Boris şi spuse:

— Vräjmaşul nostru e gata de război, dar s-a răzgîndit. A hotărît să stea acasă.

— Din ce pricină s-o fi răzgîndit?

— Ai răbdare, aflăm noi.

Se apropie Olga:

— E vremea amiezii!

— Ce ziceţi, să prînzim? întrebă Nazar. E de mult vremea, căci ne-am spetit de atîta lucru. Tu ce spui, Boris?

— Eu nu pot să mănînc: toate măruntaiele mele-s pline de apă.

— Mănîncă! Terciul soarbe apa.

Boris întrebă îngîndurat:

— Şi cum o să facem? Ar trebui să aflăm cît mai repede.

— Ce?

— De ce nu mai pleacă la război?

— De ce?

— Doar voia să plece împotriva mongolilor. Oricum o întorci, ei sînt reazemul Hoardei de Aur. Ba s-a gîndit să reteze dintr-o dată, cu baltagul reazemul, ba s-a răzgîndit. Ar fi fost o uşurare pentru noi. Aşa, mongolii rămîn liniştiţi ca pînă acum. Ba chiar pot să-şi zică: „Timur a luat toate oştile cu el, din partea lui n-avem de ce ne teme, în vremea asta putem să dăm năvală şi asupra Moscovei”.

— Phii. Ce isteț te-ai făcut! încuviință Nazar. Și ce-i de făcut atunci?

— Trebuie să le dăm de veste alor noștri, să se păzească.

— Stai culcat. Mă duc eu să stau de vorbă. Le dădusem de veste: „Pornesc la luptă, zis-am, împotriva mongolilor”. Acum trebuie să le trimitem altă veste, să le deschidem ochii. Am să iau un lăcățel, cît mai potrivit; îl duc și arăt marfa vecinului.

— Terciul se răcește, îi luă la rost Olga.

— Mîncăm cînd mă-întorc. Vremea nu așteaptă, drăguță!

Vîrîndu-și pe degetul arătător, ca un inel cu piatră scumpă, lăcățul de aramă deschisă la culoare, ca să se vadă cît mai bine, Nazar trecu așa cu el prin tot bazarul făurarilor, către îndepărtatul capăt al olarilor.

Se întîlni cu pisarul starostelui breslei făurarilor. Acesta îl întrebă:

— Unde mergi?

— Să duc o lucrare. Uite-o, n-ai dori să arunci și mata o privire, preacinstite?

Pisarul cercetă lăcățul.

— E făcut cu dibăcie, dar cum se deschide?

Nazar îl lămuri pe îndelete pe iscoditorul cărturar cum trebuia închis și deschis lăcățul.

— Dar cine-i mușteriul? Cine a avut nevoie de asemenea marfă? Ce o să păstreze îndărătul acestui zăvor?

— Treaba lui ce o să țină sub lăcăt, numai el știe. N-ai dori să ai și mata asemenea lucru?

— Dar are oare dreptul un făurar să facă el însuși negoț? Cu ce au să se mai îndeletnicească neguțătorii noștri, dacă însăși meșteșugarii încep să neguțătorească?

— Cîrmuitorul nu ne-a oprit nicicum să primim lucrări sau să vindem mărfurile făcute de noi. Cei care s-au înglodat în datorii la neguțători, cei care cumpără metale de la neguțători, aceia au socotelile lor. Dar eu sînt de sine stătător, nu mănînc pîine din mîna nimănui. Despre asta pesemne că știi din zapisele matale.

— Nu țin minte dacă s-a dat zapis în privința mărfii voastre.

Frumos lăcățel! Aș vrea să-l încerc la ușa mea.

— Îți găsesc eu unul și matale.

— Și cât costă?

— Unuia de-ai noștri nu se cuvine să-i ceri un preț prea mare. Ba chiar ți-l dau fără bani: primește un dar făcut din inimă.

— Îl primesc! Mulțumesc pentru dar!

— Îl bucuri pe un om de rînd!

Scăpînd de privirile bănuitoare ale pisarului, Nazar, de ochii lumii, se învîrte de colo-colo prin ulițele pline de lume, pînă ajunse în bazarul olarilor, rîzînd în sinea lui: „A mers! A uitat să-ntrebe cui duc lucrarea, s-a bucurat de plocon. Nu-i prea isteț cărturarul!”

CAPITOLUL OPTSPREZECE

KARABAH

Nenumărate herghelii de cai, cirezi de vite și turme de oi pășteau pe podișurile Karabahului, pe pășunile îmbelșugate, adăpate de ploaia din iarnă.

Iurte roșcate, cenușii, negre, rînduite cîte zece în jurul aceleia a sutașului, se înălțau ținugiate din iarba deasă, rece.

Nori albi pluteau greoi pe cerul înnourat, mohorît. Demult se așezase acolo tabăra lui Timur. Printre miile de iurte ostășești se înălțau acelea albe, mari, ale cîrmuitorului, încercuite cu curele roșii-aprinse. Timur venise să ierneze acolo. Nu mai fusese de mulți ani prin partea locului, nu întîmplător se spunea din bătrîni: cine a băut vreodată apă din Karabah îi e dor de ea și, oricît de departe ar fi, se întoarce negreșit.

Acest ținut se numea din bătrîni Grădina Neagră; cîndva, de la un capăt la altul se întindeau grădini care acopereau tot pămîntul cu umbra lor. Da, cîndva se întindeau grădini, iar acum le luaseră locul pășunile, imașurile. Iarba de acolo făcea caii mai voinici, mai trupeși și mai focoși decît oricare alta. Și dacă oștenii voiau să prețuiască înfățișarea bărbătească a cuiva, firea dîrză, spuneau drept laudă: „E ca un cal din Karabah!”

Însăși iarba creștea acolo năvalnic, plină de vlagă dătătoare de viață și nici înfricoșătoarele vînturi reci, nici nimicitoarele puhoaie din munți, nici îmbelșugatele ninsori nu puteau stîrpi pășunile din Karabah. Pentru a avea o întindere cît mai mare pentru caii călărimii sale, Timur poruncise încă cu cîțiva ani mai înainte să se taie copacii, să se calce în picioare ogoarele, ca să ia ființă pe tot cuprinsul Karabahului pășuni întinse.

Văzduhul era limpede și vîntul ducea departe pe aripile lui ba mugetele cirezilor, ba nechezatul ascuțit al mînjilor, ba lătratul zăvozilor ciobănești.

Era umezeală, răcoare și vînt. Foile mari de pîslă ale iurtelor, nepetrecute bine, filfîiau, plesnind în bătaia vîntului. Fumul se lăsa repede pe pămînt, pătrundea în iarbă, apoi se deschidea la culoare, se înălța ca un sul, dar cînd se lăsa iar în jos și se lipea de iarbă.

Coamele cailor, priponiți lîngă iurte, fluturau. Dulăii alergau de colo-colo furiș, cu pieptul în vînt.

Oștenii trăiau acolo în voie. Li se dădea de mîncare pe săturate. Oamenii se înviorau, se îngrășau, dobîndeau, ca și caii, vlagă și vioiciune; zarva, jocurile, luptele, țipetele ascuțite, vesele, strigătele ajungeau pînă la iurtele albe ale cîrmuitorului.

Numai el era acolo tăcut și doar arareori mai venea în mijlocul nevestelor sau nepoților.

Între timp însă pe la el se perindau mulți necunoscuți. Oameni feluriți și tot la alte ceasuri. Erau și din aceia care se iveau în beznă noapții și plecau tot în beznă. Se schimbau caii la pripoane, se schimbau oaspeții și crainicii, iar el asculta, răspunzîndu-le cu zgîrcenie și tăcea, tăcea, gîndindu-se, chibzuind, nedestăinuind nimănui frămîntările, îndoielile lui.

Din cînd în cînd se plimba însoțit numai de un scutier printre feluritele sălașe ale taberei; cînd voia să vadă ceva, se oprea pe neașteptate și, fără a rosti vreo vorbă, pornea mai departe, călare, fără a băga de seamă cum încremeneau oamenii la ivirea lui.

În vremea aceea nimeni, chiar dintre cei mai apropiați, nu cuteza să-i vorbească. De altminterea, nici n-ar fi răspuns și, cînd se întîlneau cu el, toți tăceau, așteptînd să-i întrebe el însuși dacă aveau nevoie de una sau alta. În

82*

499

treba arareori cîte ceva și chiar atunci nu-i întreba ai.ît pe dregători, cît mai curînd pe oștenii de rînd. Și, fără a spune

nimic, pornea din nou ma. Departe. Nici cușma cu apărătoare pentru urechi și ceafă – din blană de vulpe, dată spre ceafă – nici cekmenul sur din lână de cămilă nu-l deosebeau de oștenii de rînd. Ele îl apăra bine de vînt și de ploi, fiindcă umbla pe orice vreme. Ba chiar mai adesea umbla pe vreme rea, cînd i se părea că ies mai bine la iveală toate neorînduielile și lipsurile în așezarea taberelor.

Într-o seară i se aduse la cunoștință că sosiseră pe o cale ocolită din țara chîtallor doi neguțători de la Buhara împreună cu niște chitai.

Timur porunci ca neguțătorii să fie aduși la el. Stătea în fața iurtei sale, privind norii ce se involburau, părăind niște balauri înfiorători, care ba își întindeau pe cer cozile cu solzi, ba își ridicau trompele groase.

Se înnopta, valea se alina, ici-colo în tabără începeau să licărească focurile.

Cînd îi zări de departe pe neguțătorii din Buhara care se apropiau, Timur intră în iurtă și se așeză cu fața spre intrare. Ambii neguțători semănau atît de mult, deși nu la chip, încît lui Timur i se părea că vede în loc de unu, doi. Amîndoi păseau sprinteni, puțin aplecați înainte, amîndoi erau înalți și chipeși, amîndoi purtau caftane strîmte, încinse strîns, astfel încît să nu li se desfacă poalele în timpul mersului. Amîndoi făcură o plecăciune în același timp fără a spune o vorbă și tot astfel se așezară unul lîngă altul, cu picioarele cruciș sub ei.

Mii de neguțători din hanatul lui Timur făceau negoț cu țara chitailor. Mii de neguțători treceau cu caravanele pe același drum, cutreierau aceleași locuri, beau apă din aceleași fîntîni, unde cu două mii de ani mai înainte se întindea Marea cale a mătăsii, de la țărmurile Oceanului Pacific pînă la orașele Imperiului Roman, pe care umblau caravane, ducînd mărfuri spre malurile fluviului Ianțzî, iar altele înapoi, spre malurile Tibrului. Hoardele mongole călcaseră în picioare totul, dărîmaseră caravanseraiurile, astupaseră fîntînile. Calea mătăsii amuțise, fusese năpădită de pelin, ca albia unui rîu secat. Multe strădanii fuseseră depuse de atunci pentru a

curăța calea neguțătorească de tâlharii din stepă, pentru ca străvechiul drum să se întindă din nou, ca pe vremuri, de la Marea Chitailor la Adriatica, prin bazarul din Samarkand; ca prin ținuturile străbătute de el să se înfiripe așezări firave, dar dădeau năvală noi hoarde, împărații și hanii se schimbau, puternicul șuvoi neguțătoresc își săpa alte albie, ocolind pământurile lui Timur și numai caravane răzlețe, ca niște izvoarașe singuraticе și îndărătnice, se mai abăteau uneori pe acea străveche albie dintre nisipuri și pietre.

Tot mai adesea se gîndea Stăpînitorul Lumii la noi războaie, pentru a învia Marea cale a mătășii, pentru a o descotorosi de mongoli, pentru a-i supune voinței sale și a cuceri întreaga țară a chitailor. Acolo, la el în tabără, ținea și un urmaș al hanilor mongoli, pe gingisidul Uldjai Timur, smerit, neînsemnat, care-și pritocea veninul în suflet, văzînd slava și puterea de care avea parte nu el, ci Timur. Și cu cît îl încununau pe Timur mai multe izbînzi și măriri cu atît mai mult se învenina inima lui Uldjai-Timur, cu atît mai credincios îi era el lui Timur, deoarece vedea că numai prin mila lui Timur era bogat, că numai datorită milei lui, la vremea potrivită, avea să se ridice deasupra neamului său, pentru a-l pune în întregime sub călcîiul ocrotitorului său.

Dar multe așezări trebuia să cucerească, multe războaie trebuia să ducă, multe lupte trebuia să dea Timur, înainte de a-și arunca urdiile asupra stepelor neîmbietoare ale mongolilor și a înscăuna peste ei pe sluga lui credincioasă, pe acest Uldjai-Timur! Îl ținea pe acest gingisid pe lîngă el, așa cum ții niște cai de schimb, pe care poate nu vei avea niciodată prilejul să ieși la cîmp. Numai arareori își aducea aminte Timur de mîrzac, trimițîndu-i un pocai de vin din burduful lui, sau un talger cu bucate din ospățul lui. Arareori dovedea milostenia aceasta, dar cu atît mai mult o prețuia Uldjai-Timur, care era aproape uitat de toți. Visa singur la întinderile stepelor mongole, la iurta albă pe care-o va așeza pe colnic, deasupra mormîntului lui Gingis, la țara dulăilor, de unde va porunci să se strîngă biruri mari, potrivit

obiceiului strămoșilor lui, la împăratul chitailor pe care-l va răsturna din scaun, îl va huli, îl va ucide în chinuri cumplite, pentru că a alungat din așezările chitailor pe stăpînitorii și pe *baskacii*^[17] mongoli. Uldjai-Timur visa singur dar cu atît mai sus își luau zborul visele sale cu cît se înmulțeau țările pe care le cucerea Timur. Cu cîtă rîvnă l-ar fi slujit pe Timur, cum i-ar fi ghicit orice dorință, cu cîtă cruzime ar fi stîrpit din toate urdiile sale orice pornire împotriva lui Timur, orice încercare de răzvrătire! Și apoi... doar Timur era muritor! Doar veni-va cîndva ziua cînd întreaga stepă a nomazilor va rămîne unui singur stăpîn, mîndrului gingisid, mîrzacului Uldjai-Timur! Oh, atunci se va întoarce la Samarkand, se va statornici în Palatul Albastru, va porunci să fie zvîrliți la picioarele lui acești miei, acești nepoți ai lui Timur, îi va supune voinței sale și, dacă în ziua aceea va fi aplecat către îndurare, îi va ierta, le va îngădui să stea în iurte la marginea nesfîrșitului său hanat străbătut de nomazi...

Mii de neguțători din hanatul lui Timur făceau negoț în țara chitailor, se duceau într-acolo. Veneau de acolo. Nu mai umblau prea multe caravane pe vechea și lungă Cale a mătăsii ca odinioară, nimic nu mai era ca atunci, totuși negoț se făcea, și printre miile de neguțători erau destui cei care ascundeau în cutele veșmintelor paițele de bronz ale lui Timur, ce le deschideau drum în marea sa tabără.

Acum se înfățișaseră doi dintre ei, și Timur aștepta să vadă ce-i aduseseră.

— Mărite stăpîne! Allah cel îndurător curmat-a faptele pămîntești ale împăratului chitailor!

Timur tresări:

— A murit?

— Allah cel îndurător l-a chemat la el pentru ca mișelul să dea socoteală de faptele săvîrșite...

Timur întrerupse pălăvrăgeala neguțătorului din Buhara:

— A murit de mult?

— E a doua lună de cînd..

— Dar unde ați umblat pînă acum, de ce n-ați venit

îndată...

— Am fi ajuns cu două săptămîni mai devreme biruitoarea ta urdie, mărite stăpîne, dacă nu ne-ar fi împiedicat samavolnicia și silniciile cîrmuitorului din Fergana...

— Ale cui? se miră Timur.

— Ale binecuvîntatului mîrza Iskander.

— Cum asta?

— Aflîndu se în ceambur, ne-a întîlnit pe drum și ne-a prădat, ne-a luat totul!

— N-ați avut la voi paițele mele?

— Nimeni n-a vrut să se uite la ele, pînă cînd mîrza Iskander n-a făcut calea întoarsă.

— Ce cale? De unde?

— El ne-a întîlnit la Kașgar și numai cînd a făcut calea întoarsă, spre Fergana...

— V-ați pierdut, capul, ai? V-ați pierdut capul! Cum de-a putut mîrza Iskander să se afle la Kașgar?

— Mărite stăpîne! Binecuvîntatul mîrza Iskander a cucerit Kașgarul, a descotorosit taberele de nomazii mongoli de cirezile și de avuțiile lor, a binevoit să strîngă dajdii din bazarurile Kașgarului și...

— Și a strîns mult?

— De hurducăitul harabalelor lui, încărcate cu prăzi, se cutremură și acum drumurile de la Kașgar pînă la porțile Ferganei! Iar turmele pe care a pus mîna acoperă toate pășunile, cît vezi cu ochii.

Timur era obișnuit să audă de la iscoadele sale tot felul de vești, bune, îngrijorătoare, neașteptate, dorite și nedorite, știa să asculte orice veste cu privirea neclintită, nentru ca nimeni să nu-și dea seama dacă e bucuros, neliniștit sau speriat. Dar vestea aceasta îl ului într-atît, încît el se zăpăci:

— Ei, și ce-i cu el?

— Binecuvîntatul mîrza...

— Nu de mîrza e vorba... Ce-i cu împăratul chitailor?...

Ca totdeauna cînd îl frămînta ceva ce nu putea înțelege, Timur se mînia, și atunci vorbea mai repede ca oricînd:

— Ticălosul! A poruncit să fie uciși o sută de mii de musulmani drept-credincioși. Neguțătorii noștri, oamenii noștri! O sută ae mii! Am să-i arăt eu!... Cum de a murit când trebuia să-i... El a răpus pe toți musulmanii, el a stîrpit islamul din toată țara dulăilor! Trebuia sa răspundă în fața mea de fapta asta! Iar acum... Cine a fost înscăunat în locul lui? Am să mă răfuiesc cu el. Cine-i acum împărat? Ai?

În fața miniei tot mai aprige a cîrmuitorului, neguțătorii din Buhara se ridicară de jos și, deopotrivă de înalți, făceau plecăciuni amîndoi deodată, drept răspuns la fiecare răcnet al lui Timur.

— Mărite stăpîne! Împreună cu noi au sosit soli de la noul împărat.

— Soli? Cum au sosit? În taină?

— Cu noi. Sînt neguțători.

Timur porunci unuia dintre dregători să se îngrijească de solii noi sosiți și, în sfîrșit, îi lăsă să plece pe neguțătorii din Buhara.

Trimise olăcari în goana goanelor la Samarkand și la Fergana după vești și, înviorat ca în timpul unei lupte, chibzui repede ce trebuia să facă, cum sa facă, acum când noul împărat abia se obișnuia cu noua lui putere, acum cînd...

Deodată, își aminti de mîrzacul mongol și trimise după el.

Dinaintea lui Timur se înfățișă subțirel, ca un baiat firav, un bătrîn cu un smoc de păr rar și alb în bărbie, foindu-se, cuprins de tremurici, făcînd tot felul de mișcări care i se păreau lui Timur lipsite de orice rost.

După ce așteptă ca mîrzacul să se liniștească, Timur îi spuse cu bunăvoință:

— Iată ce-i... împăratul chitailor și-a dat duhul. S-a isprăvit cu el!

— Oh!

— Ascultă: au sosit soli de la noul împărat, să-mi vestească jalnica pierdere. Am să-i primesc mîine. Vii și măria-ta. Ca să te vadă, ca în țara chitailor să se știe că hanul mongol se află

aci. Că se află cu mine! Să se știe! Înfățișează-te în veșmînt de han. Rînduiește-ți oamenii, să te însoțească precum se cuvine. Poate că aici ați uitat cum trebuie să vă înfățișați, să arătați cum se cuvine. Așa că poruncește-le să-și amintească de toate și chiar măria-ta caută să-ți aduci aminte – în așa fel, încît chitaii să vadă lîngă mine pe viitorul han mongol! Înțelesu-m-ai? Asta-i!

După ce rămase singur, Timur se ridică: „Ei, acu am o grijă nouă!” Încetaseră deodată să-l mai frămînte, să-l mai neliniștească treburile apropiate, care-l frămîntaseră și-l neliniștiseră în ziua aceea. Voise să dea cît mai degrabă o lovitură usturătoare răzvrătiților armeni, care se piteau în cotloanele zidurilor lor de piatră; să pornească spre Eghipet, sau împotriva sultanului din Babilon; să zdrobească puterea lui Baiazid, să-i înfricoșeze pe toți, să dărîme cetățile din împrejuram și apoi... spre țara chitailor!

Clocotea, cuprins de nerăbdare. Se ridică: „Țara chitailor!”

Știa că pe toată întinderea țării chitailor sclipea aur neatins încă de nimeni, se înălțau turnuri de porțelan deasupra așezărilor neguțătorești, pluteau corăbii încărcate cu mărfuri... Străvechea țară a chitailor! Timur simți deodată că trebuia să fie a lui. Cuceritorul fu cuprins pe neașteptate de o năzuință arzătoare.

Ieși din iurtă, trase în piept adînc, cu nesaț, aerul răcoros și se opri în loc, privind spre munți; dincolo de munții aceia se afla marea; dincolo de mare – stepele; dincolo de stepele acelea – țara chitailor, țara chitailor!

În Karabah soarele apunea mai încet decît la Samarkand, unde seara era scurtă. Lumina zilei scăpăta încet, iar azurul luminos al cerului se întuneca tot mai mult și mai mult.

Mîrzacii cei mici învățau de două ori pe zi cu dascălii lor: dimineața devreme, îndată ce se revărsau zorile și spre sfîrșitul zilei, înainte de a se însera.

Nepoții cîrmuitorului sălășluiau în cîteva iurte. Dascălii erau lăsați să intre acolo numai pentru învățătură. Ziua, la

mîrzaci veneau curteni, sau copii de aceeași vîrstă, tovarăși de joacă, de zbenguiei. Uneori plecau la vînătoare sau se duceau să vadă caii din herghelii, unde păstorii știau totdeauna multe povestiri pline de duh despre cai, despre războaie despre întîmplări neobișnuite; alteori, nimic alta decît că se plimbau prin stepă, goneau călări, luîndu-se la întrecere, încercîndu-și caii și îmboldindu-se unul pe altul în plin galop; altă dată se duceau în tabăra ostășească, cunoșteau viața de toate zilele a oștenilor, intrau în iurtele mîrzacilor mai mari.

Acolo Ulugbek, cu un aer priceput, cumpătat, de cunoscător, își dădea cu părerea despre caii lui și ai altora, despre șoimii de vînătoare legați, privea încîntat, nu fără pizmă, șoimii lui Halil, rugîndu-i pe șoimari să scoată păsările din iurtă la lumină. Pe Halil îl găseau arareori acolo: acesta cutreiera îndelung împreună cu Sultan-Husein printre oștenii săi sau în tabere depărtate.

Într-o seară, după învățătură, Ulugbek și Ibrahim s-au dus ca întotdeauna să cineze la bunici.

Soțiile cîrmuitorului se plictiseau cumplit și în fiecare zi născoceau vreo petrecere sau vreo serbare ca să-și mai treacă de urît.

În seara aceea, de îndată ce-au venit băieții, au ieșit cu toții afară din iurtă și s-au așezat pe covoarele așternute pe iarbă, ca să privească dănțuitoarele aduse din Hindustan.

Au fost aprinse focuri mari și cînd flăcările s-au înălțat, cerul s-a îngroșat, s-a întunecat. Dănțuitoarele s-au ivit pe neașteptate între două focuri care pălălăiau și, în lumina vîlvățăilor, și-au sclipit podoabele.

Fetele, oacheșe, mlădioase, dănțuiau în veșminte subțiri, gingașe ca petalele.

Zuruindu-și zurgălăii prinși de brățările de la încheietura mîinilor și de la glezne, fetele ba se roteau într-o vîltoare multicoloră, ba, ca străvechile statui de aramă, înfățișînd dănțuitoare sfinte, încremeneau pe loc și atunci mișcările mîinilor lor, ale degetelor lungi, mlădii, chipurile lor

fermecătoare, întoarse, destăinuiau simțăminte și gânduri neînțelese, de nepătruns pentru nevestele cîrmuitorului din Samarkand.

Sarai-Mulk-hanîm, care poruncise să i se aducă de peste mări și țări acele zîne pe jumătate goale, dorea să vadă cu ochii ei oglindirile acelei lumi îndepărtate, despre care auzise atîtea de la nepoții ei, și de la curtenii de vază care cutreieraseră prin Hindustan.

Ulugbek ședea în spate, iar Ibrahim aproape de Tuman-aga, care nu mai rostea o vorbă.

Tot privind, stăpîna mare căzu pe gânduri: dănțuielile roabelor ei, ale palatului, deși o plectiseau de mult, le cunoștea încă din copilărie și de aceea îi erau mai dragi; aceste dănțuieli ale străinelor însă o tulburaseră, o nedumeriseră, fără să-și dea seama de ce. Nu putea înțelege ce anume o tulburase în mișcările acelea ale unor ființe venite dintr-o lume îndepărtată, străină, mișcări neobișnuite, mlădioase, pline de îngîndurare, duioase, dar și oarecum rău prevestitoare... Da, ființele acelea dănțuiau în fața ei, pare-se, smerite, dar totodată parcă pline de mîndrie...

Se întoarse pe jumătate spre nepot, și el simți în glasul bunicii o șovăire neobișnuită pentru ea:

— Ei, Ulugbek, ce zici?

El nu știa ce să răspundă, nu înțelesese întrebarea ei. Abia într-un târziu, dîndu-și seama că bunica voia să cunoască părerea lui, chibzui și răspunse:

— E ca o carte cu izvoade ale căror lămuriri sînt scrise într-un grai necunoscut.

— Isteț băiat! se învioră bunica, dar îndată căzu din nou pe gânduri: nu înțelegea întru totul ce voise el să spună. De altminteri, nici pentru el nu era prea limpede ce anume îl tulburase în acele dănțuieli ciudate.

Dănțuitoarele plecaseră.

După ele s-au ivit slujnicele, aducînd tipsii cu dulciuri și talgere mari cu bucate pentru masa de seară.

Tukel-hanîm, păpușica mongolă, își zuruia oțărîta giu-

vaerurile.

— Ce neobrăzate! Își zornăie podoabele, își răsucesc coapsele chiar sub nasul nostru, iar noi le privim!... Mult v-ați gîndit pînă ați mai născocit și asta?!

Dar nici ea nu-și dădea seama ce anume o zădărise în frumusețea mîndră a acelor ființe, care făceau parte dintr-o seminție chinuită.

Cînd băieții se îndreptară spre iurtele lor, depărtîndu-se de lumina focurilor care ardeau cu vîlvătăi mari, noaptea li se păru nespus de întunecoasă. Vîntul începuse să bată din nou. Pășeau încovoiați, pentru ca vîntul rece să nu li se strecoare sub caftane. Bunicul hotărîse ca iurtele lor să fie așezate lîngă acelea ale oștenilor, pentru ca mîrzacii să se obișnuiască de mici cu viața ostășească.

Ulugbek, căruia nu-i plăcea să fie fum în iurtă, poruncise să se facă focul afară, în fața intrării, și jarul să fie pus într-o groapă în iurtă, aproape de intrare, așa fel ca să se poată încălzi și totodată să fie în iurtă aer curat, rece.

Băieții întinseseră picioarele spre jeratic, se înveliseră cu plăpumile și ședeau de vorbă agale, luminați de pîlpîielile micului foc din fața iurtei.

Ulugbek își amintise de lecțiile din dimineața aceea:

— În tîlcuirile preac institului Djalal-addin din Rum...

Dar era vădit că Ibrahim nu-l asculta pe fratele lui.

— Degetele lor sînt ca niște șopîrle.

— Degetele cui?

Intră Halil-Sultan care se întorsese de la un drum lung și vorbele băieților fură curmate.

Lepădîndu-și de pe umeri cekmenul, Halil întrebă vesel:

— Ați cinat bine?

— Ciocîrlii fripte!

— Păcat că am întîrziat.

— Am văzut niște dănuitoare din Delhi.

— Știu, le-a trimis încoace Pir-Muhammed. Asta-i nimic pe lîngă ce-am văzut eu acolo! Eh, Ulugbek, Hindustanul! Halil-Sultan pocni din degete, negăsind cuvintele potrivite.

Hindustanul... Hindustanul!

Cum să înșire tot ce-l încântase acolo în timpul ceamburului!

Ascunzându-și un zîmbet de îndoială, Ulugbek întrebă cu fereală:

— E adevărat că acolo ai făcut chiar și stihuri?

— A clevetit Sultan-Husein, nu? A și avut vreme?

Ulugbek se fîstîci și ridică din umeri în doi peri:

— Parcă numai Sultan-Husein a fost cu tine?

— Numai el și-a băgat nasul în desaga mea.

— În desagă? Așadar, ai așternut pe hîrtie stihurile!

De data aceasta se fîstîci Halil.

— Nu pe toate. Unele. Ca să nu le uit. Le-am scris ca să le țin minte, așa cum am scris poruncile bunicului, vorbe hindustane, cugetări înțelepte. M-am gândit că într-o zi am să le descurc pe toate, să văd ce și cum.

Ulugbek voia ca afle mai mult.

— Dar despre ce vorbesc stihurile acelea?

Ibrahim dădu din mîină atotștiutor și închise ochii pe jumătate, cum văzuse că fac oamenii mari...

— Pesemne despre dragoste!

Lui Halil-Sultan nu-i plăcea că Ibrahim îi maimuțărea pe oamenii mari și nu-i răspunse lui, ci lui Ulugbek:

— Despre ce? Eh, despre felurite lucruri!

— Și scrii frumos?

— Dacă ar mai fi trăit Hafiz, m-aș fi dus la el să-l întreb. Dar Hafiz nu mai este pe lumea asta de doisprezece ani. De unde să știu dacă-s frumos scrise? Le-am scris așa cum m-am priceput... Vrei să le ascuți?

Ulugbek era măgulit, bucuros și totodată stîngenit de acea întrebare atît de fățișă, rostită din inimă, a fratelui său mai mare.

— Eu? Eu... Tare-aș vrea. Dacă se poate...

— Se poate. Hai să vedem... cum are să ți se pară? Halil-Sultan păși spre fundul iurtei, căutînd să-și aducă aminte începutul unei poezii, sau gîndindu-se cu care să înceapă.

— Așa... Dacă nu-ți place ceva, spune-mi de-a dreptul, fără înconjur. Și te mai rog ceva: să mi le scrii din nou, pe curat. Tu ai scris frumos.

Ulugbek răspunse stînjenit:

— Și tu scrii foarte frumos.

— Nu, nu. Eu n-am vreme să-mi înfrumusețez scrisul. Mîna mea e mai obișnuită cu sulița decît cu bețigașul de trestie.

Ulugbek se împotriva rușinat, dar Halil stăruia:

— Scrie-le, dă-ți osteneala. Pentru asta am să-ți... Căuta ce anume să făgăduiască, cu ce să-l bucure pe Ulugbek pentru lucrul pe care i-l cerea și deodată izbucni în rîs, găsind dezlegarea:

— Am să-ți dăruiesc un șoim! Vrei?

Făgăduiala aceasta întrecea toate visele lui Ulugbek; șoimii folosiți la vînarea păsărilor erau aduși de departe – cei mai buni se găseau în Rusia, dincolo de mare – și un asemenea șoim costa mai mult decît zece cai buni.

Ulugbek visa de mult să vîneze cu un șoim bun. Uneori, după rugăminți stăruitoare, căpăta un șoim pentru un singur zbor, dar de cele mai multe ori se sfîia să ceară. Un lucru era însă sigur: Halil nu ținea șoimi proști.

Oricît căuta să se stăpînească, nu-și putea ascunde bucuria:

— Un șoim? Mulțumesc de făgăduință! Cît despre stihuri... Dacă îți face plăcere, am să-mi dau toată silința.

— Ei, atunci... doar n-o să le citesc! Le-oi cînta pe de rost. Ia dați-mi daireaua!

Halil-Sultan își plecă urechea la zureitul surd al pielii întinse, dădu capul pe spate și întrebă vesel:

— Ei, vreți să ascultați?

Atît Ulugbek, cît și neîndemînaticul Ibrahim, căruia îi plăceau de asemeni stihurile, ba chiar încercase pe furiș să scrie și el, bătură din palme. E drept că gusturile băieților nu se potriveau, fiecăruia plăcîndu-i alți stihuitori, deși nici unul, nici celălalt nu înțelegeau întotdeauna stihuitorii pe care-i laudau.

— Ascultăm, ascultăm!

Halil zurui cu aprindere daireaua, căzu pe gânduri, lăsă ochii în jos și când părea că se răzgîndise, că nu mai voia să spună nimic, începu deodată:

*Însingurat,
 prin lunci îmi tai cărare.
Spre munții-nzăpeziți,
 privesc în zare...
Tot caut printre munți
 și prin câmpii —
De cine mi-este dor,
 nu pot să spun.
Și ochii ageri,
 ochii azurii,
Mă ard mereu,
 ca două dragi făclii.
De-i întîlnesc,
 mă pierd... Sînt ochii ei.
În fața lor,
 nimic nu pot să spun.
Simt cum mă-nvăluie
 nori mari și grei.
Măcar de-aș scoate-o vorbă
 cu temei...
Mi-e limba grea —
 O, inima de-ar vrea
Să-i spună tot —
 Eu nu, nu pot!*

Halil tăcu, aplecîndu-se asupra dairelei care murmură, parcă așteptînd răspunsul de undeva, din adîncul, din străfundul aceluia murmur surd și, în cele din urmă, rosti din nou oftînd:

„Eu nu, nu pot!...”

Ulugbek, care nu-și putu ascunde zîmbetul șugubăț, strigă deodată:

— N-ai să spui? Dar noi știm și așa!

— Știi?

Atunci băieții bătură amîndoi din palme, rîzînd:

— Știm, știm!...

În clipa aceea un glas liniștit, binecunoscut, întrebă:

— Ce anume știți voi?

Amîndoi săriră unul după altul de sub plapumă și, neputîndu-se stăpîni, Ibrahim rosti speriat:

— Oho!

La intrare stătea Timur, ascunzînd lumina focului, și cerceta cu privirea de colo-colo, obișnuindu-se cu întunericul dinlăuntrul iurtei.

— Am să-ți arăt eu „oho”! îl dojeni el pe Ibrahim.

Se lăsă jos, învelindu-se cu plapuma, apoi, după ce se culcaseră lîngă el și nepoții, se întoarse către Halil, zîmbind:

— De spus, nu poți, dar de cîntat, cînți, ai?

— Știi doar, bunicule, că uneori e mai ușor să cînți decît să vorbești. Uneori poți să cînți și fără cuvinte.

— Așa cîntă tuciuriii de kirghiji. Cîntă prelung... Tot cîntecul nu are decît două, trei cuvinte, dar iese destul de bine. Iese bine, totul e limpede, spune tot. Are numai două cuvinte, dar spune totul, tot ce trebuie. Așa trebuie. Iar la tine-s cuvinte cu ghiotura. M-am oprit și am ascultat. Afară e frig, dar am ascultat, ai tot cîntat, dar crezi că ai spus cine știe ce? Aud? Iacătă-i, băieții ăștia, știu despre povestea ta și fără cîntec. Și eu am ascultat demult cîntecul ăsta: l-am ascultat înainte ca să-l alcătuiești tu. Credeam că l-ai și uitat, doar aici, în bătaia vîntului, ți se mai înviorează capul! Dar tu îi dai zor mereu cu același lucru! Mereu același lucru...

Bunicul vorbea fără supărare. Vorbea liniștit, dar dojenitor. Și nu numai dojenitor, vorbea cu părere de rău, cu milă pentru Halil. Iar Halil tăcea, cu ochii lăsați în jos spre daireaua care amuțise și ea.

Timur îl privea pieziș: „Tace! E încăpățânat!”

Pesemne că aceste scurte clipe de gândire sau vreo amintire îl înviorară pe Halil. El ridică fruntea, înseninat, parcă s-ar fi spălat, și zîmbi:

— Bunicule, vrei să mai cînt?

— Nu, nu vreau. Ce să cînți? Să-i spună tot – eu nu, nu pot!... Aș vrea să-ți scoți asta din cap. Pentru totdeauna! Mai bine să mi se citească ceva. Ulugbek, cheamă-l pe cititor.

Demult, încă de la începutul cîrmuirii, Timur înființase pe lîngă palat slujba de cititor de povestiri. În îndatoririle cititorului intra nu numai citirea feluritelor cărți, ci și istorisirea de povești, parabole religioase, scurte snoave, imitate după basmele hindustane despre papagalul cel mîndru, după *Salba porumbiței* a arabilor, sau din năstrușnicele povestiri despre Nastratin-hogea. Dar Ulugbek nu apucă să se ridice, Timur se și răzgîndise:

— Nu. Nu te mai duce, Ulugbek! Nu pe povestitor o să-l ascultăm. Îți aduci aminte că la Samarkand ți-am încredințat scrierea hronicarului, în care vorbește despre mine, despre voi și Halil? Îți aduci aminte?

— Cum să nu, bunicule!

— Ai păstrat-o?

— E la mine în cufăr.

— Scoate-o!

Cărțile erau rînduite în cufărul lui Ulugbek, fiecare în învelitoarea de mătase. În întuneric, băiatul găsi repede, pe pipăite, *Istoria*, dar pentru a fi sigur că nu s-a înșelat pași spre intrarea iurtei, apropiindu-se de foc.

— Ghias-addin?

— Chiar el.

— Asta-i.

— Dă-o încoace!

Timur ținea scrierea în mîină și în pofida întunericului se încredința că era ea, trecînd palma peste buchiile necunoscute lui, nu uitase ce netedă și mătăsoasă era hîrtia ei gălbuie

— Asta-i. Am poruncit să vină cu noi alt hronicar... cum îi zice? Unde-i?

— Nizam-addin nu e departe de aici. El mă învață istoria.

— Ce anume?

— Acum ne vorbește despre Iskander Macedon.

— Poruncește să fie chemat; să vină îndată.

În timp ce oștenii o luară la goană calări după hronicar, Timur dădu înapoi scrierea lui Ulugbek și-l întrebă:

— Ce-i cu acest Macedon?

— A fost un mare cuceritor.

— Am auzit. Ei, de-ar fi fost mare, ar fi ajuns pînă aici. Dar unde a ajuns? Ce-a rămas de pe urma lui?

— Dascălul, răspunse Ibrahim, ne-a spus că Mohamed Profetul lui Allah, a scris în Coran că Iskander sta de vorbă cu Allah.

— Nu mă împotrivesc profetului. Întreb doar: unde-s faptele mărețe ale Macedonului? Unde? Dacă ar fi fost mare faptele lui ar fi rămas! Ceea ce-i mare e veșnic! Omul piere, dar faptele lui mari rămîn! Faraonii au fost păgîni, dar și de pe urma faptelor lor mărețe au rămas piramide, turnuri, lei de piatră cu chipuri de fete. Mulți le-au văzut, și acu-s întregi! Eu nu le-am văzut încă, dar am să le văd. Am să le văd cu ochii mei. Dar de pe urma Macedonului ce-a rămas? Un om mare? Nu ceea ce-i mare – e veșnic!

Halil-Sultan se uită cu coada ochiului la bunicul lui. „E pizmaș! Bunicul e pizmaș.”

În iurtă intră hronicarul. Se vedea că fusese sculat din somn, luat fără veste: barba lui nepieptănată era zbîrlită și, plin de teamă, își strîngea atît de mult feregeaua, încît părea lipită de trup. Pesemne că în afara de rufe nu apucase isă îmbrace altceva.

— Ei? îl întrebă cu asprime Timur. Pe Macedon îl socotești un om mare, ai? Asta îi înveți pe mîrzaci?

— E om mare, mărite stăpîne, așa cum zice și profetul lui Allah..

— Spun din nou, nu mă împotrivesc profetului. El știe mai

bine. Dar eu nu văd unde-s faptele mari ale acestui Iskander Macedon! Ce a rămas de la el?

Hronicarul asculta speriat vorbele lui Timur; în ele se ascundea fie o hulă împotriva lui Allah, fie o neobrăzare păgînă, fie un tîlc foarte adînc, întrucît Macedon, deşi preamărit de proroc, era totuşi păgîn!

Deodată, Timur schimbă vorba:

— Am poruncit să fie citită scrierea hronicarului... cum îi zece... Ghias-addin. Ea se află aici, la mîrza Ulugbek. Ai citit-o?

— O dată.

— Nici n-ai ce citi de două ori în ea. Ai înţeles-o?

— E scrisă într-un grai ales.

— Nu-i bine. Nu-i bine, stăruie Timur. Zor nevoie să scrii: „A fost luată cetatea”. Istetul la minte va înţelege că o cetate nu-i pită, n-o poţi lua cu mîinile goale. A fost cucerită. Prin urmare, au fost omoruri, pîrjol. Dar a fost luată! Uite aşa şi scrie: „Cetatea a fost luată”. Şi-apoi el scrie despre cutezanţa vrăjmaşului ca despre nişte fapte de vitejie. Iar despre noi a scris cum am ucis. Pofteşte, ia-o şi scrie-o din nou. Ca fiecare să înţeleagă. Eu şi aşa ţin minte, fără cărţi, unde s-a vărsat sînge şi unde a fost pîrjol. E treaba mea! Ia şi scrie.

— Mărite stăpîne, e scrierea altui hronicar. E a lui.

Timur dădu nedumerit capul pe spate: „Şi ăsta se încăpăţînează?”

Dar avea nevoie de el şi, înfrînîndu-şi mînia, cîrmuitorul mormăi:

— E a lui? Oare nu sînt eu stăpînul? El a scris-o pentru mine, aşadară, eu sînt stăpînul ei. El a scris-o atunci, acuma scrie-o tu din nou. Scrie faptele de seamă şi nu mărunţişurile. Judecă cu mintea. Hai!

Nizam-addin luă cu sfială din mîinile lui Ulugdek scrierea închisă şi, fără a o deschide, o strînse la piept.

Timur întrebă:

— Acest Macedon Cornutul... Ai vreo scriere despre el?

— Am, mărite stăpîne. Un manuscript vechi, îngălbenit,

cam ferfenițit, dar e.

— Când te mai chem, să mi-l aduci. Ai să mi-l citești. Cum de-au putut să spună că este un om mare? Am ascultat această scriere demult. Am s-o ascult din nou. De ce a fost mare? Ei, acu du-te și, gîndește-te. Gîndește-te și abia după aceea scrie!

După ce-i dădu drumul hronicarului, Timur trase mai bine peste el plapuma grea și se lăsă pe perină.

Nizam-addin vîrîse scrierea în sîn pentru a o feri de vîntul umed și încă bîjbîia afară, căutîndu-și încălțările. La Timur intră un oștean cu vestea:

— Au sosit niște neguțători din Herat. Se aude că au adus mărfuri de preț.

Ibrahim rosti inimos:

— Ce-i asta? Din pricina neguțătorilor, bunicul nu se poate hodini! Cum așa? Trebuie să se hodinească, neguțătorii pot să aștepte pînă dimineața.

Nimeni nu cuteza să-i dea sfaturi lui Timur. El nu îngăduia ca cineva să-și spună parerea, atîta vreme cît nu i-o cerea el. Iar acum, prichindelul, piciul acesta se amesteca în treburile lui, îi dădea sfaturi. Ar fi trebuit învățat minte nepoțelul Dar poate că lui Timur îi plăcea să stea cu nepoții lui tocmai pentru că numai de la ei avea uneori prilejul să audă o vorbă caldă, izvorîită din inimă, o mîngîiere neașteptată, o licărire de dragoste curată. Toți cei din jurul lui erau siliți să se bată cu pumnul în piept, spre a-și arăta credința față de dînsul, și numai nepoții arătau deschis ceea ce aveau pe suflet.

Timur își trecu palma uscățivă peste obrazul lui Ibrahim și se ridică.

— Trebuie să-i văd.

Prinzînd curaj, Ibrahim stăruie:

— E noapte, bunicule! E întuneric. Nici o marfă nu se poate vedea acum ca lumea. Dimineața o să se vadă mai bine. Stai cu noi. Hodinește-te la noi, bunicule.

— Se hodinesc acei a căror vlagă a secătuit. Iar cel care se poate mișca, trebuie să se miște. Voi însă culcați-vă: pentru

voi e vremea. Să mergem, Halil! Ia hîrtie, poate o trebui să scriem ceva. Iar voi dormiți, nu-l așteptați pe Halil; poate trebuie să cercetăm amănunțit și îndelung marfa. Dormiți, băieți. O să aflu dacă părinții voștri îs sănătoși la Herat, iar dimineța Halil o să vă spună cum o duc, dacă-s bine... Dormiți!

Ulugbek se miră: bunicul îl lua totdeauna pe el și nu pe Halil, cînd trebuia să scrie ceva. Acum îl luase pe Halil! Asta îl nedumerea și-l umplea de ciudă, de parcă dreptul de a scrie pentru bunic i-ar fi fost dat pentru vecie lui, de parcă Halil s-ar fi atins de dreptul lui sfînt.

Timur se depărta pe jos, strivind iarba uscată care pîrîia, nevăzută în întuneric.

Curînd dădu cu ochii de neguțătorii din Herat, care stăteau lîngă foc, și le strigă, să se apropie.

Neguțătorii zăboviră îndelung la intrarea iurtei, îmbiindu-se unul pe altul de a avea cîntea să-l urmeze cel dintîi pe cîrmuitor, deoarece și unul, și altul se temeau să i se înfățișeze.

Oștenii aprinseră masalalele. Iurta sclipea din pricina pufului covoarelor de mătase, a cuferelor ferecate. În ea nu se aflau nici un fel de arme.

Neguțătorii scoaseră la iveală cîteva daruri de preț, aduse de pe unde cutreieraseră. Timur le primi cu bunăvoință. Neguțătorii nu-i arătară nimic altceva; ei nu veniseră acolo să facă negoț, erau iscoadele lui și marfa lor erau veștile pe care le aștepta.

El ascultă tot mai întunecat veștile despre fiul său mîrza Șahrah, despre șleahta de teologi și bucheri care-l înconjurau, punînd stăpînire pe gîndurile lui, călăuzindu-i faptele. Acești teologi din Aralbia, din Iran, dăduseră navală ciopor la Herat ca hienele peste un stîrv. Îngîmfați, trufași, se statorniciseră la Herat ca la ei acasă, puneau la cale cu mare fală slujbe religioase în geamii, iar în vremea ce le mai rămînea, îl țineau pe Șahruh ca întemnițat în palatul lui, îngropîndu-l în scrieri, cumpărînd pentru el la prețuri

nemaiauzite cărți rare din tot Iranul, trimițând oameni pentru același lucru în Hinduistan, îmbogățindu-se de pe urma acestei patimi a lui Șahruh pentru cunoștințe. Halil scrisese cu grijă unul după altul numele acelor șeici habotnici, fățarnici, stăpîniți de eresuri

Gauhar-Șad-aga, soția lui, se ducea singură la binal: se ducea călare să vadă dacă se clădea bine, dacă se dregeau cum trebuie cetățile; ea însăși dădea porunci cu privire la tainul și simbria urdiei. Ea însăși numea și scotea din slujbe pe dregători. Pînă și pecetea lui mîrza Șahruh o purta ea la cingătoare, iar el își punea iscălitura numai în acel loc al firmanului unde însemna ea cu unghiuța.

Ea însăși împărțea olaturile. Pretutindeni foiau iscoadele ei care-i dădeau seama de toate cele. Din porunca ei scăpăra uneori paloșul gîdelui sau zbura din coarda arcului săgeata ucigașului trimis în taină.

Nu înțelepciunea cîrmuitorului, ci o minte năstrușnică, supusă toanelor femeiești, cîrmuia acea țară, în vreme ce mîrza Șahruh cerceta împreună cu pisari și cu pehlivani o nouă scriere după legendele lui Firdousi sau după cugetările hronicarilor hindustani, în vreme ce pezevenghi împopoțonați pălăvrăgeau față de cîrmuitor asupra faptului dacă Iskander Macedon trebuia socotit drept proroc, întrucît în Coran scria că însuși Allah ar fi strigat acestui păgîn: „O, tu, Cornatul!”

Dar urdia lui mîrza Șahruh e mare? E bine întocmită? Nu, nu este mare, n-a fost sporită, iar toate căpeteniile peste o mie de luptători au fost alese și numite nu de mîrzac, ci de Gauhar-Șad, nevasta lui. Toți o slujesc pe ea! Nu de puterea cîrmuirii lui Timur au grijă, ci cum să se ploconească mai abitir dinaintea ei!

Au rămas puține căpeteniile peste o mie de luptători dintre războinicii încununăți de slavă în războaiele lui Timur; mai mulți erau acei ai căror străbuni săvîrșiseră fapte de vitejie în războaiele lui Gingis. Numele tuturor acestor căpetenii era scris limpede de Halil: la vremea potrivită bunicul avea să se gîndească la fiecare din ei.

Noaptea era pe sfîrșite.

În preajma zorilor începu din nou să bată vîntul. Pretutindeni, în întunericul stepei, foșnea iarba.

Lui Ulugbek i se părea prea grea plapuma.

„De ce oare bunicul l-a luat pe Halil?” gîndea Ulugbek dînd la o parte plapuma de pe umăr.

Zvîrli plapuma cu totul. Acu era mai răcoare, dar somnul nu mai venea.

Într-un tîrziu era aproape să ațipească, dar deodată tresări: i se păruse că bunicul intrase din nou în iurtă, dar, dezmeticindu-se de-a binelea, își dădu seama că nu veniseră nici bunicul, nici Halil, doar iarba din stepă foșnea în bătaia vîntului.

Nu-i mai era somn. Ulugbek gîndi iar: „De ce l-a luat pe Halil!” și izbucni în plîns, trăgînd plapuma peste cap, pentru ca Ibrahim să nu-i audă suspinele, pe care nu putea de loc să și le oprească.

CAPITOLUL NOUĂSPREZECE

MÎRZACII

Boarea azurie din preajma zorilor licărea ca o promoroacă pe turnurile Palatului Albastru, dar în curte zeci de masalale abia izbuteau să risipească bezna adîncă a nopții.

În curte intrau în grabă oșteni, îmbulzindu-se. Tăcuți, aproape fără zgomot, duceau înăuntru caii de samar ce se poticneau sub greutatea poverilor, sau mînau mulțimea robilor și a prinșilor cu mîinile legate la spate. Ștergîndu-și cu mînele chipurile pline de colb, oștenii tîrau după ei cai obosiți, înșeuăți. Așa se întorcea uneori și Timur cel șchiop dintr-un ceambur încununat de izbîndă. Dar oștenii aceștia nu-l aveau în frunte pe Timur, ci pe Hudaidada, tot atît de colbuit ca și tovarășii lui de drum. Numai el intră pe poartă călare.

Pîlpîielile masalalelor licăreau în vîrfurile sulitelor, în paftalele cingătoarelor, în cataramele de metal ale hamurilor.

De îndată ce intră ultimul oștean, porțile fură încinse și zăvorîte cu zgomot.

Robi slugarnici se repeziră, foind de colo-colo, să descarce samarele de pe cai. Prinșii erau mînați prin curte, în lumina masalalelor, spre hrubele palatului. Caii de pe care fuseseră descărcate poverile erau duși în grajduri. Totul se făcea repede, din obișnuință.

Masalalele ardeau încă, în vreme ce robii măturau repede curtea. În revărsatul domol al zorilor de iarnă turnurile palatului se înălțau cu sclipirile lor de peruză în vîrfuri, împurpurate de pîlpîielile masalalelor de jos.

În sfîrsit, Hudaidada ieși în curtea din față, cercetă încîntat calul odihnit care i se adusese și porni călare din curte către palatul cîrmuitorului.

Hudaidada îl găsi pe Muhammea Sultan în grajduri.

Mîrzacul stătea în apropiere de șopron, uitîndu-se cum scoteau grăjdarii din stănoage caii care fornăiau, răspîndind un iz de trifoi și de bălegar

Caii care urmau să fie înșeuăți erau udați cu apă rece. Unii dintre ei se lăsau pe vine, se ridicau în două picioare sau se smuceau, dar ajutorii de grăjdari se repezeau la ei cu cîrpe uscate, calde și îi ștergeau pe spinare, pe deserturi, pe piept, frecîndu-i repede ca să nu răcească.

Fără a rosti o vorbă, Hudaidada făcu o plecăciune smerită.

— Bine-ai venit! răspunse tînărul cîrmuitor.

Deși mîrzacul ardea de nerăbdare să-l întrebe cît mai degrabă pe bătrîn despre una și alta, se întoarse din nou spre cai, pentru ca Hudaidada să nu bănuiască nerăbdarea, dorința lui de a afla ce se petrecuse.

De altfel și Hudaidada părea că uitase de drumul greu de la care tocmai sosise și de tot ceea ce săvîrșise pînă de curînd, cucerit de frumusețea cailor, singura frumusețe pe care n-o putea umbri pentru el nici o altă frumusețe de pe lume.

Muhammed-Sultan făcu un semn din cap spre cai.

— Aprigi sînt!

— Aprigi, da! Cai de stepă sălbatici. Aduși de curînd?

— Da, au fost aduși de pe imașurile din Djizak. Abia-s îmblînziți cît de cît. S-au mai obișnuit.

— Falnici cai!

— Bunicul a dus acolo armăsari arabi, acum vreo zece ani.

— Ei, hergheliile din Djizak sînt cunoscute!

Tîcură din nou.

Muhammed-Sultan arătă:

— Uite, aști doi se trag din caii arabi ai bunicului – a doua spiță.

— Surul cela e arătos, deși parcă are capul cam mic. Dar parcă-i lucrat de mîna unui meșter!

— Picioarele dinainte nu-s cam lungi?

— În schimb cele din spate-s vînjoase! O să lase în urmă mulți telegari.

Tăcură din nou.

După ce au fost frecați bine, caii au început să fie înșeuăți.

— Ei, hai să mergem! spuse mîrzacul pornind spre palat.

Acolo, după ce-l pofti pe Hudaidada să șadă, Muhammed-Sultan îl întrebă cuviincios:

— Ai matală sînt bine cu toții?...

— Mulțumesc de întrebare. Nu i-am văzut încă, am venit de-a dreptul încoace.

— Ei, ce se aude pe acolo?

— N-am dat de ei la Fergana. Am împînzit cu oșteni, în tăcere, drumurile din jurul așezării, apoi am intrat în geamie și m-am dus să văd bazarul, să mai stau de vorbă cu lumea. Către dimineață, oamenii mei au prins cîțiva olăcari, porniseră în goană din Fergana spre mîrzac, să-l vestească, să-l înștiințeze de sosirea mea. Mai întîi am căutat să aflu cine i-a trimis. Ziua au fost aduși la mine dregătorii. La început i-am luat cu binișorul, dar ei tăceau chitic. I-am băgat în sperieți și cu chiu, cu vai au început să li se dezlege limbile. Și cînd i-am strîns mai zdravăn în chingi, s-au muiat de tot, mi-au spus fel și chip de lucruri. Am cercetat mai amănunțit: care a ațîțat, care a tras foloase, care din prostie a vrut să se grozăvească. Printre altele, am pus mîna pe un răvaș al lui Murat-han care...

— Doar el se află la Așpara!

— Dacă ar fi fost la Așpara, n-ar fi scris din Fergana. Nu numai că se afla la Fergana, dar el l-a și îndemnat pe mîrzac să pornească în ceambur: „Arată ce poți, pasămite! Războiește-te, biruiește, învață ce și cum, încunună-te de slavă!” Doar fiindcă e frate bun cu stăpîna, Gauhar-Șad-aga, nu l-am înșfăcat. M-am mulțumit să-i spun față de ceilalți dregători: „Nu e bine ce se petrece. Trebuie să pleci îndată la Samarkand!” Știam însă că n-o să se ridice împotriva mea, o să înțeleagă că e cu totul în mîinile mele. Cu toate că nu-l aștepta nimic bun la Samarkand, deși se codea, pînă la urmă s-a supus. I-am spus față de toți: „Nu te teme, o să-ți dau strajă, căci drumul e pustiu, de temut”. Știam însă că e

înfumurat, doar e fiul lui Ghias-addin din Tarhan, că e mîndru și n-o să ia strajă de la mine, c-o să plece cu straja lui, fără să știe că și în straja lui am oamenii mei. Dacă aș fi spus: „E primejdios”, poate ar fi luat strajă. Dar n-am spus așa, am zis: „E de temut”. Și așa a și fost. A spus: „Eu să mă tem? Ajung eu și singur, fără straja ta!” L-am povățuit față de alții, toți au auzit: „Drumul e pustiu, i-am spus, bagă de seamă!” Murat-han n-a dat ascultare, a făcut cum a vrut el. Avea o strajă de vreo cincisprezece oameni. Dar ce pot face cincisprezece oameni? Așa s-a și întîmplat: au mers o zi, au mers două, totul era bine. Dar într-o zi, în zori, au fost atacați. Oamenii lui au încercat să se apere, dar careva i-a speriat calul și acesta a luat-o la goană, iar călărețul s-a încurcat în scară. Și călărețul a fost stîlcit. De abia l-au mai cunoscut – după inel și după ciubote.

— Nu e bine! spuse Muhammed-Sultan, scuipînd. Nu e bine! S-a mai petrecut așa ceva. Cu un olăcar de-al lui. Iar acum se întîmplă chiar cu el. Au să se iște bănuieli.

— Ce să-i faci! Chiar tu ai spus: caii noștri sînt aprigi!

— E adevărat, sînt aprigi caii de stepă, sălbatici! încuviință Muhammed-Sultan.

— Și ce puteam face altceva? Să-l trimit încoace? Ce era să faci cu el? Trebuia să-l pedepsești împreună cu ceilalți și asta i-ar fi zădărit pe cei de la Herat. Sau să-l ierți? Și ce-ai fi făcut cu el, după ce l-ai fi iertat? L-ai fi trimis înapoi la Fergana sau la Herat? De la el nu te-ai fi putut aștepta la nimic bun, și-ar fi dus cu el veninul. Să-l trimiți la cîrmuitor? Ar fi fost aceeași poveste. Al mult ne-am fi aprins paie-n cap: cîrmuitorului nu-i plac tevaturi d-astea, cînd poți să le dezlegi și singur.

— Nu de asta vorbesc. Numai povestea cu calul... Ar fi fost mai bine cumva altfel...

— Oi fi greșit la bătrînețe și eu, n-am izbutit să născocesc nimic altceva.

— Ei, și apoi?

— Apoi iaca ce a fost: am stat două zile la Fergana, am cercetat ce și cum – pe cine a trebuit i-am pus la popreală. Ei,

și deodată, pe neașteptate pentru toți, am plecat, m-am repezit în întâmpinarea lui mîrza Iskander. Cînd au văzut așa ceva, nu le-a venit să-și creadă ochilor. Învățătorul mîrzacului s-a năpustit asupra mea: „Cum de cutezi?” I-am arătat porunca. Și el de colo: „N-o recunosc, pecetea nu-i la locul ei”. Abia atunci m-am uitat și eu, într-adevăr, pecetea nu nimerise la locul cuvenit: noi am pus-o sus și într-o parte. Mi-am dat seama că vrea să cîștige vreme! „Nu, cugetam eu, nu scapi tu pentru pecete.” Am poruncit să fie întemnițați toți, în cap cu învățătorul. Toți asmuțitorii au fost cetluiți burduf, mîrza doar mai tropăia. Nu mai știa nici el ce să zică: o sfeclise. După aceea, m-am întors la Fergana și am dat acolo poruncile cuvenite. Pe unii i-am ajutat pe loc să-și dea duhul, vreo treizeci de robi din cei luați de mîrzac i-am adus aici împreună cu prăzile și cu banii vistieriei. Ei, și m-am întors. Pe mîrzac l-am întemnițat în Palatul Albastru; îl scutură frigurile – lasă-l să zacă, să se mai înzdrăvenească!

Fu adus un blid albastru de lemn, cu unt, acoperit cu lipii fierbinți, subțiri ca foaia de hîrtie. După ce rupse în bucăți și răsuci o lipie făcînd-o sul, Muhammed-Sultan o muie și-l pofti pe vizir:

— Ia! Îl scutură frigurile? N-are decît să zacă. Îmbucăm ceva și apoi o să vedem. Așadar, pecetea n-am pus-o unde trebuia?

— Nu mi-a dat în gînd, căci eu însumi sînt neștiutor de carte, iar cei de acolo-s așijderea. Dar a mers: au văzut hîrtia, au văzut pecetea, dar ce și cum n-au mai crîcnit, s-au supus fără cîrteală.

— De-ar fi fost puse două peceti și n-ai fi avut oșteni, nici în cele două peceti n-ar fi crezut. Cînd ai în fața ta oșteni, pecetea împotriva lor nu-i o pavază!

— Adevărat!

Și, în dimineața aceea răcoroasă, amîndoi înfulecară îndelung, în tăcere, înfigînd cu poftă în unt bucăți calde de lipie.

Hudaidada mîncă pe săturate; se simțea obosit; pica de

somn. Nu-i scăpă că Muhammed-Sultan isprăvisese de mâncat de mult, dar nu se ridica. N-avea chef să stea de vorbă cu Iskander, amîna clipa întîlnirii, chibzuia totul.

Pînă atunci era mînios, nerăbdător, grăbit să se răfuiască cu răzvrătitul acela. Dar cînd clipa răfuielii se apropiase, Muhammed-Sultan fu cuprins de un fel de îndoială, de sfială. Cu cît şedea mai mult, tăcut, gînditor, cu atît simţea în el mai puţină putere să stea de vorbă cu Iskander.

În sfîrşit, făcînd o sforţare, de parcă ar fi urcat pieptiş un munte, plecă spre Palatul Albastru. Hudaidada trebui tot drumul să-şi strunească armăsarul, temîndu-se c-o s-o ia înaintea cîrmuitorului.

Trecură fără grabă prin strălucirea rece a sălilor de aşteptare. În marea sală de băi nu veniseră încă rîndunelele, ele iernau în Hindustan, dar covoarele făcute sul şi podelele păstrau urmele lor, acolo îşi aleseseră locul pentru cuiburi; în acea mare încăpere, unde, de la plecarea lui Timur nu mai intrase nimeni, se zăreau peste tot pete albe.

Muhammed-Sultan trecu posomorît prin alte cîteva iatace mari şi, în sfîrşit, întrebă:

— Unde este?

— Mai încolo. În camera de deasupra porţilor.

— De acolo se vede toată aşezarea.

— Nu-i nimic: s-o vadă ce frumoasă e, nu e ca a lui!

Muhammed-Sultan coti agale în galeria boltită care ducea spre porţi.

Deodată zări într-un cotlon dosnic doi robi îmbrăţişaţi, rîzînd. O clipă, veselia robilor îl nedumeri, dar apoi stîrni în el o mînie oarbă. Era gata să se repeadă asupra lor, cu biciuşca ridicată, dar se dezmetici şi doar strigă:

— La o parte!

Ambii robi săriră în sus şi se făcură nevăzuţi într-o clipă, dar veselia lor stăruia încă în faţa ochilor lui.

Muharrmed-Sultan păşi repede spre uşa îndărătul căreia se afla Iskander.

Muhamrned-Sultan bătea din picior nerăbdător, în vreme

ce cheia rotundă, ca un șurub, pătrundea în broască scîrțîind.

Cînd ușa se dădu de perete, Iskander, care ședea jos, se ridică încordat și, dînd cu ochii de Muhammed-Sultan, făcu o plecăciune cuviincioasă ca un mezin în fața fratelui mai mare.

Muhammed-Sultan nu răspunse, străpungîndu-l cu privirea, căutînd să-și strunească mînia care nu se ogoise încă.

În sfîrșit întrebă:

— Te-ai războit îndeajuns?

Iskander holba ochii la el și părea pleoștit de tot. Ochii lui căprui priveau însă pătrunzător, fățiș.

— Ei, mîrza Iskander? Te-ai războit îndeajuns?

Iskander nu răspunse nici de data aceasta, privind tot atît de drept în ochii lui Muhammed-Sultan.

— Mucosule! Cum de-ai cutezat?

Iskander ridică din umeri, parcă el însuși s-ar fi mirat de isprava lui.

— Unde te-ai dus? Aici nu avem oșteni de ajuns, iar tu ce-ai făcut!... Și dacă te-ar fi urmărit? Ai? Atunci ce s-ar fi întîmplat?

— Dar tu? Și tu te găteai să pornești împotriva lor! Nu te-ai temut – bunicul e departe!

— Ai iscodit?

— De bună seamă. Tu pe mine, eu pe tine... De ce să nu aflu ce faci?

— Eu am cerut voie bunicului mai întîi.

— Și bunicul a cerut voie?

— Ce vrei să spui? întrebă nedumerit Muhammed-Sultan. Cui să ceară voie?

— Cînd avea vîrsta mea, a așteptat să-l trimeată careva? Nu! Singur a hotărît, singur a pornit la luptă, singur a biruit! Nu-i așa?

Vorbele lui Iskander îl descumpăniră pe Muhammed-Sultan, totuși el răspunse:

— Ce, te asemeni cu el?!

— Nu, iau pildă de la el.
— Da sînguincios mai ești!
— Oare învingătorii sînt judecați?
— Aha, asta-i din legendele despre Iskander Cornatul! Acolo se spune așa: „Învingătorii nu sînt judecați.” Și ți-ai închipuit că ești învingător, ai?

— Cei din stepă mi-au dat prăzile, nu le-am dat eu lor.
— Ți s-a dat un oraș, vezi-ți de treabă acolo. Cîrmuiește! Dacă ți-ai pus în gînd ceva, întreabă-mă pe mine; cîrmuitorul sînt eu și nu tu! Ție ți s-a dat un oraș, iar mie mi s-a dat un olat întreg. Bunicul știe mai bine ce și cui trebuie să dea. El este peste noi, noi îl slujim pe el. Ai uitat? Totul trebuie ținut într-o singură mînă. Atunci mîna aceasta e puternică, nu se teme de nimeni. Atunci toți se tem de ea.

— Bunicul l-a făcut de rușine, l-a răsturnat pe unchiul Miranșah. Și de ce? Auzit-ai?

— Ei, hai, spune de ce?

— Știi ce-a spus acolo bunicul?

Temîndu-se c-ar putea fi pus în încurcătură, Muhammed-Sultan nu răspunse. Iskander lămuri:

— Bunicul l-a întrebat pe unchiul Miranșah: „De ce ai hrănit o urdie care nu te-a hrănit pe tine?...”

— Tocmai pentru că n-a hrănit-o, n-a muștruluit-o, așa că a slăbit-o. Tocmai de aia și...

— Nu vorbesc cum era urdia. Bunicul a întrebat: „De ce ai hrănit o urdie care nu te-a hrănit pe tine? În împrejurimi se află vrăjmași bogați, ce-ai așteptat? Vrăjmașii au avuții, de ce nu le-ai luat? Avuțiile mele, ale părintelui tău le-ai risipit, dar pe cele ale vrăjmașului le-ai cruțat, i le-ai lăsat lui.” Iată ce-a spus bunicul.

— Bunicul m-a pus pe mine cîrmuitor aici, și nu pe tine. Iar tu nu mai tot întreba... Și dacă într-o zi ar muri bunicul, tu ce-ai face, te-ai răzleți de noi?

Iskander nu răspunse

Muhammed-Sultan urmă cu asprime:

— Uite că ai fost adus la mine. Acum aici ai să stai, ca să fie

rînduială. Ca la Fergana să fie rînduială.

— Deci, mai întîi m-ați prădat, apoi m-ați întemnițat. Cu dreptul cîrmuitorului, nu?

— Cîrmuitorul trebuie nu numai să cîrmuiască, ci să și aducă oamenii pe calea cea dreaptă.

Iskander își duse, ca și mai înainte, mîinile la piept, cuviincios, făcu o plecăciune adîncă.

Muhammed-Sultan mai zăbovi puțin, așteptînd ca Iskander să mai spună ceva.

Dar stătu așa fără rezultat. Își dădea seama însă că nu va mai scoate nimic de la acesta și că, zăbovind astfel mai mult, n-ar fi vrednic de un cîrmuitor. Ce, el avea mare nevoie de pocăința acestui mucos?

Muhammed-Sultan se întoarse repede, ieșind pe ușă.

Rămas singur, Iskander se apropie de fereastră.

Muhammed-Sultan își aminti din nou de robii cei veseli, cînd trecu pe lîngă locul unde aceștia rîdeau. Greu i-ar mai fi găsit acum: nu ținea minte cum arătau, și în Palatul Albastru erau sute de robi. De altminterea, care era vina lor?

Se îndreptă mohorît spre palatul lui.

Mînia lui împotriva lui Iskander se întetea. Îl zădărise cutezanța lui: un mucos, și-l înfruntase!

Muhammed-Sultan străbătuse mai mult de jumătate de drum, cînd ciuda împotriva lui Iskander crescuse într-atît, încît el întoarse calul și o luă la goană înapoi.

Năvalnic, aproape în fugă, străbătu sălile și porunci să se deschidă ușa întemnițatului.

Iskander stătea încă lîngă fereastră și, pare-se, nu se miră la vederea fratelui său.

Muhammed-Sultan îi strigă din prag:

— Știi tu oare?... Fără porunca bunicului pînă și casa ta trebuie s-o chivernisești cu băgare de seamă. Fără porunca bunicului nici măcar la tine nu trebuie să te gîndești. Și cu atît mai mult să nu...

Fără a se depărta de la fereastră, Iskander răspunse cu îndărătnicie:

— Dacă la vîrsta noastră bunicul nu s-ar fi gîndit la el însuși și n-ar fi tras cu coada ochiului spre vecinii lui, el n-ar fi fost azi bunicul nostru.

— Aici ai să rămîi. Și ai să rămîi pînă cînd primesc poruncă de la el. El o să spună ce să fac cu tine.

Plecîndu-se cuviincios, Iskander rosti:

— Dă-i de veste!

Muhammed-Sultan simți ca o izbitură la auzul acestui cuvînt.

Iskander se întoarse către fereastră, iar lui nu-i rămase altceva de făcut decît să plece de acolo și mai înciudat.

Sosiră zile uscate, geroase, senine, fără omăt. Omătul se așternea doar pe munți, ba scînteind, ba luînd o culoare trandafirie.

Geruia, dar nu era neplăcut. Era neplăcut doar în uriașele săli pustii ale Palatului Albastru, cînd Muhammed-Sultan, în caftan călduros, vătuit, cu gulerul de biber ridicat, asculta mărturisirile sfetnicilor apropiați ai lui Iskander.

Unii dintre ei erau tineri, cutezători și împărtășeau în toate gîndurile căpeteniei lor. Erau acolo douăzeci și nouă de învinuiți și toți aveau ceva asemănător – cekmene verzi, simple, turbane mici, înfășurate strîns, chipuri uscățive.

Numai trupeșul învățător al mîrzacului, ales de Timur printre vechii săi tovarăși de luptă, intră falnic.

Deasupra cekmenului purpuriu i se răsfirea pe tot pieptul barba înfoiată, ca o coadă de păun. Îl privea pe Muhammed-Sultan ponciș, ca pe un copil care-și făcea de cap.

— Ce trufaș! șopti Muhammed-Sultan vizirului său.

Hudaidada mormăi înciudat:

— Cine are ceva în cap nu trebuie să-și dea ifose!

Ambii bătrîni străbătuseră împreună meleaguri după meleaguri în felurite războaie, adeseori scările lor se ciocneau una de alta, cînd stăteau de vorbă pașnic ca să-și mai petreacă vremea de-a lungul drumurilor obositoare. Acum, Hudaidada întreba, Muhammed-Sultan asculta, iar

învățătorul era silit să răspundă.

Sfîrșiseră cercetarea și se așternuse acea clipă de tăcere cînd cîrmuitorul trebuie să hotărască, să rostească osînda.

— Ei bine... spuse Muhammed-Sultan, fără a se uita la trufașul bătrîn. Stăpînitorul Lumii ne învață să tăiem oile cele îndărătnice care se rătăcesc de turmă. Pe acesta, ca și pe ceilalți, îi vom ușura de capetele lor care i-au făcut să uite de supunere și ascultare.

Pălind, dascălul lui Iskander răspunse mînios:

— Vreme de douăzeci și cinci de ani Stăpînitorul Lumii m-a ținut lîngă atotbiruitoarea lui scară. N-a fost treabă grea încredințată de măritul cîrmuitor în fața căreia să dau înapoi. Nu e nevoie să amintesc, doar știi prea bine cine m-a pus pe lîngă mîrza Iskander și pe cine slujesc eu, aflîndu-mă pe lîngă mîrza Iskander!

— Știm, cum nu?! răspunse Hudaidada. Aici și-a rostit însă hotărîrea mîrzacul și nici tu, nici eu nu ne putem împotrivi.

— Am fost pus pe locul meu chiar de cîrmuitor, numai el are dreptul să-mi ceară socoteală, numai față de el mă pot face vinovat.

Muhammed-Sultan se uită mînios drept în ochii bătrînului:

— Eh, bine... Vrei să te punem în lanțuri și să te trimitem la judecată, la bunicu? Asta o ceri? Am să te trimit. Bunicul o să te întrebe același lucru. Ai să-i răspunzi oare? Aud? Ce-o să-i spui? Răspunde, ce-o să-i spui? Dacă asta vrei, fie, am să te trimit.

Învățătorul își petrecu palma peste obraz, lăsă capul în jos și se schimbă la față. Nimic nu se clintise în înfățișarea lui – tot așa i se înfoia măreața barbă pe piept, tot atît de lați îi erau umerii, însă acum părea cu totul altul: trufia îi pierise și bătrînul arătă deodată obișnuit, așa cum fusese odinioară, demult, cînd se năpustise în vîltoarea celor dintîi lupte.

— Ei? întrebă din nou Muhammed-Sultan. Poftim, îți cinstesc meritele. Să te trimit la bunic?

Dascălul își ridică chipul îndurerat, senin și răspunse aspru, poruncitor, ca unui învățăcel al lui:

— Nu, nu-i nevoie. Săvîrșește totul... singur.

Osînda fu ascunsă de ochii gloatei: tînărul cîrmuitor nu se hotărî să-l necinstească pe mîrzac fără a cere mai întîi încuviințarea bunicului său, iar încuviințarea bunicului ar fi trebuit așteptată multă vreme — acesta ierna la Karabah.

În curtea dinlăuntru, strîmtă, a Palatului Albastru, fu adus Iskander cu mîinile legate, și oprit în mijlocul curții. După el se iviră dascălul, nepotul lui și în urma lor, doi cîte doi, ceilalți dregători din Fergana.

Muhammed-Sultan stătea față în față cu Iskander. Iskander era palid, dar aruncă fratelui său o privire pătrunzătoare, aspră.

Mai întîi se retezară capetele dregătorilor mai mari ai lui Iskander.

Iskander stătea între doi călăi, atît de aproape de osîndiți, încît, din cînd în cînd, stropi de sînge săreau pînă la încălțările lui. Dar Iskander nu se dădea îndărăt, nu se ferea, stînd neclintit, dîrz și parcă mai sprinten, mai zvelt decît totdeauna.

Cînd veni rîndul bătrînului, acesta, înșfăcat de gîde, aruncă o privire pătrunzătoare spre Iskander și îi făcu un semn cu capul, în semn de rămas bun.

Iskander lăsă ochii în jos pîlind și mai mult, deși lui Muhammed-Sultan i se părea că un om nu putea fi mai palid decît el.

Cînd barba bătrînului se zvîrcoli ciudat pe piatră ca o aripă de gîscă, Iskander se uită iarăși drept, crunt, în ochii lui Muhammed-Sultan.

Muhammed-Sultan zăbovea, nu făcea din nou semn călăilor și, în tot acest timp, mîrzacii se uitau unul în ochii celuilalt.

În sfîrșit, Muhammed-Sultan dădu capul pe spate, căzînd parcă pe gînduri și făcu semn ca Iskander să fie adus la el.

— Te-ai săturat? îl întrebă cîrmuitorul.

— Pe deplin!

— Da, da!

În acele vorbe, lui Iskander i se păru că aude glasul bunicului, și pe chipul lui palid, dîrz, flutură un zîmbet.

Stînd în spatele cîrmuitorului, cu picioarele-i crăcănate și capu-i cărunț întins puțin într-o parte, Hudaidada asculta răspunsurile lui Iskander. Muhammed-Sultan întrebă cu bunăvoință:

— Ți-a fost frică?

— Nu!

Muhammed-Sultan se simțea descumpănit de asemenea răspuns.

— Cum asta... nu? Și dacă n-aș fi vrut să te iert?

— Ce-ar fi spus bunicul? Doar tu...

Muhammed-Sultan se încruntă și lăsă ochii în jos:

— Ce-i cu mine?

— Ai jucat aceeași comedie pe care bunicul a ticluit-o pentru unchiul Miranșah. Aceeași, întocmai! Nu eram îngrijorat pentru mine, căci știam: tu nu rînduiești nimic după capul tău.

— Cum asta?

— Tu ești umbra bunicului. Numai umbra, vai!

Hudaidada se depărtă de Muhammed-Sultan, făcu un pas înapoi.

Dar Muhammed-Sultan se apropie de Iskander, pălind și el. Scrișni:

— Un om mare are și o umbră mare, în vreme ce vrăbiile oricît ar sări... Oi vedea eu cum ai să te înfățișezi dinaintea bunicului, cum ai să te simți, ce-ai să zici!

— Am să mă înfățișez și am să spun tot! El va înțelege, se va dumiri!

— Ai să-ți dai tu socoteală!...

— Din tot sufletul! Și de s-ar putea cît mai degrabă!

Muhammed-Sultan fu descumpănit din nou:

— Zi, te înfățișezi chiar dinaintea bunicului!

— De s-ar putea cît mai degrabă!

— Ei... o să i te înfățișezi cînd o să te cheme.

CAPITOLUL DOUĂZECI

DRUMUL

Omătul din Astrahan, netezit de vînturile geroase ale stepei, sclișea ca poleiul și era atît de lunecos, încît pe ulișe oamenii umblau în șir, ținîndu-se unul de altul, dar cînd urca la deal, se întîmpla ca tot șirul să se prăvălească, cu sudălmii și rîsete, și apoi toți se ridicau încet, se tîrau îndărăt în patru labe, pînă la marginea drumului neumblat.

Ghevork Pușok păși pe cărarea ferecată de gheață ca un dănuitor pe frînghie deasupra unei prăpăstii, pînă cînd ajunse la porțile hanului rusesc.

Acolo, în han, locuiau neguțători din Moscova și din Tver. Ușile odăilor căptușite cu pîslă, închise bine, nu lăsau să iasă căldura. Neguțătorii ședeau în nădragi, desculți, gătind împreună prînzul. Unul din ei spălă o halcă de oaie, o îmbucătăți cu mîinile încă ude; altul tăie ceapă măruntă, un al treilea spălă ceaunul, iar un al patrulea, după ce mărunțise niște surcele, trebăluia lîngă vatră.

Întîmpinat prietenos, Pușok fu poftit să șadă pe laviță, și nici n-apucă să-și descheie caftanul și să se bucure de căldură, că atît carnea cît și ceapa se și aflau în ceaun, iar sub ceaun începu să ardă focul cu vîlvătăi. Rușii se așezară în jurul oaspetelui și îndată se încinse taifasul despre felurite daraveri petrecute prin bazaruri.

— Se întîmplă lucruri și de rîs, și de plîns! începu să povestească neguțătorul din Tver. Mai deunăzi, un persian ne-a vîndut mărgăritare ieftine de tot, dar aseară a venit fuga la noi tînguindu-se: Timur a închis drumul spre Ormuzd, mărgăritarele au crescut la preț de cinci ori, și, zice persianul, acu nu mai are cum să se întoarcă acasă. Și bani a luat puțini și să se întoarcă nu mai poate. Ne ruga cu cerul și

pămîntul să-i dăm înapoi mărgăritarele în schimbul unor rubine: rubinele, cică, sînt hîndustane, au preţ statornic în Rusia, de pe urma rubinelor cîştigul nu e mai mic decît de pe urma mărgăritarelor, iar el vrea să vîndă aici mărgăritarele.

— Ce copil! spuse cu dojană un neguţător din Novgorod, cu faţa prelungă.

— Noi îl lămurim: „Văz, doamne, eşti neguţător, la ceea ce ai vîndut nu te mai gîndi!” Dar el se tînguia şi se tot ruga: hai să schimbăm marfa, s-o schimbăm. Ei, pînă la urmă am căzut la învoială. Ne-a dat rubinele ieftin de tot, numai să capete înapoi mărgăritarele. I-am dat mărgăritarele înapoi, iar acu umblă prin bazar ca un smintit: Timur a dat drumul caravelor din Ormuzd prin Sultania. N-a obijduit pe nimeni. Au fost aduse, prin Derbent, mărgăritare şi tot felul de alte mărfuri.

— Da, s-a auzit de treaba asta! încuviinţă Puşok. Au sosit în zorii zilei.

— Au trecut prin Derbent. Mărgăritarele au scăzut iarăşi la vechiul preţ, nimeni nu le rîvneşte, iar neguţătorul acela nu mai are rubine; de altminteri, nimeni nu mai are – toate-s aci, la noi...

Un neguţător moscovit îi spuse lui Puşok:

— Ne-am gîndit să facem calea întoarsă spre casă, cîtă vreme drumurile-s încă îngheţate bocnă. Căci primăvara nu te mai urneşti prin făgaşele desfundate.

— Dar Edighei... Hoarda? întrebă îngrijorat Puşok.

— Edighei s-a mai potolit; se teme de Tohtamîş, adună oşti pentru luptă. Nu se atinge de neguţătorii ruşi ca să nu se supere Moscova, trecem noi!

— Dar eu?... Atunci aş merge şi eu cu voi!

— N-avem nimic împotrivă! schimbă o privire cu ceilalţi ruşi agerul moscovit. Aşază-ţi calabalîcul împreună cu al nostru. Drumul o să fie mai vesel.

Noi drumuri depărtate se deschideau în faţa ui Puşok.

Asia rămăsese în urmă. Înainte îl aşteptau tărîmurile reci,

posomorîte. Şi cît de bine ar fi fost să stea sub un acoperiş trainic, la căldura dogoritoare a unei sobe în care focul să ardă domol şi să tăifăsuiască agale. Dar mărfurilor bune nu le place să zacă sub bolţile magaziilor şi hrubelor; ele-s ca nişte păsări vii, se zvîrcolesc în saci şi coşuri, pînă cînd ajung în sfîrşit la bazar, pînă cînd stăpînii spintecă pîntecul sacilor, taie funiile coşurilor, atunci mărfurile se rostogolesc în voie în mîinile neguţătorilor, se împrăştie în lumea largă, prin tîrguri şi sate, îmbracă mulţi oameni, şi nimeni nu le va mai putea aduna înapoi într-un singur loc, nici în saci, nici în coşuri. Lor nu le place să zacă laolaltă, nu vor să picotească, le ispitesc drumurile depărtate, iarmaroacele, vor să fie luate, pipăite de mîini pricepute. Mărfurilor nu le place să zacă, aşa că-l îmboldesc la arum chiar pe neguţător.

Sosise vremea ca Puşok să-şi înnoiască semnul lui de piele la zaraf, ca să nu care bani prin stepele viscolite şi pustii; călătoreşti mai uşor cînd banii ţi-s ascunşi într-o bucată de piele nevăzută în cutele unui ciorap decît atunci cînd îţi atîrnă la brîu o pungă plină de argint sau de aur.

Nimeni nu ştia cum va fi drumul, cum îi va întîmplna Hoarda pe neguţători, ce ţări erau pe acolo şi ce fel de cîrmuitori aveau, dacă nu vor căuta să cotrobăiască prin straie sau chiar, prin samarele oaspeţilor...

Şi Puşok porni iarăşi, pe alunecuş, către zaraful din Astrahan, a cărui casă se pitula sub munte, la capătul bazarului. Şi ca să cobori la vale pe gheţuş, însemna să-ţi plîngi de milă, nu alta.

Zaraful din Astrahan nu era persian, ci horezmian; Puşok simţea de fiecare dată o greutate pe inimă cînd îşi aducea aminte de Horezm; îi rămăsese pentru totdeauna întipărită în minte clipa cînd se trezise în inima stepei din Horezm, cînd spumega sîngele în gîtlejul despicat al tătarului din Hoardă, deşi nici un horezmian nu fusese atunci prin apropiere.

Puşok nu-l găsi acasă pe zaraf. Numai sluga lui, într-un cojoc cenuşiu, jerpelit, şedea pe o salteluţă, cu picioarele întinse sub o pîslă, spre jeratic.

Se așeză și Pușok pe aceeași salteluță, își acoperi cu aceeași pîslă picioarele înghețate și, o clipă, cercetă cu luare-aminte pîsla din fața lui, bucățile multicolore de saftian cusute pe ea, care înfățișau coarne de berbec și lalele, iar apoi, neavînd ce face, își îndreptă privirea spre sluga zarafului.

Sluga ședea cu capul lăsat greu în piept, parcă acoperit cu o pojghiță subțire de gălbeneală. Se uita pieziș la Pușok, fără a se întoarce spre el. Lui Pușok i se păru că deslușește în ochii întunecați și lunguiți ai slugii un simțămînt de mîndrie sau de dojană.

— De ce n-o mai veni stăpînul tău?

Fără a-și întoarce, ca și pînă atunci, către Pușok, chipul lui nepăsător, parcă în silă, ca și cum i-ar fi purtat pică lui Pușok pentru că intrase în cocioaba rău mirositoare, sluga mormăi:

— Are treabă la bazar.

Pușok gîndi: „Bine e să ai o slugă săritoare, cuviincioasă, harnică, dar ăsta pesemne că-i un trîntor, un puturos!”

Și spuse cu dojană:

— Stăpînul o să vină de afară, din frig, rebegit, flămînd, iar tu cu ce-ai să-l întîmpini?

— O să-și aducă singur.

— Atunci tu ce rost ai aci?

— Eu aș putea să-l fur, n-are încredere în oricine! E în stare să se tocmească un ceas, ca să rupă din preț un firfiric de aramă.

— E strîngător?

— Nu cu oameni ca el a fost slăvit dintotdeauna Horezmul nostru!

— Dar cu ce fel de oameni?

— Cu ctitori.

— Ce-i asta? ciuli urechile Pușok, care nu înțelegea cuvîntul.

— Ești armean, armenii-s neam de cărturari de cînd lumea. În țara armenească s-au scris cărți, s-au alcătuit cîntări, s-au clădit așezări, lăcașuri sfinte. Armenii-s străvechi ctitori ai

frumosului, căutători ai înțelepciunii. Și noi la fel. Iată ce înseamnă ctitor.

Lui Pușok i se păru că slujitorul rostise aceste cuvinte cu prețuire față de armeni, dar cu dispreț față de el, cu toate că și el era armean. Ce, avea ceva care nu era de armean?

— Și prin ce sînteți voi... ctitori? întrebă Pușok zădărit. Poți să dovedești?

— Atîta vreme cît stăpînul nu-i acasă, pot orice.

— Hai, ia-o de la început.

— De la început? Ehei, noi cei din Horezm început-am demult, dumnezeu știe cînd! Și iată că de mii de ani, viața noastră așa fost-a, ba clădeam, ba luptam împotriva năvălitorilor, ba clădeam din nou, ba luptam iară. Avut-am de toate: așezări, lăcașuri de rugăciune, scrieri, cîntări. Acu aproape șapte veacuri ivitu-s-au arabii. Ieșit-a nainte căpetenia lor, Kuteiba și strigatu-ne-a că dumnezeul lor e mai bun, că în numele dumnezeului lor trebuie să dăm uitării tot ceea ce vreme de o mie de ani alcătuit-am, făurit-am, descoperit-am. Poruncitu-ne-a să dăm totul uitării, deoarece adevărata credință este credința arabilor, adevărata cugetare este cugetarea arabilor, iar noi trebuie să ne lepădăm pînă și de amintirile noastre, să ținem minte numai acele adevăruri, care sînt adevăruri pentru arabi. Noi nu ne-am împăcat, am luptat, noi...

— Și tu, acu șapte sute de ani, te-ai luptat?

— Dacă aș fi trăit atunci, m-aș fi luptat și eu. Dar oare strămoșii strămoșilor mei nu-s în mine? Dacă nu-s în mine, în cine-s? Vitejii-s nemuritori, în cine-s acu strămoșii strămoșilor mei, care au căzut în luptele pentru neamul lor?

— Nici la noi, creștinii, nici la voi, musulmanii, nu se spune nimic despre nemurirea pe pămînt. Adevărata nemurire este făgăduită numai celor credincioși și doar în grădinile cerești.

— Dar oare norodul e muritor? Oamenii mor, dar norodul e veșnic...

Amintindu-și de tăifăsuierile cu un cărturar sau altul prin hanuri, gîndindu-se la școala de pe lîngă biserica Maica

Domnului din Trapezunt, unde învățase cîndva buchile și-i ascultase pe călugării-dascăli, Pușok spuse, nu prea încredințat că-și poate rosti cum trebuie îndoiala:

— Mor și noroadele. Veșnică-i doar omenirea, și asta doar pînă în ziua judecății de apoi.

— Ce fel de omenire? Fără noroadе? Asemenea omenire nu poate să fie!

— Dar nici norod fără oameni nu-i. Oamenii fiind muritori, înseamnă că și norodu-i muritor.

— Nu... Nu! Norodul își poate schimba credința, firea, obiceiurile, graiul. Se poate amesteca și uni cu alt neam, cu vecinii lui, și totuși e veșnic! În scrierile vechi sînt nume de noroadе străvechi. Unde-s acu? Unde-s toharii, unde-s kușanii?... Iată, mata ești neguțător, călătorești și pesemne că ai băgat de seamă: sînt așezări în care se vorbește armeneste, totuși în fiecare așezare oamenii au cuvintele lor, obiceiurile lor, firea lor. Unora le place mai mult un lucru, altora altul. Te uiți și vezi că pe lîngă fiecare cuvînt armenesc, într-o așezare armenescă, armenii băștinași de prin partea locului au și un alt cuvînt, de acolo, uneori aproape uitat, dar cîndva mai răspîndit decît cel armenesc, curat. Înseamnă că un norod străvechi trăiește în așezarea aceea în mijlocul armenilor, ba chiar cu armenii aceia, care cu gura lor rostesc cuvintele sale, cu mîinile lor făuresc izvoadele sale, cu ochii lor privesc pămîntul său, rîurile sale, stelele sale! Tocmai prin asta e bogat norodul; în asta stă frumusețea omenirii.

— De unde știi toate acestea? Cine ești? Sluga-i slugă, iar tu judeci totul! Cine ești?

— Crezi că noi n-am avut învățați? Acum patru sute de ani a trăit printre noi Biruni, Abu Reihan al-Biruni...

— E un nume arab...

— Numele? De șapte sute de ani ne-am arăbit. După biruința lui Kuteiba, arabii au făcut din credința arabă credința noastră. Dar în afară de credință mai e și amintirea. Iar amintirea nu uită că în numele credinței au dezrădăcinat din noi amintirea.

Pușok băgă de seamă că slujitorul, care începuse să vorbească despre una, trecuse la alta. Îl aduse înapoi la gîndul întrerupt:

— Ai spus că Biruni era din Horezm...

— Așa e. Ce-i cu numele? El a învățat scrierea arabă, dar a noastră, neaoșă, nimeni n-o cunoaște; cum a fost, ce-au scris, ce știau strămoșii noștri – amintirea asta a pierit.

— Dar a fost oare? Ați avut oare învățătura voastră, deosebită?

— Ia ascultă: însuși Biruni a scris așa...

Slujitorul ridică și dădu pe spate capul, și capul lui cu pleoapele coborîte, pe jumătate închise, cu nasul mare, subțire, cu gura mare, hotărîită, i se păru lui Pușok impunător, ca pe un ban străvechi.

Amintindu-și, fără a se depărta de la cele vorbite, slujitorul începu trăgănat, așa cum rosteau cuvintele cititorii Coranului:

„Răpus-a, nimicit-a prin toate mijloacele Kuteiba pe toți cei ce cunoșteau scrierea horezmiană, pe toți cei ce știau datinile tainice ale horezmienilor, pe toți învățații horezmieni nimicitu-i-a; și de atunci, toate acestea fost-au învăluite de bezna uitării, pierit-a chiar și urma vechii învățături. Ba chiar și ceea ce știau despre ei înșiși cînd cotropitu-i-a islamul...” Așa a scris Biruni.

— Deci totul a fost uitat! Atunci matale de unde le știi pe toate?

— Au rămas pietre și cîntări. „De cînd îs zidurile astea? Ce-a fost aici?” ne întrebăm noi cînd cutreierăm pe pămîntul nostru. „Cine a alcătuit cîntarea asta?” ne întrebăm după ce tot cîntăm. Și amintirile învie.

— Dar și Biruni are un nume arab, și norodul vostru scrie cu slove arabe, și însuși dumnezeul vostru este arab. Ce puteți să vă mai amintiți cînd arabii au făcut tot ce-au avut de făcut?

— Cu slove arabe scriem. Dar scriem ceea ce izvorăște din inima noastră. Dumnezeului arab ne rugăm, dar pentru

fericirea țării noastre, pentru izbîndă în treburile noastre, pentru ceea ce ne trebuie nouă, horezmienilor. Kuteiba a nimicit mii de oșteni, strămoși ai noștri, întru slava dumnezeului îndurător. Nici o foaie de hîrtie, nici o scriere de a noastră n-a fost cruțată, pentru ca noi să citim numai Coranul. De altminteri, nici nu ne-au dat oștenii lui Kuteiba, atunci, nici un fel de scrieri. Așa am ajuns noi musulmani, iar strămoșilor noștri, ziditori și viteji, am început să le zicem păgîni și întunecați la minte, deoarece Kuteiba le-a zis așa...

— Nu prea cred că vorbele tale ar fi pe placul teologilor voștri.

— Teologilor? Sînt credințe care însuflețesc norodul; sînt altele care îl înăbușă. Sînt teologi care merg împreună cu norodul, sînt alții care aruncă sulite otrăvite în pieptul norodului lor. Noi nu eram mulți, dar aveam credința noastră, tainică.

— Ia spune, ce ești? Cînd te privește omul, pari un slujitor oarecare. Cînd te ascultă, parcă ești un învățat.

— Am fost pisar de cărți la Urghenci. În treaba asta eram iscusit. Pe meleagurile mele am fost cunoscut. Cărțile pe care le-am scris din nou cu mîna mea se află și la Samarkand și la Herat.

— Dar cum ai ajuns slujitor?

— La un semn al atotputernicei mîini drepte a războinicului șchiop.

— Cum asta?

— În fiecare așezare-s oameni ca noi. Visau așa cum visez și eu. Cînd doborîtu-ne-au cuceritorii, rămas-a mintea, rămas-a priceperea noastră. N-a secat vlaga brațelor noastre, n-a secat dragostea de a zidi, iar cuceritorii topitu-s-au printre noi, ca un bulgăre de lut uscat. Iar noi făcut-am din acest lut cărămizi, și vreme de șapte veacuri înălțatu-ne-am din nou așezări, turnuri, școli. Înălțatu-le-am după vechile rînduieli și nu după îndrumările cuceritorilor musulmani. Dar multe din cele ce izbutit-am să făurim în lungul șir de veacuri fost-au călcate în picioare de hoardele mongole într-un scurt șir ide

lupte. Secătuitu-s-au șanțurile prin care venea apa, vestejitu-s-au grădinile noastre. Rămas-au pustii drumurile caravelor, stinsu-s-a larma bazarurilor. Rămas-au pustii olaturile și amuțit-au școlile noastre. Scăzut-a măiestria în sloboziile de meșteșugari, sălbăticitu-s-au cărturarii, amuțit-a însuși văzduhul, pentru că păsările, din lipsă de hrană, părăsit-au ogoarele și așezările noastre. Numai în zori, ba ici, ba colo, mai răsunau străvechile noastre cîntări, dacă prin apropiere nu se afla vreun tătar din Hoardă. Și iată că în bazaruri, în sloboziile de meșteșugari – olarii, arămarii, făurarii, mulți oameni pus-au la cale să-și unească puterile și să-i alunge pe tătarii Hoardei. Din Samarkand venit-au atunci oameni, spunînd că și lor le e greu, că și ei au aceleași gînduri; venit-au din Iran, din Buhara. Așezări depărtate și apropiate gîndeau același lucru. Fost-am și eu alături de toți. Și înțelesu-ne-am să strîngem aur, să strîngem arme pentru luptă. Aveam mai multă carte decît alții, eram binecunoscut și încredințatu-mi-s-au cele adunate. Despre asta nu știa nici un străin, de cele puse la cale nici măcar ai mei nu știau. Știa numai slujitorul meu. Era un om semeț, cuviincios, viori, săritor și întîmplat-u-s-a ca numai lui să-i încredințez taina vistieriei noastre care trebuia ascunsă, căci ne temeam de agerele iscoade ale Hoardei. Norodul nostru știuse și izbutise să zidească din nou și să făurească multe. Din nou început-a să curgă apa către grădini și ogoare. Ridicatu-s-au clădiri în orașe, ba izbutit-am chiar zidurile orașului să le înălțăm pe alocuri, cînd deodată ivitu-s-a Timur. Ceea ce izbutit-am să durăm din nou vreme de o sută cincizeci de ani, totul sfărîmatu-s-a din nou, început-a să curgă sîngele nostru din nou, fost-au mînați iscusii noștri meșteri să ridice așezări departe de Urgheci. Și iată că fost-am și eu prins în luptă cu paloșul în mînă. Prinsu-m-au, și un sutaș din călărimea djagataie dusu-m-a să mă vîndă. Istovit, mă clătinam pe picioare, și sutașul temutu-s-a să mă mîne la tîrguri depărtate, nu cumva să pier pe drum. Așa că hotărît-a să mă vîndă pe aproape. Știi că neguțătorii merg cu caravanele în

urma oștirii, cumpără cu toptanul prada, cumpără și prinșii. Cumparatu-m-a un neguțător și, împreună cu mulți de-ai mei, dusu-m-a să mă vîndă peste mare, chiar aci, la Hadji-Tarhan. Nu rîde, deși e de rîs: stăteam acolo în tîrg, se foiau cumpărătorii. Mă uit – și deodată inima mi se oprește în loc: trece slujitorul meu prin tîrg – vioi, semeț. „Ei, gîndesc eu, pe mine mă căută, să mă scape din robie”. Se oprește în fața mea, tace, rîde în bătaie de joc. Îl întreb încet: „Unde-i vistieria noastră frățească? Ai păstrat-o?” „Da! spune el Dacă n-aș fi păstrat-o, n-aș fi putut să mă răscumpăr și n-aș avea acum cu ce să-mi cumpăr un rob.” „Dar de ce ai nevoie de rob?” „Acu sînt neguțător, spune el, se cuvine să am rob.” Și așa cumpăratu-m-a, și de cincisprezece ani nu am parte de la el nici de viață, nici de moarte! Secatu-mi-a mintea. Dezvățatu-mi-s-au degetele să scrie. Uneori stau și eu de unul singur și-mi vorbesc mie însumi despre meleagurile mele, de parcă aș scrie un letopiseț. Chiar aș scrie, dacă aș avea pe ce. Dar aici, hîrtia e mai scumpă decît aurul, pergamentul îi rar, iar eu am mult de scris. Ca să nu uit, mi le spun mereu pe toate, le învăț pe de rost. Cum s-a ivit Kuteiba, cum au călcat în picioare pămîntul nostru tătarii din Hoardă, cum s-a ivit Timur...

Ușa scîrții deodată: se ivi zaraful...

Încotoșmănit într-o șubă căptușită cu mătase albastră, încă din prag își pironi asupra lui Pușok privirea-i întrebătoare de sub cușma trasă pe ochi:

— Mă așteptai?

Fără a-și lua ochii de la Pușok, aruncă bocceluța în mîinile slujitorului care se apropiase și, dînd puțin cușma pe ceafă, se așeză pe locul de unde tocmai se ridicase slujitorul.

Slujitorul duse bocceluța în ogradă, la cuhnie, iar zaraful se așeză mai bine și spuse:

— Așa... Așteptai! Ei, ce s-a întîmplat?

Pușok îi arată peticul de piele încălzit la pieptul lui.

— L-am mai văzut. Cînd ai venit întîia oară. Nu e nevoie să mi-l arăți din nou.

— Plec mai departe.
— Și ce, vrei să-ți dau bani?
— Am nevoie.
— Cît dai?
— De ce? Am dat peste tot!
— Crezi poate că la mine e tarapana, că eu șed pe bani, că pe fiecare umăr am câte un sac cu aur, că zidurile casei mele-s făcute din bani, că e de ajuns să deschid palma, ca să curgă râuri de aur? Ai?

— Vorbe de clacă! se aprinse Pușok. De bună seamă, e aici un pristav, nu?... El te poate sili...

— O să-mi aducă el bani dacă n-am?

— Bine, i-o reteză Pușok, n-am să-ți cer bani. Scrie, rogu-te, că adeverești iscălitura pusă aci, scrie numele zarafului din saraiul Hoardei și am să-mi iau banii acolo. Aici n-am nevoie, și basta!

Zaraful cercetă din nou cu o vădită ușurare peticul de piele.

— Ce piele gingașă. Catifea, nu alta! E păcat s-o mîzgălești.

— Și să iscălești! îi aminti Pușok.

— N-ai grijă!

Zaraful puse deoparte peticul de piele, zăbovind – nu se îndura să-l dea înapoi – peticul acela însemna bănet, nu glumă. Se uita la el vrăjit.

Întrebă:

— Sluga a clevetit?

— Nu. Pe seama cui să clevetească?

— Așa-s slugile. E un trîntor! Și un netrebnic: a fost stăpînul meu. Nu mă socotea om. Mă ținea flamînd în zdrențe. Era cusurgiu, hapsîn. Dar milostiv e cel-de-sus! Pentru urzelile sale nelegiuite, pentru cîinoșia lui l-a pedepsit, păcătosul de el, l-a doborît, cu toate bucoavnele lui, potrivit lui Dumnezeu. Bucoavnele acelea au ars, unele au fost furate, iar el însuși a căzut în robie, în nimicnicie, și trăiește numai din mila mea, din mărinimia mea. Îl las să mă slujească pînă într-o zi cînd o să mi se facă lehamite de el. Atunci o să-mi iau un rob dezghețat, de ispravă și pe ăsta îl vînd.

Deocamdată mă desfăt cu nimicnicia lui, mă uit la el și mă bucur: cît de mare cît de drept este dumnezeu – pe un rob vrednic l-a făcut stăpîn, iar pe stăpînul hain l-a zvîrlit în robie.

— Asta crezi că a săvîrșit-o chiar dumnezeul tău?

— Cu mîinile alesului său, amirul Timur, da-i-ar dumnezeu biruințe și viață lungă!

În sfîrșit, rîndurile scrise și iscălitura se uscară, peticul de piele se întoarce la pieptul lui Pușok, și armeanul îl părăsi pe zaraf, plecă din casa aceea întunecată.

Se duse să vadă cum se găteau de drum rușii, să se înțeleagă cum să se încarce chervanul. Altcum, ar mai fi stat cu plăcere la căldură cu oamenii aceștia liniștiți, cam domoli, dar descurcăreți. Cînd ajunse la ei și trase de ușa căptușită cu pîslă, niște femeiuști cu nasul coroiat, cu picioare subțiri, țîșniră chicotind din încăperea unde se aflau rușii, zvîrlindu-și peste cap ilicele blănite și o luară la fugă prin curte.

— Ce-i cu rîndunelele astea? întrebă Pușok, intrînd în odaia caldă.

— Ei, îți mai alină inima! răspunse spășit novgorodianul, lăsînd capul în jos.

— Că bine o mai duceți aci! glumi Pușok, nu fără pizmă.

— După cum îs și păcatele noastre! răspunse agale neguțătorul din Tver. Nu ca aceia cu gînduri cuvioase...

Pușok zăbovi acolo îndelung; amurgea cînd se întoarce la el.

Era cea din urmă seară pe care o petrecea la Astranan. Sufla un vînt călduț dinspre Marea Caspică.

„Vîntul e prielnic. Semn bun. Vîntul e prielnic!” își zise bucuros Pușok, stîrnit de călătoria la care avea să porceadă, plăcut tulburat la gîndul că-l aștepta un drum plin de primejdii și de întîmplări neașteptate.

O coti într-o uliță lăturalnică, unde era mai ușor de mers: pe acolo omătul nu era atît de bătătorit, scîrțîia sub picioare: „Mos-co-va... Mos-co-va... Mos-co-va..

Noapțile geroase îl învăluiau pe Ghevork Pușok într-o liniște de nepătruns. Numai caii fornăiau, iar tălpicile săniilor țiuiau pe lungul drum, ferecat de iarnă, de la Astrahan pînă la cetatea de scaun a Hoardei.

Călătoreau ziua – uneori săniile lunecau însă încet și noaptea pe omătul neted.

Mergeau cînd pe gheața Volgăi, cînd pe poleiul care acoperea omătul, pe malul stîng, jos. Nezăgăzuit unduia drumul pînă-n zare, precum unduia însăși Volga.

Din Vechiul Sarai, de la Volga de jos, spre cetatea de scaun a Hoardei, Noul Sarai, se putea merge pe un drum scurt, numai prin stepă, lăsînd Volga departe, spre stînga. Drumul acela era drept ca săgeata, pe acolo dăduse năvală Timur cinci ani mai înainte cu toată urdia lui, cînd dărimase pînă în temelii așezările Hoardei. Dar neguțătorii se fereau de drumul prin stepă; pe acolo puteai întîlni tot felul de oameni, tovarăși de drum întîmplători, îndoielnici, și cete de hoinari, iar hanurile erau răzlețe și chervanul neguțătoresc ar fi trebuit să înainteze zile și nopți în șir de-a lungul stepei deschise ca în palmă, în văzul tuturor localnicilor.

Tătarii din Hoardă, în schimb, nu prea călătoreau iarna pe Volga, deși pe acolo se întîlneau mai des așezări și sălașe la iernat ale crescătorilor de vite, și pe gheața rîului chervanele nu erau văzute de haidamacii care cutreierau întinderile stepei. Iarna, viscolele rostogoleau din stepă spre rîu munți de omăt, pe alocuri de netrecut, dar cînd dădea pentru scurtă vreme moina, pojghița de gheață se întărea, omătul de sub ea învîrtoșindu-se și el.

Sus, pe mal, alergau după sănii haite de lupi, dar caii se obișnuiseră acum cu ei și goneau înainte, iar oamenii nu se temeau de lupi, căci aceștia puteau fi ușor alungați cu sulite și cu strigăte. Mai mare era primejdia ca hoinarii din stepă să zărească lupii și să-și dea seama după ei că pe Volga trecea un chervan neguțătoresc. Neguțătorii se temeau de oameni mai avan ca de lupi.

În ziua aceea neguțătorii aveau de gînd să străbată cea din

urmă parte a drumului pînă la cetatea de scaun a Hoardei. N-au mai zăbovit la han, iar cailor le-au dat grăunțe, fără să-i deshame, în traiste agățate de gît. Oricît s-au străduit însă, n-au izbutit să ajungă pînă seara. Nu mai aveau mult de mers, dar noaptea de dechembrie a pogorît peste ei un cer jos, apăsător, iar acum și noaptea era pe sfîrșite, cea din urmă noapte a lunii dechembrie.

Pușok ședea în sanie îngropat sub blănurile de oaie. O duhoare acră venea de la cojocul lui scurt, cu pielea aspră, iar barba îi era plină de fire de paie țepoase. Rușii din săniile dinainte dormeau de mult, liniștiți; Pușok n-avea cu cine să schimbe o vorbă, stătea întins, privind cerul sur. Curînd i se păru că spre dreapta, chiar la înălțimea malului, cerul se întunecase, prevestind revărsatul zorilor. Pe mal însă, ascunzînd cerul, se tîra o haită neagră de lupi.

Era pe sfîrșite cea din urmă noapte a lui dechembrie. Era pe sfîrșite anul o mie trei sute nouăzeci și nouă. Era pe sfîrșite și veacul al paisprezecelea, rămînînd în istorie prin numeroase războaie care hotărîseră pentru multe veacuri soarta multor popoare.

Amuțise larma luptelor de pe rîul Voja și de pe cîmpul Kulikovo, iar Moscova, îndreptîndu-și spinarea, îmbrățișa cu ochi gospodăresc de stăpîn pămîntul rusesc dimprejur. În sîngele și lacrimile slavilor fusese scaldat pămîntul negru de pe cîmpul Kosovo, cînd osmanlîul Murat îl înfrînsese pe Lazăr al Serbiei și pe grumazul norodului sîrb căzuse cu toată greutatea, pentru veacuri, mîrșavul jug turcesc. Urmașul lui Murat, sultan Baiazid Ilderim-Fulgerul, îi zdrobise pe cavalerii-cruciați ai Papii pe malurile Dunării și, ca fumul înecăcios al unui foc iscat în pădure, prin așezările amuțite ale Europei se tîra spaima, ducînd vestea puterii și slavei biruitorului cavalerilor. Amuțiseră și așezările Hoardei, călcate în picioare de Timur schiopul; se năruiseră zidurile cetăților hindustane, și chiar frumosul oraș Delhi fumea încă în urma ceamburului lui Timur. Veselele așezări din Iran,

odinioară pline de oameni, rămăseseră pustii. Nu se ridicase încă din pulbere Bagdadul, unde Timur își hrănise caii sub bolțile de marmoră...

În noaptea ceea solii au adus lui Baiazid, la Argora, din partea împăratului de la Bizanț și a Papii de la Roma, daruri de Anul nou și firitisiri călduroase, pline de ură și teamă: armii Papii zăceau de mult în pământ la Nicopole, iar Baiazid socotea Bizanțul ca și al lui.

Mulți dintre cîrmuitori nu dormeau în noaptea aceea.

În Spania, regele Castiliei, Don Enrique, stîrnit de slava lui Baiazid și uriașele comori ale Răsăritului, avea de gînid să statornicească legături de prietenie cu nebiruitul sultan și să caute în țările lui foloase pentru coroana sa. Se îndrepta spre capelă ca să întîmpine Anul nou, înconjurat de glasurile serafice ale băieților din cor. Don Enrique pășea sprinten, parcă ar fi plutit, fluturîndu-și din cînd în cînd cravașa neagră, subțire ca o nuielușă, din care pricină dantelele spumoase ale manșetelor ieșeau la iveală, făcînd să sclipească împletitura de aur a veșmîntului. Regele se opri la intrarea capelei și, în lumina făcliilor, porunci să fie chemați agerii cavaleri, care urmau să plece cu misiva lui spre Angora. Nu se gîndea să trimită daruri scumpe, el însuși avea nevoie de daruri, dar peceteile pergamentului erau mari, impunătoare, iar sigiliul, aninat de un șnur, era de argint.

În noaptea ceea sultan Baiazid îngădui acelora dintre cadînele lui care țineau de credința papală să sărbătorească, după datina lor, întîmpinarea Anului nou. La ospăț veniseră și celelalte cadîne mai mari, dar în fața fiecărei cadîne de credință papală fusese pus un sfeșnic de aur cu șapte brațe și cu lumînări de ceară aprinse; sfeșnicele nu erau papale, ci sîrbești sau bizantine, dar nestematele colorate de pe podoabele cadînelor scînteiau în noaptea ceea mai viu în licărirea lumînărilor și ochii frumoaselor păreau mai calzi.

Însuși sultanul venise să petreacă împreună cu ele. El pășea pe covorul pufos, aplecat sub înaltul turban lucitor, al cărui capăt îi cădea pe frunte, pentru ca lungile canafuri să-i

adumbrească sprînceană sub care lipsea un ochi.

Sultanul pășea cu genunchii puțin îndoiți, trăgînd din cînd în cînid piciorul și căutînd un loc unde ar putea să șadă.

În vremea aceasta, la Damasc, Faradj Kedivul, sultanul Eghiptului, stătea întins în întunericul înăbușitor pe un vraf de așternuturi moi, acoperit de un vâl ușor înmiresmat și se gîndea, se tot gîndea cum să-l amăgească cu cît mai multă șiretenie pe grosolanul mongol Timur, cum să-i nimicească nu cu oștile, ci prin vicleșug urdiile djagataie, deoarece oștenii lui Faradj, deși chipeși, erau însă prea puțini; cum să-l dea peste cap pe Timur, să-l alunge, să-l fugărească pînă la Samarkand și mai departe, deși Faradj nu știa cîtuși de puțin ce era mai departe de Samarkand.

Faradj strigă pe arapul nevăzut în întunecimea înăbușitoare și porunci să fie adusă mongola cu fața lătăreață, cumpărată la Astrahan cu cîteva zile mai înainte pentru sultan, împreună cu alte cinci fete cercheze. Faradj hotărîse s-o întrebe ce știa despre Timur. Să spună tot ce auzise; în simplitatea-i feciorelnică ea putea povesti lucruri care nici nu le trecuseră prin minte să ie afle neguțătorii cei grosolani! Lui Faradj îi era totdeauna mai ușor să stea de vorbă cu fetele decît cu neguțătorii sau cu căpeteniile de oști – de mult își dăduse seama de acest lucru. Îndată însă ce mongola intră cu făclia, lui îi fu lehamite să se mai gîndească la Timur.

Nici Timur nu dormea în noaptea ceea.

Ședea în marea iurtă, împodobită cu covoare grele și cu arme. Se afla acolo și jilțul cioplit cu măiestrie în fildeș. Strîngîndu-și sub el piciorul stîng și lăsînd în jos piciorul beteag, Timur ședea în jilț, iar djagataii, de ambele părți, țineau sus masalalele aprinse.

Tocmai stătuse de vorbă cu solii împăratului chitailor. Rostise cuvinte aspre, osîndind cele scrise în epistola împăratului lor: acesta socotea drept peșcheș darurile pe care Timur le trimitea din cînd în cînd în țara chitailor. Nu, Timur nu se socotea supus împăratului chitailor, și el înșira solilor,

care-l ascultau în tăcere, toate greșelile împăratului lor.

Unul dintre soli își ținea în jos mâinile prelungi cu degete subțiri. La un deget avea un inel închis la culoare, gros și, de bună seamă, greu, cu o piatră mare, care licărea ca un foc albastru.

Timur se uita la inel, gîndindu-se că toate comorile agonisite printre dărimăturile Iranului, Hindustanului și celorlalte țări nu aveau nici un preț dacă nu punea alături de ele și bogățiile țării chitailor, fără de număr. Și cu cît privea mai mult inelul cu atît mai aspru răsuna glasul lui.

În sfîrșit, porunci ca solii împăratului chitailor să fie opriți ca zălog, pînă cînd va hotărî ce să facă cu țara lor..

În noaptea ceea, în Noul Sarai, Edighei îl chemă la el pe unul dintre mai-marii urdiei sale. Cu mâinile la spate, cu ceafa între umeri, hanul pășea de colo-colo; căpetenia urdiei, stînd smirnă lîngă ușă, privea chipul zbîrcit, puhav al hanului, iar cînd hanul se întorcea, se uita la degetele lui chircite. Pe Edighei îl neliniștea Tohtamîș. Îl neliniștea faptul că Tohtamîș se ascundea, se pitea undeva. Acest lucru i se părea mai primejdios decît atunci cînd Tohtamîș se aciuse la litvani și-l asmuțea la război pe Vitovt al Litvei, ascuțindu-și în văzul tuturor hangerul împotriva lui Edighei. Atunci, Edighei știa că lovitura va veni din Litva; știa la ce să se aștepte. Acum însă știa numai un singur lucru: Tohtamîș își ascuțea hangerul, dar unde? Tohtamîș nu se astîmpăra; el, cel mai mare dintre urmașii lui Gingis, putea care să-și lepede moștenirea? Nu, de-ar fi fost în locul lui, nici Edighei n-ar fi lepădat-o. Deodată Edighei se miră de gîndul lui: „Doar acum eu i-am luat locul!” Tohtamîș fusese han al Hoardei de Aur pînă se ivise Timur și-l pedepsise, pînă ce pierduse lupta de lîngă Cistopolie și altă luptă, pe Terek. Atunci, în locul lui Tohtamîș, se suise Edighei în scaunul hanatului.

Trebuia să găsească oameni credincioși, cutezători, necunoscuți care, după ce au să dea de urma lui Tohtamîș, să-i cîștige încrederea.

Noaptea era pe sfîrșite. Toată noaptea aceea hanul Edighei

împreună cu credincioasa și bătrîna căpetenie a urdiei prefirară nume după nume. Dar cum se opreau la unul, nu zăboveau mult asupra lui, se apuiau să caute altul...

Deasupra Moscovei îngropată în omăt, ferecată de ger, după ce trăsese rădăcinile tuturor bisericilor, mai răsuna încă dangătul chimvalului de la Sobor. De obicei, Vasili Dmitrievici, marele cneaz al Moscovei, se întorcea de la utrenie pentru ca, după o scurtă odihnă, să se apuce de treburi. Ca și tatăl lui, Dmitri Ivanovici Donskoi, Vasili începea să lucreze cu noaptea-n cap. Dar în ziua aceea își sărbătorea numele și pe deasupra împlinea treizeci de ani de viață, așa că ascultase liturgia și avea să-și petreacă ziua cu oaspeți.

În sălile de așteptare ale marelui cneaz se adunaseră boierii. Marea cneaghină a Moscovei, Sofia, fiica lui Vitovt al Litvei, nepoata lui Olgherd, plecase spre încăperile ei, iar roșcatul Vasili se opri, rotindu-și de colo-colo ochii cu vederea slabă. Feodor, fiul răposatului boier Zahari Tiutcev, se apropie și-i spuse încet:

— A sosit un sol de la Hoardă, din partea lui Tohtamîș. Te roagă să-l primești, stăpîne.

— Cine e?

— Un sfetnic apropiat al lui Tohtamîș. Numele lui e Kara-hogea. E horezmian din Iurgheni. A fost cu Tohtamîș în Litva, iar acum e omul lui de încredere.

— Ce vrea?

— L-a trimis să te roage să-i primești pe fiii lui Tohtamîș, să stea aici, pînă cînd Hoarda va scăpa de Edighei.

— O să chibzuim. Iar, deocamdată, pe Kara-hogea ține-l în cinste. Nu-i făgădui nimic, dar nici prin tăcere nu-l supăra: să ne dea răgaz.

— Hogea se grăbește. El spune că acolo la ei e zor mare.

— Știm noi și fără el ce-i acolo la ei. Să ne dea răgaz...

În văzduh se și ivise pîcla care prevestea zorile.

Ghevork Pușok ieși de sub blănurile lui de oaie; drept înainte, deasupra stepei mnămețite, se ivise, ca o dungă

întunecată, o așezare omenească. Cît de mult ar fi vrut să schimbe o vorbă cu cineva! Dar toți neguțătorii dormeau. Tălpicile săniei scrișneau ca și pînă atunci pe omătul înghețat și de aceea, de jur împrejur, totul părea deosebit de tăcut.

Și în stepa Karabahului domnea liniștea. Ulugbek tocmai se întorsese de la primirea solilor împăratului chitailor de la care luase un răvaș și-l dusese bunicului, așa că nu se culcase încă. În iurta lui dormea Halil, care se trezi cînd intră Ulugbek. Mîrzacii stătură mult de vorbă despre vînătoare, despre păsări de vînătoare, care dintre ele erau mai iscusite. Amîndoi erau de părere că șoimi, întreceau toate celelalte păsări în această privință.

După ce au tăifăsuț și au tot tăifăsuț, Halil se sculă și plecă, voia să cerceteze oștenii pe neașteptate. Ulugbek nu înțelegea de ce.

Ieși din iurtă și se opri în fata focului ce se stingea. În scrum scăpăra cînd și cînd cîte o scînteie albastră, dar tot mai arareori, tot mai arareori. Benișul de brocart nu prea ținea de cald. Băiatul se zgribulea de frig, dar nu se hotăra să intre în iurtă. Cerul era tot mai sur, dar de jur împrejur pămîntul era încă cufundat în întuneric. Stelele își pierdeau strălucirea și doar una mai licărea, bătînd cînd în verzui, cînd în azuriu pe cerul Karabahului, unde zorii mijeau parcă în silă.

Redactor responsabil: ELENA MOȘNEAGĂ

Tehnoredactor: AUREL BUCUR

Dat la cules 11.05.1966. Bun de tipar 21.08.1966.

Apărut 1966. Tiraj 15.150 ex. Broșate 12.080 Legate

3.070. Hîrtie Ediție B satinată de 63 g/m³ format

540X 840/16. Coli editoriale 29,87. Coli de tipar

34,5. A. nr. 17.851. C.Z. Pentru bibliotecile mari 8S.

C.Z. Pentru bibliotecile mici 8S—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 60.298 la

Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piața Scînteii

nr. 1, București – Republica Socialistă România

Vol. I și II Lei 27

^{1} *Seid*, titlu onorific al persoanelor considerate că se trag din întemeietorul islamului — Mahomed. În țările Orientului Mijlociu erau adeseori numiți astfel reprezentanții aristocrației și preoțimii.

^{2} *Kumgan* (cuvînt de origine tătară), vas de metal, un fel de urcior cu mîner, nas și capac.

^{3} Mătase pentru halate.

^{4} *Mavliana*, absolvent al unei școli teologice superioare.

^{5} *Maverannahr* (*Ținutul între două fluvii*), situat între fluviile Sir-Daria și Anru-Daria. O parte a hanatului lui Timur

^{6} *Rum*, denumirea Imperiului roman de Răsărit în Orient.

^{7} *Rabat*, caravanserai fortificat pe căile comerciale din Asia Mijlocie în evul mediu.

^{8} *Marele Bulgar*, capitala statului bulgar de pe Volga, în secolele X-XV.

^{9} *Tumen*, oștire de 10.000 de oameni.

^{10} *Kaaba*, lacaș sfînt al musulmanilor la Mecca. „Piatra neagră”, care se păstrează într-unul din temple, este venerată în chip deosebit de către musulmani.

^{11} *Dutar*, instrument muzical cu două strune, cu gîtul lung și corpul în formă de pară, răspîndit la tadjici, turcmeni, uzbeki și chinezi.

^{12} *Sarbadori* (*serbedari*), participanți la mișcarea de eliberare împotriva jugului hanilor mongoli.

^{13} *Baiazid* sultan turc (1389—1402). A copleșit un șir de regiuni din Europa și Asia, a stabilit protectoratul asupra Bizanțului. În 1402 a fost luat prizonier de Timur.

^{14} Un fel de bragă.

^{15} *Tezic*, revînzător persan.

^{16} *Paîța*, semn de piele, de lemn sau de metal, permis eliberat de hanii mongoli curierilor, negustorilor și oamenilor cu însărcinări speciale și care le dădea dreptul să călătorească nestîngheriți.

^{17} *Baskac*, dregător, supraveghea strîngerea birurilor și îndeplinirea poruncilor marelui han.